Coperta : *Dan Matache*

G. IBRĂILEANU

OPERE

6

Ediție critică de
RODICA ROTARU și AL. PIRU
Prefață de
AL. PIRU

Inv. 75112

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI — 1978

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

PREFAȚĂ

Cuprindem în cel de al șaselea volum din *Opere* de G. Ibrăileanu proza sa literară publicată în volume, cugetările din *Privind viața* (1930) și romanul *Adela. Fragmente din jurnalul lui Emil Codrescu (iulie-august 189...)*, 1933.

Este interesant că Ibrăileanu și-a început activitatea la *Școala nouă*, sub pseudonimul Cezar Vraja, cu *Amintiri* (nr. 1, din iulie 1889), cugetări *(Note, Ibidem,* nr. 2, nr. 3, nr. 4 ; *Din caiet. Despre împodobiri. Conștiința morală. Manechine. Peste veacuri, Omul în univers, Ibidem,* nr. 7, nr. 13, nr. 16, nr. 18) și mici încercări literare în proză și versuri *(Vis,* în nr. 2, *Otiliei,* nr. 4, *Aceleiași și Lor,* nr. 5, *Unui necunoscut,* nr. 6, *Ideal,* nr. 7). A tradus din *Force et matière* de Louis Büchner, *Scoicile d-lui Chabre* de Émile Zola, *Minciunile convenționale ale societății* de Max Nordau, *Tînguirile Minvanei* de Ossian, *Către Marion* de Lord Byron. Din toate acestea, ca și din articolele publicate în continuare în *România viitoare* din Brăila *(Dragostea ca mijloc de perfecționare a speciei,* decembrie, 1889, *Propagandă vinovată,* nr. 17, decembrie 1889, *Socialiști ?, Ibidem)* ar fi greu să se rețină altceva decît promisiunea unor scrieri viitoare. Am reprodus din încercările de tinerețe trei articole din *Lumea nouă* semnate Un sociabil cu idei reluate mai tîrziu, și anume *Un manuscript rătăcit* (nr. 146, din 10 aprilie 1895), *Foileton !* (nr. 187, din 22 mai 1895) și *Artă și pornografie* (nr. 193, din 29 mai 1895). Menționăm traducerea din 1896 a romanului lui Guy de Maupassant, *Bel Ami,* publicat la Craiova în Editura Ralian și Ignat Samitca („Biblioteca romanelor celebre").

Cugetările din *Privind viața* sînt anticipate de cinci articole publicate în *Viața românească* sub genericul *Din carnetul unui om de ieri* și sub semnătura T. P., dezvăluită într-o scrisoare către I. Al. Brătescu-Voinești, și anume : *Bărbații urîți și amorul* (nr. 5), *Misoghinismul* (nr. 6), *Căsătoria* (nr. 7), *Cronica socială* (nr. 8), *La nuntă la un amic* (nr. 11). Dacă aceste articole anunță maximele din *Privind viața,* articolul *Idealuri* de la rubrica *Fapte și comentarii,* din *Adevărul literar și artistic* (19 iulie 1925), articol sem-

nat „Un realist" discută cu anticipație tema romanului *Adela*, a disproporției dintre vîrste, tratată și de Émile Zola în *Docteur Pascal* (1893) și Edmond Jaloux în *L'ami des jeunes-filles*.

Cugetările din *Privind viața* au apărut mai întîi sub semnătura din tinerețe Cezar Vraja în *Însemnări literare* (1919) și *Viața românească* (1922). Scrise în jurul vîrstei de 50 de ani, ele sînt rezultatul experienței unui om. Experiența constă dintr-un șir de observații asupra conduitei umane : ca să-ți cunoști semenii, trebuie să vii în contact cu ei. Larochefoucauld, Chamfort, Rivarol i-au întîlnit în saloane, în acea viață complicată care favorizează observația. Ibrăileanu, fără a fi un om al saloanelor, a fost multă vreme un iubitor de societate, un sociabil, cum se autointitula, deci în situația de a cunoaște psihologia umană și socială. Lecturile au compensat desigur ceea ce n-a putut experimenta direct. Iată cîteva maxime de caracter livresc :

„Se zice că Alfred de Vigny a scris *La Colère de Samson*, catehismul lapidar al misoghinismului, pentru că avea îndoieli serioase asupra actriței Dorval cu care se avea bine."

„Cetiți în șir un anumit capitol din *Descendența omului* de Darwin — și manejele rafinate dintr-un roman de Bourget care duc tot acolo... E divertisant, e comic, e hilariant."

„În iubirile, ca ale lui Balzac, dintr-un bărbat de douăzeci de ani și o femeie de patruzeci, întinerește corpul cel bătrîn și îmbătrînește sufletul cel tînăr."

E vorba de *Le lys la valée*.

O referință la *Ana Karenin* de Tolstoi :

„La douăzeci de ani, iubești amorul și cauți o femeie să-l întrupezi, și femeia asta nu poate fi decît frumoasă. La treizeci de ani, iubești o femeie, nu amorul, și femeia asta poate fi frumoasă, poate fi urîtă, cum se întîmplă."

Unele cugetări sînt tributare, orice s-ar spune, unei concepții biologiste despre lume :

„În pădurile primitive — ciomagul ; în societate — sarcasmul. Expresia fizică a sentimentului, aceeași : arătarea caninilor."

Alte observații amintesc de *Metafizica iubirii sexuale* de Schopenhauer, insistînd, de asemenea, mai mult asupra laturii biologice în relațiile dintre sexe :

„Cînd o femeie și un bărbat se întîlnesc să se cultive reciproc prin lecturi, prin învățare de limbi ș.c.l., să știi că întîlnirile lor sînt convocate și prezidate de Geniul speciei și să le-o spui și lor, dacă ei n-o știu."

Întîlnim în *Privind viața* reminiscențe din psihiatrii sexologi (Krafft Ebing, Charcot), concepția că o anumită parte a literaturii este „epifenomenologia științei numită embriologie". După această

concepție, amorul (deosebit de Ibrăileanu de iubire) este provocat de temperamentul femeii, iar temperamentul este „fizionomia sensibilității organelor vieții vegetative". Există cîteva maxime care conțin elemente critice, osîndind îndeosebi minciunile convenționale (așa numite de Max Nordau) ale societății, cochetăria, frivolitatea feminină sau masculină, „flirtul", „un semn de grosolănie sufletească și de lipsă de patosul virilității" din partea bărbatului, „dovada unui suflet de cocotă" la femeie. Servitutea femeii în societatea burgheză, teoretizată de Nietzsche, este explicată în acest fel :

„Bărbații țin pe femei în stare de inferioritate nu pentru că le socot inferioare, ci le socot inferioare pentru că le țin în stare de inferioritate."

Dragostea, observă profund cugetătorul, îndepărtează moartea, termenul fatal :

„Numai imaginile amorului, antidotul morții, pot ține piept în conștiință imaginii terifiante a morții."

Sau :

„Un cortegiu mortuar, agonia unui vecin de peste sală exasperează pasiunea a doi amanți, pentru că imaginile care evocă distrugerea vieții provoacă paroxismul instinctului creator."

Baltasar Gracián este în materie de maxime teoreticianul conduitei discrete și prudente în viață. Chiar dacă Ibrăileanu nu va fi cunoscut direct opera acestui clasic spaniol, a putut să ia cunoștință de ideile lui prin imitatori, numeroși în secolul trecut. În orice caz, două din aforismele lui sînt exact în spiritul manualelor lui Gracián, recomandînd disimularea defensivă :

„Cea mai subtilă dintre plăceri e aceea de a fi simplu, modest, naiv, supus, prevenitor, a avea aerul că înțelegi cît mai puțin sau nimic din ceea ce ți se spune, dar în același timp a înțelege tot și a privi totul cu o detașare și cu o liniștită ironie."

Și :

„Plăcere divină : a exulta de orgoliu și a purta în același timp masca celei mai desăvîrșite modestii, așa ca să poți mistifica pe ceilalți până acolo încît să se poarte cu tine condescendent și protector."

Imperativul suprem al eticii lui Ibrăileanu este delicatețea :

„Delicatețea este calitatea supremă și cea mai rară a sufletului omenesc. Ea le presupune pe toate celelalte : inteligența, bunătatea, altruismul, generozitatea, discreția, mărinimia ș.c.l. Un om lipsit de o singură calitate a sufletului nu mai are delicatețea completă. Atunci ea este cu lacune și cu eclipse."

În majoritatea lor, aforismele lui Ibrăileanu se subsumează etosului romantic cu ironia caracteristică, fixată nu o dată și asupra propriei persoane :

„Cînd ai cincizeci de ani și, în loc să fii grav și pozitiv, cetești poezii, arăți entuziasm pentru muzică, te extaziezi în fața naturii — poți respira oarecare simpatie, dar nu vei avea prestigiu și considerație, vei servi ca obiect de distracție, vei provoca despre tine, în fața ta, discuții glumețe, întocmai cum ți se întîmpla cînd erai de cinci ani."

Înstrăinat de ideologia tinereței sale care-i dăduse atîta elan, chinuit la 50 de ani de boli adevărate, trecînd printr-o criză de erotism, Ibrăileanu devenea un om tot mai straniu, mai depărtat de viața obișnuită din juru-i, claustrat în casa sa, izolată de restul lumii. Revoltat romantic împotriva societății burgheze mercantile, odioase, el trimitea de acolo un protest lipsit de perspectivă, dar sincer, al sufletului său ingenuu, rănit.

Romanul lui Ibrăileanu, *Adela*, traducere epică a aforismelor din *Privind viața*, e clădit pe tema iubirii dintre ființe de vîrste disproporționate. Doctorul Emil Codrescu, intelectual saturat de lecturi din Darwin și Schopenhauer, cu reminiscențe din Baudelaire și Leconte de Lisle, lector dezabuzat (comentează distrat pe Diogen Laerțiu), om cu experiență erotică, dar bărbat consumat la 40 de ani, vine să se repauzeze în stațiunea estivală Bălțătești. Din întîmplare îi iese în cale Adela, o tînără de 20 de ani, pe care o cunoscuse de copilă și care-i dăduse semne de simpatie cu trei ani în urmă, cînd fusese nevoit a pleca în străinătate. Între timp Adela se măritase și se despărțise, ceea ce trezește lui Codrescu un sentiment de remușcare, căci el contribuise prin indeciziunea lui la nefericirea acestei „doamne" pe care ar dori-o din nou „domnișoară", cum încearcă să și-o imagineze măcar mental, dintr-o pornire erotică tardivă din cele mai egoiste :

„Doamnă ! Întotdeauna mi-a venit greu să schimb apelativul domnișoară în doamnă. Mi se pare o imixtiune în lucruri prea intime, mi se pare că iau act cu brutalitate de fapte care nu mă privesc și nu-i decent să mă privească. (Psihologie de quadragenar intempestiv și pervers de lucid ! Și apoi, ori de cîte ori se căsătorește o fată plăcută dintre cunoștințele mele, mi se pare că sînt furat. Hotărît, nu cultiv o simpatie exagerată pentru domnii și stăpînii lor. Adelei îi voi spune, cel puțin *in petto*, «domnișoară». Pe d.L... cauza eficientă a transformării îl ignorez, îl neg. Negînd cauza, neg efectul : Lumea este reprezentarea mea."

Însă dacă Emil Codrescu izbutește să-și reprime schopenhauerian gelozia retrospectivă, dragostea nu are puterea s-o înfrîngă și ea îl va tortura tiranic pînă la anxietate. Sub raport epic, romanul

conține prea puține fapte, acțiunea însăși durînd numai două luni, dar aceste fapte sînt totuși suficiente ca eroii să trăiască. Accentul cade pe cazuistica excesivă a cvadragenarului, chinuit de dorința de a se ști iubit și neliniștit de apropierea termenului final. Din senin, Codrescu, care de la început reflectase că Adela va face prin misterele ei turburătoare „nefericirea multor imbecili", simte nevoia de a se considera bătrîn. Adela, ghicind sensul subconștient al acestei mărturisiri, răspunde că peste zece ani va fi bătrînă și ea, prilej pentru Codrescu de mari agitații, notate de romancier prin multiple întrebări :

„— Și eu ! Pentru ce și ? Și pentru ce vrea să-mi probeze că nu sînt bătrîn ? (O femeie are un singur mijloc de a dovedi unui bărbat acest important adevăr !) Pentru ce ? Consolații ? Delicateță de sentiment ? Zădărală ?"

Caracter delicat și retractil, Codrescu îngrămădește între el și Adela tot felul de obstacole. O floare culeasă de Adela e primită cu proteste și așezată numai după ezitări în piept, pentru a fi păstrată acasă în paginile lui Diogen Laerțiu, „între venerabilii Crates și Metrocle". Un vals la pian e ascultat mai mult cu ochii, nu fără sforțări de temperare a entuziasmului pentru muzica de imagini a mîinilor interpretei :

„Valsul lui Chopin acompania muzica corpului ei... (cam emfatic, iubitul meu !). La sfîrșit, după o linie trasă cu degetul cel mare parcă mînios, peste toate clapele, de la stînga la dreapta, ca o parafă energică a unei iscălituri sub un text, care făcu pianul să strige cu toate vocile lui alarmate, Adela se ridică aproape cu violență de pe scaun, întrebîndu-mă : Îți place ca și atunci ? I-am sărutat mîna pentru atunci și pentru acum. Am văzut pe fața ei o nedumerire, căci nu e obișnuită din partea mea cu expansiuni de natura asta..."

Într-o zi refuză s-o însoțească la Piatra și-și rememorează în singurătate iubirile (consecință : starea prezentă i se agravează), iar cînd, la întoarcere, Adela îl silește să admire cerul înstelat, are impresia că se „idiotizează". Altădată Adela îi arată că nu gustă pe Turgheniev care se apropie de femei „ca de niște sanctuare" (aluzii la lipsa de inițiativă a lui Codrescu însuși) și că-i place exuberanța lui Daudet, umorul lui Creangă, nu dulcegăriile lui Carol Scrob, dar nici misoghinismul lui Schopenhauer (acestuia nici o femeie nu i-a pregătit „vreo capcană"). Adela admiră un ceasornic cu muzică, și Codrescu nu înțelege că obiectul admirației este de fapt el, incapabil decît de plimbări nocturne pe sub geamul ei, eventual, ca Napoleon, de fugă. Cele mai neînsemnate

vorbe sau gesturi ale femeii sînt descompuse în detalii şi scrutate îndeaproape. Adela îl compară cu prinţul Andrei din *Război şi pace* de Tolstoi. De ce ?

„Seamăn cu prinţul Andrei ? Nu ştiu. Şi pentru ce mi-a spus-o ? Ca un argument ca să-mi placă prinţul, ori ca un motiv pentru care prinţul îi place ei ? Oricum, nu-mi convine să împart simpatiile ei cu nimeni, nici chiar cu un alter-ego al meu ! Şi nici chiar cu mine însumi... Nu vreau să ţină la calităţile mele, ci, fără nici un discernămînt, la mine ! Te iubesc fiindcă eşti bun, Te iubesc fiindcă eşti inteligent, Te iubesc fiindcă eşti frumos, Te iubesc fiindcă... înseamnă că Te este iubit nu pentru el, ci condiţionat, din anumite cauze. O iubire provocată de cauze conştiente, de calităţi pentru care dicţionarul are cuvinte, de însuşiri externe ; o iubire acordată ca un premiu pentru calităţi estetice, morale şi intelectuale, o iubire pe care-o poţi justifica — nu este iubire. Şi apoi bun, inteligent, frumos poate fi şi unul şi altul, dar Te sînt numai eu... Şi totuşi, ştiu că nu vreau nimic de la ea, că nu urmăresc nimic, că nu trebuie să urmăresc. *Că nu se poate.*"

Sfîşiat de contrarii ca un alt Amiel şi posedat de demonul incertitudinii, oscilînd între meditaţie şi faptă, Codrescu se complace într-un trist hamletism („Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei", observă Adela), fără ca totuşi să renunţe la farmecele lui Eros, obsedat, dimpotrivă, la tot pasul, de prezenţa femeii intangibile, zeificată în orice obiect, cu toată psihologia sa de om al sălii de disecţie, dominat de imperativele ştiinţei („La peau, le cerveau, les nerfs, tout ça va ensemble" — sună o maximă învăţată de la Charcot, „maestrul nostru al tuturora"). Iubirea se preface într-un adevărat fetiş :

„Începe să-mi fie scump tot ce e al ei şi mai scump decît totul uşoara asimetrie a gurii, cînd zîmbeşte, care multiplică farmecele zîmbetului ei. Dar mi-e scump nu numai tot ce este ea şi tot ce face ea, ci şi rochiile ei (mai ales rochiile ei), mantila ei, galoşii ei mici, adorabili, şi săculeţul ei, din care am scos într-un moment, cînd ea era în altă odaie, batista mototolită şi am respirat-o !"

Eroul, medic de profesiune, face sforţări de a transfigura realităţile, de a arunca un văl peste faptul mizer şi brutal :

„Imposibil ! Şi e mai bine aşa. Chiar dacă aş avea zece ani mai puţin. Tot ce se realizează se împuţinează şi se trivializează... Cine a spus că odată cu hainele, bărbatul şi femeia aruncă toată cultura şi civilizaţia şi se întorc la starea lor naturală ? O femeie cu care schimbi idei filozofice ca nişte săgeţi de aur, într-o atmosferă de sensibilitate delicată, creată de amîndoi... Şi la un moment dat, ca ultimă concluzie, ca încordare supremă, violarea tuturor secretelor ei, a tot ceea ce ea ascunde, conştientă că e partea bru-

tală a ființei ei, oficiile vieții organice, care n-au altă justificare decît aceea că sînt suportul vieții spirituale — ca subsolurile unde se fabrică forța care în salon strălucește în ghirlănzi de lumini. Adela este o iluzie paradiziacă și nu trebuie să devină o realitate !"

Ca și *Adolphe* de Benjamin Constant, *Adela* este romanul unui *„amour manqué"*, patetică elegie a dragostei neîmplinite, căci între soluția căsniciei și aceea a adorației spirituale, eroul alege în cele din urmă iubirea dezinteresată, „o nesfîrșită prietenie pasionată", cum răspunde chiar el, cînd Adela îl întreabă de ce natură e sentimentul lui pentru ea. Departe de a se simți ofensată, dimpotrivă, înțelegînd scrupulele prietenului ei și dîndu-i dreptate, Adela îi aduce omagiul ei la plecare, sărutîndu-i, respectuoasă, mîna. Paginile în care ni se povestesc ultimele scene ale episodului (dispariția la cotitură a landoului Adelei, vizita lui Codrescu în încăperea unde a locuit ea) sînt de o mare vibrație lirică, în tonuri wertheriene mai potolite, străbătute de un inefabil regret, în stilul lui Dimitrie Anghel :

„Am tras unul după altul două saltare ale scrinului în care nu mai era nimic decît tristețea mocnită a saltarelor goale, apoi al treilea, din care s-a răspîndit, ca o adiere din trecut, același parfum al ei, și apoi pe cel din urmă, unde am găsit un degetar stricat și o bucățică de dantelă albă. Am luat obiectele scumpe și le-am pus în portofoliu, lîngă mănușă, lîngă biletele ei, lîngă pana pitpalacului și lîngă acul de siguranță cu care mi-a prins pelerina în munții Varaticului. Atîta rămăsese de la ea — și florile, presate, rest mort din strălucirile verii, dispărută odată cu ea. Și în odaie, patul pe care dormise, unde-și ținuse pînzele subțiri, oglinda care-i reflectase capul și pieptul și brațele și zîmbetul din dimineața de altădată. Cînd am ieșit în cerdac, prin draperiile grele de pe deal, s-a furișat o rază, răspîndind peste plai un abur de aur, ca atunci pe Ceahlău. Dar curînd raza se stinse în negurile tomnatice de pe înălțimi."

Se află alte pagini în *Adela*, de descripție, care echivalează cu arta unui Hogaș (s-a pronunțat și numele lui Eugène Fromentin, pictorul Africii ecuatoriale franceze și autorul romanului înfățișînd de asemenea un amor nepotrivit, *Dominique*), fără să putem vorbi de contaminări (Hogaș apare, dealtminteri, în *Adela* ca personaj sub numele de Dimitriu). Firește, nu întîmplător acțiunea a fost plasată în ținutul așa de scump colaboratorilor *Vieții românești*, Neamț, al cărui cer „italian" impresionase pe Wilhelm de Kotzebue, precursorul german al lui Sadoveanu, interpretat în românește de Gala Galaction. În *Adela* peisajul montan silvestru și selenar e un halo al dragostei lui Emil Codrescu, care caută și

găsește în natură un corespondent sufletesc. Și dacă de-a lungul excursiilor sale Emil își păstrează mereu calitatea de „discipol" cu care l-au investit atît Rousseau, cît și Bourget, Adela rămîne și ea o nouă Heloisă, apărînd laolaltă cu stihiile într-un eden regăsit, alături de un alt Abélard.

Așa cum și l-a definit autorul singur în lămurirea către cititor, romanul *Adela* este documentul sensibilității unui intelectual de la sfîrșitul secolului al nouăsprezecelea, un intelectual ezitînd între energie și apatie sau ataraxie, între materie și forță („O, filozofule al materiei și forței", exclamă Codrescu în fața patului Adelei cu gîndul la faimoasa carte a lui Ludwig Büchner *Kraft und Stoff).* Erou de tip romantic, rațiocinant, Emil Codrescu se încadrează în categoria așa-numiților, după o nuvelă de Turgheniev, oameni de prisos. Avem a face cu exemplare dotate cu mari calități, dar care, apăsate de condiții vitrege, practică o filozofie biologică pasivă, fixînd o limită arbitrară vieții, în neconcordanță cu vitalitatea rasei umane acolo unde raporturile sociale s-au ameliorat. În ciuda aparențelor, Emil Codrescu nu e un erou excepțional, nu se deosebește ca tip social de confrații săi de epocă din romanele însă mediocre ale lui Vlahuță, Constantin Mille și N. Petrașcu — Vasile Dan, Dinu Milian și Marin Gelea, intelectuali (Marin Gelea a avut drept model real pe arhitectul Ion Mincu). Din punct de vedere moral, Emil Codrescu are totuși o concepție etică superioară, înțelegînd dragostea ca o idee. Pentru el iubirea sublimată de dorință este soluția fericirii, certitudinea ei îndepărtînd și chiar nimicind angoasa morții. Alte comparații s-ar putea face între Emil Codrescu și Lai Cantacuzino din *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* de Mihail Sadoveanu sau între Emil Codrescu și George Demetru Ladima din *Patul lui Procust* de Camil Petrescu, romane apărute în același an 1933. Lai Cantacuzino e un tipic om de prisos, Ladima — un învins care însă a luptat. Din punct de vedere al tehnicii, romanele diferă sensibil. Despre *Adela* critica a convenit că e un roman de analiză clasic, romanul unui moralist.

Maximele lui Ibrăileanu din *Privind viața* au fost salutate la apariție de Paul Zarifopol în *Adevărul literar și artistic* (8 iunie 1930), Șerban Cioculescu în *Adevărul* (12 iunie 1930) și excepțional analizate de Mihai Ralea în *Viața românească.* Un adevărat record de aprecieri favorabile a stabilit romanul *Adela,* despre care au apărut douăzeci de recenzii, notă discordantă făcînd doar Giorge Pascu în a sa *Revistă critică* (1 martie 1934), unde, sub titlul *Librărie,* se anunța că a apărut și... *Mardela* lui G. Ibrăileanu... Șirul cronicilor l-a deschis G. Călinescu în *Viața românească,* din mai 1933 („Cel mai bun roman de analiză pe care-l avem și o

suavă expresie a dragostei platonice"), şi *Adevărul literar şi artistic*, din 4 iulie 1933 („Primul cu adevărat roman românesc de analiză, după cum este, neîndoios, cel dintîi roman al dragostei platonice"). Lui Călinescu i-au urmat : Şerban Cioculescu, în *Adevărul* (11 iunie 1933), Octav Şuluţiu, în *România literară* (17 iunie 1933), Camil Baltazar (*O carte care trebuie citită, Ibidem*, 1 iulie 1933), Lascăr Sebastian, în *Adevărul literar şi artistic* (*Cartea cu dragoste şi moarte*, 2 iulie 1933), Demostene Botez (*O carte rară, Ibidem*, 9 iulie 1933), Mihail Sebastian, în *România literară*, din 15 iulie 1933, Perpessicius, în *Cuvîntul*, din 23 iulie 1933, Mircea Mancaş, în *Adevărul literar şi artistic*, din 13 august 1933, Traian Mateescu, în *Viaţa literară*, din 30 august 1933, Paul Zarifopol, în *Adevărul literar şi artistic* (*Delicate lucruri vechi*, 10 septembrie 1933), Vasile V. Georgescu (*Dl. G. Ibrăileanu, creator şi analist, Ibidem*, 17 septembrie 1933), Silviu Bardeş, în *Abecedar* (28 septembrie 1933), Ion Clopoţel, în *Societatea de mîine* (septembrie 1933), C. Gerota, în *Convorbiri literare* (septembrie 1933), Tudor Teodorescu-Branişte, în *Adevărul* (29 septembrie 1933), C. Săteanu (*Ibidem*, 13 octombrie 1933), Rolly, în *Adevărul literar şi artistic* (14 ianuarie 1934), *O Adelă a timpurilor noastre* (*O carte rară, Ibidem*, 21 ianuarie 1934). A apărut în 1934 un *Studiu psihanalitic al romanului „Adela"* (Ed. Cartea românească) de Dr. Justin Neuman. Au scris mai tîrziu de bine despre *Adela* şi alţi critici, precum E. Lovinescu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Octav Botez şi aproape că nu e critic actual care să nu se fi pronunţat despre acest roman.

În volumul de faţă, la secţiunea postume, urmează *Amintiri din copilărie şi adolescenţă*, scrise în 1911 şi publicate întîia oară în *Adevărul literar şi artistic* în 1937-1938. În afară de numeroasele detalii de ordin documentar, pe care le dă asupra mediului familial, asupra anilor de şcoală, la Bacău, Roman şi Bîrlad, asupra colegilor şi profesorilor, Ibrăileanu ni se dezvăluie aici în toată intimitatea sa sufletească. Era un temperament retractil, timid, visător, delicat, un sentimental, dar şi un neliniştit, un revoluţionar prin vocaţie, un fanatic reflexiv, preocupat de el însuşi, ca şi de soarta umanităţii, un îndrăgostit cazuist şi un gînditor temerar, mai puţin în stare de a trece la fapte. Se configurează de pe acum prototipul ezitantului doctor Emil Codrescu din *Adela*, al scepticului care trăieşte dragostea platonic, în sfera exclusiv morală, ca pe o idee. Acelaşi tip ne întîmpină şi în fragmentul postum *Doamna X*, din care unele fraze au trecut în *Adela*. Avem a face aci cu un bărbat al cărui nume trebuie raportat la romanul lui Oscar Wilde, Dorian, incapabil de a-şi domina partenera în prezent, ca şi mai ales în trecut, neînstare să obţină altceva decît

simpatie, prietenie („amitié amoureuse"), recunoștință, compătimire, milă de la enigmatica și excesiva doamnă X, o femeie voluntară, chiar frenetică în alte relații, dar reținută față de el. Dorian se sinucide, și autorul propune tema acestui amor neîmplinit romancierului obiectiv. Și această schiță a fost lăsată în plic sigilat în păstrarea Mariei Stere, ca și *Amintiri din copilărie și adolescență.*

Scrisorile lui G. Ibrăileanu cu care acest volum se încheie nu au putut fi adunate toate cîte există. Publicăm numai ceea ce a apărut pînă acum prin periodice și volume, nu și ceea ce știm că se mai află în arhive și colecții particulare. Stăruința noastră în privința obținerii și comunicării unor astfel de scrisori nu a fost încununată deplin de succes. Sperăm că viitorul va remedia această lacună, satisfăcînd orgoliul posesorilor particulari de a publica ei înșiși ceea ce au, ori liniștindu-le teama de a nu se fi comis o impietate prin dezvăluirea unor fapte petrecute acum peste cincizeci de ani.

Prima scrisoare a lui Ibrăileanu publicată a fost o scrisoare către I. Al. Brătescu-Voinești. Ea se afla în posesia lui I. E. Torouțiu, care ulterior a depus tot fondul la Biblioteca Academiei, de unde a fost publicat în parte de Augustin Z. N. Pop, în 1956, Eugen Simion, în 1966, și Ion Crețu, în 1968. Scrisorile către I. Al. Brătescu-Voinești au fost republicate în întregime de Al. Teodorescu, în *Scrisori către Ibrăileanu,* III, Minerva, 1973, unde același republică o scrisoare către Dobrogeanu-Gherea (publicată întîi de mine în 1956) și o scrisoare inedită către D. D. Patrașcanu. În *Restituiri literare* de Ion Crețu se republică scrisorile lui Ibrăileanu către Panait Mușoiu, publicate și comentate întîi de N. Liu în 1961 și Mircea Anghelescu în 1964, o scrisoare către Titu Maiorescu, publicată întîi de Grigore Botez și M. Bordeianu în 1966, scrisoarea către Dobrogeanu-Gherea, scrisori către Lucian Predescu din fondul de la Biblioteca Academiei, o scrisoare către C. Botez și scrisorile către Horia Petra-Petrescu, publicate întîi de Aurel Vasiliu în 1957 din fondul Bibliotecii Astra de la Sibiu (vezi și Lidia Băncescu, *Scrisori către Horia Petra-Petrescu,* Catalog, Sibiu, 1971). Scrisorile către Panait Mușoiu provin din fondul de la Biblioteca Centrală de Stat, unde se află și o scrisoare a lui Ibrăileanu către H. Sanielevici, inedită pînă acum. Importante sînt scrisorile către Paul Zarifopol, azi la Muzeul literaturii române, publicate cu note și comentarii de Corin Grosu în 1971. Scrisorile către Artur Gorovei au fost publicate de Maria Luiza Ungureanu în volumul său *Scrisori către Artur Gorovei* apărut la Minerva în 1970. Scrisoarea către Jean Bart a fost publicată de Rodica Olteanu în *Manuscriptum,* 1971, nr. 2. Cîteva scrisori ale

lui Ibrăileanu către soție, dintr-un fond mai bogat aflat în Biblioteca M. Eminescu din Iași, au fost publicate în 1971 de M. Bordeianu. Scrisorile către O. Goga au fost publicate în 1972 și reproduse în 1975 în volumul *Octavian Goga în corespondență*, îngrijit de Daniela Poenaru, iar scrisorile către Ion Bianu au apărut în ediția *Scrisori către Ion Bianu*, II (Minerva, 1975), de Marieta și Petre Croicu. Dacă la acestea adăugăm o scrisoare către Liviu Rebreanu publicată de N. Gheran în *Cronica* din 12 decembrie 1975 și două scrisori ale lui G. Ibrăileanu către profesorul Ion Simionescu publicate de L. Kalustian în cadrul articolului său *Ibrăileanu și obsesia Eminescu*, din *Luceafărul* (13 martie 1976), avem întreaga listă a contribuțiilor editoriale anterioare privind corespondența lui G. Ibrăileanu. În articolul său *G. Ibrăileanu către G. Topîrceanu*, din *Viața românească*, 1954, nr. 11, p. 158-168, Const. Ciopraga dă fragmente din scrisorile lui G. Ibrăileanu către G. Topîrceanu, foste în posesia Otiliei Cazimir și deținute astăzi de George Sanda, care a refuzat să ni le comunice. De asemenea, fragmente din scrisori ale lui Ibrăileanu către Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu apar în articolul lui G. Călinescu *Chitanța creatorului* din *Contemporanul* (25 mai 1956) reprodus în *Cronicile optimistului* (E.P.L., 1964). Nu am putut da de urma acestor scrisori. Alte texte ne-au fost puse binevoitor la dispoziție de D. I. Suchianu.

Interesante pentru conținutul lor psihologic, autobiografic, reflexiv, rămîn scrisorile către Panait Mușoiu pentru perioada primei tinereți, scrisorile către I. Al. Brătescu-Voinești pentru perioada antebelică a revistei *Viața românească* (1906—1916) și scrisorile către Paul Zarifopol pentru perioada postbelică (1920—1928). Temperament înrudit cu I. Al. Brătescu-Voinești și foarte apropiat de Paul Zarifopol, G. Ibrăileanu e nu numai un animator, dar și un confident de o mare gingășie și fidelitate, confesîndu-se ingenuu de suferințele sale, înfățișîndu-se ca o ființă combătută de neliniști, ca un ins cu funcțiile de relație zdruncinate, trăind sub amenințarea incertitudinilor de tot felul și crezînd cu pasiune doar în misiunea sa de făptuitor al unei mari reviste puse în slujba propășirii literaturii și culturii românești. Energia spirituală de care a dat dovadă G. Ibrăileanu în exercitarea funcției sale de secretar de redacție depășea cu mult forțele lui fizice. Era într-adevăr născut pentru a avea idei și a nu se plictisi niciodată să aibă, cum atît de bine a zis Faguet despre Renan. A fost pentru *Viața românească* ceea ce au fost, pentru *Convorbiri literare* și „Junimea", Iacob Negruzzi și Titu Maiorescu la un loc.

AL. PIRU

PRIVIND VIAȚA

Inv. 7512

Celor pe care-i stimezi adu-le omagiul de a nu le ceda nimic din opiniile tale. Celorlalți nu le face onoarea intransigenței sale. [1]

Nimene nu reclamă mai mult toleranța decît cel netolerant, pentru că toleranța ta este condiția de viață a netoleranței lui. [2]

Nu mărturisi sentimentul nobil pentru care ai făcut o acțiune, căci nu vei fi crezut. Inventează unul mai puțin nobil și dă-l ca motiv al acțiunii tale, pentru ca oamenii să nu-ți atribuie unul rău de tot. [3]

Nu crede că, strălucind în fața unei femei mai mult decît amantul ei și, eclipsîndu-l, ai putea s-o întorci către tine. Nu vei reuși decît să-ți atragi antipatia și invidia ei. [4]

De cîte ori te văd sincer, am impresia că, în războiul tuturora contra tuturora, tu ți-ai lăsat zalele acasă. [5]

Un singur lucru face omul fără nici un sentiment de responsabilitate : acela pe care ar trebui să-l facă terorizat de sentimentul responsabilității : copii. [6]

Cînd ai cincizeci de ani și, în loc să fii grav și pozitiv, cetești poezii, arăți entuziasm pentru muzică, te extaziezi în fața naturii — poți respira oarecare simpatie, dar nu vei avea prestigiu și considerație, vei servi ca obiect de distracție, vei provoca despre tine, în fața ta, discuții glumețe întocmai cum ți se întîmpla cînd erai de cinci ani. [7]

---

* Cifrele trimit la notele din finalul volumului.

Fericirea este plăcerea sufletului. O simplă senzație, un sunet, o culoare, atingerea mîinii unei femei, dacă angajează sufletul, devine o fericire. [8]

Inteligenții joacă roluri față cu alții; proștii joacă roluri față cu ei înșiși și, dacă sînt prea proști, reușesc să se înșele singuri. [9]

Cînd o femeie te-a schimbat cu altul, nu ea e aceea care se simte, față de tine, încurcată, stîngace și vinovată, ci bărbatul cu care te-a schimbat. [10]

Plăcere divină : a exulta de orgoliu și a purta în același timp masca celei mai desăvîrșite modestii, așa ca să poți mistifica pe ceilalți pînă acolo încît să se poarte cu tine condescendent și protector. [11]

Cine nu e politicos cu slugile și cu animalele n-are instinctul politeței, ci dresajul, și n-are sufletul sus pus [12].

Pentru un om cu adevărat inteligent, a minți este o sforțare, pe care și-o impune penibil, minciuna contrazicînd raporturile reale din lume, prea clare și tiranic impuse minții inteligente. [13]

Mai degrabă vei păstra relații bune cu cineva dacă nu-i dai nimica, decît dacă-i dai mai mult decît poți continua să-i dai — sentimente sau lucruri. [14]

Omul nu renunță decît la ceea ce nu-i trebuie, ori la ceea ce e imposibil. Dar pentru aceasta i se cere multă filozofie. [15]

Numai imaginile amorului, antidotul morții, pot ține piept, în Conștiință, imaginii terifiante a morții.

De zece ani ești prieten de aproape cu o femeie și vă ziceți „dumneata". Acum un ceas ai văzut întăia dată pe o femeie, care ți s-a dat și al cărei nume nici nu-l știi, și vă ziceți „tu". Oare singura apropiere dintre suflete este corpul ? [16]

E mai natural să cauți cu migăleală rime și ritmuri pentru durerile simulate decît pentru cele adevărate —

și e mai onorabil să le cauți pentru durerile adevărate, decît pentru cele simulate. [17]

Nu spune nimic bun despre tine, căci nimeni nu te va crede. Nu spune nimic rău despre tine, căci toți te vor crede. [18]

A regreta că nu te-ai născut altfel este a regreta că te-ai născut tu, și nu s-a născut altcineva. A dori să fii altfel este a dori să mori tu și să se nască altcineva. Căci tu, tu ești *tu*. [19]

Mila, cînd nu e însoțită de o iubire infinită, e mai ofensatoare decît disprețul. [20]

O femeie care iubește pasionat nu glumește niciodată, în societate, cu bărbatul iubit sau pe socoteala lui. [21]

Toți oamenii doresc un lucru simplu, naiv, logic : ca universul întreg să se comporte astfel încît să le fie bine lor — și le e necaz dacă cumva universul, la începutul lui, a apucat pe o altă cale decît în vederea acestui scop. [22]

Cineva spunea : Prostiile și absurditățile celor deaproape mă înfurie. Ale celorlalți mă amuză.

Nu te lăsa ofensat din bunătate, căci devii rău. Dacă ai făcut-o pînă acuma ofensează și tu pe nedrept, ca să redevii bun. [23]

Nici o durere nu e mai mare decît gelozia care nu poate găsi motive să învinuiască.

Un roman stoarce lacrimi de admirație naturilor artistice prin pasagiile lui frumoase, și lacrimi de compătimire naturilor sentimentale prin pasagiile lui patetice. [24]

Nu uita un moment că în orice raport cu oamenii ești în stare de război. Cu dușmanii, cu prietenii, cu cunoscuții, cu străinii, cu femeia sau cu iubita ta — bagă de seamă ce vorbești și cum vorbești, cît și cînd îi frecventezi, cum te arăți : vesel, trist, indiferent, tăcut ori vorbaret.

Nu fi un moment distrat, nu te iluziona un moment că eşti în stare de pace ori în armistiţiu, căci *celălalt* te-ar surprinde. [25]

Fata pe care ai iubit-o la optsprezece ani şi n-ai mai văzut-o de-atunci o iubeşti toată viaţa. [26]

Cînd bărbatul pe care-l iubeşte o femeie se face vinovat faţă cu tine de o grosolănie, femeia îţi reproşează ţie grosolănia lui şi, în nevoia arzătoare de a-l consola de vina lui, îl iubeşte şi mai mult. [27]

Cîţi oameni ar prefera să moară ei, decît să se scufunde un continent în ocean ? [28]

Dacă nu crezi în nici un Dumnezeu, atunci ce te împiedică să-ţi fie scumpe credinţele şi ritualele care au consolat pe tatăl tău şi pe mama ta şi le-au uşurat ceasul greu al morţii ? [29]

Pentru o femeie toţi bărbaţii sînt bărbaţi, afară de acela pe care nu-l mai iubeşte. [30]

La furie, mintea celui inteligent intră în ebuliţie, a prostului se sleieşte. [31]

În gelozie superioritatea adversarului triumfător te umileşte, inferioritatea lui te scoboară. [32]

Mai multă încredere am în reformatorul social condus de ambiţie şi de vanitate, decît în acela condus de iubirea de oameni, pentru că cel dintăi este mînat de mobile mai puternice şi mai durabile. [33]

Cînd o femeie îţi dă în sfîrşit fericirea, nu-i aşa că priveşti cu atîta simpatie lumea întreagă, încît îţi devine simpatică chiar şi femeia pe care ai părăsit-o şi pe care n-o puteai suferi ? [34]

E destul de rău cînd vine El cu experienţa şi Ea nu, dar încă atunci cînd se întîmplă contrariul. [35]

Cînd amorul secret dintre un bărbat şi o femeie ia proporţii prea mari, atunci, de frică să nu se dea de gol prin gesturi, prin priviri, prin tonul vocii, ei încetează de a mai vorbi împreună şi chiar de a se privi, în faţa

acelora de care au grijă să-şi ascundă pasiunea, şi li se pare că sînt foarte prudenţi. [36]

Omul, creînd civilizaţia, a făcut tot ce a putut ca să-şi dezvolte inteligenţa pe dezagregarea instinctelor. Şi acuma nu-i ajunge toată inteligenţa ca să suplinească ceea ce făceau instinctele fără nici o sforţare. [37]

Din cele cîteva sute de miloane de înamoraţi de pe glob din acest moment, fiecare crede că femeia pe care o iubeşte este unica, este o apariţie supranaturală, este singura fiinţă fermecătoare, singurul izvor de felicităţi, singura care poate da farmecul cel mare al vieţii, singura... E cam comic. [38]

Un bărbat, care are toate scrupulele în raporturile sale cu bărbaţii şi cu femeile, are foarte puţine, şi la nevoie nici unul, faţă cu femeia pe care o iubeşte cu pasiune, pentru că în natură nu există scrupule şi îndatoriri morale. [39]

Nu există viaţă viitoare — afirmă mintea noastră ştiinţifică. Dar ce poate să ştie mintea noastră, născută pentru o incomplectă adaptare a unui puţin complicat organism la un puţin variat mediu ? [40]

Dacă vrei să treci drept om de caracter şi de curaj în proprii tăi ochi, nu face concesii de conştiinţă în directivele vieţii tale. Dacă vrei să treci drept om de caracter şi de curaj în ochii altora, ajunge să nu faci concesii în lucrurile mici, zilnice. [41]

Bărbaţii îşi dau singuri certificat de paupertate estetică şi morală, cînd îşi îngăduie, ca un lucru foarte natural, intimităţi cu fetele-în-casă, şi în acelaşi timp înfierează, ca cea din urmă înjosire, aceleaşi intimităţi ale unei femei cu un lacheu. [42]

Omul care, prin vorbe, gesturi, fapte mărunte, îşi descarcă necontenit sentimentele, în măsura în care ele apar, e tot aşa de impropriu pentru acţiune sistematică, grea şi lungă ca şi, pentru tracţiune intensă, o locomotivă care şi-ar pierde necontenit vaporii, pufnind prin toate deschizăturile. [43]

Cînd cineva persiflează morala, toate probabilitățile sînt că e un om de treabă. Cînd cineva predică necontenit morala, toate probabilitățile sînt că e un om plin de păcate. [44]

Nu poate fi o mai mare ofensă pentru un bărbat decît atunci cînd femeia cu care e prieten se înamorează, în timpul prieteniei cu el, de un altul. [45]

Nu există sacrificiu. A trăi sărac pentru a nu abjura o idee este a prefera plăcerea abstractă și înaltă de a stărui în acea idee, plăcerii senzuale și inferioare de a mînca și a bea bine. [46]

Un bărbat care spune vorbe de iubire unei fete fără să le însoțească de o propunere de căsătorie îi aduce o ofensă gravă și o dezvirginează sufletește. [47]

Cea mai subtilă dintre plăceri e aceea de a fi simplu, modest, naiv, supus, prevenitor, a avea aerul că înțelegi cît mai puțin sau nimic din ceea ce nu ți se spune, dar în același timp a înțelege tot și a privi totul cu detașare și cu o liniștită ironie. [48]

Printre pisici, cunoscute prin îndelungatele lor maneje preliminarii în amor, sînt unele care, ca și oamenii lipsiți de prejudecăți întîrziate, suprimă orice preludii și merg drept la scop. [49]

Cîte milioane de vorbe ai spus tu în viața ta ! Ai spus vorbele care sînt în Shakespeare, în Goethe și în Kant. Numai că le-ai combinat altfel. [50]

Unele femei nu se rușinează să apară în haine sumare față de servitori, pentru că au sentimentul că servitorii nu sînt oameni. Altele se rușinează de goliciunea lor în fața animalelor, pentru că animalele au ochi ca și oamenii... [51]

De cîtă impertinență dai dovadă cînd îmi spui că mîine la ora cutare ai să vii negreșit la mine, parcă tu ai cunoaște întreaga cauzalitate universală ca să știi că mîine ai să mai fii în viață.

Un bărbat, cînd încetează de a iubi pe o femeie și începe să iubească pe alta, are toate menajamentele pentru femeia părăsită. O femeie, în aceeași împrejurare, e crudă și sfidătoare. Femeia are sentimentul că cruzimea ostentativă față cu bărbatul părăsit este un dar și un omagiu pe care îl aduce noului ei amant. [52]

Numai naturile grosolane nu roșesc de nici o idee care le vine în cap. [53]

În tinerețe, cînd stările sufletești sînt vii și multe, timpul trece plăcut și încet, așa că, privind îndărăt la o distanță de cîțiva ani, îți pare o eternitate. La bătrînețe, cînd stările sufletești nu mai sînt vii și se rarifică, timpul trece anevoie și totuși atît de repede, încît, privind înapoi, lucrurile de acum zece ani îți par că s-au petrecut ieri. Așadar natura, părtinitoare cu tinerețea și ostilă bătrîneței, îi ia acesteia totul, îi dă celeilalte totul! [54]

Bărbații țin pe femei în stare de inferioritate, nu pentru că le socot inferioare, ci le socot inferioare pentru că le țin în stare de inferioritate. Iar femeile se socot inferioare bărbaților pentru că, înainte de a ajunge la conștiință, orice clasă supusă îmbrățișează concepțiile stăpînilor. [55]

A mînca, act eminamente brutal și inestetic, ar fi devenit cu siguranță rușinos dacă izolarea pentru îndeplinirea acestei funcțiuni n-ar stingheri cu totul practica vieții omenești. Se zice că pe Alfred de Vigny nu l-a văzut mîncînd nici un străin. [56]

Femeile au mai multă delicatețe în realitățile iubirii decît bărbații. O femeie normală nu va intra niciodată în intimități cu un bărbat de pe o treaptă socială cu mult inferioară ei, ori cu un bărbat pentru care nu are cel puțin afecțiune. Pentru bărbați asemenea incompatibilități de obicei nu există. Această deosebire se poate exprima pe scurt astfel : este indiferent la urma urmei pe cine supui, dar nu este indiferent cui te supui. [57]

Dacă n-ai în tine destulă politeță pentru toată lumea, fii mai politicos cu inferiorii decît cu egalii, mai politicos cu egalii decît cu superiorii. Lipsa de politeță față cu egalii și cu superiorii este numai o necuviință, care îți

poate atrage represalii, pe cînd față cu inferiorii este o cruzime și o lașitate, căci provoacă o durere care nu poate riposta. [58]

Cînd triumful este aproape și, pentru a face ultimul pas, ți se cere o ticăloșie, nu-i așa că-ți vine greu să nu o faci ? [59]

O nenorocire venită din propriile noastre greșeli e tot atît de fatală ca și una venită din senin, dar iluzia liberului arbitru ne face să suferim cu atrocitate de cea dintăi, pentru că ni se pare că am fi putut-o evita. [60]

Cînd un prieten te părăsește în nenorocirea lui, îți dă tot atîta dovadă că nu ți-a fost prieten adevărat, ca și cînd te părăsește în nenorocirea ta. [61]

Deosebirea dintre dominarea femeii de către bărbat și dominarea bărbatului de către femeie este deosebirea dintre tiranie și dictatura sclavilor. Cînd nu domină nici unul, nici altul, e război civil. [62]

Dacă ai îndoieli asupra ta, nu le da pe față, ca să nu dai prostiei dreptul de a-și permite cu tine aceeași atitudine, împrumutînd-o de la tine. [63]

Cînd un bărbat pasionat face curte unei femei, el are aerul umilit, pentru că atunci el îngenunche înaintea sclavei și pentru că atunci el îi propune maternitatea, adică un șir lung de chinuri și un eventual asasinat. [64]

În infinitul timpului și spațiului, ne-am întîlnit în aceeași nebuloasă, în același sistem solar, în aceeași planetă, în același secol, în aceeași generație, în aceeași țară, în același loc, sub același acoperămînt, și totuși ne urîm, ori cel puțin ne sîntem indiferenți, în loc să ne aruncăm unii în brațele altora, inteligenți și proști, buni și răi, înmărmuriți de spaima naturii infinite și ostile. [65]

În viață, de foarte puține ori știi mai dinainte ce ai să faci și ce ai să vorbești, și mai niciodată ce ai să simți și ce ai să gîndești. Încolo, tot ce ai să faci și ai să vorbești, tot ce ai să simți și ai să gîndești *afli* atunci cînd

ai făptuit, cînd ai vorbit, cînd ai simțit, cînd ai gîndit. Ai în fața ta, începînd chiar din clipa care urmează, viitorul, ca un neant în care înaintezi orbecăind în întuneric, *căzînd* peste faptele și vorbele tale, peste gîndirile și simțirile tale. Viața este această izvorîre de fapte, de gîndiri și de simțiri, peste care te îmbrîncește etern nu se știe cine. [66]

De-a lungul evoluției, nu se observă creșterea nici unui alt organ al omului, afară de creier, condiția materială a conștiinții. Ar fi interesant de știut dacă mai există un alt animal care să fi suferit în cursul vremii o asemenea nenorocire. [67]

Cu cît ești mai politicos, cu atîta ridici tot mai multe ziduri și forturi împotriva cordialității inoportune, care dă năvală în incinta vieții tale. [68]

Omul găsește întotdeauna inconștient motive înalte pentru acțiunile sale egoiste. Antropofagul, care-și mînîncă părinții din lipsă de altă carne, e convins că face un act moral, că-și îndeplinește o datorie religioasă. Aceasta dovedește idealismul omului, adică neputința lui de a-și recunoaște mobile egoiste și josnice. [69]

Sînt oameni cari trag toate învățămintele posibile din experiențele vieții, numai cît, pe toate, le trag cu un moment mai tîrziu decît le trebuie. Aceștia sînt mai nenorociți decît acei care nu învață nimic din viață și care, astfel, n-au mustrări zadarnice. [70]

Cînd o femeie și un bărbat se întîlnesc să se cultive reciproc prin lecturi, prin învățare de limbi ș.c.l., să știi că întîlnirile lor sînt convocate și prezidate de Geniul speciei și să le-o spui și lor, dacă ei n-o știu. [71]

Cei care au sufletul grosolan spun „tu" și intimilor și slugilor, arătînd prin aceasta că pentru dînșii intimitatea înseamnă lipsă de stimă și de respect. [72]

Poți să schimbi cunoștințile cuiva, dar nu și ideile. Ideile sînt flori crescute pe tulpina sentimentului, care-și are rădăcina în instinct. Numai vremea sau o criză puter-

nică sufletească, slăbind, întărind ori modificînd instinctul și sentimentul pot schimba ideile. [73]

Cine nu e gelos de bărbatul amantei sale arată că amorul lui e alcătuit mai cu seamă din vanitate și din simțul de proprietate asupra femeii. [74]

O femeie de rasă și de lux este un produs rafinat în salon și un animal primitiv în iatac. O femeie comună e gospodină și într-un caz și în altul.

De cele mai multe ori n-o iubești pentru că are calități, ci are calități pentru că o iubești. [75]

Atențiile arătate și serviciile făcute indistinct prietenilor și străinilor ofensează prietenia și o dezobligă de sentimentul recunoștinții. [76]

Nimic nu este mai deosebit de bărbat decît femeia, fiindcă tot ce este în natură e numai altfel decît bărbatul, pe cînd femeia e contrariul lui. [77]

Sînt oameni pentru care viața e insuportabilă, iar acceptarea morții imposibilă. [78]

Nu-ți sînt scumpe încrețiturile de pe fruntea și de la ochii femeii tale? Gîndește-te bine că încrețiturile astea s-au făcut în lunga voastră tovărășie de griji și de nevoi. Gîndește-te bine că ele sînt semnul că se apropie vremea cînd tu și tovarașa ta aveți să vă despărțiți pentru totdeauna. Gîndește-te că asta e fata rîzătoare pe care o așteptai cu pieptul înfrigurat în nopțile de vară. [79]

De-a lungul vremii, patru evenimente hotărîtoare în viața sufletească a omenirii: apariția ideii de moarte în conștiință, pierderea credinții în Dumnezeu, însumarea noastră în zoologie și reducerea planetei la un vremelnic fir de țărînă în infinit. [80]

Unii concep viața ca un rîu, în voia căruia nu ai decît să te lași, ca să ajungi la țărmuri înflorite. Alții o concep ca un curent, în susul căruia trebuie să înoți voinicește cu speranța îndoielnică de a ajunge la un mal aspru, unde să-ți odihnești capul obosit. [81]

Amintirile — o muzică ce ne vine de undeva de dincolo de orizont. [82]

Cele mai multe judecăți false în privința lucrurilor omenești se datoresc infirmității morale, și nu slăbiciunii intelectuale, pentru că mai degrabă pierde omul simțul realității prin partea morală, decît prin cea intelectuală. [83]

O implori să nu te mai facă să suferi, adică îi ceri ei ajutor contra ei, nenorocitule, iar ea te ascultă rece și tăioasă ca o spadă de gheață și ridică în suflet altare celuilalt.

Disimularea femeii față cu bărbatul e în ordinea lucrurilor, pe cînd a bărbatului față cu femeia e contra naturii, e o lașitate, e antipatică. [84]

O femeie se simte măgulită cînd e iubită de orice bărbat pentru care nu are dezgust. Dar numai un *fat* nu se simte indispus, și chiar nenorocit, cînd e iubit de o femeie pe care el nu o poate iubi. [85]

La douăzeci de ani iubești amorul și cauți o femeie să-l întrupezi, și femeia asta nu poate fi decît frumoasă. La treizeci de ani iubești o femeie, nu amorul, și femeia asta poate fi frumoasă, poate fi urîtă, cum se întîmplă. [86]

Bătrînețea e carne veche, e inestetică, e impură. E o rușine, căci este restul unui organism învins de natură. Boala, cînd nu-i acută și trecătoare, e aceeași deteriorare, aceeași rușine, o bătrînețe prematură. Iar moartea, definitiva victorie a naturii asupra omului, este suprema rușine. [87]

Un bărbat de o anumită vîrstă se apără cu moliciune cînd i se impută pe nedrept păcate juvenile. [88]

Fața unei femei trece într-o singură zi prin mai multe vîrste. O femeie, care are treizeci și cinci de ani cînd e liniștită, are patruzeci cînd e morocănoasă, treizeci cînd e veselă și douăzeci cînd vibrează de iubire. [89]

Oamenii în genere nu preferă minciuna adevărului. Le utilizează pe amîndouă fără nici o preferință, după nevoie. [90]

De obicei o femeie știe că e iubită mai înainte ca bărbatul să-și dea seamă ce se petrece cu dînsul. Femeia însă, mai tîrziu, îi spune că n-a bănuit nimic și că a fost foarte surprinsă cînd el i-a mărturisit iubirea. Prin aceasta, ea înlătură orice suspiciune asupra cochetăriilor, manejelor și provocărilor ei de mai înainte. [91]

Te impilă toată lumea, și nu decretezi infamia universală și iremediabilă a omenirii. A fost cu tine puțin mai indiferentă ea, și universul întreg devine „un episod trist, care tulbură liniștea neantului".

Amorul, ca și soarele, e un singur moment la zenit : în momentul primului „da". [92]

Predici necontenit morala, zvîrli în toate părțile precepte. Înțeleg : te ispitește viața și simți nevoia să alungi tentațiile din toate puterile, în fiecare moment al vieții. [93]

Dacă, apucînd pe un drum, ți-ai rupt un picior, nu regreta că n-ai apucat pe un altul, căci nu știi dacă nu ți le rupeai pe amîndouă. [94]

Gelozia pricinuită de o femeie e mai chinuitoare în absența ei, decît în prezența ei, pentru că torturile geloziei sînt produse de imaginație, și cînd femeia e de față, imagina ei absorbantă îți paralizează imaginația. [95]

„Homo homini lupus". Filozoful nu știa că lupii nu se mînîncă între dînșii decît la ultima extremitate. [96]

Un bărbat nu e rudă cu nevasta sa, dar e rudă cu surorile nevestei sale. [97]

A flirta, adică, în ultimă analiză, a face și a asculta propuneri învăluite, pe departe, lipsite de seriozitate, este, din partea bărbatului, un semn de grosolănie sufletească și de lipsă de patosul virilității ; este, din partea femeii care primește manejul, dovada unui suflet de cocotă ori de servitoare. Numai iubirea, rămînînd în marginile decenței și ale respectului, poate forma subiectul unor anumite convorbiri între un bărbat și o femeie cu instinctele sănătoase și simțul estetic nepervertit. [98]

Tot ce nu este etern, este zadarnic. Nimic nu este etern. [99]

De ce cruzime atroce dă dovadă acela care se apropie de o femeie cînd nu se gîndește sau cînd se gîndește că creează o ființă supusă fatal la boală, la agonie și la moarte. [100]

Recunoștința exagerată pentru atențiile pe care ni le arată cineva este de cele mai multe ori răspunsul amorului nostru propriu măgulit și al vanității noastre satisfăcute. [101]

În societate, nu te ridica împotriva nici unui păcat, ca să nu comiți, din neștiință, vreo nedelicatețe. [102]

Inteligenții se împart în două : buni și răi. Proștii se împart în una : răi. [103]

Atitudinea ironică în fața vieții este consolarea ipocrită pe care ne-o dăm, depreciind ceea ce ne refuză viața. [104]

În amor omul se mulțumește cu un nimic, și nu se mulțumește cu nimic. [105]

Amorul este o febră a sufletului. Același început, aceeași criză, același sfîrșit și aceeași imunitate — căci nimene nu iubește a doua oară pe femeia de care a scăpat. [106]

Cînd nu mai iubești pe o femeie, nu poți înțelege deloc pentru ce ai iubit-o, oricîte sforțări de memorie ai face. [107]

Un bărbat simte o jenă, o ezitare față cu bărbatul căruia i-a răpit inima unei femei. O femeie, față cu rivala învinsă, are conștiința calmă, senină și un aer de triumfală sfidare. [108]

Cînd un bărbat iubitor de confort moral își părăsește femeia și iubește pe alta, e foarte iritat că-i mai lipsește o condiție ca să fie complet fericit : aprobarea femeii părăsite.

Un bărbat de treabă, cînd iubește pe cine nu-i este permis, se dedă la cele mai neînchipuite ipocrizii față cu el însuși, ca să-și ascundă că iubește, și crede cu sinceritate că sentimentul lui pentru femeia adorată e simpatie, prietenie, admirație... [109]

În amorul pasionat nu e, nu poate fi prietenie. Într-o femeie pe care o iubești pasionat, totu-i femeie, și prietenia nu-și găsește nici un loc unde să se plaseze. [110]

Este această mizerie în lume ; cu cît un bărbat și o femeie se iubesc mai mult, cu atîta se tot împuținează între ei secretele corpului și, din cauza suspiciunilor, se tot înmulțesc secretele sufletului. [111]

În iubirile, ca a lui Balzac, dintre un bărbat de douăzeci de ani și o femeie de patruzeci, întinerește corpul cel bătrîn și îmbătrînește sufletul cel tînăr. [112]

Sînt bărbați care nu pot cuceri o femeie, decît dacă se prezintă singuri la concurs și nu o pot păstra decît dacă nu se ivește un concurent. Asemenea bărbați în realitate sînt interimari, niciodată titulari. [113]

Amorul și crima sînt invazia naturii în mijlocul civilizației. [114]

Bărbații se tem mai mult de moarte decît femeile, pentru că au sentimentul trecutului mai puternic, pentru că au inteligența și imaginația mai vii și pentru că ei sînt elementul activ în crearea vieții. Viața, cu cît e mai intensă și mai conștientă, cu atîta are mai mult oroare de neant. [115]

Crima fundamentală a naturii împotriva omului e că a pus conștiința unui Kant într-un corp de mamifer supus legilor stupide ale materiei care, cu un curent imperceptibil de aer ori cu o infimă bacterie, poate stinge pentru eternitate conștiința în care se aprinsese un univers. [116]

Gîndește-te că și tu și acela care te insultă, într-o zi sau alta, aveți să stați cu mînile pe piept și cu lumînările la cap. [117]

Dacă generosul și obiectivul elefant, și nu isterica și libidinoasa maimuță, ar fi avut creierul mai dezvoltat, ce admirabil ar fi omul. [118]

Un om care s-ar hotărî și ar reuși să fie sincer în orice împrejurare ar fi o apariție odioasă, ar fi o calamitate publică, ar ofensa în dreapta și în stînga, ar arunca scandalul în familii, ar grăbi dizolvarea Societății — ar trebui ucis ca un cîne turbat. [119]

Dacă într-o bună dimineață oamenii ar începe să-și poată citi gîndurile unul altuia, toți ar umplea pădurile și văgăunile neumblate, pitindu-se fiecare în cîte o ascunzătoare nebănuită, Societatea s-ar desființa și rasa omenească ar pieri în curînd. [120]

Femeile caste, din lipsă de temperament, au mai puțin dezvoltată pudoarea corpului, din cauza ecoului slab pe care-l trimite în conștiința lor feminitatea lor redusă. [121]

Se poate spune că literatura, care aproape în întregime nu-i decît zugrăvirea afacerilor amoroase, nu este altceva decît epifenomenologia științii numită embriologie. [122]

Un prost nu spune lucruri inteligente, dar un inteligent spune multe prostii. O sută de mii de proști nu fac un inteligent, dar o sută de mii de inteligenți fac un prost. În lume, prioritatea o are prostia. [123]

Un prost care tace nu va plictisi niciodată ca un inteligent care-și debitează întreaga gîndire. Față cu o femeie, va învinge întotdeauna pe un inteligent, care spune mereu tot ce gîndește. Tăcerea provoacă curiozitatea, care atîță iubirea, și dă impresia de forță, de virilitate.

Imaginația și inteligența sînt izvoare de frică. Și cum marea problemă a vieții este moartea, inteligenții sînt în inferioritate și în privința acestei probleme capitale a existenței noastre. [124]

Tu nu bănuiești cîtă însemnătate dai acelora pe care îi disprețuiești, condescinzînd să-ți angajezi față cu ei sensibilitatea ta într-o anumită formă. [125]

În scrisul tău destinat publicului pune ideile tale, dar niciodată sentimentele tale, adică partea intimă a personalității tale, niciodată imaginația ta, adică produsul imediat al personalității tale. [126]

Dacă ai prietenii strînse, participi la un suflet comun, nu mai ai sufletul tău personal, adică un suflet delimitat, propriu pentru observație. Și, neputînd cunoaște un suflet, al tău, nu poți cunoaște nici pe al altora. De aici faptul paradoxal că numai izolații cunosc bine sufletul omenesc. [127]

Femeia are mai mare putere de penetrație în sufletele altora decît bărbatul, dar, mai săracă în idei generale, este inferioară bărbatului cînd vrea să reconstituie tipuri din observațiile izolate. [128]

Prin sentimente, oricare : bune sau rele, atîrni de oameni. Prin inteligență îi domini. [129]

Tu faci o acțiune, și eu îi presupun motivele pentru care aș fi făcut-o eu. Tu spui o frază, și eu îi dau înțelesul pe care l-aș fi pus eu în fraza ta. Atunci cum vrei să te înțeleg ? Să ne înțelegem unii pe alții ? [130]

Ori de cîte ori în societate, în loc de a-ți da pe față ideile și sentimentele, ai reușit să spui o vorbă banală, lipsită de orice culoare personală, ai cîștigat o victorie împotriva vulgarității. [131]

Sublimul vieții — ascensiunea pe piscurile înalte ale existenței — exclude sentimentalitatea, care supune pe om micilor nevoi ale celor din jurul lui. [132]

O opinie contrară este o ofensă, îndeosebi față de femei, mai subiective prin natura lor. De aceea, extrema politețe, pe care le-o datorăm mai ales lor, ne impune să ne ascundem opinile față de ele și să abundăm în sensul lor. [133]

Amorul alungă prietenia dintre un bărbat și o femeie, pentru că încrederea și simpatia nu pot ține piept pasiunii arzătoare de primitiv, dorinții de acaparare, suspiciunilor și celorlalte porniri egoiste ale amorului, care

otrăvesc mai ales sufletul bărbatului, așa de inferior femeii în această privință. [134]

Cînd poți reuși să spui pentru ce iubești pe o femeie, n-o iubești cu adevărat. [135]

Cînd un amant începe să ia alure de soț, femeia se simte nenorocită, oricît de ideal s-ar purta el, căci ea nu-și luase un amant pentru ca să aibă doi soți. [136]

Cînd o femeie vinovată are conștiința sensibilă, nu-i ajung niciodată prosternările amantului ei, pentru că dovezile lui de supunere și de adorație sînt necontenite scuze și justificări ale greșelei ei. [137]

Puțini oameni ar prefera ca femeia pe care ei o iubesc pasionat să iubească pe altul decît să moară. [138]

Prietenia, rară și între bărbați, este cu mult mai rară între femei, pentru că meseria lor de a plăcea le face pe toate concurente între dînsele ; pentru că prietenia e un sentiment de esență mai mult spirituală, iar femeia este, prin definiție, o ființă mai aproape de natură ; pentru că prietenia ține de categoria sublimului, iar femeia e născută numai pentru frumos. [139]

Adesea, același amor nu iartă cel mai mic lucru și nu rupe pentru cea mai mare vină. [140]

Se zice că Alfred de Vigny a scris *La Colère de Samson*, catehismul lapidar al misoghinismului, pentru că avea îndoieli serioase asupra actriței Dorval, cu care se avea bine. [141]

Cineva spunea : Corpul meu nu sînt eu, e *el*. Uneori el nu mă lasă să gîndesc, să lucrez. Alteori el mă lasă. [142]

Cînd ceri cuiva indulgență, îi ceri dispreț îndulcit ori, după împrejurări, agravat prin bunăvoință. [143]

Dintr-un anumit punct de vedere, cam de alăturea de viață, toate lucrurile omenești pot părea comice, afară de unele acte naturale, care sînt odioase ori ridicole. [144]

Cît e de trist sfîrșitul vieții normale, care se încheie cu bine. Ființa încîntătoare de acum treizeci de ani, fata cu cozile pe spate, plină de visuri și de iluzii, astăzi și-a întors privirile de la stele, și-o plecat capul spre pămînt, apăsată de greutatea vieții. [145]

Nu-ți chinui inima că în anumite momente din trecut nu ai luat alte hotărîri, nu ai făcut alți pași, care te-ar fi dus în viață pe un drum mai bun. Orice pas făcut, orice hotărîre luată nu puteau să fie altfel, pentru că orice vorbă a ta, orice act al tău stau față cu întreaga ta ființă fizică și morală ca rezultatul unei operații de cifre față cu cifrele operate, ca un compus chimic față cu elementele care-l alcătuiesc. A regreta că n-ai făptuit altfel este ca și cum rezultatul hidrogenului și oxigenului ar regreta că nu-i aur, suma lui doi plus doi că nu-i zece. [146]

Dacă încă nu ți-e rușine de nebuniile pe care le făceai pentru ea, să știi că iubirea ta n-a murit cu totul. [147]

Ambiția de a străluci este goana după sufragiile proștilor. Ambiția de a nu fi desconsiderat este frica de a nu te oglindi defavorabil în mintea celor inteligenți. [148]

Unele femei își iubesc mai mult copiii, altele mai mult bărbatul ori amantul ; cu alte cuvinte, unele mai mult copiii actuali, altele mai mult pe cel viitor. Așa toți creatorii : unii artiști își iubesc mai mult operele isprăvite, alții mai mult pe cele proiectate. [149]

În fiecare moment sînt în lume milioane de discuții ori de neînțelegeri între doi sau între mai mulți oameni, și fiecare rămîne convins că dreptatea e de partea lui, deși este evident că din toate aceste milioane de antagoniști numai jumătate au dreptate în cazul cel mai bun, și nici unul în cazul cel mai rău. E amuzant. [150]

De obicei, o femeie care iubește de mai multe ori dă bărbaților aceleași nume drăgălașe, fără nici un scrupul de delicateță, pentru că în amor femeia nu are trecut. Ea trăiește în prezent. [151]

Delicateţa este calitatea supremă şi cea mai rară a sufletului omenesc. Ea le presupune pe toate celelalte : inteligenţa, bunătatea, altruismul, generozitatea, discreţia, mărinimia ş.c.l. Un om lipsit de o singură calitate a sufletului nu mai are delicateţa complectă. Atunci ea este cu lacune şi cu eclipse. [152]

Gelozia retrospectivă e cea mai chinuitoare, pentru că ştie că nu are motive să învinuiască, să calomnieze, să lovească, şi totuşi învinuieşte, calomniază şi loveşte. [153]

Femeia are gelozia retrospectivă în grad mult mai mic decît bărbatul, pentru că femeia trăieşte mai mult în prezent, pentru că în amorul ei imaginaţia are un rol mult mai slab şi pentru că în amorul ei simţul de proprietate e mult mai mic. [154]

Rănile amorului propriu sînt din cele mai dureroase, dar de cele mai multe ori provoacă rîsul. [155]

Dacă am face toate combinaţiile posibile între cuvintele unui dicţionar de buzunar, am construi o infinitate de opere ştiinţifice care ar răsturna, ca pe nişte încercări puerile, toate teoriile ştiinţei de azi ; am construi o infinitate de opere literare, faţă cu care *Divina Comedia* ar fi o simplă încercare juvenilă ; am construi tragediile pierdute ale lui Euripide şi tratatele lui Epicur, am învia din morţi Biblioteca de la Alexandria... [156]

Cît progres şi cîtă civilizaţie presupune instituţia femeilor galante. Ce distanţă de la pitecantropul care, în pădurile primitive, năvălea asupra femelei, pînă la urmaşul lui modern care negociază, pe bună învoială, ceea ce-i trebuie. [157]

Uneori, din exces de discreţie, subliniem prin rezerva noastră ceea ce celălalt credea că trece neobservat, şi devenim indiscreţi. În unele cazuri, reuşind să ne jucăm rolul perfect, excesul de discreţie ne face să apărem insensibili. [158]

E naiv să te miri. E cinic să nu te indignezi. [159]

Tu crezi că, dacă ai vrea, ai putea să începi chiar de azi să fii minciunos, linguşitor şi crud, ca să poţi triumfa în viaţă. Credinţa că poţi reuşi să ai defectele pe care nu le ai este o iluzie tot atît de vană ca şi aceea că numai dacă ai vrea ai putea să cînţi ca Tamagno *. [160]

Însuşirile date integral de natură, ca inteligenţa sau talentul, conferă meritele cele mai mari, deşi omul nu are nici un merit că le posedă ; pe cînd însuşirile pentru care omul are un merit că le posedă, ca virtutea sau bunătatea, conferă merite mult mai mici. [161]

Cît timp pasiunea ei este puternică, femeia îţi spune că, dacă n-o încunjuri toată ziua cu atenţii, rişti s-o îndepărtezi prin dezobişnuinţă. Cînd pasiunea ei începe să scadă, ea îţi spune că prin prezenţa ta necontenită rişti s-o îndepărtezi din cauza oboselii. [162]

Un cortegiu mortuar, agonia unui vecin de peste sală exasperează pasiunea a doi amanţi, pentru că imaginile care evocă distrugerea vieţii provoacă paroxismul instinctului creator. [163]

Ceea ce provoacă amorul unui bărbat e temperamentul femeii. Iar ştiinţa ne spune că temperamentul este fizionomia sensibilităţii organelor vieţii vegetative. [164]

Dacă facem abstracţie de punctul de vedere moral, ipocrizia bine reuşită şi bine susţinută este victoria omului asupra animalului, a conştientului asupra inconştientului, a inteligenţii asupra sentimentelor, este suprema afirmare a acelei virtuţi care formează piatra angulară a caracterului şi care se numeşte stăpînire de sine. [165]

Călugărul Ieronim de la Rîşca spunea : un bărbat care nu se simte rudă cu nevasta lui trăieşte cu dînsa în concubinaj. Iar cînd se simte rudă, trăieşte în incest. [166]

Stările sufleteşti superioare fiind dezvoltate în cursul evoluţiei din stări inferioare, analiza descopere întotdeauna în aliajul celor dintăi pe cele din urmă. Iată pentru ce analiştii sufletului omenesc apar pesimişti şi mizantropi. [167]

---

* Francesco Tamagno (1851—1905), tenor de operă italian. S-a ilustrat în *Othello* de Verdi (Milano, 1887, Londra, 1889, New York, 1891).

Descoperirile științifice cele mai geniale sînt față cu adevărul total despre lume mai puțin decît săriturile unei broaște care ar avea de gînd să facă înconjurul pămîntului. [168]

Îți părăsești prietenii și alergi după sufletul, atît de deosebit de al tău, al unei femei, tocmai în momentul cînd spui că vrei un suflet care să te înțeleagă. Ipocritule, tu vrei să îmbogățești registrele stării civile. [169]

Cetiți în șir un anumit capitol din *Descendența omului* de Darwin — și manejele rafinate dintr-un roman de Bourget, care duc tot acolo... E divertisant, e comic, e hilariant. [170]

Bărbații au infinit mai puțin dispreț pentru fricoși decît femeile, pentru că bărbaților curajul masculin nu le făgăduiește nici o felicitate. [171]

Cînd te gîndești că cele mai sublime strigăte ale poeziei sînt exprimarea ritmată a chinurilor provocate de o celulă, în rîvna ei nesatisfăcută de a se întîlni cu o anumită altă celulă, nu poți să nu admiri fantastica feerie clădită de sufletul omenesc pe instinctul cel „atît de van". [172]

În deosebire de geniile artistice, care sînt niște explozii ale naturii exuberante, geniile pur intelectuale nu simt, de obicei, nimic pentru femei, pentru că geniile intelectuale, suprema debrutalizare a vieții, fiind punctele luminoase în care materia capătă în sfîrșit deplină conștiință de ea însăși, natura a avut grijă să nu le întindă acea cursă numită amor, care este dușmanul cel mai neîmpăcat al liberei dezvoltări a inteligenții pure. Femeile, la rîndul lor, nu simt nici ele nimic pentru aceste ființe abstracte. [173]

Limba română are neprețuitul avantaj de a poseda cuvintele iubire și amor pentru două lucruri cu totul deosebite, denumite în alte limbi cu un singur cuvînt. [174]

Cînd s-a stins amorul între soți, poate să rămîie iubire, chiar dacă în amorul lor n-a fost iubire. Cînd s-a stins amorul între amanți, nu rămîne iubire, chiar dacă în amorul lor a fost iubire. [175]

De obicei, femeile își înșeală bărbații și bărbații femeile cu simțurile și cu imaginația, nu cu inima. [176]

În timpurile din urmă, lipsite de orice prejudecăți, un bărbat de treabă poate să aibă mai multe iubite deodată, pe cînd o femeie de treabă nu are niciodată doi amanți în același timp, ci, cel mult, unul cu care e pe isprăvite și altul cu care a început. Starea asta de tranziție poate ține mai multă vreme... [177]

Cînd prin sforțările memoriei reușești să-ți amintești ce simțeai pentru o femeie, să știi că iubirea ta n-a murit încă. Dacă continui cu exercițiile astea de memorie, poți cădea din nou în prăpastie. [178]

Ipocrizia ajunge uneori a doua natură, și atunci ea devine sinceritate. În cazul acesta sinceritatea devine ipocrizie — cînd ipocritul, în vederea calculelor sale, își permite accese de sinceritate. [179]

Dacă vrei să mistifici și să reduci la neputință și ridicol pe însuși Geniul Răului care domnește în lume, întrebuințează această simplă stratagemă : așteaptă-te oricînd și în orice privință numai la rău, și anume la cel mai mare rău. Atunci, orice nenorocire ți se va părea normală, pe cînd binele, dacă-ți va ieși vreodată în cale, îl vei simți ca pe însăși mîna lui Dumnezeu pusă asupra capului tău. [180]

Cînd între doi oameni există o controversă aprinsă și cînd vine un eveniment care dă dreptate complectă unuia dintre ei, acesta, dacă are sufletul de elită, caută să treacă fără a sublinia victoria, simțindu-se oarecum jenat și parcă vinovat de atîta triumf. Sufletele de rînd fac contrariul. [181]

Plăcere divină : să te arăți mic și umilit, cu sentimentul distanței dintre tine și ceilalți. [182]

Nimic mai nivelator decît prezența femeii iubite cu pasiune. De obicei, ea dă inteligență prostului și împiedică pe cel inteligent. [183]

Timpul nu iartă. Cu fiecare clipă în copilul acesta candid se tot aprinde conștiința, flacără palidă și rece, dar care vestejește și usucă. [184]

Orice femeie măritată se simte sclavă bărbatului ei, sclavă supusă sau revoltată, credincioasă sau infidelă, în funcțiune sau evadată ori părăsită. [185]

Asasinarea unei femei din cauza geloziei este crima cea mai monstruoasă, vrednică de torturile inchiziției, fiindcă are ca motiv arogarea dreptului abominabil de a monopoliza o anatomie și o fiziologie umană, și suferința, cu atît mai ridicolă, cu cît mai atroce, că ți s-a nesocotit acest drept. [186]

Nu-i așa că un fapt josnic al rivalului, povestit în fața femeii care formează obiectul litigiului vostru, este o briză răcoroasă pentru inima ta? Tu însă, cuprins subit de un spirit obiectiv de circumstanță, dar cu cele mai slabe argumente de care ești capabil, iei apărarea rivalului, ca să-i dovedești ei cît ești tu de generos și de superior celuilalt. [187]

Pesimismul este iubirea arzătoare de viață și tînguirea că ea nu dă destule plăceri ori că nu i le poți stoarce îndestul și că se isprăvește odată. Un pesimist, față cu viața, e ca un bărbat care ar cere celei mai iubite femei mai mult decît ea poate da sau decît poate el lua, ori care ar iubi o femeie înaccesibilă. Pesimiștii însă pretind că nu iubesc — femeia. [188]

Arătarea recunoștinței, oricît ar fi de discretă, importunează și impacientează pe binefăcătorul delicat și, în loc să-l răsplătească pentru faptele lui bune, îl pedepsește. [189]

Copilul tău are să aibă spaimele agoniei, are să moară și are să fie îngropat. Și toate astea le-ai creat tu. [190]

În orice bibliotecă, scriitorii în viață alcătuind o minoritate infimă, marii cetitori stau toată viața de vorbă cu morții. [191]

Învățații au reconsituit cu imaginația pitecantropul. Dar numai femeile au ocazia să-l vadă, în anumite momente. [192]

Dacă femeia nu se deosebește ca mentalitate de bărbat, trebuie egalizată politicește, pentru că poate aduce aceeași contribuție în dezbaterea lucrului public. Dacă se deosebește de bărbat, trebuie egalizată, pentru că aduce puncte nouă de vedere în dezbaterea lucrului public.

Magnanimitatea și generozitatea se nasc din raportul de la puternic la slab, de la stăpîn la supus, de la conducător la condus. De aceea plebeii și femeile au mai puțin dezvoltate aceste însușiri.

Dacă nu-i poți cuceri inima prin propriile tale mijloace, nu te poate ajuta întreaga omenire cu toată știința ei, cu toată arta ei, cu toată diplomația și cu toate armatele ei. [193]

Unii se înduioșează cînd cugetă la pitecantrop, strămoșul omului. Alții își stăpînesc dezgustul cînd cugetă la om, strănepotul pitecantropului. [194]

În pădurile primitive — ciomagul ; în societate — sarcasmul. Expresia fizică a sentimentului, aceeași : arătarea caninilor. [195]

Pesimistul mizantrop spune oamenilor : „Gorile, cît sînteți de stupide !" Pesimistul idealist le spune : „Fraților, cît sîntem de nenorociți ! [196]

Natura își urmează cursul cu aceeași fatalitate și nepăsare în piatră, în arbore, în om, în toată materia. A trăi este a te strecura prin legile naturii ca printre niște curse complicate și nevăzute, spre a-ți păstra, în forma dată ție, cele cîteva zeci de kilograme de materie, pe care ți le împrumută vremelnic natura și care sînt tu. [197]

Sistemele de gîndire și curentele artistice atîrnă de momentul istoric. Momentul istoric atîrnă de structura socială. Structura socială atîrnă de rezultatul luptelor dintre clase. Luptele dintre clase se reduc la goana eternă a indivizilor după mai bine, adică după condițiile cele mai favorabile pentru păstrarea acelei infime cantități de materie în forma dată de natură fiecăruia. [198]

Se poate dovedi că toate preceptele morale, avînd în vedere ori conservarea individului, ori a societății, adică a cadrului pentru conservarea individuală, sînt tot atîtea regule de observat pentru a întîrzia ceasul morții. [199]

Nu te certa cu viața. Nu fi o ființă abstractă ! Frecventează societatea, petrece, glumește, joacă cărți, bea, ia-ți o amică, ori, dacă nu se mai poate, fă ceea ce se zice că făcea Sainte-Beuve prin coridoare cu personalul de serviciu de sex. Nu te certa cu viața, nu face pe cimpanzeul abstract ! [200]

ADELA

Fragmente din jurnalul lui Emil Codrescu

(iulie—august 189...)

Lămurire

În clipa cînd, în sfîrșit, domnul G. Ibrăileanu ne-a încredințat manuscrisul acestei opere, cunoscută pînă atunci numai de un restrîns număr de prietini intimi ai domniei-sale — presa literară, greșit informată sau deliberat născocitoare, a și anunțat apariția unui roman autobiografic al „cunoscutului critic ieșan".

Puținii care cunoaștem și conținutul romanului și viața autorului s-au mirat. Domnul Ibrăileanu nu s-a încruntat, cum s-ar fi cuvenit, ci a zîmbit numai: zîmbetul, poate caustic, fiind reacția sa obișnuită față de moravurile și năravurile literare de la noi.

Acel zîmbet l-am descoperit în scrisoarea imediat următoare manuscrisului, scrisoare în care se anunța, pe de o parte, o prefață în care criticul Ibrăileanu ar fi explicat atmosfera socială evocată de acțiunea romanului; iar pe de altă parte, ne înștiința că domnia-sa aparține categoriei de scriitori pentru care corectura în zaț e ultima a textului liberat de autor prin însuși grafismul obiectiv al literei de tipar.

Între timp, domnul Ibrăileanu s-a îmbolnăvit, medicii interzicîndu-i riguros orișice efort.

Așadar romanul apare neîntovărășit de prefața pe care autorul, critic și în această ipostază, o socotea indispensabilă. Cum însă, din scrisoarea mai sus pomenită, cunoaștem schematic intențiile autorului, ne permitem să dăm în locul și în numele lui următoarele lămuriri:

Adela *nu e un roman autobiografic al domnului G. Ibrăileanu, ci o succesiune de fragmente ale jurnalului lui Emil Codrescu, grupate în jurul personagiului femenin al cărui nume e și titlul romanului.*

Acțiunea romanului e situată cu mai bine de treizeci de ani în urmă. Așadar, faptele, comportările personagiilor, ideile lor, modul lor de a se exprima, gluma, ironia,

visările lor aparţin unei alte generaţii, substanţial diferenţiată de cele actuale şi chiar şi de cele recente în amintirea lectorului de azi.

Din acest punct de vedere, romanul e prezentat de autor ca un document al sensibilităţii unui intelectual din acea vreme.

Iar textul romanului, care e şi numele eroinei, înadins ales *uşor desuet, sau demodat, dacă vreţi, faţă de exigenţele urechii contemporane — e ca o mătasă veche care-a fost odinioară rochia unei fete de pe vremea valsului.*

Editorul.

Bălțătești !... O improvizare de bîlci, pe șoseaua care vine de la Piatră, trece prin mijlocul satului, strîmbă, șerpuind printre rîpi, și se duce la Tîrgu-Neamțului, înconjurată de singurătăți.

Lume multă, care vrea să petreacă și nu știe cum. Doamnele, ostentativ fără treabă, umblă în rochii de casă și cu capul gol... Domnii, cu jambiere și șepci impermeabile, trec la poștă, peste drum de hotel, înarmați cu *alpenstock*-uri, strînse energic în pumn la nivelul bărbiilor înțepenite și importante. Peisaj meschin. O colină întinsă, tristă, pătată de cîțiva arbori schilozi, ascunde munții dinspre apus.

Nici o „cunoștință". Sistem infailibil : în genere, atitudini nesociabile ; în specie, evitarea parcului. Pe drumul, inevitabil, din „centru" — cufundat în lectura unui ziar. (Am un număr din *Voința națională* încă din București.)

Plictis odihnitor. Lectură plăcută, reconfortantă : cataloagele cîtorva librării străine și un dicționar portativ, cărțile de căpătîi care, împreună cu Diogen Laertiul, repertoriu de cancanuri și idei antice (amintit adesea de Coco Dimitrescu în „prelegerile" lui nocturne de la Cosman și găsit din întîmplare la un anticar), alcătuiesc biblioteca mea estivală.

Cataloagele — pentru momentele de lirism intelectual. Unele cărți le-ai cetit. Ți-aduci aminte și împrejurările. (Era pe vremea...) Cîteva... stai la îndoială. Iată una pe care vrei s-o cetești de zece ani și nu știi pentru ce n-ai reușit încă, cu toate că o ai în bibliotecă. Pe aceasta, deși ilustră, ai ocolit-o necontenit. De ce ?... Cîteva, mai interesante, ai să le comanzi cu siguranță. Le însemni cu o cruce. Pe cele mai importante, cu două. De la o vreme observi că ți-ai pierdut forța de inhibiție, și crucile duble

devin tot mai dese. Atunci, pe cele „cîteva mai importante" le însemni cu trei cruci, care, în curînd, încep să-și piardă și ele valoarea selectivă... Iată tratatul dispărut din bibliotecă de mult : cine ți l-a confiscat sub formă de împrumut ? Treci în revistă pe împrumutătorii probabili cu un sentiment neplăcut. Iată și volumul (firește de poezii) în care ai trimis Elizei declarația de dragoste... Eliza...

Trei perne sub cap și țigările pe mesuța de alături, ca să-ți rămînă spiritul absolut liber de corp și de griji, și lectura catalogului, cu toată atenția, ca să nu treci cu vederea nici o carte — se poate imagina voluptate mai esențială ?

Dicționarul — pentru momentele cînd spiritul vrea să ia contact mai concret cu lumea realităților în sine. După un instrument de teslărie, o pasăre (uneori ai și figura alături ; păsările din dicționare au întotdeauna mutra mirată și comică), apoi o prepoziție cu înțelesurile ei subtile, demonstrate prin exemple naive. Și tot așa, în partea a doua, la numele proprii — un rege merovingian, un promontoriu, o primadonă italiană. Visezi la regele pletos, la promontoriul care împinge departe în mare un oraș cu nume ciudat, și mai cu seamă la diva care a debutat la Neapole și a fost pe rînd (sau aproape) metresa unui duce, a unui conte, a unui tenor și apoi nevasta unui bancher. Nu mai e dicționar. E un roman în notații sugestive.

Dar azi am recetit paginile lui Diogen Laerțiul despre Epicur. Ataraxie. „Apatie"... Frica de acțiune a omului lipsit de energie impulsivă... Teroarea de răspundere a intelectualului prea lucid și prea mult preocupat de urmările faptelor lui. Decadența Greciei. Antipodul „bestiei blonde". *„L'homme, ivre d'une ombre qui passe, porte toujours le châtiment d'avoir voulu changer de place"...* * Mulțumit cu puțin, ca să poată suporta viața... Indulgent cu alții, sever cu el însuși. Inspiratorul tuturor eudemonologiilor amabil-pesimiste. Neînțeles de proști și de porci, care traduc „plăcerea" lui subtilă și detașată în plăcerea lor trivială și-l stropesc cu noroiul indignării lor ipocrite.

Sînt interesante aerele aristocratice pe care și le ia în micile stațiuni „balneare" și „climaterice" toată lumea

* Charles Baudelaire, *Les hiboux.*

asta, și mai cu seamă femeile. Neavînd nici o ocupație și lipsind aici clasa de sus care să-i comprime și să-i pună la locul lor — ca păpușile cu resort cînd închizi capacul — acești mici burghezi se simt în adevăr boieri. Senzația de clasă nu-i o stare de suflet absolută. Rezultă dintr-un raport. (Admirabilă tautologie !) Un militar de un grad inferior trece în fiecare zi printr-un sistem ecosez de senzații : aci sclav, aci rege asirian.

Peste cîteva zile, singur, prin munți, sau (mai liric) prin munții tinereții. Stabilirea „itinerariului" scoate din umbră atîtea imagini de altădată... O noapte albastră deasupra Durăului, în septembrie... Luna, izbutind în sfîrșit să urce Ceahlăul dinspre Buhalnița, apăru candidă și sinistră între două stînci, apoi dispăru în dosul Panaghiei și pe urmă, după ce stătu o vreme nehotărîtă deasupra prăpastiei, veni pe biserica schitului. A doua zi, pe Ceahlău... Bolta imensă de azur, acoperind priveliștile scînteietoare... Monștrii pietrificați de pe munte, culcați, ori în picioare, unii binevoitori, alții agresivi sau bizari. (Era și unul amical și hilar, în mijlocul platoului.) Culmile negre din vale tîrîndu-se spre piciorul muntelui colosal, ori alergînd speriate în toate părțile și oprindu-se brusc, halucinate. Cînd vineți, cînd roșii, munții înalți de pe Bistricioara, strălucind în soare cu toate stîncile lor... Departe, în singurătăți adînci, munții cei din urmă — aproape de nouri, albi-translucizi — încremeniți în gloria infinitului, impresionînd mai mult sufletul decît ochiul, înfiorînd „voința", ca și muzica, răscolind în adîncurile ancestrale spaime, nostalgii, mitologii defuncte... Și-n fundul prăpastiei, la utrenie, aiurînd, sunetul clopotului de la schitul invizibil...

Încă și mai din adîncul vremii, Borca, cu diminețile care sunau cristalin, cu zilele înalte și luminoase, cu nopțile care veneau din pădure ude, cu miros de ferigă... Și imagini răzlețe dintr-o vară sau alta, unele greu de localizat în timp : un curcubeu la depărtare de cîțiva stînjeni, văzut din vîrful Hălăucii : un cerc care abia își înscria statua proiectată în el, rupt în partea de jos de umbra picioarelor mele. Un nour de smoală, deasupra Călimanilor, biciuit în fiecare clipă de două trăsnete ca două fire uriașe de magneziu aprins. Un pîrău secret, într-un peisaj de la începutul vremurilor, încercînd, înainte de Beetho-

ven, andantele din *Simfonia a VI-a*. Un cer violet, departe, într-o dimineață aspră de august. Un șipot minuscul, închis într-o încăpere de zid, țîrîind obosit într-o noapte tîrzie și de care doamnei Voinescu i-a fost milă să-l lăsăm singur în foșnetul de cimitir al celor patru plopi...

Și imagini, fulgurante, o clipă, din istoria — din preistoria ? — vieții. Într-o trăsură mică, în mijlocul unui platou gol ; de jur-împrejur, pănă-n zare, dealuri pleșuve, cenușii, sinilii, roșietice... Altădată, într-o trăsură mică (aceeași ?), într-o după-amiază de vară ; la marginea unei păduri negre, pe vîrful unui copac înalt, o găină-sălbatică... Eram copil ? Eram cu tata ? Sînt imaginile unor realități ? Sînt imagini de vis ? Crîmpeie din delirul frigurilor din copilărie ? Fragmente din viața unui înaintaș, înscrise în nervii ascendenței și luptînd să iasă în lumina conștiinței ?

Azi se împlinesc treizeci și șase de ani de la moartea mamei... Timpul vine din viitor, trece în urmă, se darmă peste ea, o acopere, o face tot mai inexistentă, căci morții mor și ei, mereu. Cînd voi dispărea și eu, va fi murit și ea complect din univers.

Prea mic, cînd a murit, ca s-o țin minte, imaginea ei mi-am creat-o mai tîrziu, în copilărie, după o fotografie rea și ștearsă, pe care am înviat-o și am colorat-o cu tot ce am auzit de la alții și cu propria mea fantazie : o fată tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui. Amintire a unei imagini arbitrare de altădată, aceasta și atîta *este* mama.

În cursul vieții, imaginea rămînînd aceeași, a variat, totuși, odată cu punctul de privire în care mă mutau anii. În copilărie, fata cu părul castaniu îmi era mamă. La douăzeci de ani, soră. Astăzi, o simt fiică. Dar aceste sentimente sui-generis, aceste ipoteze afective, fără substratul vreunei realități experimentale în viața de familie, au fost nostalgii de amor pentru o fată frumoasă, moartă demult.

Ca și furtunile, care răscolesc numai fața oceanului, pasiunile tinereții au venit și au trecut, dar în adîncurile cele din urmă ale sufletului dragostea pentru imaginea fetei moarte a rămas intactă, neamestecată, de o esență unică, și în nopțile senine, în prima tinerețe și uneori și

astăzi, cînd mă simt singur, nedreptățit, nefericit, mi se pare că mă privește cu grijă și duioșie, aplecată peste o balustradă ideală din spațiile interplanetare.

Timotin... Nu l-am mai văzut din Universitate. M-a recunoscut și a oprit trăsura. Se ducea la Mănăstirea Neamțului. Avea lîngă el o femeie și patru fete. Oricît ai fi de spiritual și demonic, ceea ce nu-i cazul cu Timotin, nu poți fi decît ridicol înghesuit, într-o trăsură închiriată, de o consoartă și patru reproduceri în miniatură ale figurii doamnei și domnului, combinate indiscret. Cloșca asta slabă și măruntă stătea îmbufnată și ostilă, parcă ar fi simțit o amenințare pentru numeroasa ei progenitură. Timotin m-a invitat la el, la mănăstire. Doamna a tăcut ca un mormînt.

Matematicianul ăsta nu îmbătrînește. Dar nici nu are ce îmbătrîni în el. Subțire, uscat, abstract ca și cifrele lui, pulsația vieții este aproape inexistentă într-însul. Cu nasul ascuțit peste mustățile subțiri — două linii negre, drepte, îmbinate deasupra buzelor inexpresive —, cu părul lui sărac și lins pe tidvă, a rămas ca la douăzeci de ani. Dealtfel, și știința lui este eternă, ca și obiectul ei — și-l conservă.

Plimbare pănă aproape de Valea-Sacă. Lună plină. Răsărea cînd am ieșit din sat. Era greoaie și roșie ca și în noaptea aceea îndepărtată, cînd se îmbulzea pe poarta jităriei, gata să dea peste noi, și atît de neașteptată era apariția ei abia răsărită acolo în poartă, încît femeia cu care — strecurîndu-ne prin întunericul de lîngă garduri — căutam singurătatea cîmpiei făcu un gest de apărare cu amîndouă mîinile și scoase un strigăt ușor de surpriză.

...Luna transfigurează totul. Gardurile strîmbe, șandramalele dărăpănate, bălăriile din maidan, atît de urîte în lumina soarelui analist și veridic, adinioarea în bătaia lunii erau frumoase, dădeau satului „balnear" o poezie nemeritată ; iar mai departe, în cîmp, freamătul abia perceptibil al nopții părea însăși căderea luminii de lună pe copaci și pe iarbă.

Dar lumina lunii impresionează și simțurile inferioare : o noapte cu lună pare mai rece. Lumina albă, fiind

asociată poate cu zăpada, dă senzația de frig. Iar cînd simțurile amorțite colaborează cu lumina înșelătoare, minciuna ia proporții de fantasmagorie. Obosit de insomnia nopții precedente și de treizeci de kilometri făcuți pe jos în timpul zilei prin munți, călătoream într-o noapte cu lună plină pe capra unei trăsuri. În toropeala luptei cu somnul, vedeam în copacii izolați de pe marginea drumului femei uriașe, care veneau întru întîmpinarea trăsurii, și în pereții albi ai caselor singuratice — stînci de calcar abrupte. Surprins și alarmat, îmi trebuiau cîteva secunde ca să-mi corectez iluzia, pentru ca apoi, din nou, conștiința amorțită să-mi dea aceleași năluciri, aceleași femei cît clopotnițele și aceleași stînci albe de var.

...Iluzionară, luna este „amica" visătorilor, a deficitarilor nervoși, a romanticilor, a „lunaticilor" — și a femeilor. Femeile nu simt poezia soarelui, realist și unul ca și adevărul. *„Midi, roi des étés"* * — obiectul și expresia — nu există pentru ele.

...E tîrziu. Pe fereastra deschisă intră răcoarea sfîrșitului de noapte. Luna în asfințit stă pe culme cu fața mare întoarsă spre noaptea pe care o părăsește.

Azi-dimineață am întîlnit pe Adela !

E aici de două zile ! E cu mama ei și cu „coana Anica".

N-am mai văzut-o de trei ani. În vremea asta s-a măritat și s-a despărțit.

„Doamnă" ! Întotdeauna mi-a venit greu să schimb apelativul „domnișoară" în „doamnă". Mi se pare o imixtiune în lucruri prea intime, mi se pare că iau act cu brutalitate de fapte care nu mă privesc și nu-i decent să mă privească. (Psihologie de cvadragenar, intempestiv și pervers de lucid !) Și apoi, ori de cîte ori se căsătorește o fată plăcută dintre cunoștințele mele, mi se pare că sînt furat. Hotărît, nu cultiv o simpatie exagerată pentru domnii și stăpînii lor. Adelei îi voi spune, cel puțin *in petto*, „domnișoară". Pe domnul L..., cauza eficientă a transformării, îl ignorez, îl neg. Negînd cauza, neg efectul...

Dar Adela n-a fost o simplă cunoștință, a fost prietena mea, și cuvîntul „doamnă" e legat de fapte și sentimente neobișnuite.

---

* Leconte de Lisle, *Midi*.

Prietenia a început de cînd, cu mișcări în intenția ei ascunse (ca să nu bag de seamă !), dar foarte laborioase, mi se suia pe genunchi, stătea un timp liniștită, apoi, sigură de locul cucerit cu o așa dibace strategie, îmi scotea ceasornicul din buzunar, marea ei pasiune, îl remonta în toate felurile, îmi aranja cu o minuțioasă fantazie mustățile, cravata și părul. Alteori, tot pe genunchii mei, își liniștea păpușa, care „plîngea" cu desperare. Eu îi „mîncam" unul după altul degetele, pe care le declaram „acadele" ; lipeam fruntea de a ei, ca să-mi vadă în loc de doi ochi unul singur, lung de la o tîmplă la alta, ceea ce, cînd s-a deprins cu viziunea îngrozitoare, îi producea un acces de zgomotoasă ilaritate ; îmi petreceam degetele prin cîte un cîrlionț al părului ei blond și, cînd uitam să mă ocup de floricele ei de aur, îmi lua degetul, îl ducea la capul ei și aștepta rezultatul cu ochii în ochii mei. Păpușile trebuia să i le văd, pe toate, în fiecare zi și să le știu pe nume. Uneori, cînd „avea treabă", îmi încredința cîte una s-o „păzesc", ba chiar s-o hrănesc cu biberonul. Seara, mă ducea în toate odăile pe unde avea „copii" culcați prin paturi liliputane, prin cutii de botine ori de tutun, iar cei mai oropsiți de soartă, prin locuri mai puțin confortabile. Firește, unii copii plîngeau, alții nu voiau să adoarmă, fiindcă erau obraznici, alții erau bolnavi — și ea îi admonesta, le făcea morală, îi consola... pe fiecare după starea în care îi găsea. Cînd îi venea și ei rîndul să se culce, rolul meu devenea mai important. După ce o dezbrăca dădaca, trebuia să mă duc în odaia ei și să-i țin de urît „cîteva minute", care uneori se prelungeau atîta, că doamna M... mă dădea pur și simplu afară. Programul sindrofiei cu Adela la patul ei îngrădit cu o leasă verzuie era foarte puțin variat. De obicei îi spuneam o poveste comandată de ea, mereu aceeași, de care nu se sătura niciodată. Era vorba, se înțelege, de un moșneag, de o babă, de două fete. Bucuriile și indignările ei erau exact aceleași în fiecare seară, deși știa micul roman atît de bine, că, de cîte ori schimbam vreun amănunt ca s-o încerc, mă corecta cu toată candoarea. Alteori ne jucam de-a ascunsul. Aci tehnica era complicată. Stînd „de vorbă", la un moment oarecare băgam de seamă că e cuprinsă de o neliniște. Înțelegeam : voia să se ascundă. Mă ridicam de pe scaun și mă depărtam cîțiva pași. Cînd mă întorceam, o găseam cu plapoma peste cap : se ascunsese. Eu o căutam prin

toată odaia : „Da' unde-i oare Adela ? Unde s-a ascuns Adela ?“ Şi numai cînd nu se mai putea ţinea de rîs şi vedea că din vina ei s-a dat de gol, îndepărta plapoma de pe faţă şi se considera învinsă.

În iarna cînd a fost bolnavă de scarlatină şi am vegheat adesea la patul ei, în calitatea mea de student în medicină, o învăţasem în timpul convalescenţei un cîntec, care a avut un rol însemnat în legăturile noastre de mai tîrziu. Pură recunoştinţă pentru învăţător, sau cabotină nevoie de a face efect, dar urmarea a fost că mai pe urmă, ori de cîte ori veneam la ei, mă întîmpina regulat cu un subţire şi monoton : „La dàda madà !“ adăugînd, invariabil, *envoi*-ul : „Pent'u mata“. Adela, victimă a infamiei mele, îşi lua revanşa fără să ştie : „La dàda madà !“ era oarecum transfigurarea, foarte personală, a universalului *La donna é mobile,* pe care i-l cîntasem — aluzie directă la unele inconstanţe ale ei. (Pasiunile fiind întotdeauna lacome, mi se părea mereu că sînt trădat.) Şi acum îmi plătea polita, sfidîndu-mă în fiecare zi cu profesia de credinţă a necredinţei femeieşti şi agravînd sfidarea cu sublinierea ei personală. O bucată de vreme Adela complecta primirea asta graţioasă cu o altă atenţie specială. Cum isprăvea cîntecul, alerga în odaia ei şi-mi aducea o rochiţă nouă, roşie ca o creastă de cucoş, cu aplicaţii de fir aurit, pe care mi-o punea pe genunchi, trimiţîndu-mi din ochii ei albaştri priviri elocvente, care spuneau lămurit : „Admiră ! Ai mai văzut aşa ceva ?“ Dar rochiţa s-a învechit foarte repede...

Fericirea ei cea mare însă era s-o ridic „în pod“, fericire exprimată întăi cu rîsete gîlgîitoare de hulubiţă mică, pe urmă cu ţipete ascuţite, la punctul culminant al ascensiunii. Uneori mă „ridica“ şi ea, strîngîndu-mi tare genunchii în braţele ei mici şi ţipînd ascuţit : „Tîta ma'e !“

Prietenia noastră era atît de mare, încît Adela, cînd avea nevoie de a înţelege universul, deocamdată parţial, eu eram acela pe care-l consulta cu preferinţă. Odată, auzind că o să vie un medic veterinar pentru un cal al domnului M..., m-a luat oarecum deoparte şi m-a întrebat dacă : „Doctorul care ar' să vie e un cal mare ?“ Era de patru ani. Pentru logica asta perfectă am ridicat-o în pod cît a voit, mi-am petrecut degetul prin toţi cîrlionţii ei, i-am pus la dispoziţie ceasornicul, mustăţile şi nasul şi am petrecut amîndoi o după-amiază de fericiri.

Eram, bineînțeles, și confidentul ei *en titre*. Într-o după-amiază, cînd m-a văzut intrînd (mă aștepta !), a venit la mine obidită, furioasă, indignată, ca să-mi facă cunoscut ofensa sîngeroasă pe care i-o adusese o domnișoară, fiica unui vecin : „Madadeta m-a făcut *dumneta !*“ Era ceva teribil, în adevăr. *Adjectivul* acesta mica moldoveancă îl cunoștea pînă acum spus numai slugilor... Ofensa nemaiauzită o ținuse secretă. Ceilalți luau adesea în glumă nefericirile ei, ceea ce o supăra și o făcea prudentă.

Purtam și corespondență. În scrisorile de afaceri sau de invitații ale domnului M..., trimise printr-un fecior boieresc, găseam mai întotdeauna și un adaus „scris“ de Adela, niște arabescuri extraordinare, painjeni complicați, heroglife, prin care îmi dădea știre despre păpuși, ori mă chema la ea, ori îmi vestea vreo nenorocire — și era convinsă că am înțeles. Cînd, în sfîrșit, pe la cinci ani, a început să învețe și un alfabet mai simplu, cel latin, copia mereu litere pe toate hîrtiile din casă și, pe măsură ce le copia, mi le aducea să le admir. Uneori mă punea la lecție să scriu și eu litere și se purta cu mine exact ca doamna M... cu ea.

Din cauza marii noastre prietenii, doamna M... îmi spunea, în glumă, că am „întors“ capul fetei. Dar și fetița îmi întorsese mie capul. Ajunsesem gelos de doamna M... și de domnul M... și, cînd mi se părea că Adela ține mai mult la mine decît la ei, simțeam o fericire pe care o cultivam cu avariție, în secret. Și cum doamna și domnul M..., din motive pedagogice, erau siliți să se poarte mai rezervat cu ea, eu exploatam cu nerușinare situația mea, lipsită de responsabilitate, ca să-i cuceresc inima. Dar doamna M... nici nu-și putea da seama de măsura pasiunii noastre. Jenat să dezmierd fetița în fața tuturora — întotdeauna mi-a fost cu neputință să sărut copiii în public — îi devoram ochii, năsucul, obrajii, cîrlionții, ceafa cînd eram numai noi singuri. În aceste *tête à tête*-uri nu lipseau nici dialogurile pasionate :

— Adela, mă iubești ?

— Te iube'c !

— Tare ?

— Ta'e !

Este drept că răspunsurile n-aveau temperatura și culoarea întrebărilor. La vîrsta aceea, între cuvintele acestea abstracte și conținutul lor nu exista încă o perfectă corespondență. Adela le spunea conștiincios și grav.

Secretul pasiunii noastre reciproce era simplu. Ea îmi „întorsese capul", pentru că orice om, din cauza unui instinct atavic, are tandreți pentru puii de om (și, prin derivație, de animal, de plantă și chiar pentru miniaturile de obiecte) ; pentru că Adela era o jucărie vie și plină de surprize ; și apoi pentru că omul fără surori și mamă își concentrase asupra fetiței blonde toate posibilitățile de afecțiuni familiale. Eu îi întorsesem capul pentru că eram în mintea copiilor, adică a ei, și pentru că desigur, cu instinctul ei de animal mic, simțea că o ador. Dar Adela nu era numai un pui de animal egoist. Era capabilă și de acțiuni altruiste, uneori foarte costisitoare pentru ea. Adesea, ca să împartă cu mine cauza fericirii ei, cînd cronțăia pe genunchii mei un măr, de obicei crud, păstra un rest, sculptat de dinții ei mici ca o bijuterie din care ar fi fost scoase pietrele scumpe, și, cu mîna ei de păpușă mică, mi-l împingea în gură. Și apoi mă ținea de musteață, atentă la rezultat. Nu se poate închipui un fruct mai savuros și o idilă mai încîntătoare... Dar altruismul ei o făcea să-și pună chiar viața în primejdie pentru mine. Dacă cineva se prefăcea că vrea să mă bată, fetița îmi lua apărarea cu o îndrăzneală de cloșcă mică și ageră, care mergea pănă la temeritate oarbă cînd agresorii erau în număr mare.

O singură dată prietenia noastră a fost puțin umbrită, cîteva ceasuri, din cauza stupidei mele insensibilități la avansurile ei delicate. Domnul M... întîmpinîndu-mă la sosire cu niște vești rele pentru el, n-am dat Adelei atenția cuvenită, am fost distrat și rece. Atunci ea și-a lungit buzele, și albastrul ochilor i s-a întunecat. Apoi m-a ignorat complect, dar n-a părăsit odaia, și mi-a trebuit o întreagă strategie, alcătuită din lingușiri, lașități și — mizerabil corupător de suflete ! — mai ales ispite, ca s-o pot recîștiga. În sfîrșit, i-am cucerit un zîmbet, apoi, printr-o genială comicărie, un acces de rîs. Și pe urmă am fost și mai amici, toată ziua.

Prietenia noastră a durat pănă la vîrsta de opt ani, luînd diverse forme, în măsura în care animalul devenea om, și temperată puțin din cauză că, la urmă, nu mai stăteam vacanțiile întregi la moșie, în vecinătatea ei.

Cînd, după o lipsă de șapte ani, am petrecut iarăși două veri la țară, n-am mai găsit pe Deluța, Coca, Cu-

coana mică, Puica, Rățușca, Copalaia (așa pronunța ea cuvîntul „portocală") — cum îi ziceau unii și alții — ci o domnișoară de cincisprezece ani, o fată înaltă, subțire, prea subțire pentru înălțimea ei, cu o coadă groasă de aur pe spate, legată cu un fiong albastru, cu fața tot copilărească și totuși de o frumusețe mîndră, semeață, aproape orgolioasă, amestec unic, care-i dădea ceva matur și în același timp îi accentua copilărescul figurii.

Prietenia renăscută a crescut repede pe amintirile copilăriei și pe precocitatea ei intelectuală și tardivitatea mea afectivă.

Ca și altădată, făceam călare aproape în fiecare zi cei cinci kilometri pînă la casa lor. Eram acum mentorul ei (de atunci am devenit *„mon cher maître"*). Îi dădeam cărți, îi recomandam anumite pasagii și ne plimbam ceasuri întregi prin parc, discutînd lecturile, descriindu-i și povestindu-i viața din orașele mari și inițiind-o practic, pe viu, în științele naturii, pentru care avea o predilecție deosebită. Dar „recreațiile" erau mult mai lungi decît orele noastre „științifice și literare", cum le numea ea.

N-am fost grav niciodată, și, mai ales în conduită, n-am reușit niciodată să am *„l'esprit de mon age"*. Așadar: la vîrsta de treizeci și cinci de ani, și încă de pe atunci cu părul sur, construiam prinzători pentru păsări (Adela avea colivii, semințe, cunoștea obiceiurile și gusturile tuturor zburătoarelor); făceam zmeie mari că abia le putea ține, cărora le trimiteam pe sfoară inele cu „scrisori" sau batiste și, noaptea, lampioane venețiene confecționate de ea; mă urcam în copaci să-i aduc fructele cele mai frumoase, retrase parcă anume, ca-n poveste, pe vîrful crengilor greu de ajuns; ne plimbam cu barca pe iaz, „ancorînd" pe la adîncuri, în umbra verde a sălciilor pletoase, ca în niște chioșcuri vii, care ne izolau de lume, ca să cetim, să conservăm și să ne admirăm mutrele în oglinda apei, ori ca să prindem pește cu undița, așteptînd în zădar ceasuri întregi să ne miște pluta, în hazul peștilor sceptici la ispite; făceam praștii ca să vînăm vrăbii și pițigoi, și uneori reușeam! Ne duceam la mure, unde Adela întîlnea adesea prietene din copilărie. Buzele ei, înroșite de sucul rubiniu, dădeau o expresie provocantă frumuseții ei blonde. În sfîrșit, căzînd, din treaptă în treaptă, în cel mai autentic rousseauism și contribuind și influența lui Fenimore Cooper, ne-am fabricat, în ascuns,

arcuri de răchită și săgeți de corn și ne-am dus în pădure la vînat ! Bineînțeles că niciodată n-am vînat nimic.

Dar fata blondă cu arcul întins, cu corpul încordat ca și arcul, mi-a rămas în amintire ca o splendidă viziune de artă sau de vis.

Deși vizitele mele nu erau zilnice, totuși, cînd veneam, pe la ceasurile trei, o găseam totdeauna în balcon sau chiar afară din ogradă, pe drum, așteptîndu-mă. Uneori venea ea la mine (însoțită de domnul M...), călare pe calul ei negru, cu bustul înalt în rochia lungă, a cărei trenă — după ce se scobora de pe cal — o ținea ridicată cu un gest de *grande-dame* plin de grație și comic pentru cei cincisprezece ani ai ei.

Omul aproape cărunt și fetița cu păr de aur formau grupul cel mai original din lume. La masă stătea lîngă mine și mă boscorodea mereu că nu mănînc. („Fiindcă fumezi toată ziua !") Cînd jucam șah cu domnul M..., ea era întotdeauna personajul al treilea în jurul mesuței. Chiar și la adunările unde erau invitate familii de prin împrejurimi, fetița înaltă stătea tot cu mine, cît îi permitea stricta politeță datorită altora. Odată, ca s-o necăjesc, i-am spus că m-a părăsit pentru un tînăr care părea că o admiră mult. „Vrei să-i spun că nu-l pot suferi ? Vrei ? Spune ?" N-am mai glumit. Cu temperamentul ei excesiv, era în stare să dea și acest spectacol. Seara, la masa dată invitaților, cu mișcări intenționat încete, ca să nu treacă neobservate, a luat o prăjitură, a tăiat-o în două și mi-a dat o jumătate mie. Cînd am întrebat-o pe urmă pentru ce a făcut „în public" un gest atît de neobișnuit : „Ca să arăt proștilor că ești prietenul meu".

Dar am avut cu ea și altercații. Îi vorbeam adesea de viitor și, firește, și de vremea cînd o să aibă o familie. Ea tăcea. Dar într-o zi mi-a răspuns, supărată, părăsind respectul pe care mi-l arăta întotdeauna :

— De ce vrei mereu să mă măriți ?

— Nu vreau eu, dar toate fetele se mărită.

— Ei ! exclamă ea scurt, făcînd un gest de impacientă cu capul, cu nasul și cu buzele.

Altă dată — era în vacanța a doua —, rugîndu-mă să mai stau, și eu răspunzîndu-i că nu pot, mi-a spus cu ochii aspri :

— Desigur, ce importanță am eu pentru mata !

— Ce importanță ? Nu mai sîntem prieteni ?

Și, renunțînd la plecare, am îmbunat-o și am împăcat-o complect. Cu o zi înainte de a pleca, spunîndu-i în cursul unei convorbiri cuvintele : „Cînd o să fii mare", ea mă întrerupse bătăios :

— Sînt mare. Nu mai sînt copil. Crezi că dacă n-am avut noroc să mă nasc cu părul brumat...

— Nu m-am născut cu părul sur. Întreabă pe doamna M... Dar nu-i vorba de asta. Ești minoră încă. Mai ai de crescut.

— N-am să mai cresc ! Nu vezi ce înaltă sînt ? Crezi că ești mai înalt decît mine ?

— Cred.

— Hai la oglindă... Ei, vezi ?

— Da, văd, ești foarte frumoasă, dar ești mică. Abia îmi ajungi la umăr.

— Nu-i adevărat ! Sînt cît mata... în sfîrșit, aproape. O femeie nici nu trebuie să fie înaltă ca un bărbat.

Apoi dispăru o clipă în altă odaie și se întoarse cu părul pudrat.

— Ei, acuma ce mai zici ?

— Zic că ești mică. Dar să știi că-ți șede bine, tot atît de bine ca și cu beteala de sub pudră. (Cu părul nins, stropit de aurul de sub pudră, era în adevăr de o frumuseță rară — portretul ei realizat de fantazia prețioasă a unui pictor înamorat.) Vai de prințul care o să cadă fulgerat...

— Prinții nu cad fulgerați de „copii" !

Adela avea dreptate. Mă contraziceam. Am schimbat vorba.

Dacă nu i-aș fi cunoscut firea destul de orgolioasă ca să justifice ambiția ei de egalitate ; dacă nu mi-aș fi dat seama că strînsa noastră camaraderie (adică tocmai „egalitatea" între un om matur și un copil) i-a pus problema egalității ; dacă nu aș fi înțeles că și viața ei printre oameni în vîrstă a contribuit la această dorință de a fi „mare" ; și dacă, mai ales, actul de naștere, incoruptibila oglindă, și „introspecția" nu mi-ar fi spus clar că sînt un om matur și cărunt, aș fi luat purtarea ei ca explozia prea timpurie a unui sentiment de altă natură, de care ea nu-și da seama, și cît de ridicol și vinovat m-aș fi simțit, deși fără vină reală !

Dar viața m-a îndepărtat de unica mea prietenă. Vacanța următoare n-am mai petrecut-o la țară. Devenisem un personaj oficial. Toamna trebuia să plec în străinătate,

atașat la o legație pentru vagi studii comparative — sinecură aproape suficient justificată. Înainte de plecare m-am dus la Iași.

Domnul M... murise de cîteva luni. Am găsit pe Adela în doliu, mai înaltă, mai puțin expansivă și mai frumoasă. Frumusețea ei creștea cu fatalitatea evoluțiilor naturale.

Cele cîteva zile cît am stat acolo pentru afaceri, i-am dat toate orele libere. Voia să știe numaidecît dacă vara viitoare am să stau la țară.

— Ești sigură că o să te mai găsesc acolo, la mama matale ?

— Sînt absolut sigură.

— Nimic nu-i sigur pe lume.

— Dacă vii, ai să mă găsești la Vorniceni, la mama.

Știam că n-o să pot veni, dar n-am îndrăznit să-i spun acum, cînd, rămasă numai cu doamna M..., avea nevoie de cît mai mult sprijin sufletesc în jurul ei.

Ce scrisori lungi i-am scris din străinătate ! Uneori nu aveam ce să-i scriu, și totuși nu puteam să nu-i scriu. Scrisoarea, indiferent de sentimentele de moment pentru ea, devenise o obișnuință, căreia nu-i puteam rezista.

Dar afaceri și preocupări excepționale m-au împiedicat cîteva săptămîni să-i scriu, ca de obicei, mult, și prin urmare nu i-am scris deloc. Pe urmă, faptul că nu i-am scris, complicat cu ideea că acum trebuie să-i scriu lung și circumstanțiat, m-a împiedicat să mai pot relua firul.

Întăi, după ce am isprăvit afacerile, mi-am îngăduit o amînare pînă la momentul cel mai potrivit pentru redactarea unei misive atît de complicate : explicații, scuze etc. Momentul l-am amînat ; mai exact : s-a amînat mereu.

De fapt, era neputința de a trece de la o stare la alta. După cum înainte nu puteam să nu-i scriu mereu fiindcă îmi făcusem obișnuința, acum nu-i puteam scrie fiindcă îmi făcusem obișnuința de a nu-i scrie. Starea asta de suflet o cunoșteam din toată experiența vieții. Ori cetesc zi și noapte, ori nu cetesc nimic. Ori vizitez pe cineva mereu pănă la sațietatea lui și a mea, ori nu-l vizitez deloc, compromițînd și chiar rupînd legături vechi. Explicația psihologică nu-mi ajută însă deloc. Explicațiile nu modifică niciodată realitățile. Dar starea de suflet era agravată și de conștiința vinei. Iar toate acestea împreună constituiau un bloc greu, care apăsa voința, amorțind-o.

De la o vreme se adăugă și convingerea (inteligența este un avocat, și nu un consilier al firii individului !) că prin scris e imposibil să explici o stare de suflet atît de anormală. Peste un an, chiar dacă vraja s-ar fi rupt (și nu se rupsese : abulia, hrănită mereu din ea însăși, se instalase definitiv, tiranică), mi-ar fi fost în adevăr cu neputință să-i explic în scris tăcerea mea, așa ca să o înțeleagă și să mă absolve.

După cîteva scrisori fără răspuns, nu mi-a mai scris nici ea. Scrisorile ei nu conțineau reproșuri. Dar deveneau tot mai scurte și mai reci. În ultima îmi spunea : „Dacă nu-mi scrii, nu-ți pot scrie nici eu. Am impresia curioasă că vorbesc singură." Nu i-am putut răspunde nici la acest ultimatum. Acum scrisoarea trebuia să fie și mai complicată, iar starea anormală, cu trecerea timpului vinovat, ajunsese la perfecția ei psihologică.

Cînd, peste un an, un *faire-part* mi-a făcut cunoscut că s-a căsătorit (un simplu *faire-part*, ca oricăreia dintre cunoștințele ei mai îndepărtate !), am avut un sentiment de chinuitoare durere (Adela făcuse pasul cel mai important din viața ei, fără măcar să mă poată preveni !) și cel mai insuportabil sentiment de rușine din viața mea. Am răspuns printr-o telegramă de scurtă felicitare banală. Căldura ar fi fost insensibilitate cinică ! Pe urmă am auzit că s-a despărțit, imediat după căsătorie.

Între noi stau acum, izolante : purtarea mea incalificabilă și căsătoria ei neizbutită. Ea poate păstra tăcerea (o femeie are dreptul să tacă asupra vieții ei intime). Mai ales în urma înstrăinării dintre noi. Eu însă nu pot să nu-i vorbesc de purtarea mea vinovată și ofensatoare și de durerea că am rupt orice legătură cu dînsa. Ea o să înțeleagă.

Am depus omagiile cuvenite la locuința familiei M... Sînt instalați seniorial. Au adus de la Vorniceni mult mai mult decît necesarul. Au transportat și un piano. Indispus de accidentele drumului, stă posac într-un colț și cere neapărat un acordor.

Doamna M..., anemică și reumatică, a îmbătrînit mult în anii din urmă. Era atît de frumoasă cînd am cunoscut-o ! Ca orice adolescent, iubeam pe toate doamnele tinere pe care le cunoșteam mai de aproape. Am iubit-o și pe ea. Ceasurile de visare cu ochii deschiși după stînsul lumînării din vremea adolescenței i le-am consacrat o vacanță întreagă de Paști numai ei.

Adela seamănă cu mama ei cum era atunci, numai ochii sînt alții. Doamna M... are ochii căprui, acum uscați și decolorați. Niciodată nu m-a lovit ori nu m-a interesat ca astăzi asemănarea dintre ele. În primele momente figura doamnei M... mi s-a părut o imagine dezavantajoasă pentru Adela. Un *memento* sinistru : Adela, peste treizeci de ani... Dar după o jumătate de ceas am avut impresia că doamna M... e acolo anume ca să scoată în evidență tinerețea și frumusețea triumfătoare a fetei sale.

Adela e aceeași, ca și acum trei ani. Înaltă — puțin mai înaltă decît atunci : „a crescut !" — cu umerii largi, cu o licărire de zîmbet în ochii albaștri, cu nasul de o ușoară și spirituală acvilinitate, cu fruntea acoperită pe jumătatea stîngă de o pală de păr blond, acum puțin bronzat. Nu i s-a schimbat nici expresia copilărească a feței, nici mișcările naive și repezi, nici glasul încet și voalat, cu care parcă destăinuiește secrete. Numai trupul i s-a împlinit. (Tinerețea beneficiază de toate, chiar și de trecerea anilor.)

Femeia asta, care invită cu farmece copilărești la mistere tulburătoare, va face nefericirea multor imbecili...

La plecare, m-a condus pănă în ogradă. Fără nici un preambul, am atacat problema care simțeam că nu poate fi amînată. Ne-am plimbat prin ogradă un ceas. Am vorbit aproape numai eu. La sfîrșit, mi-a spus hotărît : „Am înțeles." Apoi, cu ochii în sus și respirînd puternic aerul : „Nu-i asta principalul..." Pe urmă, revenindu-și : „Dar nu pot ascunde și nici nu vreau să ascund că-mi pare bine că ai suferit. Măcar atîta... Dar să nu mai vorbim. Să punem cruce."

„Nu-i principalul..." Atunci ce este principalul ? Căsătoria ? Dar căsătoria ei nu face parte din psihopatia mea epistolară. Și de ce „măcar", dacă m-a înțeles și m-a absolvit ? Ori poate nu m-a absolvit din inimă ? Dar contrazicerea dintre cele două cuvinte din fraza ei scurtă rămîne totuși. Și prea doza cu grijă ceea ce-mi spunea, ca să se fi contrazis și în fond.

Cînd mi-a dat mîna, mi-a lăsat-o atît de inertă într-a mea, încît nu știam ce-i mai puțin nedelicat : să i-o țin mai departe, ori să i-o las. În sfîrșit, și-a retras-o, cu un „la revedere" încet, aton.

În curînd voi avea patruzeci de ani ! Nu mai sînt un început, o cauză. Devin tot mai mult o prelungire, un efect. Mă simt complect determinat. Patruzeci de ani ! Vîrsta amintirilor și recapitulărilor... A rechema bucăți de trecut, a le retrăi în închipuire — singura compensare a vieții pierdute, procent slab la un capital nerambursabil.

Tinerețea — plutire pe un rîu de munte cu mlădieri capricioase, sub jocurile de lumini și umbre ale pădurilor, cu întîrzieri neprevăzute și binevenite, cu gîndul la bucuria drumului de mîne. Și după cîțiva ani, care trec ca un fulger, alunecarea vertiginoasă, fără putință de oprire, între maluri uniforme, într-o lumină sură și rece de toamnă, spre apropiata prăpastie...

Patruzeci de ani ! Ce urît, ce vulgar sună cuvintele astea ! Ce dospit !

O firmă proaspătă, scrisă cu cerneală pe o hîrtie cenușie, lipită de geamul unei căsuțe, vestește că stația balneară adăpostește între zidurile ei un ceasornicar. Am intrat să-mi schimb sticla de la ceas, plesnită acum cîteva zile.

Haim Duvid, ceasornicar din Pașcani, și-a adus nevasta la băi și, ca să nu stea degeaba, își exercită meseria, dar cu intermitențe mari, serviciile lui fiind cerute rar de cele vreo sută de ornice cîte a socotit el în Bălțățești.

Haim Duvid e un gînditor. Poate filozoful tîrgului său. (Fiecare tîrg din Moldova are un filozof evreu.) Îl arată și înfățișarea : mic, slab, palid, cu barba neagră mătăsoasă, chel pănă la jumătatea capului, cu fruntea înaltă, acoperită de o piele galbenă subțire, brăzdată de încrețituri fine.

Dealtfel, toți ceasornicarii sînt mai mult sau mai puțin filozofi. (Își aleg meseria din cauza firii lor ? Ori devin filozofi din cauza meseriei ?) Ceasornicul, angrenaj de forțe, „lecție" de determinism — cu sistemul lui de sori strălucitori, cu palpitul spiralei nelămurit și sur închipuind o nebuloasă, cu pretenția coardei de *perpetuum movens* al rotației dintre cele două capace — e un univers în miniatură, pe care maistrul îl descompune prin analiză și-l reconstituie prin sinteză. Iar răbdarea, supunerea la obiect, finețea mînii, cerute de meserie, adaugă virtuți morale și talente artistice la calitățile lui de gînditor.

Nevasta lui Haim Duvid, doamna Sabina (de unde aceste nume în mahalaua evreiască din Pașcani ?), e antipodul lui. Pe cît este el de abstract, pe atît de concretă este ea : blondă, mare, grasă, invadată de cărnuri pe obraz, sub bărbie, pe omoplați și pe rest, cu pîntecele proeminent al unor femei mature din rasa ei, complexiune care, agravată pe portul complect neglijat, ofensează unul cîte unul fiecare canon al esteticii. În schimb, doamna Sabina Duvid are sufletul delicat și inimă bună, vădită chiar și în ochii ei albaștri, lăcrămoși. Dar doamna Sabina Duvid prezintă și un alt contrast interesant. Tip desăvîrșit de ceea ce cu un cuvînt inestetic — peiorativ și trivial în intenția cu care e întrebuințat — se numește o balabustă, ea vorbește cea mai neaoșă limbă moldovenească, cu atît mai moldovenească și mai neaoșă cu cît doamna Sabina Duvid, emotivă și înzestrată cu o înflorită imaginație plastică, are un talent înnăscut de a-și exprima ideile colorat, în contrast radical cu filozoful Haim Duvid, care vorbește abstract, incorect și cîntat. Probabil că el s-a născut în *ghetto*, și ea la țară.

Haim Duvid nu avea astăzi nimic de reparat. După ce mi-a pus sticla la ceasornic, am continuat conversația începută.

Doamna Sabina are reumatism, ca și tatăl ei, și e convinsă că o să moară, ca și el, după cîțiva ani de suferinți. „Ferice de morți, că nu mai simt dureri", a încheiat ea povestirea și prevederile triste.

„Prostie !" a subliniat Haim Duvid și a dovedit, cu răceala intelectualului care urmărește adevărul, că „tata" n-a scăpat de nici un chin.

Argumentarea lui Haim Duvid era, în fond și-n expresie, aproximativ aceasta : „A scăpa de chinuri însamnă că simți că nu te mai doare. Tată nu simte că a scăpat de chinuri. Tată nu-i nici fericit, nici nefericit, pentru că acu nu-i nimic. Cel care nu simte chinuri e cadaverul tatei. Mai degrabă poți să zici despre un lemn că nu simte chinuri, pentru că lemn este. A spune orice lucru despre om care a murit este prostie mare."

Doamna Sabina Duvid, neînțelegînd nimic, a combătut totul. Dar Haim Duvid avea dreptate : numele celui care a fost odată nu poate forma subiectul nici unei propoziții cu verbul la prezent și, gîndind bine, nici la trecut. „Hanibal a învins la Cannae" e necorect ; afirmă minciunos

o existență, aceea a lui Hanibal. Căci, pentru a fi operant cîndva, ceea ce e denumit de subiectul propoziției trebuie să existe, să fie o realitate. O inexistență nu poate avea un atribut, nu poate produce o realitate nici ieri, nici azi, nici mîne ; și despre nimic nu se poate afirma nimic.

Am crezut că-l pot pune pe Haim Duvid în încurcătură :

— Domnule Duvid, cel care moare trăiește pe lumea ceilaltă și știe că a scăpat de chinuri.

— Cine poate să știe dacă este lume ceilaltă ?

— Dumneata nu crezi în Dumnezeu ?

— Prostie să crezi, prostie să nu crezi. Cine poate să știe dacă este ? Numai... Dumnezeu știe.

Haim Duvid și-a permis să fie frivol. A făcut spirit. Vai ! nu există om fără slăbiciuni. Mai curios e că Haim Duvid, meseriaș din Pașcani și filozof de *ghetto,* e sceptic și poate chiar ateu.

Muzica militară cînta adinioarea în parc un vals de altădată. La o modulație a valsului vechi, *am văzut* zîmbetul Elizei, cînd a apărut într-o seară pe poarta grădinii publice și a dat cu ochii de mine — un zîmbet necunoscut încă, abia schițat, un zîmbet de provocare, un zîmbet de femeie, al femeii care abia începea să apară în cei șaisprezece ani ai ei...

Aproape în fiecare seară stau de vorbă cu Adela în cerdac. Doamnele se retrag devreme. Adela arată o simpatie atentă, aproape supusă „maestrului". E mai personală însă în opinii decît altădată. Dar ce se petrece în ea ? Cînd vorbește, totdeauna parcă ar mai avea ceva de spus. Are reticențe subite și curioase. Dacă i-ai transcrie vorbele, ar trebui să pui mereu cîteva puncte de suspensie la sfîrșitul frazelor. Cînd se emoționează, și se emoționează adesea fără cauză vădită, are sufocări grațioase, de pasăre care bea. Și rar participă normal la duelul nostru. De obicei e distrată ori animată. Uneori își întrerupe momentele de distracție printr-o întoarcere bruscă și cordială spre mine, însoțită de un „da" rostit încet și repede, confirmînd fără necesitate cuvintele mele.

Femeia asta tînără și curioasă de viață și de stări sufletești mă scrutează necontenit, fără să aibă aerul. Eu îmi îngroș cît se poate epiderma sufletului, s-o fac impermeabilă. Dar cu femeile jocul e pierdut întotdeauna. Ele

privesc în sufletul bărbatului ca într-o vitrină. Manejul e interesant. Dar, în definitiv, n-am ce ascunde.

Raporturile mele cu familia M... sînt de natură specială. Mai tînăr numai cu zece ani decît doamna M..., fac parte mai curînd din generația ei. Cu toate acestea, în chipul cel mai natural, Adela și cu mine formăm un grup, o „societate" aparte, pentru că o femeie de cincizeci de ani e fără îndoială bătrînă ; pentru că doamna M... era măritată pe vremea adolescenții mele, și raporturile dintre adolescent și femeia măritată au persistat ; pentru că boala îi dă zece ani pe deasupra și pentru că — și asta cred că e cauza principală — concepția ei de viață, moștenită de la părinți, o face și mai bătrînă.

Cît despre coana Anica, mătușa prin alianță, prin mezalianță, cum zice Adela, ea nu există, sau există preistoric. Trecută mult de șaizeci de ani. Fiică a unui vechil, ajuns proprietar mare. Măritată acum o jumătate de secol cu un frate al doamnei M..., iubitor de arginți. Văduvă din timpuri imemorabile. Păstrează, indelebilă, marca familiei de origine. La masă, își ajută furculița cu mîna stîngă. (Adela își mușcă buzele, să nu izbucnească !...) Cînd cască, zgomotos și în trei etape, face o cruce cu degetele în dreptul gurii. (Idem !) Vorbește cu „tăți", cu „să vezi mata". (Tema unică : „băietul". Băietul e fiul el, colonel de roșiori.) Face mereu pasiențe și dă în cărți. Se zice că după moartea mamei, tata a cunoscut-o foarte de aproape. Erau vecini de moșie. Versiunea asta îmi displace profund. Fiii au curioase pretenții față de părinți... (Fetele sînt mai lucide și mai comprehensive.)

Aseară, nu știu pentru ce, am început să-i fac Adelei declarații că sînt bătrîn. (În adevăr, părul meu brumat, cum spunea ea odată, dacă atunci era un paradox și o cochetărie involuntară, acuma începe să capete justificare cronologică.) Adela asculta zîmbind. Apoi m-a combătut cu grație. (Mi-ar plăcea să nu fie pură complezență.) Și mi-a spus că are să-mi dovedească altă dată că n-am dreptate. Cum are să-mi dovedească, și de ce altă dată ? Ca argument suprem, căci țineam mult să-i probez că sînt bătrîn — Dumnezeu știe pentru ce ! — i-am spus, forțînd puțin autobiografia, că peste zece ani am să fiu moșneag. „Și eu am să fiu bătrînă atunci", și tonul ei

parcă ar fi stabilit o complicitate. (Peste zeci ani, ea are să aibă treizeci de ani !...) „Și eu !" Pentru ce „și" ? Și pentru ce vrea să-mi probeze că nu sînt bătrîn ? (O femeie are un singur mijloc de a dovedi unui bărbat acest important adevăr !) Pentru ce ? Consolare ? Delicateță de sentiment ? Zădăreală ?

Continuu să-i amintesc de tinerețea pierdută. Pentru ce fac acest lucru, nedelicat, între altele, și fiindcă vorbesc mereu despre mine ? Ce se petrece sub conștiința mea ? E mîndria de a-i arăta că nu sînt un imbecil, care crede că mai e încă tînăr ? E dorința de a o asigura că nu pot avea gînduri lăturalnice, fiindcă tocmai poate încep să le am ? E regretul că sînt prea bătrîn pentru ea și nevoia de a mă lamenta, fie chiar ei, poate mai ales ei ? E dorința de a fi din nou combătut de ea ? (Pînă acum încă nu mi-a „dovedit" că sînt tînăr.) Azi m-a întrebat cu asprime pentru ce țin atît de mult s-o conving că sînt bătrîn ? Mi-a plăcut tonul ei. Așa se bucură bolnavii închipuiți cînd medicii strigă la ei și-i dau afară, ca să-i convingă mai bine că sînt sănătoși. Și apoi tonul ei de mustrare dovedește că nu mă mai respectă atîta, ceea ce e încîntător, și că și-a luat drepturi asupra mea, ceea ce e și mai încîntător. Dar bag de seamă că filele jurnalului au ajuns niște adevărate „foi de observație". Îmi iau pulsul și temperatura de cîteva ori pe zi. E cel mai bun mijloc de a deveni bolnav, ori de a agrava o afecțiune contractată.

...Pentru ce *s-a supărat* cînd îi spuneam că sînt bătrîn ? O contrariez în ceva ? Crede că vreau să-i zădărnicesc un gînd ? Dar iată-mă alunecînd în cea mai ridiculă fatuitate.

Un acordor din Piatră a adus, în sfîrșit, pianul în stare normală. Adela mi-a cîntat azi o bucată care știe că-mi place cu deosebire. Muzica corpului ei m-a impresionat însă mai mult decît muzica însăși. Mișcările brațelor, ale bustului la dreapta și la stînga, viforul dibaci al mîinii cînd întorcea pagina, mișcarea piciorului pe pedală, laitmotiv discret al muzicii de imagini, făceau pentru mine cea mai tulburătoare simfonie.

Valsul lui Chopin acompania muzica corpului ei... (Cam emfatic, iubitul meu !) La sfîrșit, după o linie trasă cu degetul cel mare, parcă mînios, peste toate clapele de

la stînga la dreapta, ca o parafă energică a unei iscăliturі sub un text, care făcu pianul să strige cu toate vocile lui alarmate, Adela se ridică aproape cu violență de pe scaun, întrebîndu-mă : „Îți place ca și atunci ?“ I-am sărutat mîna și pentru „atunci“, și pentru acum. Am văzut pe fața ei o nedumerire, căci nu e obișnuită din partea mea cu expansiuni de natura asta. Dar n-a spus nimic și, trecîndu-și mîna pe frunte ca pentru a se dezmetici, m-a întrebat ce vreau să mai cînte. I-am răspuns, firește, că acum e rîndul ei să aleagă.

Rapsodia tumultuoasă a lui Liszt îi acompania și ea, pătimaș, mișcările vii ale corpului.

Ipocrizia e inutilă. Nu am temperatura normală. Dar sper că e un accident trecător. Efectul muzicii...

Fînațul, seră imensă de flori sub clopotul cerului sprijinit pe orizont, așteaptă coasa. Sub atingerea fină a unei ușoare și eterne adieri, simțită numai de ele, florile se clatină încet, pe tulpinile lor subțiri și înalte, în străfulgerări de roș, de violet, de galben și de toate culorile din lume. Pe alocurea, cicoarea domină puternic, iradiind un abur albastru ca un voal împotriva soarelui arzător.

O femeie tînără nu poate face o plimbare pe cîmp fără să culeagă flori. Adela le alege metodic, cu ochiul atent, cu gesturi de preciziune, parcă ar urmări vietăți iuți și viclene.

Cu părul auriu, cu fața albă și roză, cu ochii albaștri, Adela, printre flori, e o floare mare, strălucitoare, mai vie decît toate, irezistibil atrăgătoare. Comparația, banală de adevărată ce e, între femeie și floare este mai mult decît constatarea unei asemănări exterioare. E intuiția unei identități profund naturale.

Spectator neocupat (nu pot să culeg și eu flori ; îmi lipsește cu desăvîrșire convingerea !), mișcîndu-mă fără rost încolo și încoace (în fața unei femei nu pot să mă întind pe iarbă, singura soluție onorabilă a problemei), situația mea e dificilă. Dar Adela, concentrată în vînătoarea ei, nu observă nimic.

Pentru ea, florile au personalitate : unele sînt „sentimentale“, altele „impertinente“, altele „copii“ ori „cucoane mici“, și așa mai departe. Observațiile astea le face cu umor, cu o comică dezmierdare. Cu sentimentul distanței în același timp, parcă ar fi vorba de niște copii pe

care-i alintă, dar nu vrea să-i scoată la obraz. (Viziunea comică și ușor dezmierdătoare este dealtfel atitudinea ei obișnuită în viață.)

...După ce culege florile, vine la drum cu brațul încărcat, se așază pe dîmbul șanțului, le clasifică în grupuri după criterii subiective și fantaziste, le întocmește într-un buchet mare, își pune una în păr (la plimbările afară din sat iese aproape întotdeauna cu capul gol), alta în butonieră mea. („Să n-o zvîrli! S-o ții toată ziua!")

Toate acestea se repetă exact, afară de floarea de la butonieră, care variază la fiecare dată, dar o alege mică întotdeauna, concesie teroarei mele de a mă da în spectacol cu floare în piept.

Floarea asta mică se adaogă la celelalte din alte zile, mărind colecția presată în paginile lui Diogen Laertiul, între venerabilii Crates și Metrocle!...

Adela s-a dus la Piatră pentru o zi. Am refuzat să mă duc cu dînșii, ca să-i arăt (și probabil să-mi arăt) că viața mea e independentă de a ei, alături de a ei.

Ar fi lamentabil, chiar dacă aș avea zece ani mai puțin. Experiența trecutului este concludentă *(Pathemata — mathemata,* zice un filozof al lui Diogen Laertiul!...).

...Emilica, cu coada pe spate, cu breton galben pe frunte și cu șorțul negru pe rochița cenușie. Era de zece ani, ca și tine. (N-ai fost deloc tardiv!) Treceai pe la poarta școlii primare, de două ori pe zi, înfrigurat de emoție. Credeai că te privește tot universul! Ea își făcea semne din coate cu prietena ei, căci înțelegea. Și treceau amîndouă înțepate, vorbindu-și foarte serios, ca două doamne în vîrstă.

Într-o zi de iarnă, Emilica a murit de anghină ori de scarlatină, cum mor iubitele la vîrsta aceea. E singurul tău amor curat, pentru că n-a fost amor, pentru că n-ai fost niciodată pe punctul de a muri de pofta celor cîteva kilograme de materie organică pe care fata cu părul pe spate le extrăgea din elementele brute ale naturii.

Dar la șaisprezece ani a fost altfel. Leonora, de nouăsprezece, brunetă, subțire, suferind de un ușor strabism, care-i dădea veșnic un aer de îngîndurare, de concentrare, de înfrînare a unui elan, cu zîmbetul ei trist, precoce, și cu mersul de regină exilată, în plimbările nesfîrșite prin parcul imens și neîngrijit al casei boierești, despărțit de drum printr-un gard de fier ruginit. Visai s-o smulgi din

vîlvătaia unui incendiu (în generozitatea ta, casa incendiată era, firește, a ei!), visai s-o salvezi din ghearele unor bandiți, prin codri. Dar n-o iubeai ca pe fata de altădată. Nu-ți mai erau de ajuns glasul și privirile ei. Tu-i iubeai, fără să știi, și ceea ce era inferior în ea și ascundea bietul ei corp supus legilor ofensatoare ale materiei. Simțeai o sincopă în inimă cînd mersul îi învăluia haina pe picioare. Și cînd într-o zi a izbucnit năprasnic o furtună, care i-a învălmășit rochia și i-a scos la iveală pentru o clipă ciorapii negri și o margine de dantelă, ai început să visezi la ea arzător și să ți se pară și mai nesuferit individul pe care-l bănuiai că iubește și el pe Leonora. Și de atunci imaginea ei s-a tulburat în capul tău : silueta ei s-a sfărmat. Rochia nu-i mai cădea armonios și oblu pe pantofii mici.

Cînd te-ai întors toamna la liceu, te considerai omul cel mai nefericit din lume și foarte fericit că ești atît de nefericit și de interesant pentru amici, cărora le povestiseși „romanul", înflorindu-l cu fapte posibile, în care începeai să crezi și tu. Dar Leonora a fugit peste două luni cu bărbatul surorii ei, deznodămînt pe care nu l-ai mai făcut cunoscut amicilor.

La nouăsprezece ani, Eliza... Grădina publică. Fata necunoscută, venită de aiurea la rude, înaltă, fragilă, cu părul galben, cu gene lungi peste ochii negri, mușcînd nervos petalele unei roze înflăcărate... Un cîntec umil de grădină publică, astăzi mort... Casa cu două rînduri din Ulița Mare... Plimbările pe sub geamurile ei din două-n două ceasuri, de dimineață pînă la douăsprezece noaptea... Aparițiile ei la geamuri și în cele două balcoane de pe două străzi. Infinita interpretare a figurii și a privirilor ei („S-a înroșit?" „Mi s-a părut?" „S-a perindat prin balcoane pentru mine?"). Hotărîrea supremă : scrisoarea — patru pagini de adorație în stil poetic, exagerat, stilul vîrstei cînd candoarea, pierdută mai tîrziu, se traduce prin emfază. Buchetul de trandafiri aruncat din balcon la miezul nopții. Întîlnirea în semiîntunericul scărilor dintre etaje. (Stătea cu fața întoarsă, cu o mînă sprijinită de părete ; avea mînile reci, pleoapele reci, buzele reci, părul rece, talia subțire, care-i vibra de bătăile inimii.) Întîlnirile la geamul din grădină, sub copacul vechi, care ascundea stelele. Aceleași planuri de viitor, aceleași întrebări de zece, de o sută de ori, și același răspuns al ei :

„Da, și pentru totdeauna..." Răstimpuri de tăcere, cu obrajii lipiți... Grația cu care consimțea să-mi clipească pe față, ca să mă dezmierde cu genele ei lungi... Respirarea pură, fină, pe care o simțeam pe obraz ca o șoaptă caldă a pieptului ei mic... Despletirea părului, care îmi cădea pe față și pe mîni, înspre ziuă, cu mișcări de înger — semnul că vrea să se culce și trebuie să ne despărțim. Plecarea în străinătate la studii. Scrisorile ei: „Iubitul meu..." „...Eliza" — raport de fiecare zi al vieții ei fără evenimente, din orașul de provincie. Moartea ei...

E cu neputință să fi existat cîndva pe planetă o apariție mai încîntătoare. Fata de șaisprezece ani cu părul galben și ochii negri avea în figură ceva de copil și de floare. Iar corpul ei, încă în dezvoltare, avea mlădieri ca tulpinile subțiri și înalte la adierea vîntului. Și vocea înceată, nesigură, cu graseieri ca niște sfiiciuni ale inimii, al cărei ton răsună încă și astăzi în mine! Niciodată cuvîntul „înger" nu s-a potrivit unei trecătoare apariții umane ca acestei ființe în adevăr angelice.

...Era într-o după-amiază de vară cînd i-am văzut mormîntul... Pămîntul negru, cu o tablă de marmură deasupra, îi strivea pieptul mort! În jurul marmurei grele, cîteva fire de iarbă...

De atunci, senzația de funebru pe care mi-o dă, în momente de o stranie luciditate, pămîntul, lutul, piatra, toată materia asta inertă, idioată, inamică, și mila pentru tot ce trăiește și încearcă în zădar să ascundă moartea sinistră a planetei, vietăți și plante, șubrede, nesigure, trecătoare.

După epoca romantică — epoca realistă, *serioasă*, la Viena, cu femeia aceea subțire și înaltă, cu formele adolescente încă la vîrsta de douăzeci și cinci de ani, oprite parcă în desăvîrșirea materializării lor de flacăra mistuitoare a vieții ei.

Un păr arămiu, cu luciri de foc, parcă reflexe ale temperamentului ei arzător. Ochii de o culoare nehotărîtă, cafea și aur, schimbătoare după dispoziție, după culoarea timpului, în care se aprindea necontenit sufletul ei neliniștit, sau uneori ficși, reci, privind în gol, cînd gîndul era concentrat ori patima adîncă. O gură mobilă, nesigură. Brațele albe, fine. Piciorul, ca o mînă de mic, neliniștit. Mîna — nervoasă, șovăitoare. Mersul undoiat, cu capul

aplecat ușor în dreapta, ca într-o figură de cadril, cînd îmi ieșea întru întîmpinare.

O cunoșteam de doi ani. Nu ne spusesem nici o vorbă de iubire. Nici o aluzie. Dar discuțiile noastre, alimentate de lecturi de romane, de piese de teatru, de știrile zilei, se învîrteau, teoretic, toate în jurul iubirii. Îmi făceam un punct de onoare să fiu obiectiv, „științific", căci mi se părea o supremă ineleganță să beneficiez de aceste discuții spre a-i face declarații învăluite.

De cîtva timp, însă, aveam intuiția obscură că *vine* ceva. Într-o zi, înainte de aprinsul lumînărilor (stăteam amîndoi de multă vreme de o parte și de alta a unei mesuțe, fără să ne mai putem vorbi nimic), i-am spus, simplu și calm — simțeam că acum nu pot să nu-i spun :

— *Tu* nu vezi că te iubesc ?

Întăi a tăcut. Apoi mi-a răspuns cu glas ostenit :

— Da, nu mai putem trăi unul fără altul.

Și-a lăsat fruntea grea pe mîinile puse pe masă și abia am putut deslușì vorbele ei înăbușite :

— Lasă-mă singură acuma... te rog...

La o mișcare a mea, a ridicat capul. Era albă, parcă fără viață, și numai ochii îi ardeau, imenși.

— Cum ? Poți pleca ? Da, da, du-te. Vino mîne. Nu-mi dai mîna ?

Îmi învălui mîna în palmele ei amîndouă. M-am aplecat spre ea, fără voie, aproape s-o ating.

— Nu ! Lasă-mă, du-te. Mîne.

Luni de zile a luptat cu ea însăși.

Dar într-o seară, la despărțire, m-a înăbușit și, la ureche :

— Mîne sînt femeia ta. Așteaptă-mă la patru în fața Operei.

Femeia aceasta știa să iubească. Cu instinctele puternice și sănătoase, cu inteligența lucidă, ea iubea fără lună, fără fraze, cu toate fibrele corpului ei, cu căldura ei exasperată.

Dar ea aparținea de drept altuia, unui om mult mai în vîrstă, un bolnav, un paralitic, și drepturile lui conferite de legi, consfințite de societate, sfințite de popi, acceptate de ea altădată, deși acum platonice, erau, în momentele de luciditate morală, suferința lancinantă a ei și a mea. Drepturile acestea deveniseră imprescriptibile. Iar dezarmarea lui totală îl apăra și de divors, și de adulter.

Întoarcerea în țară, amînată mereu — provocată de boala mortală a tatei — aduse soluția problemei. Sau un început de soluție, căci dacă afacerile tatei n-ar fi fost atît de încurcate, încît să-l amenințe cu o dezonoare postumă, m-aș fi întors la ea. Cuvintele ei : „Sînt femeia ta" îmi ardeau creierul.

Și, în sfîrșit, tîrziu, în epoca cinică, culminînd spre amiaza vieții, accesul de stupidă demență pentru femeia mare, cu părul roș, cu ochii mici și verzi, cu nasul turtit și cărnos, cu buzele strivite, arse, cu brațele groase și dure, eșantioane ale întregii ei ființe, cu talia și șoldurile asortate în formă de liră, femeia-femelă și nimic altăceva, femeia cu maximum de iritabilitate protoplasmatică. Aproape goală sub rochia elegantă, începea să se dezbrace de la ușă, crispată, *rea*, fără nici un cuvînt, și, peste treizeci de secunde, dădea replica, întregită, a Venerii Callipyge de la Siracuza — atît de albă, că părea mai goală decît o femeie goală.

Dar într-o zi apăru omul de doi metri ! În preajma lui i se zburlea puful de pe buze, i se congestionau nările, i se dilata abdomenul spre el, ca într-o mișcare de maree.

Și, de-a lungul întregii tinereți, colega de universitate, fina și delicata Elviră, cu frumusețea ei abstractă, model schematic pentru realizări mai concrete, care te-a torturat cu suferința ei tăcută și discretă.

Experiența e săracă, dar concludentă.

Pe urmă ai pus ordine în amor : femei cu tarif pentru păstrarea echilibrului organic sau (mai elegant) a libertății de spirit — singurul amor în adevăr omenesc, fiind singurul supus rațiunii.

Nu, nu ! Nu iubesc și nu vreau să iubesc pe Adela. Nimeni nu iubește cînd nu speră măcar inconștient să fie iubit. (De aceea numai „omul de pe stradă", nebun, se înamorează de regine.) Nu sper și nu doresc... Dar existența ei a început să-mi neliniștească inima... Și ea *știe*. Zîmbetul ei din unele momente, amestec încîntător de duioșie și ironie, nu-mi lasă nici o îndoială. Din cauza asta nu m-am dus la Piatră.

Adela vine diseară. A plecat desigur din Piatră. E cald. E zăpușeală. Și mi-e urît. Cataloagele le știu pe de rost. Dicționarele nu-mi inspiră nimic. Filozoful Diogen (tizul

lui Diogen Laerțiul), care speram că o să mă distreze cu „cinismul" lui, m-a indignat profund. *Bel-esprit* și totuși *cuistre*. Filozof de mahala. *Pique assiette*. Cerșitor, care insultă cînd nu-i miluit. „Cinic", într-adevăr, în sens modern. Nesociabil și rău. Ironie greoaie și aproape de mintea omului. Infatuat. Inelegant la aspect și la suflet. Nici un orizont. Utilitarist mărginit. Obtuz la știință și la arte — „inutile", pentru el, „dăunătoare". Insensibil la orice frumusețe. Instincte canibalice. („Era de părere că e permis să mănînci carne de om.") Falsificator de monede, în tinerețe. Trata, nenorocitul, de sus pe Platon.

Diseară Adela e aici...

Adela s-a întors la șase și treizeci și cinci de minute. I-am ieșit înainte din întîmplare, sau ca din întîmplare, nu știu sigur. A oprit trăsura, a sărit jos, ușor, ridicînd puțin rochia deasupra pantofului, atentă la gest, și a venit spre mine dezmierdînd aerul cu umerii. (E atît de femeie și de copilăresc suavă !) I-am ținut mîna într-a mea poate mai mult decît trebuie. M-a luat acasă la ea. Seara, am stat în cerdac, cu două lumînări în globuri de sticlă, ca întotdeauna.

Mi-a povestit drumul ei la Piatră, cu impresii, stil și înțepături femeiești : „Ai văzut vreodată Ceahlăul din Dealul Balaurului ? O colosală miniatură a lui însuși, un bibelou uriaș cu subiectul Ceahlău. Am fost și la mănăstirea Bistrița de lîngă Piatră. Starețul ne-a făcut o primire foarte bună. Nevasta lui n-a ieșit. Am văzut-o numai, cînd am trecut prin antret. Intra și ea pe altă ușă. Era în *négligé*, jupon, camizol și părul în papiote. O brunetă foarte picantă. Cînd a dat cu ochii de noi, a trecut glonț de la o ușă la alta... Cum slujnică ? Ce idee ! Femei în serviciu la mănăstire ? Și încă tinere, cu jupon și papiote ! Ori îți bați joc de călugări fiindcă ești ateu ? Dacă ai vreo afacere la Piatră, îți recomand otel «București». Confort englezesc, chelneri în haine naționale, orchestră pînă la patru dimineață sub geamuri, în grădină... Nedeprinsă să dorm la concert, am profitat de ocazie și m-am cultivat. Am cetit toate articolele, toate telegramele, toate informațiile, toate foiletoanele și toate anunciurile din jurnalele în care erau împachetate cumpărăturile. Să te pun la curent : prințesa de Meklenburg s-a logodit cu ducele de Hessa, sau poate el e prinț și ea ducesă ; Ra-

divon vinde ceasornice de aur cu doi lei bucata și mai dă pe deasupra ca premiu un ac de cravată tot de aur; împărăteasa Germaniei a făcut cadou împăratului doi prinți gemeni; prețul rapiței s-a urcat; Pepita Ximenez * s-a înamorat de cumnatul ei, Don Diego. Vezi că nu știai? După marș, a cîntat un ofițer de două ori *Luna doarme*. Și pe urmă am adormit și eu."

Masa era acum inundată și păretele tapetat de gîngănii de o sută de specii, bijuterii cu forme curioase, imitînd animale cunoscute și necunoscute — ca o reducțiune a lumii mari — de diferite culori, pe care Adela le definea, comparîndu-le cu pietre prețioase, cu metale, cu stofe... „Petpedecul" se auzea la răstimpuri, în grădină. „Steaua nebună" înainta alarmant de repede spre plop. „Petpedecul"... poreclă dată de Adela unei prepelițe, care spune mereu, conștiincios, în fiecare noapte, aceleași trei silabe, singurele pe care le știe: „Petpedec!"; „steaua nebună"... luceafărul albastru, care ne anunță unsprezece ceasuri și sfîrșitul sindrofiei cînd ajunge deasupra unui plop, al treilea, dintre cei cinci din ograda vecină. Numele i l-a dat tot ea, într-o seară, cînd ni s-a părut că a luat-o prea repede spre plop, înfrîngînd legile naturii.

— Ai isprăvit itinerarul? m-a întrebat ea. Ai să-mi povestești pe urmă tot, nu-i așa?... ...Cum? Nu ești sigur că ai să faci excursia?

Și zîmbetul ironic și afectuos i se stîngea și i se aprindea mereu în ochi, ca și lucirea stelei de pe cer.

După ce a dezbătut cu perfidie problema excursiei mele, a sărit din una în alta, și apoi, cu un aer speriat:

— Iar fumezi? Știi cîte țigări ai fumat în seara asta? Zece. Le-am numărat. Vezi că nu te ții de cuvînt? Pune țigările aici, lîngă mine... Desigur că tot așa te ții de cuvînt și cu somnul. Dacă continui, să știi că am să mă culc și eu în ziuă, am să mănînc alămîi, și înainte de masă am să-mi stric foamea cu bomboane și cu mere crude.

Vorbea acum pasionat și-i luceau ochii ca într-o boare de lacrimi. Sămăna cu fata de cincisprezece ani cînd protesta că nu-i copil.

După asigurările mele că o să mă țin de cuvînt, „pe cît posibil", s-a îmbunat, apoi a consultat „steaua nebună",

* Eroina romanului cu același titlu din 1874 al lui Juan Valera.

care trecuse de plopul al treilea, a pus la îndoială corectitudinea astrului, mi-a adus pardesiul, mi-a dat pălăria și bastonul, m-a însoțit până la poartă, mi-a întins mîna să i-o sărut, mi-a cerut făgăduiala că am să mă culc imediat, mi-a acordat o amînare de o oră, a admonestat încă o dată „steaua nebună" și a fugit spre casă cu un „bru !" de frigul care devenise simțitor.

N-am ținut pas cu vioiciunea spiritului ei. Un fel de paralizie a inteligenței și mai cu seamă a imaginației. Am început să devin stîngaci și banal. Și mi se pare că nu-i displace idiotizarea mea...

„Am fost elevă ascultătoare, am încercat, dar n-am putut reuși să mă intereseze." Răspuns clar și drastic la întrebarea mea dacă cunoaște literatura română. În sfîrșit, la toate încercările de a afla impresia ei specială produsă de o carte sau alta din cele „încercate", același răspuns invariabil : „Iartă-mă, nu mă interesează". Apoi, dezarmînd și cu grația celor douăzeci de ani ai ei : „Ai să mă disprețuiești tare ?"

Adela are dreptate. În literatura română există cîteva talente remarcabile, dar nici o operă de observație cu destulă substanță sufletească. Femeile însă nu cetesc pentru expresie, ci pentru observațiile despre viață, adică despre ele.

Dealtfel, ea nu este o amatoare pasionată de literatură (interesul ei e îndreptat spre muzică, spre broderie și întrucîtva spre pictură), și cu atît mai puțin de poezie. Pentru spiritul ei realist de femeie, poezia este „exagerare și falsificare", incomprehensiune pe care ea o declară, dar pe care cele mai multe femei o ascund. Din cauza rolului lor de răspundere, de lungă răbdare în conservarea speciei, femeile sînt mai serioase și mai pozitive. (Totul se reduce, scoborînd din etaj în etaj, la instinctul creator.)

Mai puțin sensibile la arta literară, ele cetesc mai ales romane, care nu au a da senzația artei, ci pe aceea a vieții. Pentru Adela, *Anna Karenin* nu e „stil și compoziție", ci Kitty, Dolly, Anna, Levin, Vronski, coliziunile dintre ei și progresul logic și psihologic al acțiunii.

I-am recomandat, ca și altădată, pe Turgheniev. Zîmbind și jucîndu-se cu marginea voalului lung, trecut pe după gît :

— Cineva mi-a spus odată că Turgheniev se apropie de femeie ca de un sanctuar. (Vai ! i-am spus, în adevăr, genialitatea asta...) Dar femeilor nu le place să fie tratate ca niște sanctuare, cu genuflexiuni și cădelnițări, chiar cînd tămîia e de cea mai bună calitate. Nu sîntem sanctuare !

Cuvintele astea ultime, accentuate în chip deosebit, erau numai pentru romancier, ori și pentru avocatul lui ? Ori numai pentru avocat ? (Pe unele femei, admirația excesivă a celor înamorați de ele le incomodează. În faza culminantă a legăturii cu ea, Otilia mi-a mărturisit, într-o zi cînd eu eram mai ditirambic și ea mai cuminte, că dîndu-și bine seama de ceea ce e în realitate, nu poate să-și înăbușe jena pentru ea și un ușor dispreț pentru mine cînd îi supraestimez calitățile pe care le-o fi avînd sau inventez altele, pe care nu le are.)

Apoi, rîzînd, adăogă :

— Am voit să te necăjesc. N-am cetit nimic din Turgheniev. Nu l-am găsit nicăieri. Dar am să-l cetesc.

Să mă necăjească numai ?...

Cunoscînd slăbiciunea femeilor pentru Paul Bourget, i l-am amintit mai mult ca un mijloc să-mi dau seama de psihologia ei.

— Aista se apropie, în adevăr, ca de niște sanctuare nu numai de femei, bineînțeles dacă bărbații lor sînt bogați, dar și de mobilele din saloanele lor. Și nici la rochii nu se pricepe, cum pretinde el. Se pricepe mai bine cusutoreasa mea.

O carte pe care o cetește mereu e *Tartarin :*

— Mă liniștește cînd sînt supărată, cînd am griji, cînd e bolnavă mama. În cartea asta nu-s necazuri, toți sînt fericiți. Dar numai volumul întăi. Celelalte-s exagerate, cu farse și ghidușii.

Scriitorul însă pe care îl gustă mai mult este institutorul Creangă ! Cu alte cuvinte, viața și limba pe care le cunoaște ea din copilărie (ca toate persoanele din clasa ei, ea nu știe bine decît țărănește și franțuzește) și observația luătoare în rîs, atît de naturală ei.

Ea știe pe de rost bucăți întregi din opera povestitorului, mai cu seamă dialogurile, și îndeosebi vorbirea femeilor. Cînd harabagiul întreabă pe maica Evlampia Desăgărița de la Varatic pentru ce-și leagă întotdeauna la drum vaca dinapoia căruței, răspunsul călugăriței — că părinții pusnici din Sfînta Agură i-au dat canon să

mănînce lapte numai de la o vacă, pentru că să nu îmbătrînească degrabă —, Adela îl spune ca o perfectă actriță de comedie. Iar la cuvintele „părinții pusnici din Sfînta Agură", bisericește repezite, ea completează textul luîndu-și o figură sastisită și făcîndu-și o cruce mare, cu o grăbită aplecare a bustului înainte — închinăciune adîncă în fața schivnicilor plini de solicitudine pentru tinerețea călugăriței de la Varatic.

Problema e simplă. Cu tot intermezzoul stupid, de care nu vorbește niciodată, ea a păstrat, încă din adolescență, simpatie și admirație pentru „maestrul" ei. Acum, de cînd e femeie, e curioasă să știe cum mă port în atitudinea de *soupirant* și cîtă putere are asupra mea. Dacă divorsul nu i-ar fi dezorientat și poate revoltat sufletul, desigur că sportul sentimental nu ar fi avut loc. În mine e plăcerea de a aspira feminitatea, candidă încă, a sufletului ei și curiozitatea ascuțită a unei experiențe de psihologie pe sufletul ei și mai cu seamă pe al meu. Dar jocul acesta Dumnezeu știe unde poate duce. (Fii sîncer ! Știi unde „poate" duce !)

Adela are sînul mic și predilecție pentru haine cenușii, albastre, liliachii, ca toate femeile care mi-au atins sufletul. (Afară de femeia cu ochii verzi și brațele de piatră, care avea sînul ca o cupolă și purta culorile dinspre marginea roșie a curcubeului și care, neavînd suflet, mi l-a angajat foarte puțin pe al meu.) Există, fără îndoială, la orice bărbat o afinitate pentru un anumit temperament femeiesc, și la orice femeie, o legătură între temperamentul ei, conformația ei fizică și predilecția pentru unele culori.

Doamna M... și Adela au venit astăzi la mine să-mi vadă casa.

Le-am primit în odaia de la intrare : antret, birou și salon.

După o repede privire scrutătoare, Adela a făcut critica complectă a încăperii, înșirînd toate lipsurile unui confort relativ, stăruind mai cu seamă asupra greșitei distribuții a mobilierului sumar. Pe cînd concludea, ca toate femeile în astfel de împrejurări, că bărbații etc. ...,

și-mi propunea să vie cu Safta să-mi facă odaia mai plăcută, exclamă deodată, sărind de pe scaun :

— Uite și coana Anica !

Coana Anica era portretul lui Arthur Schopenhauer, adus de mine și atîrnat pe părete în dosul mesei-birou.

M-am simțit puțin vexat de frivola ei ireverență față de maestru. Dar asemănarea lui cu coana Anica mi se păru atît de izbitoare, și însuflețirea Adelei de descoperirea ei o făcea atît de frumoasă, încît am trădat pe maestru fără nici o remușcare.

Și l-am trădat chiar și atunci cînd, aflînd al cui e portretul, Adela a uitat de coana Anica și a luat ofensiva împotriva filozofului :

— A !... Domnul despre care mi-ai spus odată la Vorniceni că ne face proaste, minciunoase, pocite, cu bustul mai lung decît picioarele, și n-avem altă treabă decît să prindem bărbații în capcană ? Acum înțeleg de ce avea ciudă pe femei... Nu cred să-i fi pregătit nici una vreo capcană !

Neputînd susține că Adela e proastă și cu bustul mai lung decît picioarele, și cunoștințele ei asupra lui Schopenhauer mărginindu-se, destul de modest, numai la opiniile lui asupra femeilor, discuția a fost imposibilă, și victoria Adelei asupra mea, definitivă.

Schopenhauer rînjea diabolic la Adela, la doamna M... și mai cu seamă la mine.

Dar Adela, făcînd o altă descoperire, părăsi și pe Schopenhauer :

— Ai și bibliotecă ? Îmi dai voie să văd cărțile ?

Cînd a aflat că „biblioteca“ e proprietatea domnului Tăpșulea, gazda mea, a fost încă și mai curioasă s-o cerceteze.

— Oare nu-i nedelicat să umblăm în cărțile lui ?

Liniștindu-i scrupulele, a luat de pe poliță întreaga bibliotecă a învățătorului pensionar, alcătuită din cîteva gramatici și aritmetici, și a pus-o pe masă.

— Gramatica de... Aritmetica de... Uite și poezii !

Eu nu descoperisem nici o carte de poezii. Poeziile erau legate la un loc cu o aritmetică.

— Poezii de Carol Scrob... Scrob, poet ?

— Trebuie să fie feciorul doctorului Scrob de la Roman, lămuri doamna M...

— Stați, că-i serios... *Scrisoare de Alecsandri... „Poezii elegante undite* — adică pescuite ? — *în comoara inimii,*

și de aceea cîntă cu înduioșire" — înduioșire ! — *„A fi, ca dumneavoastră, militar și poet, este o dublă calitate, de care vă puteți mîndri"* — Safta se mulțumește cu prima calitate — *Prefață de G. Sion... „Curagiu, iubite Scrob"* — „iubite Scrob" e admirabil ! — *„Cînd vei vedea că cîteodată îți slăbesc puterile, nu te descuraga, ci aleargă, ia pana, scrie, scrie și iar scrie"*... Acu să vedem ce scrie.

Adela se așează pe scaun și începu să răsfoiască :

— Ascultă, mămucă : *Dă-mi pace, La Coralia mea, De ce m-ai deșteptat ?* — cîntecele colonelului coanei Anicăi... El spune „desceptat", din farfurie, cum ar zice coana Anica.

— Cum „din farfurie" ?

— Așa zice ea cînd vrea să spuie că ceva e distins. N-ai auzit vorba asta ? Se vede că vătafii s-au spăriat tare cînd au schimbat strachina cu farfuria.

— Ce gură rea ai tu, Adelă !

— Ce să fac, mămucă...

În acest moment, ceasornicul meu de masă începu să carilloneze *La Paimpolaise.* * Erau ceasurile patru. Copilul din Adela a fost atît de fericit, încît am pus minutarul, pe rînd, la toate cele douăsprezece semne ale cadranului. Apoi am rugat-o să-mi facă grația să primească în dar jucăria miraculoasă. După refuzuri din ce în ce mai atenuate :

— Dar dacă are să-ți pară rău pe urmă ?

Să-mi pară rău... Ea nu știe ce voluptate este a dărui unei femei, a-i *da*, a o face, prin actul acesta simbolic, puțin a ta.

Adinioarea, cînd rătăceam în dreptul casei ei ca să fiu mai aproape de dînsa, a închis geamurile și a dat storul în jos, ca să se culce...

Există în univers imagine mai încîntătoare decît o femeie înaltă și zveltă, frumoasă și elegantă, care se dezbracă încet, alene, cu gîndul aiurea, zîmbind unei amintiri, unei așteptări ?

Adela era în cerdac cu doamna M... Treceam la poștă. Am salutat. Ea, cu o înclinare din cap abia perceptibilă, mi-a zîmbit totodată. E o spontaneitate, uneori, o uitare de

* *Cîntecul pescarilor din Islanda* de Théodore Botrel.

sine în femeia asta, stăpînă pe faptele ei pînă la calcul, care îmi dezarmează „psihologia".

Muzica militară cînta *Lucia de Lammermoor*. Sextetul, armonizat de ecoul lui trimis de dealuri, plutea în aerul cald şi umplea valea. Cerul albastru-închis, aproape siniliu, era înalt şi adînc. Îmi trebuia acum prezenţa Adelei...

De la poştă m-am dus la ea. M-a întîmpinat în mijlocul ogrăzii. În haina albă, încinsă cu o panglică albastră, era tot ce e o femeie încîntătoare, dar mai cu seamă era tinereţa.

— Unde ai trecut aşa de misterios adinioarea ?

I-am dezvelit misterul peregrinărilor mele :

— La poştă.

— Da ! confirmă ea imediat, ca de obicei, fără strictă necesitate, un „da" scurt, de o copilărească graţie, pronunţat aproape „ta". ...Apropo de poştă, azi am primit de-acasă un caiet de note... Am să-ţi fac întîi o cafea, eu... Dă ţigara la mine, s-o zvîrl : iar fumezi teribil... Pe urmă am să-ţi cînt cîteva bucăţi, după aceea ne plimbăm pe deal !... Şi seara, la masă la noi... Ba da, ba da ! Eşti invitat de mama. Să văd, ai să refuzi pe mama ? !

...Menuetul din *Sonata a VII-a* îi interpreta eleganţa zveltă a bustului, şi coroana ei de păr galben, scînteind în razele soarelui, reflectate de sticla geamului deschis, stropea cu fire de aur sonorităţile difuze în atmosfera calmă a odăii.

Mi-a cîntat apoi andantele din *Sonata I-a*, supremă debrutalizare a vieţii, ritmuri de eter, rătăcite pe pămînt din muzica de sfere, şi apoi, acompaniind pianul cu vocea ei gingaşă, şi atît de dulce, un cîntec franţuzesc din alt secol, cuvinte de iubire naive şi delicate (*„blanche comme lait..."*, *„douce comme un agnelet..."*, *„fraîche comme rose..."*). Niciodată n-am simţit, ca astăzi, că toată poezia vieţii, pînă la infinetizimal, emoţia pe care o dă o floare de cîmp, răsăritul unei stele, o adiere de vînt, are ca principiu gîndul morţii, fiindcă vorbeşte de iubire, şi că preţul integral al vieţii îl dă numai moartea.

„Blanche comme lait..."

După prima din cele trei părţi ale programului, am pus imediat în aplicare pe a doua. Ca să scurtăm un kilometru, am sărit gardul prin fundul grădinii, operaţie delicată şi chiar riscată, de care Adela s-a achitat perfect graţie scărilor formate de nuielele gardului învechit, unei

binevoitoare crengi, de care s-a ținut cu mînile, și concomitenții aceleiași operații executate de mine puțin mai departe.

Adela a petrecut de minune. Și-a făcut un *alpenstock* din creanga jupoiată a primului copac întîlnit, apoi, nemulțumită, a devastat mai departe un alt copac, și pe urmă a renunțat la ajutorul *alpenstock*-ului... A cercetat totul în dreapta și-n stînga, încît am făcut drumul de două ori mai lung. A făcut ecou cu un deal dimpotrivă, înregistrînd recordul de două silabe : un „Cucu !" subțire și misterios, venit din fundul pădurii, încercînd apoi în zădar, cu toată repegiunea debitului, să obție ecoul întreg al unui și mai ascuțit „Cucule !"

Cînd am ajuns pe culmea dealului, o catapeteasmă cenușie din cer pănă-n pămînt se mișca venind din munte.

— Ne-apucă ploaia ! Să fugim !

Am pornit repede la vale.

Dar ploaia trecu cotropitoare peste Tîrgu-Neamțului, înaintînd triumfal înspre Moldova și trimițînd pînă la noi frînturi umede de vînt, ca niște șfichiuri nevăzute.

Doamna M... era în cerdac.

— Am o foame de lup ! strigă Adela de pe scări și se repezi cu gura deschisă la doamna M... s-o mănînce... în sărutări.

— Ce-i cu voalul tău, Adela ? Și de unde ai găsit tu atîția scai ? Ai făcut nebunii destule ?

— Destule !

Am intrat cu Adela la Haim Duvid, pretextînd că ceasornicul ei rămîne în urmă. Voia să vadă numaidecît pe filozof și pe nevasta lui.

Haim Duvid — o extrem de ceremonioasă politeță profesională, dar impasibil. În schimb, doamna Sabina s-a întrecut pe sine. Se topea. Ochii îi înotau în lacrimi ca într-un ocean. A oferit Adelei un scaun, l-a acoperit cu o rochie păturită, a înconjurat-o cu politeți excesive și naive, a copleșit-o direct și indirect cu complimente intempestive și stîngace : „Domnișoara cea mai frumoasă din Bălțătești" — „Surioara matale trebuie să-ți fie dragă tare și seamănă așa de bine cu mata". Bine că n-a spus fiică ! (Acum zece ani, în tovărășia unei femei ca Adela, ipoteza doamnei Sabina ar fi fost alta !) Cît despre asemănare ! Sînt înalt ca și Adela, încolo... Eu sînt „brun,

ochii negri, nasul potrivit", întocmai ca în pașaport. Un singur lucru n-a greșit doamna Sabina : „dragă tare". Deducție, intuiție, observație directă ?...

Adela era stînjenită. Haim Duvid, imperturbabil, îndrepta ceasornicul. Dar doamna Sabina revarsă atîta suflet cald, că eu, cel puțin, nu aveam nevoia nici celei mai mici sforțări ca s-o tolerez.

Cînd am ieșit, Adela zîmbea cu înțeles : „Am să-i pun venin la inimă coanei Anicăi. Am să laud evreica asta tot timpul mesei."

Dar n-a fost nevoie să aștepte masa. Coana Anica era în cerdac. Adela și-a jucat rolul perfect, căci, de la doamna Sabina, a trecut la neamul evreiesc întreg, profesînd în pofida coanei Anicăi un filosemitism absolut, agravat cu declarația că toate prietenele ei din școală erau evreice, Betty Goldenberg, Rașela Weissmann, Suzana Haimsohn. Și vorbea în limba coanei Anicăi cu *tăți*, cu *vai de mine*, cu *să vezi mata*, cu *să mă bată Dumnezeu dacă spun minciuni*. Cînd a căscat, făcîndu-și trei cruci mici în dreptul gurii, doamna M..., cu toată seriozitatea ei tristă, nu s-a mai putut ține de rîs și s-a dus în casă. Coana Anica, botoasă, se uita rău pe sub gene. Limba și gesturile ei, imitate de Adela, firești pentru coana Anica, n-o supărau, i se păreau firești și la Adela, care, dealtfel, nu ni le servea decît nouă. Coanei Anicăi îi servea numai fondul.

Adela rămînînd fără auditor, căci se prefăcea că vorbește numai doamnei M..., îmi luă brațul, să mergem în grădină :

— O urăsc, izbucni ea, după ce făcurăm cîțiva pași, fiindcă-i rea. Ieri a dat un ghiont Saftei pe ascuns. A trebuit să-i dăruiesc Saftei o bluză ca s-o consolez. Mereu i se pare că slugile mănîncă prea mult. Și doar nu-i pe socoteala ei. E invitata noastră, o aduce mama pe la noi fiindcă a fost nevasta fratelui ei.

— Duduie, mata poți urî ?

— Pot ! Mie nu mi-i indiferent nimeni, eu nu-s filozoafă — *ca alții*. Eu urăsc, iubesc, disprețuiesc... Sînt o țărancă proastă.

— De ce mi-ai spus că-s filozof ? Crezi că eu nu pot urî ?

— Cred. Mata disprețuiești, nu urăști, te cunosc eu bine. Disprețuiești pe toată lumea, și n-ai dreptate... dar îmi pare bine că ești așa.

— Să zicem că-i adevărat. De ce-ți pare bine ?

— Pentru că omul care disprețuiește pe toți mă prețuiește totuși pe mine. Vezi ce egoistă sînt ?

— Văd. Dar ești sigură că te prețuiesc ?

— Sînt ! Pe mine și pe mama.

— Duduie, să știi că de asta te admir eu, pentru că urăști, iubești, disprețuiești, ești vie și limpede. (Și dacă mai adăugam că „mi-i dragă tare", cum zicea doamna Sabina, fiindcă, pe lîngă toate astea, e și frumoasă, spovedania era completă.) Și să știi că nu disprețuiesc pe nimeni și prețuiesc pe foarte puțini. Dar e adevărat că toate prietenele matale din școală erau evreice ?

— Nu-i adevărat. N-am avut nici o colegă evreică. Am spus așa pentru coana Anica. Ai văzut cum fierbea ca un rac, fără apă, antisemita asta care și-a arendat moșia lui Moriț Felț ? Acu hai să-ți cînt, ca răsplată pentru că... mă admiri... parcă așa ai spus. Ești foarte galant... Dar ce să-ți cînt ? Desigur că toate sonatele, valsul, preludiile și mazurca. Mata ești foarte constant.

— Dar mata ?

— Și eu. La Tuffli mănînc întotdeauna o indiană și o savarină.

Mergînd spre casă, și-a schimbat gîndul. M-a rugat s-o însoțesc la plimbare și să amînăm muzica pînă la întoarcere :

— Să mergem repede, în fața vîntului, să-l luăm în răspăr, „să cucerim universul", cum a spus odată *cineva* la Vorniceni... Ia uite la coana Anica cît îi de urîtă ! I-a ieșit tot sufletul în față.

În antipatia reciprocă dintre Adela și coana Anica se rezumă nimic mai puțin decît o pagină importantă din istoria țării : Adela e fiica unui bonjurist, coana Anica a unui vătaf îmbogățit.

Dar cînd exclamă : „O urăsc !", Adela se înșală. O dezminte însăși pornirea ei violentă. Adela ia drept ură indignarea ei generoasă. Și ce adorabil e acest : „O urăsc !" prin vioiciunea lui pasionată și prin contrastul dintre figura ei agresivă și ușoara graseiere, care îi revine, temperată, din copilărie (mai fermecătoare la vîrsta asta decît atunci), ca întotdeauna cînd e stăpînită puternic de un afect.

Faptele — *statu quo*. În piept, însă, încep să se zvîrcolească vipere. Nu sînt decît cincisprezece zile de atunci...

Aveam spiritul liber. Azi... A fost fatal, predestinat. Dacă, spre a înnoda o intrigă, un scrib ar fi imaginat o întîlnire atît de *întîmplătoare* ca aceea de aci dintre mine și Adela, toată lumea ar fi spus că bietul om are imaginația nevoiașă.

Acum trei ani Adela nu-ți inspira nimic. Cînd ai văzut-o aici, *ideea* că între timp a devenit femeie a stîrnit totul. În urmă, zi cu zi, ideea a fost confirmată mereu, inconștient, de fapte : de aspectul nou, mai bogat, al frumuseții ei, de temperatura urcată a feminității ei și de cei patruzeci de ani ai tăi, care se agață de viață...

Și recunoaște că toate amintirile curate despre fata de altădată măresc, și ele, tumultul tău din suflet, ca apele cristaline din munte, care alimentează rîul tulbure din șes. Nici o femeie, cînd începea să-ți apară ca unică dispensatoare de viață, n-a avut pentru tine atîta realitate acumulată, și atît de intensă, ca dînsa.

...Singura salvare, încă posibilă, ar fi absența. Napoleon, un om destul de priceput în strategie și care nu obișnuia să fugă nici în fața coaliției lumii întregi, spunea că victoria cea mai sigură în amor este fuga. Dar n-o să fugi !... O să-ți inventezi un milion de argumente, unul mai ipocrit decît altul și mai sofistic.

Azi-dimineață scutura niște cuverturi la geamul odăii ei de culcare, îmbrăcată cu o polcuță albastră și cu o digrimea pe cap.

Ocupația ei pur femeiască și îmbrăcămintea de gospodină îi dădeau un farmec atît de ispititor !...

Dar tot ce face mi-i scump, pentru că tot ce face e o realizare necontenită a ființei ei și e, totuși, o altă descoperire emoționantă.

Cum m-a văzut, mi-a spus încă de departe :

— A murit „petpedecul" nostru. L-a mîncat o mîță. În grădina asta se adună toate mîțele din Bălțătești ! și mi-a arătat două pene delicate din aripa bietului pitpalac.

Ochii Adelei erau plini de durere și de ură.

„Nostru" — cuvînt emoționant, însumare într-un singur tot a existenței ei și a mele... Dar afară de pasărea moartă și de steaua din alte lumi, nimic nu mai este *al nostru*... Nici universul, care este al tuturora !

Mi-a dat o pană mie, și una a păstrat-o ea, încă o dovadă că nimic în viața noastră nu poate fi al nostru, al amîndurora.

Azi am fost cu ea la Tîrgu-Neamțului. Avea de făcut niște cumpărături.

În trăsura îngustă (toate trăsurile de pe aici, carcase mizerabile de foaste trăsuri, cumpărate pe nimic de țăranii-birjari și proporționate cu caii lor mici și goniți într-una, sînt strîmte și hîrbuite), oricum ai face, nu poți să nu te atingi de tovarășul de alături. De la o vreme, recunoscînd, fără să ne-o spunem, cazul de forță majoră, ne-am resemnat și ne-am acomodat cum am putut mai bine. Intimitatea asta totuși ne stînjenea (cu atît mai mult cu cît în timpul din urmă raporturile noastre au devenit tot mai tulburi), dar făceam ca și cum n-am fi observat nimic.

Făcîndu-mi o datorie de a-i devia atenția în altă parte, fără ca să pot reuși nici voi cu tot dinadinsul să o deviez și pe a mea, am fost de o locvacitate copioasă și susținută. I-am arătat Varaticul, răzlețit sub soare, faldul munților în care se ascunde Agapia, Ciungii, cu runcurile ca niște sîni formidabili, misteriosul Pleș, exilat în marginea zării.

În fața noastră, Cetatea Neamțului, molar sfărmat al unui leviatan de coșmar, strălucea ivoriu în soarele arzător al amiezii și creștea cu cît ne apropiam de tîrg. Prin valea ei largă, Ozana își mișca strălucirea în curbele grațioase, ca niște șolduri de femei adormite, ale meandrelor ei. În fund, cu aspect de nour, Halăuca, nemăsurată și obeză...

Ne-am oprit, conform, tradiției venerabile, la ilustra băcănie „Tomovici", veche de peste jumătate de secol, condusă acum de un subaltern. La o masă de crîșmă dintr-un colț, pe care un băiat a curățit-o, cu un șorț murdar, de resturile unei gustări anterioare, am consumat fără furculiți mezelurile obișnuite — tradiționale și reglementare — însoțite de obligatoriile pahare de vin cu borviz. Ca să ne conformăm complect locului și împrejurării, am ciocnit paharele pline. Adela oficia cu o delicată stîngăcie acest ritual, în care era cu totul novice.

În jumătatea de oră petrecută acolo, prin băcănia istorică s-a perindat o mulțime de lume, cea mai mare parte vilegiaturiști de la Varatic, Agapia și Neamț,

cercînd, gustînd, întrebînd de preț, bărbații — calm, femeile — agitat, mirîndu-se ori indignîndu-se de prețuri, afirmînd la fiecare articol că „la Iași", ori „la Botoșani" toate sînt pe jumătate mai ieftine, plătind la urmă prețul cerut.

Cînd ne pregăteam să plecăm, își făcu apariția o nimfă cu păr castaniu, de optsprezece ani la față, de douăzeci și cinci la trup, cu o floare roșie în păr, cu un șorț alb care o cuprindea pe după gît cu bretelele, îi strîngea talia accentuîndu-i cei douăzeci și cinci de ani și-i acoperea rochia vișinie — o slujnică frumoasă și mai cu seamă picantă, care ceru încă de la ușă, cu un fel de impertinentă dezinvoltură, „o chilă de zahar". Negustorul, rubicond și stacojiu de ani și de „comestibile", își pierdu cumpătul, începu să joace pe cele două picioare groase în dosul tejghelei ca un curcan apoplectic, repetînd aiurit, cu glasul alterat : „Zahar... fetiță ?... zahar ?... zahar ?" Adela se înneca, „murea" de rîs, cu batista pe față. Eu cugetam că pretențiile omului de cincizeci de ani, exagerate față cu cei optsprezece, erau încă și mai exagerate față cu cei douăzeci și cinci ai nimfei cu rochia vișinie.

Slujnica aștepta cu aerul impertinent cu care intrase. (Desigur că nu venea în magazie pentru întăia oară.) După ce negustorul înțelese, în sfîrșit, sensul cuvîntului „zahar", își îndeplini oficiul prozaic de a cîntări marfa, și slujnica îi întoarse partea rochiei fără șorț și plecă dreaptă, străpunsă de razele X țîșnite din ochii, deveniți sașii, ai comerciantului muncit de tiranul zeilor și al oamenilor.

Am însoțit pe Adela în cîteva magazii, din care a selectat metodic tot ce însemnase pe o listă încă de acasă. Fiecare articol cumpărat era șters din listă cu micul ei creion și, cînd programul fu epuizat, ne suirăm în trăsura noastră îngustă și hîrbuită, spre a ne întoarce acasă. Dar după o scurtă chibzuire, am hotărît să ne urcăm la Cetatea Neamțului și am îndreptat birjarul într-acolo.

Am lăsat trăsura jos, pe malul Nemțișorului, și, pe cărarea de sub mesteceni, ne-am suit încet la deal. Amintirile istorice, deși banale, care se insinuează în suflet, foșnetul mărunt al frunzelor, etern în aceste locuri, predispun la tăcere și reculegere. Cărarea suie-n piept : Adela mi se atîrnă de braț. Greutatea ei îmi făcea urcușul mai ușor. Dar zidurile înalte, pustii, către care urcam, ne apăsau cu severitatea lor tristă. Intimitatea dintre noi,

aici, în singurătate și în infinit, mă făcu să simt cu o claritate și mai dureroasă că am trecut de „mijlocul drumului vieții".

Suiți pe un zid năruit, lat cît un trotuar, aveam în față una din cele mai melodioase priveliști din Moldova, clasică prin frumusețea fină a peisajului, cu „cerul italian" deasupra — așa cum l-a numit un călător străin care a trecut acum o jumătate de veac prin locurile acestea. Adela însă și-a exprimat cu hotărîre preferința pentru zările nelămurite dinspre apus, de unde izvorăsc apele multe, pe care le aduce în cîmpie Ozana. Am fost surprins de preferința ei pentru sublim, stare de suflet eminent masculină. Sensibilitatea ei... Dar văd că despic în mai mult de patru firul de păr (blond și puțin bronzat) al Adelei.

După un ceas de izolare cu Ea în albastru (simt bine că lucrurile au ajuns la majusculă, ca la optsprezece ani !), ne-am luat adio cu ezitări și cu păreri de rău de la priveliștile care ne dăduse puțin senzația și a eternității, și a vremelniciei. Pe aceeași cărare, mai repede decît la urcuș, ne-am scoborît la trăsură.

Dar n-aveam nici un zor să reintegrăm prozaicii noștri penați. Și, de comun acord, ne oprirăm asupra unui plan îndrăzneț și grandios. Să cinăm în tîrg și să ne întoarcem acasă la lumina stelelor. Adela, de bucurie, își juca umerii pe rînd, repede, cum făcea în copilărie cînd căpăta o jucărie de mult dorită.

În vremea cît m-am dus la telegraf să anunț la Bălțătești că ne întoarcem după masă, Adela, invitată de nevasta negustorului de la băcănie, s-a dus în locuința ei să se scuture de colb.

Cînd m-am întors, am găsit-o cu o mîță albă în brațe. Erau în tandrețe. Adela îi făcea declarații de amor, numind-o „mițulică, hoață mică și prostuță". Mîța o ținea fin cu o labă de pînza rochiei și i se uita în ochi. Una avea ochii albaștri, ceilaltă verzi. „Ia uite ce nas blănit are !" În adevăr, mîța avea un nas mititel, păros și comic. Și-a lipit apoi obrazul de capul mîței în semn de adio, a pus-o pe pat, ne-am luat rămas-bun de la gazdă și am plecat.

Dar pănă la ora cînd se poate lua masa mai era vreme multă. Am petrecut-o vizitînd „curiozitățile" tîrgului, care, cum am constatat imediat, se reduc, și încă punînd

multă bunăvoință, la una singură — grădina publică, cu două ieșiri pe două străzi, mare cît o livadă mică boierească, dar îmbietoare prin umbra copacilor, bătrîni, crescuți în neregulă. Grădina era aproape pustie. Numai cîțiva derbedei dormitau ici și colo, pe capete de bănci.

Lunga tovărășie din ziua asta, singuri printre oameni necunoscuți și pe drumurile deșarte, ca și senzațiile neobișnuite simțite în comun acolo pe munte își produceau acum efectul. Bariera dintre noi slăbi. Discuția deveni mai liberă, mai intimă, cu un caracter mai personal. Singurul subiect care mă interesa era ea. Cu aere de psiholog dezinteresat, îi detaliam calitățile, stăruind mai cu seamă asupra inteligenții. „Mă lingușești... Pentru ce mă lingușești ?“ adăogă ea, subliniind și adnotînd fraza scurtă cu lumini ascuțite în ochi și dîndu-i o melodie gingașă. Era zîmbetul ei obișnuit, acum mai complicat și disociat : ușoară ironie în ochi, simpatie caldă în glas.

Am ignorat acompaniamentul logic și muzical și am rămas ferm cantonat în psihologia descriptivă. Altfel, aș fi căzut în quasideclarații, firești poate, dar nejustificate, atît de insidioase erau replicile și atitudinea acestei femei, pe care acum trei ani o credeam un fel de Gretchen în eternitate. Dar fetele sînt crisalide care provoacă surprize cînd se transformă. Dealtfel, quasideclarațiile mele ar fi devenit declarații, un bărbat înnodînd funii groase acolo unde femeia, subtilă și strategă din natură, împletește fire de painjen.

Elogiile mele avînd rolul să justifice prietenia pe care i-o arăt, ea mă întrebă în chipul cel mai natural — simplu și serios — la cine „țin“ mai mult, la prietenul meu X ori la ea. Sentimentele mele prea deosebite pentru X erau o invenție a ei, de circumstanță. Mi-au trebuit cîteva momente spre a mă pune în starea de suflet necesară ca să pot face față cum trebuie la situația nouă, creată între noi de cuvîntul care atingea problema delicată.

Am asigurat-o, cu tonul cel mai expozitiv posibil, că nu țin la nimeni atît de mult ca la dînsa, subestimînd cu exces și pe X și importanța lui pentru mine. Era vorba de simpatie, de prietenie, dar... Cuvîntul „a ținea“ ni-l aruncam ca o minge primejdioasă. Și-n azurul ochilor ei, eternul ascuțiș de lumină...

Dumnezeule mare! acum zece ani lucrurile s-ar fi petrecut altfel, și răpede. Dar acum zece ani, o femeie de douăzeci de ani n-ar fi vagabondat cu mine prin văi și pe dealuri și s-ar fi ferit să mă întrebe dacă țin la ea mai mult ori mai puțin decît la X sau Y. Iar dacă totuși m-ar fi întrebat, aș fi știut sigur cum să traduc întrebarea și i-aș fi răspuns înlocuind pe anemicul „țin" cu un cuvînt mult mai robust.

După ce am asigurat-o în termeni preciși și gravi de prietenia mea nestrămutată — ochii ei spuneau: „Nu e nevoie de atîta argumentare..." — i-am sărutat amîndouă mîinile. O lucire scurtă în ochi, apoi o ușoară încrețitură între sprîncene, pe urmă o fugitivă expresie de concentrare sufletească, comună tuturor oamenilor cînd vreau să-și lămurească o problemă impusă de împrejurări neașteptate... și imediat masca ei obișnuită de înger care te persiflează pentru că ți-i scump.

Firește, am continuat vorba cu fraze cît mai lungi și mai susținute, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, ca și cum gestul meu intempestiv ar fi fost foarte la locul lui și prea obișnuit ca să mai merite vreo atenție.

Dar acest gest, provocat oarecum de vorbele ei, mi se părea că-mi dă drepturi nouă, că o făcuse puțin a mea. Și eram singuri acum, în grădină, și nu ne despărțea nimic decît doar cîțiva centimetri de spațiu binevoitor și — implacabila cronologie.

Ne-am dus la restaurant. Ne-am așezat la o masă mică, luminată de o lampă prinsă în perete.

Bustul Adelei, înalt, elegant, era ușor aplecat asupra mesei. Ochii ei răspîndeau o lumină viorie, și potirul de dantelă al mînecilor scurte îi punea flori de umbră pe albul rotund al brațelor.

Ce grațios mănîncă o femeie cînd e grațioasă!

Dar grația nu răpea actului semnificația lui de apetență profund organică. Din contra, o făcea și mai tulburătoare. Adela mănîncă puțin și pe alese, dar cu poftă. Are senzualitatea fină.

În restaurant erau o mulțime de cavaleri, probabil funcționari ai urbei, care făceau spirit, toți, cu atîta emulație, de parcă ar fi concurat la un premiu.

În sfîrșit, am plecat.

Înnopta. Apele Ozanei erau acum ca dosul de cositor al sticlelor de oglindă. Din sus, de pe valea largă a rîului, venea un vînt perfid, abia simțit, dar tăios. Adela era în

pardesiul ei de *soie écrue* peste bluza de vară și, împotriva oricărei intemperii, nu avea altă pavază decît un șal subțire, împletit. I-am propus pardesiul meu, dar l-a refuzat cu indignare. Din cauza asta nu l-am pus nici eu. Dar hainele mele sînt serioase, ca toate hainele bărbătești. I-am propus pardesiul din două în două minute, dar n-a voit să-l ia cu nici un preț. (Psihologie de femeie; femeilor „nu li-i frig" niciodată!) Pe urmă m-am resemnat. În Humulești, la crîșma de peste drum de biserică, beția luase proporții epice. Un țăran prea de tot vesel ne-a petrecut trăsura cu un chiot sălbatic.

Dealul cel lung l-am suit la pas. Mergeam cu Adela pe jos. Cosașii de sub ierburi îi imitau fîșîitul aspru al fustei de mătasă. Noaptea era nemișcată. Numai stelele tremurau deasupra capetelor noastre. Munții, pe care ziua îi văzusem glorioși amenințînd cerul, acum erau niște ipotetice blocuri de întuneric masiv, profilate pe întunericul universal diluat în puțina lucoare a stelelor. Departe, la picioarele munților, ici și colo, se stingea și se aprindea mereu cîte un foc singuratic. Iar deasupra Varaticului, în tristețea imensității, punctul strălucitor al unui luceafăr stătea să cadă dincolo de munte. Cînd căzu, în curînd, tristețea nopții crescu deodată. Dar Adela era lîngă mine, cu viața ei tînără, concentrată în glasul ei încet, fierbinte parcă în singurătatea tot mai rece a nopții.

Drumul era gol. În deal ne-am urcat în trăsură. Acum era și mai întuneric. Abia bănuiam fața Adelei. Stătea sprijinită cu umărul în colțul ei, cu picioarele pe scăunașul dinainte. Simțeam cum îi radiază viața prin ușoara-i îmbrăcăminte.

Cînd scoboram valea spre Bălțătești cu hîrșcîituri de piedică primitivă, un landau bine încărcat cu trupuri omenești, unul dintre acele care culeg la întîmplare tot felul de pasageri, trecu spre Tîrgu-Neamțului, cu zgomot mare de clopote. Dar peste mai puțin de un minut, rămaserăm iarăși singuri în tăcerea nopții enorme. Simțeam pe Adela supusă și vibrantă. Probabil că-i era puțin frică. Ca să-i dau sentimentul siguranței, am luat un ton aproape vesel. Apoi, abuzînd de toate împrejurările astea, i-am pus pardesiul pe umeri, fără s-o întreb. Ea m-a ajutat s-o învelesc bine. Degetele ei amestecate printr-ale mele — era o senzație nouă — mai tulburătoare decît a mîinii ei pe buzele mele. Atingerile de acum, ale mînilor

noastre, repetate și neprevăzute, erau ca un joc, ca o făgăduință, ca un preludiu. Atingerea mîinii celor mai mulți oameni mi-ar poduce o displăcere vie. A cîtorva mi-ar fi indiferentă, o simplă senzație tactilă. Atingerea mîinii Adelei îmi răspîndește în sînge și în suflet otravă.

Trăsura mergea acum răpede la vale, zvîrlind pietrele în lături. Am început să-i țin Adelei o prelegere de astronomie sentimentală și cît am putut mai elocventă, țesînd expunerea cu melancolii după anii de altădată. Dar în momentele acele cochetam, ori exprimam, din inerție, stări de suflet inactuale. În realitate, nu mă mai simțeam omul cu părul brumat. Problema încetase, pentru că întunericul mă oprea să văd fața Adelei, oglindă în care, prin contrast, îmi număr anii, și pentru că inconștient știam că același întuneric o oprea și pe ea să-mi vadă argintul care mă aureolează. Dar prima casă din Bălțătești rupse farmecul. Case, maghernițe... De unde răsăriseră toate acestea ?

La lumina felinarului de peste drum de poarta ei, am văzut-o. N-o mai văzusem de mult, din restaurantul de la Tîrgu-Neamțului. Acum era obosită. Îi era somn, avea înfățișarea dezarmată, ca orice om cînd îi e somn... Cînd îi sărutam mîna, mi-a spus, cu glasul ei șoptitor :

— Pe mîne.

„Pe mîne...“

Cum dezmiardă ea totul cu glasul, cu mișcările, cu existența ei ! Și înfățișarea pasivă de adinioarea, cînd îi era somn... Părea că-i expiră voința... Acum doarme în căldura propriului ei corp tînăr, cu umerii largi, cu sînul delicat...

I-am scris să-mi răspundă dacă n-a răcit. (Aseară, cînd am ajuns aici, termometrul din cerdacul meu arăta zece grade.) *„Cum puteam răci, cînd temperatura era atît de ridicată ? — Adela.“* Ridicată ? Temperatura mea ? Atunci mă persiflează. A ei ? Atunci mă persiflează și mai crud. Iar dacă nu mă persiflează...

Imposibil !...

Dimineața asta s-au petrecut mici evenimente extraordinare. Erau abia zece ceasuri cînd m-am dus la ea. Niciodată încă n-o vizitasem înainte de prînz. Am găsit în cerdac pe cele două doamne. Doamna M..., mai bine dispusă în ultimele zile, îmi vorbea de Varatic. Adela,

în odaie, își isprăvea de aranjat părul la oglindă, care-i încadra bustul în rama ei cafenie. Vedeam două femei, din fiecare o jumătate, jumătatea din oglindă complectîndu-se exact cu jumătatea din odaie : părul greu adunat în cunună — cu figura ; ceafa dezmierdată de șuvițele de aur — cu decolteul mic ; delta trunchiată a spatelui — cu pieptul ușor bombat. Doamna M... îmi spunea că în copilărie și-a petrecut două veri la Varatic, la ruda ei, maica Evghenia N... Adela, profund serioasă (în fața oglinzii orice femeie are aerul că oficiază), îmi zîmbea totuși uneori, din oglindă, cu înțeles. Cu ce înțeles ? De cîteva ori și-a întors fața spre mine, lăsînd zălog oglinzii cununa de aur, ca să-mi dea zîmbetul direct, fără ajutorul sticlei, și atunci zîmbetul era intim și supus — poate puțin stînjenit că asist la ultimele ei dibăcii savante de a-și realiza toată frumusețea ? Doamna M... îmi propunea să mergem în una din zilele acestea la Varatic. Rochia Adelei, simplă, strînsă pe bust, îi accentua, rotund, toate liniile. Dădeam doamnei M... cîteva explicații asupra regimului pe care îl urmează. Mișcările mîinilor, ridicate în diversele operațiuni ale toaletei, descopereau brațele Adelei pănă mai sus de cot. Acest incident, probabil, cu totul neînsemnat în univers, îmi paraliza inteligența. Doamna M... abuzează de regimul vegetal. Îi recomandai, cred, o alimentație mai substanțială. Adela își isprăvea toaleta. Pe fața femeii din oglindă se zugrăvea interesul intens cu care o scruta femeia din odaie.

Cînd veni, în sfîrșit, în balcon, cu o pelerină mică pe umeri, cele două puncte de lumină din ochi se jucau cu impresia pe care ea bănuia că mi-a făcut-o pe cînd dădeam consultația medicală doamnei M...

Am întrebat-o din nou dacă, în adevăr, n-a răcit noaptea trecută pe drum. „Deloc. Nu știi că «femeilor nu li-i frig niciodată» ? Cum eram să răcesc ?“ Pe urmă s-a izolat oarecum de noi, sorbind rar dintr-un ceai, potrivindu-și mereu pelerina, încercînd niște mănuși, deschizînd în răstimpuri ochii mari — ca în fața unor surprize — gîndurilor ce i se perindau prin cap, într-o solilocvie mută... La un moment, privindu-mă serios și fix, plecă ușor capul, schițînd gestul care înseamnă „da“ !

La plecare, m-a condus pănă la poartă. Cînd eram destul de departe, ca să nu audă cei din cerdac, am întrebat-o, afectînd un interes pur intelectual, de informație, ce a voit să-mi spună cu semnul ei afirmativ.

— Nu știu despre ce vorbești, a spus ea prea repede. Apoi, atingîndu-mi în treacăt cu degetul pălăria, pe care o țineam în mînă, și trimețindu-mi în inimă luminile ei albastre : Știam c-ai să vii dimineața asta la mine !

Și cum ajunsesem la poartă, mi-a dat mîna și a fugit spre casă.

Adela mi-a *spus* că o iubesc : „Știam că ai să vii dimineața asta la mine" nu poate avea alt înțeles. Tot ce s-a petrecut azi e clar : Adela mă încurajează — în nici un caz nu se apără... E cu putință oare ?

Și totuși... Și totuși, căci altfel ceea ce face ea nu ar mai fi cochetărie, ci simplă perversitate. Dar Adela e atît de pură, și, cu toate aerele ei de sfidare, e atît de bună ! Și apoi — știu bine — mă prețuiește atît de mult, mai mult decît oricine și decît pe oricine. „Știam că ai să vii la mine." Pînă acum spunea „la noi". Acest „mine" nu poate fi și el calculat. Pe lîngă perversitate, ar trebui să-i acord geniu literar. Acest suav și arzător *la mine*... Dar...

Am înțeles întotdeauna ce se petrece în jurul meu, în sufletele altora. Am ghicit, fără să vreau, intrigi bine ascunse — jenat, nemulțumit chiar că le-am descoperit. Uneori am înțeles mai înainte de cei doi nenorociți că între ei începe romanul banal și veșnic nou. Dar cînd am fost eu în joc — interesat prea tare și cu sufletul nesigur și tulbure — m-am pierdut întotdeauna în conjecturi. Și n-am mai priceput nimic sigur... Brațele Adelei cînd își netezea părul ! atît de albe, că în odaia cu geamurile mici, întunecoasă, luminau real în mișcările lor încete, de o grațioasă preciziune.

...Dar ce a însemnat mișcarea aceea din cap ?... A fost pentru mine ? A fost numai un gest al gîndurilor ei ? A însemnat ceea ce ar fi putut însemna altădată ? Ori a fost, în adevăr, numai o părere a mea ?

Adela rîde rar — un rîs intern, copilăresc, cu participarea pieptului, ca o huruială de hulub, cum rîdea la șapte ani. În schimb, zîmbește mereu. Expresie a gîndurilor, aprecierilor, a reacției ei intelectuale (fapt pentru care am devenit un colector și un cetitor de zîmbete !), zîmbetul ei e cînd fin, cînd ironic, cînd interogativ ori mirat, cînd, vai, indeterminabil. Rîsul este expresia sufle-

tului ei bun, zîmbetul — a inteligenței ei rele sau, mai exact, lucide, ceea ce e același lucru.

După prînz, ploaie măruntă și rece. Tăcere pretutindeni. Parcă n-a fost niciodată lume și zgomot.

Adela m-a însoțit pînă acasă. Întețindu-se ploaia, a intrat la mine. Am stat, firește, în cerdac. A fost serioasă și simplă. A fost fata de altădată. Cu fața ei copilărească și cu talia acum ascunsă în pelerină, iluzia era totală. Eu m-am conformat instinctiv. Am fost „maestrul". N-am îndrăznit s-o întreb din nou despre misterele de dimineață. (Ar fi însemnat să abuzez de împrejurare.) Dealtfel era și inutil, cu talentul ei de a aluneca printre nuanțe pînă la marginea obiectului în discuție și de a sări apoi alături în chipul cel mai natural.

Anume, sau cedînd întîmplător unei asociații de idei, mi-a vorbit, învăluit și scurt, despre divorsul ei. Mi-a spus că a știut încă de la început că are să se despartă. Nu a intrat în nici un amănunt și, se înțelege, n-am întrebat-o nimic. Patern și grav, am sfătuit-o să se căsătorească, sprijinind îndemnul cu argumente burgheze insipide. Întăi a tăcut. La insistențele mele stupide și nedelicat repetate, a răspuns: „Poate". Sfatul acesta dezinteresat făcea nule și neavenite toate cîte se întîmplase între noi pînă acum.

Eterna ipocrizie! Eram aproape sincer cînd vorbeam, poate cu totul sicer. Dar sînt sigur acum că am sfătuit-o să se mărite ca s-o derutez, căci mă simțeam ridicol la gîndul că *fata* asta mă privește ca pe un bărbat care suspină după ea și poate gata să-i facă declarații, acum cînd, prin accentuarea contrastului cu dînsa, simțeam și mai mult nepotrivirea anilor. Dacă pelerina n-ar fi schimbat-o în fata de altădată și dacă nu era în cerdacul casei mele, oarecum în puterea mea, desigur că nu i-aș fi spus să se căsătorească. Dar strategia mea fu pedepsită. Acel „poate" îmi duce gîndul pînă la ipoteza unui bărbat cu care s-a și înțeles. Poate chiar să-și fi dat și cuvîntul...

Am condus-o pînă acasă. *„L'homme ivre d'une ombre..."*

Un amant?! Cum de nu mi-a venit pînă acum întrebarea asta? Un bărbat care face cu ea tot ce vrea! Îmi strîng ochii, îi apăs cu pumnul — să nu văd imaginea

odioasă ! Molestarea ochilor până la strivire mă orbește intern. Dar nu pot sta mereu cu globurile ochilor comprimate.

Ipoteza unui logodnic, sfîșietoare adinioarea, îmi apare acum benignă. Un logodnic este o virtualitate. Un amant este o realitate teribilă. Incomparabil mai îngrozitoare decît un soț. În căsătorie, semnificația socială o mascheză pe cealaltă. O femeie se poate mărita pentru zece motive, din care să lipsească acela pentru care se dă unui amant : selecția pasionată !

Imposibil ! O femeie care iubește pe un bărbat absent nu e în dispozițiile sufletești ale Adelei.

Iar promisă fără iubire este o ipoteză absurdă pentru o femeie liberă, bogată și cu concepția ei de viață. Acel „poate" era unicul răspuns serios și sincer pe care putea să-l dea.

Din vorbele ei, important peste măsură e amănuntul că știa c-o să se despartă cînd s-a măritat. *Atunci de ce s-a măritat ?* Ori mi-a spus un neadevăr ? Dar ce interes avea să-mi spună un astfel de neadevăr, care nici nu o pune în lumina cea mai favorabilă ? Și, în sfîrșit, adevăr ori neadevăr, ce nevoie avea să-mi spună acest lucru ?

Problemele în care înot abia ținîndu-mă la suprafață (dacă nu e o iluzie că valurile nu mi-au trecut peste cap) se complică în fiecare zi.

Plouă mereu. E frig tare. Coșurile fumegă aproape la toate casele. Stau mai toată ziua la ei, adică la ea. Adela cîntă mult la piano. (În zilele frumoase cîntă rar și mai mult sara, pentru că se adună lumea la gard, și ideea că „dă concert" o plictisește, mai ales că doamnele și domnii aceștia de aici o aplaudă uneori din drum, din ce în ce mai puțin discret.) Începe o bucată, o lasă, se-ntoarce spre noi, rîde, începe alta, și tot așa, pănă ce se oprește asupra uneia. Și atunci, uneori parcă alintă pianul, de cele mai multe ori parcă vrea să-l strivească.

Azi, rugată, a venit la piano doamna M... A cîntat sentimental serenada lui Schubert. Cînd a isprăvit, Adela a sărit, a îmbrățișat-o, a sărutat-o pe amîndoi obrajii cu o afectuoasă indulgență pentru sentimentalismul mamei sale.

Uneori jucăm cărți, în zilele astea cenușii, cînd trebuie să punem mesuța la geam, ca să avem puțină lumină —

verde din cauza copacilor de afară. Cînd cîştigă, cînd învinge, căci nu jucăm pe nimic, Adela e fericită. Sînt aproape întotdeauna adversarul ei. A observat că trişez ca să cîştige, şi s-a supărat. E foarte serioasă la joc. Dealtfel, acum sîntem foarte serioşi în toate raporturile noastre. Raporturi de soră şi frate — mai mic ! Mă urmăreşte tot timpul să nu umblu fără pardesiu, şi puţin a lipsit să-mi smulgă făgăduinţa de a face foc în sobă. Sara se îngrijeşte că are să-mi fie „urît" pănă acasă ! Azi mi-a cusut un nasture de la pardesiu, care ameninţa să cadă. Pardesiul meu pe genunchii ei... Acasă mi-am făcut siesta învelit cu el pe piept şi pe faţă...

Adela are o rochie groasă de postav cenuşiu, care-i strînge trupul, reliefîndu-i umerii largi şi şoldurile fine. Frigul o face mai rumenă şi mai fragedă. Ieri ne-am plimbat puţin, cu pelerine de cauciuc, cu glugile pe cap, pănă aproape peste ochi. Trebuia să ne întoarcem cu totul ca să ne vedem. Îmi părea o şcolăriţă îndrăzneaţă şi cochetă. Ce fragedă e faţa unei femei tinere încadrată de gluga neagră a pelerinei !

Am găsit-o plimbîndu-se în cerdac. M-a invitat să stau şi a continuat să se plimbe. Mi s-a părut puţin agitată şi puţin izolată sufleteşte de mine.

E pentru prima oară cînd ea se plimbă şi eu stau jos. Orice om care umblă are ascendent asupra celui care stă şi care se simte pasiv, dar mersul femeii iubite e copleşitor, pentru că dă tot relieful şi maximum de viaţă plasticii şi feminităţii ei. La senzaţia ascuţită contribuia şi nervozitatea ei, şi aerul ei distrat, care punea distanţă.

Cum stam cu pălăria pe genunchi, voind să mă scap de ea, a venit să mi-o ia din mînă. În clipa cînd politeţa şi greutatea de a accepta, dar şi de a refuza serviciul unei femei, m-au silit să mă împotrivesc, atingerea cu ea, prin uşoara smuncitură a pălăriei, şocul fizic dintre noi m-a făcut să-i simt în mine fiinţa, să am voluptatea voinţei ei impusă voinţei mele. Dealtfel, de mult s-a schimbat raportul de forţe dintre noi. De cînd nu mai pot avea nici o îndoială că *ştie* — şi ştie că eu ştiu că „ştie" — mi-am pierdut toată libertatea de spirit, pe care ea o are mai complectă decît înainte. În fiecare zi devin tot mai mic faţă de dînsa. Astăzi diminuarea a făcut progrese mari din cauză că eu stăteam jos şi ea se plimba !

Mi s-a impus și m-a supus în toate felurile. Păcat că mic nu este echivalent și în cazul acesta cu tînăr... Dar de o bucată de vreme, probabil din prudență inconștientă am încetat să mai atac cu ea problema. S-ar zice că acum îmi ascund vîrsta. În realitate, nici eu nu știu bine ce simt, căci Adela mă întinerește și mă îmbătrînește. Mă întinerește prin ceea ce simt pentru ea și pentru univers, devenit decorul ei. Mă îmbătrînește prin comparația cu ea, impusă de tinerețea ei — mereu crescîndă, fiindcă o descopăr mereu. Senzația este absolut inedită. Pînă acum nu îmbătrîneam, pentru că îmbătrîneam fără să știu, ca arborii. Problema mi s-a pus întîia oară în viață cînd am revăzut pe Adela aici, pentru că probabil am început s-o iubesc chiar de-atunci. Dar ea știe desigur mai bine de cînd am început s-o iubesc. În privința asta, femeile, care merită acest nume, au divinația promptă și infailibilă. Și cum punctul de ironie i-a apărut în ochi din primele zile, desigur că am început s-o iubesc îndată ce am revăzut-o.

Plouă naprasnic zi și noapte. Cînd încetează puțin, începe din nou, cu o și mai mare furie, cu un fel de entuziasm prostesc. O ploaie torențială, care se înverșunează atît de inutil și de contrar obișnuințelor naturii a treia zi după începutul ei, are ceva comic. Și a venit așa de discret și de modest — o ușoară picurare pe frunzele copacului de la geam, într-o seară, pe la aprinsul lumînărilor. Dar aerul modest era — furișare.

Am găsit pe Adela în cerdac, îmbrobodită și cu o haină scurtă, blănită. Fața ei ieșea atît de mică și de spirituală din broboada neagră de lînă împletită ! Și gîndul că haina groasă îi păstrează căldura...

Cetea *Război și pace.* E abia la volumul al doilea. Am rugat-o să nu întrerupă lectura, să continue pînă unde se isprăvește capitolul, căci altfel plec. Și, ca să-i arăt că hotărîrea mea e serioasă, am luat un album de pe masă și am început să-l răsfoiesc. Ea a rîs și a declarat că se supune :

— Dar cum ai să mă controlezi dacă am cetit pînă la sfîrșitul capitolului ? Ai să mă crezi pe cuvînt ?

Convenția stabilită, ea își reluă lectura întreruptă.

Eu, se înțelege, țineam albumul în mînă numai de formă. E atît de plăcut să privești o femeie cînd nu știe că o privești, și mai cu seamă cînd cetește.

Rămăsese cu zîmbetul provocat de insistența mea și de tranzacția noastră, dar mai pe urmă fața ei deveni gravă de atenție și concentrare. Cu toate acestea, își trăgea mereu rochia în jos, fără nici o nevoie, căci abia i se zărea vîrful botinelor. Mișcarea asta, foarte obișnuită ei, i-a devenit irezistibilă, ca un tic nervos, căci e vădit că o face fără să vrea și poate fără să știe. (Gestul acesta, observat și la alte femei, e semnul unei pudori excesive, datorită unei excesive feminități, care trimite mereu în conștiință ecoul ei puternic, dar, în același timp — și în contra instinctului de apărare care-l dictează — el solicită și pune problema.) Cerîndu-mi apoi voie cu un ton perfid de rugător să închidă cartea — căci „s-a isprăvit capitolul" — mă întreabă dacă îmi place prințul Andrei, adăugînd că din toate tipurile romanului, ea preferă pe acest prinț.

Nu sufăr de mania contradicției, mai ales față de ea. Din contra, abundez întotdeauna în sensul ei, nu numai ca să-i fac plăcere, dar și pentru că împărtășesc părerile ei — chiar cînd înainte aveam altele — probabil din nevoia de a fi, măcar în chipul acesta, cu totul platonic, cît mai alături de dînsa. De data asta, însă, am pus deodată distanță între mine și ea, am fost aproape cu vehemență de altă părere, deși acum îmi dau bine seama că, din toate tipurile romanului, apreciez și eu mai mult tot pe nefericitul prinț.

Ea m-a privit tot timpul cu atenție și pe urmă mi-a spus că prințul Andrei, rece și ironic în aparență, sensibil și chiar sentimental în realitate, seamănă cu mine. Apoi :

— Scumpul meu mentor (întăia oară îmi spunea acest cuvînt), prințul e gelos de Anatol ? Mata pricepi mai bine lucrurile astea.

— Cred că nu.

— Mie mi s-a părut că-i gelos, cu toate că n-are motiv.

Gelos de prințul Andrei... Are dreptate... Din cauza asta l-am combătut ! Acum îmi dau seamă și de cauza altor sentimente. De impacienta mea cînd ea dezmiardă pe Azor (sentiment care s-a transformat într-o teorie : cînii sînt animale degenerate, devenite lichele), cînd găsește „bine" mutra vreunui actor din *L'Illustration* (mie mi se par cu toții mutre de bărbieri), cînd scrie — prea des ! — celei mai bune prietene a ei. O singură afecțiune nu mă irită : pentru mama ei. E primordială : *n-a început* să i-o dea niciodată. Nu are ca principiu selecția.

...Seamăn cu prințul Andrei ? Nu știu. Și pentru ce mi-a spus-o ? Ca un argument ca să-mi placă prințul, ori ca motiv pentru care prințul îi place ei ? Oricum, nu-mi convine că împarți simpatiile ei cu nimeni, nici chiar cu un *alter ego* al meu ! Și nici chiar cu mine însumi... Nu vreau să țină la calitățile mele, ci, fără nici un discernămînt, la mine ! Te iubesc fiindcă ești bun ; Te iubesc fiindcă ești inteligent ; Te iubesc fiindcă ești frumos : Te iubesc *fiindcă*... înseamnă că *Te* este iubit nu pentru el, ci condiționat, din anumite cauze. O iubire provocată de cauze conștiente, de calități pentru care dicționarul are cuvinte, de însușiri *externe ;* o iubire acordată ca un premiu pentru calități estetice, morale și intelectuale, o iubire pe care o poți justifica nu este iubire. Și apoi bun, inteligent, frumos poate fi și unul și altul, dar *Te* sînt numai eu... Și, totuși, știu că nu vreau nimic de la ea, că nu urmăresc nimic, că nu trebuie să urmăresc. *Că nu se poate...*

A încetat ploaia. E primăvară. Totul lucește verde. E ceva subtil în aerul limpede. Natura învinge urîțenia de aici. Razele soarelui, curate și încă reci, pun pe toate, pe casele strîmbe și pe gardurile neegale, o poleială care le dă un prestigiu nou, surprinzător. Glasurile trecătorilor de pe stradă, sonore și clare, vin parcă din depărtări. Tălăngile sună sacadat pe dealuri. Pe drum trec mereu trăsuri, în amîndouă direcțiile, încărcate mai ales cu femei, îmbrăcate în culori deschise și vesele.

Din ce adîncuri scînteiază în noaptea asta cerul, cu toate stelele lui și cu pulberea nebuloaselor lui ? !

...În infinitul acesta etern există oare loc și timp pentru repetarea planetei în toate vîrstele ei ? Îmi cere Adela acum, la depărtări de ani de lumină, să-i hrănesc păpușa cu biberonul ? Îmi pune ea, aiurea în univers, o floare mică în piept ? Îmi zîmbește în altă Cale lactee, netezindu-și părul la oglindă ? Îmi „dovedește" poate, pe un Pămînt mai vechi cu o lună, că sînt tînăr ?...

Am găsit-o lucrînd la o rochiță mică, de trei palme, pentru Ilenuța, fata bucătăresei.

Ilenuța e una din pasiunile ei. Și merită ! În vîrstă de patru ani, îmbrăcată ca și mama ei, miniatura de țărancă

are ochi negri, strălucitori ca două mărgele de cocs, și se lipește de oameni ca o pisică.

Iubirea de copii, la Adela, este în adevăr o pasiune. Prin sat îi pîndește, parcă ar voi să-i fure, se aruncă asupra lor, îi ia în brațe, îi sperie uneori cu dezmierdările ei vijelioase, le dă bani, le dă bomboane, care nu lipsesc pentru acest scop niciodată din săculețul ei... Mutra mea, cu oricîtă ipocrizie m-aș sili s-o compun favorabilă, rămîne puțin cam sceptică. (E uimitor cu cîtă preciziune simțul muscular transmite creierului cele mai fine nuanțe ale expresiei figurii noastre.) Adela observă și-mi cere iertare, mai serios sau mai în glumă, că mă plictisește. Ultima dată, însă, mi-a spus răspicat: „Ești egoist, *mon cher maître*, ca toți bărbații!" și apoi mi-a luat brațul cu un gest care continua încă, despotic, impetuozitatea mișcărilor ei cu copiii. (O fi înțeles ea complect egoismul meu? O fi înțeles că opririle ei cu copiii mă impacientează pentru că-mi răpesc atenția și timpul ei? Și pentru că-mi dau ocazia să măsur posibilitățile ei pasionale, care nu vor fi niciodată pentru mine?)

Cînd m-a văzut astăzi intrînd, a încetat cusutul, pentru a-l relua peste cîteva momente.

Cusutul ei, cu capul plecat pe lucru, mă deplasează sufletește. Fără ochii ei, am impresia că monologhez, oricîtă atenție ar arăta vorbele mele, confirmată prin participarea ei normală la discuție și prin promptitudinea răspunsurilor.

Numai cînd se însuflețește în chip deosebit lasă un moment lucrul, ceea ce înseamnă — concluzia se impune nemiloasă — că restul timpului prezența mea nu-i angajează îndestul existența.

Mă despăgubeam însă cu libertatea întreagă de a-i privi fără știrea ei, oarecum în absența ei, brațele goale pănă aproape de cot, de un alb luminos, geometric rotunde, crescînd în amploare de la încheietura mînii în sus; ochii lungi, cu încarnatul pleoapelor mat, ca la copii, și genele stufoase umbrindu-i albastrul privirilor; bărbia îngustă, fină, de rasă evoluată, care-i dă o gingășie emoționantă; linia corpului frîntă, ascunsă pe alocurea, ca să reapară în toată puritatea ei.

În sfîrșit, confecțiunea rochiei-jucărie ajungînd la un stadiu care necesita intervenția mașinii de cusut. Adela mi-a dăruit privirile, amînînd croitoria pentru altă dată.

I-am arătat o fotografie de cînd aveam douăzeci de ani, pe care o port în portofoliu la un loc cu alte fotografii de familie. Ţineam de cîteva zile să i-o arăt — să mă vadă într-un ipostas favorabil — chiar cu primejdia de a suferi de comparaţia cu mine însumi, să vadă că tinereţa nu este un atribut care se exclude cu ideea de „*son maître*“, că...

După ce a privit fotografia ca un expert (aveam sentimentul curios că am delegat pe cineva să mă reprezinte într-o afacere importantă), Adela spuse cu toată hotărîrea : „E mai bine acum, da, e mai bine“.

E mai bine că nu sînt un tinerel insignifiant, ori figura mea e mai „bine“ acum ? (Problema psihologică pune o problemă gramaticală : „Bine“ e adverb ori adjectiv ?) În cazul al doilea, observaţia ei nu are nici o importanţă, chiar dacă „mai bine“ ar fi egal cu mai frumos. Poţi fi mai frumos decît în tinereţă chiar dacă ai şaptezeci de ani. În cazul întăi, are o importanţă capitală ! Pentru a construi atît de repede fraza echivocă, unui bărbat i-ar trebui reflexiune şi calcul. Dar femeilor le ajunge instinctul.

Nu i-am cerut nici o explicaţie. A cere astfel de explicaţii unei femei este o prostie. Reacţiunea — şi ea tăcută — a Adelei ar fi fost ca a oricărei femei în asemenea împrejurări : „Ori înţelegi singur ce-ţi spun, ori lasă-mă în pace cu atenţiile dumitale sentimentale !“

În loc să-mi dea fotografia în mînă, mi-a pus-o, ţinînd-o cu două degete şi fără să mă atingă, în buzunarul de sus al surtucului.

Mirosea ca o floare.

Mi-a luat apoi braţul şi m-a dus în ogradă să-mi arate nişte pichiri aduse de curînd de proprietarul casei : „Să vezi cît sînt de elegante şi de proaste“.

Nu m-au interesat pichirile. (Probabil că nu ţinea nici ea cu tot dinadinsul să le admir.) Spiritul îmi era angajat în întregime de duritatea elastică şi caldă a braţului ei rotund, care o realiza întreagă.

M-am dus în cîmp, în aer mult, să mă împrăştii în natură. Marginile gîndirii îmi erau prea înguste pentru imaginea, schimbător detailată şi totuşi mereu aceeaşi, a Adelei, şi tensiunea nervilor, ajunsă pănă la rupere.

La întoarcere, cînd am trecut prin dreptul casei ei, repeta fără sfîrşit, ca într-o obsesie, cîteva măsuri din-

tr-o mazurcă. Își acompania un gînd ? O imagine stăruitoare din trecut ? De acum ?

A hotărît, fără să mă consulte, că nu mai am voie să fumez cît sîntem împreună decît două țigări pe ceas, făcute de dînsa. Avea țigările gata. A învățat să le facă de la bucătăreasă.

— Deocamdată-s cam noduroase, dar am să mă perfecționez. Ai să vezi...

Cît îmi pare de bine că nu sînt reușite, că-i simt în fiecare defect mișcările, degetele, gîndul ei, urma vieții ei mistuitoare... Perfect reușite, ar fi impersonale !

Cutia de țigări o administrează ea. Cînd i-am cerut una peste număr, mi-a refuzat-o și mi-a interzis să mă „tocmesc" (dar pe urmă, văzîndu-mă prea „nenorocit", mi-a acordat o țigară de favoare).

Regimul la care m-a supus e aspru, dar îl suport cu voluptate : îmi satisface (măcar în parte !) apetitul de sclavie, nevoia imperioasă de a-i pune la picioare întreaga mea libertate !

Azi i-am dat o consultație medicală...

Se lovise la un picior, și doamna M..., pentru care lumea e o posibilitate neîntreruptă de nenorociri, m-a rugat să văd dacă fiica ei nu e amenințată de... osteită !

Cu toate protestările ei, Adela a trebuit să se ducă în casă și să-și elibereze piciorul.

Cînd am fost chemat înlăuntru, am găsit-o într-un fotoliu, cu piciorul gol atîrnîndu-i sub poala rochiei negre. Stătea încruntat de serioasă, cu mîinile părăsite pe brațele fotoliului. Dar cînd am îngenuncheat, ca un paj, să-mi exercit meseria, nu și-a putut stăpîni un zîmbet — concordant cu atitudinea mea, involuntar galantă.

Nu avea nimic. Nici un simptom îngrijitor. Nici măcar un semn exterior. Albul era imaculat. Numai călcîiul mic, de copil, îi era trandafiriu.

„La peau, le cerveau, les nerfs — zice Charcot, maestrul nostru al tuturora — *tout ça va ensemble."* Epiderma ei fină ilustra, în adevăr eclatant, generalizarea maestrului. Și cunosc destul de bine anatomia ca să știu că de la vîrful degetelor piciorului și de la vîrful degetelor mîinii pielea se afinează treptat, izolînd tot mai puțin pulsația vieții.

Cînd a venit în cerdac, mi s-a părut curios că-i simplă și naturală, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic... Dar

de unde putea să știe, ba încă să și realizeze, ceea ce se întîmplase, că de azi înainte demența mea a intrat într-o altă fază ? Pentru femei, piciorul bărbatului este indiferent. Pentru ele, a spus-o un alt maestru, nu există tentația și tortura imaginilor.

Corpul unei femei tinere — elasticitatea lui, rotunzimile calde, finețea și luminozitatea epidermei — este realizarea formală și structurală cea mai desăvîrșită a materiei vii, este miracolul suprem înfăptuit de natură după miliarde de dibuiri și încercări neizbutite, este terminul ultim al evoluției cosmice.

A devenit unică. (Credeam că am pierdut pentru totdeauna facultatea de a uniciza o femeie.) Începe să-mi fie scump tot ce e al ei și, mai scump decît totul, ușoara asimetrie a gurii, cînd zîmbește, care multiplică farmecele zîmbetului ei. Dar mi-e scump nu numai tot ce este ea și tot ce face ea, ci și rochiile ei (mai ales rochiile ei !), mantila ei, galoșii ei mici, adorabili, și săculețul ei, din care am scos într-un moment, cînd era în altă odaie, batista mototolită de mîinile ei și am respirat-o !

De cîtăva vreme, pe lîngă vocea ei obișnuită, înceată și uneori parcă înăbușită, Adela are în unele momente o altă voce, tare, sonoră, categorică, o voce de *grande-dame*, pe care nu ai recunoaște-o că e a ei dacă ar vorbi fără s-o vezi. Glasul ei încet, cald parcă de căldura pieptului ei, e glasul femeii emotive, care exprimă frazele abrupt, al femeii cu tulburătoarea asimetrie a gurii cînd zîmbește. Glasul celălalt, sonor și categoric, e al femeii cu umerii largi, cu ușoara și ușor impertinenta acvilinitate a nasului. (Și al femeii care simte că e stăpînă ?)

Îi vorbesc necontenit de prietenia mea. În realitate mint, ori, mai exact, îmi fac iluzii. Prietenia e încredere reciprocă, e comuniune între suflete, dar ceea ce e gîndul meu de fiecare moment și interesul capital al vieții, tocmai aceea ascund de ea. Iar interesele și soarta ei îmi sînt atît de scumpe, încît dacă ea ar fi fericită cu oricine altul afară de mine, i-aș urî fericirea cu sălbăticie, atît de mult sîntem prieteni ! Și dacă mi s-ar impune alternativa de a o vedea înăbușită de patimă în brațele altuia, ori neînsuflețită pe catafalc, nu știu ce aș abhora mai puțin, așa de mult îi sînt prieten...

Prietenia noastră a murit odată cu cea dintâi bătaie de inimă pentru ea, fiindcă foamea selectivă de femeie, numită impropriu și aproape în derîdere iubire, este întoarcere la animalitate, este, gîndind bine, o impulsie sinistră. (În momentul suprem al iubirii, femeia are în brațele ei un pitecantrop !) Și tot atunci a murit și prietenia ei, cînd, conștient sau inconștient, a simțit că a încetat de a fi pentru tine ființa pur spirituală, că-i vrei ființa fizică, orice declarație de amor, oricum ar fi exprimată, tacit sau prin cuvinte, fiind, în esența ei, o cerșire a corpului, considerată de femeie, fie că o consimte sau nu, ca o „propunere rușinoasă" ! Admirația, unicizarea, idealizarea — *mitul* creat de inteligență și imaginație pe instinctul brut — acopăr realitatea cu maldăre de flori, și atîta tot !

Sufletul i-l iubesc sau, mai exact (fiindcă cuvîntul este pe de o parte debil și pe de alta impropriu), i-l ador numai întru cît este expresia ființei ei intime : senzații, emoții, imaginație, turnura spiritului — femeia din ea. Opiniile, ideile ei, dacă n-au timbrul vieții ei, mi-s absolut indiferente, deși tot ce spune mi se pare inteligent (și desigur *este*, căci acum trei ani, cînd n-o iubeam, *era* inteligentă). Mai mult. Cealaltă femeie interesîndu-mă total, aceasta, care-i ia locul, mă impacientează. Îi simt doar farmecul ochilor, glasului, gesturilor, care sînt și ale celeilalte, îi simt prezența, victorioasa ei prezență, care anihilează tot ce nu-i ea și al ei (așadar, și ideile ei nepersonale). Dar ea respiră numai viață, candoarea vieții, căldura vieții, spontaneitatea vieții ; și palpitarea asta intensă și necontenită a existenței ei o împiedică de a stărui în ipostasul de ființă pur gînditoare...

...Adorația egoistă, amestec de dorință și idealizare extremă, nu cedează decît în rarele momente cînd văd în ea ființa umană, fragilă, vremelnică, supusă la nenorociri posibile : mizerie și boală, și la catastrofe sigure : moartea doamnei M... și a ei. Dar, odată cu izbucnirea în conștiință a imaginii femeii tinere cu brațele albe și talia rotundă, egoismul pasionat ia locul sentimentelor altruiste sau (pentru că acestea nu dispar fără să lase o urmă, ca notele armonice ale unui sunet) le absoarbe în propria-i substanță, devenind și mai devastator, atît e de adevărat că totul concură la exasperarea pasiunii pentru ea.

Lăudîndu-i excesiv — „tipuri de animale superbe“ — două evreice tinere pe care le-am văzut în crîșma din Oșlobeni, cînd veneam aici, Adela a hotărît că trebuie să le „admire“ numaidecît și ea :

— Cu ocazia asta facem și o plimbare mai lungă cu trăsura.

La Tîrgu-Neamțului am putut merge singuri : tîrgul fiind piața și bazarul localităților climaterice ale regiunii, și drumul nostru avînd un scop practic, aveam conștiința (în care se reflectau și imperativele opiniei publice) că totul era în regulă. Dar astăzi, în plimbare de agrement cu caracter romantic, a trebuit să cerem doamnei M... (fără să ne spunem unul altuia motivul) sacrificiul prezenței ei.

Am pornit după prînz. Căldura merita din plin calificativul pompos de „caniculară“. O ușoară abureală de vînt, în aceeași direcție cu trăsura, nu ne dădea nici un pic de răcoare, dar ne ținea într-un nimb de praf și ne făcea tot mai cenușii și mai spectrali. Cîteva muște, cine știe după ce combinații de legi ale naturii, în loc să rămînă în urmă, mergeau cu noi chiar cînd zburau în direcția contrară trăsurii, afecționînd, ca puncte de intermitentă odihnă, nasul doamnei M..., al Adelei și cu preferință pe al meu, ca mai proeminent și mai spațios. Dar pentru mine problema capitală era alta, destul de complicată. Pe scăunașul de dinainte, într-o trăsură și mai strîmtă decît a lui badea Vasile, trebuia să fiu mereu cu ochii în patru ca să nu ating picioarele tovarășelor mele și să nu le trimet fumul țigărilor în față. Fumul acesta, cu stupida nătîngie a lucrurilor neînsuflețite, m-a chinuit tot drumul mai rău decît o ființă vie și rea ; cu oricîtă putere i-aș fi imprimat direcția inițială spre dreapta sau spre stînga, el rămînea în trăsură, sau, cu o încăpățînare exasperantă și, parcă, voită, se întorcea înapoi, mergînd drept în ochii obosiți ai doamnei M... și în ochii așa de albaștri ai Adelei. În cele din urmă a trebuit să renunț la fumat.

Trăsura veche zdrăngănea din toate fiarele ei. Obiectele din priveliște alergau în urma noastră, cele de aproape mai repede, cele de departe tot mai încet, pănă la dealuri, care stăteau pe loc dar după o bucată de vreme rămîneau și ele în urmă.

Cînd birjarul opri să dreagă un ștreang, se opri dintr-o dată totul. În locul zgomotului — tăcere țiuitoare. În locul mișcării — totală încremenire. Iar cînd m-am

scoborît din trăsură să mă dezmorțesc, raportul dintre mine și realitate s-a schimbat complect. Mișcîndu-mă, la rîndul meu, în fața peisajului oprit în loc, acum elementul activ eram eu, și el, cel pasiv.

Se scoborîră și doamnele. Doamna M... pășea încet, metodic. Adela se mișca încoace și încolo plină de grațiile ei și ale vîrstei ei, rupînd o buruiană, privind nerăbdătoare la seidecăria empirică a birjarului, dezmierdînd caii, împletind într-o codiță motul unuia, lăudîndu-le ochii „buni" și fruntea „cuminte".

Eu mă dezdăunam de temperanța silită din trăsură fumînd cu deliciul fericirilor oprite, ca în liceu în recreație, două țigări deodată, spre mirarea și indignarea Adelei :

— Asta, fiindcă mi-ai promis că ai să fumezi mai puțin ?

Am primit cu cinism admonestarea. Nu-i puteam spune că mă despăgubesc de jertfa făcută ochilor ei frumoși, nici renunța la voluptatea nicotinei.

Cînd am plecat, realitatea și-a luat revanșa cu zgomotele trăsurii hîrbuite și cu iureșul universal al priveliștii.

La crîșma din Oșlobeni n-am găsit decît una din cele două evreice tinere. Dar mai gravă decît lipsa unei jumătăți a obiectului excursiei noastre a fost surpriza de a descoperi că acum două săptămîni facultatea mea de iluzionare fiind disponibilă, convertisem eminente însușiri biologice în atribute estetice. „Animalul" era în adevăr „superb" — de carnație și de tinerețe. Sculptura era reușită. Pictura, însă, ratată. Femela, fără îndoială, era de primul rang, femeia era oricare. Dar situația mi se păru cu totul îngrijorătoare cînd mi s-a pus problema dacă, frapată de construcția fetei de la tejghea, Adela nu ghicește cumva cauza entuziasmului meu, acum perimat, pentru ceea ce avea „animalul" în adevăr „superb".

Doamna M..., lipsită de orice interes pentru ancheta noastră estetică, stătea cu o mînă pe tejghea, resemnată. Adela ne privea pe rînd, pe negustoriță și pe mine, zîmbind subțire. Fata de după tejghea arăta elocvent prin toată atitudinea ei că nu înțelege deloc pentru ce stăm acolo în fața ei, spectatori imobili și muți.

Trebuia să ne justificăm prezența. Dar nu puteam cere trei rachiuri — pentru cele două doamne și pentru mine... Și nici o garafă de vin cu trei pahare, să cinstim la tejghea ori la masa din fund, ocupată în parte de cîțiva țărani, care trăgeau cu coada ochiului la noi, ironici.

— Domnișoară, dă-mi un kilo de masline și testeaua asta de covrigi ! (Era singura marfă acceptabilă pe care o vedeam în dugheană.)

Neputîndu-mă opri la timp pe povîrnișul apucat, cerui superbei domnișoare și restul mărfii din dugheană : o jumătate de cracatiță atîrnată strîmb într-un cui.

Negustorița îmi servea comenzile cu îndoială, cu un fel de spaimă.

Adela fugi pe ușă, lăsîndu-mă cu doamna M..., care o urmă imediat, decentă.

— Ai cumpărat și cracatița ? ! putu abia să articuleze Adela, acum în trăsură, tamponîndu-și cu batista fața plînsă de rîs.

Cracatița mirosea, firește, a cracatiță, dar mirosea grozav. Am ascuns pachetul sub capra trăsurii. Degeaba. Mireasma — ca orice emanație subtilă, de roze și de cracatiță — nu cunoștea bariere și continua cu entuziasm să îmbălsămeze împrejurimile.

— Cucoane, da-mi spurcă trăsura, să iertați ! răsuflă birjarul, nemaiputînd să rabde.

M-am hotărît să arunc stîrvul. Dar unde ? Pe drum ? În popușoi ? Oriunde l-aș fi aruncat, îl putea găsi un țăran. Și o cracatiță în popușoi fiind, fără nici o îndoială, un eveniment unic pe întreaga planetă, zvonul ar fi ajuns în sat și aș fi jignit de moarte pe negustorița din Oșlobeni, depreciindu-i comerțul pe toată Valea Cracăului.

Și parfumul de cracatiță plutea pătrunzător și fără sfîrșit în aerul răcoros al înserării.

— S-o îngropăm ! hotărî Adela într-o fulgerare genială.

Am înhumat cadavrul într-un mormînt adînc, săpat cu bărdița birjarului. Deasupra mormîntului am așezat un bolovan — modest monument funerar — și, împăcați în suflet de isprava făcută, am plecat.

Umbrele serii ne învăluiră repede. În curînd mantia cerului fu bătută de toate pietrele prețioase cu care se împodobește de la începutul timpului. Dar poalele mantiei se mișcau. Cea din stînga cobora cu toate diamantele ei sub dealul dinspre apus, iar cea din dreapta se înălța peste dealul din răsărit, ridicînd alte diamante sclipitoare, în mijlocul cărora, ca un motiv stilizat de broderie, strălucea constelația Andromedei.

Cînd am ajuns acasă, glasul Adelei mă chemă cu o duioasă ironie :

— *Cher maître,* mîne mergem iar să admirăm pe Venera din Oşlobeni ?...

În ogradă, asistată de o servitoare, făcea dulceaţă de zmeură pentru doamna M...

A trebuit să stau cu doamnele în cerdac. Adela privea cu zîmbete complicate cursa în care căzusem. În sfîrşit, mă chemă la ea, „să-i ţin de urît". Înfierbîntată de căldură, avea cîteva perle fine pe decolteul mic, de un alb secret şi tulburător. Se mişca la dreapta şi la stînga, şi şorţul încheiat la spate îi strîngea talia, accentuîndu-i rotunzimile. Eram comic în laboratorul acesta improvizat şi între femei, dar ce importanţă are mai mult ori mai puţin comic ? Cu orgoliu de autor, mi-a dat să gust dulceaţa dintr-o farfurioară. Era opera ei ! I-am adus elogii, mînţind, căci conştiinţa n-a putut lua act de nimic : Adela era prea aproape de mine, încălzită, cu cîteva perle fine pe albul secret de forma unei inimi.

După ce a isprăvit dulceaţa, s-a dus să se dea în scrînciob, ca să se răcorească — un scrînciob făcut pentru Ilenuţa — o frînghie dublă cu capetele legate de o creangă groasă şi dreaptă, cu o scîndurică în loc de scaun.

— Fii cavaler şi ajută-mă să zbor sus, sus de tot, ca la Vorniceni. Ţi-aduci aminte ?

Cu mînile strînse pe frînghie în dreptul capului, cu mînicile căzute pînă la coate, trecea pe lîngă mine repede, singură cu fericirea ei, trimeţînd din fluturarea îmbrăcămintei uşoare o adiere suavă, pe care o simţeam pe obraz, pe pleoape, pe buze. Cînd se ridica în sus, desemnîndu-se întreagă pe albastrul cerului, zborul se încetinea, dar cînd trecea prin dreptul meu, repejunea devenea, simbolic, vertiginoasă. La un moment dat, aducîndu-şi aminte de mine, cum se scobora de sub crengi, mi-a arătat copilăros-ştrengăreşte, într-o clipă de fulger, vîrful ascuţit şi trandafiriu al limbii.

Cînd s-a săturat de zbor :

— Acu lasă-mă în voie.

Pendularea s-a micşorat. Fustele s-au liniştit.

În sfîrşit, ne-am regăsit, întîlniţi, alături. Era înaltă, rumenită în obraz, cu ochii sclnteietori, cu buzele subţiri şi roşii.

— Ești palid. Te-ai obosit. Acum sînt mai grea decît la Vorniceni. Am crescut.

Da, greutatea ei a crescut, tulburătoare. E femeie. O simțeam în brat la fiecare încordare. Toată greutatea ei... Toată femeia...

Rebeliune și lașitate.

La Mănăstirea Neamțului, singur.

Pretextînd, însă, față cu Adela, o afacere, făcînd așadar concesie fricii ca gestul să nu aibă întreg efectul pe care teoretic tocmai voiam să i-l dau (afirmarea independenței și libertății mele față de ea!), am stricat ceea ce construiam în chiar momentul cînd construiam.

Dimineața era clară. Drumul aproape neumblat. Badea Vasile mîna încet. Cînd își sucea țigara, lăsa caii la pas. Mișcările ca și rarele lui cuvinte late erau în acord cu liniștea din natură.

La stînga străluceau munții, aduși mai aproape de limpezimea rece a dimineții. Îndoituri, depresiuni, pete de altă culoare decît a bradului, de obicei invizibile, acum se detaliau în transparența desăvîrșită a aerului. Departe, la orizont, spre Fălticeni, nouri cenușii argintați păreau alți munți, nemaivăzuți pe lume, înalți pînă la cer, spintecîndu-l cu vîrfuri de gheață, realizînd, tocmai prin neverosimilul lor, ideea pură de munte. În dreapta, spre Moldova îndepărtată, într-o minimă boare alburie — cîmpia multicoloră, semănată cu sate văzute de ani și ani în pîlcurile lor de arbori, niciodată vizitate și de aceea mereu mai misterioase, din care se înalță, cercetînd depărtările, turnurile bisericilor, albe. Și, deasupra ariei pămîntului, cu mine și cu badea Vasile în centrul ei, cerul, minunea supremă a naturii, de un albastru dens, dur — concret.

Munții Varaticului, din stînga, creșteau în măsura în care suiam dealul, ca să descrească din nou cînd scoboram spre Tîrgu-Neamțului. Căldura se întețea. Aerul începea să joace deasupra cîmpiei, încercînd miraje abia conturate.

...Adela! La ora asta era desigur în cerdac, pe scaunul ei pliant, cu șalul împletit pe umerii largi, pe brațele rotunde, pe bustul înalt, cu ochii pe jumătate închiși de lumina soarelui, filtrîndu-și azurul printre genele lungi... Ochii ei albaștri... Culoarea cerului pentru un detaliu or-

ganic !... Abandonarea extatică a unei femei cu privirile albastre... În locul licăririi ironice, aiurare !...

O schimbare în lumea din afară m-a deșteptat din semihalucinația tulburătoare. Clinchetele zurgălăilor deveniseră mai tari, mai metalice, mai apropiate — mai categorice : intrasem în Humulești. Badea Vasile opri la prima crîșmă ca să-și odihnească, zicea el, caii. Crîșmarul, mic, pipernicit, creț, stătea pe prispă, în vestă, cu picioarele goale în papuci, silabisind *Universul* cu o voce mai tare decît era nevoie ca să-și ajute înțelegerea prin auz. Din casă veneau valuri de melodie. Cineva, probabil crîșmărița, cînta : „Suspine crude pieptu-mi zdrobește". Desigur că acela care o făcea să suspine atît de crud nu era crîșmarul, impropriu pentru rol chiar și prin natura lui de intelectual, probată (și fortificată) de cetirea ziarului enciclopedic.

Cînd apăru și ea, monumentală, brună și albă, grasă și răscoaptă, cu cîrlionți pe frunte, cu nasul în vînt (nasul clasic al crîșmăriței amoroase din toate nuvelele indigene), cu o alunică asasină, naturală ori meșteșugită de ea, de strajă lîngă narea stîngă, cu o umbră fină de cotleți albăstrui lîngă urechile cu cercei roși, am înțeles că avea în adevăr nevoie de toată forța suspinelor ei ca să poată zdrobi un piept atît de oceanic, care lupta triumfător pentru întăietate cu alte farmece ale persoanei ei.

Badea Vasile și caii își împrospătaseră forțele. El în crîșmă, ei la fîntînă. Acum și el și caii erau mai bine dispuși.

Din Humulești, am intrat peste cîteva minute în Vînători — sat lung, cu case nouă, fără un copac pe lîngă ele, cu aspectul unei mahalale de barieră, plin de copii murdari, aproape goi, pîntecoși de friguri și alimentație herbivoree, cu părul decolorat de soare. Și apoi, fără tranziție, în singurătățile severe ale peisajului de munte.

Dar astăzi Eros plutea în atmosfera din valea Ozanei : cu o încordare de pasăre răpitoare, sigură de pradă, cu un zîmbet rău pe dinții mici, aspri de dorinți și făgăduințî, înainta din lan spre un flăcău tomnatic (care stătea lîngă o colibă de frunzar) o țărancă tînără, cu un tulpan verde răzvrătit pe cap, o femeie subțire, cu părul cînepiu, cu coapsele fine în rochia de cit, cu sînii mici, desculță, cu gleznele goale. Flăcăul stătea nemișcat, zîmbind. Femeia încodată îl sidera cu ochii ei scînteietori, împlîn-

taţi în ochii lui nesiguri. Dar flăcăul scund nu era o altă ediţie a crîşmarului din Humuleşti. Fatalitatea cu care era mînată femeia spre el, zîmbetul lui şi mustaţa leneşă de om pasionat se opuneau oricărei apropieri între cei doi bărbaţi de pe valea Ozanei.

Trăsura noastră zgomotoasă a trecut inexistentă pentru femeia teribilă cu sînii mici, cu coapsele fine, cu gleznele goale.

Lipsit de orice estetică, înconjurat de un peisaj monoton şi trist, cu cele două biserici dinlăuntrul „zidului" una lîngă alta (ceea ce dă, nu ştiu pentru ce, o impresie sinistră şi funebră), cu aghezmătarul din faţă, cupolă enormă, dizgraţioasă, pe jumătate îngropată în pămînt, a unei catedrale urieşeşti scufundate, cu chiliile izolate, supărate una pe alta, Neamţu este călugăr, tot aşa cum Agapia, cu căsuţele mici, dese şi curate, cu biserica gătită, spilcuită — casă cu două sute de gospodine ! — cu miniaturile ei de munţi ai căror brazi i-ai putea număra (doamna V... susţinea că sînt 518...), este călugăriţă.

În timpul verii, caracterul acestor mănăstiri este accentuat pe genul vilegiaturiştilor. La Neamţ tonul îl dă corpul didactic. (Haine negre, pas măsurat, ochelari...) La Agapia — aristocraţia mai mult sau mai puţin autentică şi snobii eleganţei. (Crochet, dezinvoltură, dialect franco-român...)

Am vizitat pe părintele Palamon, gazda mea dintr-o vară şi amicul meu. Părintele Palamon e întotdeauna bolnav : „afacerea" pentru care am venit aici — cel puţin pretext pentru conştiinţa mea că n-am minţit-o complect pe Adela.

Părintele Palamon, tip desăvîrşit de călugăr aşa cum s-a format de-a lungul vremurilor, seamănă cu sfinţii de pe pereţii din biserica mănăstirii, dar e mai bine hrănit decît ei. El aduce puţin şi cu poetul Costache Conachi, mutră de egumen grec.

În materie de pictură, am revăzut cu plăcerea de totdeauna tablourile de pe pereţii părintelui Palamon, dintre care se impun atenţiei mai cu seamă două : un *Infern*, care vrea să fie o gură de balaur, în realitate o gură de cal fantastic, deschisă larg, ca să poată aspira şi înghiţi pe cei osîndiţi pentru păcatele lor. (E interesant mai ales că-i poţi vedea cum trec unul după altul prin gîtul, trans-

parent pentru ocazie, al balaurului-cal); și un *Atos* compus din treizeci de conuri verzi, perfect egale, orînduite în fronturi suprapuse: sînt piscurile care alcătuiesc masivul sfînt, acoperite cu arbori, închipuiți printr-o lînă creață verde, fiecare pisc cu numele lui scris ca o etichetă pe corpul conului, și tot lipit, ca pe un părete, pe o mare sinilie care se ridică vertical în dosul „muntelui". Imposibil de conceput o pictură mai prerafaelită și o transfigurare mai complectă a realității...

Dejunul, pregătit călugărește, după vechi și nedezmințite canoane — untdelemnuri, zglăvoace, chitici, mirodenii — l-am luat la părintele Palamon.

O curiozitate malițioasă m-a hotărît să vizitez pe Timotin. Decepțiile încîntătoare sînt rare. Am avut una aici: doamna „Jeny" Timotin nu e femeia care a trecut acum douăzeci de zile pe la Bălțătești.

După ce m-a primit, cu gesturi unghiulare și cu o bucurie rece de matematician, deși reală, Timotin m-a lăsat singur și am înțeles că a reușit cu greu să determine pe doamna să vină în odaia de primire.

A apărut emoționată și stîngace. Ceea ce mi se păruse ostilitate îmbufnată era timiditate. Subțire, zveltă, formele ei nu poartă mărturia celor patru maternități. Într-o rochie neagră, din care apar numai, și încă cu destulă zgîrcenie, mîinile, gîtul și vîrful botinelor, pieptănată simplu, cu părul supus, simți că e într-o veșnică vibrare, care nu se dă pe față decît în neastîmpărul nervos al piciorului și în gesturile repetate, mașinale, de a nu lăsa ca fusta să-i desemneze cît de puțin formele. (...Dar degetele ei, subțiate spre vîrf, îi trădează arhitectura generală, eminent feminină, compusă din zvelte conuri trunchiate.)

Nimic frumos în figura ei, nici măcar ochii, deși neînchipuit de vii. Dar femeia aceasta e dintre acele pentru care problema frumuseții nu se pune.

Mi-am exprimat dorința să-i văd copiii. Nu simțeam nici o nevoie și n-am cerut această favoare nici din politeță. Voiam s-o văd cum se comportă cu ei. Este pentru mine un examen probant al psihologiei unei femei. I-a adus, i-a ținut un moment în cameră și i-a trimis apoi cu dădaca să se joace. Copiii, foarte îngrijiți, arătau solicitudinea ei maternă. Dar în chipul cum i-a prezentat și i-a concediat se vedea bine că această mamă știe că nu tre-

buie să importuneze lumea cu odraslele ei și că nu e numai mamă.

Atenția, rezerva, ușoara cochetărie pe care o pune în purtarea ei cu Timotin arată că această soție e înamorată încă de bărbatul ei.

Femeia asta măruntă desigur că nu poate inspira capricii, nu poate provoca emulație între amatorii de flirturi, dar prin temperamentul ei cred că poate dezlănțui pasiuni arzătoare.

Feminitatea *agit molem* *. Ființa neutră, improblematică, inofensivă, fata mică de zece ani. în unghiuri drepte ori ascuțite, cu două bețe în loc de picioare, dizgrațioasă la figură, poate deveni adesea la cincisprezece ani izvor de seducții roind din formele rotunzite, din reliefurile ce se anunță, din enigmaticul „da și nu" inconștient încă al figurii, din încrețiturile rochiei, din atitudini pasive și cu atît mai imperative — seducții care lipsesc adesea femeilor frumoase, „reci", cum spunem noi, lipsite de „vinoncoace", cum spune poporul, expresii care indică deficitul acelui principiu vital nou, care a operat la pubertate mai puternic în fata mică, dizgrațioasă, decît în cea frumoasă, supraîncărcînd-o de electricitate feminină. Amorurile inspirate de aceste femei — de obicei pasiuni tiranice, pînă la degradarea bărbatului, fiindcă nu sînt provocate și de impresii estetice, ci numai de cauze biologice — sînt privite ca niște nebunii, iar poporul le crede datorite farmecelor și vrăjilor.

Aș fi curios să cunosc viața doamnei Timotin, să văd dacă diagnoza mea, pusă dezinteresat, este adevărată. Dezinteresat, pentru că Adela mă imobilizează în atitudinea de observație pură față cu toate femeile din univers. Dealtfel, doamna Timotin nu e genul meu, al acelora care au concepția plastică, picturală și statuară a femeii, mai ales cînd a ajuns la patruzeci de ani !

...Ori despre ce vorbeam, lucruri banale sau interesante, mai mult banale, doamna Timotin punea în toate, în ochi, în tonul vocii, în gesturi, în neastîmpăr, aceeași căldură a sufletului.

Dar trebuia să plec. Cînd m-am ridicat de pe scaun și am anunțat hotărîrea, doamna Timotin adresă bărbatului ei un : „Nicule !" speriat. Timotin îmi traduse foarte

---

* *Tulbură nepăsarea* (lat.)

discursiv alarma ei. Era hotărît între dînșii, probabil de cînd venisem, să mă oprească seara la masă.

„Nu se poate să nu ne faci plăcerea asta", complectă doamna Jeny expunerea lui Timotin și, fără să mai aștepte sfîrșitul argumentării mele, lipsită de trăinicie (căci nu aveam ce obiecta serios), se îndreptă spre mine și-mi luă pălăria din mînă. Gestul simplu, de un cochet și cordial autoritarism, cu care mi-a confiscat obiectul ce simboliza hotărîrea mea, m-a împrietenit cu ea dintr-o dată, simțind-o mult mai aproape sufletește decît pe vechiul meu cunoscut, Timotin.

Sentimentul unui mai lung timp disponibil și calmul după-amiezii pe sfîrșite erau condiții prielnice pentru divagări sentimentale. Un incident din liceu, amintit de Timotin, deschise capitolul amintirilor din viața de școală.

Profesorul de grecește, tip original și întotdeauna băut, care, imperturbabil și nedezmințit o singură dată, striga la catalog „Bolohan" în loc de Balaban, „Dihanie" în loc de Divani, „Rus oof ! vițiu" în loc de Rusovici, și așa de la A pînă la Z, afară de unul cu breton pomadat pe frunte, pe care-l numea Marița de la Morile de vînt (cartierul galant al tîrgului) ; ori profesorul de chimie, care exploada un „uașcă" (va să zică) după fiecare trei cuvinte, nu aveau pentru doamna Timotin realitatea pe care le-o cunoșteam noi și pe care ne-o evocau acum aceste puține note. Și nici incidentul celebru, cînd am văzut o clipă din antret, pentru întăia și ultima oară, instrumentele lucitoare din laboratorul de fizică, grație unei uși întredeschise de servitor, care ne-a alungat, indignat peste măsură de obraznica noastră indiscreție („Ce vă zgîiți ?")... Cu toate acestea, din cauza imaginației vii și a simțului pentru comic, ea se amuza mai mult decît noi, neastîmpărată pe scaunul ei, rîzînd cu lacrimi, dar fără glas, cu ochii strălucitori, sufocată parcă de o pasiune, cu capul pe spate, cu gura închisă, aspirînd aerul pe nările dilatate. (Temperamentul fundamental se vădește în toate reacțiile unui om : diagnoza mea este justă !)

Pe cînd ne aminteam cu Timotin de profesorul de matematici, „dascălul de răcan", care explica trei luni în șir la tablă, fără să se întoarcă spre noi o singură dată, adunînd, scăzînd, înmulțind și împărțind *ațe plus bețe* (ac+bc), în timp ce noi jucam cărți, ceteam romane proaste și redactam scrisori în proză și în versuri către duducile de prin vecini, un glas de violină anunță din cerdac :

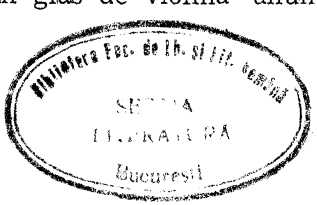

„V-am adus poșta !“, și în ușa deschisă apăru o fetiță cu ten cald, simpatic, de țigancă, cu capul aproape prea mare, care o făcea și mai simpatică, cu ochii veseli, timizi, rugători, și cu nasul coroiat, care o făceau încă și mai simpatică. „Domnule doctor Codrescu, dă-mi voie să te recomand verei mele, doamna Matilda Ioan“.

Doamnă ! O secundă mi s-a părut o glumă, o farsă. Dar doamna Timotin nu putea face astfel de glume.

Dacă cuvîntul „doamnă“ nu semăna cu fetița brună, în schimb „Matilda Ioan“ era definiția ei reușită. Femeiușca mică, timidă și afectuoasă, cu părul bogat și greu, nu putea fi decît Matilda, iar ceea ce avea băiețesc în ea, elasticitatea vînjoasă a taliei, a brațelor și a picioarelor ei lungi, era Ioan, nume aproape comun, echivalent cu bărbat.

Subțire în rochia cafenie cu platcă de catifea de aceeași culoare mai închisă, se mișca ușor, puțin aplecată înainte, căutînd parcă mereu ceva prin odaie, întreba naiv, povestea ceva și mai naiv, cu glasul ei de violină, prietenoasă, mică, cu priviri de adorație reținută pentru doamna Timotin.

Doamna Matilda Ioan se grăbea să plece. Era neliniștită. Băiatul ei rămăsese numai cu servitoarea. „Doamna Matilda Ioan“ avea și un băiat, de opt ani, cum am aflat mai pe urmă !

Doamna Matilda Ioan ne dădu mîna, se lipi de doamna Timotin, îi sărută amîndoi obrajii, și pe urmă, cu frică, o mînă. Apoi, cu picioarele ei lungi de pasăre alergătoare, parcă pornite a drum întins, și cu un ultim acord de violină : „La revedere“, se îndreptă spre ușă, trecu pragul fără să-l atingă, și odaia în care eram deveni mai rece și mai largă.

Existența Adelei, dispărută din conștiință de cîtva timp, îmi reveni, copleșitoare și dureroasă, cu toată forța compensatorie pentru timpul pierdut, ca și dimineața, după cele cîteva clipe de libertate anterioare complectei trezii. Senzații de natura asta, după soluțiile de continuitate ale ideii fixe, datorite deviației atenției ori somnului, le-am mai avut numai o singură dată, cînd, bănuind că m-am infectat din greșală cu un preparat de bacili, trăiam cele cincisprezece zile ale perioadei de incubație. S-ar părea că dorința de femeia unică și spaima de moarte sînt forțe de sine stătătoare, care, căzute în inconștient, se

odihnesc și se fortifică, în timp ce și conștiința, odihnită de ele, devine mai sensibilă la incitațiile lor.

Acum, readus la Adela, vorbeam și auzeam tot ce se vorbește, dar ideea, imaginea, senzația existenței ei lumina din umbră cu azurul ochilor săi tot cîmpul conștiinței.

În timpul mesei, un artist al ciocanului a tocat un sfert de ceas (a doua zi era sărbătoare), scoțînd din lemnul uscat cascade de sunete, care mureau și reînviau. Apoi, în dangătele clopotelor mari, călugării din veacurile moarte începură să-și plîngă viața lor pierdută.

Cînd mă pregăteam de plecare, a venit din nou doamna Matilda Ioan („Am venit să vă iau la plimbare !"), cu ochii ei buni, sfioși și rugători, însoțită de o fată brună, înaltă, care avea pe față un rest de rîs imobilizat și nu se hotăra să se așeze pe scaunul pe care îl ținea de spetează. Era sora doamnei Matilda Ioan.

Peste cîteva minute a intrat un domn tînăr, bărbatul doamnei Ioan, care mi-a confirmat încă o dată diagnoza. O privea pe doamna Timotin cu frică, supus — obiectul ei. Am înțeles imediat că ea *știe* (numai ea și cu mine !) și se vede că era deprinsă cu omagiile astea pasionate și tăcute și că le accepta fără să le răspundă, dar — sacrificiu imposibil unei femei adevărate — fără să le reprime. Păcat de Timotin că, în opacitatea lui, nu-i sensibil la astfel de complicații din jurul său, ca să-și prețuiască viața.

Doamna Timotin a ținut să mă înzestreze cu tot ce trebuie și nu trebuie unei călătorii de trei ceasuri. S-a interesat dacă am chibrituri, a voit să-mi împrumute un pled, pentru că se făcuse frig, mi-a dat o sticlă de apă și — se vedea că i-a trebuit un efort ca să-și consolideze curajul — cîteva prăjituri rămase de la masă pentru un eventual supeu pe drum, pe care nu le-am putut refuza, deși știam că n-o să am nevoie de ele.

Cînd mi-a dat mîna și am vrut să i-o sărut : „Nu ! Acum sîntem prieteni, îți pot cere o favoare : să renunți cu mine la moda asta. Cu străinii n-am ce face." Mi-am adus aminte că la sosire mi-a lăsat mîna cu o împotrivire reprimată, pe care am atribuit-o timidității. Desigur că pentru ea sărutatul mîinii este un gest din altă ordine de afecțiuni. Doamna Timotin are dreptate. Într-o femeie nu e nimic care să nu fie femeie, și mai ales într-o femeie ca dînsa. Mi-a scuturat mîna bărbătește și atît de

prietenos, și a pus atîta însufleţire în ochi și în glas, încît m-am împrietenit cu ea și mai tare. E așa de încîntătoare femeia asta urîtă, că începe să mi se pară frumoasă ! Și ce odihnă pentru suflet, ce eliberare e farmecul unei femei care te încîntă fără să-ţi inspire nici o umbră de dorinţă.

Cînd am plecat, era noapte. Noapte fără imixtiunea importună, laică și heretică a vreunui felinar. (Aici felinarele sînt ambulante, fiecare călugăr umblînd cu „fanarul" lui.) Vilegiaturiștii dibuiau prin întuneric să nu cadă în șanţuri : erau la plimbarea de după masă.

Imaginea Adelei îmi oprima inima : acum era ora cînd aș fi putut să fiu cu ea și lîngă ea. Dar o idee, comică în naivitatea ei, îmi dădu starea de euforie a omului care visează că zboară : fiecare învîrtitură de roată și fiecare copac care rămînea în urma trăsurii mă apropia de ea și mă îndepărta de familia Timotin. Aveam, acum, impresia că am trădat pe Adela cu Timotin, cu doamna Jeny, cu Matilda Ioan și cu sora ei, care uitase să nu mai rîdă.

Înainte de Braniște, în bătaia unui foc mare, un ţăran — un cosaș, ori un pîndar al ogorului și al tradiţiei — își făcea toaleta de noapte. În pielea goală, cu capul în gura cămeșii pe care o dezbrăcase, zvîrlea în foc, la intervale egale, cu gesturi mari, liniștite, aproape auguste, de om echilibrat al pămîntului, obiectul mărunt al cercetărilor sale entomologice.

Prin pădure, zurgălăii cîntau în toţi copacii, și felinarul trăsurii (unul, din economie, deși badea Vasile pretexta că celălalt s-a stricat...) scotea mereu din întuneric, ca din neant, picioarele stejarilor, și din cînd în cînd, o movilă de prund, care trecea pe lîngă trăsură ca o dihanie informă și misterioasă.

Cînd am ieșit la cîmp, s-a deschis o noapte înaltă, o noapte a cerului și a stelelor. (Nopţile cu lună sînt ale pămîntului.) La podul Ozanei, badea Vasile a oprit pentru motive variate : să-și odihnească și să-și adape caii (și să-i suduie că vreau să bea amîndoi o dată din găleată), să le dea puţin fîn furat de peste șanț, să-și facă mai ușor o ţigară, să caște în liniște, să șuiere la cai, și să se dea și el puţin la spatele trăsurii etc... Dinspre Hălăuca curgea o răceală care nu era încă vînt. Ozana freca aspru prundișul albiei, cu un șuiet fatal, fără început și fără sfîrșit, și nu era vizibilă decît prin cîteva pete de argint

fără forme fixe, tremurătoare, plutitoare — imaginea stelelor diluată în apă. Prin creștetul brazilor de pe muntele scund din față apăreau cîteva puncte de aur, clătinate de vînt.

— De-acu ne-a hi, cucoane! Să plecăm. (Primul plural era abuziv!)

Prin Vînători, nici o lumină la case. La crîșma din Humulești — „Despărțirea III a urbei T.-Neamț" — oamenii se antrenau pentru sărbătoarea de mîni. Crîșmărița nu mai cînta. Nu mai avea motiv. Peste mai puțin de un minut, am ieșit în singurătatea imensă a cîmpiei. Noaptea era acum înaintată și creștea cu fiecare stea ivită la orizont ca un ochi sinistru. Eternitatea cerului era funebră. Dar la Bălțătești era Adela, cu umerii largi, cu brațele albe, cu talia rotundă. Imaginea ei complectă ținea piept în conștiință imaginii funebre a nopții. Cînd am ajuns, geamul Adelei era negru. Deasupra casei ei, în infinit, ardea o stea roșie, se înflăcăra și se stingea de durere, palpita ca într-un răsuflet pasionat.

— A! te-ai întors? Te-ai amuzat bine? Și apoi, fără să-mi de-a timp să răspund: Închipuiește-ți că mi-ai lipsit, cu tonul care vrea să spună: „Închipuiește-ți ce curiozitate: ți-am simțit lipsa".

Mușcat de demonul ambiției și, cred, voind să fac o experiență de psihologie și, poate din vechi deprinderi, acum fără scop, să încerc o manevră strategică, i-am lăudat în termeni excesivi pe doamna Timotin („sensibilitate", „distincție", „discreție", „exemplar feminin de lux" etc. ...), adăugînd că bărbatul ei nu o merită destul, din lipsă de competență.

— Închipuiește-ți, biata femeie!

Tonul acestui nou: „Închipuiește-ți" era exact ca și tonul celuilalt.

Apoi, amicală:

— Mi-a părut bine că ai avut o vreme așa de frumoasă pe drum... Apropo, cînd ai să te duci la Agapia, să...

— La Agapia?... Ce să fac la Agapia?

— N-ai să vizitezi Agapia?

I-am atras atenția că la Neamț n-am fost în vizită, ci pentru o afacere.

— Credeam că în vizită... A! unde mi-e capul? Acum îmi aduc aminte. Aveai o afacere acolo. Uitasem. Credeam că ți-ai inaugurat programul de excursii și voiam să te

rog să-mi faci un comision. Să mergem în casă. Mama este singură şi cam indispusă.

În casă am vorbit de Mănăstirea Neamţului cu doamna M..., care în adevăr nu se simţea tocmai bine. Adela lucra la o broderie cu capul plecat pe gherghef. Uneori îmi arunca o privire pe sub gene, de cîteva ori s-a amestecat în vorbă.

La plecare, m-a condus ca de obicei pănă la poartă, vorbind cu însufleţire de vremea care „s-a făcut foarte frumoasă".

Aşadar, a înţeles perfect strategia mea ratată şi m-a pedepsit. N-a uitat nici „programul de excursii", părăsit din cauza ei.

Atitudinea ei de astăzi este îndreptăţită în orice caz : dacă nu-i sînt indiferent, purtarea mea este enervantă ; dacă îi sînt indiferent, e o manevră ridicolă.

După-amiază a plecat Haim Duvid.

L-am întîlnit pe drum, într-o căruţă modestă, cu doamna Sabina şi cu un geamantan de pînză decolorată şi roasă, la picioare.

Mi-am permis să fac semn ţăranului de pe crucea căruţii să oprească. Haim Duvid — corect ca întotdeauna şi politicos. Doamna Sabina a început să plîngă. Plîngea, fără îndoială, după casă, după gazdă, după Bălţăteşti şi probabil şi după mine.

— Respectele mele nepoatei matale ! (Aflase desigur că nu stăm într-o casă şi trăsese concluzia.) Cea mai frumoasă domnişoară din toată ţara Moldovei ! Să-i deie Dumnezeu noroc !

Ţăranul a dat bici cailor, şi căruţa a pornit disproporţionat de zgomotoasă pentru sărăcia ei umilă.

Am făgăduit doamnei Sabina c-am s-o văd, ca medic, cînd o să trec prin Paşcani. M-a răsplătit anticipativ cu un torent de mulţumiri şi cu privirea celor mai lăcrămoşi şi mai buni ochi din lume.

Soarele a inundat valea. E cald peste măsură şi o lumină orbitoare. Pe cerdacuri, la drum, domnii stau în cămeşă, fără nici o ruşine măcar de femeile care trec, dacă nu de cele din familia lor. Nevoia trupului a devenit la ei dreptul sacru al trupului. Bretelele, sprijinite pe

umeri ca niște hamuri, fac neglijeul acestor domni și mai indecent.

Am găsit pe Adela în casă. Sta în picioare, rezemată de sobă. Era într-o rochie de batist alb, care o drapa statuar. Și atît de albă era toată, și figura ei atît de calmă, iluminată de albastrul ochilor, încît admirația a înăbușit totul. Geniul speciei dăduse de data asta cursei pe care o întinde atîta perfecție, încît își zădărnicise scopurile. Cu mania de a mă analiza, care nu mă părăsește un moment, m-am felicitat că, pentru o dată cel puțin, am putut rămînea în atitudine contemplativă față de ea. Dar cînd s-a dus să-și ia batista de pe masă, geniul nemilos și-a luat revanșa. Estetica nu-l poate învinge durabil. Dacă ar reuși, ea ar fi un antidot al amorului: frumusețea ar deservi femeia.

La plecare m-a întovărășit pînă în stradă. Își apăra capul de soare cu o umbrelă mică. Brațul care sprijinea umbrela era încovoiat amețitor, și mînica, puțin ridicată, îi descoperea începutul alb și rotund. Lumina crudă, răsfrîntă de praful alb al drumului, o făcu să închidă ochii pe jumătate. Genele apropiate deveniră mai lungi. Privirea îi pătrundea acum de departe, din adîncul vieții ei.

...Și doar, gîndind bine, nu e decît un om!

Insomnie. Imaginație rebelă...

Au început să ciripească rîndunelele, în secret: se face ziuă... Peste trei ceasuri o văd, tînără, înaltă. Plecăm la Varatic.

Dimineață am așteptat-o în cerdacul ei să se îmbrace. Știam că e în dosul storului dat în jos, la un metru de mine. Zgomote, la răstimpuri, produse de saltarele scrinului, de ușa garderobei, anunțau etapele toaletei. O vedeam, prin auz, îmbrăcîndu-se.

A apărut peste un sfert de oră.

— Ah, ce leneșă sînt! Aștepți de mult?

— Da... Nu, de cîteva minute.

Venită de-a dreptul din odaia de culcare și cu fața ușor boțită de somnul neîmplinit, părea că aduce cu dînsa ceva din viața ei intimă: i-am sărutat mîna cu sentimentul unui act prea îndrăzneț.

În descumpănirea sufletului se încheagă o stare de conștiință mai organizată. Surpriza, noutatea de a vedea pe Adela în rochie roz.

Îi spusesem cîndva că un costum roș se îmbină armonios cu negrul brazilor. Și-a adus ea aminte și — făcînd un compromis între roș și nevoia ei de discreție — a ales culoarea roză pentru excursia din munții Varaticului? Și, dacă s-a gîndit la cuvintele mele, a pus acest costum ca să-mi facă plăcere, ori pentru ca să-mi placă ea?

În roz era mai înaltă, mai împlinită. Existența ei părea mai prezentă și mai bogată.

A ținut să se suie pe capră. Cînd a pus piciorul pe roata trăsurii, rochia, desfășurată în evantaliu, i s-a ridicat puțin deasupra botinei înalte, și rotunzimea de zăpadă i-a sidefat o clipă voalul negru al ciorapului.

Copilărește fudulă de locul înalt pe care și l-a ales în trăsură, se detașa roză de albastrul mat al cerului de dimineață.

— Să plecăm, cucoane, că-i tîrziu.

Badea Vasile avea dreptate. Uitasem că trebuia să plecăm.

Am rămas singur cu doamnele, înghesuit modest pe scăunașul de dinainte. Simțeam că am aerul unui cîne de lux la plimbare. Dar postura asta, puțin glorioasă, n-a ținut mult. Adela îmi cerea mereu lămuriri asupra locurilor pe unde treceam sau care se vedeau din trăsură, așa încît, la urma urmei, găsind un pretext plauzibil să fiu cu ea, am cerut voie și scuze doamnelor și m-am ridicat în picioare, intercalîndu-mi figura între umărul ei drept și cel stîng al vizitiului.

Culcată pe cîmp, în stînga, pănă departe, mergea în aceeași direcție cu noi, cu o exactitate fatală, o fantasmă apocaliptică, neagră, imaterială, în care se deslușea umbra trăsurii, a cailor, a vizitiului, a coanei Anicăi, și una informă, mare, bizară: a mea și a Adelei. Contopirea asta, în umbra de pe cîmp, îmi era ascuțit prețioasă. Vîntul se juca cu șuvițele de pe gîtul Adelei, înfiorîndu-le, și-i fîlfîia impertinent voalul, care mă atingea pe ochi și pe buze. Am înțeles că nu avea nimic de obiectat împotriva complicității vîntului. Privirile ei consimțeau la acest joc și mă sfidau. Dar timpul „fugace" trecu răpede, și Varaticul ne ieși înainte cu pădurea lui de mesteceni.

Am constatat, cu același sentiment straniu, pe care-l am întotdeauna în fața statorniciei firești a lucrurilor nemaivăzute de multă vreme, că toate sînt exact la locul lor : pădurea înainte de pîrău, pîrăul înainte de mănăstire, și așa mai departe, pănă-n „poartă", sub arhondaric. Și tot la locul său, lîngă sat, și ca o dependență a lui, era și Filiorul, muncel care vrea să închipuiască un colos împădurit și abrupt.

Am ajutat doamnelor să se scoboare din trăsură — oficiu cam ridicol în mijlocul lumii adunate în jurul nostru (și aceste doamne aveau niște mișcări atît de încete și vestejit grațioase). Adela, venită în trăsură pe scăunaș încă de la intrarea în mănăstire, sărise sprintenă, fără ajutorul meu, și doar numai acest ajutor m-ar fi putut reabilita în fața gurilor căscate din jur, care mi se părea că zîmbesc. Adela, trădătoare, asista ca public la faptele mele cavalerești, frumoasă și unică sub umbrela mică, trandafirie.

Maica arhondară, pe care n-o mai văzusem de doi lustri, femeie de peste cincizeci de ani, dar zdravănă și cu un veșnic aer de războire, isteață și plină de duh, vestită pentru promptitudinea și dibăcia cu care arunca săgeți în dreapta și-n stînga, mă privi ascuțit și mă întrebă cu glasul ei bărbătesc dacă nu sînt cumva... Îi luai cuvîntul din gură și-mi declinai numele. „Ei, bată-te să te bată, tot tînăr și frumos !" Am felicitat-o și eu în același sens — slabă răzbunare ! — și apoi i-am recomandat pe ceilalți.

Maica arhondară a luat de mînă pe Adela și, întorcînd-o cu fața spre noi, a complimentat-o în felul ei. „Ia uitați-vă la dînsa ce ochi are, să nu fie de deochi !" Adela, împurpurată și stînjenită, era acum fata de altădată.

Grație ospitalității obișnuite la această mănăstire și drepturilor mele cîșitgate de musafir vechi, dar desigur mai ales grație ochilor Adelei, maica arhondară se purtă cu noi ca și cu un revizor eparhial. Prînzul și cina au fost adevărate banchete, prezidate de ea cu o însuflețire mai vie decît i-o cunoaștem : maica arhondară se înamorase de Adela.

Deocamdată, însă, după dulceața de zmeură și cafelele cu rom (Adela trebui să bea cafeaua — cu rom, servită ei anume de maica înamorată), doamnele se duseră să vadă odoarele și instituțiile mănăstirești. Adela și cu mine „făcurăm" (cum se zice aici) Filiorul.

Printre chilii, apoi pe drumul din sat, pe la crîșma epică a lui Ichim, și în urmă pe cărări întortocheate și încrucișate, am ajuns la poalele muncelului și a pădurii, care se scurge de pe el ca un șuvoi, și, apoi, peste cîteva minute, sus, sub pădure.

La picioarele noastre, valea Filioarei, ondulată și presărată cu buchete de copaci de toate formele și de toate mărimile. Departe, în stînga, șirul vînăt al munților de peste Ozana, cu Cetatea Neamțului, cenușie și mohorîtă, pe un piept ieșit în afară al muntelui. Mai înspre dreapta, plopii și lucirile Tîrgului. Apoi dealul Boiștei, trăgănat, acoperit pănă aproape de vîrf cu lanuri înguste ca niște velințe multicolore, și în față, departe, peste Moldova invizibilă, dunga sinilie a dealului Pașcanilor, după care începe proza întinderilor arse și a așezărilor omenești sărace și murdare. În dreapta, peste priveliștile strălucitoare, codrul albastru al Grumăzeștilor. Și spre miazăzi, triști în singurătatea înălțimilor, munții mari ai Horaiței.

Stăteam jos pe o pelerină întinsă, cu care biruisem iarba înaltă și dîrză. Nu se auzeau decît greierii și cosașii, țîrîind a secetă, cei de aproape stăruitor și provocant, cei de departe discret și tainic, ca fîșîitul trist al unor beldii. Cîteva clipe se amestecă și toaca măruntă a unei căruți nevăzute de pe șoseaua din vale.

Știam un mijloc, descoperit altădată în chiar acest loc, de a transfigura peisajul, dîndu-i o noutate fantastică. Lipirăm amîndoi obrazul de pămînt, și ceea ce adinioarea era vertical deveni orizontal (și invers), departe-n infinit, și cu toate culorile alterate. Adela își făcu și un stereoscop mic și alb cu pîlnia mîinilor ei.

Dar în curînd, ridicat în picioare, nu mai contemplam varietatea de culori. Nu mai vedeam, nu mai puteam privi decît pe Adela, care încă nu consimțea să se sature de priveliștea neverosimilă.

În rochia roz, cu capul gol, cu o mînă pe sîn, cu linia corpului ondulînd și accentuînd depresiunea taliei, cu poala rochiei în evantai, era acolo jos, pe fondul negru al pelerinei, un bloc de frumusețI vii și calde...

În sfîrșit, mi-a dat mîna s-o ajut și a sărit în picioare elastic și dintr-o singură mișcare, cu fața lîngă a mea, cu ochii în ochii mei, cu un zîmbet schițat și brusc întrerupt. Medită scurt cu privirea fixată o clipă în gol. Apoi :

— Acum să plecăm. Trebuie să fie tîrziu.

Am scoborît în tăcere pe aiurea, cînd pe cărări, cînd de-a dreptul prin iarbă și buruiene, care-i împiedicau mersul, îi striveau căderea elegantă a rochiei.

Aproape de sat ni s-a pus în cale un lan de popușoi. Ca să ne facem drum mai ușor prin el, ne-am răzlețit unul de altul. Bustul ei, pe deasupra popușoilor înalți, înainta triumfal prin fluidul subtil, de aer și de lumină, al amiezii de vară. Cînd se isprăvi lanul, aveam din nou pe Adela lîngă mine, întreagă, cu mersul viu, cu coatele lipite de corp, cu brațele mișcîndu-se liber în ritmul pașilor grăbiți, ca în adolescență.

Ajungînd între case, Adela și-a pus pălăria de paie și de dantele trandafirii. În cerdacul unei chilii, o maică tînără servea la masă pe un ofițer, care nu era deloc bătrîn și cu care se vedea a fi în termeni de perfectă camaraderie.

— Un ofițer și o maică ! exclamă Adela.

Ea nu cunoștea obiceiurile locului. Nu există nicăieri, și în nici o condiție, femei mai libere decît călugărițele, teoretic claustrate, înmormîntate de vii. Dacă „în lume" o fată ori o văduvă tînără, care stă singură într-o casă, ar închiria o odaie unui militar, faptul ar produce scandal, și nenorocita ar fi ostracizată. La mănăstiri, același fapt trece drept foarte natural. Măicuța își exercită un drept : „Are musafiri în gazdă".

Considerațiilor mele etico-sociologice, puțin cam acre, Adela le-a pus o concluzie de o indulgentă ironie : „Sărăcuțele !"

Eram așteptați cu prînzul.

Am fost serviți aparte, dar maica arhondară ne ceru învoirea să mai aducă, „dacă nu ne supără", încă un „musafir", un „prieten vechi" al ei, domnul Dimitriu. Era un vestit excursionist, un bărbat de vreo șaizeci de ani, dar superb de sănătate și veselie, tăiat in proporții ciclopice, cu o față de satir bătrîn, încadrată într-o barbă gălbuie, rară, și găurită de doi ochi mici, verzi, pătrunzători, care rîdeau parcă necontenit singuri, fără participarea feței, cu o pălărie cît o roată de trăsură, cu o manta imensă și cu ciorapii roși peste pantalonii bogați în urme de noroi și de oleiul diverselor conserve.

Ne-am simțit cu toții ca niște cunoscuți vechi. Satirul era dezghețat, onctuos, curtezan în stil și maniere „48",

plin de umor și de spirit, mai puțin reușit din cauza unei note de pedanterie.

Originalul personaj a fost prevenitor și galant cu doamnele. A făcut curte doamnei M..., coanei Anicăi, Adelei și maicii și, cu un instinct sigur, a știut să varieze tonul cu fiecare din ele. Abundența lui, eufemismul și circumlocuțiunea în stil arhaic au fost admirabile. Cu maica a fost ascuțit și echivoc pe tema renunțărilor monacale. Dar maica nu i-a rămas datoare cu nimic. Tema ei, învăluită și în termini sacerdotali, era lipsa de renunțare a „unora".

Imediat după cafea, pe care maica i-a servit-o într-o ceașcă dublă și i-a umplut-o de cîteva ori cu rom, cavalerul minunat sărută mîna doamnelor și a călugăriței cu grații de mult învățate, dar perfect armonizate cu ființa lui, apoi îmi scoase mîna din umăr și ieși din odaie, voluminos și elastic, condus de maica arhondară. Era grăbit să ajungă la Secul.

Adela strigă că e înamorată de el, că are să-i facă portretul din memorie și are să i-l trimeată. Și se opri numai cînd intră maica arhondară, care făcu bătrînului cavaler o scurtă biografie, mai mult morală, și servindu-se abundent de schime cu multe înțelesuri și subînțelesuri. Din biografia aceasta mimată reieșea că satirul nu și-a dezmințit niciodată figura și nu și-o dezmințea nici azi.

Conversația se prelungi și ajunse mai puțin interesantă. Dar Adela era nerăbdătoare să se urce la Poiana Țigăncii, pe care i-o lăudasem fără măsură. (Acum mă îndoiam dacă poiana corespunde laudelor mele, căci începeam să-mi dau seama că-i exagerasem frumusețile dintr-o necesitate mai mult stilistică.)

Mi-am pus pelerina pe braț și șalul Adelei peste pelerină și am plecat. Șalul ei îl aveam cu mine... Ceva atît de apropiat de existența ei... Mi-l dăduse ea... Șalul care-i aspirase de atîtea ori căldura...

Își lăsase pălăria la arhondaric și-și pusese, țărănește, o broboadă albastră de mătasă. Dumnezeule! Ce seducător de frumoasă era în tulpanul albastru, legat cu o ispititoare neglijență pe frunte, pe care aveam impresia că și-l pusese din cauza mea, pentru mine, semn al prieteniei noastre, ca o promisiune de intimitate.

Am disprețuit drumul cel mare ca prea ușor și banal și am apucat pe cărarea de pe pîrău, îngustă, accidentată, suind și coborînd, sărind mereu pîrăul, și pe alocurea ruptă de ploi.

La vremea asta drumul era gol. Adela îmi lua brațul, mi-l lăsa — se juca, fără să știe, cu nebunia mea — zvîrlea cu pietre în pîrău și, cînd nu vorbea, cînta, începînd și părăsind cîntecele după capriciile asociațiilor de sunete. Cînta încet, ca pentru ea (poate ca pentru noi ?), cu o voce atît de slabă, că parcă nu făcea decît să respire melodios. Conducătorul nostru era ea. Semnalul popasurilor ea îl dădea, fugind înainte și așezîndu-se pe cîte o bancă de pe malul pîrăului, care bolborosea naiv la cascadele minuscule, formate de pietre mai mari. Și tot ea dădea semnalul plecării, ridicîndu-se brusc. Își desfășura viața intens. Îmi umplea ochii și sufletul cu existența ei.

Într-un loc ferit din cărare, unde patru bănci alcătuiesc un pătrat, care închide la mijloc o masă și pe care ea îl declară „salon", mă înștiință că vom sta mai mult. Cineva toca pe aproape. Îl descoperirăm : o ciocănitoare suia și cobora pe trunchiul unui copac, preocupată adînc, fără să ne dea nici o atenție. Vîntul suna în brazi, ca o bură de ploaie. Iluzia era dezmințită de petele de lumină care, ca niște frunze diafane de aur, jucau pe bănci, pe masă, pe broboada, pe rochia și pe mîinile Adelei.

Aici, în intimitatea singurătății, cu bustul ei, în care palpita viața, sprijinit pe masă, cu tulpanul legat pe frunte, era atît de femeie ! Proiectată pe zidul întunecat al bradului, cu rochia trandafirie, cu fața înviorată de mers și de plăcere sub broboada albastră, cu zîmbetul ei roș și luminînd din azurul ochilor, îmi părea, pănă la halucinație, o floare mare, una din acele flori tropicale care atrag irezistibil, ametesc și omoară.

— *Mon cher maître,* la ce visezi ?

— La nimic. Mă gîndeam la o floare strălucitoare despre care am cetit într-o carte că înflorește numai o dată la o sută de ani.

— Ești sigur că există o astfel de floare ?... Să mergem. Dă-mi brațul.

Mergînd pe drumul stricat și pavat cu rădăcinile aparente ale brazilor, ca niște enorme cracatițe pietrificate, uneori călcîile ei „Louis Quinze" o trădau, și atunci, în

panică, şi ca să se echilibreze, mă apuca de braţ, în care simţeam încordarea trupului ei întreg.

Eram sus de tot, aproape în poiană. Pîrăul se auzea undeva, în fund. Îmi simţeam sufletul alarmat şi fericit. Impreciziunea raporturilor noastre, încordarea de a păstra nuanţa momentului unic făceau clipa mai rară şi pe femeia de alături mai preţioasă decît dacă aş fi mers cu braţul după talia iubitei. Dacă ea mi-ar fi spus acum cuvîntul unic, mi-ar fi dat să sorb tot văzduhul albastru, dar aş fi regretat poate că farmecul ascuţit se rupe. Adela se conformase inconştient momentului. Atîrnată de braţul meu, tot mai greu, tăcea, privindu-mă din cînd în cînd scurt, fără să întoarcă spre mine capul, numai cu coada ochiului ei albastru.

Dar drumul se lărgi deodată, într-o alee dreaptă, sub brazii înalţi, ca un tunel, la capătul căruia strălucea glorios lumina poienii. În poiană nu era nimeni decît vara, care plutea moale, aurie, şi se pierdea pe sub crengile brazilor ce împrejmuiau aria verde ca un zid neregulat. Partea din sus era aşternută cu umbra pădurii, care o domina, enormă şi neagră. Nimic, în afară de noi, decît noi, decît viaţa obscură a pămîntului, a pietrei, a vegetaţiei mărunte şi cîţiva fluturi care se urmăreau, se întîlneau o clipă cu intenţii de hîrjoană, se îndepărtau, disproporţionat de mici în măreţia gravă. Printr-o deschizătură a copacilor scînteiau priveliştile din vale, mărginite departe tare de dealurile albastre, şterse ca nişte nouri gata să dispară sub orizont, care despart valea Moldovei de a îndepărtatului Siret.

În varietatea haotică de păduri, de dealuri şi de văi, identificăm Bălţăteştii noştri, care, abia văzuţi şi răsărind din infinitatea de arbori, păreau de aici, cu cele cîteva raze răsfrînte de acoperişurile lor, nişte aşezări din poveşti. Braţul Adelei stătea prietenos sub al meu, încredinţat parcă mie. Simţea şi ea poate, ca şi mine, nevoia de a ne întovărăşi în faţa singurătăţii infinite.

Ca altădată la Tîrgu-Neamţului, întocmirăm şi acum un plan îndrăzneţ şi apucarăm în sus spre vîrful muntelui.

Într-un loc ne-am oprit la un şipot făcut din jumătatea de scoarţă a unui copac, şi cu paharul meu de inele de nichel am băut apă. Adela, după ce bău, cu ochii pe jumătate închişi, umplu paharul din nou, îl vărsă, îl umplu iarăşi şi mi-l întinse. Dacă n-ar fi vărsat întăiul

pahar, ar fi dat dovadă de creştere rea, şi dacă ar fi pus şi vreo intenţie sentimentală, ar fi dat dovadă de vulgaritate. Şi, totuşi, m-am simţit profund jignit de procedarea ei, ca de un gest făcut anume să pună distanţă între noi, să ridice o barieră, spre a opri ostentativ orice atingere cît de indirectă cu ea, cu viaţa ei. Şi era atît de femeie gospodina cu tulpanul legat pe frunte...

După cîtăva vreme apăru la o cotitură piscul Horăicelului, grandios şi comic, cu profilul acvilin al unei jumătăţi de cască normandă. Era vremea să ne odihnim. Am întins pelerina la piciorul unui mesteacăn, care a servit Adelei de speteză. Sprijinită de copac, botinele îi ieşeau de sub rochie, ca două fiinţe mici şi impertinente. Dar Adela îşi acoperi cu rochia pănă şi vîrful botinelor.

I-am povestit excursia pe care o făcusem cu zece ani în urmă la mănăstirea Horaiţa şi pe muntele din faţa noastră. Ea admiră numele diminutiv atît de potrivit al Horăicelului şi regretă că n-a fost atunci cu mine. I-am atras atenţia că e prea tînără ca să fi putut lua parte la excursia aceea. Şi cum veni vorba despre tinereţa care a trecut, ea se supără, ameninţă că se întoarce napoi, mă invită în termini aspri să nu mai cochetez, că „nu e frumos". Apoi, ridicîndu-se, mă dezmierdă pe mînă în treacăt, scurt, ca pe un copil, şi plecarăm.

La o altă cotitură se deschise adînc valea Cracăului. Deasupra, plutea luna, trecută de primul pătrar, ca o sfărmătură de nour. Acest fragment al astrului nostru, în plină lumină a zilei, avea aerul stingherit şi foarte nelalocul lui. Cu sufletul dezechilibrat încă de atingerea mînii Adelei, i-am explicat cu dezesperare ceea ce ştia şi ea, că din milioanele de corpuri cereşti, Pămîntul nu are în proprietatea lui decît hîrbul ăsta de staniu, pe cînd alţii, ca Soarele şi chiar Jupiter... Dar ea mă întrerupse şi îşi bătu joc de mine că vreau să fiu de spirit cu orice preţ şi făcu declaraţii de iubire lunii, scoţîndu-şi, ca pedeapsă, braţul de sub al meu. (Simte preţul braţului ei pentru mine !)

După o bucată de vreme ajunserăm pe culmea înfloită, din care se înalţă ici-colo mesteceni tineri cu trunchiuri albe, cu crengi subţiri plecate în jos, cu frunzele blonde de toamna timpurie de pe înălţimi : apariţii graţioase, feciorelnice, fete neîmplinite, goale sub vestmîntul părului despletit şi, mai departe, pe urma lor, brazi înalţi, silvani iscoditori, veniţi din pădurile negre — o lume de

vis și de basm, surprinsă și încremenită locului la ivirea noastră în ținuturile lor aeriene.

Îmi veni în minte și declamai, galant și glumind, versul antic, închinat Venerei : „Pămîntul așterne flori suave sub pașii tăi" și-i spusei cui a dedicat poetul aceste cuvinte. Ea mă sfida cu frumusețea ei. (Știa bine că tonul glumeț era o mască ipocrită !)

Dar deodată cerul asfințitului se umplu, emoționant, cu trupul Ceahlăului, mistreț uriaș și hidos, cu capul luminat de soarele care se-ndrepta spre fundul zării. Muntele nemăsurat și diform, în tristețea indescriptibilă a sfîrșiturilor de zi pe munți, inspira neîncredere și neliniște. Adela îmi luă brațul sub al ei și stăturăm așa multă vreme, în loc, privind tăcuți cum fiara încremenită ca de spaimă își schimba culoarea în fiecare clipă, devenind tot mai închis albastră. Numai capul, din contrast cu restul, mereu mai întunecat, se făcea tot mai luminos, de-o lumină stranie, de vis, radiată într-o aureolă de vapori de aur. Adela strălucea și ea de lumina piezișă a soarelui, și acum întăia oară văzui, cu strîngere de inimă, deasupra buzei ei o umbră ideală de puf auriu.

O simții înfiorîndu-se. În adevăr, razele soarelui nu mai aduceau căldură. Trebuia să ne întoarcem. I-am pus șalul pe umeri. M-am despărțit de el. Dar aveam o compensare : gestul de a-l pune pe umeri era aproape o îmbrățișare — compensare cu atît mai prețioasă cu cît, din rezerva mișcărilor ei, dictate de nevoia de a simplifica operația, am simțit că și pentru ea gestul meu împrumuta aceeași semnificație.

Lăsarăm drumul obișnuit și ne scoborîrăm de-a dreptul. Dar ploile schimbaseră totul în atîția ani, și unde nu schimbase ele, era încă și mai rău : copacii răsturnați și tufărișul întins pe pămînt prindeau picioarele cu lațuri ascunse. Era însă tîrziu să ne mai întoarcem după ce scoborîsem atîta.

Adela îmi puse șalul pe braț, fără să i-l mai cer, pe urmă și scoase și tulpanul, care se prindea în penajul dur al cetinii, îl pături și mi-l puse singură în buzunarul surtucului. Simplitatea și naturalul, lipsa de ceremonie cu care mă împovăra cu obiectele ei erau dovezi scumpe că-mi face darul de a-și lua drepturi asupra mea.

Cu un pas mai jos decît ea, o țineam strîns de braț să nu lunece cu tocurile ei înalte. Cu mîna cealaltă, cu o grijă atentă, își ținea rochia adunată în jurul picioare-

lor. Gestul ei feminin și brațul ei cald în mîna mea erau delaolaltă paradis și infern. Spinii ne zgîriau; îi prindeau și-i sfîșiau rochia. Într-un rînd a alunecat peste mine cu toată greutatea ei, cu ea toată. Pănă acum o văzusem, o auzisem, uneori mă atinsese. Acum greutatea ei m-a făcut să-i percep existența sub altă categorie a sensibilității: aceea care dă senzația realității ultime, indubitabile.

M-am îndepărtat din nou de ea cu un pas mai jos și, cu mîna ei într-a mea, am continuat drumul. În sfîrșit, priporul se isprăvi, și cînd eram aproape de poiană, Adela își refăcu toaleta cum putu mai bine. Rochia însă rămase cu importante avarii. Părul, care s-ar fi crezut că mărturisește urmările unei lupte, îl readusese la forma anterioară cu multă aproximație.

Dar în poiană era încă lume. Oamenii serioși își isprăveau jocul de cărți în chioșc. Ceilalți erau pe bănci sau alăturea, în picioare.

Am tăiat repede colțul de poiană inevitabil pentru a ajunge la drumul mănăstirii. Cînd am intrat din nou în pădure, Adela a respirat fericită. Rochia ei și coafura nu erau deloc compatibile cu o preumblare în public. Ea îmi mărturisi că și-a rupt și botinele. În adevăr, cînd ne oprirăm pe o bancă, îmi dovedi *de visu* acest nou dezastru. Dar toate o făceau fericită. Așezîndu-și din nou și mai în răgaz părul, îmi mulțumea mie, ca unui regizor al naturii, pentru toată ziua aceasta și, spunînd că n-are să uite niciodată soarele de pe Ceahlău, îmi împlîntă o săgeată ascuțită în inimă; în apelativul cu care mi se adresează întotdeauna făcu o ușoară schimbare: *„cher maître"* deveni *„maître chéri"*. Apoi, fără comanda ei obișnuită, se ridică de lîngă mine și se duse pănă la o altă bancă, unde mă aștepta, tăcută. Schiță, după obicei, mișcarea de a-mi face loc lîngă dînsa. Îi dădui tulpanul și șalul.

Ce era în acest cuvînt? Recunoștință entuziastă, ori...? Dar rezerva mută de pe urmă? Remușcare ori sfiala altui sentiment? Un lucru e cert: mi-a făcut loc pe bancă fără voie, instinctiv. Așadar, în cazul cel mai rău, nu mi-a reproșat, în suflet, mie, cuvîntul care i-a scăpat și care mi s-a înfipt în inimă. Dar nu mi-a mai luat brațul. Și, grăbiți și atenți la mers, prin întunericul care creștea în pădure, n-am mai vorbit nimic.

În mănăstire a dat un raport spiritual despre peregrinările noastre, omagiind pe „alpinistul încercat" și pe ghidul ei.

„Ghidul meu"... „Meu"...

După masă ne-am întors acasă pe lună. Am voit să stau pe capră, căci în trăsură nu puteam încăpea, relativ comod, decît trei. Adela a hotărît că trebuie să stau cu ea pe scăunaș, cum vom putea, ca să fim toți la un loc, declarînd că nu admite nici o împotrivire. Cînd a pornit trăsura, și-a trecut brațul pe sub al meu, ca să cîștigăm spațiu și să nu cădem jos.

În stil romantic, s-ar zice : un drum neuitat. De fapt, nimic romantic : eram intoxicat. Simțeam în sînge otrava. Și mă lăsam în stăpînirea ei cu plăcerea de a nu putea rezista. Cealaltă realitate, restul universului vizibil, se încerca în zădar să-mi intre prin simțuri. Abia dacă mai prindeam imaginile lunii care, vindecată de cloroza din timpul zilei, se întorcea și ea cu noi înapoi spre Bălțătești, după ce făcuse ziua drumul spre Varatic, și, ținîndu-se în preajma noastră, aci mai aproape, aci mai departe, alerga peste arbori, peste case, peste cumpene de fîntîni, apoi, la deschizături mari, fugea deodată în fund, tocmai deasupra munților Horaiței, spre a se întoarce într-o clipă din nou deasupra unei cumpene, a unei case, a unui pîlc de stejari. Jocul de imagini absurd de pe cer și Adela, atît de ea, atît de lîngă mine pe scăunașul îngust, îmi alterau sensul propriei mele realități...

Am simțit ca o catastrofă oprirea trăsurii la poarta casei.

Cînd ne-am despărțit, mîna îi era fierbinte, avea temperatura corpului ei întreg... Mi-a rămas în palmă impresia mîinii ei. (Impresie reală, ori halucinație tactilă ?) Ca să n-o pierd, am ținut mîna închisă, am deschis poarta și ușa casei cu mîna stîngă... În odaie mi-am pus palma pe buze, ca să aspir parfumul vieții ei. Și am făcut toate astea serios, metodic ! Am ținut palma închisă pe gură, ca să nu pierd nimic din ipoteticul fluid al vieții ei !...

...Sînt obosit. Mi-e capul gol și sufletul greu... Premise fără concluzie... Peripeții fără deznodămînt... Dar ce fierbinte îi era respirația și ce miros amețitor de femeie tînără avea pieptul ei încălzit cînd a alunecat peste mine întreagă ! Și ce întreagă era lîngă mine pe scăunașul îngust ! Și ce dureros de femeie era cu rochia sfîșiată la poale și cu părul în dezordine.

Cînd am ajuns în balcon, era în fundul grădinii. A venit imediat, cu paşi grăbiţi şi mărunţi, cu coatele lipite de talie, cu braţele pendulînd repede înainte şi înapoi — compoziţia ritmică obişnuită ei cînd se grăbeşte. Suind scările aproape în fugă, rochia lua pe rînd tiparul genunchilor ei rotunzi. Cu ochii rîzători, cu o însufleţire de veselie, deloc în concordanţă cu grija pe care o punea în vorbe, m-a întrebat încă de pe scări, accentuînd ultimul cuvînt : „Ţi-a fost urît singur ?“ Şi doar nu putea să aibă nici o îndoială că eu ştiam că văzuse bine cînd am venit... „Ţi-a fost urît singur ?“ adică : „Aşa-i că mă doreşti mereu ?“

Am luat cuvintele ei ca o expresie familiară de politeţă a gazdei şi — ca să răspund ceva — i-am spus aceste cuvinte înaripate (imaginea ei de pe scări încremenise gîndirea) :

— Poate aveai treabă în grădină ?

— Nu — scandă ea rar —, nu aveam nici o treabă — în grădină.

Şi, parcă dezmierdîndu-se, îşi aşeză fără necesitate pala de păr pe jumătatea stîngă a frunţii.

Învins mereu de imaginea ei de pe scări, mobilizînd ultimele rezerve ale voinţei. Acum mă privea atentă. Expresia figurii ei avea ceva întrebător. Apoi ochii îi deveniră nesiguri. Părea că-şi înfrînge greu nevoia de a privi în lături. Îşi luă însă numaidecît şi din plin aerele de *grande-dame,* dar nu şi vocea sonoră, pe care o încerca fără să reuşească. Îşi aşeză din nou pala de păr pe jumătatea stîngă a frunţii.

Apariţia doamnei M... în cerdac m-a contrariat, dar a fost binevenită : atitudinea stînjenită a Adelei nu era de natură să-mi fortifice voinţa.

Urmă un schimb de vorbe neînsemnate cu doamna M..., la care Adela abia dacă luă parte. Intra mereu în casă, într-o odaie sau alta, umblînd repede cu mersul insistent, într-o necontenită ofensivă în contra realităţii.

— Cauţi ceva, Adelă ? Ai nevoie de ceva ?

— N-am nevoie de *nimic,* mămucă.

Apoi mişcările ei încoace şi încolo s-au liniştit treptat, pînă la imobilizare pe un scaun.

Cînd am plecat :

— Diseară, la masă la noi. O surpriză, pregătită de mine (şi-mi arătă palmele roze ridicate într-o clipă de

fulger), după ultima ediție a ilustrului tratat *La bonne cuisinière*. Ținuta de... promenadă, pentru după masă, să ascultăm greierii și cosașii !

Criză. Paroxismul crizei. Simptomele nu lasă nici o îndoială : o lovitură ca de pumn în inimă cînd apare. Paralizia inteligenței cînd mă atinge din nebăgare de seamă. Senzația căldurii ei fizice de la distanță. Nevoia inexorabilă, care îmi oprimă respirația, de pulsația vieții ei. Fetișizarea tuturor obiectelor ei și a tot ce ține de ea : mantila ei din cuier, cînd intru în antret, mă înfioară ; caligrafia ei are o feminitate tulburătoare în fiecare literă, și mai ales în cele care se înalță ori se scoboară din linie ; numele moșiei unde locuiește are ceva adînc emoționant. Sentimentul că tot ce nu este ea, sau al ei, sau cadrul ei este fad. Convingerea că numai o femeie înaltă, cu părul galben, cu o ușoară asimetrie a gurii cînd zîmbește poate da fericirea. Fiorul pe care mi-l dă cuvîntul „Adela". (Cînd am găsit într-un catalog numele ei, m-am oprit ca în fața unui eveniment rar.) Senzația de voluptate, provocată de cuvîntul „Ea", cînd o *numesc* astfel, oral sau mental, probabil pentru că, fiind contradictoriul lui „El", și atît de femeiesc prin fizionomia lui, diformismul gramatical proclamă cu putere diformismul sexual, concentrează întreaga conștiință asupra *femeii*, pînă la halucinație. Persistența imaginii ei în conștiință, luminată de albastrul ochilor — cînd cetesc, cînd vorbesc cu cineva, cînd gîndesc altăceva — ca o formă *a priori* a cugetării, aruncînd un văl de azur peste paginile cărților, peste priveliști, așa cum proiectezi, oriunde ți-ai întoarce privirile, rotundul soarelui apunînd, rămas cîtva timp în ochi. Stîngerea treptată a confienței de altădată, a prieteniei afectuoase pentru ea. Dorința arzătoare de a-i sacrifica totul și mai ales libertatea mea. Sentimentul de teroare față de ființa care singură poate da și lua viața. Dispariția totală a trecutului, anihilat de existența ei, și, cum nu pot plasa în viitor nici un vis cu subiectul „Adela" — singura substanță a cugetării mele — dispariția și a viitorului, totul reducîndu-se la prezent, care mi se impune exhaustiv, dar care, alcătuit din acțiuni fără scop, fără corelație în timp, nu are decît consistența unei dibuiri în vis. Și, mai presus de toate, uimirea, veșnic nouă, în fața evenimentului extraordinar, incredibil, că ea *există* !

...„Experiența" a ajuns prea departe! Acum e prea tîrziu să te eliberezi. Dacă amorul ar fi provocat de frumusețea femeii, de inteligența ei, cum profesează filozofii idealiști, mai mult sau mai puțin castrați din natură; ori de „comuniunea dintre suflete", cum susurează androginii și ginandrii (traducere liberă: „Scumpă amică, sufletele noastre comuniază. Așadar, dezbracă-te!"), salvarea ar fi posibilă. Dar amorul nu este entuziasm estetic și moral. Sublimitățile astea clorotice n-ar putea explica tirania și demența lui. El este cu totul altăceva. Este faptul fundamental al existenței, voința de a trăi sau, mai bine, de a nu muri (ceea ce, deși pare același lucru, e cu totul altăceva).

În strigătul de iubire, bărbatul cere femeii ajutor împotriva morții. De aceea „amorul e tare ca moartea". De aceea nemilosul lui egoism în doi. De aceea senzația fără nici o analogie a realizării lui. De aceea posibilitatea imaginilor voluptuoase de a ține piept în conștiință imaginii înfiorătoare a morții. De aceea absolvirea minciunii, coruperii servitorilor, efracției, crimei, cînd au de scop posesiunea femeii iubite — conștiința umană recunoscînd astfel că drepturile vieții primează pe ale moralei și ale societății. De aceea provocarea unuia prin altul a sentimentului pentru femeie și a sentimentului pentru natură: eternitatea splendidă a universului exasperînd în om conștiința obscură a vremelniciei lui. De aceea tragedia celor patruzeci de ani ai bărbatului, cînd moartea începînd să-i trimită crainicii, el se agață încă și mai cu spaimă de viață și cînd femeia iubită, în voința ei de a nu muri, își întinde brațele către altul, către bărbatul tînăr, către acela care-i făgăduiește mai sigur nemurirea.

Voința de a nu muri, exprimată în fiecare zîmbet, în fiecare inflexiune a vocii, în fiecare gest al celor doi, știința a identificat-o în elementul etern — plasma originară, *viața în sine* — pe care natura a reușit s-o creeze cu sforțări de miliarde de ani, și acum vrea s-o păstreze cu orice preț. Individul — viscerele, creierul, nervii, mușchii; „viața vegetativă și de relațiune" — e un simplu mijloc pentru un scop, e servitorul elementului etern, e destinat să-l păstreze și să-l transmită din generație în generație pînă la stingerea soarelui. ...Și atunci cum vrei să te eliberezi, nenorocitule? Cine de cine să se elibereze?... Ce tulburătoare sînt mișcările Adelei cînd umblă!

O femeie pudică ar trebui să nu umble. Dacă ar fi logică în rezerva ei, ar trebui nici să respire ! Ar trebui să se suprime.

Mîne o să cocheteze ca și azi, ca și ieri, o să simuleze, o să „joace" înclinarea de a consimți la apelul tău pasionat și mut. Jocul ei este reprezentație de beneficiu în favoarea ta. Cochetăriile ei sînt o ofrandă grațioasă pe altarul nebuniei tale. Dar generozitatea ei se oprește aici, căci ea nu-ți poate da și ceea ce nu are : amorul.

Dar... Dar dacă te-ar „iubi", ar putea să se poarte altfel decît acum ? O femeie ireproșabilă ar putea face mai mulți pași spre un bărbat care nu vrea să-i spună că o iubește, nu vrea s-o iubească, și ea își dă seama de toate acestea ? Dacă n-ai avea conștiința vîrstei, ai sta un singur moment la îndoială în privința sentimentelor ei ? Căci ea îți dă la maximum ceea ce poate da o femeie în astfel de împrejurări. (Purtarea ei nu e oare „dovada" necontenită, pe care ți-a anunțat-o de la început ?)

Dar, amicul meu, dacă n-ar fi diferența de vîrstă, și-ar permite ea libertatea pe care și-o ia cu tine ? Cu un tînăr — indiferent dacă l-ar iubi sau nu, și mai cu seamă dacă l-ar iubi — și-ar îngădui ea purtarea asta ? Cochetarea ei, concesiile ei nu sînt mai degrabă un semn că te consideră scos din circulație ? Îți dă prea mult pentru ca ceea ce-ți dă să fie adevărat. (...Iar dacă ți-ar da mai puțin, ai fi și mai sigur că nu te iubește !)

O mică, o infimă corectură în nebuloasa primitivă, din care ar fi rezultat mai multă contemporaneitate între tine și ea, ar fi remediat totul.

...Ipoteză vană și asta ! Căci acea corectură ar fi determinat altfel sistemul solar și întreaga realitate a planetei, și contemporaneitatea singură ar fi fost zadarnică. Iubirea Adelei pentru tine nu se poate concepe nici într-o ipoteză ! Imposibilitatea ei a fost decretată de la începutul universului.

...Sînt numai zece ani de cînd eram la culmea cea mai înaltă a vieții. Nu sînt un infatuat, dar... Dacă cel de altădată ar fi întîlnit-o pe ea, cea de acum ! Dar poate că nici atunci... Ipoteza că nu m-ar fi iubit nici atunci ar trebui să mă consoleze. Și totuși mă înveninează. Simt bine că dacă ea mi-ar spune acum că nu m-ar fi iubit nici atunci, durerea ar fi și mai mare... Nu mi-ar mai rămînea nici gîndul consolator că nu *eu* sînt ceea ce nu are priză asupra femeii din ea, ci numai o formă întîmplă-

toare a mea, cea actuală, condiționată de timp, și nu de esența ființei mele.

Și dacă totuși... Ce nu este posibil? ...*Visul unei nopți de vară*... Titania... Dar simbolul e prea ofensator. Și, în același timp, prea măgulitor. Căci (modificînd puțin pentru cauză dictonul cunoscut) mai bine un măgar tînăr decît un leu venerabil. În sfîrșit, să-mi permit un acces de fatuitate acută și să judec toate posibilitățile. (Sînt doar singur, cu mine, aici, în noaptea asta infinită...)

Dacă nu-i sînt indiferent, sentimentul ei este o simplă iluzie psihică. Adela ia drept iubire sentimentele ei bune pentru mine, din care a făcut un mănunchi legat în *voința* de a mă iubi. După realizare, s-ar deștepta și, inconștient, mi-ar reproșa mie iluzionarea și decepția ei. Iar în ipoteza, obraznică și absurdă, că Adela mă iubește cu adevărat, fericirea infinită, care ar sfida legile universului, ar fi trecătoare. În ipoteza asta extravagantă, ar trebui să-i cer mîna (din toate expresiile, aceasta e poate cea mai puțin ridicolă și vulgară). Altfel, ar fi metresa mea, situație incomparabil mai rușinoasă decît aceea de femeie adulteră, pentru că a cere unei femei libere iubirea fără a-i cere mîna pe care e liberă să o dea, fără a lua toate obligațiile față de ea și fără a masca și înnobila legătura prin toate formele și ritualele, cu atît mai potrivite scopului cu cît mai nelogice și mai ridicole din punct de vedere realist, este cea mai gravă ofensă pentru ea, numească-se această legătură amor liber, căsătorie liberă, ori alt cuvînt sonor, prestigios mai ales în țările noua și bun ca să justifice în chip ipocrit egoismul brutal al bărbatului. Dar pe o femeie pe care aș înjosi-o și care s-ar înjosi n-aș mai putea s-o prețuiesc.

Iar legătura indisolubilă ar duce la nefericire, pentru că, după cîțiva ani, voi fi în adevăr bătrîn, tocmai atunci cînd ea va fi femeia în toată puterea cuvîntului. Concret: cu capul pe genunchii ei, conștient că-mi vede părul sur, spunîndu-i nume mici, pe care le-aș auzi paterne; spunîndu-mi nume mici, care ne-ar ridiculiza pe amîndoi. Părul meu sur lîngă capul ei blond; mîna ei mică în părul meu sur. Dezmierdări arzătoare cu un copil... Întrebarea de fiece moment: „Îi sînt ochii legați încă? Ori s-a deșteptat și vede realitatea?" Sentimentul de umilință că abuzez de înșelarea ei de sine ori de mila ei. Și,

la apariția *lui*, durerea mea, și durerea ei că mă ucide ori că renunță la viața ei pentru mine.

Nefericirea mea, cauzată de mine, ar fi o catastrofă individuală, și meritată. Dar nefericirea ei, provocată de mine, ar fi o crimă împotriva ei și o crimă împotriva fericirii, pentru că oamenii înfrumusețează ori urîțesc fericirea, și Adela e dintre acei care o înfrumusețează.

Imposibil ! Și e mai bine așa. Chiar dacă aș avea zece ani mai puțin. Tot ce se realizează se împuținează și se trivializează. Relațiile prietenești trivializează prietenia ; ritualul — religia ; poemul — poezia ; creația — gîndul lui Dumnezeu, și tot așa, realitățile amorului trivializează iubirea.

Cine a spus că, odată cu hainele, bărbatul și femeia aruncă toată cultura și civilizația și se întorc la starea de natură ?

O femeie spirituală, cu care schimbi idei fine ca niște săgeți de aur, într-o atmosferă de sensibilitate delicată, creată de amîndoi... și, la un moment dat, ca ultimă concluzie, ca încoronare supremă, violarea tuturor secretelor ei, a tot ceea ce ea ascunde, conștientă că e partea brutală a ființei ei, oficiile vieții organice, care n-au altă justificare decît aceea că sînt suportul vieții spirituale — ca subsolurile unde se fabrică forța care în salon strălucește în ghirlănzi de lumini.

Adela este o iluzie paradisiacă, și nu trebuie să devie o realitate. Nu trebuie s-o asimilez întru nimic domnișoarei Niculina P..., artistă coregrafică (și dramatică *in spe)*, care, ca și maestrul de scrimă, are un rol important în păstrarea echilibrului organic și, probabil ca și el, nu are numai un singur client.

Atunci ? Atunci rămîne să fac o tranzacție cu natura, sau, mai exact, s-o mistific. Voința de a nu muri, geniul speciei sau elementul imperceptibil a creat în individ iluzii și miraje. E amorul : arbust în primăvară, cînd frunzele și florile, pe care cîntă păsări și se opresc fluturi, acoper trunchiul inestetic, care hrănește coroana. Voi mistifica la rîndul meu geniul speciei, elementul primordial, voința de a nu muri, voi păstra numai coroana arbustului. Voi iubi în Adela forma ei ideală și sufletul, parfumul vieții ei, îi voi da totul fără să-i cer nimic.

Hm ! Amor platonic ?... Trubaduresc ? Comuniune între suflete ? („Androgin și ginandru" ?) Autosofisticare !

Ipocrizie ! Strugurii acri ! Ori (sau : şi) perversitate de blazat, în care iubirea şi actul final (prea mizerabil asociat de domnişoara Niculina P... et comp.) s-au disociat. Ori pretenţii impertinente de supraom, care vrea să-şi deşurubeze creierul de corp, să-l pună deasupra vieţii, să joace un joc savant cu propriile lui sentimente, ca într-o partidă de şah jucată cu el însuşi. Platonism, oroare de materie, supraom ? Dar mărturiseşte că te arde un fier roşu prin inimă acum, cînd ţi-o imaginezi dormind în dezordinea pînzelor albe ! E cineva, încă inexistent, care aspiră în tine la viaţă şi vrea să aibă încîntătoarea şi tulburătoarea asimetrie a zîmbetului ei. Şi mărturiseşte că „fineţea" ei, „distincţia" ei, „unicitatea" ei îţi sînt preţioase ca tot atîtea cauze care o fac mai intangibilă, mai inaccesibilă, aşadar mai dorită ; ca tot atîtea văluri pe care să le arunce de pe ea pentru tine, ori să i le sfîşii tu, cu voluptatea sadică de a o dezbrăca de „civilizaţie".

Dacă aceea care a fost Ana de Austria n-ar fi fost drapată în inaccesibilitatea ei de regină, Georges Villiers de Buckingham n-ar fi decretat blocusul Angliei, numai pentru siguranţa unei scrisori a ei, şi n-ar fi fost pe punctul de a dezlănţui un război european, numai spre a crea condiţii favorabile victoriei lui supreme : supremei ei impudicităţi.

Într-un album antropologic am văzut reconstituirea ipotetică a pitecantropului pe cale de a deveni om. Ieşită dintr-o peşteră cu un silex în gheară, bestia în două picioare aşteaptă, gravă, să-i cadă prada.

Aceeaşi atenţie crudă o are bărbatul cînd a pus ochii pe o femeie. Scena se poate observa într-un bal, într-o grădină publică, într-o sală de teatru. Cînd nu are nimic din cruzimea asta tragică, individul e un farsor sau un emasculat. Şi femeile îl tratează în consecinţă.

Pînda de a acapara o femeie, consimţirea ori refuzul ei, nesiguranţa dacă-ţi dă sau îţi ia viaţa, ţipătul de bucurie cînd ţi-o dă, şi mai cu seamă de durere cînd ţi-o refuză... acesta, şi nu altceva, constituie poezia amorului — cînd contribuie *şi omul*, care vine pe o altă linie, desfăcută cîndva din pitecantrop.

O afacere destul de complicată...

Ieşisem la plimbare cu ea. În faţa ultimei crîşme din sat drumul era aproape închis de lumea îngrămădită în jurul unei căruţe. Cu incuriozitatea mea de om comod, organizată de-a lungul vremii conştient şi metodic, mi-aş fi făcut loc prin mulţime, fără să cercetez cauza îmbulzelii. Dar Adela n-a ajuns încă la indiferentismul meu filozofic.

Din vociferările lumii aţîţate, am reconstituit evenimentul în liniile lui generale : un ţăran — aducînd şefului de post suprema insultă de a nu-i recunoaşte dreptul de rechiziţie asupra unui purcel — zăcea galben, strivit, nemişcat, în căruţa care trebuia să-l ducă la spitalul din Tîrgu-Neamţului.

Trăgîndu-mă la o parte, Adela îmi spuse cu ochii în lacrimi :

— Are să moară pe drum ! Trebuie să-l ajuţi aici.

Am convins-o cu greu că omul are nevoie grabnică de spital.

Complicaţia a început în acest moment.

După ce a dat femeii ţăranului toţi banii din săculeţ, mi-a cerut (mai propriu : mi-a poruncit) să telegrafiez doctorului de la spital, prefectului de Neamţ şi „cuiva de sus“ de la Bucureşti. (E foarte convinsă că sînt un „om mare“...)

Am dat femeii ţăranului un bilet pentru doctorul din tîrg, pe care nu-l cunosc. Am scris prefectului, pe care nu-l cunosc. Am convins-o că scrisoarea către ispravnic face de prisos telegrama la Bucureşti.

În toată vremea asta, ea a repetat cuvîntul „mizerabil“ de o sută de ori.

Altă dată, în faţa crimei stupide aş fi avut şi eu sentimentele ei. Acuma, însă, făceam scrisori, denunţam infamii, îmi îndeplineam conştiicios rolul impus de dînsa, dar în ochi şi în suflet n-o aveam decît numai pe ea. Sentimentul de revoltă, trădat în glas, în mers, în gesturi, în respiraţie, potenţîndu-i şi exteriorizîndu-i viaţa, realizînd la maximum femeia din ea, îmi înnebunea inima.

Adela bolnavă !...

Am găsit-o cu faţa aprinsă, cu ochii strălucitori, respirînd scurt şi repede. Coloana de mercur a termometrului mi s-a părut cît Turnul Eiffel. La auscultare — nimic.

M-a consolat (ea pe mine !) : „Nu te speria, are să-mi treacă".

Nu găsisem nimic anormal, dar tocmai ignoranța cauzei m-a alarmat peste măsură.

Indicînd doamnei M... cîteva măsuri, cunoscute și de ea, m-am dus în cerdac.

Cînd mi s-a permis din nou să intru, Adela avea pala de păr așezată exact la locul ei, pe jumătatea stîngă a frunții, și un alt capoțel, mai bogat în dantele și panglici, iar pe pat și la îndămîna ei, o oglindă ovală cu mîner. Făcea sforțări să pară veselă, să-mi zîmbească și îmi cerea scuze că m-a „speriat" și că mă „plictisește". La șase seara, termometrul înnebunise ! Eram zăpăcit de spaimă, de inaniție, de nicotină.

Redusă de boală (în fapt și în conștiința mea) la un simplu organism în luptă cu germenii morții, dispărînd femeia, motivul de a vedea în ea adversarul temut, dispensator de viață, Adela devenise pentru mine ceea ce era în realitatea ei obiectivă — și mai ales în realitatea ei relativă față cu mine — aproape un copil. Dar sentimentele pentru copilul bolnav erau exagerate de toată forța pasiunii pentru femeia de pănă ieri.

Prima parte a nopții, am petrecut-o în cerdac, în dreptul geamului ei. Constelațiile se mutau pe cer cu stupida lor indiferență. Comparam, cu sentimentul unui regret sfîșietor, zilele trecute, cînd viața triumfa în ea, cu ziua de azi, cînd natura o aruncase la pămînt, aproape strivită, aproape inertă. Imaginația, scăpată din frînele voinții, desfășura vertiginos faptele posibile, și care, din posibile, deveneau sigure. Vedeam la capăt pe Adela murind, mă înduioșam asupra vieții ei stînse, mă înduioșam încă și mai mult asupra mea. De la o vreme, am băgat în sfîrșit de seamă că mă excit singur, că simt plăcerea să multiplic nenorocirile posibile din viitor și să le simt întîmplate, concrete.

La douăsprezece, temperatura se scoborîse cu două grade. Cînd îi luam pulsul, mi-a pus pe mînă mîna ei liberă și mi-a șoptit : „Ești foarte bun, ești prea bun". Dacă eu nu știam să-i pun diagnoza, nici ea nu mi-o putea pune exact. Nu eram „prea bun". Excesul de bunătate avea un principiu, acum înăbușit în subconștient, dar totuși activă, care se exclude cu bunătatea...

Întors din nou afară — și după ce peste o oră doamna M... mi-a spus că Adela doarme liniștit și respiră normal — am simțit fericirea unei speranțe robuste.

Era tîrziu. Constelațiile se mutase în altă parte a cerului, erau buchete de lumini, scînteiau cordial. O stea măruntă și vie din infinit se ivea mereu prin coroana unui plop de lîngă cerdac, jucîndu-se cu frunzele copacului ca o ființă mică și grațioasă. Mă simțeam pus acolo să păzesc somnul Adelei, să-i apăr viața pe lîngă care trecuse moartea, schițînd gestul de a se opri.

...Dar scăderea temperaturii putea să indice curba normală a unei boli care abia începe !... Ideea asta îmi strecură în suflet o neliniște mai chinuitoare decît spaima, goală de idei, de la început.

Se lumina de ziuă. Era frig. Chinul mă obosise. Se obosise și el. Căzusem într-un fel de atonie morală. Un vînt, de aici, din sat, al nostru, fără direcție hotărîtă, șoptea în frunzele copacilor.

La șapte am fost chemat la Adela, care se deșteptase. Era palidă și cu ochii obosiți, fără frăgezimea ei de altădată. Temperatura era sub normal.

Revenirea sănătății restabilise brusc situația și stările de suflet obișnuite, și Adela, în fața unui bărbat — acum nu mai eram medicul — stătea tăcută, rezervată, cu plapoma sub bărbie. M-a întrebat numai, cu ochii aiurea, dacă am dormit bine. Am mințit-o : „Aproape ca întotdeauna", și, prescriindu-i regimul (ce ridicol e un medic cu prescrierea regimului, cu „ajutorul" pe care îl dă naturii, ca musca din fabulă !) i-am permis să se îmbrace și să stea liniștită.

După două ore, care au trecut greu, dar pe care mi le-am impus departe de ea, m-am întors. Stătea într-un jilț de trestie în odaia de primire, cu un *empire* de culoarea liliacului, care-i accentua paloarea și ofilirea. Acum era mai puțin frumoasă. Dar niciodată nu-mi fusese atît de scumpă femeia aceasta, pe care în alarma mea exagerată și ridicolă crezusem că am pierdut-o.

Odată cu bucuria imensă că va trăi, izbucni, mai arzătoare decît oricînd, durerea pasionată, comprimată un moment de compătimire și de spaimă și pe care acum o înăsprea insomnia, odaia ei de culcare, toaleta ei de intimitate, înfățișarea ei pasivă și senzația, abia acum conștientă, a corpului ei palpat în ziua trecută. Senza-

țiile, care ieri erau simple semne informative pentru medic, astăzi, rememorate, erau percepute de omul înnebunit de ființa ei. Pielea ei — de mătasă cînd era fierbinte, de catifea cînd s-a făcut rece — o aveam acum în degete, în creier, în inimă. La senzația teribilă contribuia și relativa ei urîțire. Ofilirea ei semăna cu figura obosită de somnul neîmplinit, și atît de tulburătoare, din dimineața cînd am plecat la Varatic; îmi solicita compătimirea, care, ca orice stare de suflet provocată de ființa ei, se rezolvă în pasiune dureroasă; mi-o înfățișa dezarmată, mai posibil a mea. Efect izbitor al uzurii corpului ei ars de fierbințeală, ofilirea ei îmi ținea pe primul plan al conștiinței ideea arzătoare a vieții ei fizice.

Aflase că am vegheat toată noaptea la geamul ei. Mi-a spus cu tristețe, dezmierdîndu-mi ușor mîna: „Sînt încîntată de grija matale, dar nu o merit". Simplă politețe? Dar ea nu obișnuiește cuvinte goale. Modestie? Dar ea nu are prea dezvoltată virtutea aceasta. Atunci vorbele ei însemnau că ea nu are cu ce să-mi răspundă la *cauza* grijii mele? Oricum, mi-a arătat toată ziua atîta apropiere și atîta supunere, încît aveam impresia că dacă i-aș fi luat capul și i l-aș fi culcat pe pieptul meu, ea n-ar fi protestat, nu s-ar fi supărat, nu și l-ar fi retras.

Nu mai pot înțelege nimic... Întreaga logică mi-i viciată de conștiința celor cîțiva ani peste cei care permit asemenea jocuri. Abuzul involuntar de analiză, boală veche și incurabilă, complicat cu conștiința celor douăzeci de ani ai ei și patruzeci ai mei, m-a aruncat într-o țesătură inextricabilă, din care mi-i cu neputință să mă descurc.

Seara, Adela era atît de bine, încît a fost cu neputință s-o oprim să se plimbe pe șosea.

— Ai inventat boala... o simplă indispoziție, și acum, ca să nu te dezminți, mă tratezi ca pe o convalescentă.

Mi-a făcut concesia să se îmbrace bine și să nu respire niciodată pe gură. Pe drum mă întreba mereu: „Îmi dai voie să spun ceva?" ori: „Nu-ți mai place glasul meu?" Iar cînd uitam consemnul, ori dădeam vorbelor mele o intonație interogativă, îmi răspundea printre dinți: „Nu pot vorbi, n-am voie", ori: „Îmi dai voie să-ți răspund?"

Acasă, în cerdac, pînă unde am însoțit-o la întoarcere, ca să calce complect consemnul și să-mi facă în ciudă bine, a scos un tril lung, imitînd pe o celebră dar bătrînă

primadonă, de care rîsesem împreună la Iași, și făcîndu-mi o reverență adîncă, a intrat în casă scoțînd din nou trilul. Eu stătusem grav și mut. Ce putea face „maestrul" ? Să-i cadă la picioare și să-și dezmierde fața cu marginea rochiei ei, singurul răspuns cu putință ?

...Cu toată hipertrofia mea cerebrală, încep să simt limpede că voința are margini. Și, la urma urmei, idealism, platonism, estetică — morală și moralină — ce are de făcut natura cu toate aceste halucinații și fantome, pe care și le creează omul, ca să le opună sie însuși ? !...

Dar fără aceste fantome, fără acest fum pe creier, ți-ar fi ea atît de prețioasă ? Intangibilitatea ei, mirajul în care o vezi, unicitatea ei, toate aceste „fantome" ți-o fac scumpă și o deosebesc de toate femeile din lume !

A nega legitimitatea „fantomelor" este un sofism grosolan. Tot ce există e real, s-a născut din necesitățile vieții, și viața nu mai poate ignora ceea ce a creat ea însăși, ca să se adapteze fizic și moral. Fără tot acest „fum", fără toate aceste suprastructuri, care unei filozofii simple și simpliste i se par excrescențe prisoselnice, prejudecăți înlăturabile, Adela nu ar fi pentru tine o femeie de o specie unică, reprezentantă numai prin ea — nu ar fi *Adela*.

Dar, indiferent de toate acestea, e în joc fericirea ei, pe care tu, în cazul cel mai bun, nu i-o poți face durabilă. Iar fericirea nu o consideră nimeni fum și epifenomen.

Nu ! Adela va rămînea pentru tine mereu stînca pe care crește floarea-reginei, atît de apropiată că poți distinge micile steluțe catifelate, și totuși inabordabilă ca o planetă, din cauza prăpastiei care te desparte de ea !

Adela e bine de tot. Dar e încă puțin palidă. Isprăvea *Război și pace*.

— Romanul a început să devină trist. Nimic din ce făgăduia încîntător nu se realizează. Așa e și viața ?

I-am răspuns cu toată tăria zbuciumului meu de acuma :

— Da, așa e viața ! Pentru că vremea nu aduce de obicei decît tristeți. Vremea face gol în jurul nostru, ne omoară ființele scumpe, ne îmbătrînește și ne duce la moarte. Vremea a exilat din viață pe domnul M..., a ofilit pe doamna M..., are s-o îmbătrînească și are s-o omoare. În ceea ce e esențial, fundamental în viață, vre-

mea este inamica noastră cea mare. Pentru rest, ea nu are nici un plan, aduce delaolaltă și binele, și răul.

— Dar ziua aceea frumoasă pe munții Varaticului n-a adus-o tot vremea ?

Ar fi putut adăuga că vremea a adus-o și pe dînsa în drumul vieții mele...

— Sînt zile care vin prea tîrziu, ca o grațiare pe care ar afla-o un osîndit abia în ultimele momente, cînd expiră.

Trecînd peste răspunsul meu vag în formă, mai precis în fond decît aș fi voit, ea rămase în concret :

— Comparația nu e bună, fiindcă după aceea au venit alte zile frumoase... Și... (Am așteptat urmarea lui „Și"... în zădar.)

— Vremea stă la pîndă și nu pierde niciodată. Zilele bune se isprăvesc și melancolia e cu atît mai amară cu cît zilele vor fi fost mai frumoase. Vremea nu obișnuiește să fie mistificată.

Adela grefă pe generațiile mele problema specială cu care începuse vorba :

— Dar în viață lucrurile nu se isprăvesc întotdeauna ca în *Război și pace*. Uneori se isprăvesc ca în romanele care-i plac mamei, unde cei care se iubesc fug, îi cunună un preot în secret și sînt fericiți toată viața. Pentru ce scriitorii cei mari nu-i lasă niciodată pe bieții oameni să fie fericiți ? Nu cumva pentru că sînt nefericiți ei, din lipsă de simplicitate a sufletului, cum mi-ai spus mata odată ?

Mi s-a părut că văd în ochii ei un interes mai mult decît teoretic, și am sărit alături în considerații estetice. Grav și doctoral (și doară în stare normală nu sînt un om lipsit cu totul de bun-simț), i-am ținut o prelegere, la sfîrșitul căreia a asistat și doamna M...

— Operele de ficțiune — i-am spus Adelei, care începuse să zîmbească și zîmbi toată vremea cît ținu prelegerea — operele de ficțiune care se isprăvesc cu triumful binelui și cu fericirea sînt false, pentru că contrazic realitatea și dezmint experiența omenirii ; sînt imorale, pentru că creează iluzii zădarnice ; sînt lipsite de interes, pentru că *toate fericirile sînt la fel*, cum zice Tolstoi, aici de față.

— Şi încă pentru ce, *mon cher maître* ? mă întrebă ea cu tonul celui mai docil ucenic şi cu toţi diavolii ei în ochi şi în asimetria dulce a zîmbetului. Apoi, imediat : Şi fericirea din viaţă e tot atît de urîtă ca şi cea din cărţi ?

— Nu, pentru că cea din viaţă nu-i pentru alţii, e pentru cei doi.

— Pentru cei doi... repetă ea.

Şi, adresîndu-se doamnei M..., declară că i-i foame tare, tare de tot. Era ora mesei.

La despărţire, în ogradă, mi-a spus cu simplitate :

— Astăzi ţi-am spus multe prostii şi cîteva obrăznicii. Sînt vinovată, dar nici măcar nu pot să-ţi cer iertare, căci ştiu că orice aş face, nu te superi pe mine.

Nu i-am putut răspunde nimic. Căci răspunsul unic posibil, dezmierdarea obrazului meu cu marginea rochiei ei, nu i-l pot da. Dar n-am putut stăpîni nevoia de prosternare din ochii mei, şi nici ea nesiguranţa din ai ei.

Muzica din parc cînta sfîşietor un cîntec banal.

Acum nu mai am absolut nimic de ascuns. E sigură că o *ador* şi asistă (cu ce sentiment ?) la chinul meu de a rezista. Poate mi-i recunoscătoare... Poate o ofensez...

Voinţa mea e posibilă numai pentru că prezenţa ei mă ţine cu ea şi îmi paralizează imaginaţia despre ea, care se aprinde în absenţa ei, şi mai ales aici acasă, unde nici o priveliştе nu-mi solicită atenţia. La douăzeci de ani, cînd iubeşti amorul în femeia iubită, imaginaţia ornează poetic împrejurările şi pe femeie. La patruzeci, cînd nu mai iubeşti amorul, ci numai femeia, imaginaţia se concentrează asupra ei indiscret, realist şi precis, dizolvă, ca un reactiv izolator, tot ce nu face parte din fiinţa ei... Condiţia umană e teribilă ! În ţeasta cimpanzeului copleşit de instincte telurice, la un moment dat al evoluţiei şi spre nenorocirea lui, apare o flacără rece, conştiinţa estetică şi morală, care aruncă o lumină crudă peste mizeria iremediabilă. E una din multele crime ale naturii împotriva materiei vii.

Ce simte ea ? Îmi pare că astăzi mi-a vorbit de *noi* cînd îmi răspundea la indigestele mele pedanterii, în care toate cuvintele strigau : „Te ador !“ Mi-a spus că nu am sufletul simplu, că există în viaţă fericiri posibile... Pentru mine ? Ori pentru mine cu ea ? (Dar acel „Şi“... început şi neterminat ? Nu cumva însemna : „Şi ar fi putut urma şi alte zile mai frumoase ?“)

Vibrează în ea ceva pentru mine în adevăr ? Dar pentru ce glumește mereu ? Iubirea nu glumește, e gravă.

...Întotdeauna dibuiești ca un orb ! Gravă e pasiunea, ori adorația pierdută. Dar femeile nu devin pasionate decît după ce se întîmplă ceea ce trebuie să se întîmple pentru ca un bărbat și o femeie să-și spună „tu". Pănă atunci ele sînt în defensivă, au spiritul mai liber decît oricînd, cochetează, în deosebire de bărbat, care e pasionat și idiot întotdeauna înainte de acel eveniment capital și ridicol, dar care după aceea își recapătă libertatea de spirit, pentru că, în stricta economie a speciei, și-a îndeplinit tot rolul.

O experiență involuntară de psihologie. (Măcar atîta !...)

În după-amiaza toridă, obosit de o noapte fără somn, stăteam întins pe canapea în umbra odăii, stăpînit ca întotdeauna de nevoia pulsației vieții ei. De la o vreme, gîndurile începură să se îngreuie, să se materializeze, să se coloreze și să se închege în imagini care, căpătînd pe nesimțite consistență definitivă, se confundară cu florile de pe zugrăveala din părete în chipuri de femei, ca niște picturi murale. În iluzia optică datorită slăbirii conștiinței, fiecare floare din părete devenise o imagine în miniatură a ei : o femeie mică, în profil, cu nasul puțin acvilin, cu bustul înalt, cu pieptul ușor bombat. Apoi imaginile se decolorară și muriră odată cu ultima licărire a conștiinței : nu dormisem de treizeci de ceasuri.

...Nasul Cleopatrei a determinat istoria lumii. Adela, mai modestă, a înnebunit pe un blazat lucid cu dulcea asimetrie a zîmbetului ei.

Muzica militară cîntă *Carmen*. E curioasă „mediteranizarea muzicii", executată aici, între crîșme și barace, de acești țărani și mahalagii, care-și fac stagiul militar. Totuși, corectînd mental micile „variații", *Carmen*-ul din Bălțătești îmi face plăcere.

Sunetele se țes cu razele soarelui, deja tomnatic. Unele inflexiuni au culoarea razelor, sînt fire sonore de aur, care zboară prin văzduh ca fosfenele *.

---

* Funigeii.

Carmen geme de pasiune mortală, pe care în zădar ai căuta-o în același grad în nuvela din care a fost extras libretul.

Iubirea, nebunia fiziologiei, nu se poate spune, toată, decît prin muzică, fiindcă durerea se exprimă prin țipete, și muzica e țipătul perfecționat. Pictura și sculptura sînt arte inferioare : ele pot reprezenta iubirea, dar nu o pot exprima. Poezia ține mijlocul, pentru că abia o poate exprima. Pictura și sculptura sînt frumoase pentru că se adresează, prin forme, creierului. Muzica se adresează, prin creier, fiziologiei. Muzică frumoasă nu există : ea nu este „reprezentare". Muzica ori nu e nimic, ori ține de sublim, ca tot ce zguduie adîncurile insondabile ale ființei noastre, ca tot ce exagerează durerea de a trăi. De aceea orice muzică, chiar și un vals, dacă mișcă profund, e tristă... Dar asta e filozofia celor patruzeci de ani ai tăi, flămînzi de cei douăzeci ai ei!... Mă duc la Adela. Am venit de la ea adinioarea. Dar e imposibil să nu mă duc. Voi găsi pe drum un pretext. Imaginea ei îmi înăbușă respirația. Mă duc să mă liniștesc de ea cu prezența ei.

Ultima zi. *Ultima*. O fi regretînd ? Mi-a spus noutatea ca un lucru neașteptat și contrariant : „Știi, trebuie să plecăm mîne. Mama a primit o telegramă. Afacerile moșiei."

Acum e încă aici ! Noaptea care vine are să doarmă aici, aproape. Dar mîne, pe vremea asta, are să fie aiurea, departe, dincolo de Moldova, „la cîmp", cum zic țăranii, în altă lume. De mîni nu vom mai avea nimic comun — nici spațiul și timpul, care nu ne vor mai încadra la fel viața.

A împachetat toată ziua.

Imediat după prînz m-a chemat cu cîteva cuvinte clare, dar cu semnificație afectivă mai obscură, scrise pe un bilet de vizită parfumat (pentru ce ?) : *„Iubitul meu prieten, te așteaptă A..."*

„Te așteaptă A", în loc de invariabilul și protocolarul : „Te rog vino la noi", cu specificarea motivului pentru care mă cheamă și cu numele ei întreg.

Înainte, accentul cădea pe motivul invitației, și „Adela" era numai o iscălitură... „Te așteaptă A" nu este o simplă invitație, este o stare de suflet — este un vers liric !

și „A" este semnul unei mai strînse apropieri decît „Adela" de pănă acum. (Ea însăși, mai cordial decît „Adela M...".) O revoluție tot atît de complicată este : „Iubitul meu prieten". Oricît ar fi o formulă, „iubitul", mai ales din partea unei femei, conține încă în el căldura verbului din care provine, iar „prieten" suprimă distanța pusă de insipidul „*maître*", care dealtfel nu se mai potrivește astăzi. Dar o diferență de douăzeci de ani între doi oameni exclude apelativul „prieten", mai ales din partea celui mai tînăr. (Discipolul meu T... nu mi-ar putea spune niciodată : „Iubitul meu prieten".) Îmi acordă *femeia*, prin acest cuvînt, dispensă de zece ani, ceilalți zece fiind apanajul însușirii mele de bărbat ?...

...Era în odaia de primire. Strîngea obiectele mărunte și le învălea în hîrtie. Și-a retras mîna cînd am voit să i-o sărut : „E plină de praf". La protestările mele, a fugit în camera de-alături, am auzit-o spălîndu-se zgomotos și, întorcîndu-se în odaie : „Uite, dacă vrei numaidecît să faci toate politețele. Dar să știi că le faci acum pentru sfîrșitul vizitei." I-am sărutat așadar mînile amîndouă.

În zîmbetul cu care îmi spunea aceste cuvinte mi s-a părut că disting, stingîndu-se treptat, murind, o intenție de ironie, și zîmbetul era numai în ochi. Peste cîteva clipe zîmbetul îi iradiă, bun ca o lumină caldă, nu numai pe toată figura, dar parcă pe întreaga ei făptură.

— Ai să stai două ceasuri să-mi ții de urît, dacă nu ai altceva mai bun de făcut. Vrei ? Pe urmă am treburi care au să mă poarte prin toate odăile și prin cămară... Dar diseară trebuie să facem o plimbare de adio, lungă, lungă, lungă... Nu te chem la masă, pentru că nu avem o masă ca lumea. Împachetăm tot.

Cu decolteul în formă de inimă și brațele, de gospodină, goale pănă la cot, plecîndu-se ici, ridicîndu-se în vîrful picioarelor dincolo, era aceea care ar fi putut fi lîngă mine totdeauna dacă m-aș fi născut cu zece ani mai tîrziu și care acum pleca cu viața ei tot atît de departe de a mea, ca Sirius de Alfa din Centaur.

Fără calcul, fără șovăire, probabil pentru că începea de pe acum să fie departe, dar probabil și pentru că mi-o apropiase : „Iubitul meu prieten, te așteaptă A...", și fără să-mi dau seama de însemnătatea vorbelor, i-am spus la sfîrșitul unor cuvinte de regret, de un caracter mai general, că mă lasă singur. Mi-a răspuns tot atît de simplu :

— Ce pot să fac ? Dar n-ai să pleci și mata în curînd de aici ?

— Nu-i vorba de locul unde o să fiu și nici de singurătatea materială. (Prima mea „declarație" !)

— Ce pot să fac ? repetă ea.

În tonul ei era parcă conștiința unei culpe.

Am interpretat cum trebuie acest ton ?

Orice femeie are ceva matern față de bărbatul pentru care are afecțiune cînd el sufere, chiar și fata mică pentru un om în vîrstă, și o țărancă pentru Napoleon I Bonaparte. Cuvîntul Adelei a mîngîiat pe omul normal, pitit undeva în fundul ființei mele, dar *celălalt* ar fi preferat altceva, fie și punctul de-a dreptul ironic, care îi diabolizează uneori atît de sfîșietor zîmbetul și creează oricum un fluid subtil între mine și ea.

Dar Adela, care nu poate stărui multă vreme în atitudinea asta de suflet și care toată vara asta (n-am nici o îndoială !) a avut o iritație surdă împotriva mea — din cauza trecutului ? din cauza prezentului ? din cauza amîndurora ? — îmi dădu această modestă satisfacție :

— Cît ai să mai stai aici ?

— Peste două zile plec la București, și peste cinci, la Viena.

— Eram convinsă că ai să-ți execuți, în sfîrșit, programul de excursii prin munți (îmi spunea aproape pe față că renunțasem la excursii din cauză că nu m-am putut despărți de ea toată vara) și-mi părea rău că nu pot să te însoțesc și eu. Pentru prudență, m-aș fi dat drept sora matale. (Atingea, pentru întăia dată, fără nici o necesitate practică, problema raporturilor noastre prea libere și prea strînse — și atît de prețioase din cauza caracterului lor tulbure și a piedicilor sfidate). De ce-ai renunțat la excursii ?... Mata nu vrei niciodată ceea ce vrei...

Cuvintele ei se raportau la părăsirea programului meu carpatin, dar fraza, cu tot caracterul ei general, severitatea, *maturitatea* cu care a rostit ultimele cuvinte nu lăsau nici o îndoială că erau o aluzie (poate o mustrare ?) la șovăielile mele față de dînsa.

Începuse cu înțepături și isprăvea neliniștitor...

Am plictisit, ori am ofensat pe femeia aceasta cu tristul meu hamletism ? Dacă ar fi fost crudă și cu adevărat cochetă, aș fi amuzat-o și ar fi fost mai bine, oricît ar fi

suferit mîndria mea. Dar pare că n-am amuzat-o. Dacă îi sînt indiferent, am plictisit-o : dacă nu, am ofensat-o. Supraom, care-i doreşte fericirea !...

Nu i-am răspuns nimic. I-am cerut adresa exactă ca să-i trimit cartoane cu vederi. Mi-a spus cu o tremurare necunoscută de lumini în albastrul ochilor şi cu glasul ei cel mai voalat, privind în lături : „Nu ştiu bine unde am să fiu săptămînile viitoare". Dar cum nu putea sta la îndoială decît între două adrese, şi amîndouă la locuinţele ei, la ţară şi la oraş, era limpede că nu vrea să se prindă în obligaţiile corespondenţei.

Pentru cine se teme ea ? Probabil că numai pentru mine. Vrea să mă vindece, să curme jocul, pe care desigur l-a înţeles prea primejdios... Primejdios, pentru că ceea ce se petrece în mine ori nu are nici un ecou în ea, ori dacă are, ea vede lupta care se dă în mine şi imposibilitatea de a fi fericit orice ar simţi şi orice ar face ?

Dar ceasornicul îmi arătă că cele două ore trecuseră. Trecuseră prea repede. Fără să-mi dau seamă, avusesem iluzia că timpul stă şi el împreună cu noi, amical. Dar el îşi îndeplinea implacabil funcţia de a uza totul şi de a ucide viaţa. Trebuia să plec :

— Duduie, audienţa s-a isprăvit.

Cuvîntul i-a plăcut şi, ca să răspundă glumei mele, mi-a întins mîna să i-o sărut, cu aere de regină, dar şi-a adus aminte că-i prăfuită şi a retras-o. Sîntem atît de departe de acum o lună, cînd ea era încă ucenicul şi eu „maestrul". Acum între noi s-a stabilit cu totul raportul etern dintre femeie şi bărbat. Raport care întotdeauna mi s-a părut acela dintre manejele subtile ale pisicii şi naivitatea ursuză a cînelui. Şi ce frumoasă era în clipele astea, cu o încordare de viaţă în toate liniile ei zvelte, cu mînicile suflecate şi cu pala ei de aur pe jumătatea stîngă a frunţii !

Încă nu pot înţelege ce s-a întîmplat...

În seara asta ultimă, ne-am plimbat departe, pe şosea, „să ne luăm adio" de la natură şi de la noi înşine, cei de pănă acum.

— Luna se ţine mereu după noi de cîtva timp, aci, la Varatic, pe drum, acasă, chiar şi ziua. Nu mai sîntem singuri.

La observația asta banală, Adela mi-a răspuns cu vocea ei înceată, dînd frazei un ton confidențial :

— Da, ne urmărește. Să fim prudenți...

O glumă fără semnificație precisă ? Un *noli me tangere* ? O zădăreală ? Oricum, aceste cuvinte erau întâia ei recunoaștere explicită că acum nu mai eram cei de altădată, ci o femeie și un bărbat în defensivă și ofensivă, delaolaltă amîndouă.

Cuvintele ei îmi erau scumpe, și pentru nimic în lume n-aș fi consimțit să nu fi fost rostite. Dar aceste cuvinte, care erau ca o punte invizibilă aruncată între noi, mă făceau să simt și mai mult prăpastia dintre mine și femeia de alături — atît de aproape și atît de departe prin tot ce are necunoscut sufletul altui om, prin neștiința mea despre ceea ce se petrece în ea, prin șovăirile mele față de dînsa și față de mine însumi și prin frica mea de ea. Eu mergeam gîndind toate acestea. Ea visa sfîrșitul serenadei lui Schubert, atît de-ncet și de distrat îl îngîna, fără să-l mai poată părăsi.

Era frig și umed. Adela pusese haine groase și mănuși. Pe cap avea o beretă, de sub care se răzvrătea părul, umezit parcă de lumina lunii. Căutînd să evităm prundul drumului, ne îndepărtam adesea unul de altul. Atunci ea mă chema lîngă dînsa, făcîndu-mi loc pe îngusta fîșie fără pietriș. Nu se auzea nimic în toată imensitatea decît nota misterioasă, naiv frîntă, a buhailor-de-baltă de prin șanțurile drumului, geamăt al nopții și al pămîntului. Fusta de mătasă suna aspru sub rochia groasă și strînsă pe picioare a femeii de lîngă mine. Dar cînd am ieșit în cîmp... o, luna avea altăceva de făcut decît să ne urmărească pe noi. Ea țesea aburii care se tîrau pe cîmpie în pînze destrămate de argint, pînă departe, cît vedeam cu ochii. Pe unele întinderi, ceața mai deasă și mai așezată forma lacuri, din care răsăreau copaci singuratici, ale căror umbre păreau oglindirea lor în apă. Iar în fund, spre Varatic și Agapia, înspre care se încovoia cîmpia cu lacurile în pantă, munții, ca niște valuri de fum gros, izvorau parcă atunci din pămînt, dîndu-ne iluzia că asistăm la originea lucrurilor. Iar peste toate, departe în adînc, dincolo de înălțimile Sihlei, clipea din secundă în secundă o pleoapă de foc colosală și sinistră ca reflexul unui incendiu din altă lume.

Adela se opri, îmi luă brațul și se strînse lîngă mine, speriată. Ea nu știa că pleoapa sinistră de foc erau lucorile unei furtuni îndepărtate.

Împrejurimile banale, cunoscute așa de bine de noi — valea pe unde fusesem de atîtea ori, cu ogoare și așezări omenești, munții Varaticului, pe care-i urcasem ca într-o promenadă — nu mai erau ele. În locul lor, și la cîteva minute de ultimele magherniți ale uliței noastre, apăruse o lume din altă epocă geologică, în care umblam acum singuri, Adela și cu mine. Și dacă eu mai văzusem cîndva aceste secrete ale nopților de munte — dar niciodată pe toate la un loc ca acum — pentru ea totul era nou.

Uimită la început și entuziasmată mai pe urmă, pierzînd probabil sentimentul realității și deci și al tacticii dictate de duelul dintre pasiunea mea mută și instinctul ei defensiv, în mijlocul acestei lumi ireale, unde rătăceam ca pe o altă planetă, Adela (acum stăteam unul lîngă altul pe trunchiul unui copac căzut de pe marginea drumului) îmi luă o mînă între mînile ei, pe care și le puse pe genunchi. Gestul era anormal, străin raporturilor dintre noi... Dar în mediul acesta din alte lumi, gestul anormal era cel normal. Gîndurile, simțirile și faptele se ajustează mereu la împrejurări, inconștient. O mică schimbare în mediu provoacă o deviare a sufletului. (Lampa de pe masă, mutată pe un scaun din colțul camerei, modifică tot peisajul încăperii — alte umbre, alte proporții — determină altă tonalitate a sensibilității, altă direcție a gîndirii și alte reacții...)

Un plop de alături palpita încet. Mai departe, se contura imprecis prima casă din Valea-Sacă. Dar toate erau într-un deficit de realitate. Spiritul nu le putea conferi întreaga existență... „Uite, lacul vine la noi. E și o barcă pe el", și-mi strînse mîna într-ale ei, de fericire.

Cînd ne-am ridicat de pe trunchi, am luat pe Adela de mînă, am pășit mai departe prin ceața de pe jos, care părea lumină de lună condensată. Umblam tăcuți, ținîn-d-o — nu ; ținîndu-ne — de mînă, și din ce în ce mai conștient că s-a întîmplat ceva neobișnuit, acum pentru întîia oară, c-am trecut în altă fază a vieții. Dar toate se confundau în conștiință, erau tulburi și fără concluzie. De la o vreme mi-am pus mîna în buzunarul pardesiului împreună cu mîna ei. Ea s-a întors un moment spre mine, copilărește. Toată viața ei și toată viața mea o sim-

ţeam concentrată în micul ei pumn închis în palma mînii mele. O mică mişcare a mînii ei şi — prin voinţa ei? prin voinţa mea? prin a amîndurora? prin a nimănui? — pumnul ei se eliberă şi mînile noastre se întovărăşiră, mai strîns, prin degete. Aproape de Valea-Sacă ne-am întors înapoi. Mişcarea de a ne întoarce ne-a despărţit degetele. Dar Adela, conştiincioasă, a restabilit situaţia de mai înainte.

Cînd am intrat în Bălţăteşti, mîna ei era încă proprietatea mea, ca *dincolo*. Dar faptul rămînînd acelaşi, semnificaţia acum devenea alta. Şi cînd ea îşi desfăcu mîna de a mea, deget cu deget, cu mişcări fine, parcă, din delicateţă, pe ascuns de mine, şi o scoase din buzunarul pardesiului încet, pe nesimţite, simţii că aşa trebuia să facă: lumea în care fusese adinioarea, spectacolul unic, era demult, era departe, era ca amintirea, la deşteptare, a unui vis în vis.

Dar realitatea de fiecare zi năvălea toată, cu sentimentul că peste cîteva minute se isprăveşte ultima sară şi cele din urmă momente petrecute cu Adela.

Aproape de casă am rugat-o să-mi scrie, măcar un cuvînt, la două-trei luni. Cochetînd, cochetînd altfel, cochetînd şovăitor, cochetînd supus, mi-a promis, dar trimiţîndu-mi cuvintele legate parcă de un fir elastic, ca să mi le ia înapoi, tocmai cînd credeam că mi le-a dat cu totul. „Ce să-ţi scriu?... În viaţa mea nu se petrece nimic... Bine, am să-ţi scriu..." Apoi, fără tranziţie, m-a întrebat de ce natură e sentimentul meu pentru ea.

Mi-am dat bine seamă că momentul e deciziv. Dar n-am avut nici slăbiciunea de caracter de a-i spune că o iubesc, nici tăria de a-i spune: prietenie. Alunecînd pe panta sufletului, i-am răspuns, cu ezitările unui om care caută conştiincios, şi nu găseşte încă, formula exactă, că cea ce simt pentru ea e „un sentiment foarte curios".

Imediat mi-a replicat, aproape ofensată:

— Adică bun de pus la muzeu?

Strîns astfel de aproape şi puţin biciuit în mîndria mea, dar înconjurînd cuvîntul teribil, i-am definit sentimentul meu „curios": „O nesfîrşită prietenie pasionată". (Cuvîntul „prietenie" avea rolul să slăbească efectul celuilalt, ca eterul care insensibilizează şi face suportabilă înţepătura.)

N-am spus nimic. Ajunsesem la poarta casei ei. Eram, amîndoi, în atitudinea care precede despărţirea. (Calcu-

lase locul și momentul ? Alesese ultima întîlnire, ca totul să rămînă fără urmare ? Ori așteptase, și acum, plecînd, se împlinise terminul ?) Și-a trecut numai mîna pe ochi și pe frunte. Îi simțeam respirația aproape, parfumul fierbinte al ființei ei. Stătea nemișcată, înaltă, ea toată, cu toată prezența ei, cu teribila ei prezență. Îi simțeam căldura trupului întreg, de la distanță. I-am luat o mînă, i-am scos mănușa, dezbumbînd-o inexpert. Aveam sentimentul că o dezbrac puțin. I-am sărutat mîna multă vreme, cînd pe o parte, cînd pe alta, apoi, cu o senzație și mai otrăvitoare, între încheieturile degetelor și, dîndu-i în sus mîneca îngustă a pardesiului, i-am sărutat brațul de la încheietura mînii pînă la stofa răsfrîntă. Brațul avea miros de ambră. Ea tăcea, cu fața întoarsă acum. O rugam să meargă în casă, să nu răcească, dar îi țineam mereu mîna, în care nu simțeam nici o intenție de împotrivire sau de impacientă și pe care o sărutam mereu, în toate felurile. Stînd cu fața întoarsă, în întuneric și sub copacul care ne adăpostea și făcea întunecimea mai densă, nu puteam să-i văd bine fața. Dar din atitudinea corpului, din reacția mînii, din inflexiunile brațului îmi pare (acum, căci atunci nu gîndeam nimic) că era tulburată, încurcată, alarmată, moleșită, fără voință. În sfîrșit, repurtînd cea mai mare victorie asupra mea de cînd exist, am lăsat din mînă mica pradă — ea și-a trecut din nou mîna pe ochi și pe frunte cînd îmi spunea, șoptit : „Bună seara“ — și m-am despărțit de dînsa c-un sentiment de fericire, de durere, de rușine, de triumf, de spaimă, și, cu o revărsare de tinerețe în piept, am apucat spre Varatic.

Dar m-am întors îndată, să stau aproape de ea, pe banca de la poartă. Se plimba prin cerdac. Îi auzeam pașii repezi. Sunetul, ritmul pașilor îmi dădeau halucinatoriu imaginea corpului ei în mișcare. Și o dată cu sunetul pașilor, părea că vine de la ea, și-mi ucide voința, un fior subtil al vieții ei. Realitatea asta nouă, care începuse acum o jumătate de oră, mă uimea. Îi spusesem că o iubesc, mă lăsa s-o iubesc. Dacă aș fi vrut să-i sărut picioarele, care umblau acum neliniștite prin cerdac, sînt sigur că m-ar fi lăsat, atît de mult nu mai avea nici o voință în clipele acele. S-a împotrivit numai la un singur lucru. Cerîndu-i să-mi acorde o favoare, fără să i-o specific, și acordîndu-mi-o cu un „da“ înăbușit (ce-o fi cre-

zut ?), i-am şoptit : „Dă-mi voie să-ţi spun pe nume : Adelina". Ea m-a corijat cu vocea puţin iritată : „Nu, nu ! Spune-mi Adela !" În adevăr, ceea ce se petrecea între noi nu era gingaş. Iar diminutivul era de un gust îndoielnic. (De unde izvorîse acest cuvînt, la care nu mă gîndisem niciodată ?)

Adela continua să se plimbe repede. Femeia înaltă se plimba agitată din cauza mea şi se gîndea intens la mine. Întreagă viaţa ei lăuntrică era determinată în aceste momente de existenţa mea. Îmi era cu profunditate bine să stau aproape de ea şi s-o păzesc. Şi nu voiam să cuget nimic, pentru că simţeam că o idee inamică se încearcă să izbucnească în conştiinţă, ideea care mă chinuieşte acum şi se rezumă simplu de tot : I-am sărutat mîna şi braţul ca un amant... Cu ce drept ? Cu dreptul învoirii ei postume ? Dar ce putea să facă ? Putea aduce ea un afront, cu atît mai dureros cu cît faptul era mai grav, „maestrului" pentru care are stimă, admiraţie, simpatie, recunoştinţă ? Şi căruia cochetăria şi rarele ei abandonări sufleteşti (poate simplă ofrandă graţioasă adusă omului matur, căruia voia să-i acorde tot ce-i putea acorda *en tout honneur)* îi dăduse pretextul să facă ce a făcut ?

E ruşinos să înclin spre ipoteza că mă iubeşte. (Era adolescentă cînd treceam de amiaza vieţii !) Dar... nimic nu e adevărat şi totul e posibil. În cazul acesta, nu m-am purtat mai bine decît în celălalt. Nu i-am răspuns clar că o iubesc, deşi, cu deplină conştiinţă sau nu, ea a făcut tot ce putea ca să-mi provoace destăinuirea ; m-am ferit în mod lamentabil ; mi-am trădat voinţa de a nu-i spune că o iubesc ; am cedat, silit parcă de provocarea ei, debitîndu-i ridicula mixtură „prietenie pasionată", după şi mai ridicolul „sentiment curios" ; nu am întrebat-o nimic, nu i-am cerut nimic, nu i-am propus nimic, nu i-am făgăduit nimic. Aşadar, din motive de înalt ordin moral şi sentimental — imposibilitatea de a crede că o femeie ca ea mă poate iubi, frica de a nu o putea face fericită chiar dacă m-ar iubi, care deghizează poate o laşitate — m-am comportat, mai rezervat doară, ca orice bărbat care prinde într-un colţ mai întunecat pe o femeie cu care flirtează şi pe care o crede destul de accesibilă !

Am *căzut* ca o femeie isterică, m-am dat pradă mîinii ei mici, care se dăduse şi ea pradă supusă şi pe care o simt şi acum pe buze şi în inimă...

Dar orice a simțit atunci, orice simte acum, raportul dintre ea și mine s-a schimbat radical, pentru totdeauna, până la moarte...

A plecat cu cîteva minute înainte de ora zece. A făcut totul, ori s-a petrecut totul, ca să fiu sigur că n-am ofensat-o, ori că... cine știe? — căci m-a întîmpinat cu o confientă simplitate și cu o neascunsă pornire de atașament, probat de la început prin întîrzierea mînii ei într-a mea, multă vreme încă după ce mi-o dăduse. (Și mi-o dăduse — ori mi se pare? — cu gestul cu care încredințezi cuiva un obiect, cu care i-l „dai".) M-a dus la banca din cerdac, mi-a făcut loc lîngă dînsa, a pus în voce — anume? instinctiv? — intonații neobișnuit de calde.

Cînd trebuia să plece, după ce și-a luat adio cu toții, s-a întors și — crezînd momentul potrivit, căci ceilalți erau ocupați cu ultima aranjare a lucrurilor mărunte și a persoanei lor în landau — mi-a pus încheitura mînii pe gură (mîna și brațul!), mi-a dat mănușa pe care i-am scos-o aseară din mînă, și apoi, fulgerător, s-a aplecat cu buzele pe mîna mea, cu primejdia de a se da în spectacol întregii ogrăzi și, fără nici un cuvînt, s-a întors la trăsură.

Cu mîna pe mînerul de la portița landaului, a șovăit un moment, apoi s-a urcat repede.

Birjarul a închis portița în urma ei și, în clinchet de zurgălăi, Adela s-a dus. De pe canapeaua de dinainte, și-a mai scos capul de cîteva ori din landau, cu fluturări de voal — voalul care-mi dezmierdase buzele pe drumul spre Varatic și pe care de atunci nu și-l mai pusese niciodată — și, la o cotitură a drumului, după o dugheană dărăpănată, dispăru într-o singură clipă cea din urmă fluturare a voalului roz.

În acest moment începu trecutul. Ca o muzică de pe alte tărîmuri, reflectată într-un ecou, erau toate cîte se petrecuse în zilele fierbinți ale verii, care trecuse și ea... Cetatea Neamțului, Varaticul, Ceahlăul, drumurile pline de soare, nopțile cu lună îmi apăreau acum ca un cortegiu al verii, care defilase repede și dispăruse după orizont, condus de Adela.

Mi-a sărutat mîna din prisosul inimii, în emoția despărțirii de prietenul copilăriei și adolescenții ei și de omul înnebunit de tinerețea ei? A pus în gest o intenție de reciprocitate, dar l-a făcut tardiv, ca să nu-i dea o

semnificație disproporționată cu sentimentele ei, ori fiindcă știe că nu vreau să-i cer ceea ce doresc cu sălbăticie?

Am impresia că a murit. Casa ei a stat toată ziua cu ferestrele deschise și cu lucrurile întinse la soare în cerdac, pe frînghii. Iar acum noaptea, acolo unde altădată era lumină și viață, e tăcere și nemișcare. În odaia unde rîdea și cînta Adela, acum e întunecime și dezolare, și geamul ei, care strălucea în noapte, acum e o lespede de marmură neagră.

„Fost-a, n-a fost, ori a fost vis?" Cuvintele astea simple, puțin cam ridicole, scris cu litere chirilice într-o carte veche de stihuri, mă obsedează.

Mă duc sub copacul mare, unde i-am spus cîndva, odinioară... Da, i-am spus... I-am spus stîngaci, ofensator de stîngaci, subliniind că nu vreau să-i spun, dar i-am spus! Atunci mi-a dat mîna ei mică și rece și puțin din brațul ei rotund cu miros de ambră, cînd i-am simțit inima în pulsul care bătea alarmat sub buzele mele.

Dacă i-aș fi cerșit ființa...

A trecut fericirea pe lîngă mine, și nu i-am pus mîna în piept?

Plouă tomnatic, mărunt și rece. E mai bine așa, acum, cînd nu mai există. Splendoarea lunii ar fi o sfruntare! Stau cu mănușa ei mică, îngustă, cu degetele subțiri, cu nasturii descheiați *atunci* de mine pe începutul brațului ei rotund cu miros de ambră. Mi-a dat-o ca o amintire? Mi-a dat-o ca un zălog?

După-amiază am rătăcit pe șosea, afară din sat. Acolo unde erau munții, nu mai era nimic. Neguri grele, mortuare acopereau singurătățile. Pe drumul plin de apă, țărani cu cojoace și căciuli, femei cu saci în cap ieșeau din ceață și intrau în ceață.

Am apucat drumul muntelui, pe unde fusesem de atîtea ori cu ea. Trunchiul răsturnat, pe care am stat în noaptea aceea de altădată cu mîna în mînile ei, acum era ud, trist, părăsit... I-am chemat imaginea, dar imaginea n-a venit. Aveam în ochi, și din ochi proiectată în suflet, expresia figurii ei, dar imaginea era rebelă. Impresiile, senzațiile, dorințele provocate de ea în totul și de fiecare farmec al ei în parte îi întunecau claritatea imaginii. M-am dus s-o caut la ea. Am inventat un pretext ca să intru în casă. Era atît de gol! Lipsea nu numai

ea, dar și acele obiecte care țin de om și dau locuințelor viață și personalitate. Am umblat prin odăi, pășind încet, în secret. Mi se părea că tulbur supărător, că nu respect liniștea de moarte, eternă de acum nainte, lăsată de ea. Mi se părea că ofensez cu zgomote vulgare muzica amintirilor. Am pus mîna pe toate cîte știam că trebuia să le fi atins ea, am stat pe unde obișnuia să stea ea, pe jilțul de trestie, pe capătul canapelei din odaia de primire, cu fiorul că ocup în spațiu locurile pe care le umpluse ea cu ființa ei. Apoi, conștient de îndrăzneala mea irespectuoasă, m-am dus în camera ei de culcare. Aș fi vrut să stau un moment pe patul ei, dar mi s-a părut că aș comite un abuz grosolan. (O, filozofule al „materiei și forței" !) În aer plutea încă — ori era o iluzie ? — parfumul ei, pe care l-am simțit în inimă, amestecat cu viața ei, în munții Varaticului și în noaptea cea din urmă. Dacă aș fi putut capta această singură și ultimă realitate, care mai rămăsese aici de la ea... Oglinda, prin care mi-a zîmbit în dimineața aceea îndepărtată și care-i încadra capul și bustul, acum reflecta stăruitor și inutil o litografie din perete. Căutam ceva din ea, de la ea, dar afară de parfumul din aer, mai vag decît reminiscențele în agonie, nu mai rămăsese nimic ! Ori, dacă în vibrațiile de aer și de eter din odaie stăruia poate încă ecoul glasului ei și imaginea figurii ei rîzătoare, simțurile mele obtuze nu le puteau culege și trimite sufletului. Am tras unul după altul două saltare ale scrinului, în care nu mai era nimic decît tristețea mocnită a saltarelor goale, apoi pe al treilea, din care s-a răspîndit, ca o adiere din trecut, același parfum al ei, și apoi, pe cel din urmă, unde am găsit un degetar stricat și o bucățică de dantelă albă. Am luat obiectele scumpe și le-am pus în portofoliu lîngă mănușă, lîngă biletele ei, lîngă pana pitpalacului și lîngă acul de siguranță cu care mi-a prins pelerina în munții Varaticului. Atîta rămăsese de la ea — și florile presate, rest mort din strălucirile verii, dispărută o dată cu ea. Și în odaie, patul pe care dormise, scrinul unde-și ținuse pînzele subțiri și oglinda care-i reflectase capul, și pieptul, și brațele, și zîmbetul din dimineața de altădată.

Cînd am ieșit în cerdac, prin draperiile grele de pe deal s-a furișat o rază, răspîndind peste plai un abur de aur, ca atunci pe Ceahlău. Dar în curînd raza se stinse în negurile tomnatice de pe înălțimi.

DIN PERIODICE

Un manuscript rătăcit

Subsemnatul, student în medicină la Iași, stă într-o odaie de mahala, în care de zeci de ani stau numai studenți. Generații întregi universitare și-au avut reprezentanții în această odaie. Gazda mea, ca toate gazdele de acest soi, e o cucoană bătrînă, vădană, care-și cîștigă viața ținînd studenți la gazdă și care nu lasă nici un prilej de a se lăuda cu foștii ei chiriași... „He, domnule, cîți doftori, cîți advocați, cîți profesori au trecut prin mînile mele!... Cînd îi văd acuma, parcă văd pe băieții mei..."

După vechiul și frumosul obicei, acuma primăvara, cînd gospodarii încep să facă straturi în grădină, cînd „vacile domnului" aleargă pe toate gardurile de bucuria soarelui cald al lui marte, cînd Paștele-s după ușă, nu-i gospodină să nu se silească a griji casa pentru o „zi mare ca aceea..." Și gazda mea e o gospodină cu care mă laud. De trei zile de cînd tot grijește și tot nu i se pare încă destul de curat... Nu știu ce are anul acesta, căci s-a hotărît să scoată afară și dulapul cel mare din tindă, care sta acolo neclintit de 20 de ani „de cînd l-a cumpărat răposatul..." Și l-a scos. Cînd l-a înclinat din loc, a căzut jos o mulțime de hîrtie care se ținea între dînsul și perete.

Curiozitatea și iubirea de lucruri vechi mă făcură să le cercetez și, între caiete de *Istoria Orientului,* ori *Patologie internă,* uitate de studenți din alte generații și cari puteau sluji de material pentru o *Istorie a învățămîntului la Universitatea din Iași,* dădui și peste un manuscript cu un *moto* latinesc. Autorul, necunoscut, și fără titlu. Multe pagini mucezite, așa că n-am putut să-l citesc complect. Din conținut, precum și din impresia ce-ți lasă chipul cum e scris — caligraficește —, se vede că autorul manuscriptului l-a scris într-o epocă foarte nenorocită a vieții sale și în fuga unei nopți de durere.

Iată manuscriptul, pe cît l-am putut descifra.

. . . . . , , ,

Vivere, mi Lucili, militare est."
SENECA

...Ploaia nu se mai sfîrşeşte de trei zile... Ce umezeală dureroasă ! Şi zgomotul mărunt şi statornic al picăturilor cari se cern pe acoperămîntul şubredei mele case... Ah ! Picăturile astea le simt tot mai aproape, mai aproape, le simt pe inima mea !...

Acum simt mai mult decît oricînd durerea *singurătăţei*... Ştiţi voi ce-i singurătatea ? Ştiţi voi ce înseamnă să n-ai pe pămînt nici o inimă care să bată vreodată şi pentru tine ? Să simţi cea mai mare durere, ori să simţi o bucurie şi să n-ai cui o spune ! Să n-ai o mînă care să-ţi netezească fruntea, atunci cînd în lupta vieţei vei fi căpătat o lovitură teribilă !... Poţi să mori, să cazi la marginea unui drum, să rupă cînii din tine, şi nimeni, nimeni nu va vărsa o lacrimă pentru tine... Vor trece, se vor simţi datori să le fie „milă"... vor anunţa primăria că un hoit împuţeşte ulita !

Cum s-alung aceste gînduri ? Să cetesc ? Ce să cetesc ? Am început *Idiotul* lui Dostoievski, dar am ajuns tocmai la o parte cam plictisitoare. Are dreptate Vogüé *, *Idiotul* are prea multe digresii. Scriitorii aceştia ruşi, cari scriu pentru un popor aşezat, unde viaţa are încă ceva de patriarhal, se dedau la nişte analize prea minuţioase, prea „pe larg". Un romancier francez, care scrie pentru un popor veşnic în mişcare, pentru un popor unde fiecare minut al vieţii costă bani, pentru un popor care trebuie să-şi împartă gîndurile şi activitatea în atîtea şi atîtea direcţii, romancierul francez, zic, e nevoit, silit să fie scurt. Dacă comparăm viaţa cu nişte unde, putem zice că scriitorii ruşi ne dau în scrierile lor înseşi aceste unde, scriitorii francezi ne dau părţile culminante, vîrfurile undelor. Scriitorii francezi ne dau viaţa văzută din *goana vieţei*, ruşii, văzută din *pasul vieţei*... Cu toate acestea, scriitorii ruşi îmi plac mai mult decît cei francezi... Dar în sara asta nu pot urmări o analiză aşa de minuţioasă, nu pot citi *Idiotul*... Voi lua desigur pe Eminescu. Căci în vremea celor mai mari dureri l-am cetit pe Eminescu... Poezia

* E. M. de Vogüé. Vezi necrologul lui Ibrăileanu despre acest autor în *Opere*, 4, p. 321-322.

adevărată este condensarea simțirilor, și „Eminescu" este poezia noastră, condensarea simțirilor noastre, ale așa-numiților „proprietari intelectuali" — subsemnatul din „armata de rezervă", „cum a zis Marx încă de la anul" nu știu care...

Și așa de adevărat este că Eminescu întrupează simțirile noastre, încît... Un exemplu :

Pe lîngă plopii fără soț
Adesea am trecut ;
Mă cunoșteau vecinii toți —
Tu nu m-ai cunoscut...

Nu vedeți aicea un tînăr proletar intelectual care se înamorează mai întotdeauna de o domnișoară din „societatea înaltă" și cu care nu poate veni în contact din pricina deosebirei de poziție socială, și pe care o pîndește din drum ? Dar este banală trecerea unui tînăr cult și sărac pe la fereastra unei domnișoare boieroaice. Este un clișeu acesta în literatura românească ! * Proletarii intelectuali ies din o pătură socială de ale cărei domnișoare nu se pot înamora. Dar „plopii fără soț ?" Nu vedeți orașele noastre de provincie, cu casa în ogradă, cu un lung șir de copaci — și plopi mai ales — înșirați de-a lungul unui gard de scînduri ? Dar o poartă mare, greoaie, cu numărul casei... a, iertați, intru în amănunte prea personale, și arta e impersonală, nu-i așa, domnule Maiorescu ? Ce frumos studiu s-ar putea face asupra lui Eminescu, din punct de vedere a legăturei dintre poezia sa și „publicul cetitor", care, în țara românească, e alcătuit aproape exclusiv din proletarii intelectuali... Mi-aduc aminte de deosebirea pe care o face Taine între publicul englez și francez pentru a arăta deosebirea între Tennyson și Musset.

Un lucru însă îmi strică la Eminescu : E exclusivismul amorului din poeziile lui... Căci nu-s amorezat... am fost demult, la optsprezece ani... Iar poarta și gardul, și plopii de cari vorbeam mai sus, D-zeu știe de vor mai fi ființînd și acuma...

Singurătate !

Dorința de un suflet care să te asculte, să te-nțeleagă... asta aș voi să găsesc eu în Eminescu... și nu găsesc.

---

* Cf. G. Ibrăileanu, *Pe lîngă plopii fără soț* (Considerații tehnice), în *Opere*, III, p. 78-85.

Nu-mi trebuie mie „braţe moi", „păr galben", pentru că poţi să le ai şi să fii tot singur! Şi totuşi, îmi place Eminescu! Îmi place să-l cetesc, pentru că, făcînd abstracţie de obiectul dorinţei acestui nenorocit poet, rămîne tonul de tristeţe, de nemulţumire, de dor, pe cari eu le *aplic* la propriile-mi dorinţi... Şi apoi, cine ştie dacă Eminescu nu va fi simţit acelaşi sentiment de *singurătate* şi dacă nu cumva, înşelîndu-se pe sine, „braţele" şi „ochii albaştri" nu vor fi fost tocmai căutarea unui leac al acestei singurătăţi...

În sfîrşit, trebuie să cetesc pe Eminescu... Ce jalnic se plînge firea afară! Sfîşietor şuieră vîntul... În goana lui se repede printre copacii trişti, „farmă o creangă", s-aruncă în geamul meu care abia se împotriveşte... şi aleargă mai departe, cine ştie unde!

. . . . . , , ,

Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri
Şi niciodată n-or să vie iară,
Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mişcară
Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri,

Ce fruntea-mi de copil o-nseninară,
Abia-nţelese, pline de-nţelesuri —
Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri,
O, ceas al tainei, asfinţit de sară.

Să smulg un sunet din trecutul vieţii,
Să fac, o, suflet, ca din nou să tremuri
Cu mîna mea în van pe liră lunec;

Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri,
Iar timpul creşte-n urma mea... mă-ntunec!

Ce nenorocit trebuie să fi fost omul care a scris aceste rînduri!... Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri!... Ce silă, ce descurajare îţi produc toamnele, cînd săptămîni întregi vezi nori, nori, nori ducîndu-se unii după alţii, „trecînd pe şesuri..." Şi cînd viaţa întreagă ai trecut-o în această silă şi descurajare!... Şi cînd pierdut e tot în zarea tinereţei!? Sînt multe cuvinte care, fiind des întrebuinţate, sau adresîndu-se unui suflet care nu găseşte într-însul elementele cari răspund acestui cuvînt, trec

drept banale. A nu mai avea nici o nădejde ! este din aceste cuvinte... Și știți voi ce înseamnă a nu mai avea nici o nădejde ? !... Știți voi ce înseamnă a te mișca, a te duce colo și dincolo și a te întreba în același timp : pentru ce toate acestea ?... Ce nefericit trebuie să fi fost Eminescu... Și totuși, un artist, chiar în cea mai mare nefericire, are și o bucurie — aceea că poate să-și spuie bine și frumos nefericirea : fericirea creației operei de artă.

Dar noi, nenorociții aceștia, cari nu putem fixa un sentiment, noi, amicii platitudinei ! ?... Avem și noi o mulțumire : să ne convingem că sufăr toți. Cînd știi că sufăr toți, ești mai mulțumit. Bestia omenească nu sufere atîta de propriile-i nefericiri, cît de fericirea altora.

— Dar sînt unii mulțumiți ! Sînt unii cari nu-s singuri !

— Li se pare lor, voi răspunde... Și ce pot răspunde alta ? Căci mi-am pus în gînd cu tot dinadinsul să mă mîngîi cu ideea că nimenea nu se poate lăuda : „nu-s singur“... !

Va să zică trebuie să dovedesc, sau, mai bine, să-*mi* dovedesc că oamenii, prin natura lor, sînt singuri, izolați unul de altul — din punct de vedere sufletesc, bineînțeles.

Convin că, dacă n-ar fi noapte, dacă ploaia și vîntul n-ar conspira împotriva mea, dacă n-aș fi proletar din armata de rezervă, dacă aș avea pe cineva (în înțelesul admis al cuvîntului : a avea pe cineva), poate n-aș medita ceva așa de „strașnic“ *la adresa* omenirei... dar lăsați-mă să fac puțină filozofie... după ce voi — societatea — m-ați pus în așa condiții, nu fiți atît de cruzi încît să-mi răpiți singura cale de mîngîiere : filozofarea singurătății omenești !

Omul e o bestie sociabilă — *zoon politicon* al lui Aristotel.

Pînă în momentul cînd nevoia l-a împins să se întovărășească cu alții într-o comunitate, omul a fost o bestie, cum e lupul ori gîsca. Ca bestie, omul n-avea nici o înclinare sufletească către semenii săi. Lupta cu ghearele și cu dinții împotriva tuturor celorlalți și singura apropiere era apropierea de femelă, legătură sexuală.

Cînd bestia, de frica naturei înconjurătoare, făcu societate, atunci pentru întîiași dată începură să se nască

sentimentele sociale omenești, — atunci începu să apară *omul*.

Dar, în aceste societăți oamenii continuară a se lupta între dînșii și, grupați, și împotriva altor asociații omenești. Și astă luptă între om și om durează pînă azi, ba azi ne putem mîndri chiar cu îndîrjirea ei.

Ce are omul azi în sufletul lui ?

Are tot ceea ce îi dă natura sa de bestie, tot ceea ce i-au dat prin moștenire atîtea și atîtea veacuri de „luptă pentru trai", tot ceea ce îi dă experiența lui actuală, zilnică, viața lui de luptă împotriva oamenilor. Și mai are și ceea ce i-a dat viața de societate, mai are ceva sociabil.

Dar care parte precumpănește ? Nu-i nevoie de un psihometru pentru a răspunde. Priviți în omenire și vedeți cum oamenii se urăsc unii pe alții, cum fiecare caută de trebile lui, cum fiecare se socoate un centru al universului... tot ce există e utilizabil pentru dînsul — a fi utilizabil pentru mine, asta-i menirea oricărui lucru și oricărei ființi ce există împrejurul meu. Iubirea de oameni nu există. Bestia predomnește în om. Omul e mai mult *zoon* decît *politicon*.

Dar prietenia, amorul ? Acestea nu-s un corectiv al bestialității omului ? Cu alte cuvinte, nu sînt oameni cari să nu fie singuri ?

Prietenia este legătura cîtorva oameni cari au un *comun*. Se cere numaidecît un scop comun tocmai pentru că oamenii, ca oameni, sînt îndepărtați unii de alții prin faptul că fiecare are de scop propria lui mulțumire, scop care implică vrăjmășie față cu ceilalți oameni, și din partea lor. Comunitatea scopului, adecă identificarea obiectivului luptei se pare că face să *uiți* vrăjmășia ce o ai pentru „om". Doi negustori cari s-ar întovărăși nemaifiind concurenți în „lupta pentru trai" din piață n-ar mai vedea unul în altul un vrăjmaș comercial. Tot așa doi oameni cari s-ar întovărăși *sufletește* pentru același scop ar uita că, prin natura omenească, sînt sufletește vrăjmași. Prietenia e deci un fel de armistițiu în lupta pentru trai...

Dar această comunitate de scop face să uiți vrăjmășia către om, vrăjmășia intrată în celulele creierului, tot rămîne... Ba nici n-o uiți complect.[1]

[1] Trebuie a se înțelege că ideea sau sentimentul de vrăjmășie, despre care e vorba, e, în cele mai multe cazuri, inconștient. Nu doară îți zici : ăsta și ăsta și ăsta mi-s vrăjmași.

Aţi văzut vreodată doi prieteni „buni", „mari" ? Desigur. Ei bine, ştiţi... „frate, frate, brînza pe bani"... Dar sînt şi prieteni unde brînza se dă fără bani... Dar aţi văzut vreodată prieteni „buni, sinceri", cari să nu se menajeze, cari să nu caute momentul „oportun" pentru a mărturisi celuilalt o nemulţumire, făcută de acest „celălalt", care să nu fie dator a păşi marginile intimităţei, care să nu se poarte cu sistem în prietenie, cari să-şi deschidă *complect* inima unul altuia, şi fără calcul ? „Sufletele noastre, zice Émile Montégut *, vorbind despre *Regele Lear*, sînt fără milă izolate în acest castel de carne cu zidurile opace, unde sînt prizoniere"... Şi ceea ce e grozav e că această *stare* trebuie să ne fie *regulă*. Am cetit cîndva într-un ziar o învinuire adresată celor cari şi-au manifestat pe faţă admiraţia sinceră pentru un mare poet... Învinuirea dreaptă, căci deschiderea necalculată a sufletului e un defect în lupta pentru trai, e un beteşug al luptătorului şi ca atare e un ce caraghios, urît... Cu un cuvînt, nu există în prietenia cea mai mare uitarea complectă cum că prietenul e un *altul*, o altă lume sufletească, un alt mănunchi de dureri şi bucurii, cu care trebuie să te porţi aşa să nu-l jigneşti, să nu-i aduci vătămare ambiţiei, egoismului.

Ei bine, în toate aceste jene şi menajări vorbeşte experienţa căpătată în lupta pentru trai a noastră şi a strămoşilor noştri. Această experienţă ne-a gravat în creier frica, neîncrederea faţă cu omul, această experienţă ne-a deprins să ne închidem ca un melc. În toate acestea se vede rînjind bestia egoistă, nesăţioasă, întunecoasă din noi. Ne-am deprins a vedea — conştient sau inconştient — în om un *concurent*, şi *omul-concurent* a ajuns o noţiune nedivizibilă în mintea noastră. Prietenie complectă nu poate exista. Luptele de veacuri dintre om şi om s-au gravat adînc în creierul nostru şi ne stăpînesc prin fatalitatea lor...

O observaţie : Între prieteni se face adesea spirit — unul pe socoteala altuia. Dar spiritul este arma cea mai poleită de *luptă*.

...Mă obsedează o amintire. Am cunoscut doi „prieteni buni", dintre cei mai buni pe cari i-am văzut. Firește că

---

* Émile Montégut, elev al lui Taine, a vorbit de a zecea muză, a criticii.

nu pot fi doi oameni în cari proporția între elementul omenesc și bestial să fie aceeași. Și din acești doi prieteni, unul era mai iubitor, mai sincer decît celălalt. Știți povestea ? Prietenia s-a stricat din pricina sincerității celui mai sincer. Celălalt n-a putut suporta sinceritatea, și mai cu seamă iubirea celui dintîi... Cel care avea mai mult *omenesc* într-însul era jignit de bestialul din celălalt. Iar pentru cel mai „bestie", iubirea celuilalt era o povară pentru că-l obliga la o iubire ce n-o putea găsi într-însul, iar sinceritatea celuilalt i se părea pur și simplu caraghioasă, pentru că, cum am spus, deschiderea sufletului peste marginea permisă fiind un defect în lupta pentru trai, fiind „contra naturei", e neestetică... Cel mai sincer fu tratat de celălalt ca un copil plicticos. Dacă „bestia" ar fi egală în prieteni, cantitatea de prietenie la care au ajuns s-ar menținea, neegalitatea bestiei strică și acea slabă prietenie.

Și încă o amintire. Doi prieteni, tot buni... Dar unul ajunge nenorocit — prietenia se strică. Poetul Ovidius are dreptate :

„Donec eris felix multos numerabis amicos", pentru că un om fericit te face să rîzi, să petreci, contribuie deci la dezvoltarea fericită și „armonică" a persoanei dumitale, pe cînd un om nefericit îți supără simțurile.

Și, cînd știi toate acestea, și mai ales că prietenia ține scurt, adică cînd știi că mîne, poimîne acel ce azi ți-i prieten îți va fi străin — atunci simți înstrăinarea chiar pentru prietenul actual...

Amorul !

Amorul e o sumă psihologică, un aliaj — nu un amestec — de sexualitate și de prietenie. Este amestecul elementelor care apropie pe bestie de bestie și pe om de om. Întîiul element e bestial. Al doilea, prietenia, am văzut ce este. Apropierea complectă între doi oameni, prin amor, nu poate fi. Desigur însă că amorul e cea mai mare apropiere, căci sexualitatea cimentează mai tare legăturile omenești... Vorbesc de *amor*, nu de înflăcărare după carne proaspătă și bine tăiată.

. . . . . .

Și toți simțim nevoia de *cineva*, unii mai deslușit, alții mai vag. Omul, pe lîngă nevoile economice, mai are și nevoi sentimentale. Și dacă puțini au loc la banchetul vieței economice, aproape nimenea nu ia parte la un ban-

chet al vieții sentimentale. Și dacă unii sînt mulțumiți cu viața lor sentimentală, cu sprijinele morale pe cari le au — există o categorie de oameni care, chiar după chipul comun de a judeca *singurătatea,* sînt singuri.

Este proletarul intelectual, care prin cultură și aspirații se desprinde cu totul de pătura din care a ieșit, se înstrăinează de mamă, tată, frați, care nu se poate însura, fiind sărac, nu poate avea copii, și rar poate avea și prieteni, pentru că un suflet înrăit de împrejurări nu mai poate avea acel idealism care condiționează o prietenie. Și o prietenie trecătoare, dar prietenia mamei, fratelui, nevestei, copiilor nu-i așa de trecătoare — și pe asta n-o poate gusta proletariatul intelectual, cînd e *cinstit,* adecă sărac... Observați că aici vorbesc de prietenia așa cum o înțelg toți.

Sîntem condamnați la singurătate, bestia din noi o poruncește și noi sărmanii n-avem ce face : ne supunem... Să știi c-ai trecut prin lumea asta — odată ! numai, în timpul fără margini — și că nici atunci n-ai fost cu alții !... Niciodată ! Niciodată ! Sîntem, noi oamenii, o colonie mizerabilă, pierdută în spațiul și timpul fără sfîrșit, și noi ne urîm, ne sîntem străini unul altuia... Aduceți-vă aminte de *Visul* lui Byron : Omenirea a pierit, au mai rămas doi oameni numai, și aceia *încă* se luptă, se sfîșie... Și o idee grozavă mă urmărește : Nu cumva simțurile ne înșală, nu cumva fiecare vedem lumea altfel, vedem altceva, nu cumva dară ceea ce ne mai lega, identitatea pentru fiecare, a lumei din afară, nu cumva și aceasta nu există ? O, atunci singurătatea e absolută !...

Și totuși eu, pierdut într-o uliță mizerabilă, în fundul unei mahalale, fac un vis frumos. La anul „2000", atunci cînd meschina luptă dintre om și om va înceta, atunci sufletul nostru nu numai că nu va mai fi hrănit cu acest individualism, cu această înstrăinare, dar încă, din pricina lipsei de „exercițiu" în această infamă direcție, va pierde și bestialitatea moștenită... și atunci iubirea va domni între oameni, atunci se va putea zice fără a greși :

Acum a apărut complect o nouă specie pe lume: **omul.**

Dar pentru a aduce acea lume fericită, trebuie să luptăm. Pentru a lupta trebuie să fim relativ cu sufletul echilibrat, liniștit... Decepțiile omoară. Și cele mai multe decepții le avem din pricina purtării prietenilor noștri.

Pentru a nu avea decepții trebuie a ne scoate din inimă sentimentele de sociabilitate, a privi lumea cum este, a scuipa în caietele profesorilor noștri de filozofie, cari ne-au îmbuibat cu sociabilitate și altruism... Și așa să luptăm să aducem lumea viitoare, unde noi, flămînzii economicește și sentimentalicește, să ne putem bucura...

Atunci, la „2000", banchetul vieței sentimentale se va întinde lung și larg pentru omenirea care în sfîrșit se va odihni de lupta atîtor veacuri trecute...

— Dar pînă atunci cîte toamne își vor fi scuturat frunzele pe mormintele noastre !...

. . . . . .

Aici se sfîrșește manuscriptul. Nu știu pentru ce scop a fost scris și de ce n-a fost publicat. Și nu înțeleg de ce autorul l-a lăsat după dulapul cucoanei... Și cer iertare — dacă aceste rînduri cad sub ochii săi — că i-am publicăt gîndirile ; singura mea scuză este dorința ce am avut ca unele adevăruri (căci nu admit tot ce e în manuscript) ce conține să vadă lumina zilei.

Autorul ne pare un om cam nenormal, cu nervii cam detracați — se poate. Dar poate tocmai din astă pricină să fi văzut unele lucruri bune. Un ochi, dezvoltat peste măsură, e anormal, dar vede bine. Iar la frică mare, urechea aude mult mai strașnic. Aude, nu-i vorbă, și ceea ce nu este — halucinații — dar mintea poate controla dacă urechea are dreptate... Vor învinui unii pe autor că vorbește fără să aibă destulă cultură. În locul lui, eu aș răspunde acestora : Dacă iubirea și prietenia trebuie s-o cauți în cărți, apoi... cele susținute de mine sînt cu atîta mai adevărate.

Lumea nouă, anul I, nr. 146, 1895

Foileton !...

Aseară am fost la o grădină publică. Erau, firește, o mulțime de tinere și tineri și, tot atît de firește, pentru tinere nu-s indiferenți tinerii, cum pentru aceștia din urmă nu-s indiferente cele dintîi. Nu lipseau nici ofițeri... Și, fără să vreau, am început să mă gîndesc la următoarea problemă : *Amorul de la distanță*... Ei bine, voi „sistematiza" cîteva cugetări din acestea și poate voi salva situația : voi ticlui un foileton... Și o asemenea chestie nici nu cred să fie lipsită de interes pentru tinerii cetitori și cetitoare ale acestui ziar : amorul de la distanță e un fenomen atît de des. Și mai ales acuma, primăvara.

Și acuma, să trec la chestie.

Amor de la distanță !

Marele Goethe a spus că amorul este o „afinitate electivă". Prin aceasta noi trebuie să înțelegem o afinitate fizică și morală. Într-un amor adevărat, omenesc, trebuie să-ți placă iubita (sau iubitul dacă ești femeie) și ca trup, chip, și ca suflet. Într-un amor adevărat ești *impregnat* și de ființa fizică și de cea morală a ființei iubite.

Această dublă impregnare poate avea loc într-un amor de la distanță, într-un amor în care legături de prietenie nu s-au stabilit ?

Cu alte cuvinte, amorul unei mari părți din intelectuali, cari iubesc de la distanță, cum spune anonimul din *Un manuscript rătăcit*, manuscript publicat de mine — este un amor adevărat ?

Pentru a răspunde la această întrebare, să vedem sub cîte aspecte ni se prezintă amorul de la distanță.

Un tînăr vede o fată frumoasă, care, din punct de vedere estetic, îi place desăvîrșit. Se amorează de dînsa. Și această amorezare e cu atît mai ușoară și mai probabilă, cu cît tînărul nostru va fi mai sentimental și deci va avea mai multă nevoie de cineva. Anonimul, de care am vorbit mai sus, a arătat cîtă suferință presupune *singurătatea* și cîtă nevoie avem de cineva pe lumea aceasta.

Această nevoie ne explică mulțimea amorurilor de la distanță. Tînărului nostru de mai sus, din pricina sexualității, îi place femeia cutare. Pînă aicea e numai dorința sexuală — fie chiar inconștient. Dar ea e foarte frumoasă. Și asta dă naștere la un sentiment estetic — lucru care, deja, dă un caracter mai de amor, aplecării către acea femeie. Mai departe. Nevoia de cineva, de un sprijin moral în viață, nevoie simțită permanent de un intelectual (a se vedea *Un manuscript rătăcit*), face să se nască în mintea tînărului un vis frumos; visul că ea îl va înțelege numaidecît, că-l va iubi, că vor fi fericiți... Amorul e gata... Și încă ceva: dorința de un sprijin moral în viață e atît de puternică, încît tînărul, deși a plecat de la *frumusețea* „ei", totuși e sigur că ea are toate calitățile sufletești... Curios fenomen sufletesc!... El se interesează cine e ea, cum e, și tot ce aude îi dă argumente pentru înălțimea ei sufletească. Și așa, tînărul nostru ajunge să iubească pe o femeie cu care n-a vorbit niciodată, ajunge, zic, s-o iubească nu pentru carnea ei, dar pentru sufletul ei... E acesta un amor adevărat, omenesc?

Nu. Căci punctul lui de plecare e impresia ce ți-o face *chipul* femeiei. Punctul lui de plecare e, prin urmare, iubirea trupului femeiei. Pe acest sentiment just se clădesc o mulțime de fapte sufletești, cele despre cari am vorbit mai sus, dar cari sînt numai niște stări pur subiective, fără nici o legătură cu realitatea.

Într-un asemenea amor, cum vedeți, nu există impregnarea de ființa morală a ființei iubite; și deci amorul acesta nu e un amor adevărat. E un amor bestial, dar de o bestialitate așa de inconștientă, încît, conștient, se arată, adesea, ca un amor pur platonic... Cam așa gîndeam eu ieri în grădina publică, pe cînd un tînăr student se pierdea în contemplarea unei tinere domnișoare, domnișoară rumenă și cu ochii umezi, domnișoară de acele despre cari Taine spune că părinții lor le culcă seara devreme și le învelesc cu îngrijire, iar la dejun le dau biftecuri în sînge; domnișoară despre care tînărul student îmi va spune mîine că e un suflet înalt, zbuciumat de ideale mărețe, că îl va înțelege, că nu-i ca celelalte (toți amorezii spun așa). Și toate aceste calități tînărul nostru le va vedea pe fața ei... Sînt strașnic de fizionomiști amorezii aceștia de la distanță...

Un alt tînăr, cu prilejul unei vizite, face cunoștință cu o femeie, și... amorul e gata. Alții, după cîteva vizite... Ei bine, acest amor este tot de la distanță, pentru că nu e vorba de distanță în spațiu, e vorba de distanța între ființele morale.

Să vedem altă față a acestui amor.

O domnișoară aude de un tînăr numai lucruri bune : e deștept, e spiritual, scrie articole bune (ca subsemnatul !) etc. Ea își face un mic vis al ei !... Un amor cu un asemenea tînăr, care desigur e un suflet bun, care nu-i ca ceilalți, care o va iubi pe ea, pentru că ea se va potrivi visurilor lui... etc. Îl vede. Din pricină că s-a gîndit mult la el și s-a gîndit într-un chip anume, i se va părea că el e tocmai așa cum *trebuie* să fie ; i se va părea frumos, simpatic, va vedea pe fața lui umbra visurilor lui, și cîte și cîte. Va vorbi cu el, va vedea același lucru. În realitate, tînărul poate să fie chiar așa, dar poate să fie și altfel... Este acesta un amor adevărat ?

Iarăși voi răspunde că nu. Mai întîi că acest amor n-a plecat absolut de la impresia ființei fizice... dar asta n-are a face așa de mult, pentru că — nu e așa de paradoxal cum credeți — ființa fizică are cel mai mic rol într-un amor adevărat ; dar apoi, pentru că a plecat pur și simplu de la minte, și nu de la inimă.

Dacă amorul care pleacă numai de la bestial nu-i un amor adevărat, apoi și acel care pleacă numai de la minte nu-i adevărat... Ba aceasta e cel mai puțin adevărat : căci are ca punct de plecare ambiția, vanitatea sau o pură fantezie...

Dar ce însemnează a pleca de la inimă ?

Însemnează tocmai acele legături morale, tocmai acea impregnare — iertați frecvența cuvîntului, e cel mai potrivit — a ființei morale. Acest amor adevărat se naște atunci cînd între doi oameni se stabilesc neîncetat și pe nesimțite mii și mii de legături între inimile lor, cînd fiecare cunoaște perfect pe celalt, îi cunoaște toate simțirile, și-i plac aceste simțiri, îi cunoaște toate ideile, și-i plac aceste idei, cînd inima celuilalt e prietenă nemărginită a inimei tale, cînd simți că din nesfîrșirea asta de lucruri și simțiri un lucru e al tău, e aproape de tine ; inima ființei iubite... Ei bine, în amorul acesta intelectual, de care vorbesc mai sus, aceasta nu există, cum nu există nici în cel bestial, de care am vorbit mai înainte.

Amorul adevărat pleacă de la inimă. Atunci faţa îţi place pentru că citeşti pe ea ceea ce e în inimă. Iar trupul îţi place că orice inimă e într-un trup, şi apoi pentru că omul e un animal care are două sexuri.

Şi, dacă-i vorba să spun tot ce am gîndit ieri în grădina publică, apoi să mai citiţi şi cele ce urmează...

Este un lucru cunoscut că femeilor le plac mai mult militarii decît civilii. Pentru ce ? Pentru că, răspund unii, militarii sînt îmbrăcaţi cu haine colorate puternic, şi aceste culori fac impresie asupra femeilor. Şi, mai adaogă unii, culorile puternice plăcînd sălbaticilor, femeilor, cari-s mai jos decît noi pe scara evoluţiei, nu se poate să nu le placă. Nu ştim cît adevăr poate să fie aicea. Dar ştim atîta că „sălbăticia" femeilor e una din cele mai infecte prezumpţii ale bărbaţilor.

Subsemnatul are o mică teorie a sa.

Cea mai mare parte din amoruri, 90 la sută, sînt amoruri bestiale. Ei bine, într-un amor bestial, bărbatului îi place ceea ce e esenţial femeiesc, delicateţa, moliciunea ; iar femeiei, ceea ce e esenţial bărbătesc, *forţa*. Schopenhauer îşi întemeiază întreaga sa *Metafizică a amorului* * pe această idee... Dar militarii sînt, prin misiunea lor socială, întruparea forţei.

Ştiu bine că femeile nu se gîndesc la asta. Ele nu fac silogismul :

Mie îmi place forţa
Ofiţerul X reprezintă forţa
Mie îmi place ofiţerul X.

Dar acest silogism se întîmplă în nervi.

Dacă amorul e bestial, evident că femeia va iubi pe acei cari îndeplinesc mai bine condiţiile unui asemenea amor.

Mergînd mai departe pe calea deducţiilor, şi conform acestui mod de a vedea, ajungem la următoarea concluzie :

Amorul bestial nu ţine mult. Cînd vine satisfacţia sexuală, s-a sfîrşit şi el. Un amor, cu cît e mai bestial, adică cu cît are mai puţin element sufletesc, cu atîta se sfîr-

* *Metaphysik der Geschlechtsliebe*, în *Die Welt als Wille und Vorstellung* (ediţia Reklam.), II, p. 623-667.

şeşte mai degrabă : n-are nici o cimentare morală şi apoi bestia e foarte schimbăcioasă (bestia pură face amoruri de un minut).

Concluzia de mai sus, ieşită din deducţie, şi pe care o dau de simplă curiozitate, ar putea fi întărită încă printr-o consideraţie de ordine cu totul socială : o femeie, cu cît are ocupaţii şi viaţă sufletească mai deosebită de bărbatul său, cu atîta e : cum să zic ?... cu atîta e mai poliandră.

Şi astfel am făcut un foileton.

Lumea nouă, anul I, nr. 187, 1895

Artă și pornografie

Ați văzut literatura care zugrăvește pereții comodităților publice ? Fiți siguri că autorii acestei literaturi sînt niște băieți de patrusprezece ani, cari, de fapt, nu știu nimica despre relațiile dintre bărbat și femeie, dar cari, mulțumită aerului moral corupt în care trăiesc, crapă de dorința de a cunoaște și de a gusta din tainele ascunse... Ei au un ideal : luxuria. Literatura ce o scriu pe pereții publicelor comodități e dorul de ideal. Lucrul nepermis le înflăcărează imaginația : dacă și-ar îndeplini pofta, atunci n-ar scrie literatură în locurile retrase din gări și din grădini publice, atunci... arta pentru artă și d-l P. P. Dragomirescu * n-ar avea școală...

Dar adeseori *genul* acesta... literar apare în vitrinele librăriilor, în volume frumoase, sub formă de lucrări „artistice" : romane, nuvele, poezii. De această literatură nu mai sînt vinovați băieții de patrusprezece ani, dar *geneza* ei are o explicație analoagă.

În acest „fin de siècle" există o clasă de oameni cari mănîncă și nu fac nici o treabă. Plictiseala, precum și forța acumulată, strigă o ocupație. Și ocupația e : relațiile sexuale. Dar din pricina exclusivității acestei ocupații, din pricina excesului, orgiilor, a nervilor bolnavi și hodorogiți, oamenii aceștia ajung la dezgust și deci la aberații, la aberații monstruoase (a se vedea *La folie érotique* de dr. Ball) și în curînd la impotență.

Ei bine, cînd acești oameni ajung aicea, atunci relațiile sexuale și farmecul acestor relații ajung un... ideal, ca și pentru mucoșii cărora încă nu le-a căzut cașul de la gură.

Idealul acesta dă naștere și este mediul favorabil dezvoltării „literaturei" pornografice.

O mică deosebire însă între literatura din comodițăile publice și între aceasta din urmă. Baza psihologică a celei

---

* Aluzie ironică la P. P. Negulescu și M. Dragomirescu, care, în acea epocă, se aflau în primele rînduri ale campaniei *Convorbirilor literare* împotriva lui Gherea.

dintîi are o asemănare cu aceea a poveștilor populare. (Cer iertare poporului de astă comparație.) După cum poporul, nenorocit, caută să scape pentru cîtva timp într-o lume imaginară, frumoasă, pe care îi place s-o creadă aievea, tot așa și băiețoiul caută să creadă un moment că e „bărbat", caută să se convingă însuși de realitatea izbînzilor sale închipuite, pe cari le cîntă, în versuri și în proză, pe pereții sus-numitelor locuri... Literatura aceasta, însă, scoasă la iveală prin invenția iresponsabilului Guttemberg, și datorită „artiștilor" părinți de familie și alegători de Senat, literatura aceasta, pe lîngă caracter, mai are încă și un scop : ațîțarea nervilor tociți și obosiți de orgii și excese.

Arta pornografică e produsă de un degenerat. Ea se prinde, pentru că publicul stricaților și a impotenților găsește în ea o altă formă a cantaridei decît aceea pe care o utilizează sub formă farmaceutică.

Dar se pot împăca aceste două cuvinte : *artă* și *pornografie ?*

După toată estetica psihologică de azi, sentimentele și emoțiile sînt sociabile. Cînd vezi un peisagiu frumos, cînd auzi o bucată de muzică dumnezeiască, cînd dai de o strofă ca :

Înălțimile albastre
Pleacă zarea lor pe dealuri,
Arătînd privirei noastre
Stele-n ceruri, stele-n valuri,

imediat se naște în tine dorința de a face și pe altul părtaș al emoției tale. Plăcerea ce o simți crește cînd vezi că și altul o împărtășește, cînd poți admira în tovărășie cu altul. Sociabilitatea — aceasta este caracterul emoției, ce o avem în fața frumosului. Ideea, pe care Guyau a exprimat-o atît de scurt și atît de frumos prin versul său celebru :

Quand je vois le beau, je voudrais être deux.

Apoi dacă este așa — și așa este —, pornograficul poate intra ca element în artă ? Poți dumneata ceti exhibițiile unui Catulle Mandès *, împreună cu tatăl dumitale,

* Scriitor francez (1841—1909), autor, între altele, de povestiri licențioase precum *Le Boudoir de verre* (1884), *Jupe courte* (1884) și *Pour lire au bain* (1885).

cu sora dumitale, cu mama dumitale, chiar cu nevasta dumitale și, în sfîrșit, cu o femeie? Ba chiar cu un om cinstit și respectabil? Nu poți. Și dacă există oameni — cei mai de aproape, ori cei mai respectabili — cu cari nu poți ceti, atunci unde e sociabilitatea — această condiție, acest caracter al *artei?*

Cînd trebuie să te ascunzi cu ușile încuiate pentru a ceti asemenea „epocă de artă", ce mai rămîne cu:

Quand je vois le beau, je voudrais être deux...?

Și fiindcă am vorbit mai sus de mamă, soră și soție, îmi vine în minte o întrebare. Cît de omorîtoare pentru respectul de femeie e starea unui intelectual de la noi, care, ieșit din păturile de jos, s-a desprins cu totul de ai săi, a rupt cu totul legăturile cu mamă și soră, legături cari te opresc a privi pe femeie ca un măcelar? Cît *dară* de predispus este un asemenea om pentru pornografie?

— Dar în viață există sexualismul și, dacă dai într-o operă de artă viața întreagă, nu vei fi silit să scrii despre relații sexuale?

— Da, dragă cetitor, dar pînă aicea nu-i pornografie. Pornografia e descrierea sexualității pentru ea însăși și pentru a-ți înflăcăra poftele... Nu zic să te ferești de partea asta a vieței acolo unde trebuie, dar s-o descrii atîta cît îți trebuiește pentru desfășurarea evenimentelor și a vieței sufletești din nuvelă sau roman. Violarea Anei, din *Dan,* are mare rost în acest roman, dar autorul ne-o indică tocmai cît trebuie pentru a înțelege desfășurarea faptelor, și nu insistă *fără folos* asupra violării.

— Dar nu cumva evitarea aceasta a sexualității ar fi un prejudiciu? Oare în științele naturale, medicale, sociale, nu sîntem nevoiți să vorbim despre astă parte a vieței, să spunem chiar lucrurile pe nume? Oare eu n-aș putea discuta cu soră-mea sau cu o fată oricare despre prostituție, despre o controversă asupra fiziologiei organelor sexuale?

Da, dacă femeia cu care discuți e o civilizată, și nu un moft. Pentru că în știință este vorba de *idei,* pentru că în știință noțiunile cari răspund organelor și actelor genitale sînt pur și simplu elemente de prejudecăți, fără nimica afectiv. Dar, dacă dumneata sau femeia, sau bărbatul cu care discuți, întovărășiți aceste elemente cu ceva afectiv

atunci nu discutați, căci vă demoralizați. În artă însă nu-i vorba de idei, e vorba de *emoții*. Și emoțiile sexuale, produse de arta pornografică, nu le poți împărtăși cu sora dumitale și nici cu altul oricine, dacă nu ești un stricat și un întîrziat pe scara evoluției.

În evoluția omenirei, cu cît sociabilitatea crește, cu cît dorința de a gusta în comun cu alții bucuriile și plăcerile crește, cu atîta în amor omul devine mai individualist, mai solitarist. Bestia pură se împreunează înaintea tovarășilor săi și împarte cu alții plăcerea și obiectul plăcerei sale. La omul civilizat însă, tot farmecul relațiilor sexuale stă în secretul și intimitatea lor. Plăcerea sexuală e o plăcere pentru care n-ai nevoie de tovărășia altora (lucru ce nici nu se poate), e o plăcere în care nu se poate zice

...je voudrais être deux,

(deux, afară de ființa iubită), în sfîrșit, o plăcere individualistă. Și cînd o operă de artă îți dezvoltă astă plăcere, atunci, sau te ascunzi singur, și deci această artă nu-i artă ; sau de nu te ascunzi singur, de simți plăcerea în tovărășie cu alții, atunci ești un degenerat, atunci asta te strică și mai tare — atunci arta asta are un caracter antisocial, e o primejdie pentru civilizația morală..., atunci arta asta nu-i artă.

Desigur, nu oriunde e vorba despre trupul femeii e pornografie. La descrierea fetei de împărat din *Călin* nu-i pornografie. Acolo simți emoție *estetică* în fața *frumuseței* trupului. Dar arta pornografică e aceea care nu dezvoltă emoții *estetice*, ci *sexuale*, care se adresează instinctelor de jos. Asta au înțeles-o, o știu chiar pornografii de meserie. Răposatul pornograf dr. Urechia * numea *scapeți* pe acei ce se indignau de „Ghiveciurile" sale. Cu alte cuvinte, *cui* nu-i scapet, *cui* poate simți plăceri sexuale, arta din „Ghiveciu" îi place — pentru că (concluzia e fatală) arta asta îi aţîţă dorințele sexuale, pe cari, nefiind *scapet*, le are... Dacă n-ar fi vorba de aţîţarea dorințelor sexuale, ce ar avea a face scapetismul sau nescapetismul ?

Pornografia ? Invazia lui Djaburov ** în literatură...

Lumea nouă, anul I, nr. 193, 1895

---

* Alceu Urechia (1860—1941) a scos revista umoristică bimensuală *Lumea veche* (1896).

** Numele unui celebru magazin de mode din București.

Bărbații urîți și amorul

În cel din urmă volum (V) de *Propos Littéraires,* apărut în curînd *, Émile Faguet publică un delicios articol intitulat *Qui épouser,* pe care-l recomand... celor interesați.

Transcriu următoarele cuvinte :

„Un fapt *foarte cunoscut, foarte constatat,* căruia încă nu i s-a dat o explicație mulțumitoare : Bărbații urîți sînt foarte iubiți de femei, atît de iubiți, încît cei frumoși ar deveni geloși dacă n-ar găsi în fatuitatea lor o răsplată cu totul îndestulătoare."

„Foarte cunoscut" ! „Foarte constatat" !...

În adevăr, pentru criticul francez, această fericită soartă a bărbaților urîți e în afară de orice îndoială. E o idee la care el ține foarte mult, căci o revenit de cîteva ori asupra ei :

Încă de mult, într-un articol despre Lassalle *(Propos Littéraires,* vol. II), Faguet vorbea de „extraordinarul ascendent pe care frumusețea fizică îl are asupra bărbaților", și nu și asupra femeilor, „căci a spune aceasta — zicea el — ar fi o mare greșeală"...

Acum cîțiva ani, în *Amours d'hommes de lettres,* vorbind de iubirea dintre Sainte-Beuve, care era „foarte urît și timid, din cauza asta, cu femeile", și dintre d-na Hugo **, psihologul francez scria aceste cuvintei prețioase pentru mulți din cetitorii săi, pentru acei, bineînțeles, pentru care constatarea nu venea prea tîrziu :

„Cei urîți trăiesc adesea o bună parte din viață fără să știe că bărbații urîți au prodigioase succese feminine"...

Dacă acest fapt e, sigur, — „foarte cunoscut" și „foarte constatat" —, atunci cum se explică el ?

---

* În 1909.

** Adèle Julie Foucher, în romanul lui Sainte-Beuve *Volupté,* sub numele de Mme de Couaën.

Dar mai întâi, cu toate asigurările lui Faguet, e sigur oare acest fapt ?

Că un bărbat urît poate fi iubit (ca şi o femeie urîtă ; mai des însă decît o femeie urîtă) nu încape nici o îndoială. O ştie toată lumea.

Dar Faguet nu spune această banalitate. El spune cu totul altceva. Afirmarea lui vrea să răstoarne credinţa comună. După el, bărbaţii urîţi sînt mai primejdioşi pentru liniştea femeilor decît cei frumoşi.

Aşa să fie ?

Nu cumva ceea ce numeşte Faguet un „fapt foarte cunoscut" şi „foarte constatat" e o generalizare bazată pe observaţii greşite ?

Nu cumva nenumăratele capricii, pe care le inspiră bărbaţii frumoşi, l-au făcut pe Faguet să treacă cu vederea pasiunile mari inspirate de aceiaşi bărbaţi frumoşi ? Nu cumva mulţimea capriciilor inspirate de cei frumoşi l-a împiedicat pe Faguet de a vedea pasiunile inspirate de dînşii ? Mai ales că pasiunile, ca vinovate, sînt tăinuite, pe cînd capriciile, nu ? Şi, pe de altă parte, bărbaţii urîţi neputînd inspira şi capricii, ci numai pasiuni — oare nu aceste fapte l-au făcut pe Faguet să tragă concluzia greşită că : *numai* bărbaţii urîţi inspiră pasiuni mari, în loc de cea adevărată că : bărbaţii urîţi inspiră *numai* pasiuni mari ?

S-ar putea...

Dar, în sfîrşit, să adimtem că Faguet are dreptate.

Atunci, care este explicaţia ?

În ultima sa „versiune", Faguet dă şi o explicaţie. Iat-o :

După dînsul, „femeia crede că găseşte în bărbatul urît o *siguranţă*, pe care n-ar găsi-o aiurea ; ea se aşteaptă la o credinţă întemeiată pe modestie şi pe recunoştinţă, lucru în care ea nu se înşeală ; dar sentimentul e cu totul natural" (adică inconştient, *fără calcul).*

Explicaţia mi se pare greşită.

Dacă femeia, cum zice Faguet, iubeşte pe un bărbat urît pentru a avea „siguranţa", atunci, după *însuşi* Faguet, ea „se înşeală", atunci „sentimentul ei natural" o învaţă greşit, căci bărbatul urît, fiind prin definiţie provocator de pasiuni mari, el nu prezintă nici o „siguranţă" pentru viitor... Dacă e vorba de siguranţă, „sentimentul ei natural" ar trebui s-o înveţe să iubească un bărbat fru-

mos, care prezintă, după Faguet, mai mulți sorți de „siguranță"...

Numai atunci explicația lui Faguet ar fi justă cînd femeia nr. 1 ar avea altă psihologie decît femeile nr. 2, 3 etc., viitoarele ispititoare ale bărbatului... Ar trebui ca femeile nr. 2, 3 etc., să nu iubească și ele, după teoria lui Faguet, pe bărbații urîți.

Fiindcă în acest moment n-avem altceva mai bun de făcut și fiindcă chestiunea poate fi interesantă pentru... unii din cetitorii acestei reviste, să încercăm alte explicații.

Schopenhauer, în *Metafizica amorului,* spune că femeile iau foarte puțin în samă frumusețea bărbatului, *mai ales acea a feței.* Filozofia populară română hotărăște chiar gradul de frumusețe necesară bărbatului: să fie puțin mai frumos decît dracul !...

Nu știu ce anume însușiri cere unui bărbat filozofia populară. Probabil că tot aceleași pe care le cere și Schopenhauer: putere, forță musculară, caracter, curaj.

(Este exclusă urîțenia din degenerare. E vorba aici numai de cea *virilă.)*

Așadar, după acest vestit teoretician al iubirii, însușirea prin care un bărbat place mai mult este... dar ce-ar putea să fie ? !... este *bărbăția,* care, cu un cuvînt mai tehnic, se numește virilitate — adică vigoare.

...Femeia, *dimpotrivă,* place prin frumusețe și prin gingășie.

Un mare romancier a spus că „în iubire bărbaților le trebuiesc forme și culori ; ei vreau *imagini.* Femeile nu voiesc decît *senzații."*

Formula, oricît de elegantă, e cam brutală și, ca să declin orice răspundere, mă grăbesc să denunț numele romancierului. E Anatole France.

Înțeles bine, acest aforism explică pentru ce femeia trebuie să fie frumoasă, iar bărbatul *bărbat !*

În concepția elenică, care a știut să simbolizeze atît de perfect lucrurile naturii, nimfele erau idealul de grație și de frumusețe — pe cînd satirii erau atît de viguroși, încît erau jumătate animale...

În *L'Ile des Pingouins,* în care totul e simbolizare, poate că autorul n-a voit să spună altceva, cînd a povestit amorurile fetei Orberose, care, după ce iubește întăi pe eroul Kraken și apoi pe păstorul Marcel, sfîrșește prin a

iubi cu o frenezie necunoscută de ea pănă atunci pe un bouar — care n-are nici nume — de o urîțenie dusă pănă la hidoșie.

Deja, în *La Rôtisserie de la Reine Pédauque*, marele romancier-filozof ne zugrăvise pe frère Ange, „une bête puante", care inspiră o pasiune nestînsă într-un suflet dealtfel extrem de ușuratic, în sufletul frumoasei fete galante Caterina, cea cu ochii de viorele... Iar în *Le Manequin d'Osier*, același romancier ne prezintă pe un *traitant*, Pauquet, „cel mai urît om din vremea sa și cel mai iubit de femei".

Pentru ce, în definitiv, urîțenia nu numai că n-ar fi o piedică, dar ar fi o însușire favorabilă pe lîngă femei? Nu cumva pentru că este un semn de animalitate, adică de virilitate, pe cînd frumusețea o îndepărtare de la animalitate? Căci un om urît — un satir capriped, „une bête", chiar „puante", un „bouar" oribil — e mai spre strămoșul antropoid al omului, făgăduiește mai mult instinctului femenin.

De la Venus, înamorată de războinicul Marte, de la gingașa castelană al cărei suflet se pierdea, cum ar zice poeții, după viteazul și necioplitul cavaler medieval, pănă la Marițele noastre din suburbie, care, conform cu *Metafizica amorului*, cîntau pe vremuri :

Iubesc pe militari,
Infanteriști, tunari, —

femeile au fost întotdeauna mai puțin rezistente la atacurile oamenilor de arme, decît cele mai puțin rezistente forturi. Și aceasta ierarhic : de la recruți pănă la maiori, căci, de aici încolo, încep să joace rol mai mult amintirile...

Unii — civili bineînțeles — care în asemenea ocazii devin îndată misoghini, au crezut că au și explicat această dezarmare a femeilor în fața militarilor, cînd au adus în cauză slăbiciunea intelectuală a sexului frumos, care, „sălbatic", zic acești misoghini de ocazie, e fascinat ușor de culorile strigătoare și de aurăria podoabelor militare... Iar cei mai „învățați" nu s-au putut opri să nu vorbească de coloratia mai puternică a masculilor la păseri etc...

Nu cred un cuvînt din această ieftină metafizică înăcrită. Sînt sigur că dacă preoții s-ar îmbrăca în cel mai orbitor roș, sau în cele șapte culori ale curcubăului, și dacă,

pe deasupra, s-ar încinge cu cele mai aurite paftale — și dacă le-ar veni ideea bizară să se ia la întrecere cu militarii, nu numai că ar fi bătuți, dar ar rămînea și în urma civililor, căci hainele lor *femeiești* și ocupația lor pur *spirituală* nu sînt făcute să samene asemenea furtuni în sufletele frumosului sex.

Militarul ! Militarul e războinicul. Ocupația lui, menirea lui e lupta, lupta fizică. El e, sau e presupus a fi, vigoarea !

Dar... dar adevărul e așa de greu de găsit... mai ales cînd te apuci să faci „psihologia femeii" ! ! Și apoi, orice s-ar zice, adevărul, ca și minciuna, nu e *unul.*

Se poate ca această explicație, mai mult biologică, să fie adevărată pentru unele iubiri, pentru cele mai multe, pentru iubirile *naturale,* adică pentru iubirile fără complicații sufletești, pentru iubirea nimfelor antice și a fetelor din suburbiile noastre...

Dar desigur că iubirea femeilor pentru cei urîți — și acuma putem spune că și pentru cei a căror urîțenie se datorește estropierii ori degenerării —, desigur că iubirea aceasta poate izvorî, la ființele din lumea „civilizată", dintr-un sentiment curat omenesc, pe care idealiștii îl pot numi „înalt", dacă voiesc : un bărbat urît poate fi iubit tocmai pentru că nu are calitățile ca să fie iubit !... O femeie poate iubi pe un bărbat, ca să-i aline suferința că nu poate fi iubit... Și oare această jertfă de sine nu poate fi și ea cauza marii pasiuni a femeii care se „jertfește" ? Căci — cine nu știe ? — iubim mai mult pentru ceea ce dăm decît pentru ceea ce ni se dă — și mai ales pe acei pentru care ne jertfim. Cea mai mare iubire din lume, a mamei pentru copil, nu are altă cauză...

Sau... și altă explicație, pentru un alt gen de femei : un bărbat care se știe urît, fiind lipsit de fatuitatea bărbaților frumoși, are în purtarea cu femeile acea atenție, acea supunere la care ele sînt atît de sensibile și care le captivează...

...Și-or mai fi și alte explicații, pe care le las pe sama cetitorilor și mai cu samă a cetitoarelor.

...Dar oare are dreptate Faguet ? !

Viața românească, nr. 5, 1910

Misoghinismul

Este femeia sufleteşte egală cu bărbatul? Iată o întrebare care a agitat unele spirite, chiar şi în ţara noastră. Pe alţii i-a interesat o problemă ceva mai specială şi ceva mai serioasă: este femeia tot atît de inteligentă ca şi bărbatul? Mulţi au răspuns afirmativ. Era, mai cu samă, pe vremea socialismului, cînd, în „expunerea de motive" pentru acordarea dreptului la femei, această egalitate intelectuală era socotită ca necesară.

Şi, ceea ce e cu totul curios, argumentele nu erau scoase din psihologie, ci din fiziologie. D-rul Manouvrier dovedise că creierul femeii e tot atît de greu — relativ cu greutatea trupului — ca şi al bărbatului, şi, de aici, concluzia că sînt totuna de inteligenţi, parcă psihologia ar fi dovedit vreodată că greutatea creierului e hotărîtoare în privinţa gradului inteligenţii şi, mai ales, în privinţa calităţii ei.

Mai tîrziu, socialistul (oroare!) Belfort Bax * a scris un articol în care susţinea că femeia este inferioară, că are unele însuşiri, ca de pildă mai marea rezistenţă la durerea fizică etc., care o fac să fie mai primitivă decît bărbatul... Ce indignare şi chiar consternare pe socialişti, pentru această trădare a socialistului englez, pentru acest cal al lui Ulise intrat în cetatea social-democraţiei.

Nu ştiu dacă astăzi mai este curentă acea naivă concepţie a „egalităţii" psihice a femeii cu bărbatul.

Şi vai! Ce tristă ar fi lumea dacă ar uita această egalitate! Dacă aceea care se joacă cu inima simplă şi naivă a bărbatului n-ar fi acea fiinţă eminamente felină!

Nimic nu este mai deosebit de bărbat decît femeia.

Priviţi numai la aceste două fiinţe, la bărbosul animal masculin, atît de banal, bietul, şi la gingaşa creatură albă,

---

* Ernest Belfort Bax (1854—1926), autorul cărţii *Essays in Socialism* (1906). Articolul lui Belfort Bax *Îndumnezeirea femeilor* fusese tradus în *Contemporanul*, 1889, nr. 1, şi comentat de Sofia Nădejde în polemica sa cu Titu Maiorescu.

idealizată în toate felurile, și în Venera de la Milo și în Venera Calipige de la Siracusa — și spuneți dacă aceste două ființe pot fi egale la suflet?

Iar dacă e vorba să facem „știință", apoi gîndiți-vă pentru ce a făcut natura pe femeie și pentru ce pe bărbat, și spuneți, iarăși, dacă a fost cu putință ca rolurile, așa de deosebite, date de natură, să nu creeze și psihologii deosebite? Într-o revistă de biologie pură aș scrie mai pe larg.

Fără îndoială că femeia are o fineță intelectuală prin care ea întrece pe bărbat. Un bărbat niciodată n-are să ghicească cu atîta siguranță și repeziciune, într-un moment dat, ceea ce se petrece în sufletul altui om — mai ales în sufletul femeii.

E greu s-ascunzi ceea ce simți și ce gîndești în fața unei femei, mai ales atunci cînd ea e interesată în cauză. Un bărbat, din acest punct de vedere, e dezarmat. Parcă ar fi de sticlă. Pe cînd femeia, pentru el, rămîne veșnic o enigmă — de aici reputația femeii de mister indescifrabil.

Această însușire a femeii se explică, desigur, prin rolul ei de mamă, care o silește să ghicească ce simte copilul, și prin rolul ei, de-a lungul istoriei, de supusă a bărbatului, rol care o făcea să ascundă gîndirile sale și, totodată, să ghicească gîndirea stăpînului... Chiar azi, în anumite clase, măritișul fiind încă cea mai sigură carieră a femeii, ea trebuie să aibă o minte ascuțită, spre a captura un bărbat și apoi spre a-l păzi să nu fugă... În privința afinării intelectuale, datorită rolului ei de mamă, a vorbit, mi se pare, Spencer. *

Dar dacă femeia este înarmată cu o repede și sigură pătrundere în sufletul altora, apoi cînd e vorba ca ea să generalizeze pe baza acestor observații, să definească tipul intelectual și moral al cuiva, să spună, concludînd, „ce fel de om" e cutare — atunci talentul ei psihologic devine mult mai slab. Bărbatului, deși mai puțin pătrunzător în fiecare moment, îi ajung rarele-i observații, pentru a reconstitui sufletul unui om, pentru a spune ce este cineva.

Ceea ce lipsește, mai întăi, inteligenții femeiești este puterea. Nietzsche a spus că femeia are tot atîta inteligență cît și bărbatul (ba, mi se pare, a spus că are mai

* În *Education intellectual, moral and physical* (1861).

multă), dar ceea ce o face să fie inferioară bărbatului este lipsa de impulsivitate, de acea forță care pune în mișcare mecanismul inteligenții. Mașinăria e perfectă, dar lipsește forța motrice... Proiectile admirabile, fără explozibile suficiente...

Cunoscuta „lipsă de logică" a femeii vine de aici — precum și din impresionabilitatea ei. Tot din această impresionabilitate vine și defectul capital al inteligenții femeiești : lipsa de obiectivitate.

Se spune că femeia e mai sentimentală, că ne-ar fi superioară prin afectivitate. În adevăr, femeia are o sensibilitate superioară bărbatului : sentimentalitatea „casnică". Sentimentul de familie e mai dezvoltat la ea. Femeia va sacrifica aproape întotdeauna interesele generale intereselor casei ei. Pentru femeie, acei care nu fac parte din casa ei sînt străini, sînt chiar dușmani. Cînd o femeie are simpatie pentru cineva, ea simte nevoie ca acela să devină un membru al familiei ei. Ea nu poate concepe simpatia pentru cineva care, într-un fel sau într-altul, n-ar face parte din „casa" ei. Mai curios e că chiar atunci cînd femeia dă o lovitură teribilă casei, ea tot rămîne „casnică" : Faguet explică începutul răcelei d-nei Hugo pentru Sainte-Beuve și prin faptul că marele critic, nemaifiind entuziasmat de romantismul soțului ei, nu-i mai făcea reclamă, și deci nu mai ajuta la prosperarea intereselor... familiale. Amant, amant, dar, mai presus de toate, interesele casei !

Această sentimentalitate casnică e în raport invers cu sentimentele sociale. Rolul femeii de a purta și crește copiii, de a fi zeița casnică, o face nesociabilă, dacă nu chiar antisocială.

Bărbatul, din contra... Dar cine nu știe că, în genere, bărbatul e socotit de femeie ca „un dușman al casei". El are sentimentul casnic foarte slab, iar sentimentul social foarte dezvoltat. Un bărbat pune de multe ori interesele comunității mai presus de ale familiei.

Mai departe.

Generozitatea e o însușire eminamente bărbătească, ca și iertarea și uitarea. Bărbatul e prin natura sa mult mai gata să zică „treacă de la mine" și „să taie poala și să fugă". Femeia e mai vindicativă, ea are memoria jignirilor și a ofenselor mult mai lungă, e veșnic în gardă. Toate

acestea, desigur, tot din pricina rolului ei de supusă a bărbatului. Se știe că robia nu e o stare favorabilă pentru dezvoltarea generozității și a iertării. Generozitatea e virtutea celor tari.

Apoi bărbatul are un fel de naivitate — naivitatea celor tari — care, unită cu slaba lui pătrundere în sufletul altora, în special în sufletul femeii, îl pune în situațiile cele mai penibile și, în același timp, cele mai ridicole.

În privința sentimentelor mai înalte, sentimentul metafizic religios, sentimentul adevărului, sentimentele pentru natură și arte — e imposibil să nu se recunoască că bărbatul le are în grad mult mai înalt. Pe unele din aceste sentimente, femeile le au foarte puțin dezvoltate.

O însușire, prin care femeia e cu totul superioară bărbatului, e delicatețea ei în realitățile iubirii. O notă, între altele : un bărbat poate lega o discuție intimă cu orice femeie pe care abia a văzut-o, cu o femeie pentru care nu are nici o considerație, cu o femeie dintr-o categorie socială cu totul inferioară etc. O femeie, din contra, dacă e *normală*, nu acordă nimic unui bărbat pentru care n-are cel puțin afecțiune, dacă nu chiar iubire. Desigur că acest lucru are o explicație naturală : ți-i indiferent moralmente, la urma urmei, pe cine supui de bună voie. Dar explicația nu înlătură faptul, rezultatul : delicatețea femeii. Femeia e atît de delicată în această privință, încît bărbatul, pe lîngă ea, apare ca o specie zoologică inferioară.

O altă însușire eminamente feminină e *tandrețea*. Numai o femeie poate consola, poate alinta, poate dezmierda, poate *dorlota* pe un bolnav, pe un nenorocit, pe un învins în luptele vieții. Și aceasta pentru că femeia mai înainte și mai presus de toate e *mamă*. Această divină însușire e simbolizată cu duioșie în Maica Domnului, în „mama" prin excelență, în aceea căreia i s-a dat rolul să intervie pe lîngă zeitățile bărbătești spre a le înmuia sufletul.

Bineînțeles că, în tot ce am scris mai sus, am avut în vedere tipul, media feminității. Căci este evident că d-na Curie nu are capul mai puțin logic și gîndirea mai puțin obiectivă, decît vechiul meu coleg de universitate, care n-a înțeles nici o pagină din cursul de chimie pe care l-a

învățat pe de rost... Și nici Sofia Perovskaia * n-a avut sentimentul social mai puțin dezvoltat decît vecinul meu, funcționar la primărie, care nu vede lumea decît prin prisma nevoii de ghete pentru cei 15 copii ai săi...

Și acum, cine e superior, bărbatul ori femeia ?

Dacă finețea intelectuală, admirabilul talent de a pătrunde și gîci sufletele, delicatețea în iubire, sentimentele casnice și tandre, care cimentează acel element important social care e familia — dacă toate acestea fac cît însușirile prin care bărbații întrec pe femei, atunci bărbatul și femeia sînt „egali" — dar așa de deosebiți !

Importante, la femei, sînt sentimentele familiale. Sînt importante pentru conservarea speciei.

La bărbat, importante sînt sentimentele sociale care, împreună cu inteligența lui inventivă, sînt forțele care mișcă lumea mai departe, pîrghiile progresului.

Femeia e elementul conservativ — și e de mirare că reacționarii nu-s feminiști. Bărbatul e elementul progresist.

Dacă vom observa bine, femeia e, în toate, pasivitate, iar bărbatul, acțiune. Un biologist ar putea arăta complect acest lucru, plecînd de la faptele cele mai inferioare și ridicîndu-se treptat pînă la acele pe care le discutăm aici.

Elementele sociale utile sînt și însușirile sufletești feminine și cele bărbătești. Superioare ? Atîrnă de concepția asupra lumii. Dar parcă tot mai superioară e acea mașină logică și meditativă care a creat filozofia, științele, artele și formele sociale !

Dar dacă sufletește femeia se deosebește radical de bărbat, e bine să-i acordăm egalitatea politică cu noi ?

Apoi tocmai de asta *trebuie* să i-o acordăm.

Dacă femeia ar fi sufletește egală cu bărbatul, atunci ce nevoie ar mai fi să-i dăm drepturi politice ?

---

* Sofia Perovskaia (1853—1881), revoluționară rusă. Întemnițată între 1873—1879, participă la atentatul ratat contra trenului imperial în 1879. La 13 martie 1881, semnală conjuraților sosirea trăsurii țarului Alexandru II care fu ucis cu o bombă. A fost spînzurată la 15 aprilie 1881.

Chemînd la exercitarea drepturilor politice niște ființe cu alte însușiri, se vor adăuga la orgă atîtea coarde nouă și originale ! Femeile vor veni cu un alt mod de a privi lucrurile, în dezbatere vor răsuna altfel de concepții, formularea altor nevoi, justificate prin alte argumente. Se vor înmulți, dar, punctele de vedere, lucru întotdeauna excelent pentru a ajunge la hotărîrile cele mai adecvate împrejurărilor.

Pe cînd, dacă femeile ar cugeta ca și bărbații, e foarte probabil că „doamna" ar vota ca și „domnul" și deci, în loc ca o familie să aibă un vot, ar avea două la fel, și atîta tot — afară doar decît atunci cînd doamna ar fi certată cu domnul !

Pe lîngă aceste considerații, mai e încă una : femeia, ca orice om, care *este* și muncește pe acest pămînt, trebuie să-și spună cuvîntul său în orînduirea lucrurilor de care atîrnă fericirea și nefericirea sa și a copiilor săi.

Și acum să venim la ceea ce s-a numit *misoghinism*.

Pentru ce cea mai mare parte din bărbați sînt misoghini : dacă nu urăsc, dar disprețuiesc teribil pe femei, chiar fără să-și dea samă și chiar atunci cînd le iubesc ?

Mai întăi, desigur, pentru că femeilor, cum am văzut, le lipsesc unele calități. Că și ei, bărbații, sînt lipsiți de alte calități, apanagiu al femeilor, asta ei n-o văd ! Cine vede vreodată ce-i lipsește ?

Apoi, în mare parte, din cauza mizerabilului amor, cum a numit Jules Lemaître această otrăvitoare pasiune.

Amorul — să-i zicem pe nume : amorul senzual, amorul tuturor vrîstelor, afară de cea de 20 ani — amorul acesta nu apropie sufletește. Pasiunea arzătoare de primitiv, îndoiala nedezlipită de amor, care enervează și ofensează, dorința de a acapara cu totul ființa iubită, transformarea ei în izvor de plăcere, cunoscuta netoleranță a ființei care iubește, gelozia fără motiv, sentimentul de teroare că ea e ea, că e o ființă de sine stătătoare, asupra gîndirii și voinței căreia n-ai nici o putere — toate aceste sentimente, care caracterizează cel mai teribil egoism și pe care le simte mai ales bărbatul (cît e de inferior în această privință !), nu-s de natură a împrieteni... Cine nu știe că „amorul" cînd se are de scop pe sine însuși, cînd nu este un incident în viața conjugală, duce la durere și adesea la catastrofă ?

Dar atunci cînd începe tragedia adevărată! Cînd femeia dă motive serioase de suferință!

Un colaborator al acestei reviste a analizat într-un articol procesul sufletesc prin care bărbatul nenorocit în amor ajunge misoghin, de un misoghinism negru și roș. Transcriu o pagină:

„Un bărbat iubește o femeie; aceasta însă iubește pe altul. În urma acestei tragedii, bărbatul va începe *să urască* pe femeia care-l face să sufere, pentru că, cum zice Bourget, în amor «orice sămînță de durere este sămînță de ură». Și ura împotriva femeii pe care ai iubit-o se transformă ușor în ură și dispreț pentru *toate* femeile. Mai întăi, pentru că această *generalizare* micșorează suferința, căci suferi mult mai ușor cînd izbutești să te convingi că «așa-s femeile», și, al doilea, pentru că generalizarea e o tendință neînvinsă a spiritului omenesc, o tendință care dă pe față, dacă voiți, slăbiciunea acestui spirit, dar o tendință reală, nediscutabilă, fără care omul s-ar pierde în noianul cazurilor individuale. Să analizăm puțin procesul de generalizare în cazul care ne interesează. Să vedem ce se petrece în capul unui om cînd, din pricina experienței sale nenorocite cu o femeie, ajunge să lege calitatea de *rău* de întreaga noțiune *femeie*. Am văzut că sămînța de durere devine sămînță de ură. Și sentimentul de ură pentru cineva te face numaidecît să descoperi într-însul defecte și lipsuri; de aceea bărbatul va descoperi în femeia de care e vorba o mulțime de defecte: ușurință, prostie, minciună, imoralitate etc. Pe de altă parte, se știe că mintea omenească nu e în stare *să suporte o noțiune pură*, cu toată puritatea ei abstractă, se știe că, fatalmente, mintea însuflețește, colorează noțiunea cu caractere individuale. De pildă, mintea omenească nu poate *suporta* noțiunea masă în toată puterea ei de abstracție, adică o masă care să n-aibă nici o însușire a unei mese oarecare — ci fiecare om, cînd gîndește la noțiunea *masă*, colorează fatalmente această «masă» cu însușirile unei mese *oarecare*, sau anumită, sau închipuită, însă închipuită din elemente anumite, și anume din elementele mai obișnuite, de la mesele care i-au lovit mai des simțurile. Pentru un contopist, „masă" va fi mai ales mesele pe care scrie în cancelaria sa; pentru un stîlp de cafenele, «masă» va fi mai mult mesele din cafenele

etc... Ei bine, așa se întîmplă cu noțiunea *femeie*. Fiecare bărbat, cînd gîndește la noțiunea aceasta și cînd deci o colorează individualizînd-o, dă peste acele elemente cu care e mai obișnuit și care l-au frapat mai mult. Și pentru bărbatul nenorocit în amor, pentru care *femeia* se rezumă în femeia iubită și care e (am văzut că durerea produce ură și ura — ponegrire) *rea, mincinoasă, proastă, imorală,* noțiunea de femeie va cuprinde în sine, ca note componente : *rea, mincinoasă, proastă* etc... Bărbatul acesta va fi misoghin."

Cine n-a cetit faimoasa poemă a lui Alfred de Vigny, *La Colère de Samson,* și cine nu-și aduce aminte de cuvintele prin care eroul biblic, vîndut de iubita sa, decretează pentru eternitate infamia femeii :

Et, plus ou moins, la Femme est toujours Dalila

. . . . . .

Toujours ce compagnon dont le coeur n'est pas sur,
La Femme, enfant malade et douze fois impur !

. . . . . .

Une lutte éternelle en tout temps, en tout lieu,
Se livre sur la terre, en présence de Dieu,
Entre la bonté d'Homme et la ruse de Femme,
Car la Femme est un être impur de corps et d'âme.

Alfred de Vigny dădea aceste lapidare decrete, prin gura biblicului Samson, pentru că avea de reproșat multe... actriței Dorval ! *

În a sa a *V-a Scrisoare,* Eminescu citează și el pe Dalila...

Cred că experiența tristă în amor e una din cauzele cele mai însemnate ale misoghinismului, căci prin amor nu trebuie să se înțeleagă numaidecît acea pasiune „sublimă", care, zice-se, e foarte rară, ci toate mizeriile care decurg din concentrarea, din durata mai lungă sau mai scurtă a sentimentelor bărbătești pentru o singură femeie !

Și nu este un alt sentiment care, jignit, să scoată la iveală din fundul sufletului atîta noroi ca amorul, acest „egoisme à deux", care, în realitate, e sentimentul cel mai egoist și, încă, din nefericire, cel mai complicat, încît stîrnește în om durerea tuturor sentimentelor jignite din care se compune, și mai ales durerea vanității, a sentimentului

* Marie Dorval (1798—1849). A interpretat pe Kitty Bell din *Chatterton* (1835) de Vigny. Metresa lui Vigny între 1832—1838.

care provoacă chinurile cele mai mari. Un „nefericit în amor" trebuie să aibă un suflet prea distins ca să nu devină un om cu totul vulgar și injurios.

Și totuși, cauza cea mai principală pentru care bărbații disprețuiesc pe femei este faptul că ei țin pe femei într-o situație de inferioritate.

Întotdeauna o categorie de oameni care a ținut în supunere o altă categorie *s-a convins* sincer că acea categorie supusă este inferioară și că *deci* merită să fie supusă. Este o justificare inconștientă, este o ipocrizie, care arată și stupiditatea omenească, dar, în același timp, și idealismul omului care nu poate suferi să se știe vinovat.

Toate robiile au fost justificate prin „inferioritatea" celor robiți... Pentru ce țăranul nu trebuie să aibă drepturi ? pentru că e prost ? Pentru ce nu trebuie să-l ajutăm în sărăcia lui ? Pentru că nu e sărac, ci leneș ! și așa mai departe....

Dacă femeia e ținută în stare de minoritate, apoi ea merită această stare, pentru că e inferioară ! Este o vorbă populară, cam tri vială, dar foarte cuprinzătoare, pe care cer voie s-o citez aci : Cînd vrai să-mpuști un cîne, zici că-i turbat — adică *te convingi* că-i turbat...

Iar din această stare de supunere rezultă încă un fapt — încă o cauză de misoghinism. Categoria supusă se luptă împotriva acestei stări, se revoltă, vociferează, duce războaie sau simple guerillas conjugale, și atunci bărbatul, văzîndu-și poziția amenințată, începe să simtă dușmănie. Misoghinismul ia o formă acută.

Interesant este că și femeile sînt misoghine, uneori mai misoghine decît bărbații.

Și ele au ideea că femeile sînt inferioare : „Ce poate un cap de femeie ?" e argumentul pe care *ele* îl aduc ! Și ele, în marea lor majoritate, sînt de părere că situația lor de minorat e îndreptățită și că nu trebuie schimbată. Și ele persiflează, în marea lor majoritate, feminismul. Și ele, în marea lor majoritate, sînt de părere că ceea ce trebuie unei viitoare mume de familie este piano, franțuzește, istoria sacră și cozonaci. Etc., etc.

Cum se explică mediocra idee ce și-o fac femeile de ele însele și admiterea propriei lor stări de inferioritate socială ?

Fără îndoială că acest mod al lor de a gîndi li l-au impus bărbaţii.

Întotdeauna o categorie socială stăpînitoare îşi impune concepţiile sale tuturor categoriilor supuse (aşa sfinţenia proprietăţii individuale). Bărbaţii, ale căror interese vorbesc în concepţiile relative la femeie şi la rangul ei în societate, au impus şi femeilor aceste concepţii, protivnice femeilor.

Un exemplu strălucit de chipul cum bărbaţii îşi impun concepţiile lor femeilor, în contra intereselor feminine, se vede în atitudinea femeilor faţă cu acele dintre dînsele care „greşesc".

Cine iartă mai puţin greşelile femeilor decît înseşi femeile ?

Bărbaţii sînt foarte indulgenţi cu greşelile bărbaţilor. Femeile devin furii cînd o femeie sau o fată a păcătuit. Un holtei care a greşit e un lucru normal şi pentru femei — ele nici nu consideră faptul ca o greşeală. Pe o fată însă care a păcătuit femeile o vor scărmăna fără milă. Şi, în realitate, acela care are cuvînt să se indigneze este numai bărbatul, căci castitatea femeii sale sau a viitoarei sale femei numai pe dînsul îl interesează.

Cum se explică această ocrotire a intereselor bărbăteşti de către femei ? Aceste concepţii contradictorii cu interesele lor ?

Schopenhauer are o explicaţie ingenioasă. El vrea să arate că femeile lucrează în interesul lor. Femeile, zice el, neavînd altă carieră decît măritişul, e în interesul lor ca nici una să nu cedeze bărbaţilor în afară de căsătorie, pentru a-i sili să se însoare. Femeile sau fetele care greşesc, dispensînd pe bărbaţi de însurătoare, lucrează împotriva intereselor feminităţii întregi. Femeia care greşeşte dovedeşte că e lipsită de spiritul de corp. E vinovată deci faţă cu toate femeile, şi trebuie înfierată !

E ingenioasă explicaţia, dar n-o cred adevărată.

Şi, în adevăr, în clasele mai superioare ale societăţii, şi în vremurile noastre istorice, măritişul e şi o carieră, sau, mai bine-zis, a ajuns o carieră. Dar, înainte de a fi o carieră, e altăceva. Căsătoria îşi are rădăcinile în profunzimile naturii şi ale vieţii sociale, e o creaţiune a biologiei naturale şi sociale, dacă mi se permit aceste cuvinte. Dar în alte epoci istorice, iar azi în majoritatea omenirii, măritişul nu e deloc o carieră. Acolo unde muncesc toţi

nu poate fi vorba de măritiș-carieră. Și puritanismul acesta nelogic al femeii, oroarea de „greșelile" femeiești, este un fenomen mult mai întins decît măritișul-carieră. Deci trebuie să aibă altă explicație.

Explicația vine de la sine. Cui îi convine castitatea, credința femeiască și libertatea bărbătească ? Natural că bărbatului. Și simțul de proprietate asupra femeii, și nevoia de a ști sigur că progenitura e a sa, și alte lucruri, toate au făcut pe bărbat să prețuiască absoluta castitate și fidelitate a femeii.

Bărbatul a ridicat castitatea și credința femeiască la rangul de virtute.

Această concepție a virtuții femeiești, bărbații au impus-o femeii — categoriei supuse.

Dealtmintrelea, această fervență îmbrățișare a intereselor masculine de către femei are o mare utilitate socială. Prin aceasta, femeile dau bărbaților o compensație pentru avantajul ce-l au, avantajul de a ști întotdeauna dacă copilul e... al lor sau nu. În adevăr, bărbatul, din cauza naturii lucrurilor, nu poate avea această siguranță și n-o poate căpăta decît prin constrîngere, prin „morală". Și dacă bărbatul n-ar fi făcut din întregul sex femeiesc un auxiliar al intereselor sale, prin impunerea moralei izvorîtă din aceste interese, dacă n-ar veghea toate matroanele la siguranța sa, această siguranță ar fi mult mai des și mai ușor periclitată.

Cum le-au impus această concepție a moralei sexelor, contrară intereselor lor, tot așa bărbații le-au impus și celelalte concepții relative la inferioritatea lor psihică și la legitimitatea stării de minorat în care sînt ținute.

Viața românească, nr. 6, 1910

Căsătoria

E vorba de căsătoria europeană monogamă.

Este monogamia o stare naturală, ori numai o instituție europeană ? Este omul un animal monogam, ori e constrîns la monogamie ?

Scriitori, al căror cuvînt nu poate fi trecut cu vederea, au susținut că bărbatul e poligam prin natura sa.

Bărbatul poate să aibă un număr considerabil de copii, în vremea în care femeia nu poate să aibă decît unul. De aici „frivolitatea" lui față de constanța femeii, care se atașează de bărbat și mai mult în vremea cît poartă fructul iubirii lor, pentru că ea, de acum înainte mai ales, are nevoie de sprijinul lui ; pe cînd bărbatului, din contra, nu-i rămîne decît să-și pună din nou, aiurea, ceea ce doctorul Urechia a numit „candidatura la paternitate".

Această idee cuprinde ceva adevărat, o jumătate, un sfert de adevăr. De multe ori, după ce poruncile „geniului speciei" au fost ascultate, bărbatul nu mai simte pentru obiectul „flacării" sale decît plictiseală, pe cînd femeia, în urma îndeplinirii acelei porunci, simte *întotdeauna* o mai mare atașare pentru bărbat.

Totuși, de multe ori și bărbatul, după ce a „cucerit" pe femeie, se atașează, și el, mai mult, de dînsa.

Dar chiar dacă bărbatul ar fi, prin natura sa, neconstant, încă nu s-ar putea susține că e poligam, căci adevărata poligamie însamnă mai multe femei în același timp, și nu una după alta.

Iar această *adevărată* poligamie nu e deloc naturală omului. Cînd Schopenhauer susține că această adevărată poligamie e forma cea mai naturală a căsătoriei, el se contrazice cu propria-i teorie a iubirii. În adevăr, după vestita sa „metafizică a amorului", bărbatul *alege*, din toate femeile, pe una, care îl complectează mai bine în vederea scopurilor „speciei". Această *individualizare* a instinctelor masculine e absolut în dezacord cu poligamia.

Dealtmintrelea, chiar în țările poligame, poligamia nici nu poate exista, *de fapt,* decît ca un lux al celor avuți, pentru că, mai întăi, pe lume există cam tot atîtea femei cît și bărbați, și deci unui bărbat nu-i poate reveni decît o femeie; și al doilea, pentru că a avea un harem nu-și poate îngădui decît un om foarte bogat — și astfel de oameni sînt foarte rari.

E curios cum Schopenhauer n-a ținut socoteală de aceste fapte... Cînd se zice că orientalii au mai multe femei, aceasta însamnă că ei au numai voie să aibă și că de această permisiune se folosesc cîțiva bogați.

Totuși, însă, trebuie să recunoaștem că mulți europeni sînt poligami în adevăratul înțeles al cuvîntului, și aceasta mai cu samă în clasele care nu au nici o ocupațiune — acelea pe care le zugrăvesc cu predilecție unii romancieri francezi. Dar numărul acestora e infim în omenire — și desigur în poligamul Orient marea majoritate a oamenilor sînt absolut monogami.

Cealaltă poligamie — părăsirea unei femei și alergarea după alta —, această pseudopoligamie e mult mai frecventă.

Așadar, poligamia nu e nici naturală omului, nici posibilă din punct de vedere „statistic" și economic.

Pe de altă parte, monogamia e în necontenit progres. O mulțime de fapte morale și sociale contribuie la progresul monogamiei: interesele morale tot mai variate, care, în căsătorie, pun pe al doilea plan realitățile „amorului"; munca de toate zilele, manuală și intelectuală, care pune, și ea, pe al doilea plan acest „amor" (în romanele lui Paul Bourget, personagiile nu au nici o ocupație, și monogamia e foarte periclitată!); legăturile sufletești, tot mai multe, în lumea civilizată, între bărbat și femeie, care fac familia tot mai indisolubilă; sentimentul datoriei tot mai dezvoltat — ca efect al altui progres: al fortificării necontenite a ideilor abstracte inhibitorii; sentimentul tot mai mare al onoarei familiale — ca efect al aceluiași progres al ideilor inhibitorii; sentimentul tot mai dezvoltat al intereselor morale și materiale ale familiei, care ar fi periclitate de abaterile de la monogamie etc. — în sfîrșit, tot atîtea puteri morale sociale, care întăresc familia monogamă și o apără de asalturile primejdioase ale naturii.

Așadar, căsătoria monogamă nu e în contradicție cu cerințele naturale și sociale, ba chiar le îndeplinește.

Este ea un bine sau un rău pentru individ ? Trebuie să îndemnăm pe un tînăr să se căsătorească, ori să-i recomandăm celibatul ?

Nu știu cine a spus că oamenii însurați se poartă cu cei neînsurați ca acele persoane care, pîcîlite la o reprezentație, nu-și fac datoria să previe pe cei care stau la ușă, gata să-și cumpere bilete de intrare...

Este căsătoria o pîcîleală ?

Mai întâi de toate, este un act de curaj. Un act de mare curaj : acela de a te hotărî să duci o viață strîns legată, de toate zilele, *cu altcineva*. O așa de strînsă *coabitație* ca în căsătorie nu e fără primejdii. Omul e o ființă atît de complicată, încît este *imposibil* să găsească un altul pe lume cu care să nu se ciocnească, cînd sînt siliți să ducă o viață așa de comună.

De aici rezultă o știrbire a *libertății*.

Aceasta este și marea problemă a căsătoriei : libertatea ! Libertatea mai întâi a femeii, dar și libertatea bărbatului !

„Jugul căsătoriei" este o expresie curentă, dacă nu mă înșel, un termen sinonim cu ceea ce se numește, cam trandafiriu spălăcit, legăturile conjugale.

Acest jug apasă mai greu asupra femeii. Libertatea ei mai cu samă e știrbită, și mai ales atunci cînd femeia atîrnă materialmente de bărbat, cînd n-are nici averea ei, nici vreo meserie — cînd singura ei carieră e aceea de „soție și mumă de familie".

În cazul acesta, ea trebuie să sufere și să rabde, căci n-are altă libertate, decît libertatea tuturor... proletarilor : aceea de a muri de foame, dacă n-are dibăcia de a combina lucrurile așa încît să poată căpăta despărțenia cu acordare de „alimente" (concepeți ceva mai brutal și mai înjositor decît acest cuvînt ?).

Ferice de femeia care are averea ei ori vreo meserie ! Atunci ea e egală cu bărbatul... în știrbirea libertății.

...Căci libertatea, în orice caz, este știrbită în căsătorie — și libertatea bărbatului și aceea a femeii. Ca să „meargă lucrurile bine", și bărbatul, și femeia trebuie să facă necontenite concesii, să renunțe necontenit la libertate, să-și alieneze libertatea în detaliu. Și bărbatul, și femeia, amîndoi voiesc ca „lucrurile să meargă" cum cred sau cum le convine lor, iar ei fiind doi oameni, adică două lucruri așa de deosebite, de radical deosebite, este clar că

unul va vrea ca lucrurile să meargă spre apus și celălalt spre răsărit. Și de aici, nemulțumirea, lupta, războiul, suferința, ura și celelalte. De unde urmează că e o binefacere cerească cînd unul din cei doi soți ajunge „sub papucul" celuilalt. Fericirea familiei stă în acest „papuc", indiferent cine stă sub el, domnul sau doamna... Desigur, cu cît oamenii sînt mai subțiri, cu atît acest binefăcător papuc apasă mai discret și mai cuminte, dar, pentru ca lucrurile să nu meargă rău, el trebuie să apese tot atît de tare și de sigur.

De obicei acela care stă sub papuc e bărbatul. Lui însă i se pare mai întotdeauna că domină pe femeie, pentru că el se mînie, poruncește, își ia aere de mic dictator — pe cînd femeia, mai subtilă și mai tenace, se face că se supune, măgulind orgoliul bărbatului ei, dar în realitate își urmează linia de purtare pe care o crede ea mai bună.

Ceea ce, însă, știrbește libertatea sînt mai cu samă sentimentele bune, altruiste, sentimentele de milă, de responsabilitate, de iubire. Și acei care stîrnesc mai mult aceste sentimente, care sînt deci cei mai mari dușmani ai libertății, sînt copiii.

Sacrificiile pentru copii, grija de sănătatea lor, de viitorul lor, toate acestea fac din părinți niște instrumente. Copiii ajung scopul, părinții mijloacele. Cu cît un om este mai bun, cu atîta el va renunța mai mult la plăcerile sale, la îndeletnicirile sale, la individualitatea sa, sacrificîndu-le familiei. Lupta pentru o cauză mare socială, renunțarea la foloasele materiale pentru a te izola ca să faci cercetări dezinteresate, hazardarea în explorări de regiuni necunoscute, toate acestea sînt o periclitare a intereselor casnice, și nu și le poate permite acela care e plin de *tandreță* pentru familia sa.

Sublimul vieții nu se-mpacă cu renunțarea la propria-ți individualitate și cine are o familie și totuși vrea să guste ceea ce dă viața pe înălțimile ei trebuie să-și înăspească inima, dacă nu o are deja aspră. Căsătoria o poartă mai ușor acela care are un suflet egoist — adică acela care n-are sufletul potrivit pentru căsătorie ! E una din multele ironii ale vieții.

Și dacă ținem samă că *această robie* este mult mai sensibilă pentru bărbat, pentru că femeia, chiar cînd e absolut liberă, nu obișnuiește să facă ascensiuni pe vîrfurile înalte ale vieții ; și dacă mai ținem samă că femeia, și cînd

e absolut liberă, nu are atîta libertate ca bărbatul și că, prin urmare, prin căsătorie nu pierde cît pierde bărbatul — atunci putem spune că prin aceasta pierderile lor se compensează.

Și totuși, acest rău care e familia e foarte necesar. Familia face parte din vasta rubrică a relelor necesare.

Familia e un rău, pentru că știrbește libertatea, și e necesară, pentru că e singura formă posibilă și acceptabilă spre satisfacerea acelui lucru pe care Shopenhauer l-a numit „glasul speciei" și spre satisfacerea instinctelor de sociabilitate ale omului. Femeia, copiii și vestitul „cămin conjugal" fac parte din acel imperios „strict necesar" al omului.

Familia de azi, în unele clase sociale, se deosebește mult de cea de ieri sau de alaltăieri în mai multe privinți. E interesant să aruncăm o privire asupra unei însemnate deosebiri.

Într-o familie domnește ceea ce economiștii numesc diviziunea muncii. Cîmpul de activitate al bărbatului e mai ales în afară ; ocupațiile, prin care el agonisește cele trebuitoare casei. Femeia are alt cîmp de activitate : gospodăria și copiii. Bărbatul e ministrul departamentului din afară ; femeia — al celui din lăuntru.

Limitare de atribuții admirabilă ! Corectiv fericit la ciocnirile coabitației ! În adevăr, bărbatul și femeia, care voiesc și unul și altul ca „lucrurile să meargă" după capul lor, s-ar ciocni la fiecare moment dacă nu și-ar fi împărțit atribuțiile.

Dar această limitare începe, în unele cercuri sociale, să nu mai fie tranșantă ca altădată.

Altădată, femeia administra ceea ce aducea bărbatul, și atîta tot. Bărbatul făcea cum îl tăia capul. Astăzi, în anumite cercuri sociale, femeia începe să împieteze asupra sferei de ocupații ale bărbatului. Un anumit soi de femeie modernă și intelectuală se ocupă de aproape de felul cum bărbatul ei își îndeplinește slujba și funcțiunile sociale, îi ia socoteală, îl cenzurează, îi dă sfaturi, îi reproșează că n-a ascultat-o, se adresează șefilor ierarhici ai bărbatului său, cerîndu-le înaintări în slujbă, pledînd cauza familiei etc.

Uneori acest modernism ia forme și mai curioase. Bărbatul dă ajutor femeii la gospodărie și copii, femeia suplinește pe bărbat în îndeletnicirile sale.

Aceste fenomene nouă casnice sînt primejdioase. Ele dau naştere la androgini, ginandri şi la acel amestec de atribuţii care e întotdeauna un rău !

Şi acum, ce fel de căsătorie e preferabilă : din amor, ori din calcul ?

Căsătoriile din amor sînt cele mai rele — iartă-mă, tinere care cetești aceste rînduri ! Filozofia noastră cunoaşte această mizerie şi o proclamă. Spaniolii au un frumos proverb, pe care-l citează Schopenhauer în veşnic vestita sa *Metafizică a amorului : Quien se casa por amores, ha de vivir con dolores (Cine se însoară din dragoste, va trăi în durere).*

Pentru ce ?

Pentru că acei care se căsătoresc din dragoste, zice Schopenhauer, nu lucrează în vederea fericirii lor, ci în vederea scopurilor speciei omeneşti. Ei se sacrifică pe ei pentru scopurile mai înalte ale speciei.

Explicaţia e cam metafizică în formă, deşi adevărată în fond. Dar e prea generală.

Să despicăm puţin lucrurile.

Căsătoria din iubire ar trebui să fie o fericire, pentru că nimic pe lume nu samănă cu fericirea iubirii. Şi ar fi, dacă „luna de miere" ar ţine mai mult decît o mică mizerabilă sumă de ani... cînd nu ţine curat „o lună"...

Cuvîntul „întotdeauna", rostit de bărbatul şi femeia care se iubesc, este un etern neadevăr, spus cu toată sinceritatea de mii de ani încoace.

O iubire pănă la moarte nu s-a văzut încă... decît într-o nuvelă a lui Maupassant, în care o fată de colonel, răpită de un sergent major, cu care se mărită, îşi iubeşte bărbatul pănă la moarte (dar nu şi sergentul pe ea !). Şi cînd în *Sur l'eau* * Maupassant a voit să zugrăvească iarăşi o iubire eternă, a luat acelaşi subiect, aceeaşi fată de colonel, neavînd parcă curajul să imagineze un alt personaj, pentru a zugrăvi o întîmplare aşa de extraordinară !

Amorul ţine cel mult cîteva primăveri. Şi cînd s-a dus, rămîn în faţă două fiinţe omeneşti *normale*, şi de aci începe problema ! Cine sînt aceşti oameni ? Se po-

* Relaţiune de voiaj pe Mediterana pe bordul yahtului „Bel-Ami" din 1888.

trivesc ei ? Pot coabita fără primejdie pentru liniștea lor, pentru viața lor ?

Dacă Schopenhauer are dreptate, dacă bărbatul și femeia se atrag tocmai pentru că *se deosebesc*, atunci, cînd s-a dus amorul, rămîn față-n față doi oameni care au toate șansele să se ciocnească, să nu se înțeleagă, să-și fie străini și o povară unul altuia. Recunoștința pentru momentele trecute de iubire pasionată, de care vorbește un moralist ?... E cazul, aici, de a spune că... recunoștința nu e decît un nume !

Dar teoria lui Schopenhauer poate că e falșă. Și atunci e posibil ca, amorul dus, să rămînă față-n față doi oameni care se potrivesc, care se pot înțelege, se pot împrieteni.

Se poate, *din întîmplare*. Dar se poate și contrarul. Se poate să rămînă față-n față doi oameni deosebiți, care n-au nimic comun, sau nimic ce i-ar putea împrieteni.

Și atunci... *incipit tragoedia !*

Dar amorul este așa de *orb*, este așa de mult determinat de forțele inconștiente ale naturii, este o așa invazie a „naturii" în mijlocul „civilizației", încît poate aduce cele mai mari catastrofe.

Ați cetit *În ajun (Un bulgar)* * al lui Turgheniev ?

Iubirea n-a avut vreme să treacă ori să se isprăvească în alt chip trist. Iubirea vine, deodată, ca un ciclon care pustiește totul. O fată de nobil, singurul copil la părinți, se îndrăgostește de un bulgar sărac și bolnav de ftizie, căruia i se dă, spre rușinea părinților ei, și cu care se duce în Bulgaria, lăsînd în urmă-i țara, casa, o mamă zdrobită. Bulgarul moare pe drum, ea se duce, săracă, singură, să se sacrifice, în Herzegovina, pentru idealurile iubitului ei, fără ca mama ei să-i mai dea de urmă vreodată etc. Trebuie cetit acest roman, spre a vedea la cîtă durere inutilă, revoltătoare, absurdă poate da naștere trezirea în sufletul unei fete a acelui „instinct atît de van", de care vorbește Eminescu.

Cetind acest roman, îți vine parcă o nostalgie după acele vremuri cînd căsătoria era ticluită de părinți, care cîntăreau toate avantajele și dezavantajele, care cugetau la adevărata fericire a copiilor lor — cînd, vai !, nu se gîndeau la prosperitatea afacerilor lor personale, care s-ar putea îmbunătăți prin căsătoria copiilor lor.

---

* *Nakanune* (1859). Eroii sînt Insarov și Elena Stahov.

Dar nu ! Să fim serioşi : nu poate fi vorba de a impune pe mire unei fete sau pe mireasă unui flăcău. Părinţii nu pot avea decît un vot consultativ.

Din toate cele spuse pînă aici rezultă în mod logic că cele mai bune căsătorii sînt acele din „raţiune". Unde se amestecă raţiunea, rezultatul trebuie să fie mai bun decit acolo unde lucrurile sînt determinate de întîmplare. Şi am văzut că potrivirea de caractere este o întîmplare într-o căsătorie din amor.

În căsătorie, omul este dator să vadă nu un roman, ci un lucru foarte serios, serios ca cea mai serioasă proză. cu atîta mai serios, cu cît, cu vremea, vor apare şi alte fiinţi, copiii, care n-au cerut, ei, să vină pe lume, şi pentru a căror fericire trebuie, *deci,* să se sacrifice părinţii. E un lucru aşa de înspăimîntător a da naştere la fiinţi care au să trăiască — şi deci au să sufere şi au să moară, — încît acei care ştiu că, prin întovărăşirea lor, au să creeze oameni sînt datori să ia toate măsurile cu putinţă ca viaţa copiilor lor să fie cît mai puţin dureroasă.

Sînt două feluri de căsătorii din calcul. Pentru avere şi pentru calităţile personale ale viitorului soţ sau soţii.

Prima, pentru avere, are avantajul serios de a face cu putinţă o viaţă materială mai bună a viitoarei familii şi de a asigura soarta copiilor, în caz de moarte a părinţilor sau în cazul cînd copiii n-ar fi în stare să-şi agonisească ei înşişi toate mijloacele necesare traiului lor, cînd vor fi majori... Dar, de obicei, asemenea căsătorii nu se fac din acest calcul, la urma urmei respectabil, ci din goana după bani. Opinia publică îi dispreţuieşte pe aceştia, numindu-i, cînd ei n-au tactul de a-şi masca pofta, „vînători de zestre".

Dar, în orice caz, căsătoriile încheiate în vederea numai a zestrei sînt reprobabile, sînt căsătorii *rele,* pentru că, ca şi cele din iubire, sînt făcute fără privire la calităţile personale ale viitorului tovarăş al vieţii. Şi, dacă au un avantaj, bunastare materială a familiei, apoi au marele dezavantaj de a fi legat doi oameni care niciodată n-au ştiut ce este dulcea nebunie a amorului, care n-au fost „amici" nici „o oră", cum zice poetul.

Averea e o condiţie de bunăstare a familiei, cînd e un adaos la altceva.

Şi acest altceva sînt calităţile fizice şi morale ale viitorilor soţi.

Sănătatea, caracterul bun, inteligența, toate însușirile care pot face din femeie o bună nevastă și o bună mamă, acestea sînt calitățile pe care un tînăr ar trebui să le ceară tovarășei sale. Acestea nu sînt trecătoare — și pe acestea numai se poate întemeia o tovărășie cît mai ferită de fatalele ciocniri conjugale...

Dar... dar amorul este o putere așa de naturală și de mare, el vine așa de nechemat, izbucnește așa de triumfător și de nepăsător de calculele oamenilor, încît slabele sfaturi ale rațiunii vor fi întotdeauna înăbușite de întăile porniri ale acestei pasiuni, în sufletele acelora care sînt în stare s-o simtă.

Și..., dealtmintrelea, acela care, între 20 și 25 de ani, ar calcula, în loc să se arunce orb în vultoarea iubirii, ar fi un mizerabil care n-ar avea dreptul la nici o fericire!

O oră să fi fost amici
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O oră, și să mor!

Viața românească, nr. 8, 1910

Cronică socială

Zilele acestea ziarele ne-au adus vestea că și-n Spania s-a acordat femeilor dreptul de a se înscrie în universități.

Ce mare reformă, anunțată în două rînduri prizărite! Desigur, înaintații au aplaudat această umanitară și civilizată măsură. Iar reacționarii vor fi blăstămat această batjocură, acest atentat la bunele tradiții și la candoarea feciorelnică, această lovitură adusă familiei etc.!

Eu mi-am adus aminte de o altă informație din ziare, publicată cu cîteva zile mai înainte și relativă la țara noastră. Era vorba de un concurs, pentru care se cere candidatelor diploma de licență și la care, pentru 4 locuri, au reușit 20 de candidate din 100 cîte dăduseră concurs, acestea din 150 cîte se înscriseseră, și acestea din 200 cîte ar fi avut dreptul să se înscrie. Și cineva care cunoaște lucrurile îmi complectase informația, spunîndu-mi că, după ocuparea celor 4 locuri (ultimele!) de către cele 4 din cele 20, din cele 100, din cele 150, din cele 200 — vor apare necontenit tot alte diplomate, cel puțin 30 pe fiecare an, candidate, și ele, la viitoarele concursuri, ce se vor ține, conform legii, cu toate că nu va mai exista un singur loc liber.

Așadar, cele 196 rămase pe dinafară, plus cele cîte 30 pe an, vor aștepta ca cineva din cele ajunse să treacă la pensie, ori să moară de bătrînețe, de o boală acută, de o intoxicație alimentară, sau să se sinucidă din amor...

De unde urmează că e mult mai ușor să cîștigi la o loterie cinstită cîștigul cel mare, decît să ajungi profesoară, chiar dacă ai reușit la concurs.

Și fiindcă (orice statistică va confirma lucrul) sînt mult mai multe deraieri de trenuri și accidente mortale decît catedre libere la școlile secundare de fete, dacă o licențiată trăiește cu speranța unei catedre, în loc de frica de accidente pe C.F.R., apoi aceasta nu dovedește decît că natura omului e optimistă.

Cînd concurența ajunge aici : cîteva sute de candidate pentru un loc, ori, încă, pentru... nici un loc, atunci nu mai e vorba de carieră, ci de loterie și, decît să te înscrii la universitate, mai bine, cu atîta amar de bani (gazdă, taxe, cărți etc.) cumperi bilete și lozuri la loteria Regatului român, a orașului Hamburg, a statului unguresc, sîrbesc, turcesc și celelalte...

„Carieră" e atunci cînd te duci la școala de telegrafie, de mișcare, de militărie, de inginerie, de silvicultură, de agricultură, de negustorie, de drept, de medicină, de moșit, de meserii... De aici, dacă nu ești leneș și prost, adică dacă ești om normal, ieși cu un loc, care va să zică cu o leafă — ori advocat sau medic practicant, și, dacă nu curge, măcar pică...

Dar accesul fetelor la universitate (și tragedia se începe cu liceul modern, real ori clasic) nu numai că nu le dă acea carieră *bărbătească*, pe care o urmăresc, dar le îndepărtează și de la cariera femeiască, de la măritiș, cu toate că — slab corectiv al „universității" — colegialitatea între tineri și tinere se transformă uneori în amor și amorul în căsătorie... Această colegialitate e o loterie cu mai multe bilete cîștigătoare decît concursul...

În zdrobitoarea lor majoritate însă, universitarele își pierd, pe băncile școlii și în chinurile memorizării, strălucirea tinereții, acea admirabilă și ispititoare zestre căpătată de la natură.

Dar nu s-a dus numai frescheța anilor tineri. S-a mai dus ceva. Lucruri prozaice, dar care cumpănesc atît de mult în calculele acestei vieții „care nu e un roman". S-a dus — oricît de modestă — o sumă de arginți, care ar fi putut constitui o mică zestre ; și s-a dus și vremea cînd o fată deprinde acele plicticoase, dar utile îndeletniciri care se numesc gospodărie, un fel de zestre și aceasta...

Așa că se duce totul, tot ce ar fi putut „captiva" pe un candidat la însurătoare, și rămîne o diplomă, față cu care simțul practic al candidaților se comportă cu cel din urmă scepticism.

— Dar știința, cultura, pe care o capătă o fată în universitate ?

O, nu ! Nimene nu apreciază această „dotă", cînd ea nu e sprijinită de una mai concretă. Nimene nu se însoară

numai pentru caietele de chimie fizicală ori de istoria filozofiei scolastice !

...Dar e un lucru mult mai important și, fără a forța cuvintele, chiar tragic !

E declasarea bietei universitare, care o face să ajungă una din ființele cele mai nenorocite pe care le-a produs civilizația modernă într-o țară înapoiată ca a noastră.

Imaginați-vă (și sînt legiune) o fată de mic funcționar, de mic negustor, de popă, de dascăl, de învățător, în sfîrșit, din clasele de jos —, licențiată în filozofie. Opt ani de liceu, patru-cinci de universitate, mediu rafinat, profesori care-i vorbesc de subtilitățile gîndirii filozofice și de frumusețile operelor literare, lectură de scriitori iluștri, viață, oricît de săracă, dar distinsă, aspirații mari etc., etc., etc. Vine acasă cu diploma. E „singură". Nimene n-o înțelege. Cu nimene nu se înțelege. Face parte dintr-o clasă superioară clasei sale.

A venit — de mult ! — vremea să se mărite : singura-i carieră. Dar cei din clasa în care a intrat prin „universitate" :d. judecător, d. căpitan, d. profesor etc., caută zestre, dacă nu și „familie bună", și n-are nici una, nici alta, ba și-a pierdut în parte și tinerețea, și frumusețea !... Iar cei din clasa din care a ieșit prin „universitate" : d. copist, d. sergent de jandarmi, d. psalt etc., caută o femeie de teapa lor, muncitoare, gospodină — un fel de slujnică, și nu universitara noastră poate îndeplini această funcțiune. Ș-apoi nici prin gînd nu le-ar veni lor să năzuiască la ceva așa de sus, de străin și de inutil ! Și nici ea, biata, n-ar putea să-și lege viața de un psalt, de un sergent de jandarmi, de un copist. Este o imposibilitate morală. Ar fi să comită un act de stupid cinism față de ea însăși, de trupul și de sufletul ei.

Aiurea, unde cultura este răspîndită în toate clasele sociale, universitara nu se simte atît de sus, de străină și de departe de clasa din care a ieșit. Aiurea, unde între universitar și ne-universitar e mai mult o deosebire de știință decît de cultură, unde sînt sergenți de stradă bacalaureați și chelneri cu o cultură generală ca a unui licențiat de la noi, acolo căsătoria cu un tînăr din clasa ei și care nu s-a ridicat la o diplomă academică nu poate fi pentru universitară o mezalianță. Cu atît mai mult, că aiurea a ști carte nu însamnă că trebuie să-ți fie rușine

a munci la cîmp, la meșteșug, la bucătărie, la dădăcie. La noi, în Orient, munca e o înjosire, ba chiar un lucru infamant.

— Dar și bărbații dau un contingent de declasați! Atîția licențiați care rămîn pe dinafară!

E adevărat. Dar e altă vorbă. E un efect fatal al progresului social. Sînt funcțiuni sociale necesare, pentru care trebuiesc oameni cu învățătură și, cu cît sînt mai mulți concurenți, cu atîta selecția e mai fericită. Trebuiesc mulți chemați pentru ca să fie puțini aleși.

Și apoi, un bărbat are atîtea resurse și e și mai rezistent. Afară de asta, dacă prin universitate se îndepărtează de la o altă carieră: meșteșug, plugărie etc..., el nu pierde, ca femeia, o carieră sigură, cum e măritișul. Și nu e locul aici să mai adaog că măritișul e mai mult decît o carieră. Sînt multe lucruri care nu se pot discuta în această revistă, care nu e nici de fiziologie, nici de medicină.

Dar, ceea ce este mai important e că, în deosebire de cel feminin, al cărui jertfă e inutilă, proletariatul intelectual masculin, inteligent, cult și muritor de foame, este un admirabil ferment de progres social. În sînul acestei categorii sociale se dezvoltă mai ales spiritul de critică socială. El hrănește mișcările mari și generoase.

La noi, pănă acuma, intelectualii s-au pus în serviciul claselor bogate, mărind armata reacționarilor și a tuturor elementelor antiprogresiste, pentru că, puțini încă și „încăpînd" toți, n-au suferit. Cînd vor fi prea mulți ca să mai „încapă", cînd suferința îi va face să-și întoarcă privirile la mecanismul societății în care sufăr și *să-l critice*, abia atunci viața noastră politică va deveni mai puțin înăbușitoare.

Strigătul de alarmă împotriva „primejdiei" prea multelor școli de cultură generală, gimnazii și licee este un strigăt reacționar.

...Dar proletariatul intelectual feminin? Suferința lui e sterilă.

— Dar, prin universitate, se luminează un tot mai mare număr de femei!

Așa e. Și, în adevăr, lumina înainte de toate. Orice reformă socială, orice creștere a bunului trai n-ar avea

nici o însemnătate dacă n-ar fi o *condiție* de mai multă lumină. Ce idealist s-ar jertfi pentru propășirea socială dacă ar ști că totul s-ar isprăvi cu mai multă mîncare pentru toată lumea ?

Dar putem decreta, fără nici o rezervă, maxima : *Pereat mundus, fiat... lux ?*

Dar nu e păcat să se lumineze atîtea femei (și se luminează oare ele cu adevărat, cetind acele caiete cu nomenclaturi barbare ?), fără nici un scop, fără nici o urmare ? Să se lumineze numai pentru a se distruge ? Să se aprindă, pentru a se istovi fără marturi, fără a încălzi pe nimene, spre nefericirea lor și a celor ai lor ?

Grea întrebare...

Cetitorule, dacă ai și tu o fată, speculațiunea filozofică devine mai serioasă. Mintea ta cugetă mai adînc, cu toată adîncimea și gravitatea ce o dă fiorul unui posibil ireparabil — ireparabilul soartei ființii la care ții mai mult decît la tine și la restul universului...

...Biata Spanie ! S-au dus frumoasele zile de la Aranjuez !

Încîntătoarele fiice ale Andaluziei se vor ofili de-acuma-nainte pe băncile universităților, în loc s-asculte, visătoare, serenadele de sub ferestrele lor...

Nu-ți mai înstruna ghitara, tinere, în nopțile de vară, Dona Clara prepară examenul de morfologie...

Viața românească, nr. 8, 1910

La nuntă, la un amic

Am fost duminica trecută la nunta unui amic.

Slujba religioasă a mers cum a mers, cam grăbită, cam cu 30% din silabe lipsă, în mijlocul conversațiilor, vorbite cînd cu glas șoptit, cînd cu jumătate de glas, cînd cu glas de primadonă ori de mezzosoprano. Preotul, oarecum depeizat, se cam jena de textul său, asupra căruia, la cuvintele prea proprii pentru fineța, mai mult acustică, a musafirilor, aluneca cu un deficit silabic de 60%. Numai cei doi dascăli își plasau replicele lor cu o convingere extraordinară.

Dar preotul ajunse în sfîrșit la vestita formulă : „Femeia să se teamă de bărbat", pe care, probabil pentru că-și pierdu cumpătul din cauza enormității înțelesului ei, o aruncă în sală cu toate silabele sale.

La vorbele acestea, mireasa zîmbi ca de o tachinare binevoitoare, mirele se simți oarecum rușinat de gluma asta adresată miresei așa hodronc-tronc, în mijlocul solemnității, nunul zîmbi cu înțeles, dar cu bunătate, la nună, iar musafirii din sală, la auzul acestui „bon mot", încetară un moment micile conversații... Numai cîteva domnișoare priviră ascuțit și sfidător pe tinerii cavaleri.

Impresia aceasta, comică, barocă, scandaloasă — după sex și temperament —, impresie pe care am mai observat-o și la alte nunți, unde m-am prilejit să fiu de față, dovedește o mare revoluțiune în moravuri.

Sînt sigur că bunică-mea, cînd a auzit porunca asta strașnică, n-a rîs deloc ; și deloc nici acel mire de la-nceputul veacului al XIX-lea care, din chiar acel moment, era ferm hotărît să-mi fie bunic...

...Și, la nunta amicului meu de duminica trecută, am avut o viziune :

Sufragetele române !

...căci chiar în ziua aceea cetisem într-o gazetă că încă doi membri din cabinetul ministerial al Marei Britanii fuseseră contuzionați — unul cotonogit, altul cu anatomia

feței deteriorată — de iritabilele dame anglo-saxone, numite, cu o așa diminutivă drăgălășie : sufragete.

Isprăvind aceste sumare amintiri de la nunta amicului meu, țin să declar că sînt lipsit de orice porniri „neoiobăgiste" și că, la urma urmelor, mi-i indiferent dacă femeia se va teme de bărbat, cum pretindea preotul de la nuntă, sau dacă se va teme bărbatul de femeie, cum pretind damele anglo-saxone, care fac de pe-acuma educația bărbaților, începînd, cum se și cuvine, cu excelențele lor miniștrii, pe care-i bagă în toți spărieții.

Esențial e ca cineva să se teamă, căci cu doi domni într-o țară nu e bine — care va să zică e rău...

Viața românească, nr. 11, 1910

Critica optimistă

Găsesc într-un articol de critică literară indigenă această propoziție formidabilă : „*Am dovedit* aiurea talentul acestui scriitor".

A *dovedit,* adică a stabilit irefutabil, pentru toată lumea, că scriitorul în chestie e un talent...

Concepția acestui critic este vrednică de rîs, dar, cu toate acestea, chiar dacă poetul stabilit ca talentat ar fi însuși Carol Scrob, nimene nu ar putea „dovedi" criticului că se înșală.

Am rîde, dar nu am putea *dovedi* pentru ce rîdem, pentru că, în critica estetică, argumentarea este zadarnică și dovada imposibilă.

O discuție nu duce niciodată la victoria unuia din combatanți, dacă ei nu pleacă de la o idee asupra căreia convin amîndoi. Iar un punct de plecare comun în discuția dintre A. și B., care ar susținea unul că Eminescu este o nulitate și celalt că e un geniu — un asemenea punct comun obligatoriu pentru amîndoi nu există, nu are de unde să existe.

Frumosul este o impresie subiectivă. Iată pentru ce A. și B. nu au nici un punct comun de plecare obligatoriu.

Ca să dovedești cuiva că „diamantul e combustibil" trebuie să fii înțeles prealabil cu adversarul asupra faptului că „diamantul e cărbune". Altfel, discuția e zadarnică.

Acum, care este *premisa* pe care e silit s-o admită A. sau B. și din care să rezulte cu necesitate talentul sau nulitatea lui Eminescu ?

De-a lungul vieții sale, Anatole France are două păreri diametral opuse asupra lui Zola ; cînd l-a „distrus" nu puteai să dovedești că nu are dreptate, după cum nu puteai să-i dovedești că nu are dreptate cînd l-a lăudat.

Să dovedească cine poate că versurile lui Carol Scrob : „Aș voi din piept să-mi scot / Inima cu dor cu tot /, Și

s-o pun în pieptul tău, / Ca să simți ce simt și eu", nu ar putea fi de Heine, adică nu sînt tot atît de bune ca ale poetului german.

Este vreun scriitor mare care să nu-și fi găsit criticul distructiv ?

Și cînd criticul e deștept și talentat, nu numai că nu se face de rîs, dar iese strălucitor din mijlocul „paradoxelor" sale. Și nimene nu-i poate dovedi că nu are dreptate.

Puținele caractere *obiective* ale unei opere literare, adică acele asupra cărora sîntem înțeleși cu toții (dar fără putința de probare logică a valorei lor estetice) — caractere dealtmintrelea arhisecundare și unele externe, dacă se poate zice, elementului „artă" dintr-o operă literară —, nici ele nu sînt concludente în mica măsură în care ar putea să fie. Contrazicerea, în aceeași bucată, ar însemna lipsă de viziune a scriitorului, lipsă de sinceritate etc. Dar poate fi învinuit Shakespeare de asemenea defect, pentru că pune pe Hamlet să spună că nimene nu s-a întors de pe lumea cealaltă, după ce vorbise cu tatăl său mort ? Repetarea unui cuvînt, adică a unei noțiuni, ar însemna sărăcie de viziune, sau de imaginație, sau de discriminare în propriu-i suflet a scriitorului, sau de invenție verbală, sau de mai știu eu ce ; dar în Eminescu cuvîntul „dulce" e un epitet stereotip. Imagini contradictorii, imposibile, chiar ridicole (din care să reiasă... corăbii oprite pe vîrful munților) ? Dar un colector plin de răbdare a cules asemenea incongruențe din cei mai mari scriitori.

Dar cînd scriitorul e prudent și precaut și *știe* din „poetică" toate defectele de care trebuie să se ferească ? E mai „mare" decît alții. Dar cei mai netalentați se pot păzi mai ușor de *astfel* de defecte, decît marii creatori — mai inconștienți. Cine nu cunoaște perfecția anostă a meșteșugarilor fără talent ?

Așadar, propoziția : „Eminescu este lipsit cu totul de talent" nu poate fi răsturnată de nimene ca neadevărată.

Va spune Maiorescu că Eminescu „a dat un farmec nou limbii române" ? Îi voi răspunde că nu văd acel farmec, îi voi cita versuri și strofe, chiar din cele care dovedesc mai mult acel farmec, ca exemplu de limbă inestetică și voi încheia spunînd că acel care a dat farmec limbii române e Carol Scrob. Va rîde de mine toată lumea, dar nu-mi va putea proba contrariul nimenea. Dacă aș fi dat

Biblioteca Soc. de Ist. și Lit. Română
SECȚIA LITERATURA
București

în judecata unui tribunal, nu aș putea fi condamnat, căci judecătorii trebuie să țină seamă de dovezi, nu de impresiile lor personale. Îmi va spune Maiorescu, plin de admirație, că Eminescu a reușit să încetățenească în poezie în chip atît de fericit nume proprii — „Corregio" — „înțelege-o", „cercuri" — „Sfintei Miercuri"? Îi voi rîde în nas și voi răspunde că nu știu ce e mai stupid: „înțelege-o" — „Corregio", ori „cercuri" — „Sfintei Miercuri".

Îmi va spune d. Ibrăileanu că Eminescu e mare, pentru că poezia lui nu e ocazională, ci exprimă sentimente general omenești? Îi voi răspunde că tocmai din cauza aceasta nu e mare, căci nu e concret, nu are viziune, nu dă generalul prin particular etc. Îmi va spune același d. Ibrăileanu, cu admirație, că Eminescu e mare pentru că poezia lui e ca și muzica, redă inconștientul profund etc.? Îi voi spune că nu văd pentru ce acest lucru e meritoriu, ori, mai ușor, voi nega existența acestui caracter în poezia lui Eminescu.

Și voi începe să ridic în malul Cerului pe Carol Scrob, în care voi releva sentiment cînd profund, cînd ascuțit, imaginație cînd grandioasă, cînd delicată, adecvate subiectului, formă încîntătoare etc. Și dacă aș avea talentul scînteietor al atîtor confrați, ce marmeladă lamentabilă aș face din părerile critice ale lui Maiorescu și celorlalți admiratori ai lui Eminescu!

Știu, mi se vor cita frumusețí supreme ca:

„Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne". Eu voi răspunde cu Aron Densușianu că aceasta este o „bîiguială". Și împrumutînd procedeul criticii lui, voi pune în parantez, după „aur", un semn de exclamare; după „visul negurii eterne", un *sic;* și la urmă, ca comentar general, o frază disprețuitoare.

Apoi, aș cita triumfător pe Carol Scrob:

Stelele, care de soare
Ziua nu lucesc deloc,
Noaptea sînt strălucitoare,
Noaptea, noaptea sînt de foc.

Și iarăși lumea ar rîde, criticii m-ar acoperi sub enormul lor dispreț și m-ar zdrobi în fața publicului, pentru că s-ar adresa la *sentimentul* publicului (dar nu și la sentimentul „simboliștilor", care, în privința lui Eminescu, ar fi cu mine), dar în *argumentări* aș fi invincibil.

Aşadar, orice propoziţie cu privire la o operă literară se poate dovedi, afară de cea mai importantă : aceea cu privire la frumuseţea ei, adică singura care vorbeşte despre *arta* din opera de artă.

Adevărul literar şi artistic, anul VI, nr. 239, 1925

Idealism

Într-un roman franțuzesc apărut de curînd, un domn bătrîn, intelectual subțire, cucerește, cu ajutorul autorului, o inimă distinsă și tînără și o face fericită *usque ad finem*. Într-un roman mai vechi, d. Edmond Jaloux, cunoscutul scriitor, se încearcă să procure aceeași fericire unui septuagenar genial, care, însă, apucat de scrupule, nu abuzează de succes și moare de durere.

Această temă este astăzi uzuală în literatura franceză. Și recenzenții o tratează serios, ca orice alt caz de psihologie. Nu era însă așa și altădată. Cînd Zola a tipărit pe *Docteur Pascal*, căruia autorul naturalist îi dă uzufructul unei domnișoare, cu entuziastul ei asentiment — căci fata nu mai poate de admirație pentru știința acestui biolog —, critica s-a simțit scandalizată. Faguet bombănea mereu în recenzia sa : 59 de ani, 24 de ani ; 24 de ani, 59 de ani — vîrstele „eroilor".

În literatura română, acest subiect l-a tratat — și l-a tratat satisfăcător pentru intelectualii avansați în vîrstă — Duiliu Zamfirescu în nuvela *O muză* *. Dar eroul cu zbîrcituri la ochi face nazuri și domnișoara sufere atroce. Culmea succesului acestui gen de eroi !

Cetitorul apreciază desigur idealismul transcendental al acestor autori, care aranjează, ori își aranjează o mică lume ideală în mijlocul acestei lumi de mizerii.

Acești autori, care concep amoruri mai mult sau mai puțin eterice între eroii lor și dame „fine", susțin că nu știu ce merite intelectuale și morale fascinează pe aceste dame și le fac să nu mai ceară actul de naștere, fericite de a consola cu grațiile lor gingașe meritele literare ale unor domni mai mult sau mai puțin înaintați în timp.

Aceste ipotetice ofensive, după încheierea armistițiului, sînt date însă ca excepții chiar de teoreticienii de mai

---

* Cf. G. Ibrăileanu, *„O muză"* și *„Viața la țară"*, în *Opere*, III, p. 104-110.

sus. Apoi ni se mai spune că damele astea caritabile nu sînt ca toată lumea, ci „fine". Ar fi însă interesant de știut dacă deviația lor e „fineță", ori altceva, de care se ocupă anume științi derivate din psihologie. Și mai rămîne de văzut încă dacă aceste femei „fine" nu cultivă pe acești domni maturi pentru plăcerea și gloria de a vedea la picioarele lor micuțe niște căpățîni atît de formidabile și a asculta complimente întoarse de minți care au „cuprins tot universul".

Dealtfel, pe cît putem înțelege, în aceste ostilități tardive nu se schimbă mai adesea decît focuri oarbe, căci acești domni nu sînt întotdeauna destul de belicoși.

Acești autori idealiști, trebuie să recunoaștem, nu susțin că bătrînețea conferă merite excesive, la care femeile nu mai pot rezista. Încă n-au ajuns pînă aici. Dar ei cred că inteligența fascinează atît de mult sexul „fin", încît, odată cu ea, se strecoară în cetate și pune stăpînire pe dînsa, și bătrînețea, ca golanii cari se folosesc de îmbulzeală și intră la spectacole fără bilet.

Dar „puțină prostie nu strică pe lîngă femei" a zis maestrul. Probabil că maestrul exagerează, căci, în afacerile acestea, inteligența ori talentul nu strică, tot așa cum nici nu ajută cu nimic. Ceea ce „strică" în adevăr e intelectualismul, preocuparea excesivă și exclusivă cu lucrurile spirituale — canalizarea nefirească a forțelor într-o direcție care nu făgăduiește nimic bun femeii „fine".

Istoria ne spune că intelectuali de geniu au murit caști, că cei mai mulți n-au lăsat nici o progenitură și biografia lor e mută cu privire la aventuri galante. În sfîrșit, sînt rari intelectualii de rasă, cari au contribuit mai apreciabil la îmbogățirea rubricilor stării civile. Eminescu al nostru, pe lîngă un mare poet, a fost și un intelectual tipic. Viața lui a fost săracă în succese pe lîngă femeile „fine".

Un om care-și pompează în chip nefiresc toată energia la creier e deja un bătrîn. Un intelectual bătrîn e un bătrîn la pătrat. Femeia știe toate acestea inconștient. De aceea, pe o femeie „fină" mai degrabă o va „cuceri" un domn tomnatic simplu decît unul tomnatic la puterea a doua.

Pentru bărbat, intelectualismul femeii, adică, de obicei, bas-bleu-ismul, e ceva oribil, dar inteligența și cultura ei este o calitate. Nu pentru ca să citească împreună

cu ea *Critica Raţiunii pure,* dar pentru că inteligenţa, sau, mai exact, finețea intelectuală a femeii este un semn de delicateţă sufletească şi organică, lucru foarte plăcut bărbatului şi pentru că în momentele cînd „omne animal etc.", e mai bine să poţi discuta cu femeia „fină" despre valută, decît să n-ai ce vorbi şi să nu poţi face faţă împrejurării.

Cunoscutul Hyperion e destul de intelectual. Şi mai e încă şi tînăr (ori tinereţa a ajuns deja un defect pe lîngă femei ?) şi, cu toată intelectualitatea lui, ba chiar din cauza ei este evacuat de Cătălin şi nevoit să se întoarcă în cer, adică în biblioteca lui, şi să compună mai departe elegii şi satire.

Cobori în jos, luceafăr blînd,
...Şi viaţa-mi luminează,

adică scrie-mi madrigale şi dă-te-n spectacol, să vadă lumea că ai înnebunit pentru mine. Dar cînd acest luceafăr al cugetării, cum s-ar zice, ia lucrul în serios şi, renunţînd la ocupaţiile lui literare, se-ntoarce spre ea cu tot dinadinsul, observă cu stupefacţie că i-a luat locul muşchetarul Cătălin — şi atunci ea, cu acea adorabilă inconştienţă a femeii fine care iubeşte, îi propune să-i „lumineze norocul", adică să cînte în versuri amorurile ei cu bravul cavaler.

Dar în *Luceafărul,* Eminescu a fost destul de filozof ca să nu-şi deie mînia pe faţă şi să aibă aerul că scrie această istorie personală cu toată obiectivitatea ştiinţifică. În *Scrisoarea IV* însă, pierzînd orice urmă de stăpînire de sine şi uitînd cele mai elementare regule ale bunei-cuviinţe faţă cu sexul, se supără de tot pe biata fată că-şi îndeplineşte menirea ei pe pămînt şi o mitraliază cu tot felul de injurii, ca un adevărat *mufle.* Ba se leagă şi de corpul ofiţeresc în genere. Iar în *Dalila,* pierzîndu-şi cumpătul cu desăvîrşire — pe concurenţii fericiţi, care nu şi-au consumat substanţa nervoasă cu studiul budismului, îi face fanţi, crai de pică şi crai de mahala, iar pe ea o încondeiază cum e mai rău, o face proastă şi zice că vorbeşte cu craii stînd picior peste picior, şi cu palpitaţii de corsaj, şi-i reproşează cu o totală lipsă de mîndrie că, dintre toţi, numai cu dînsul vorbeşte călugăreşte, parcă putea, biata femeie, să vorbească altfel cu un benedictin ca dînsul...

Apoi dacă chiar și un tînăr e bătrîn, cînd e „intelectual" sadea, atunci prin ce chimie, cînd cineva e și intelectual și bătrîn, poate deveni grenadier și inspira pasiuni fatale doamnelor „fine" din societatea bună ?

Dacă acești intelectuali și-ar reduce pretențiile cu un procent de atîta la sută, le-ar mai rămînea o soluție : capturarea unei dame de o vîrstă proporțională. Dar natura, într-o excepțională oroare de cifrele mari, a rînduit lucrurile astfel, încît vîrsta celor doi protagoniști la un loc să nu treacă de șaptezeci și cinci de ani. Iată pentru ce, fie zis în treacăt, o damă, ca să nu vie în conflict cu legile înguste ale naturii, aspiră a se complecta cu un efeb de cincisprezece și un intelectual de șaizeci de ani, din cauza aceloraşi legi inexorabile, urmăreşte pe stradă absolvente de școală primară.

Prin urmare, nici o speranță în direcția idealismului.

Această mică prelegere are scopul altruist de a spulbera iluziile azurii care s-ar putea strecura în mintea unor anumiți domni, impresionați de pledoariile poeților mai sus numiți.

Adevărul literar și artistic, anul VI, nr. 241, 1925

POSTUME

AMINTIRI DIN COPILĂRIE ȘI ADOLESCENȚĂ

ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC *dă următoarea notă cu privire la publicarea* Amintirilor :

„Începem publicarea amintirilor de copilărie și adolescență ale lui G. Ibrăileanu.

Aceste amintiri datează din 1911. Ele sînt redactate subt formă de scrisori către un prieten, în casa căruia au și fost scrise. Manuscrisul scrisorilor stătea pe biroul prietenului, de unde Ibrăileanu îl lua și îl complecta.

Cum scrisorile nu erau destinate apariției, ele se prezintă subt prima redactare — fără nici o corijare de formă.

Le publicăm atît pentru frumusețea paginilor în sine, cît și ca document pentru înțelegerea unei epoci și a unui om — ale cărui fine resorturi sufletești pot fi descoperite numai din lectura acestor pagini, care cuprind fapte necunoscute chiar de mulți dintre prietenii lui Ibrăileanu."

Ad. lit.

Duminică 31 iulie 1911

Încep să-ți scriu cîteva lucruri de altădată, așa cum mi-or veni sub condei, fără nici un plan și fără nici o pretenție.

Cele mai vechi lucruri, de care mi-aduc aminte, sînt casa de la Roman, unde am stat pînă la vîrsta de 5 ani, și familia cîtă stătea în acea casă. S-a întîmplat să mă nasc într-o familie de mică burghezie, cu tradiții, cu „viață de familie", compusă din sentimentul datoriei, din iubire și din solidaritate. Ce voi fi avînd bun în caracterul meu vine de acolo.

Dar această viață a ținut puțină vreme, și la o vîrstă aproape inconștientă. După aceea, am trăit fără familie, așa că m-am dezvoltat anarhic, ca un produs al multor și variate împrejurări ale societății. Cu alte cuvinte, am rămas aproape fără creștere — afară de exemplul lui tatăl meu (cînd am început să stau cu el), care era un om de treabă și, el însuși, un produs al vechii vieți de familie. Neavînd „creștere", a trebuit să o înlocuiesc, mai tîrziu, cu mintea : să judec ce trebuie și ce nu trebuie să fac. Dar mintea e o călăuză nesigură și nu întotdeauna la slujba ei. Creșterea îți *dă deprinderea,* așa că te porți cum trebuie în chipul cel mai natural, fără sforțare, și în fiecare moment. Mintea, însă, uneori te părăsește : nu poți fi atent la infinit. Apoi sforțarea conștientă te obosește.

O comparație : un om care umblă drept prin natura lui nu face nici o sforțare ; unul care umblă plecat trebuie să se gîndească necontenit să stea drept. Îndată ce uită, umblă iar ghebos.

Ca să nu răspund cuiva cu vorbe aspre, trebuie să fac o sforțare ; uneori *uit* să fac sforțarea. Dacă m-aș fi *obișnuit* de la 3 pînă la 18 ani, în viața de familie, să vorbesc cum se cade, acum acest lucru ar fi foarte ușor, mi-ar fi un lucru *natural,* fără nici o cheltuială de energie. Bine-

înțeles că e vorba și de temperament. Acesta ar străbate prin educație, tot s-ar cunoaște firea înnăscută violentă.

Din viața de la Roman, mi-aduc aminte puține lucruri hotărîte. Am fost un copil precoce. Înainte de 5 ani, știam unele lucruri grele de înțeles și pentru o vîrstă mai înaintată. Știam, de pildă, oarecare lucruri din gramatică, pe care copiii de 10 ani le pricep greu. Am fost și amorezat înainte de 5 ani : de o fată de vreo 7—8 ani, care trecea pe la geamul nostru. Nu-i vorbă, era și un caz de sugestie, căci cei din casă mă tachinau cu ea. Dar știu că mă înroșam cînd trecea pe la geam. Tot de la acel geam, vedeam și Ceahlăul, care era pentru mine ceva ca din altă lume, ca dintr-o legendă frumoasă. Nu știam pozitiv ce e acel Ceahlău, nici ce este un munte — nimic !

Sărăcia se ținea de noi. Dar eu n-aveam cum s-o simt. Dar sărăcia aceasta contribuia la „viața de familie", căci nu era locul pentru o viață de plimbări, soaréle și celelalte. Toți munceau — duceau o viață onestă — aveau datorii mici, dar grave, de îndeplinit.

Mi s-a spus că eram un copil aproape grav, deși plin de toate naivitățile acelei vîrste. Mama mea mă iubea cu toată puterea unei naturi concentrate și a unei vieți care fusese tristă. Mi s-a spus că era o femeie înaltă, tăcută și frumoasă. Ea suferise mult, căci multă vreme luptase cu cea mai grozavă sărăcie, lucrînd zile și săptămîni la o cusutură, pentru care lua cîțiva lei, căci bunica mea rămăsese fără mijloace. Numai mai tîrziu începu să aducă acasă ceva un frate al ei. Eu n-o țin minte cum era la față, decît foarte vag. Am mai mult o impresie nelămurită despre *ființa* ei, despre *esența* ei sufletească, despre ceva cald și lipit cu patimă de copilul acela, care azi sînt eu. Dar această impresie nelămurită a mea, adăogată cu cele ce am auzit despre ea, au alcătuit în mintea mea o ființă vie, pe care o văd : o fată tînără. Ea a murit la vîrsta de 31 de ani, și o văd ca o fată. Mama mea, acum cînd eu am 40 de ani, cînd sînt mai bătrîn decît ea, îmi apare într-un chip foarte curios, pe care e greu să-l exprim. Mama mea *este mai tînără decît mine.*

Dacă ar mai fi trăit, dacă ar trăi și acuma, mi-ar fi rămas imaginea unei mame ca toate mamele. Dar mama mea este o fată. Nu știu dacă înțelegi sentimentul acesta. Sentimentele mele pentru dînsa au ceva deosebit și din

cauza aceasta e singura răsplată pe care mi-a dat-o natura pentru moartea ei timpurie.

La toamnă sînt 35 de ani de cînd a murit. Ea mai trăieşte în mintea cîtorva oameni şi mai ales într-a mea. Cînd nu voi mai fi eu, urma pe care a lăsat-o ea în acest infinit se va şterge pentru totdeauna. Va fi fost ca o microscopică fiinţă, de acele care mor cu milioanele, înghiţite în natura infinită fără urmă, ca şi cum n-ar fi fost. Astăzi ar avea 66 de ani, o femeie bătrînă, fără frumuseţe, lovită de toate injuriile vremii. Un sentiment, mizerabil poate, mă face să simt că e mai bine c-a murit în floarea tinereţii. Ea a fost demult, foarte demult, şi sentimentele mele pentru ea sînt pentru mama mea, pentru o femeie frumoasă, pentru o femeie care a suferit mult de sărăcie, pentru o fiinţă care n-a avut cînd să guste viaţa, pentru cineva care are toată poezia lucrurilor din îndepărtatul trecut.

Femeia aceasta, fata aceasta cu ochii verzi, a fost singura fiinţă pentru care eu am fost totul; care în loc să spuie *eu*, spunea *el* — „el" eram eu. Şi ea niciodată n-a fost totul pentru mine. Cînd trăia, eram prea mic, prea inconştient, ca să am asemenea sentimente. După ce-a murit, mi-am împărţit sentimentele spre cele patru vînturi — păstrîndu-i ei numai un colţ adînc din fundul inimii. E drept, însă, că nu pot să mă gîndesc mai mult la ea fără să simt lacrimi de duioşie şi uneori de un fel de durere — nu mare, dar care nu se poate compara cu nimic.

La 5 ani, într-o zi de mai, am părăsit casa noastră pentru totdeauna. Din cauza datoriilor, bunica mea a pierdut-o. I-a fost luată şi dărîmată. Azi locul unde a fost casa e o bucată din ograda unei biserici. Ne-am dus la ţară, unde tatăl meu, în tovărăşie cu un frate al mamei şi cu altă rudă, au luat în arendă o moşioară. Ţin minte această primă călătorie a mea (căci călătoria ce am făcut-o cînd eram de jumătate de an, într-o iarnă, de la Tîrgu-Frumos, unde m-am născut, la Roman, nu o pot pune la socoteală). Stăteam pe scăunaşul trăsurii, iar mama mea cu bunica mea în fund. Tatăl meu nu ştiu: era pe capră, ori nu era cu noi. Era frumos, era soare. Întîiaşi dată am trecut prin păduri. Călătoream în altă planetă. Am ajuns la Poiana lui Iuraşcu, moşia *noastră*, pe la 5—6 seara. Acolo ploua. Într-o grădină mare, după ploaie, cîntau zeci

de cuci. Era casa proprietăresei, o cucoană bătrînă, care fusese de multe ori cu trăsura la Paris. Am stat în casa aceia mai multă vreme. O puternică impresie mi-au făcut niște pui de cucuveică care avea cuibul sub streașina casei boierești. Cucoana aceasta avea o fiică, Eleonora, o femeie foarte frumoasă, care, la rîndul ei, avea două fete de vreo 16—18 ani. „Eleonora", cu numele ei sonor pentru mine, cu aerele ei de contesă, cu viața ei, cînd la Paris, cînd la țară, mi-a lăsat impresia de ceva neînchipuit de frumos și nobil — și misterios.

Cînd a fost gata casa noastră, ne-am mutat în ea. Era o casă nouă, cu un balcon lung, care suna ca metalul, nu știu pentru ce, cînd mă plimbam pe el, mai ales cînd umblam bocănind cu călcîile pe scînduri. Prin grădină trecea un pîrău lat de-o palmă. Pe lîngă grădină, trecea un pîrău mai mare. Din dosul casei, peste pîrău, un deal drept, care mi se părea că atinge cerul. În stînga, un deal lung, pe care umblau vitele, ca niște gîngănii pe un perete. În dreapta, cîmpia, cu o pădure în fundul zării. În față, satul.

Aici, la Poiana lui Iurașcu, am cunoscut întăi natura. Cea dintîi amintire de lună o am de aici. Veneam într-o sară cu mama mea și cu alții de la iaz spre casă. Era lună plină. Atunci am fost foarte lovit de faptul că luna merge și ea pe cer spre casa noastră.

(Eu m-aș fi așteptat ca ea să rămîie deasupra morii de la iaz !)

Cel mai frumos lucru de-acolo pentru mine era poate iazul și moara. Și cred că, în adevăr, era un iaz foarte frumos. O bucată era lung și trist, singuratic. O altă bucată, cu malurile pline de verdeață și de copaci. Iar moara avea ceva nemaiauzit de misterios.

În sat aveam cîțiva amici țărani, unul Petrea Petrișcanu mai ales. Alături stătea un personaj foarte important, un țăran, Tancă, care avea pe casă un cuib de cocostîrci, păsări pe care le vedeam întîia dată și care produseseră asupra mea o mare impresie, și anume de ceva măreț și (iarăși) misterios. Țin minte că în toate impresiile mele de-atunci intra în cea mai mare parte misterul. Fînațul, unul dintre cele mai frumoase ce am văzut, cu iarba mai mare decît mine și cu nenumărate feluri de flori, era un ocean fără sfîrșit — ori cu sfîrșitul în necunoscut — care-mi dădea fiori pe care îi simt și acuma,

dacă-i rechem în suflet. Cînd umblam pe cărarea care ducea, prin fînaț, la moară, numai pe unele locuri capul îmi ieșea peste iarbă. Încolo mergeam ca un om printr-o pădure pe o cărare între două ziduri de copaci. Cărarea era întortochiată, și la o cotitură a ei am întîlnit odată un personaj din altă lume, înalt ca și mine, foarte grav și pășind măsurat — un cocostîrc. Am stat un moment amîndoi față în față, apoi el s-a ridicat și s-a dus pe deasupra fînațului. Ce-am simțit atunci e greu de spus. Eram de 5 ani, și cocostîrcul îmi părea ca o persoană foarte în vîrstă, superioară mie și, bineînțeles, purtînd cu ea un mister infinit.

Dar cea mai mare impresie am avut-o cu altă ocazie, cînd am simțit pentru întîia dată moartea, cînd am avut întîia oară senzația lucrurilor funebre : era într-un loc, la poalele unui deal, un loc trist, o coastă a dealului ruptă, năruită, singuratică. Acolo am văzut un cal mort, din care mîncau doi corbi mari și negri. Singurătatea locului, tristețea lui, animalul mort, cu o parte din oase goale și cele două păsări sinistre care scobeau cu ciocurile lor mi-au produs un sentiment de groază, dar și de poezie.

Dacă aș fi fost un copil fricos, ori dacă nu m-ar fi lăsat să umblu singur, n-aș fi avut toate aceste senzații. Nu-mi pot explica cum mă lăsa mama mea să umblu singur, ea care mă păzea iarna să nu stau aproape de geam. Probabil că ea nu știa pe unde mă duc. Credea că-s prin grădină, ori pe drum. Cred că eu ascundeam plimbările mele. O singură dată am fost pedepsit, cînd am venit acasă plin de colb pe mîni și pe față, căci mă jucasem în colb cu băieții de țăran. Mama mea m-a ocărît atunci foarte tare. (Mai tîrziu, cînd eram de vreo 8 ani, la altă moșie, tot pentru petrecerea mea în colb cu băieți de țărani, tatăl meu m-a bătut — singura dată cînd am fost bătut.)

Cîte impresii și amintiri îmi vin acuma în minte ! Unde pot să le spun pe toate ! Ce lucru mare a fost pentru mine cînd am descoperit, în grîu, un cuib de prepeliță, ca o fîntîniță, mic, rotund, cît o farfurioară, înconjurat de un gărduleț — și cînd puii au dispărut parcă în pămînt ! Era peste iaz, în cîmpie, aproape de o pădurice, care de-acasă de la noi se vedea ca o sprînceană la marginea orizontului. Toate mi se păreau foarte departe — în toate direcțiile mi se părea că se sfîrșește o lume, după care începea regiunea basmelor.

Dar viața aceasta complect fericită n-a ținut decît o vară. Toamna, ne-am dus la Roman cu mama mea, care avea să nască ; cu moșul meu, care-și tăiase două degete la un ferestrău mecanic. În acea toamnă, a murit mama mea. Mi-aduc aminte ca prin vis de dînsa bolnavă, dar țin minte foarte bine cum era întinsă pe masă, moartă, cu lumînări la cap. În zilele cît a stat moartă acasă, uneori plîngeam, dar uneori mă jucam de-a ascunsul cu niște băieți și apoi iar plîngeam. Fericită, dar crudă și egoistă vîrstă ! Întotdeauna mi-aduc aminte cu displăcere, parcă cu un amar reproș pentru mine, că *atunci* m-am jucat ! Niciodată, niciodată n-am dat dat mamei mele a mia parte din ce mi-a dat ea ! Pentru ce s-a născut ea, pentru ce a trăit ? Sînt milioane de ființe care au avut soarta ei și pe care eu nu le știu. Dar ea, fiindcă mi-a fost mamă, în mintea mea are un loc unic și întîmplarea ei e un lucru extraordinar pentru mine. Orice viață e un lucru extraordinar pentru cineva — și nimic, absolut nimic, pentru alții !

Sora mea a murit peste vreo doi ani. Sămăna cu mama mea și o chema tot Maria. Am trăit fără mamă, fără frați și surori — nu tîrziu tare — și fără tată. Cine a trăit înconjurat de familie nu poate înțelege un suflet ca al meu, această stare sufletească specială — după cum nici nu mă pot pune în sentimentalitatea unui om care a avut familie. Dar aceste lucruri au dat sufletului meu un ton veșnic de nostalgie, de melancolie — o privire îndărăt — un sentiment de singurătate, de degajare de lumea reală.

Ce-a urmat după aceea, pînă la vîrsta de 7 ani, nu țin bine minte, e încîlcit în amintirea mea. Am stat la țară cu bunică-mea, apoi la altă moșie, cu tatăl meu și mama mea a doua, apoi iar la bunică-mea. Mi-aduc aminte de priveliști și peisagii, care se numesc Sălăvești, Berbencenii, sate în județul Bacău unde tatăl meu ținea moșii în arendă cu rudele lui nouă.

În această vreme moșul meu Teodor s-a înamorat de o fată a Eleonorei, tatăl meu a pierdut ce mai avea, bunica mea era tristă de moartea mamei mele — eu mă simțeam străin în lumea cea nouă a tatălui meu. Mamei mele a doua — o ființă bună, supusă, roabă — nu i-am putut spune „mamă" și din greutatea mea de a deveni familiar

și a da numiri „artificial" și oficiale, și din cauza amintirii adevăratei mele mame, pentru care începeam să am un cult și o tandrețe alcătuită din tot felul de amintiri, căci deja aveam *amintiri* și, cum se vede, amintiri scumpe și duioase.

În acești ani cred că s-a închegat o mare parte din caracterul meu, așa cum îl am și acum. Cu altă copilărie, cu altă viață, fără aceste lucruri neobișnuite și triste, aș fi fost poate altfel.

Dar ceea ce mă impresiona necontenit, ceea ce, *deci*, se lega cu toate sentimentele mele, era natura. Am amintiri curioase, unele stranii, ca din altă planetă. Țin minte o călătorie a mea cu tatăl meu într-o dimineață, pe un drum care mergea pe culmea unui deal — un peisagiu de vis, albastru, siniliu, cu o ceață subțire, cu un orizont nemărginit și străin. Dar nu știu cînd a fost asta, unde mergeam, pe unde eram — nimic! Ceva colorat, dar nereal!

O impresie extraordinară mi-a făcut un zmeu, fabricat pentru mine de un moș al meu. Era mare, albastru, cu o cruce albă pe un postament tot alb. Mărimea lui, zbîrnîitul lui, înălțimea la care s-a ridicat, crucea lui ca cele de pe morminte, faptul că s-a dus departe, *peste o pădure neagră*, mi-a lăsat o mare impresie de tristețe funebră — și, iarăși, de ceva misterios. La asta s-a adăugat și faptul că țăranii din acel sat, care nu mai văzuseră zmeul, au venit *toți* la curte, ca la o întîmplare extravagantă și necurată.

Multă poezie îmi aduce aminte grădina noastră, în care era o corlată (un chioșc făcut din haragi de fasole) bătută cu flori delicate de tot felul de fasole, pîrăul din grădină, pe care făceam mori, și balconul casei, care suna a metal cînd umblam pe el cu pași apăsați. De la moșiile celelalte îmi aduc aminte puțin, căci am stat puțin.

Îmi aduc aminte de o călătorie la Roman, cînd am trecut peste Siretul mare, cu un pod umblător, pe furtună. O ocupație mare a mea au fost hulubii, pe care-i creșteam în pod, îi știam pe toți, știam cînd au să iasă pui. Nu-mi mai aduc aminte ce s-a făcut cu ei. Dar totul era trist, sau, mai bine zis, simțeam că ceva lipsește: era mama mea, care murise, frumoasa și tînăra mea mamă.

Pe a doua mea mamă, tatăl meu o luase din combinații gospodărești. El n-a iubit decît pe întîia lui nevastă, pe

care a luat-o dintr-un amor plin de scrisori de dragoste și de toate încîntătoarele nebunii ale tinereții. În familia noastră toți s-au luat din amor. Unii au suferit mult din cauza acestui sentiment, alții au și murit din cauza lui.

Cînd am ajuns de 7 ani, m-au dat la școală la Bacău, unde stătea acuma tatăl meu. Am stat puțin acolo (nu știu pentru ce) și apoi m-am dus la Roman. Din Bacău — puține amintiri. Acolo a murit sora mea. Cele cîteva luni sau poate un an la Bacău îmi par un vis îndoielnic.

Nu știu bine pentru ce, de la Bacău, tatăl meu m-a dus la Roman la școală. (În vremea asta tatăl meu probabil că pierdea cele din urmă parale.) La Roman m-a încredințat unei rude a sa, deși în acel oraș stătea mătușa mea. Cauza — poate o răcire cu familia mamei mele, de care se cam îndepărtase, probabil prin însurătoarea lui a doua ; dar mai degrabă pentru că ruda lui avea renumele de bună educatoare. Era o femeie uscată, urîtă teribil, cu un nas mare, aspră, rece probabil, nu proastă, care, la bătrînețe, se gătea cu haine colorate și pălării cu flori roșii și albastre. N-am iubit-o niciodată și din cauza asta n-a avut nici o influență asupra mea. Acolo, am început să simt ce însamnă sărăcia — căci erau oameni săraci și, mai ales, sărăcia se simțea la mîncare, căci pedagoaga asta avea principiul, pe care-l repeta adesea, că : „stomacul n-are fereastră“ — și deci mînca cît de prost, pe cînd haina și celelalte se văd, și merită atenție.

O mare suferință am avut de încercat în prima zi de școală. Pe atunci se învăța altfel decît azi. Se dădea lecție, *deodată* acasă. Ni s-a dat, în lecția întîi, o pagină, unde aveam de învățat două litere *(i* și *u)*. Nu ni s-a spus numele acestor litere. Eu n-aveam de unde știi că acele două semne sînt *i* și *u*. Trebuia să-mi spună cineva acasă. Era o fată a gazdei, care ar fi putut să mă ajute. Dar n-a voit, pentru că nu-i spuneam „țață“ sau alt nume, căci eu, conform naturii mele, n-am putut să-i dau nume îndată ce m-am mutat acolo. Și n-a voit să-mi spună decît cu prețul să-i spun cum voia ea. Și nu i-am spus. Și m-am dus la școală plin de groază, căci nu știam pe *i* și pe *u* și aveam profesor un popă mare, cîrn, care zbiera grozav și bătea. Nu știu cum a ieșit lecția — dar știu că nu după mult popa acela m-a speriat așa de tare răcnind la mine, că nu m-am mai dus la școală, cînd m-am și îmbolnăvit

grozav de friguri (în care vreme am stat la mătușa mea), care m-au ținut, mi se pare — căci e greu să-mi aduc aminte — luni întregi. Cînd mi-a trecut, nu puteam umbla de slăbiciune. Am început primul exercițiu de umblat, ajutat de un baston. Pe lîngă școala cu popa nu puteam trece de frică. (Dar acuma îmi vine o îndoială : nu cumva *după* aceasta am fost la școală la Bacău ? Căci dacă aș fi fost la Bacău întîi, aș fi știut pe *i, u.*)

Atîtea schimbări, pe la atîtea moșii, prin Roman și Bacău, pe la atîtea neamuri, cu atîtea feluri de sentimente, cu acea malarie teribilă — toate lucrurile acestea mi-au întunecat amintirile de-atunci, acele relative la vîrsta de la 5 la 8—9 ani.

Acum îmi pare că-mi amintesc mai bine : tatăl meu n-a rămas la Bacău ; s-a dus la *altă* moșie, Băiești, dar acum ca administrator de moșie. Și de acolo, apoi, cînd aveam vreo 10 ani (ori 9), a venit și el la Roman, căpătînd o mică slujbă. Iar cînd aveam vreo 11 ani, a venit și nepoata lui și am părăsit pe gazda mea pedagoagă.

Din vremea cît am stat la acea gazdă, nu e nimic de amintit — nimic important. Învățam foarte bine. În școala primară și în gimnaziu am fost întotdeauna cel mai bun din școală. Apoi, în cursul superior de liceu, am rămas bun, dar nu cel mai bun, căci nu învățam nimic, disprețuind „știința burgheză".

Gazda mea avea o grădină ca toate grădinile. Nu era mare, avea mulți copaci. Mie mi se părea, prin ea, parcă aș fi străbătut o livadă nemărginită. Fiecare copac era cineva, avea fizionomia lui specială, rostul lui, mai ales doi nuci mari, în care îmi făcusem niște case suspendate. Dar ocupațiile mele plăcute au fost mingea și zmeul. Eram pasionat pentru oină, pentru care aveam și talent. Iar zmeie făceam toată ziua și de toate felurile, pe care le suiam afară de oraș, le țineam ridicate și noaptea (le legam de ceva). Unul mi s-a prins de crucea unei biserici. Am asistat o vară întreagă cum a putrezit cu încetul, au rămas apoi numai șindrilele etc. Multă melancolie mi-a produs acel zmeu, prins acolo sus, departe, și nimicit cu încetul de către vînturile și ploile reci ale nopților de la sfîrșitul verii și începutul toamnei. Cîte n-aș putea spune despre zmeie ! Cred că e unul din cele mai splendide mijloace de educație fizică și sufletească. Sînt luptele cu alții care vor să-ți prindă zmeul — și unde dibăcia, repeziciu-

nea și curajul au un rol foarte mare. Țin minte că în vacanță venea un elev care învăța la Iași și care era un adevărat uliu al zmeielor. Cu acela aveam noi de luptat teribil. Cînd venea — se auzea pe toate ulițile : „A venit Cilibiu !"

Spuneam mai sus că nu prea am ce spune despre această epocă. Dar văd că-mi vin în minte multe lucruri. Așa, un lucru mare a fost pentru mine clădirea unei case mari în ograda școlii — adică pregătirile clădirii : grămezi mari de scînduri, șanțuri, varnițe etc. Aveam „case", locuri ascunse, locuri de siguranță, în șoproanele pentru scînduri, în varnițe și șanțuri. Tot în acea ogradă era și biserică. Ce mai de nopți frumoase la denii, cînd trăgeam clopotele, cînd stam în biserică la denia cea mare, în genunchi pe jos — ce sentimente atunci de ceva și straniu și intim !

Tot atunci eram un grozav explorator al Moldovei. Vara mă scăldam de 3—4 ori pe zi (uneori și noaptea pe lună). Umblam kilometri întregi pe mal și prin apă ; știam toate adîncurile, toate locurile. Iarna, cu un topor, tăiam gheața, și pluteam pe o bucată de gheață, ca pe o plută. Odată eram să mă înec. Eram foarte curajos pe-atunci. La 8 ani, în vacanță, la tată-meu la țară, umblam călare singur, cîte 4—5 kilometri, trecînd și printr-o mare pădure. Știu că tatăl meu, care era omul cel mai îndrăzneț, se mîndrea cu curajul meu.

În clasele primare am fost amorezat de două ori ! Întîi, de o fată tot cam de vîrsta mea — cu care visam, vara cînd mă culcam, să fac tot felul de aventuri. De obicei, îmi închipuiam ce fericit aș fi dacă i s-ar întîmpla o primejdie, dacă ar fura-o, de pildă, cineva și eu s-o scap. A doua oară am fost amorezat de o fată tot din școala primară — o chema Profira — care a murit, pe cînd o „iubeam". Am fost foarte trist și mai ales melancolic. Țin minte că atunci au căpătat pentru mine un înțeles adînc cuvintele unui cîntec care circula pe atunci :

Obosit de munca zilei
Priveam luna și plîngeam,
La trecut, la viața-mi de astăzi
Și la tine mă gîndeam.

Bineînțeles că aceste fete n-au știut nimic de sentimentele mele. Prima mea iubire, acea de cînd eram mic de 4 ani, azi e o doamnă respectabilă. A doua (o chema Tinca) nu mai știu ce e cu dînsa. A treia a murit acum vreo 32 ani !

Dar am fost precoce și în alt chip. Țin minte că gazda mea avea servitoare o fată rotundă de la țară, care odată mi-a spus că un văr al meu de vreo 20 de ani a prins-o în brațe, cînd se scobora din pod pe o scară, și lucrul acesta, pe care l-am înțeles, deși aveam vreo 8—9 ani, mi-a produs un sentiment de regret, un fel de gelozie.

Această precocitate m-a făcut să pricep multe lucruri. La 12 ani o rudă a mea, care cocheta și făcea un fel de amor cu un domn, n-a putut scăpa să nu observ lucrul. Ea n-a știut niciodată că eu, din vorbele și privirile lor, am înțeles pentru ce s-au retras în altă odaie. Și „perversiunea" mea a mers pînă acolo, încît am simțit perfect că trebuie să fiu delicat și discret și să-i las în pace, fără a mă purta așa ca ei să vadă că vreau să-i las în pace.

După ce m-am mutat cu tatăl meu și cu nevasta lui, s-a întîmplat o nenorocire. Tatăl meu s-a îmbolnăvit de o boală, care azi văd că a fost pneumonie. Eram în clasa a IV-a primară. Am fost foarte nenorocit. Dar am avut o satisfacție. Eu eram gospodarul. Am fost foarte mîndru, cînd (aveam 11 ani) am cumpărat, la median, un car de lemne de la un țăran. Dar emoțiile cauzate de grava boală a lui tată-meu mi-au produs o curioasă psihopatie : la școală nu puteam să încep lecția. Deveneam mut. Ca să se încredințeze de adevăr, profesorul mă punea să scriu lecția pe tablă. O scriam, dar n-o puteam ceti. Profesorul m-a sfătuit, în zadar. Această infirmitate m-a ținut multă vreme. Pînă și în liceu. Ba chiar pînă și azi, în anumite ocazii. Și azi, cînd sînt mulți într-o cameră, oameni mai străini, și trebuie să spun un „bună ziua" general, adesea nu pot, ori îl spun repezit, comic, exploziv, fiindcă îl spun printr-o mare sforțare făcută asupra mea. În fond este emoția mare față cu o împrejurare mai deosebită — și aceasta are ca bază timiditatea. De mic, am fost foarte religios. Cînd cineva vorbea nerespectuos de Dumnezeu, mă socoteam ofensat. Am cîntat și la biserică și am cetit și evanghelii, îmbrăcat în cămeși bisericești. Aceasta, pentru că eram obligați. Împrejurul meu nu prea erau oameni religioși. Religia mea era glasul temperamentului meu.

Uneori am postit complect, fără să mănînc nimic toată ziua — și asta de bună voia mea.

Cînd am trecut la gimnaziu, s-au schimbat multe lucruri.

În 1883 am intrat în gimnaziu. La început mi-a fost greu, pentru că profesorii nu știau de psihopatia de care sufeream în vorbă și adesea n-am putut spune lecția, ori o spuneam bîlbîit, cu opriri, care păreau efectul neștiinței, dar mai apoi, mai ales din clasa a II-a, am devenit o mică celebritate. Aici, în gimnaziu, am avut pe cel mai bun profesor al meu, profesorul de limba latină, pe care îl iubeam (cu admirație) așa de mult, încît odată, cînd s-a zvonit că are să fie permutat, m-am rugat seara, lui Dumnezeu, săptămîni întregi — să nu-l permute !

Nu știu dacă am lipsit vreodată de la școală în cei patru ani de gimnaziu. Dar nu prea învățam mult. Aveam memoria foarte bună, excepțional de bună și, ajutat și de înțelegere, n-aveam nevoie să cetesc mult. De obicei, îmi era de ajuns o dată, ori de două ori.

Numele de băiat bun m-a făcut să am lecții particulare foarte devreme. În clasa a II-a dădeam lecții copilului unui franzelar, care, pe lîngă 15 franci pe lună, îmi dădea adesea, cînd isprăveam lecția, cîte două franzele. Cu cei 15 franci ajutam pe tatăl meu, care avea o leafă mică (vreo 100 de franci). Îmi opream mie ceva pentru halviță și alte luxuri de acestea.

Cînd am isprăvit clasa a III-a, în vacanță, m-am dus la Tîrgu-Frumos, la o rudă a lui tată-meu. Atunci, într-o zi, am venit cu o căruță la Iași, cînd am văzut întăi acest oraș, care mi s-a părut extraordinar. Str. Lăpușneanu, cu casele nalte, mi se părea un drum tăiat într-un munte înalt, — ceea ce se cheamă „chei“ în munții noștri. Într-o zi însă am primit o telegramă de la tatăl meu, care mă chema la Roman. Am plecat îngrijit de telegramă. În gara din Roman (mi-aduc aminte că ploua) tatăl meu mi-a spus că trebuie să plec la țară la un proprietar căruia directorul gimnaziului mă recomandase ca preparator pentru un băiat. M-am dus. Am suferit mult la început. Boieri, lume străină, obiceiuri necunoscute etc.

Dar ce frumos era acolo ! O casă ca un palat, înconjurată de grădini de florării — cu un iaz colosal în mijlocul grădinilor, cu un pod frumos peste iaz, cu bănci și chioșcuri prin grădini. La masă ne chema un clopot. Uneori

la masă erau cîte 40 de musafiri. Şi azi parcă-mi aduc aminte de lucruri de pe altă lume. De-atunci n-am mai văzut aşa viaţă bogată şi lipsită de griji, *frumoasă* şi plină. Mi-aduc aminte de femeia proprietarului, care avea *ampiruri* făcute numai din dantelă. Peste cîtva timp familia aceea s-a dus la băi la Odessa, iar eu am rămas cu copiii şi cu o doamnă (rudă a lor) care avea două fete cam de 14—16 ani. Acum era linişte. De fete nu m-am amorezat — pentru că inima mi-era deja... dată ! Voi spune pe urmă cum şi cui. După ce au venit de la Odessa, la sfîrşitul lui august, mi-au dat 60 franci, un... caş mare şi m-au pus în trăsura lor boierească şi am intrat în Roman picior peste picior.

Pînă la vîrsta de 15 ani cîştigasem cîteva sute de franci, cîteva sute de franzele şi un caş !

Acolo, la ţară, mă amorezasem de fata unei rude a proprietarului — o fată brunetă, pe care o chema Eliza, şi al cărei tată stătea la altă moşie, aproape. Dar eu (care tocmai în această vacanţă citisem *Monte Cristo* al lui Dumas) am visat atîtea aventuri, încît am ajuns să mă mint pe mine însumi şi [să] încep să le cred. Aşa că (aici voi mărturisi ceva urît) la Roman, mai tîrziu, am mărturisit unui prieten *succesele* mele. Ţin minte că pusesem ziua de 3 august ca ziua cînd i-am făcut declaraţie Elizei — declaraţie bine primită de dînsa. Această minciună idealistă de-atunci mă face să pricep bine psihologia zugrăvită de Daudet în *Tartarin de Tarascon*. Curios : 3 august devenise sincer pentru mine o zi plină de amintiri fericite !

Dar acest „3 august" nu m-a împiedicat să mă amorezez — primul „amor" mai serios — de o altă fată din Roman, Estella. Era o fată cam de 17 ani, brunetă, cu nasul acvilin, şi care umbla cu rochii de culoare cenuşie sau albastră, ori cel puţin fionguri din familia acestor culori. Desigur, nu i-am spus nimic nici ei — nici n-o cunoşteam —, dar aceasta *ştia*. La grădina publică, la un rond din mijlocul oraşului (loc de muzică şi plimbare), eu eram veşnic prezent, melancolic, gînditor, cu ochii ţintă spre ea — uneori îmi luam curajul s-o privesc drept în ochi — veşnic unde era, veşnic pe o bancă în preajma ei. Apoi, cum mă sculam, treceam pe la ea. Avea o casă cu un cerdac lung spre drum. Treceam, mă uitam pe furiş

oarecum — dar tocmai de asta destul de... suspect. Treceam înapoi. Apoi după-amiază iar treceam spre casă. Toată vremea făceam analiză. Mă iubește ori nu ? Interpretam toate privirile ei, toate faptele, locul unde stă în grădină, ce face la geamul ei cînd trec etc.

„Amorurile" mele mi-au ascuțit mai mult decît orice simțul observației.

Dar amorul nu merge fără gelozie. În primăvară (aveam 16 ani) au apărut în Roman niște telegrafiști cu redingote și jobenuri. Erau cei mai galanți cavaleri din Roman. Căutau să facă furori. Am început să mă tem de ei : niște tineri așa de sclivisiți mi se păreau irezistibili. Au început să ni se pară niște zei — bieții telegrafiști. Ce mic eram eu ! Eu isprăvisem gimnaziul, și ei, pe lîngă 4 clase de gimnaziu, mai aveau și un an de școală telegrafică — ba și joben și haine bune — și mustăcioare. Dar nici ei nu se gîndeau la Estella, nici ea la ei. Eu mă temeam de viitor !

Dar un lucru aproape extraordinar s-a întîmplat, nu din gelozie, ci dintr-un fel de invidie... Ba nu, aproape din nimic. Estella era prietenă cu o altă fată, frumoasă și asta, poate mai frumoasă, dar nu așa de picantă. Era pe-atunci în Roman un tînăr grec, care, uneori, se plimba cu ele prin grădina publică. Și nu gelozia, dar *fericirea* lui de a putea fi cu ea mă cam indispunea. Într-o sară eram cu un prieten, un băiat țicnit, care a murit demult. În glumă, i-am spus : Ai putea tu să-i tragi o palmă acelui cavaler ? Lucrul părea imposibil — imposibil adică să nu fie prins, bătut, dus la poliție, în urma unui așa scandal nemaiauzit. Prietenul meu, care era sub influența romanelor de senzație și cam apucat, se simți sfidat de vorbele mele. Era în joc acuma curajul lui. Deodată se repezi printre lume, dădu o palmă sonoră calaverului, izbucni ca un fulger printre oameni și fugi acasă. Fluierături de sergenți, scandal... Dar lucrul nu s-a aflat niciodată. A doua zi gazeta locală spunea la informații întîmplarea. Noi, cu aerul de conspiratori, ne socoteam lucru mare, tipuri din romanele de senzație. Azi, cavalerul pălmuit e un domn cărunt în Iași, un arendaș — Estella, femeia unui doctor din București. Amorul s-a isprăvit cu plecarea mea la Bîrlad. Țin minte că simțeam că-mi lipsește ceva strălucit, ca să o fac să moară de iubire pentru

mine. Adesea mă gîndeam : să pot eu scrie la gazeta locală ! Să vadă ea că scriu tipărit ! (Era o gazetă îngrozitor de proastă !) Dar era un vis numai, nici vorbă măcar să mă gîndesc serios. Nici o posibilitate. Aşa ceva, cum acuma m-aş gîndi : dacă aş fi general să cuceresc Rusia !

Pe fata aceasta, cu rochiile ei veşnic reflectînd albastrul, parcă o văd şi acum. Avea ceva distins, ceva de simplicitate, ceva de şoltic — mult feminin.

De-atunci a început şi plăcerea mea pentru muzică. În Roman era o muzică militară admirabilă, care cînta toate operele, pe care le-am auzit apoi la teatru. Toate aşteptările mele, toate serile de grădină publică — toate cele erau ţesute cu muzică. Cîntecele erau expresia sentimentelor mele şi erau dureroase. Ea, gesturile ei, mersul ei, melodiile muzicei, luna, stelele — toate se combinau în ceva, care nici nu poate fi priceput decît la 16 ani — cînd eşti precoce şi... romantic.

Romantic — este cuvîntul în care se cuprind toate — 16 ani, libertate, amor, muzică, natura ; temperament sensibil şi imaginativ — la un loc alcătuiesc cel mai romantic romantism.

Dar toate acestea erau ajutate de cetirea romanelor. Cîteva romane cu subiecte veneţiene ne făcuseră pe trei (eu, prietenul de care vorbesc sus şi altul care, şi el, a murit), ne făcuseră să ne constituim într-o societate : „consiliul de trei", după norma „consiliului de trei" din vremurile de glorie ale Veneţiei. Fiindcă acel consiliu veneţian urmărea viaţa privată a cetăţenilor veneţieni, apoi am început şi noi să căutăm a descoperi ce se petrece prin familii. Începusem un adevărat „spionaj". Şi, în avîntul nostru, aveam un curaj nebunesc. Intram prin străzi, prin antrete, pîndeam la geamuri ! Era un fel de nebunie — dar urmăream infamiile şi nedreptăţile, în numele justiţiei ! O dată am făcut o adevărată descoperire. Am văzut, pe un geam, cum o doamnă, una din cele mai frumoase din Roman, a intrat plîngînd într-o odaie şi cum după ea a venit, ca s-o împace, un tînăr care a început s-o dezmierde. Am aflat atunci un secret din viaţa ei. Dar am tăcut şi nimenea n-a aflat vreodată. „Justiţia" ar fi trebuit să ne facă să hotărîm ceva. Dar n-am făcut nimic. În realitate noi numai ne jucam de-a „consiliul de 3". Din fericire ne mulţumeam să ne punem în primejdie. Asta era plăcerea noastră. Poate nici aflarea lucru-

rilor nu ne interesa. Primejdia — asta era totul.

Dar toate acestea presupun libertate. Şi o aveam. Cu toate acestea, tatăl meu nu se uita bine cînd veneam acasă noaptea tîrziu. Ba s-a şi supărat. A început să-mi încuie uşa. Dar l-am învins. Fără nopţi libere aş fi fost ca mort. Şi amorurile, şi „consiliul de 3" — toate îmi cereau nopţi libere.

În vremea aceasta, pe lîngă romantismul amorului, al muzicii şi al naturii ; pe lîngă romantismul istoric („consiliul de 3") — mai eram robit şi de o altă apucătură cam de aceeaşi natură : de spirit revoluţionar.

Mai întăi, nu mai puteam crede în Dumnezeu. Prima lovitură mi-a dat-o un moş al meu, frate cu mama. Mi-a adus un argument care face impresie asupra oamenilor lipsiţi de filosofie şi de teologie. Mi-a spus că dacă Dumnezeu e tată şi bun, pentru ce atîţia oameni de treabă şi cu frica lui Dumnezeu sînt nenorociţi ? Cu încetul am tot pierdut credinţa. Am trecut prin crize. Am ajuns să mă închin sara de mîntuială. Mă închinam tot mai fără convingere. De la o vreme, mă închinam cu gîndul că *dacă* poate *totuşi* există Dumnezeu, să-l... înşel. Adică nu să-l înşel. Să plasez rugăciunea — poate tot este ceva, dacă mă rog şi e Dumnezeu. În sfîrşit, e greu de exprimat ce simţeam.

Prin clasa a IV-a eram revoluţionar. Revoluţionar prin temperament. La Roman nu era nici o carte — şi nici n-aveam idee despre revoluţionarii din lume. Nici nu auzisem de numele partidelor revoluţionare. Dar eram revoluţionar. Cînd am auzit de generalul Boulanger *, care voia războiul Franţei contra Germaniei spre a lua înapoi de la nemţi Alsacia şi Lorena, am devenit boulangist, republican, patriot francez. Simţeam clar că mi-aş fi dat cu *fericire* viaţa, atunci, la moment, dacă împuşcarea mea avea ca efect cîştigarea Alsaciei şi Lorenei de către Franţa !

În ţară — eram cu „Opoziţia unită", care făcea tărăboi teribil în contra lui Ion Brătianu. Dar în curînd *am aflat că* „Opoziţia unită" era conservatoare ! Atunci m-am sfîrşit. Eu conservator ? ! Şi n-am mai fost cu „Opoziţia unită". Şi am rămas revoluţionar înflăcărat, dar fără să ştiu

* Georges Boulanger (1837—1891), ministru de Război în 1886. A încercat o lovitură de stat nereuşită. Refugiat la Bruxelles, s-a sinucis pe mormîntul metresei sale.

unde să-mi pun revoluționarismul. (Cînd m-am dus la Bîrlad, în trei zile am devenit socialist, ateist fără milă, naturalist în artă, fonetist în ortografie !)

În gimnaziu am fost legat cu mulți băieți — mai ales evrei. Dar n-am avut adevărați prieteni (afară de ceilalți doi din „consiliul de 3" — prieteni *politici* mai mult).

Pe la sfîrșitul gimnaziului mă simțeam om matur ! În clasa a IV-a, ca și în celelalte (afară de I) am fost premiant întîi. Dar mi-a fost rușine să mă duc la premii. Premiile se dădeau la primărie. Coroana o punea pe cap episcopul în sunetul muzicii. Tot orașul era acolo. Mie-mi era rușine să fiu elev — mai ales că mă gîndeam că poate să fie și Estella. Cum ? Să mă vadă ca *școlar*, cu coroană pe cap, cu cărți de premii subsuoară ? Pe mine, cavalerul romantic, visător și nocturn ?

Dar sfîrșitul șederii mele la Roman a fost întristat. Tatăl meu era cam bolnav. Simțeam o milă și o tristețe — și întăia oară am simțit *lumea*. Cu ce fericire, înainte de a pleca la Bîrlad, i-am dat două sticle de *cognac*, cumpărate din leafa mea de la o lecție — căci i se spusese că *cognacul* îi va face bine.

Tatăl meu nu mai putea să-și facă slujba. Situația era teribilă. Trebuiam să mă duc la liceu. Eram așa de bun elev, cunoscut în orașul acela mic, încît au contribuit la o listă de subscripție mulți cetățeni. Cavalerul medieval era umilit. Trist de boala grea a tatălui meu, umilit de lista aceea, îngrozit de lumea străină unde aveam să plec — acuma nu mai era vorba de amor — și nici de vreunul din celelalte romantisme... Atunci am început viața.

În toamna anului 1877 m-am dus la Bîrlad. Tatăl meu era foarte bolnav. Nu stătea în pat, dar abia umbla. Nu mai avea cu ce trăi. Știam toate, eram trist pănă la moarte, dar vîrsta mă împiedica să văd toată gravitatea lucrului. Îmi închipuiam că poate se va face bine. În orice caz, optimismul, speranța — mai bine zis inconștiența vîrstei — mă oprea să mă gîndesc clar că poate n-am să-l mai văd niciodată. Și-n adevăr, nu l-am mai văzut decît o singură dată, peste trei săptămîni, întins pe masă, indiferent pentru tot ceea ce fusese, pentru tot ce era.

La Bîrlad m-a dus moșul meu, Teodor, într-o zi din cele din urmă ale lui august. Acolo, el a mai stat cîteva

zile şi apoi m-a părăsit. Avînd şi cîţiva colegi evrei de la Roman, m-am aşezat la gazdă la un evreu, unde am mîncat în fiecare zi mîncări dulci — toate erau cu zahăr, imposibile pentru mine.

La şcoală mă simţeam foarte străin, în oraş nou, cu profesori şi colegi noi, impresionat de măreţia acelui mare liceu — şi cu gîndul la lumea mea din Roman, de care mi se părea că sînt departe cu mii de kilometri. Întotdeauna, cînd m-am dus singur în locuri străine, am avut sentimentul... * acei pe care i-am avut de aproape şi că mă aflu într-un loc aşa de străin ca-ntr-o altă planetă. Grija de acasă, timiditatea, mediul cu totul nou, toţi oamenii străini şi indiferenţi, sărăcia (nu se ştia bine, era o problemă cum şi de unde am să am cu ce plăti gazda pe luna a doua), toate acestea mă făceau să chem în ajutor cu putere resemnarea, această putere sufletească tristă şi rece, care numai atunci e de preferat durerii cînd durerea e prea mare. Cînd mă gîndeam la străzile *mele*, la felinarele mele de pe ulîţele prietene din Roman, la figurile oamenilor din oraşul meu — mi se părea că acuma sînt într-o ţară cu oameni de altă rasă şi cu o limbă necunoscută. Viaţa normală şi veselă din jurul meu, de pe ulîţele Bîrladului, mi se părea o *imposibilitate*, ceva foarte curios, aşa eram de departe şi de străin. Aş fi fost fericit peste măsură să văd pe cineva din Roman, oricine, un negustor, un birjar, o figură, în sfîrşit, de-acolo.

Dar într-o zi din septembrie am primit o telegramă că tatăl meu e foarte rău şi trebuie să vin îndată. Am înţeles totul. L-am lăsat destul de rău şi, cum am plecat eu, el a intrat în spital, de unde mi-a scris cîteva scrisori, pe care le păstrez. Ştiam bine că, în sărăcia noastră — care nu permitea sentimentalismul — nu m-ar fi chemat nimenea pentru gravitatea boalei. Ştiam c-a murit. Pe drum, în tren, căutam să mă apuc, să mă anin de vreun gînd de speranţă. Făceam ipoteze ridicole. Dar nu mă puteam înşela. Şi-mi aduc aminte că mă sileam să caut o *justificare* a acestei mari nedreptăţi — moartea tatei — şi un fel de consolare : Mă gîndeam : cîţi oameni mari (!) n-au fost pe lume, şi toţi au murit ! „Toţi oamenii mor, oricît şi oricine ar fi ei !“ Căutam, cu alte cuvinte, să mă împac cu această mare nenorocire. La gara din

* În revistă lipseşte probabil un rînd din text, sensul frazei rămînînd confuz.

Roman, mi-au ieşit înainte cîteva rude, între care şi mătuşa mea, în doliu. Atunci am simţit ceva care nu se poate exprima. Pot spune ce mi s-a întîmplat în organism : Mi s-au răzvrătit, mi s-au cutremurat toate organele interne : plămînii, inima, stomacul. Parcă le-ar fi amestecat cineva cu o mînă, băgată în mine. M-am dus la casa noastră, unde-l adusese mort de la spital. Era o mulţime de oameni — mai multe femei. Galben şi cu o expresie de durere şi tristeţă fără margini, stătea tatăl meu întins între lumînări şi îmbrăcat în haine bune, cum nu mai purtase el de multă vreme. Răceala morţii şi eleganţa neobicinuită a hainei aveau ceva îngrozitor de funebru. Am aflat că în ultimele momente întreba necontenit de mine : „De ce nu-i aici băietul ?" Cuvîntul acesta, „băietul", spus în asemenea împrejurări — cîtă durere, cîtă suferinţă ! El numai pe mine mă avea pe lume şi în cuvîntul acesta se vedea toată legătura între el şi mine.

Tatăl meu m-a iubit foarte mult. Avea obiceiul să mă ia cu dînsul pe la treburile lui şi-mi aducea întotdeauna ceva cînd venea acasă. Rămaşi amîndoi orfani oarecum, la moartea mamei mele, se făcuse între noi o legătură de prietenie, de *camaraderie*. Eu îl iubeam cu amor, cu o iubire fizică. Îmi plăcea să-l sărut pe barbă... Parcă am şi acuma pe buze senzaţia bărbei lui.

Tatăl meu a fost un om voinic, curajos, bun şi de o inteligenţă mijlocie. Avea un caracter admirabil, din care puţin am moştenit. Am moştenit jovialitatea, pe care mi-a împuţinat-o boala şi altă parte a caracterului meu. N-am moştenit egalitatea caracterului lui, răbdarea, optimismul. El, orice năcaz cît de mare (pierderea averii, lipsa banului pentru ziua de mîne etc.) ar fi avut, rămînea tot vesel, parcă i-ar fi venit o mare bucurie. El nu se irita niciodată, orice i-ar fi făcut cineva, oricît de nedrept ar fi fost cu el, orice i-ar fi spus. Cel mult, scotea un oftat — de mirare mai mult, de mirare că cineva poate spune asemenea lucruri.

M-am întors la Bîrlad. Eram orfan şi de tată. Acum se adunau în mintea mea toate lucrurile din trecut : copilăria, amintirea mamei, anii de la Poiana lui Iuraşcu, anii de la Roman. Aveam, acuma, un trecut bogat — un trecut alcătuit din lucruri scumpe şi frumoase, duse pentru totdeauna — un cimitir, în care zăceau mama, tata, sora

mea și eu cel fără grijă și ocrotit de ființele mele cele de aproape. Acum rămăsesem *singur*. Și... trebuiau banii pentru gazdă pe octombrie. Pe-o lună îmi plăti moșul meu, pe altă lună un văr al meu, pe a treia mătușa mea.

În curînd căpătai o lecție de 15 franci (de la 6—7 jum. dimineața : preparam înainte de începerea clasului, pe un fel de *gorilla* de peste drum). Pe urmă își luă însărcinarea mătușă-mea și moșul meu Trancu. Fără ei, poate aș fi părăsit școala — și azi aș fi cu totul altceva, în alt mediu — probabil un slujbaș la gară — poate sănătos, căci cursul vieții fiind altul, alte lucruri mi s-ar fi întîmplat. Chiar înainte de a merge la Bîrlad, s-a pus chestia căilor ferate. Dacă nu mergeam la Bîrlad, intram la căile ferate. Dar mătușa mea m-a ajutat să merg mai departe.

Mătușă-mea, care era foarte frumoasă, foarte delicată, foarte poetică și, pentru noi „aristocrată", căci numai ea trăia mai bine, mai „înalt" — căci moșul meu era funcționar la căile ferate —, mătușă-mea era cineva foarte deosebit și, cînd venea la Roman, era un eveniment. Eu o iubeam cu un fel de entuziasm, pentru căldura ei sufletească, pentru ochii ei frumoși, pentru că mă iubea și ea, pentru că-mi dădea lucruri bune. Cînd, după moartea mamei, a venit în vizită de la Brăila, la Poiana lui Iurașcu, *eu* o duceam prin fînaț, pe la moară, îi recomandam florile de cîmp care miroase etc.

Cînd am trecut din clasa a IV-a primară în liceu, în vacanța de vară, m-am dus întăia oară la ea, la Putna Sacă, lîngă Focșani. M-am dus cu trenul, singur, pănă la Mărășești. În compartiment mai era o fată de vîrsta mea, 12 ani, ori poate mai mare, cu o cucoană în vîrstă. La Mărășești, trenul a apucat spre Galați, lăsîndu-mă melancolic, căci... deja începusem să mă amorezez de fata cea de 12 ani, ori ceva mai mare ! (Rar om să fi fost mai dispus la amor decît mine ! Amor care idealizează, care face scumpă pe ființa iubită, care lasă o melancolie intensă la despărțire !... Și aceasta din cea mai îndepărtată copilărie !)

Dar la Mărășești, în gară, mă aștepta mătușă-mea, care avea o pălărie frumoasă, un pardesiu de voiaj, o geantă în mînă și care mă luă cu ea pînă la Putna Sacă, într-un vagon de clasa I cu catifea roșie. Mi s-a părut că încep o viață de marchiz și de milionar. La Putna Sacă am stat

vreo lună, veșnic pe vagoanele care stăteau în stație, pe grămezile de saci de grîu aduși pentru transport. Tot în vara aceea m-am dus și la Focșani (era alăturea), în clasa I. La Putna Sacă, casă bună, mîncare „boierească", servitori, contact cu „lumea bună" — în sfîrșit, mi se părea o viață elegantă, din romane — cum mi s-ar părea acuma viața pe care aș duce-o dacă aș fi oaspetele vreunui milionar englez. Ce mult e de atunci !

E din altă lume, din altă epocă istorică — ar putea fi de-atunci sute de ani ! Dar încă de la casa noastră din Roman, cînd aveam 4 ani, știam genul substantivelor, vedeam Ceahlăul pe geam și simțeam primul amor, acela pentru Otilia, fata de 7 ani, care trecea pe la geamul nostru, de 4 ori pe zi, cînd se ducea la școală !

Simt așa de bine versul lui Baudelaire :

Am mai multe amintiri,
Decît dacă aș avea *(vîrsta de)*
O mie de ani...

Dar să las digresia asta — și să mă întorc la viața din Bîrlad.

La Bîrlad, după moartea tatălui meu, m-am mutat la cucoana Zoița, al cărei nume a devenit ilustru în mica societate ce am înjghebat noi acolo. Aici stăteam cu un elev din clasa a VI-a, N. Savin. Alăturea stătea un coleg de-al lui Savin, Moscu, iar a treia casă stătea Raicu Ionescu. Aceștia, împreună cu un altul, un prieten al lui Moscu, și împreună cu mine, am format o tovărășie, bazată pe prietenie, pe tovărășie de idei, pe comunitate de idealuri.

Dar înainte de a vorbi de această tovărășie — înainte de a se înjgheba societatea noastră — am avut să mai trec printr-o durere. În ianuarie, am primit o scrisoare de la un prieten din Roman că moșul meu Teodor, acela care mă dusese în Bîrlad, a murit. Murise de boală de inimă, boală datorită acelei întîmplări cînd și-a rupt două degete și agravată în vremea din urmă prin niște neplăceri și suferinți cauzate de un sentiment puternic pentru o doamnă din Roman. Acest om a fost unul din cei mai inteligenți oameni din cîți am cunoscut, poate cel mai inteligent. Fără nici o învățătură (patru clase primare, cum se făceau acum 50 de ani), fără nici un mediu, căci nu cunoștea un singur om de cultură, el a

reuşit să fie un om modern. În politică era absolut sceptic şi nu era cu nimeni. Dacă ar fi fost atunci un partid nou în Roman, un partid revoluţionar, *poate* ar fi fost cu dînsul, dacă nu i s-ar fi părut utopic, căci el era mai mult critic şi ironist — şi foarte puţin entuziast şi capabil să se iluzioneze. Pe de altă parte, era ateu. Nu avea prieteni, ci numai cunoştinţi de cafenea — la care nu se ducea acasă şi care nu veneau la el. Cu acea parte din familie (mai toată) care nu avea nimic distins nu era în legătură. Pricepea toate lucrurile şi l-am auzit explicînd fenomene naturale, din *propria-i* sforţare intelectuală, aşa cum mai tîrziu le-am văzut explicate în cartea de fizică. În orice se amesteca, era perfect. Ştia să croiască rochii femeieşti, fiindcă s-a pus odată să croiască. Dregea perfect ceasornice. Colora fotografiile etc., etc. Avea o logică ca fierul de tare şi o ironie îngrozitoare. Avea o faţă luminată de inteligenţă — una din cele mai distinse figuri din cîte am văzut. Era inteligent şi în viaţa practică şi înzestrat cu o mare voinţă : trăia din cîteva mii de franci, pe care le da cu dobîndă, ştiind să manevreze mica lui sumă aşa ca să producă cel mai mare venit posibil. Umbla foarte bine îmbrăcat, corect de tot — şi avea o mare grijă să nu fie atins de loc de nimene. Pe-atunci nu-l puteam aprecia bine, căci nu aveam termen de comparaţie. De-atunci am văzut mulţi oameni, am înţeles ce lucru era acel om, lipsit de orice cultură, care putea discuta orice cu oricine şi care, prin propria lui inteligenţă, găsea răspunsuri şi explicaţii la toate problemele ce şi le punea ori i le puneau alţii. Era singur, distins, foarte inteligent, — o apariţie rară şi unică în felul său. Era foarte violent şi în acelaşi timp foarte bun. Cred că n-am văzut un om mai violent, pe care să-l exaspereze mai mult răspunsurile nelogice şi purtarea nepotrivită. Şi n-am văzut om care să sufere mai mult de suferinţa celor la care ţinea el. Cred că a fost omul cel mai bine înzestrat din toată familia noastră. Se zice că eu îi samăn. Se poate. Dar eu sînt el amestecat cu o mulţime de lucruri de o valoare mai inferioară. Aurul lui s-a amestecat la mine cu multe metale inferioare. E ceva greoi, e o stîngăcie, e o lipsă de gust, e o slăbiciune de logică la mine, care nu erau la dînsul. Cînd era mic, a voit mult să înveţe mai departe. A plîns mult să-l trimită la Iaşi la şcoli mai înalte. Dar n-a avut cu ce. Şi sînt sigur că s-a pierdut un om de

mare valoare. Acum ar avea 62 de ani. Cine știe ce nume glorios ar fi fost ! (Îmi dau foarte bine samă de ceea ce spun. Nu mă face să spun lucrurile acestea nici sentimentalismul, nici faptul că mi-a fost un om de aproape. Am sute de fapte și idei de-ale lui, care-mi servesc ca material pentru aprecierea mea.)

Această mare inteligență o moștenise de la părinții lui. Pe tatăl lui nu l-am cunoscut, dar am auzit că a fost un om foarte deștept. Pe mama lui (bunică-mea) am cunoscut-o bine. A murit cînd aveam 25 ani. Avea 70 de ani, cînd simțea o mare plăcere să-i spun tot ce știam despre lume. Nu era lucru despre care să nu-și pună problemă. „Pentru ce" era o întrebare care și-o punea necontenit. Pentru ea lumea exista și era veșnic nouă și plină de mister. Stelele, cerul, viața plantelor, a animalelor, cauza tuturor lucrurilor — o interesau necontenit. Ea nu știa nici să citească. Apoi avea sentimente rare pentru o femeie, mai ales pentru o femeie absolut incultă și (cînd o știu eu) așa de bătrînă : melancolia lucrurilor duse, lucrurilor de departe etc. Un tren care se ducea departe pe cîmpie îi producea melancolie. Era curios să vezi o babă incultă, de 70 ani, care simte poezia subtilă a unui tren (a unei adunături de oameni necunoscuți) care a stat o clipă la stație și apoi s-a dus departe, tot mai departe — spre alte orizonturi ! Sfîrșitul vieții i-a fost greu de tot. Îi murise ființa prea scumpă, și cîțiva ani nici n-a putut umbla — și a murit departe de mătușa mea, la Roman. Eu nu mi-am făcut datoria față de dînsa, nu i-am arătat atenția pe care trebuia să i-o arăt. A fost și fatal lucrul acesta : Eram prea tînăr, prea preocupat de mii de lucruri serioase și neserioase, lucruri ale unui tînăr de 20 de ani — și ea era prea din altă lume. Ba, pe-atunci, plin de ideea „lumii noua", pentru care... luptam, în bunică-mea nu puteam vedea decît urmele bine caracterizate ale lumii vechi. În rezumat, eu aveam lumea mea și, din cauza egoismului natural omului și, încă, din cauză că nu ne putem gîndi clar, mai ales la 20—25 de ani, că moartea va răpi pentru totdeauna pe cei bătrîni — din aceste cauze am neglijat-o — n-am vorbit destul cu ea, n-am stat destul cu ea, m-am arătat grăbit să mă duc după ocupațiile și plăcerile mele — și nu i-am explicat destul lucrurile pentru care avea acea mare curiozitate..

La Bîrlad, în anul întâi (clasa a II-a), m-am împrietenit foarte de aproape cu aceia pe care i-am numit mai sus. Dar cel mai aproape mi-a fost Raicu Ionescu. Şi e curios că prima impresie ce mi-a produs-o a fost antipatia: cînd m-am dus la liceu în primele zile ale lui septembrie, am văzut un grup de băieţi mari (pe-atunci erau băieţi mai în vîrstă, mulţi, decît acum — în liceu) şi, între ei, unul foarte tînăr, care stătea cu mînile în buzunar şi vorbea cu ei de la egal la egal, ba încă făcea şi spirit pe socoteala lor. Acest băiat, cam de clasa a III-a, care trata aşa de „obraznic" pe băieţii din clasa a VII-a, mi-a fost profund antipatic. Dar ce mirat am fost cînd am aflat, apoi, că toţi, şi cel „mic", erau în aceeaşi clasă, a VI-a! În adevăr, Raicu Ionescu, pe lîngă că era mult mai tînăr decît colegii lui, dar avea şi o faţă mai tînără decît vîrsta lui. Avea 15 ani, dar părea de 12—13. Dar cunoştinţă cu el n-am făcut decît la coana Zoiţa, cînd m-am mutat în odaia în care stătea deja Savin. Imediat ne-au legat ideile — toate ideile înaintate. Raicu Ionescu şi cu mine eram cei mai fanatici şi, dintre amîndoi, eu încă şi mai mult. Chiar în anul I am alcătuit o societate literară, „Orientul" (după numele stradei unde stăteam). Făceam conferinţe, între noi, „cei cinci membri", conferinţele erau criticate, cele mai bune erau premiate. Iată cum: unul făcea o conferinţă, altul era însărcinat să-i facă critica, tot în serii. Cel criticat răspundea etc. Apoi făcea altul conferinţa, altul îl critica etc. Aşa că tuturor ne venea rîndul să fim şi conferenţiari şi critici. Şi nu făceam numai conferinţe, ci şi literatură. Scriam, adică, orice. Mi-aduc aminte că am scris odată o conferinţă despre influenţa romanelor, arătînd ce rău pot face romanele rele. În genere, eram cam duşman al romanelor.

Odată am scris o poezie în proză — era vorba de nişte săraci, care au îngheţat într-o iarnă, pe un drum. Savin mi-a făcut critica şi, la sfîrşit, ca să mă laude, spunea: „Un cuvînt mai mult sau mai puţin şi totul ar fi fost stricat". Deci mă lăuda, dar solemnitatea frazei lui m-a făcut să-l iau în rîs, şi scump a plătit el această laudă! Odată, Moscu (care era cam poet şi era şi amorezat) a făcut o poezie în care vorbea de un trandafir la un geam. Eu i-am făcut critica. L-am combătut teribil că e „romantic" (trandafirul). Romantic — însemna burghez, însemna trădător, căci socialiştii şi revista lor, *Contemporanul*, erau

realiști! Raicu a scris o conferință despre Eliade Rădulescu, în care s-a văzut deodată că are stil. Altădată a scris o poezie în versuri, din care țin minte aceste versuri (se tînguia un țăran):

Sărac lihnit de foame,
Muncind întreaga zi...

I-am acordat premiul II... Cîte lucruri nu-mi aduc aminte de la acele ședințe literare, pe care le țineam la coana Zoița — dar uneori la o crîșmă, la Iordache Leu, unde era vin dulce toată iarna, 40 bani litrul — și pe care adesea îl plătea tatăl lui Savin, cînd venea de la țară, căci obișnuiam să rămînem datori, iar banii datorați Savin îi explica prin cine știe ce nevoi serioase ale lui. Odată însă a fost admirabil. Eram în clasa a VI-a. Se alesese un deputat socialist. Ne-am dus la Iordache Leu să facem banchet. Savin era îmbrăcat caraghios: împrumutase niște ciobote oribile, căci își dăduse botinele la dres (era iarna). Pe cînd toastam teribil pentru socialism, băiatul de dugheană vine și-i spune lui Savin că tatăl său e alături, în altă odaie. Ce mutră a făcut Savin, care s-a dus la tatăl său — și, ca concluzie, tatăl său a plătit banchetul nostru socialist. Am uitat să spun că Savin era cel mai învățat dintre noi.

Viața la Bîrlad, în clasa a V-a și a VI-a, a fost la fel, cu deosebire că, din clasa a VI-a, a mai intrat unul în grupul nostru, Dinerman, care a murit de vreo 20 de ani. Acești ani au fost dintre cei mai frumoși. Acuma nu mai eram copii, eram adolescenți. Și, din multe cauze, eram, se poate spune, oameni mari. Oameni mari, dar cu toată frăgezimea sufletească a adolescenții. Eram oameni mari pentru că eram nu numai liberi, dar chiar lăsați de capul nostru. Eram oameni mari pentru că eram, unii, foarte săraci, alții, dacă nu așa săraci, cei puțin din clase inculte, unde nu există creșterea în bumbac (bumbac material și bumbac moral). Eram oameni mari, pentru că mai toți trecusem prin multe. Eu, de pildă, trecusem prin atîtea faze: atîtea locuri, școli, nenorociri etc. Eram oameni mari, pentru că pe-atunci nu eram îmbrăcați în uniformă și numerotați. Eram oameni mari, pentru că trebuia să administrăm noi, după capul nostru și cu multă dibăcie, micile sume, de-acasă sau din lecții, cu care trăiam. (Odată, cumpărîndu-mi o carte de 25 franci a lui Haeckel, des-

pre origina omului, a trebuit să mă mut la altă gazdă și să mănînc la casap, un fel la dejun și unul sara, așa că trei luni am suferit necontenit de foame, mai ales sara, cînd mă uitam cu jind la vitrinele băcăniilor și cofetăriilor.) Și, mai ales, eram oameni mari, pentru că aveam idei, un ideal, pentru care trăiam. În adevăr, nu trăiam decît pentru acele idei, care erau singurul lucru important în viața noastră. La școală, învățam bine, pentru că nu eram proști. Dar școala era a cincea roată la căruță. O și disprețuiam, ca o instituție burgheză, unde se predau obiecte de acelea și în așa fel ca să întoarcă mintea tinerimii de la „adevăratele" probleme ale vieții și societății. De amor nici vorbă nu mai era. În acest timp nu mai existau fete nici chiar pentru mine. Numai unul, Moscu, era amorezat de o vecină, Afrodita Haritachi, al cărei nume azi îmi pare așa de poetic, căci îmi aduce aminte mahalaua noastră, malul Bîrladului, serile de iarnă cenușii, cînd ea venea de la școală etc.

Noi, toată vremea discutam și puneam omenirea la cale. Ceteam ca evanghelii cărțile — puține ce aveam. Puține, pentru că pe vremea aceea în provincie nu erau cărți și noi ni le procuram cu cele mai mari sacrificii, săraci cum eram. Niciodată n-am mai dus o așa viață de idei. Idei sărace poate, dar mare bogăție de idei de acestea sărace ! Și cît era de bine pe-atunci, cînd aveam răspuns și dezlegare la toate problemele ! Petrecerile noastre erau tot intelectuale. Aceste petreceri nu erau deloc variate. Era întâi crîșma, care ne atrăgea prin faptul că lucrul acesta ne dădea impresia că sîntem oameni mari. Apoi prin faptul că făceam un lucru nepermis de școală. După aceea prin ceva „nou", „străin" — și, în sfîrșit, prin intimitatea și ridicarea sufletului la un diapazon mai înalt, cînd ne găseam toți, departe de lume, într-o odăiță mobilată ca în vremea veche. Era o crîșmă cum nu mai sînt, ca hanurile de la drumul mare, ca acele hanuri pe care le-a idealizat Sadoveanu. Odată, cînd ne-am întors în Bîrlad după Crăciun, am adus, unii dintre noi, niște păsări gata curățite, le-am dat la fript la o chitărie și am petrecut la crîșma lui Iordache Leu toată ziua. Spre seară, ne-am dus prin oraș, am cumpărat stafide etc., și ne-am dus toți la noi acasă, unde, lipsind coana Zoița, am turnat un foc enorm și-am stat de vorbă și de glume pănă după miezul nopții. Ca fapt e un lucru banal, dar a fost unul din acele lucruri care nu se pot uita.

O altă petrecere erau plimbările în jurul Bîrladului — și iarna și vara. Fugeam de la școală fără nici o mustrare de conștiință. Mi s-a întîmplat să lipsesc și două săptămîni. Primăvara, cînd se topea omătul, mergeam pe cîmp și simțeam profunda melancolie a pîrîiașelor și a norilor albi subțiri de pe cerul înalt. Dar mai ales nopțile de martie cînd încă era omăt, dar venea o suflare de primăvară — acelea nu se pot uita ! O altă fericire era grădina publică, mare ca o pădure, misterioasă, în care am auzit, într-o sară cu lună, după o zi de ploaie, un flaut, dintre niște copaci. Iar în iunie, cînd preparam examenele, ne duceam să învățăm la grădină pe la 4 dimineața.

Acasă la noi, la crîșmă, pe uliți, în natură, discutam, ne entuziasmam, visam viitorul omenirii, făceam poezie — și *niciodată* nu ne gîndeam la noi, la viitorul nostru, la cariera noastră.

Totuși o frică ne întuneca adesea fericirea : bacalaureatul. Era așa de greu, auzeam, noi provincialii, atîtea legende, încît ne speria sfîrșitul liceului. Unii începuseră a se prepara — sau cel puțin a socoti cîte cărți va trebui să știm pe de rost. Le socoteam cu... metrul, adică puse una peste alta cărțile, se făcea o coloană-naltă de un metru și ceva... Asta ne da mult de gîndit !

În grupul acesta, se stabilise grade de prietenie. Între Raicu Ionescu, Savin și mine se închegase legături mai strînse. Iar între mine și Raicu Ionescu și mai strînse. Noi eram mai intelectuali, mai idealiști și mai dezinteresați. Raicu Ionescu era un băiat frumos — sămăna a fată — foarte inteligent și foarte spiritual. El avea cuvinte minunate pentru a caracteriza și o veselie care nu se dezmințea niciodată. Cetea frumos, și eu, care știam pe Eminescu pe de rost, așa de pe de rost, că știam unde anume, în ce versuri se găsește cutare cuvînt — ca să am o plăcere *nouă* de Eminescu, îl puneam pe Raicu Ionescu să-mi reciteze la infinit versuri, și uneori îl... plăteam cu o tratație !... O mare plăcere a noastră, fizică, era să mîncăm fiecare cîte 5 prăjituri proaste, ori o cutie de sardele pe care o mîncam pe uliță. Alteori eram fericiți cu colaci de 5 bani unul.

Sărăcia noastră, mai ales a lui Raicu Ionescu și a mea, era mare. El n-a avut niciodată foc iarna, în odaia lui de

la un dascăl. Noi se cheamă că aveam foc, dar în casă era așa, încît ne înghețau urechile. Dar ce ne păsa! Nu ne păsa nici cînd ne erau botinele rupte și umblam cu omăt în ele. Raicu, în asemenea caz, punea o bucată de șindrilă unde talpa era spartă, și numea „prezervative" aceste bucăți de șindrilă. Această sărăcie, sărăcie care începuse mai demult și a continuat și mai apoi, o socot ca un fel de titlu de nobleță. Cu ea mă mîndream față de cei ce n-au suferit de sărăcie, cum se mîndrește un marchiz cu titlul lui față de un burghez.

În clasa a VII-a, am rămas aproape singur, căci prietenii mei erau cu o clasă mai sus (afară de unul, cu care eram mai puțin legat, căci nu era nici cetitor, nici intelectual adevărat) și se duseseră din Bîrlad. În clasa aceasta, a VII-a, eram chiar „mare" de tot. Mă duceam la școală cînd voiam — acuma eram și publicist, scriam la ziarele socialiste, ba aveam și o revistă la Roman fundată de trei tineri, între care și eu și de care voi vorbi mai pe urmă.

La gazdă rămăsesem cu un elev din o clasă inferioară mie. Acesta era un fost soldat de la Roman, care, după trei ani de militărie, venise la liceu în clasa a V-a și, fiindcă-l cunoșteam (era socialist), a venit și el la noi — așa că eram trei într-o odaie: el în clasa a V-a, eu în a VI-a și Savin în a VII-a. Acest elev a urmat două luni îmbrăcat soldățește; de aceea îl numeam noi „jandarmul". Era un tip inferior, și adesea eram sfădiți cu el. Atunci el ne făcea sînge rău, cumpărînd cutii de tutun, pe care-l desfăcea umplînd casa de miros și fumînd, — iar Savin și eu, veșnic fără nici un ban, miroseam tutunul și înghițeam în sec. Dar ne răzbunam teribil. Savin, eu și Raicu începeam să vorbim cu aluzii la acel Ștefănescu — și „aluziile" erau așa de ale dracului — încît, în realitate, îl ironizam ceasuri întregi, iar el tăcea — căci n-avea ce face!

Rămas în clasa a VII-a cu acest coleg de gazdă, eram ca și singur. Dealtfel el s-a și mutat aiurea. Acest an l-am dus foarte curios. Parcă nu mai eram elev, deși învățam tot bine.

Dar înainte de asta, adică în vacanța cea mare dintre clasa a VI-a ș ia VII-a, mi s-au întîmplat lucruri de o mare însemnătate. Am devenit publicist, am scos o revistă, am scris poezii și m-am amorezat mai serios decît

oricînd pănă acuma. *Atunci*, în vara anului 1889, la vîrsta de 18 ani, am ieşit din adolescenţă şi am trecut în ceea ce se cheamă prima tinereţă.

Mă dusesem la Roman de vacanţă (acum era acolo mătuşă-mea). În Roman m-am legat de unul Muşoiu (fost funcţionar şi devenit propagandist socialist; azi e în Bucureşti, scoate o revistă anarhistă) şi cu un altul, Vaian (un tînăr nervos, isteric, nu lipsit de talent — care începuse a fi publicist de la 17 ani; a murit de mult: s-a sinucis).

Întăiul meu articol publicat a fost o critică a unei poezii tipărită într-un ziar din Roman de o domnişoară. Critica am publicat-o într-un ziar din Bucureşti. Era bine scrisă, plină de răutăţi, şi, oraşul fiind mic, domnişoara cunoscută, articolaşul a făcut zgomot. Defectul criticei era disproporţia între importanţa ce o dădeam eu lucrului şi între micimea acestui lucru. Aşadar, debutul meu literar a fost... critica literară agresivă!

În aceeaşi vară, împreună cu amicii mei Muşoiu şi Vaian şi cu colaborarea altor tineri, am scos o revistă bilunară. Revista era socialistă, ateistă, materialistă, realistă, — în sfîrşit, revoluţionară în toate direcţiile. Am scris cugetări, poezii în versuri şi în proză şi traduceri din Zola şi filozoful popular materialist Büchner, Cugetările erau relative la Dumnezeu, la materie, la spirit, la socialism, la amor, la prietenie etc. De obicei descopeream America, căci spuneam lucruri spuse de mult de alţii, dar eu le spuneam de la mine, nu le cetisem încă aiurea — şi aceasta e un merit oarecare. Era în aceste cugetări pătrundere şi logică. Pentru vîrsta de 18 ani însemnau ceva. Mai mult, erau un semn de o viitoare activitate intelectuală foarte remarcabilă, care însă nu s-a realizat cum trebuia. În scurt, dădeam semne că voi fi ceva mai mult decît am fost. Ceea ce era interesant în aceste cugetări tinereşti era îndrăzneala, lipsa de prejudecată, ruperea cu toate ideile căpătate din educaţie şi mediu şi, mai ales, dovada unui spirit inventiv, creator de idei. „Poeziile", scrise atunci cu multă pasiune, erau influenţate de Eminescu şi, cetite acuma, îmi fac displăcere, căci, chiar pentru 18 ani, îmi par ridicole. Profund sentimental, n-am ştiut niciodată să-mi exprim sentimentele. Deşi vorbăreţ, dar am fost un om tăcut în privinţa sentimentelor. Şi

cînd am voit să le exprim, fie prin vorbă, fie în scris — am bîlbîit, am fost stîngaci. Groaza de sentimentalism, spiritul de analiză, jena de a-mi deschide saltarele cele mai din fund ale sufletului m-au paralizat. Numai o dată în viaţă, stăpînit de o nemăsurată pasiune, am putut s-o exprim în scris — atunci cînd toată fiinţa mea se tîra în genunchi, sărutînd urma paşilor unei femei adorate. E de mult de-atunci ! Încă o dată, poeziile de la 18 ani, expresia sentimentelor mele de-atunci, expresie scrisă şi tipărită, este o pată pe *inteligenţa* mea, mă ofensează esteticeşte, este unul din acele lucruri care aş dori să fie şterse din trecut.

Dar, trecînd peste aceasta, şi luînd în bloc activitatea de publicist din acea vară, ce semn de viaţă, de putere, de idealism a fost acea manifestare literară ! Credeam cu tărie în bine, în adevăr, simţeam că fiinţa mea e un mijloc pentru realizarea fericirii omeneşti şi a triumfului adevărului. Cred că scepticismul ironic încă nu apăruse în mine. Eram mai naiv, dar mai puternic, mai bun şi, într-un fel, eram fericit.

Dar în acea vară am trăit şi întăiul meu amor adevărat, sau aproape adevărat — „aproape", fiindcă în mare parte era un produs romantic al imaginaţiei mele înflorite. Am iubit, cred, atunci, mai mult amorul decît pe fata de care eram înamorat. Mai tîrziu, altădată, poate am blestemat amorul, dar am iubit pănă la durere pe femeia iubită.

Venisem de curînd din Bîrlad. Eram la grădina publică. Era o noapte de iulie, caldă, poetică, infinită. Stelele pe cer erau departe, cum par ele vara, erau pline de foc şi muzica cînta o arie banală, dar care place oamenilor fără cultură muzicală : *„Alla Stella confidente"*. (Mai tîrziu am cetit o schiţă satirică de Caragiale, în care e vorba de o domnişoară de mahala care cînta logodnicului, din piano, această bucată * ! Şi schiţa asta mi-a mînjit frumuseţea amintirii !) Deodată, îmi apare înainte, pe aleia grădinii, o fată necunoscută mie, subţire, înaltă, cu coada pe spate, cu părul galben şi cu ochii negri. Avea în mînă un trandafir roş, pe care-l ţinea la gură parcă l-ar fi muşcat. Imaginaţia mea amoroasă, noaptea frumoasă de vară,

* Romanţă italiană de Robaudi citată de Caragiale în schiţa *O lacună.*

muzica, surpriza de a vedea apariția asta necunoscută mie și atît de încîntătoare, frumusețea ei, mai ales mersul sigur, dar delicat și, încă, mai mult decît toate cred, gestul de a mușca din trandafir m-au făcut, într-un moment, să fiu, *să mă simț*, al ei. În gestul ei de a mușca din trandafir, cred, am simțit, am văzut, inconștient, nervozitatea ei, impresionabilitatea ei, poate cruzimea ei, poate ceva de dominație, și probabil simbolul sărutării pasionate. Știu însă că n-am putut să mi-o închipui, și nici azi n-o văd altfel, decît mușcînd nervos, *promițător*, din acel trandafir roș din vara anului 1889.

M-am pironit lîngă un copac, așteptînd-o să treacă, la vale și la deal și, firește, am început să sufăr. Iubirea, chiar acea romantică de la 18 ani, este suferință. Aspirația după sufletul, după corpul, după întreaga ființă a femeii iubite este dureroasă și nu poate fi satisfăcută niciodată complect. Dar atunci suferința era mai mare, căci nu știam ce poate ieși din sentimentul meu. Simțindu-mă urît, sărac, stîngaci, fără putință de a avea trecere la femei — căci inteligența n-am considerat-o niciodată ca o armă față de femei —, exagerînd, căci așa e iubirea, exagerînd *măreția* fetei aceleia, socotind-o, ca-n orice amor, o ființă mai presus de lume — într-un cuvînt, imaginînd-o pe ea regină și pe mine ultimul dintre oameni, durerea mea de la început a luat proporții mari. Și cît am suferit apoi, în vara și toamna aceea, chiar cînd faptele ar fi trebuit să mă facă să fiu fericit ! Ceva ascuțit îmi intrase în inimă și o nerăbdare mare, un sentiment că nu încap în mine, că aș vrea să fug din mine însumi.

Cine era această necunoscută ? Nu știam. Pe urmă am aflat că era din Botoșani, venită vara la o soră a ei măritată.

În grădină, voiam să-i arăt că îmi place, că sufăr pentru ea ; dar totodată îmi era rușine de dînsa ! Întotdeauna am avut naivitatea să cred că unei femei îi displace s-o iubești, cînd ea nu te iubește.

Cînd a cîntat marșul și s-a isprăvit „grădina", m-am luat după grupul ei și am văzut unde șede : în rîndul de sus al unei case mari de pe strada Principală... Cîte nopți am stat apoi sub geamurile acelei case !

De-aici încolo, m-am transformat într-un gardian de noapte și de zi al casei ei. (Un incident comic : o fată de peste drum, crezînd că ea este scopul plimbărilor

mele, îmi zîmbea și cred că se înamorase de mine. Și, fără să vrea, acea fată îmi devenise o piedică mare în aferile amoroase, căci o găseam veșnic la geam, ca o spioană fără voie.)

„Iubita" mea a început să vadă că o urmăresc. Acum *știa*. Făcusem deci un pas mare. Aveam o mare satisfacție că... știe! Și atunci începu psihologia. Mă iubește? Nu mă iubește? Eu nu credeam, bineînțeles, că regina aceasta mă poate iubi, dar, totuși, „da' dacă"? Casa ei era la un colț, cu două fațade pe două drumuri. Odată am observat că, după ce m-a văzut de la un geam de pe strada A, cînd eu am cotit pe strada B, ea a apărut la un geam de pe strada aceasta. „Așadar, a venit la acest geam să mă vadă încă o dată și să mă urmărească cu privirea", mi-am închipuit eu. Și cînd lucrul acesta s-a mai repetat, m-am convins că se mută din geam în geam pentru mine. „Dar este acesta un semn de iubire, ori de curiozitate"? mă întrebam eu, și aici începea analiza și răs-analiza psihologică. Am observat însă că se înroșește cînd apar eu pe stradă. „Roșața și mutarea de la geam la geam — semn de răspuns la iubirea mea!"... Dar, dacă se înroșește de jenă? Uneori zîmbea. „Zîmbetul cu bunătate, ori ironic?" Și, bineînțeles, îmi răspundeam după dispoziția momentului. Făceam multă psihologie, dar concluzia cred că era dictată de dispoziția momentului.

Odată, la grădina publică, m-am pus pe o bancă drept în fața ei. S-a înroșit, mi-a zîmbit, și-a mușcat mănușa, a rămas distrată, apoi m-a privit drept în ochi cu o seriozitate mare. Atunci am înțeles că nu-i displac eu, ori nu-i displace amorul meu. Dar aici era întrebarea mare: ce-i place? Eu? Ori faptul că trăiam atîrnat de existența ei? (Întrebare grea în toate relațiile de felul acesta între bărbați și femei.) Și iarăși analiza psihologică!

Aveam o putere de idealizare fără margini. Banca, pe care stătuse ea, îmi devenea nu numai scumpă, dar și — cum să zic? — îmi inspira respect. Mă duceam adesea ziua să văd banca pe care a stat ea și nisipul de jos pe care pusese picioarele.

Odată am văzut-o intrînd la o magazie de ghete. Magazia, negustorul au căpătat pentru mine un prestigiu extraordinar, și mă uitam veșnic cu duioșie și cu inima ridicată în magazia aceea.

Într-o dimineață, căci apăream de dimineață sub balconul ei, a venit în dreptul geamului, dar mai în fundul odăii, despletită și mi-a zîmbit. Atunci am fost fericit fără margini, așa de fericit, că am simțit că-mi pierd cunoștința. Și atunci, zburînd pe drumuri, în afară de oraș, am clădit la visuri — și-mi era așa de scumpă ființa aceea, așa de neomenește de scumpă ! Simțeam că e a mea, și mi se părea așa de stranie senzația că e a mea ! Mi se părea imposibil și mă întrebam foarte serios dacă e adevărat, dacă nu sînt prada unor halucinații. Peste cîteva zile, mi-a aruncat noaptea de la geamul ei un buchet de trandafiri roșii... Eu aveam 18 ani, ea 16 !... S-a aplecat puțin pe geam, a aruncat buchetul și a fugit... Am umblat pănă în ziuă împrejurul orașului, simțind că plutesc în aer și căutînd mereu să mă conving că a fost adevărat. Era o noapte cu lună, care arginta frunzele copacilor. Argintul de pe frunze mi-a rămas strîns legat cu sentimentele din acea noapte. Și, totuși, simțeam, alături de fericire, ceva dureros, ca un fel de sentiment că ființa mea nu-mi este de ajuns pentru evenimentul acesta nemaiauzit, și apoi o îndoială de posibilitatea fericirii, și încă sentimentul că ceea ce se petrecea era prea mare, ca să poată fi *așa cum este*.

Trebuia, acuma, să pășesc mai departe.

Trebuia să-i scriu. În fond, nu știam ce să-i cer. Nu-mi puneam problema : cum se va desfășura lucrul. Un lucru simțeam clar : trebuia să-i spun cît o iubesc, s-o conving cît o iubesc, aveam nevoia să știe ea, să măsure ea întinderea și adîncimea iubirii mele. Nevoia acestei *mărturisiri* era scopul vieții mele.

Auzisem că știe puțin românește (lucrul era fals) și că știe bine numai franțuzește. Așadar, trebuia să-i scriu franțuzește ! Și apoi, cum să-i trimit scrisoarea ? Să i-o zvîrl cu o petricică pe geam ? Dar dacă o surprinde cineva ? Apoi mijlocul mi se părea prea vulgar.

Am recurs la un fost coleg al meu de școală, practicant într-o farmacie, care putea să intre în casa ei fără a fi suspect, deoarece farmacistul, stăpînul băiatului, era prieten cu doctorul, cumnatul ei, și în relații zilnice.

M-am destăinuit colegului meu și el a primit să-mi facă serviciul acesta așa de delicat. Era vorba să se ducă acolo și, dacă va întîlni-o cumva, un moment, singură, în vreun antret, să-i dea scrisoarea fără vorbă. Din conținu-

tul scrisorii, ea avea să vadă imediat cine e autorul scrisorii... Că trădam secretul față cu acest fost coleg al meu nu era mare lucru pentru mine. Lucrul nu era secret pentru mulți. Mai întâi, pentru cei cîțiva buni prieteni ai mei din Roman, de care nu mă putusem ascunde, ba chiar simțisem o neînvinsă nevoie să le fac mărturisiri. Apoi făcusem cunoscut, prin scrisori aprinse, și amicilor de la Bîrlad această istorie de amor, și mai ales lui Raicu Ionescu. Amicii din Roman chiar protestau și erau gata să mă dea în judecata partidului, mai bine zis să mă „pîrască" că, din cauza amorului, dezertez de la lupta socialistă. Acest amor mai era cunoscut, desigur, și de alți oameni străini, fiindcă plimbările mele pe la geamul ei și tot ce făceam prin grădina publică nu putea rămînea neobservat de nimeni. Dar mi-era aproape indiferent, pentru că *numai* eu făceam totul, era numai afacerea mea, *nu și a ei*. Nu era un secret al amîndurora. Ș-apoi era o afacere mai mult de imaginație, de romantism. Altfel ar fi fost dacă aș fi cunoscut-o personal, dacă am fi avut, *amîndoi*, un secret al *nostru*. Atunci aș fi fost prudent și mut la exces. Și, mai ales, împărtășindu-i *ei* aceea ce aveam de spus, strigîndu-i ei amorul meu, nu aș fi avut *nevoia* de a-l striga altora. E o colosală deosebire între un amor *spus* ființei iubite și unul *nespus;* între un amor pentru o femeie pe care n-o cunoști și unul pentru o femeie cu care ești cunoscut; între un amor dinainte de 20 de ani și unul de după 20 de ani; între un amor de imaginație și romantic și între un amor adevărat; în sfîrșit, între o simțire care e iubirea de amor și între o simțire care e iubirea pentru o femeie pur și simplu.

Trebuia să fac scrisoarea. Lucru nou pentru mine. O mulțime de probleme. Cum s-o fac? Ce să spun? Și apoi, iar o îndoială: dacă toate semnele de la ea, pe care le luasem drept dovezi că răspunde la sentimentele mele, dacă toate acele semne erau numai cochetărie? Atunci nu voi fi ridicol cu scrisoarea mea? Dar dacă se supără că i-am scris, dacă o ofensează faptul că-i scriu? Dacă iese un scandal? Dacă faptul că-i scriu, prin altul, o supără? Și chiar dacă n-o supără aceste lucruri, nu cumva faptul că, la semnele ei de simpatie, procedez prea repede, scriindu-i scrisoarea? Nu e mai bine să nu mai amîn? *Amînarea* a fost totdeauna calea pe care am fost dispus să o aleg — aceasta probabil din cauza lipsei de voință,

combinată cu lipsa de încredere în mine și cu acel mod de a gîndi al meu, care se rezumă în : „da' dacă ?"

Ideea, falsă, că amorul ofensează pe o femeie, dacă ea nu te iubește tare, m-a împiedicat întotdeauna de la hotărîri. Dar am hotărît, în sfîrșit, să-i scriu. Nu țin minte bine ce i-am scris. Îi spuneam că eu sînt acel care trec etc., în sfîrșit îi spuneam tot ce trebuie ca să știe de la cine e scrisoarea, căci iscălitura nu era deajuns, căci mă gîndeam că n-are de unde să știe cum mă cheamă — ea neavînd cunoștințe în Roman, eu nemaifiind de doi ani romașcan ș-apoi, pe-atunci, fiind un băiat, trebuia să fiu, desigur, un necunoscut pentru toți. Apoi, cred că i-am scris aprins și poetic cît o iubesc și, pe urmă, o rugăminte sfioasă să-mi răspundă. Această rugăminte era făcută numai prin atîta : sub numele meu, puneam adresa, strada și numărul. Aceasta trebuia să-i dea a înțelege că aștept răspuns. Și, ca să fiu și mai puțin pretențios, numele meu cu adresa erau tipărite în locul unde se unesc cele două file ale scrisorii — parcă aș fi avut, adică, hîrtii de scris cu adresa mea tipărită și... parcă i-aș fi scris pe astfel de hîrtie din întîmplare ! Mi-am dat pe urmă samă că această hîrtie, cu aerul așa de comercial, nu era tocmai potrivită pentru un scop așa de romantic ! Dar eu o puneam pe ea atît de sus, că nu îndrăzneam să-i dau adresa mea *anume* pentru ea, ci din... întîmplare.

Am scris în franțuzește, adunînd toate cunoștințele mele de această limbă, cîte le aveam pe-atunci. Am scris-o greu, am tot schimbat-o, am tot cetit-o s-o aud — și-mi era grozav de frică să nu fi făcut greșeli, pe care ea să le constate și să mă compromit iremediabil. În sfîrșit, scrisoarea asta, prin diplomația ce-o cerea, prin sentimentele ce trebuie să cuprindă, prin stilul ce necesita, prin limba în care trebuia s-o scriu, prin felul cum trebuia s-o trimit, prin importanța pasului ce făceam, prin toate, a fost una din marile afaceri ale vieții mele care m-a chinuit prin multele ezitări, analize psihologice, treceri de la frică la speranță etc.

Într-o seară, fostul meu coleg a luat-o din mîna mea și a dus-o. Era pe la 9. Eu l-am așteptat jos, pe stradă, dedesubtul balcoanelor și a geamurilor ei, într-un neastîmpăr mare, ca bolnav, exasperat, speriat de ceea ce am făcut, simțind că am făcut bine, fie ce-o fi, dar în același timp, tot în același timp, căindu-mă de ceea ce am făcut,

avînd impresia că, în acel moment, cu acea scrisoare trimisă, timpul e tăiat în două : timpul de pănă atunci, care a fost cu totul altfel, şi timpul care începea de-atunci, *altfel* de timp. În scurt : istoria omenirii se împărţea în două epoci distincte : cea dinainte şi cea de după acel moment. Şi fata clorotică de peste drum îmi surîdea !... Cît era de banală sărmana în comparaţie cu cealaltă, cu *unica !*

Nu departe, pe aşa-numitul „bulevard", o orchestră cînta un cîntec lăutăresc enervant, cicălitor, cu totul disproporţionat cu sentimentele mele, dar care, de-atunci încoace, a rămas pentru mine foarte mişcător, deşi, în fond, e ridicol. Are acuma doar atîta merit că a murit !

Curierul nu venea ! Nu ştiu cît a stat, dar mie mi s-a părut că a stat foarte mult. Aveam senzaţii stranii, pierdusem parcă senzaţia corpului şi aveam impresia unei catastrofe — catastrofă fericită într-un sens, căci speranţa se lupta biruitoare cu frica că am stricat tot. Doream ceva nou, bun, dar mă gîndeam că poate, prin îndrăzneala mea, am stricat binele, puţin, dar sigur, de pănă atunci. Dar simt că e greu să-mi aduc aminte tot ce simţeam şi încă şi mai greu să exprim.

Curierul în sfîrşit veni. Mă temeam grozav să aflu rezultatul. Aş fi dorit să nu-l aflu. Devenisem laş. Mă temeam acuma nu atîta de un refuz categoric pur, ci de scandal. Curierul însă îmi spuse puţin lucru, dar, *deocamdată,* liniştitor : îi dăduse scrisoarea în antret, unde avusese norocul s-o întîlnească, după ce fusese la doctor şi-i spusese ceva (pregătit dinainte în cazul cînd n-o vede pe ea întîi) ; ea, mirată, cam fără să-şi dea sama ce face, luase scrisoarea, iar el, curierul, fugise repede. Dar imediat îmi veni ipoteza : dacă, revoltată, ruşinată, indignată, dă scrisoarea rudelor ei, ca s-o răzbune de „ofensă" ?... Noaptea aceea n-am dormit deloc. Am petrecut-o sub geamurile ei, afară din oraş, pe toate străzile oraşului.

Adevărul literar şi artistic, nr. 884, 885, 886, noiembrie 1937 ; 887, 888, 889, 890, dec. 1937 ; 891, ian. 1938.

Doamna X

Iubite amice,

Cunosc demult de aproape pe D[oam]na X, dar ceea ce știu mai puțin despre ea e tocmai ceea ce mai ales te interesează pe tine. Și mult n-am putut afla nici de la Dorian.

Era prea discret și avea prea mult religia amorului ca să poată vorbi de pasiunea lui pentru D[oam]na X. O singură dată numai, cînd l-am văzut pentru cea din urmă oară, în ceea ce aș putea numi discuția noastră de adio, numai atunci mi-a vorbit de ea, cînd a ținut să-și strige cuiva suferința lui fără nume, ori cînd nu s-a mai putut ține să n-o strige.

Voi încerca totuși să-ți dau cîteva „note" pentru romanul ce vrei să scrii — romanul tragediei sărmanului nostru Dorian.

Văzută în fotografie, D[oam]na X nu e nici urîtă, nici frumoasă, e însă extrem de distinsă, ori, mai bine, e inclasificabilă. Văzută în natură : un car de suflet într-un pumn de țărînă. E toată suflet. Ai impresia că întreaga ei ființă fizică nu-i decît forma sensibilă a sufletului ei, ori că sufletul ei nu-i decît exaltarea ființei ei întregi.

Frumoasă sau urîtă ? După ce o cunoști, întrebarea aceasta nu ți-o mai pui niciodată. D[oam]na X e mai presus, e dincolo de frumos și urît. Și acum, cînd îmi pun această întrebare, simt bine că D[oam]nei X nici nu i-ar ședea bine să fie frumoasă.

Dar nici nu s-ar putea să fie frumoasă.

Nu convii și tu că frumusețea plastică perfectă e semnul unui rece echilibru sufletesc, unei banale normalități ?

Și, totuși, cît e de frumoasă ! Cîtă caldă lumină aruncă pe fața ei focul lăuntric ! Natura a făcut o greșală fermecătoare cînd i-a dat feminitatea a zece femei, pe care le-a lăsat reci și plictisitoare.

În noaptea lui de adio, Dorian îmi striga cu dezesperare : „E unică. Ea respiră numai viață, spontaneitatea vieții, palpitarea vieții... În ochii ei, pe buzele ei, în gesturile ei palpită numai viață... Nu pot trăi fără parfumul vieții acestei femei."

Dar eu îți dau mai mult impresii, și tu ai nevoie de fapte.

O frunte exagerat de mare, certificat al inteligenții ei neobișnuite, umbrită de un păr cu luciri de foc, parcă reflexe ale temperamentului ei ardent. Ochii cenușii, mobili, luminoși, rîzători, în care vorbește interesul ei veșnic viu pentru tot și pentru toate și în care se aprinde necontenit sufletul ei neliniștit, sau, uneori, ficși, reci, privind în gol, cînd gîndul e concentrat ori patima adîncă.

O gură mare și roșie, care anunță sinceritatea și bunătatea, care făgăduiește pasiunea și voluptatea. Cînd e excitată de o idee, de un sentiment, de o plăcere, de o glumă, fața ei, păstrînd complexitatea vîrstei de treizeci de ani, capătă totuși candoarea și tinerețea expresiei unei fete de optsprezec ani. Atunci nu i se poate împotrivi nimene. Atunci o fată de optsprezece ani făgăduiește nebuniile complicate ale femeii de treizeci de ani.

Dar această seducătoare feminitate își capătă prețul ei rar de la bunătatea angelică zugrăvită pe fața D[oam]nei X, de la interesul viu ce arată ea tuturora, de la camaraderia dulce și sigură ce pune ea în purtarea cu oamenii.

Dar să complectez puțin portretul fizic al D[oam]nei X, ca să ai toate „notele" ce eventual ți-ar fi necesare în romanul tău. E *șatenă,* bătînd spre un blond roșietic. Brațele albe, rotunde, lenește, subțiri la încheietura mînii și progresînd accentuat în amploare spre cot. Mersul drept, sigur, insistent, poruncitor, ca și întreaga ei alură. Piciorul, ca o mînuță de mic. Mîna slabă, nervoasă, amicală.

Vasul, în care arde mireasma sufletului ei, e admirabil de fineță și de proporții.

De o sensibilitate fină și rafinată. Îi place comoditatea și confortul pentru gîndire, pentru reverie, pentru a avea sufletul liber, grație plăcerii fizice a senzațiilor organice. Grădina ei e plină de bănci, de scaune, așezate neprevăzut pe la colțurile favorabile. În casa ei sînt răspîndite fotolii, taburete, tot felul de lucruri de un lux util.

E uşor friguroasă, se învelește în şaluri să-şi păstreze şi să-şi simtă căldura ; are ceva din frigurozitatea fermecătoare şi din cocheta alintare a pisicii — femeia aceasta electrică.

Îi plac stofele frumoase, agreabile ochiului şi pipăitului şi care se lipesc plăcut de corp. Îi place să se lipească, să se încălzească de corpul copiilor şi al pisicilor — în sfîrşit, îi place să trăiască într-o baie plăcută de senzaţii.

Ţi-am dat, bineînţeles stîngaci de tot, — dar ce vreai mai mult de la un spirit prozaic ca mine ? —, ţi-am dat destule „note", ca să poţi pricepe pentru ce Dorian a iubit atît de mult pe această femeie.

Dar Dorian nu era numai un pasionat. El era şi un estet fin şi pretenţios. Şi dacă D[oam]na X ar fi fost numai femeia de foc, pe care ţi-am zugrăvit-o, sărmanul nostru prieten n-ar fi fost subjugat de ea fără putinţă de apărare. S-ar fi retranşat în estetică, unde el era inexpugnabil, i-ar fi descoperit, după obiceiul lui, defecte, în sfîrşit, ar fi găsit un punct de razim, o consolare în nefericirea lui. Dar natura D[oam]nei X este esteticeşte ireproşabilă. Complexiunea ei fizică şi morală este cu totul aristocratică. Piciorul mic, mîna mică, pielea fină, justa proporţie a membrelor şi delicateţea lor sînt semne neîndoioase de fineţă organică feminină. Dar D[oam]na X realizează tipul aristocratic mai ales în complexiunea ei morală. D[oam]na X este aristocrată prin lipsa ei totală de orice prejudecată socială, căci ea nu face deosebiri de clase, ea nu are simpatii şi antipatii de clasă. D[oam]na X este aristocrată prin oroarea de vulgar şi de trivial, prin paza ei de orice atingeri cu cei care gîndesc şi simt josnic, prin frica ei necontenită de a nu face însăşi un gest vulgar. D[oam]na X este aristocrată prin natura ei dominantă — nu dominare prin voce tare, ci prin atitudine, prin impresia de superioritate, de voinţă şi de mîndrie ce o produce ; şi nu dominare asupra celor mici, ci asupra egalilor ei (dealtmintrelea, ea nu poate suporta egalitatea şi nu tratează egal pe nimene, ci ca o protectoare, ca consolatoare, ca pedagogă, ca mamă, ca stăpînă. Cînd nu parvine să se aranjeze în acest raport cu cineva, atunci atitudinea ei e nesigură, stîngace). D[oam]na X este aristocrată prin calitatea plăcerilor ei, care sînt rare şi în condiţii distinse, prin simplicitatea şi eleganţa îmbrăcămintei : nimic strigător, nimic încărcat, nimic pentru alţii,

totul pentru propriul ei gust. D[oam]na X este aristocrată prin oroarea de poză și de spectaculos. D[oam]na X este aristocrată prin concepția complectei libertăți a sentimentului, sentimentul avînd, pentru ea, drepturi împotriva legii și a rutinii... libertatea aristocratului care domină. D[oam]na X este aristocrată prin nepăsarea ei de opiniile morale și estetice ale altora, fără a sfida inutil și neelegant morala ori prejudecata vulgului.

D[oam]na X este aristocrată prin natura inteligenței ei : viziunea repede, inteligență intuitivă, și nu argumentativă (argumentarea, în comparație cu intuiția, e greoaie, pozitivă, practică, utilitaristă, plebeiană). D[oam]na X este aristocrată prin plăcerea răgazului, ocupat cu gîndirea, cu lectura, cu îndeletniciri feminine de lux...

Și cum știe — cum știe să iubească această femeie ! Mi-a spus-o Dorian în noaptea cînd l-am văzut pentru cea din urmă oară, cînd n-a mai putut să nu se destăinuiască.

„Această femeie iubește teribil, îmi striga Dorian. Cînd se dă cuiva, se dă cu entuziasm, cu frenezie, cu dorința neînfrînată de a se da toată, cu toate gîndurile ei, cu toată simțirea ei, cu toate ceasurile ei, dureros, adînc, jertfelnic, învăluitor, cu căldura ei exasperată, cu tot rîsul ei, cu tot plînsul ei.“ Această femeie, îmi explica el, cu instinctele ei puternice și sănătoase, cu apetiturile ei intacte și robuste și cu inteligența ei lucidă, nu e deloc romantică în iubire.

Ea iubește fără lună, fără literatură, ea iubește *direct* și vrea să fie iubită tot așa. Întregul ei suflet e senzații și sentimente. Lipsită de acest fel de romantism și cu memoria absentă pentru trecut, ea pune totul în prezent. E de un actualism complect. Sufletul ei întreg e concentrat în prezent. Și tu știi acuma ce pune ea în acest prezent ! Cînd iubește pasionant e fără milă pentru ceea ce a fost mai demult. Alta dă, poate, un regret, un sentiment de compătimire pentru suferințele părăsite. Ea le ignorează cu cruzime, o cruzime care e un omagiu fierbinte pentru acela pe care îl iubește. Cînd această femeie te părăsește, desigur ești părăsit matematicește complect.

Și apoi ce fermecătoare pudoare în tot ce privește persoana ei fizică și sentimentele ei, pudoarea aceea care rezultă din conștiința feminității desăvîrșite !

„Dar pe mine nu mă iubește așa !", sfîrși Dorian obosit și îndurerat. El știa că D[oam]na X a iubit *altădată* așa. Aceasta era mizeria cea mare a lui Dorian.

Dorian avea impresia unui om care moare de frig și nu poate scoate decît scîntei slabe acolo unde altul ar aprinde un incendiu colosal, unde alții aprinsese un asemenea incendiu.

Sînt sigur că dacă nu l-ar fi chinuit imaginea fericirii ce D[oam]na X a dat-o altora, Dorian ar fi suferit mai puțin. Iar dacă D[oam]na X i-ar fi dat și lui o pasiune mare, fericirea lui de a o avea în sfîrșit toată ar fi întunecat or chiar ar fi omorît gelozia lui retrospectivă.

Dar nici trecutul nu poate fi distrus, nici Dorian nu putea inspira o mare pasiune D[oam]nei X.

Pentru ce D[oam]na X nu putea da lui Dorian o pasiune mare ?

Mai întăi pentru că Dorian n-a fost, probabil, *tocmai* acela *perfect*, acela care convenea temperamentului D[oam]nei X. Probabil că se deosebeau ori se asemănau în acele însușiri ori în unele din acele însușiri, în care El și Ea nu trebuie să se deosebească ori să se asemene. Dar obscuritățile fiziologice sînt inanalizabile.

Cel mult dacă unele aspecte ale naturii morale pot arunca lumini asupra întunecimilor ființei noastre fizice.

Dorian era impresionabil, sentimental, lipsit de voință. Dorian nu știa să tacă, nu știa să rabde, nu știa să se resemneze, nu știa să fie mîndru. Se supăra fără motiv suficient, se căia, cerea iertare chiar cînd nu el era cel vinovat. Se plîngea, se lamenta, voia să-i stoarcă D[oam]nei X mila. Lua hotărîri superbe, la care renunța imediat cu lașitate. Se hotăra să fie tare, și atunci era mai slab decît oricînd, mai necondiționat supus. Admitea, după o revoltă neputincioasă, scurtă, orice jug. Ca o îmblînzitoare, D[oam]na X îl conducea cu varga amenințătoare a „ruperii". Dar calitățile care lipseau lui Dorian, dacă bagi bine de seamă, sînt calitățile virile. Lipsa de energie virilă — aceasta era impresia obișnuită ce Dorian o făcea D[oam]nei X. Dorian nu se putea impune D[oam]nei X. Îi lipsea acel fluid magnetic al voinței care fascinează și domină pe o femeie. Și, ceea ce e mai rău, D[oam]na X avea, ea, calitățile virile care îi lipseau lui Dorian, orgoliul, stăpînirea de sine, resemnarea. Aceste calități *tari*, într-o ființă așa de feminină și de arzătoare, sînt un far-

mec mai mult al D[oam]nei X. Dar rolurile erau răsturnate.

Dorian avea, desigur, calităţi intelectuale eminente. Dar calităţile pur intelectuale ale unui bărbat pot provoca admiraţia din partea unei femei, şi nu iubirea. Iubirea e provocată de calităţile de voinţă care lipseau lui Dorian. El avea şi remarcabile calităţi de sentiment. Dar nici acestea nu provoacă iubirea, ci simpatia. Vei vedea că Dorian avea toate mijloacele să provoace simpatie, prea puţine mijloace ca să provoace admiraţie şi — aceasta ai văzut-o mai sus — aproape nici un mijloc să provoace iubirea.

D[oam]na X are multă stimă pentru demnitate, pentru indulgenţă, pentru simţul moral, pentru seriozitate, pentru lipsă de fudulie, pentru indiferenţa la părerile altora, însuşiri care s-a întîmplat să le aibă Dorian şi care l-au făcut simpatic D[oam]nei X.

Calităţile intelectuale însă ale lui Dorian, care ar fi putut provoca cel puţin admiraţia D[oam]nei X, ea n-a putut să le aprecieze îndeajuns, şi iată pentru ce.

D[oam]na X este extrem de inteligentă, dar de o inteligenţă feminină : fineţă, repeziciune, mobilitate de gîndire, dibace în a ghici ce se petrece în sufletul oamenilor, mai stîngace cînd e vorba să sintetizeze observaţiile în caracterizări de tipuri iubitoare de probleme şi de discuţii psihologice aşa cum le pun şi le tratează romancierii, moraliştii şi criticii literari, puţin curioasă de „ştiinţă“ — ea nu putea aprecia îndeajuns puterea de gîndire a lui Dorian manifestată mai ales în studiile lui aride de sociologie. Ş-apoi Dorian, natură timidă, susceptibilă, predispusă la analiză de sine, veşnic în gardă să nu-i displacă D[oam]nei X şi veşnic paralizat în faţa ei de pasiunea lui teribilă, era, desigur, foarte puţin interesant cînd era cu ea. L-am văzut adesea la D[oam]na X. Verva lui, care era deliciul prietenilor lui, se stingea, vedeam bine că are necontenit impresia că spune prostii, că e banal şi ridicol şi, voind să dreagă efectul, îl strica şi mai tare. Sentimentul că e ridicol îl desfiinţa. Ieşea de la ea sombru, cu gînduri de sinucidere.

Tu ştii cît era de spiritual Dorian. Ei bine, în faţa ei, bîiguia. Dacă încerca să spună vorbe de spirit, le spunea ezitînd, fără convingere, într-un *stil* şi cu o expresie a feţii care-ţi inspirau milă. Desigur, uneori reuşea să fie *el* chiar în faţa ei. Spiritul lui însă pentru ea nu exista. Spiri-

tul lui Dorian era alcătuit din neprevăzut, din ceva ascuțit, întotdeauna cu o nuanță de scepticism ori de ironie. Turnura spiritului D[oam]nei X însă e de o cu totul altă natură. Spiritul D[oam]nei X constă în relevarea cu umor a unei situații comice, în tachinarea cordială și în tot felul de *espieglerii* fermecătoare. Spiritul ei este și el un aspect al acelei revărsări de viață intensă care e, aș zice, definiția ființei ei.

Dar ceea ce displăcea de-a dreptul D[oam]nei X era forma imaginației lui Dorian, cu alte cuvinte, însușirea lui cea mai remarcabilă. Imaginația lui Dorian era pentru D[oam]na X ceva burlesc, aproape o necuviință intelectuală, căci D[oam]na X are natura prea subtilă, prea delicată, simțul măsurii pentru idei și mai ales pentru expresii prea dezvoltat, ca să fi putut suporta culoarea crudă și violentă a imaginației lui Dorian. Imaginația lui îi făcea, cred, impresia unor strigăte barbare, unor gesturi dezordonate sau, dacă vreai, impresia unei supreme indiscreții. Dar poate cauza principală era că D[oam]na X nu are imaginația plastică (ea are în schimb în mod neobișnuit imaginația stărilor psihice). Ți-am spus dealtfel că nu e deloc romantică. Ea simte, simte, simte și atîta tot. Ea arde de simțire. Lumea, pentru ea, e numai senzațiile ei, și nu fantasmagoria mare a lui Dumnezeu. Lumea e numai un prilej pentru sensibilitatea ei. De aceea iubirea ei pentru natură e un fel de însuflețire a naturii cu propriile-i sentimente. De aceea pentru ea muzica e un fel de stimul, intern parcă, pentru vibranta ei sentimentalitate. De aceea o socot insensibilă la pictură și sculptură.

Să recapitulăm metodic, iubitul meu amic, ca să începi a înțelege și mai bine tragedia lui Dorian. Calitățile virile, care să provoace iubirea, nu le avea Dorian — și le avea ea. Calitățile, încă virile, dar în măsură nemăsurat de mică, calitățile intelectuale, care provoacă admirația și pe care le avea Dorian în grad înalt nu le aprecia D[oam]na X îndeajuns — pentru că ea le avea altfel. Calitățile de sentiment, acele care nu sînt deloc virile, le poseda Dorian, și D[oam]na X le aprecia, și astfel simpatia ei era asigurată. Așadar bilanțul a fost trist pentru prietenul nostru.

Și ca să vezi că iubirea D[oam]nei X avea la bază mai mult simpatia, compătimirea, bunătatea, prietenia și recunoștința, îți voi spune în două cuvinte cum a luat naștere „romanul" lor.

D[oam]na X era ori se simțea singură. Dorian era singur și nefericit, chinuit de eternul lui sentiment de singurătate morală. El a început să i se destăinuiască. A găsit în ea un suflet cald, înțelegător, plin de interes, și a început s-o iubească. Ochii lui frumoși, mari, adînci, rugători au impresionat-o adînc, căci unul din punctele cardinale ale sufletului D[oam]nei X este mila. Am impresia că D[oam]na X nu poate rezista suferinței. Sensibilitatea asta la suferință face din D[oam]na X cea mai adorabilă consolatoare. Dibăcia ei fermecătoare de a pansa rănile sufletești nu este egalată decît de siguranța cu care știe să le producă la nevoie. Putîndu-se pune perfect în sufletul altora, ea știe cum să consoleze, dar și cum să rănească.

Dar o femeie care iubește din această cauză nu se dă toată. O bună parte din gîndurile, din simțirile, din interesele, din dorurile ei se duc aiurea. Și Dorian, care o iubea cu suferință, cu superstiție, cu nebunie, suferea dureros de deficitul iubirii D[oam]nei X.

Mizeria cea mare însă a unei astfel de iubiri este nesiguranța, spaima de a nu pierde femeia iubită.

Și Dorian avea motive puternice pentru spaima lui, motive scoase din natura sufletească a D[oam]nei X.

(În cele ce urmează partea mea de observație este mică; îți transcriu, sistematizate puțin, observațiile și opiniile lui Dorian.)

El nu avea motive concrete s-o creadă pe D[oam]na X inconstantă în amor. Avea numai temeri, pe care le scotea dintr-un fel de inducții. D[oam]na X are temperamentul viu, foarte viu. E excesiv de impresionabilă la stările sufletești ale altora (foarte puțin impresionabilă la evenimente, la fapte), dar un temperament viu și impresionabil în așa grad are nevoie de schimbări, de motive nouă pentru impresii. D[oam]na X are nevoie de schimbarea decorului. Îi place să facă schimbări în așezarea mobilelor din casă, îi place să schimbe casa, să schimbe mobilele în casă, să schimbe locul vilegiaturii, simte nevoia să-și mărească și să-și schimbe suita prietenilor ei. Dorian avea dar impresia că D[oam]na X nu e din acele naturi care se atașează de lucruri puternic, liniștit, durabil, definitiv. Și Dorian se întreba cu spaimă dacă senzațiile ce i le da el nu au devenit deja banale pentru D[oam]na X, dacă ea nu simte nevoia de alte senzații.

Avînd un interes viu pentru ceea ce se petrece în sufletele omenești, simțind o mare plăcere intelectuală de a analiza suflete, D[oam]na X e foarte curioasă de stări sufletești, ea vrea să facă necontenit *descoperiri* într-un suflet. Și cînd a isprăvit de descoperit, cînd nu mai are ce descoperi, ea începe să-și arunce privirea aiurea, la alte suflete *necunoscute* ei.

Dar tu-l cunoști pe Dorian. Sincer, expansiv, el simțea un fel de voluptate de a-și deschide D[oam]nei X sufletul, de a-l întoarce pe dos ca un buzunar. Sufletul său nu mai avea aproape nici un secret pentru ea ; el nu mai provoca nici o curiozitate D[oam]nei X. Sufletul lui Dorian ajunsese ca o haină uzată, *inutilizabilă*. Și iată încă un motiv de dureroasă spaimă pentru sărmanul nostru prieten.

Iubirea ei stîmpărată, natura ei cam inconstantă, curiozitatea ei pentru stări sufletești nouă, lipsa lui de rezervă în deschiderea sufletului — iată atîtea împrejurări care făceau pe Dorian să fie „sigur" că cea mai ușoară greșeală față cu ea, or, mai bine, cea mai mică nemulțumire a ei ar putea să-i fie fatală.

Și era așa de ușor să greșească, așa de ușor s-o nemulțumească !

Însușirea dominantă a D[oam]nei X, aceea care determină în ultima instanță toată sensibilitatea ei, este amorul propriu. Un așa de nemărginit amor propriu n-am văzut nici în operele de ficțiune. De aceea, ce e legat de aproape cu amorul propriu e excesiv la dînsa. De aceea, timiditatea, modestia, mîndria, asprimea față de ea însăși, neputința aproape fizică de a minți și displăcerea violentă cînd a mințit sînt excesive la D[oam]na X.

Amorul ei propriu o face extrem de sensibilă la purtarea și la opiniile altora față de ea. O poți cîștiga ușor și o poți pierde și mai ușor.

Și cînd lui Dorian i se părea că are motive să creadă că D[oam]na X a fost jignită de el, își vedea fericirea periclitată. Și dacă, în același timp, în preajma D[oam]nei X vedea pe cineva care-i arăta atenții și opinii bune și dacă acel cineva era simpatic D[oam]nei X și mai cu samă un om închis, adică interesant, atunci Dorian se ducea acasă, ca-ntotdeauna, cu gînduri de sinucidere.

Și-n preajma D[oam]nei X era întotdeauna cineva. D[oam]na X este sociabilă, în cerc mic. D[oam]na X este și prietenoasă. Prietenia ei este rezervată, credincioasă,

protectoare, dominantă, în acțiune, simțită de ea ca plină de obligații reciproce. Dar cînd prietenia este mare — și prietenia ei este aproape numai cu bărbații —, această prietenie capătă caracterul amoros, căci la D[oam]na X orice sentiment mare, chiar și cel matern, ia aspectul amorului.

Și Dorian se întreba adesea în fața acestui fel de prietenii : este prietenie sentimentul acesta al D[oam]nei X, este prietenie amoroasă, este amor prietenesc ?

El se întreba dacă-l mai iubește pe dînsul ori numai îi mai arată iubire din obișnuință, din milă, din sentimentul fidelității, ori poate pentru că nici ea nu știe bine ce se petrece în ea, victimă a unei inconștiente ipocrizii față cu ea însăși ?

Cînd apărea un asemenea „concurent", se întîmplau cu Dorian două lucruri. Cel dintîi, desigur, e că suferea îngrozitor. Cel de al doilea era minuțioasa și chinuitoarea analiză psihologică la care se deda, în care se afunda zile, săptămîni, luni întregi. „E prietenie, e prietenie amoroasă ?" Era problema de fiecare ceas din zi și din noapte. Și Dorian punea metodă în analiza sa.

El știa că D[oam]na X are mintea logică. Dar știa că sentimentele mari îi alterează gîndirea logică. Sentimentele n-o făceau să scoată concluzii greșite din premisele date ; concluziile ei erau întotdeauna juste, dar cînd era stăpînită de sentimente mari și cînd era în discuție ființa pentru care avea aceste sentimente, atunci sentimentele colorau fals premisele. Dacă „concurentul", să-l numim, ca-n algebră, cu o literă : *M*, a făcut un lucru urît, ea nu neagă că fapta lui *M* a fost urîtă, dar ea descoperă, de pildă, că de fapta aceasta nu e vinovat deloc *M*, că sînt vinovate împrejurările, numai ele, că *M* e o victimă a împrejurărilor — bietul *M* — și *M* cîștigă din fapta lui urîtă, provoacă mai multă tandrețe D[oam]nei X. Cînd Dorian observa personal aceasta, simțea primejdia. Iată primul mijloc de analist al lui Dorian.

D[oam]na X, cînd are sentimente mari pentru cineva, dă o importanță colosală opiniilor acelui om. Am auzit eu însumi pe această femeie foarte inteligentă, într-o discuție cu Dorian, răspunzîndu-i triumfător, sfidător : „Și *M* zice tot așa", adică cum zicea ea. Iată al doilea mijloc de analiză al lui Dorian. Căci și-n asemenea caz el simțea că iubirea lui e primejduită.

D[oam]na X este tolerantă și comprehensivă. Dacă iartă rar, înțelege însă totdeauna. Așadar, D[oam]na X este tolerantă. Cînd însă vei vorbi de *M*, așa cum nu vrea ea, ea devine netolerantă, devine chiar rea. Iată al treilea mijloc de analiză a lui Dorian. Netoleranța ei era suspectă pentru Dorian.

D[oam]na X este foarte delicată, mai mult delicată decît politicoasă. Dar este un nivel deasupra căruia delicatețea ei nu se mai ridică, e absentă. Dorian știa că atunci cînd D[oam]na X este în creștere de temperatură pentru *M*, ea nu mai are cruțare pentru el și e în stare să comită nedelicateți față cu el. Nu, ca de pildă, răspunsul sfidător dat mai sus nedelicateții voite, ci inconștiente. Acest al patrulea mijloc al analizei sale îl ținea el ca cel mai sigur, căci *posibilitatea* nedelicateții D[oam]nei X o punea el în legătură cu cruzimea ei pentru ce-a fost în trecut, cu abandonarea ei totală clipei prezente. În asemenea eclipse de delicateță a D[oam]nei X, Dorian „se convingea" că nu mai este iubit.

D[oam]na X are natura geloasă. Gelozia este egoistă, are aspectul simțului de proprietate, dar e stăpînită, ascunsă, demnă, mîndră. E greu să i-o surprinzi. Dorian i-o surprindea. Și cînd observa la D[oam]na X o mișcare de gelozie cauzată de *M*, Dorian se întreba : prietenie, prietenie amoroasă, sau ce ? Căci D[oam]na X poate fi geloasă și în simpla prietenie. Oricum, și acesta era un mijloc de analiză al lui Dorian, un mijloc mai puțin sigur.

Deși analistă lucidă a sufletelor omenești, D[oam]na X, cînd avea sentimente de natura amorului, nu vedea defectele lui *M*, ori mai bine, nu le vedea pe toate, dar mai ales nu vorbea de ele, le tăcea — ea care, la alți oameni, le vedea și le exprima așa de bine. Dar uneori ea tace defectele oamenilor și din alte cauze, din noblețe, din frica de mahalagism. Totuși Dorian știa să facă deosebirea. Și iată al nu știu cîtelea mijloc de analiză al lui Dorian.

Și mă voi dispensa de celelalte. Îți ajung și atîtea, ca să cunoști puțin și pe D[oam]na X și cauza sinuciderii amicului nostru.

Și, bineînțeles, aceste mijloace îi erau necesare lui Dorian cînd „concurentul" era absent. Cînd era de față, în societatea D[oam]nei X, atunci Dorian avea eternul mijloc : observa cum se comportă, unul cu altul, D[oam]na X cu *M*.

Iubite amice, a iubi pe această femeie cum o iubea Dorian și a fi iubit de ea mediocru, a o iubi, apoi, cu veșnica spaimă, întrucîtva justificată, de a nu fi părăsit de ea, trebuie să fie, pentru oricine, o mare tortură. Și înțelegi ce-a trebui să fie pentru Dorian.

În timpul din urmă, convenționalul, ipoteticul *M* devenise o realitate. Eu sînt absolut convins că D[oam]na X nu iubea pe *M*. Și nici Dorian nu era convins că-l iubește. Dar D[oam]na X punea atît de mult aspectele amorului în prietenia ei cu *M*, își continua cu o rezistență așa de sfidătoare romanul ei secret de prietenie amoroasă, în orice caz, în cazul cel mai bun, ea da atît de mult din sufletul ei ceea ce el credea că e al lui, încît Dorian, nemaiputîndu-se suporta pe sine însuși în grozăvia și nedemnitatea suferinții, își pune capăt zilelor.

Acum, desigur, tu, care ai cunoscut bine pe Dorian, vei expune în romanul tău și cealaltă justificare a sinuciderii, natura temperamentului lui, căci Dorian era, din naștere, un candidat la sinucidere. Tu știi neegalitatea caracterului lui, predispoziția lui la melancolie, violenta lui nemulțumire de sine, iritabilitatea lui excesivă, frica lui de ridicol, impresionabilitatea lui exagerată, imaginația lui dezordonată și adesea funebră, duelul dureros dintre inteligență și voință, dezorganizarea instinctelor prin analiza necontenită a sufletului și a faptelor lui, capacitatea lui îngrozitoare de a suferi, sentimentul lui penibil de singurătate morală, preocuparea lui de moarte — și conștiința lucidă ce o avea de toate aceste „nevroze", căci Dorian cu inteligența lui remarcabilă, își dădea seama perfect de „cazul" său...

Scumpul meu amic, nu fi aspru cu D[oam]na X în cartea ta. Te știu puțin cam misoghin și foarte răzbunător. Mă tem că vei vrea să răzbuni postum pe bietul Dorian scriind, în locul lui, ceva în genul *Pledoariei unui nebun*. Vei fi nedrept, dar mai ales vei da dovadă că nu-ți pricepi interesul meseriei. Dacă ai scrie un roman misoghin, ai fi simplist și banal.

Bagă de samă — și iartă-mă că te dăscălesc —, bagă de samă, cazul amicului nostru a fost rar și complicat. N-a fost înșelat, n-a fost nici părăsit. El a murit, pentru că nu putea s-o aibă și în trecut și pentru că nu putea să aibă tot sufletul ei în prezent. Nu uita că nimene nu este vinovat de felul cum iubește, cum poate iubi, și prin urmare

nici D[oam]na X. Nu uita că amicul nostru era greu de suportat în iubire. Nu uita că singurele clipe de fericire din trista-i viață le-a datorat D[oam]nei X. Și nu uita, în sfîrșit, și mai ales că D[oam]na X a fost și este cea mai adorabilă femeie din lume.

P. Ducă

Manuscriptum, nr. 4, 1976

CORESPONDENŢĂ

Către Panait Mușoiu

1

Iveşti, 10 iulie [1890]

Scumpe prietene,

De la 25 iunie pînă la 7 iulie am fost la Roman. Am voit să-ți scriu și de acolo, dar... știu eu de ce nu ți-am scris ? Poate de lene. De ieri m-am pus să învăț. Am atîta de cetit, încît trebuie să muncesc cel puțin 10 ceasuri pe zi. Nu simțesc nici o greutate, căci înțeleg bine că totul își are rostul bine hotărît. Dar este întrebarea : reuși-voi sau nu ? Adecă voi pierde un an sau nu ?

La Roman n-am văzut nemica de seamă, de care să-ți pot spune ceva. Voicu e același om : copil plin de prejudiții. Sociabilitatea lui și importanța ce dă oricărui om și lucru mic, plus lipsa lui de cultură, plus organismu-i bolnav îl face astfel că niciodată nu pot vorbi cu el ceva serios, nici nu-l pot lua în serios. A-l disprețui nu pot, pentru că sînt atîtea alte nulități mai mari decît el. A-l urî, nici atîta, pentru că nu se împacă ura cu fatalismul de care sînt convins pe deplin. Din *Școala nouă* ar putea ieși ceva cînd la cîrma ei ar fi mai mulți dintre noi. Am vrut de atîtea ori să scriu ceva pentru *Munca*, dar întotdeauna mi-a fost greu, poate că a înrîurit ideea că voi fi respins ca o cantitate neglijabilă. O vanitate pe care o au toți tinerii — *de a-și vedea rîndurile și numele publicat* — îmi lipsește cu desăvîrșire. Iată o pricină însemnată că nu scriu. Afară de aceasta, sînt un spirit astfeli, încît ideile vin singure la mine, cînd vin, nu umblu eu după dînsele, nu le chem. Acesta e semnul unui om de concepție, nu mă sfiesc a spune. Dar îmi lipsește cultura. De multe ori îmi vin în cap niște idei foarte originale, dar mă tem a le scrie, căci nu știu ce-au mai spus și alții despre acel lucru. Cred că înțelegi !

În cea din urmă cartă postală a ta îmi spui că simți lipsa unor prieteni mai de aproape, că depărtarea de lumea copilăriei te face melancolic... O ! Toată viața mea cea scurtă e plină de acest simțămînt. În mine este un fond melancolic atît de puternic, încît îmi strivește liniș-

tea. Orice oră, orice întîmplare din trecut, dealtfeli chiar mizerabile, au atîta farmec pentru mine, încît amintirea lor mă face nenorocit. Plec dintr-un loc unde mă omoară urîtul și dezgustul, și îndată îmi pare rău după el, îndată îmi vin în cap atîtea tablouri, atîtea fapte din locul părăsit. Dar mă silesc ca prin dreapta judecată și răceala cugetărei să alung orice sentimentalism din mine. Ce n-aș da să fiu rece și nepăsător ca un bolovan ? Eu cunosc de unde îmi vin toate prin moștenire. Trupul de la tatăl meu. Intelectul și o parte din temperament de la un frate al mamei, iar melancolia, plăcerea de a filozofa asupra oricărui lucru, de la bunică-mea despre mamă. Dar destul am vorbit despre mine. Aș dori să știu *ce faci*, ce cetești, cu cine ești prieten, cum stai materialicește, moralicește etc. Iată atîtea întrebări la care aștept răspuns. Aș mai vrea să știu în ce relații stai cu Nădejde, Milea ? Te rog scrie-mi ce fel de oameni sînt aceștia ? Trimite-mi *Munca* de la 8 sau 9 iulie. Trimite-o de acuma înainte pe adresa I. Trancu, p. Ibrăileanu, stația Ivești. Abonamentul nu-l pot plăti acuma, dar asta nu cred să împiedece de a nu ceti ce scriu prietenii. Dar cînd voi avea, trimet. Îți mai scriu Raicu, Dinerman ? La bacalaureat merg la Iași. Dac-oi reuși, poate să ne întîlnim. Scrie-mi,

G. I. Ibrăileanu.

B.C.S.

2

Ivești, 15 ian. 1891

Prietene,

Nu știu din ce pricină n-am primit nr. 47 al *Muncii*. Poate n-a ieșit sau mi l-ai trimes la Iași ?

Află că mai stau la Ivești încă vreo 10 zile. Cînd voi pleca îți voi scrie. Pentru Soc. utopic..., cum ți-am mai scris, voi lucra la Iași. Trimite-mi *Munca*.

Salut, *Ibrăileanu.*

D-lui P. Mușoiu, la redacția *Muncei*, Hotel Nemțoaica; la str. Bibescu-vodă. București.

B.C.S.

3

[Iveşti, 17 iulie 1891]

Iubite prietene,

Sînt luni de cînd nu ţi-am scris, dară nici tu n-ai fost mai harnic. Eu sînt aicea de vreo 10 zile. Am stat şi la Roman vreo 12 zile, acolo am găsit pe Otilia *. De astă dată m-am purtat cum trebuie, adecă nepăsător. Am fost şi la Galaţi, am stat la Dămian, am făcut cunoştinţă cu Filotti. Dămian are de gînd să scoată un calendar socialist. Ar trebui să mai fie cineva la această afacere, ca să nu iasă un lucru prost. Am fost şi prin Tecuci ; parşiv tîrg ! Eu am două articole gata (trebuie să le transcriu) : *Darwinismul social* ** (un fel de rezumat al unui studiu lung ce am avut de gînd să-l fac, dar care trece peste puterile mele) şi *Malthus şi prostituţia* ***. Acestea le voi trimite curînd. Mai am în cap două articole : în chestia jidanilor **** şi unul în chestia amorului lui Ferdinand (vreau să trag o concluzie). Trimite-mi *Munca* aicea. Te rog scrie-mi imediat. Scrie-mi,

G. T. Ibrăileanu.

D-lui P. Mușoiu, la redacţia ziarului *Munca,* Sala Sotir (Piaţa Amzei). Bucureşti.

B.C.S.

4

[1892 ?]

Prietene,

Ştii din ce cauză am fost pierdut pănă acuma. Nici acuma nu m-am însănătoşit, dar... în sfîrşit.

Articolul ce ţi-l trimet, de se poate, îl vei publica.

---

* Otilia Şapira, pentru care vezi *Amintiri din copilărie şi adolescenţă.*

** Cf. *Opere,* vol. V, p. 463-479.

*** A apărut în *Munca,* 4 iulie 1891.

**** *Chestia evreiască a d-lui Moşoiu* a apărut în *Munca,* din 10 şi 17 mai 1892.

Am mai început altul, dar acela nu mi se pare potrivit pentru *Munca*. Fără a fi ştiinţific, are o astfeli de turnură.

Scrie-mi ce fac Dinerman, Moscu, Vaian etc. Scrie-mi unde pot să le scriu, adecă cari li-s adresele. Am auzit că a fost Morţun în Bucureşti şi că era să vorbească la o întrunire.

Adresa mea : Strada Moţoc, nr. 8. Răspunde.

Salutare, *Ibrăileanu.*

B.C.S.

Scrisori publicate de N. Liu în Viaţa românească, *1961, nr. 6, şi Mircea Anghelescu, în* Viaţa românească, *1964, nr. 11. Din fondul de la Biblioteca Centrală de Stat din Bucureşti.*

Către Fraţii Şaraga

1

Iulie, în 3 zile 1897, Iaşi.

D[omni]lor Şaraga,

Subsemnatul vă propune pentru editura dvs. în colecţia a 1 leu un volum de *Note şi impresii* * cuprinzînd 200 pagini aproximativ şi conţinînd articolele pe care vi le înşir pe aci alăturata listă iscălită de mine. În schimbul editării vă cer suma de 100 (una sută) franci pentru ediţia perpetuă (proprietate definitivă). Manuscriptele vi le voi preda pînă la 15 septembrie. Corectura definitivă o voi face însumi.

În caz afirmativ, vă rog să-mi confirmaţi primirea acesteia.

G. Ibrăileanu-Vraja.

D-lor Fraţii Şaraga. Librari. Iaşi.

[1897]

2

Stimate domnule Şaraga,

Vă rog trimiteţi-mi cei 100 lei **pe adresa *Maica Elisaveta Gavrilescu, pentru G. Ibrăileanu. Mănăstirea Văratic.*

---

* S. Podoleanu, *Un proiect de volum al lui G. Ibrăileanu,* în *Adevărul literar şi artistic,* nr. 860, din 17 mai 1936. În volum urmau să intre: *Traian Demetrescu, „Intim", „Iubita" ; Vlahuţă, „Dan" ; Eminescu judecat de d. Densuşianu ; A. Bacalbaşa, „Ramollot şi Moş Teacă" ; Forma în poezie (Originalitatea formei, Împrumutarea formei) ; Cercuri literare (De ce ne batem, Între scriitori), Literatura pentru popor,* articole din *Evenimentul literar* ; apoi *Manuscript rătăcit, Eminescu şi Coşbuc. Artă şi pornografie, Raicu Ionescu,* articole din *Lumea nouă ;* şi un număr de inedite: *Iubire, C. Dobrogeanu-Gherea, A. Steurmann, Nuvela română, Poezia iubirii, La Roman.* Colecţia Şaraga desfiinţîndu-se în 1897, volumul nu a mai apărut.

** Banii i-au fost expediaţi la 2 august 1897.

Vă rog trimiteţi imediat, conform angajamentului, căci am nevoie.

Vă salut, *G. Ibrăileanu.*

3

[1927—1930] *

Stimate domnule Şaraga,

Deşi nu vă cunosc, îmi permit să vă cer un serviciu. Am aflat de la familia dvs. din Iaşi că manuscrisele lui Eminescu sînt la d-voastră. Între acele manuscrise, pe cît ştiu, există şi acela al poeziei *Floare albastră.*

Lucrînd acuma la o ediţie a poeziilor lui Eminescu şi avînd îndoieli asupra textului exact al poeziei *Floare albastră,* vă rog să transcrieţi exact, pentru mine (sau, mai exact, pentru Eminescu şi literatura română), *două strofe,* şi anume :

1) *Strofa a şasea,* aceea care începe cu versul : „Acolo-n ochi de pădure“ şi se sfîrşeşte cu versul : „Vom şedea în foi de mure“. Mă interesează versurile din mijlocul strofei, acele pe care nu vi le-am transcris — acele unde e vorba de *„trestie“* şi *„bolta“* **. Nu vi le transcriu, anume ca să nu vă sugerez ceva care nu e în manuscris (presupunînd că manuscrisul e greu de cetit).

2) *Strofa ultimă,* aceea care începe cu : „Şi te-ai dus, dulce minune“. Mă interesează ultimul vers al strofei. E *„totuşi“* sau *„totul“* în acest ultim vers ? ***

Mulţumindu-vă de pe acum pentru munca pe care v-o cer, vă rog să primiţi salutările mele,

G. Ibrăileanu.

Redacţia revistei *Viaţa românească,* str. Alecsandri, Iaşi.

Vă rog să-mi răspundeţi recomandat.

---

* Din perioada cînd lucra la ediţia Eminescu (1927—1930).

** *Bolta,* greşeală de tipar pentru *balta* (vezi Tr. Costa în *Limba română,* 1962, nr. 5).

*** E *totuşi.* Ed. Perpessicius : *totuşi.*

Către Titu Maiorescu

1

Iași — 7 dec. 1902

Mult stimate domnule Maiorescu,

Rezultatul cercetărilor mele confirmă părerea domniei-voastre. În cronicari, afară de Dimitrie Cantemir, nu este cuvînt pentru „orator“, neexistînd pe acea vreme nici noțiunea aceasta în mintea românească... Neculai Costin, în *Predoslovia* de la *Cartea pentru descălecatul dintî*, vorbind de Cicero, și fiind deci silit a exprima ideea de „orator“, zice „acela domnul voroavei Rîmlenești, Țițero“, unde voroavă însemnează *oratorie* ori *elocvență* — înțeles pe care cuvîntul *voroavă*, pe cît știu, aiurea nu-l are, căci *voroavă* e egal în alte părți cu *discuție, convorbire.*

În dicționarul româno-francez al lui Damé găsesc cuvîntul tradus prin *elocvent* și citat în fraza : „Mareș, fiind mai cuvîntăreț, și mai îndrăzneț, au răspuns că nu sînt vinovați cu nimica“ — citația e din *Chronica anonimă a Moldovei (Letopisețe*, III).

Dar această expresie nu mai e întrebuințată aiurea, pe cît știu, și întrebuințarea de mai sus cred că nu echivalează tocmai cu *elocvent*. Dealtmintrelea, acest cuvînt miroase a artificialitate, a formație personală.

Ideea de orator apare ou influența culturii grecești. Dimitrie Cantemir *(Istoria ieroglifică — Izvoditoriul cititorului)* dă o listă de cuvinte, cum am zice, tehnice, și cuvîntul *ritor* (pe care îl întrebuințează el), după ce îl arată că e elinesc, îl traduce astfel : „Cela ce știe meșteșugul a vorbi bine, bun de gură“, de unde se vede că în românește nu era cuvînt corespunzător, căci atunci Cantemir n-ar fi recurs la un cuvînt străin, în orice caz, ar fi tradus pe *ritor* prin cuvîntul românesc, căci, cum se vede în cuvintele citate, Cantemir se sforțează a traduce pe *ritor* cît mai bine, căci adaogă și pe *bun de gură.*

În alt scriitor de pe vremea asta, 1700, Antim Ivireanul, *care a studiat limba română cu rîvnă și cu interes*, se vede tot cuvîntul *ritor*, cum, de pildă, în *Didahia* cînd s-a așezat mitropolit, ori în *Didahia I*, unde întrebuințează calificativul *neritoricit*.

În *Retorica* lui Molnar din 1798 e numai cuvîntul *ritor*, deși în Transilvania curentul grecesc a fost aproape nul.

În privința disprețului românului pentru multă vorbă, pentru vorbă în genere, desigur că mulțimea expresiilor de dispreț e elocventă, căci, pe lîngă expresiile rele, pe care le înșirați d-voastră, abia există expresia *meșter la vorbă*, care în limba românească populară corespunde cu elocvent.

Acum, vă rog să mă iertați că nu v-am scris despre *Dicționar*, cum îmi spuserăți la București. Pricina a fost că nu m-am priceput ce să vă scriu. Îmi spuserăți că dacă e *bine*, să tac, dacă nu, să scriu.

Bine nici pănă acuma nu știu cum stă lucrul, căci feliul de muncă al nostru, de acuma, deși grăbește mai mult sfîrșitul lucrării, tot nu e așa ca în trei-patru ani să fie asigurat acest sfîrșit. În orice caz, d-l Philippide e foarte doritor să facă așa ca să se isprăvească mai degrabă. Deja munca lui e mai puțină și noul mod de lucrare, care ne permite și nouă a lucra de-a dreptul la redactare, înjumătățește timpul necesar pentru isprăvire.

Noi clasificăm citațiile după înțeles (de pildă, clasificăm exemplele verbului *dau* în atîtea grupe cîte înțelesuri are acest verb). Apoi, d-l Philippide ia aceste citații, mai corijă clasificarea unde nu-i mulțumit, face etimologia cuvîntului, îl traduce în franțuzește, explică înțelesurile deosebite ale cuvîntului, și noi transcriem, din bilețele, citațiile corespunzătoare fiecărui înțeles, în ordinea cronologică a autorilor. Cum vedeți, de redactare, de *scrisul brut* (care cere atîta vreme), d-l Philippide e scutit. Deja sîntem la mijlocul lui C., care e litera cea mai mare.

Dar lucrul se mai grăbește și prin faptul că toți ne deprindem din ce în ce mai bine cu lucrul. Cum v-am

spus și la București, în cinci ani cred că va fi gata. Aceasta e și credința d-lui Philippide.

Primiți, vă rog, domnule Maiorescu, cele mai respectuoase salutări din partea mea.

*G. Ibrăileanu.**

---

* Publicată întîia oară de Gr. Botez și M. Bordeianu în *Cronica*, nr. 2, din 19 februarie 1966. G. Ibrăileanu răspunde la scrisoarea lui T. Maiorescu din 23 noiembrie 1902 (vezi *Scrisori către Ibrăileanu*, III, Minerva, 1973, p. 131). La rîndul său, Maiorescu mulțumește pentru răspuns într-o scrisoare din 14/27 dec. 1902, publicată de Al. Piru în *Jurnalul literar*, 1947, nr. 1, 31-32.

Către I. Bianu

1

Iași, 1903, aprilie 22

Stimate domnule Bianu,

Vă rog să mă iertați că v-am făcut să așteptați răspunsul. Pricina e că nu vă puteam da un răspuns afirmativ și mă simțeam cam încurcat; speram să mă pot îndupleca pe mine însumi. Aș ținea cu plăcere lecția de care vorbiți, dacă aș fi competent. Eu însă n-am fost niciodată profesor de clasa I, și de mult timp nici de o clasă inferioară, așa că n-am absolut încredere că, bazat numai pe teorie, aș putea ține o lecție *model*. Sînt lucruri în care practica nu poate fi suplinită prin nimica.

Vă salut, al d-voastră, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 1/CCXVI

2

[Februarie 1928]

Mult stimate domnule Bianu,

Vă rog să mă iertați că vă importunez. Dar sînt silit: am de dus la capăt un lucru destul de greu, o ediție a poeziilor lui Eminescu, cu alcătuirea căreia m-a însărcinat ministrul Artelor.

Am nevoie de manuscrisele lui Eminescu și de unele publicații (cărți, reviste, ziare) *. Vă rog dați tînărului Lucian Predescu ** permisiunea de a face cercetări. El este ajutorul meu, un student foarte priceput și harnic — un

---

* Ibrăileanu lucra la ediția Eminescu, *Poezii*, care apare în 1930.

** Lucian Predescu a înmînat scrisoarea lui Bianu, recomandat de Al. Rosetti (vezi scrisoarea lui Al. Rosetti din 6 februarie 1928 către G. Ibrăileanu, în *Scrisori către Ibrăileanu*, III, Ed. Minerva, p. 214).

viitor filolog. Se ocupă de pe acum personal și original — și merită să vadă mai de aproape comoara Academiei.

Primiți, vă rog, expresiunea celei mai înalte stime și considerații pentru organizarea singurului lucru serios de la noi — Biblioteca Academiei, pe care o conduceți.

G. Ibrăileanu.

Către H. Sanielevici

1

[1905]

Iubite prietene,

Ți-am scris alaltăieri la Casa Gheuca. Nu știu dacă ai primit scrisoarea, de aceea repet încă o dată (pentru Graur, a cărui adresă n-o știu) :

1) Titlul cărții : *Cercetări asupra culturii românești din veacul al XIX-lea* de G. Ibrăileanu.

2) Maximum, vreo mie de exemplare. D-ta cîte ai scos din *Încercări ?** Dacă crezi că o mie e exagerat, hotărăște în chestia asta d-ta.

3) Hîrtie *bună*, adică *albă* și *lucie*.

Cam cît are să mă țină coala ? Eram să trimit ieri articolul (urmare), dar m-am încurcat, trebuie să schimb ceva. Îl trimit azi, *cel tîrziu* mîine. Dar nu înțeleg de ce graba asta ? Se vede că trebuie de adăogat vreo coadă la articolul I... Îmi pare bine că ai mai turnat apă în vin, dar tot nu-s „entuziasmat“, căci... mi-au mai rămas două nemulțumiri :

1) Trebuia, dacă e vorba de atacat în manifest pe cineva, să atunci *(sic)* pe Sandu-Aldea, un adevărat suflet de vătaf boieresc ; și 2) Nu trebuia să faci *mare* caz de *Sămănătorul* și Iorga, care nu sînt cine știe ce lucru, încît să merite ca manifestul unei reviste să se ocupe numai de ei : s-ar părea că *Curentul nou*** a apărut pentru *Sămănătorul*.

Dar... în sfîrșit.

Atanasiu, Diamandy... ? Cred că nu trebuie de făcut multă sociologie ! — Stere, veșnic în criză, a făgăduit că scrie pentru nr. 2. Dacă-l vom antrena, cred că va scrie cu oarecare răsunet. Eu nu cred că este în țara asta un om mai de valoare ca dînsul și.. se pierde așa în zădar.

---

* H. Sanielevici, *Încercări critice*, București, 1903.

** Nr. 1 a apărut la 15 noiembrie 1905 ; nr. 2, la 15 decembrie 1905.

Ibrăileanu

N-am cetit mălțiile bietului Brănișteanu. În schimb, am cetit despre un delicios prînz la J. Th. Florescu, la care a luat parte și vechiul meu amic Fagure...

N-am vreme să mă gîndesc mai mult acuma la persoanele la care s-ar putea trimite revista. Deocamdată :

C. Stere
P. Bujor, str. Rallet
Dr. I. Simionescu, profesor universitar
Dr. A. Steuerman, str. Golia
I. Botez, profesor, str. Manolescu
M. Carp, profesor, str. Păcurari
C. Botez, profesor, str. Păcurari
P. Bogdan, profesor, Biserica Bărboiu
S. Löbel, Casa Zweifel, str. Lozonski
I. Prasa, profesor, str. Buta
Gh. Lascăr, primar
Gh. Nădejde, profesor
Chr. Malhasovici, avocat
Al. Ionescu, profesor, str. Păcurari
Corjescu, președinte de tribunal
D. Pătrășcanu, profesor, Bacău
L. Veniamin, profesor, Bacău
Dr. Quinez, str. Doni, Roman
Dr. Țurcanovici, Roman
Dr. Lupu, medic de județ, Huși
Gh. Beiu-Paladi, profesor, Piatra N.
A. Spiridonescu, profesor, Fălticeni.

Răspunsul lui H. Sanielevici, la 16 noiembrie 1905. Vezi scrisoarea nr. 11, în *Scrisori către Ibrăileanu*, III, p. 239-240. Ibrăileanu răspunde la scrisoarea lui H. Sanielevici din 12 noiembrie 1905 (v. *Scrisori către Ibrăileanu*, III, p. 238).

Către C. Graur

1

Iași, 10 febr. [1905]

Stimate domnule Graur,

Deși ne cunoaștem abia ceva mai mult decît din vedere, cred că nu e nevoie de mult înconjur pentru a-ți propune următoarele :

Ne-am hotărît, Sanielevici, Bujor, Jean Bart, Stere, Popescu Spiridon etc., etc..., să scoatem o revistă, o „mare revistă“ literar-științifică, plus tot felul de cronici : de politică internă, externă, școlară și altele. Te-am pus printre aceia la care să mă adresez pentru colaborare. Îți cer răspunsul. Cînd vom avea material pentru 2-3 numere, o vom scoate, *fără nici o întîrziere*. Se poate scrie orice afară de chestii speciale, care nu pot fi interesante și nici înțelese de *orice om* cult, și afară de politică militantă de partid. Tendința politică a revistei, care se va manifesta mai ales în „cronica internă“, va fi înălțarea claselor de jos în viața politică și îmbunătățirea stării materiale a acestor clase. Te rog răspunde-mi și, dacă ai ceva, trimite ori începe să scrii. Ar fi de preferat schițe sau nuvele umoristice, în care să se satirizeze tipuri vătămătoare societății și ideilor noastre, căci toți ceilalți sîntem prea gravi... Dar iată-mă dînd rețete literare ! !...

Acum am să te rog să faci o mică.. delațiune. Mi-a spus Jean Bart că d-ta știi ce are Gherea scris — dacă are. Te rog scrie-mi, are ceva sau nu ? Ca să știu întru cît putem conta pe el, căci, dacă n-are scris, are să fie cam greu de mișcat !

Salutări cordiale lui Pastia, căruia îi urez succes în nobila lui misiune, și d-tale salutări prietenești.

G. Ibrăileanu, profesor, Iași.

Răspunsul lui Const. Graur, la 23 februarie 1905. (Vezi *Scrisori către Ibrăileanu,* III, p. 76.)

Către C. Dobrogeanu-Gherea

1

Iași, 14 februarie [1905]

Stimate prietene,

Nu te-am văzut de mult și nu mai știu ce faci, nici ce mai gîndești, nu-i vorbă, nu mai știu ce gîndește *nimene* și n-aș putea spune sigur nici ce gîndesc eu asupra lucrurilor vieții, în criza asta prin care trecem.

De atîta sînt sigur că, intelectualicește, am murit cu toții, căci nu mai însemnăm nimica în țara aceasta, unde atîția alții, nechemați, sînt aleși. Și, cît despre mine, nu mă gîndesc la în adevăr obscurul meu nume, ci la ceea ce reprezentam altădată și la ceea ce am mai putea, poate, fi încă o dată.

Cîțiva de aici, însă, ne-am gîndit să mai facem o ultimă încercare de a trăi și am hotărît să scoatem o revistă, mai propriu : revista pe care d-ta o dorești de atîta vreme, dar pe care, cum mi s-a spus că te-ai exprimat, ai tot amînat-o din lipsa unui... Jac Negruți. Dacă voiești, ne însărcinăm noi, mai mulți, să jucăm rolul lui Jac Negruți și ceea ce a făcut el, unul, poate vom fi în stare să facem mai mulți. Dacă d-ta o scoți în București în martie ori april, n-am avea nimic de zis, ne supunem, dar *d-ta* s-o scoți, sub direcția d-tale... Dacă nu, atunci o scoatem noi și te rugăm să te pui în fruntea ei, sau, cel puțin, să colaborezi, și de la primul număr, pentru ca să știe toată lumea, prin faptul colaborării d-tale, *ce vrea să fie această revistă.*

Deși, cum am spus mai sus, nu știu bine ce gîndește nimene și probabil fiecare dintre noi, socialiștii, gîndește deosebit de ceilalți (judecînd după noi din Iași), dar sînt sigur că e ceva comun între toți, substratul adînc, *modul* de a gîndi, în sfîrșit, socialismul nostru teoretic. Dacă ne deosebim în privința a ceea ce credeam că trebuie de făcut în lucrurile politicei curente, deosebirea cred că vine de acolo că uniia credem că slujim idealul într-un chip, alții în altul — dar idealul cred că e același la toți. Așa că avem destule lucruri comune care să ne apropie în de noi și să ne separe de rest.

Cred că îți va vorbi și Stere, dar pot spune chiar acum că politică de partid nu se va face în revistă, că vom fi liberi și față de liberali, pe care, dacă vom avea motiv, îi vom critica, și că partea afirmativă a politicii. dacă se va face vreo politică, va fi arătarea falimentului politicii actuale și nevoia ca clasele dezmoștenite să fie făcute stăpîne pe țară.

Se poate să te hotărăști să scoți revista d-ta, atunci bine, numai s-o scoți imediat, căci, dacă declari că... mai pe urmă, nu credem și o scoteam noi. Se poate să nu o scoți, dar să nu vrai să fii cu noi, atunci vom regreta adînc. Se mai poate să te hotărăști să aștepți ce avem să facem, cum are să fie revista, și apoi să colaborezi. De asta mă tem, căci *cu* d-ta sau *fără* d-ta, la început, cînd se lansează, e mare deosebire. D-ta ești un factor foarte important pentru reușită și, dacă te substragi, atunci reușita va fi mai mică, și însuți d-ta nu vei fi satisfăcut și... nu vei colabora. Te rog răspunde-mi ce crezi — și trimite-ne un articol !

Salutări prietenești, *G. Ibrăileanu*,
profesor, Iași.

Bibl. Acad. R.S.R. S 8/CCXVI

Al. Piru, *Ibrăileanu către Gherea,* în *Viața românească,* 1956, nr. 11, p. 181-182. Vezi și Ion Ardeleanu-Nicolae Sorin, C. Dobrogeanu-Gherea, *Corespondență,* Ed. Minerva, 1972, p. 239-240, răspunsul lui Gherea la 25 martie 1905, p. 24-25.

Către I. Al. Brătescu-Voinești

1

Iași, 19 ianuarie [1906]

Stimate domnule Brătescu,

Iertați-mă că mă adresez așa, fără nici o ceremonie și, poate, vă importunez.

O fac, încurajat oarecum, de tratativele urmate an prin domnul Sanielevici. Iată despre ce este vorba : scoatem aici o revistă mare, de peste 100 de pagini, sub direcția lui Stere și Bujor și cu colaborarea domnilor Gane, Vlahuță, dr. I. Cantacuzino și alții. Ne-am despărțit de *Curentul nou*, din cauza unor deosebiri de principii care s-au dat pe față și la sfîrșitul articolului meu despre Sadoveanu, dacă l-ați cetit. Vor fi toți cu noi, și Jeant Bart. Sanielevici, sper, se va contopi, cu revistă cu tot, cu noi, supunîndu-se programului nostru, care se rezumează în două vorbe : *naționalism și democratism.*

Va fi o revistă cinstită, fără polemici personale, cu discuții de idei — dealtmintrelea nume ca Gane, Vlahuță, Stere. dr. Cantacuzino sînt o garanție.

Anul trecut, cînd eram să scoatem revista, mi-a scris Sanielevici că ați fi fost dispus să dați un roman, pe care să-l tragem aparte, în volum.

Dacă ați voi să dați revistei acesteia, *Viața românească*, prestigiul talentului și numelui dumneavoastră, trimițîndu-ne romanul, am fi fericiți să-l publicăm și să-l tragem aparte, fără să facem nici o pretențiune de editori.

Probabil că ați fost impresionat rău de lipsa de tact și de unele idei ale *Curentului nou*. Am fost și eu : cînd am primit articolul-program, deja trimisesem materie și n-am vrut să jignesc pe Sanielevici, retrăgîndu-mă. Acum lucrul stă altfel : vom avea o revistă serioasă, care, sperăm, va fi foarte răspîndită și va face oarecare impresie și va răspîndi ideile democratice ale unui liberalism sincer și sănătos.

Încă o dată, stimate domnule Brătescu, vă rog și în numele lui Stere, care m-a însărcinat să vă scriu... să ne dați prețiosul dumneavoastră concurs.

Primiți salutările mele, *G. Ibrăileanu*,
str. Română.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (1)/II

Răspunsul lui Brătescu-Voinești, la 29 ianuarie 1906, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, 1973, p. 28 (Scrisoarea nr. 1).*

2

Iași, 2 februarie [1906]

Stimate domnule Brătescu,

Deși argumentele dv. sînt dintre acelea fără replică, am să-mi iau totuși îndrăzneala să vă mai plictisesc.

Revista noastră are pretenția să aibă succes și să plătească, din veniturile ei, pe colaboratori, și dintre colaboratori mai întăi pe cei din afară și în primul rînd pe literați. Dar, ca să ajungem la acest ideal, trebuie să facem *impresie* în țară și impresia n-o putem face decît prin „prestigiul talentului și numelui“ colaboratorilor revistei.

Iată pentru ce ținem așa de mult la colaborarea dv.

Dar, pănă aici, n-am spus nimic, căci dv. spuneți că nu aveți vreme și sînteți obosit și enervat.

Aceeași e și situația mea. Pentru 400 franci pe lună, muncesc toată ziua, și sînt un neurastenic, sufăr de insomnie etc.

Ca să lucrez la revista aceasta, cei 14 proprietari (sînt 14 ! — dar nu fac, nu-i vorbă, cît unul adevărat) îmi plătesc suplinitor pe 20 zile — vreme cît voi monta mașinăria asta.

Vă propun și dv. să lăsați cîteva zile altă ocupație și să ne trimiteți o bucată, o schiță, sau un fragment din roman și, fiindcă veți sacrifica un proces, două, să vă plătim bucata, cum mi se plătește mie suplinirea, cum am propus și lui Sadoveanu să-i plătim.

Cu alte cuvinte, scontînd cîștigul viitor al revistei, ne-am hotărît să plătim de pe acuma munca acelor colaboratori care, prin colaborarea lor, ar asigura acel viitor.

Idealul nostru este ca toți colaboratorii să fie plătiți ca în străinătate.

Revista apare la 1 martie, în 160 pagini, cu titlul *Viața românească*, cu un program democratic și național, sub direcția lui Stere și Bujor, cu colaborarea lui Vlahuță, Gane etc. dintre scriitorii cu nume.

Vă rog să-mi răspundeți un cuvînt numai în privința propunerii mele.

Vă rog să primiți salutările mele, *G. Ibrăileanu,*

str. Română.

P. S. Vă rog, iertați-mi persistența : pricepeți psihologia unui... secretar de redacție !

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (2)/II

3

Iași, 4 aprilie [1906]

Stimate domnule Brătescu,

Vă rog trimiteți urmarea, dacă o aveți gata, iar dacă nu o aveți, răspundeți-mi *cam* pe cînd credeți că o veți trimite — dacă aceasta nu vă plictisește mult.

Peste vreo două zile începem tipărirea numărului 3 și am fi dorit să începem cu bucata dumneavoastră,

Primiți salutările mele, *G. Ibrăileanu.*

Română, 4.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (34)/II

Răspunsul lui Brătescu-Voinești, la 17 aprilie 1906, în Scrisori către Ibrăileanu, *II, p. 52 (Scrisoarea nr. 2).*

4

Iași, 16 april [1906]

Iubite domnule Brătescu,

Vă scriu această scrisoare cu gîndul să vă grăbesc. Așteptăm manuscrisul și, dacă aveți răgaz și chef, trimiteți-l mai iute, căci i-a venit rîndul. Știți că de pe la jumătatea revistei încep cronicile și celelalte rubrici constante.

Țin să vă fac cunoscut o mare bucurie...

Revista are un succes foarte mare. Gazetele din Transilvania o laudă mai mult decît merită.

Avem un tiraj de 3000 exemplare. Am primit o scrisoare entuziasmată de la domnul Vlahuță, ca să-l citez pe cel mai de samă.

Chiar și Jack Negruzzi ne-a felicitat călduros, spunînd că... nici nu cetește *Convorbirile*.

Desigur că ne veți da tot sprijinul dv. Am fi fericiți să fiți un colaborator constant, fie chiar cu intermitenți mai mari. Bucata dv. * a fost o revelație aci în Iași, unde nu se cetește mai deloc și unde deci erați aproape necunoscut. Noi am scos Iașul din toropeală. Avem aici 300 de abonați și vindem, cu numărul, peste 100 de exemplare.

În... așteptarea urmării, vă rog să primiți toată stima și dragostea mea,

G. Ibrăileanu.

Bibl. Acad. R.S.R., S 2 (47)/II

5

[Mai 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Sîntem fericiți că „nuvela“ va fi *un mic roman.* ** Cred că e de prisos să mai vorbesc de impresia ce a făcut aici.

Te rugăm un lucru : să trimiți urmarea cît poți mai degrabă, pentru că am voi să fie întotdeauna mai în capul revistei, chiar la început, dacă s-ar putea. *O dată* numai trebuie să te sforțezi, apoi, din lună în lună. Dacă acuma o trimiți pînă la 5 ale lunii, atunci îți rămîne o lună pănă la alt 5 (iunie).

Trimitem încă 200 franci. „Administrația“ (!) a hotărît să-ți plătească cam 100 franci pe coală.

În privința editării volumului, ne-am hotărît să-l luăm noi. Trimite materia și noi îți vom trimite cei 400 franci.

---

* *În lumea dreptății.*

Răspunsul lui Brătescu-Voinești, la 21 aprilie 1906, în *Scrisori către Ibrăileanu*, III, p. 29 (Scrisoarea 2).

** *În lumea dreptății.*

Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 17 aprilie 1906 (v. Scrisoarea 2, în *op. cit.*, II, p. 52).

Tot ceea ce ar ieși peste costul tiparului, plus acești 400, va fi al dumitale.

Să ne dai și titlul volumului și orice indicație mai crezi necesară.

Corectura cu „concetățenii“ se va face.

În curînd, corectura nuvelei. Dar, dacă va fi imposibil (ne-am cam întîrziat cu tiparul), nu-i așa că nu te vei supăra dacă vom face noi corectura, punînd toată grija?

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

6

[Iunie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Am găsit ieri pe Stere într-o surescitare strașnică din cauza nuvelei d-tale. În adevăr, ai scris pagina cea mai *frumoasă* și mai *teribilă* din literatura românească. Și-n *Făclia de Paști,* tot e compoziție, la urma urmei, aici nu e deloc!

Dintre toate ipotezele lui Stere, eu cred că cea mai conformă cu talentul dumitale și cu intenția ce trebuie s-o aibă nuvela e aceea că Rizescu *se distruge,* și se distruge numai din pricina inadaptabilității sale. Intervenția nenorocirii copilului e un fapt străin de desfășurarea fatală a evenimentelor izvorîte din inadaptabilitatea sa. Această indaptabilitate, plus mustrarea de conștiință produsă de conștiința ce o are că i s-a dus și curăția morală odată cu afacerea cu baba, cred eu că trebuie să prezideze la desfășurarea ulterioară și să ducă la un deznodămînt tragic. Distruge-l pe Rizescu prin ultimele consecințe ale caracterului și împrejurărilor... și vei scrie cea mai frumoasă nuvelă a dumitale și cea mai frumoasă nuvelă românească.

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.* *

---

* Scrisoarea de față este încorporată într-o scrisoare a lui C. Stere către Brătescu-Voinești, în care acesta îi cerea să schimbe finalul nuvelei *În lumea dreptății.* A fost publicată și în *Viața românească,* nr. 3, 1966, p. 99.

Brătescu-Voinești răspunde la 31 mai 1906 (Scrisoarea 7, în *op. cit.,* II, p. 54-56).

7

[Iunie 1906]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Îți răspund tîrziu, pentru că am avut o mulțime de năcazuri și ocupații. Dealtmintrelea, ți-a răspuns Stere. Ai perfectă dreptate în chestia deznodămîntului nuvelei : nu avem dreptul să-ți impunem mentalitatea noastră. Dealtfel, eu nu admiteam decît o ipoteză : distrugerea. Poate că în mine vorbea ceva cu totul personal : plăcerea, crudă, de a vedea distrugerea, toată, a unui om de treabă de către împrejurările sociale — vorbea, adecă, un pesimism exasperat și dorința de a mă tortura singur, pănă la capăt, căci bucata d-tale m-a torturat. Am cetit-o noaptea, singur în odaia mea, și de multe ori mi-a sărit inima din loc. Repet, încă o dată, că e cea mai puternică bucată din românește, singura bucată în care zvîcnește viața, fără preocupație de „artă". În genere, bucățile din literatura noastră le cetești judecîndu-le necontenit, din punct de vedere al realizării artei ; bucata asta, cînd o cetești, n-ai cînd, n-ai cum s-o cugeți ca o lucrare, ca o „redare" a vieții, fiindcă e însăși viața.

Mi-a spus d-na Stere că Stere a întrerupt, din nepuința de a suporta grozăvia, de mai multe ori cetirea bucății. Eu l-am găsit scriindu-ți, într-o stare de surescitare grozavă. Nevastă-mea, cînd a cetit, a plîns ca un copil.

Volumul se va pune la tipar ceva mai tîrziu, pentru că tipograful a comandat literă mică nouă și ținem s-o întrebuințăm, pentru prima oară, la nuvela d-tale. S-a comandat hîrtie deja și literele sînt și ele comandate. Cred că întîrzierea nu te supără, pentru că sezonul viu începe în septembrie. Pănă atunci, volumul este gata.

Revista avînd un tiraj de 3200 exemplare, cred că nu va rămînea colț în care să nu se știe de apariția volumului, iar numele d-tale e destul de la ordinea zilei.

Iubite domnule Brătescu, așteptăm să ne mai trimiți ceva, să fii un colaborator regulat al revistei, la succesul căreia d-ta ești unul din factorii principali. Cel puțin *Schițe*, zic „cel puțin" gîndindu-mă la lungime, nu la valoare, căci, ca valoare, ele sînt neîntrecute — crede-mă că vorbesc sincer ; mi-ar fi scîrbă de mine să vorbesc în deșert — și să mă jenez că te laud așa de-a dreptul, fără

discreţiune, dar cred că înţelegi toată pornirea mea şi toată gravitatea cu care vorbesc.

Să facem din această *Viaţă românească* o hrană şi o consolare pentru atîţia oameni mici care o încurajează şi atîţia necăjiţi, din provinciile subjugate... Gazeta partidului românesc din Bucovina *(Gazeta Bucovinei)* a scris un foileton despre *V. r.*, în care, pe lîngă alte laude mari, o recomandă ca învăţătoarea păturii culte a Bucovinei. Tot aşa şi toate ziarele din Transilvania, care vorbesc de „cea mai bună revistă...“. Publicul care ne încurajează mai mult sînt românii din afară, studenţii, învăţătorii, preoţii de sat, elevii şi intelectualii.

Cu adîncă dragoste şi prietenie, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R., S 2 (38)/II

8

[Iunie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Desigur că întăi te-ai uitat la fotografii * şi — puerilă ambiţie ! — ţin să-ţi declar de la început că nu sînt aşa de stupid cum apar în fotografii. Am fost nevoit să mă fotografiez ca profesor, pentru... expoziţie. Eram obosit, nepieptănat, afară de asta, la fotografiare, întotdeauna nu *pozez,* căci sînt foarte nervos. Îţi trimit două, pentru că nu ştiu pe care s-o aleg.

Ciocîrlan e un învăţător din jud. Putna şi, în adevăr, are talent. I. G. Duca e director al Băncilor populare, profesor la şcoala de ştiinţe de stat, fiul fostului director al Căilor Ferate. E foarte tînăr şi un băiat foarte bun. El scrie în *Universul* „Politica externă“ sub iniţialele I.G.D.

Ideea de a scoate o carte pentru copii e admirabilă. Sperăm că bucăţile le vei da întăi la noi. Acum vreo 3 săptămîni, nevasta mea a povestit fetei mele *Puiul* şi fata a început să plîngă şi să se roage să nu-i mai spună povestea asta ; şi ori de cîte ori vrea să i-o mai spună,

---

* Brătescu-Voineşti vorbeşte de fotografii (în special de aceea a fetiţei lui Ibrăileanu), în scrisoarea sa din 6 iunie 1906 (*Scrisori către Ibrăileanu,* II, Scrisoarea 8, p. 56.)

își pune buzele a plîns și se roagă să nu i-o spună. Fata mea are 4 ani. Fiindcă ai băiat de 8 ani, îți trimit — ca tată prevăzător — fotografia fiicei mele... !

Pe la 2-4 iulie plec la Mănăstirea Neamț. Îți voi scrie cînd voi pleca. Acolo voi face și corecturile.

Stere pleacă mîne... Dar să sperăm că peste două săptămîni vine și apoi ne întîlnim la Tîrgoviște (cam peste vreo 3 săptămîni), unde e vorba să vină și Goga, apoi Nour (nu Radu Nour, care e pseudonim) și din Bucovina Tofan : unitatea culturală.

Ne gîndim cu toții aici că d-ta, liber acum de *În lumea dreptății,* vei începe altăceva. Te rog nu face să treacă multe numere fără colaborarea *d-tale*. Gîndește-te la al doilea *volum*. Ești dator să dai literaturii românești tot ce poți da, iubite d-le Brătescu — vorbesc și ca secretar de redacție, și ca profesor de limba română, și ca cetățean al acestei țări. Am făcut o anchetă între elevii mei cei mari : *d-ta* ești cel mai gustat dintre toți scriitorii. La Școala Militară — și la Liceul Internat, te-am cetit tot în clasă. Așa-i că știu să mă lingușesc bine ? !

Cu adîncă dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (35)/II

9

[Iunie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

În fiecare zi aștept să am plăcerea de a primi o scrisoare de la d-ta. Mă deprinsesem cu această conversație de la distanță și acuma, mai ales, aștept să văd părerea d-tale în privința volumului : să-l intitulăm *În lumea dreptății,* punînd în frunte această nuvelă ?

Cred că nu te-a supărat faptul că am întîrziat cu tiparul ; am făcut-o pentru a-l tipări cu litera nouă „neîncepută“, ca apa din poveste.

Apoi n-ai răspuns dacă ții numaidecît să se tipărească acuma tot sfîrșitul nuvelei. Eu am fost de părere să se tipărească tot, Stere însă a crezut că ar fi disproporție.

Apoi a mai obiectat că în august, cînd va apare restul, lumea va fi, în parte, întoarsă acasă, și ține ca partea cea teribilă să fie cetită de toți abonații.

Nu știu unde stai în vacanție, căci va trebui să vezi cîte o corectură la volum (dacă ții s-o faci. Eu însă mă oblig s-o fac singur, dacă te plictisește.)

Trimite *Un om,** dacă a fost în *Voința*, scrie-mi, ca să-l torturez și eu pe Nădejde s-o caute.

Iubite domnule Brătescu, am o îndoială : mă tem să nu te fi enervat că ți-am bătut capul cu sfîrșitul nuvelei. Cred că m-ai înțeles : era dorința, lacomă, de a fi și mai grozavă impresia. Cugetînd mult și mai vorbind cu alții, în special cu Gh. din Moldova, unul din oamenii cei mai subțiri, m-am convins că ai avut perfectă dreptate. Amestecul *nostru* a fost intempestiv — dar are o justificare : entuziasmul provocat de nuvela d-tale.

Nu-i așa, domnule Brătescu, că vei scrie și alte bucăți ? Contăm mult pe colaborarea d-tale, mai mult decît pe a oricui — o spun, fără nici un compliment. Eu sînt din familia, dacă mă lași să fiu îndrăzneț, a cugetătorilor, și nuvelele d-tale sînt pline de probleme. Am cetit de trei ori sfîrșitul nuvelei *În lumea dreptății* și știu pagini pe de rost.

Stere pregătește, pentru apariția volumului, un strașnic „Șărcăleanu“, și eu îmi rezerv dreptul să „mă răcoresc“ odată cu prilejul acelui volum.

Salutări prietenești, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (41)/II

10

[Iulie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Am rupt-o.

Acel care-ți scrie aceste rînduri s-a dus la liceul din Bîrlad cu bani strînși prin subscripție ; mai tîrziu a suferit *literalmente* de foame, a fost multă vreme ca și vagabond. Acum e dator și bolnav.

---

* Brătescu-Voinești alătură această schiță la scrisoarea sa din 6 iunie 1906 (Scrisoarea 8, în *op. cit.*, II, p. 56).

Inadaptabilitatea, în împrejurările vieții noastre, dacă e dureroasă pentru om, îi dă, în schimb, o aureolă de distincție. Cel mai mare român, Eminescu, a fost și cel mai inadaptabil. Clasificația din punct de vedere al talentului coincide, îmi pare, cu clasificația din punct de vedere al indaptabilității. Psihologia unui om distins e în absolută discordanță cu împrejurările de viață din țara noastră : „Virtutea-i o nerozie, geniul o nefericire".

Toate acestea le spun pentru d-ta, nu pentru mine.

În lumea dreptății se va pune la sfîrșitul volumului. E o idee minunată. Va fi un volum admirabil. Nu uita *Un om*, pe care nu mi l-ai trimis. * Am cetit cu mare plăcere bucățile trimise (nu cunoșteam decît *Puiul*).

Iubite domnule Brătescu, iartă-mă că poate te jignesc : d-ta ai un talent extraordinar și o „noblețe" de sentiment cum n-a avut și n-are nimene în literatură românească. D-ta ești dator să scrii un roman, fiindcă ar fi *primul* roman românesc — și nimene altul, pe cît mă pricep, nu e în stare să scrie roman la noi, căci nimene n-are *înțelegerea* vieții ca d-ta. Alții scriu pentru stil, pentru poezie, pentru a exprima un sentiment — n-au plăcerea de a se identifica cu viața, n-o pot *cunoaște*.

Cu adîncă dragoste și prietenie,

G. Ibrăileanu,
Mănăstirea Neamțului.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (22)/II

11

[Iulie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Am primit aici scrisoarea și schița d-tale. Am avut un moment de mare emoție cînd am văzut un „manuscris", crezînd că e o bucată nouă pentru revistă (era bucata *Un om*, transcrisă de d-ta, de care am dat cu ochii întăi)...

Cred că Stere nu va părăsi ideea excursiei (i-am scris să te anunțe cu trei zile înainte). Poate voi avea fericirea să ne cunoaștem personal.

Volumul d-tale, zice tipograful, se va pune la tipar în curînd : așteaptă litera nouă, care întîrzie. În orice caz, în septembrie, în „sezon", se pune în vînzare.

* I l-a trimis la 6 iunie 1906.

Acuma începe „secretarul de redacție“. Aștept cu o mare nerăbdare ceva pentru revistă. Poate că „schițele“ nu te costă așa de mare muncă; trimite măcar schițe.

Dar simt în mine mai mult decît un secretar de redacție; mă gîndesc că e păcat să treacă multă vreme fără să scrii d-ta, e păcat pentru literatura românească.

Aștept și fotografia.

Cu adîncă dragoste prietenească,

G. Ibrăileanu,
Mănăstirea Neamț.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (48)/II

12

[Data poștei : Mănăstirea Neamțului, 7 august 1906]

Stimate domnule Brătescu,

Desigur că e numai o formă de stil „scuza“ dumitale că-mi scrii prea mult și că-mi răpești vremea. Mai întăi că *eu,* în adevăr, te-am plictisit și te plictisesc grozav, mai ales prin desele mele apeluri pentru colaborare și, al doilea, d-ta înțelegi bine ce nevoie am eu să schimb cîteva idei cu cineva, căci aci, în mănăstire, cînd nu e Stere, nu vorbesc cu nimene. Mi-am făcut chiar aici un fel de... renume de mizantrop și extravagant, și n-au dreptate, sînt un om foarte sociabil, dar într-un cerc foarte restrîns. Cu cine nu pot avea vreo legătură sufletească n-am ce vorbi niciodată și mă simt încurcat și jenat, și am aerul unui idiot.

Orice scrisoare de la d-ta, cînd o primesc, o deschid cu emoție, te rog crede-mă.

Stere mi-a vorbit așa de d-ta, încît, dacă-mi dai voie să ți-o spun, te socot din „ai noștri“, adică dintre aceia în sufletul cărora ideile și sentimentele mele pot să aibă — cum să zic? — un loc, ori, în termeni psihologiei, o masă de stări sufletești aperceptive... Iată-mă-s și ridicol! Să nu uiți că sînt profesor!...

Poate peste vreo săptămînă te vei trezi cu Stere la Tîrgoviște. Acum e la Iași, de aci la Sinaia, de unde, dacă

nu e tîrziu, îți va telegrafia d-tale și mie să viu la Tîrgoviște. Sînt într-o teribilă luptă sufletească : sănătatea nu-mi permite nu numai să fac excursii, dar nici să fac drumul lung la Tîrgoviște. Dar am o așa dorință să viu, încît îmi vine să iau hotărîrea eroică de a pleca. Sufăr teribil de insomnie și, ceea ce e mai stupid, neurastenia mea se manifestează mai ales printr-o îngreuiare penibilă a respirației, cînd sînt prea obosit. Numai cine a simțit acest lucru mă poate înțelege, poate înțelege sentimentul de teroare ce-l are un om căruia îi încetează această funcțiune. E o frică vagă, dar teribilă, și o așteptare a morții iminente. Sînt un om care rezist la orice, afară de această stare. Și, să revin la excursie : mă tem să nu mi se întîmple asemenea lucruri, să nu port cu mine o tragedie și să vă stric tot cheful.

L'homme ivre d'une ombre qui passe
Porte toujours le châtiment
D'avoir voulu changer de place...,

zice Baudelaire —și adesea am suferit această pedeapsă de a fi voit să mă folosesc și eu de plăcerile vieții. Excursia aceasta ar fi pentru mine o mare plăcere și... mă lupt să iau o hotărîre. D-ta poate nu vei înțelege ce simt, căci n-aș înțelege nici eu... Un fleac, o stare fiziologică de cîteva zeci de minute, dar e teribilă.

În orice caz — *ivre d'une ombre qui passe* —, mă gîndesc că *trebuie* să viu, măcar în sept., căci poate încă să rezist, cu greutate, la o călătorie pănă la Tîrgoviște.

Iartă-mi aceste rînduri întristătoare și, poate, prea intime. Prietenia pe care mi-o arăți mă încurajează să-ți vorbesc atît de mult de mine, ba încă de lucruri absolut personale.

În privința prefeței, eu cred (și Stere) ca să n-o pui. Mai întăi sînt contra oricărei prefețe (în teorie) a autorilor de romane, nuvele ori poezii, și apoi pentru ce această nejustificată modestie ! Cum, cînd d-ta le faci, cetitorilor, onoarea de a li da un lucru atît de rar, să facă ipoteza că nu le-ar plăcea ? Dar, ești stăpîn suveran și poate noi greșim.

Salutări, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (3)/II

13

Mănăstirea Neamțului [august 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Odată cu schița d-tale * am primit și o frumoasă poezie de la Goga. Am cetit, împreună cu Stere, care e aici, sara, amîndouă bucățile, așa că am făcut, în mănăstirea asta din fundul munților, o frumoasă... serată literară. A fost o zi de aur pentru redacția revistei : n-am primit niciodată, în aceeași zi, două bucăți atît de prețioase. Și cînd mă gîndesc că s-ar fi putut să nu scrii schița asta !

O vom pune la numărul 7, pe septembrie.

N-ai idee cu ce emoție primesc manuscrisele d-tale și ale lui Goga. Mie-mi place mult și Sadoveanu (nuvela din numărul 5 ** mi se pare un mic capd-operă), dar el scrie mult, în multe părți, n-are prețul rarității, și apoi el e mai mult un talent mare, desigur, decît o intelectualitate care să te intereseze în senzul acela ca să te arunci cu lăcomie asupra manuscrisului, pentru a vedea *ce mai spune autorul*.

Nuvela pe care o gîndești o așteptăm deja cu nerăbdare și-i hotărîm locul în numărul 8 ***.

Excursia cred (tot nu pot spune sigur de tot ! nu e așa că deja lucrul a ajuns ridicol ?) că nu se mai face. Stere e ocupat cu zece feluri de chestii ; scrie pentru revistă, scrie pentru aiurea ; face memorii, așteaptă în fiecare moment telegrame să fie chemat, nu știu nici eu unde și nu-l întreb : poate n-aș fi delicat.

S-a-ncurcat teribil, și mai ales cele *Patru zile în Ardeal*, la care s-a angajat, îl încurcă de tot. Idealul lui e să isprăvească odată acele *Patru zile*.

Apoi n-ai idee ce greutate e să conduci o revistoaie așa de mare. Atîtea scrisori, atîtea fleacuri trimise spre publicare, pe care trebuie să le *cetești* (cînd sînt absolutamente proaste e ușor : după două pagini, le arunci ; e mai greu cînd sînt la marginea dintre publicabil și nepublicabil) să

---

* *Conu Alecu*, trimisă de Brătescu-Voinești cu 5 zile înainte de 2 august 1906.

** *Sfaturi vechi.*

*** „Eu scriu în gînd o nuvelă“ anunță Brătescu-Voinești în scrisoarea din 27 iulie 1906 pe Ibrăileanu. (Cf. *op. cit.*, II, scrisoarea 10, p. 57-58.)

răspunzi ; cu unele fețe mai simandicoase, dacă le refuzi manuscrisul, să faci politețe de stil ca să nu-i jignești etc. Sînt uniia care scriu la alte reviste și pe care trebuie să-i refuzi dacă trimit ceva prost. Trebuie să faci delicatețe, mai ales că unii cred că-i refuzi *pentru că* scriu la alte reviste „adversare". Unul se scuză că scrie la *Viața literară*, dar să-i publicăm, căci nu e solidar cu acea revistă ! ?

În sfîrșit, e greu, dar de ordinar e plăcut pentru că e antrenant. Mai stupid e că trebuie să cetești cărțile trimise, ca să vezi dacă nu găsești una care să merite recenzie. Revista revistelor e o greutate mare iarăși, căci cele 16 pagini presupun cetirea a 30 de reviste. Adesea cetești revista degeaba ; adesea o recenzezi și nu începe.

Dar m-am întins la taifas. Te voi fi plictisit.

Salutări prietenești,

Al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R., S 2 (15)/II

Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 9 august, în op. cit., *II, p. 59-60.*

14

Mănăstirea Neamț [1906]

Iubite domnule Brătescu,

Mă împac perfect cu cele ce spui d-ta, dar te rog să nu-mi atribui presupunerea că te-ar împiedica să scrii „lenea". Nu ! Altceva mă pune în îndoială. Îmi pare, poate greșesc, ba din tonul scrisorii d-tale văd că chiar greșesc — așadar, îmi părea că pe d-ta te oprește să scrii un fel de lipsă de ambiție, de lipsă de dorință de a triumfa și a te impune, un fel de degajare sau de detașare de lucrurile acestei lumi trecătoare.

Eu, care mînjesc atîta hîrtie, sufăr totuși de boala asta, care e în legătură, desigur, cu lipsa de voință. N-am scris nimic zece ani. A trebuit să fiu împins, să devin soldat al unei cauze, pentru ca să scriu. În zece ani, dacă scriam, îmi făceam și eu un... nume (!) în publicistică și poate scriam mai bine, căci eram mai puțin obosit, căci acum sînt foarte obosit ! Dar „ambiția" n-am avut-o niciodată, nici n-am înțeles-o ! E o boală asta, știu sigur, dar așa sînt. Chiar acuma, aș putea poate scrie mai bine dacă

m-aș gîndi cu putere la impresia ce am s-o produc asupra publicului. Nepăsător, cinic aproape, cum sînt, scriu repede ce am de scris și niciodată nu-mi dau tortura de a stiliza, de a da forma cea mai bună de care aș fi în stare. *Chinul* de a scrie, *cînd nu ești artist*, e condiționat și de grija de impresia pe care ai s-o faci. Eu ies în public fără cravată, pentru că nu mă gîndesc la ce va spune publicul. E o stare curioasă, pe care mi-e greu să ți-o deslușesc.

Am văzut un facsimil al lui Taine. Se vedea un chin de a face fraza frumoasă, corecturi, ștersături care nu priveau ideea, ci forma — acest lucru se datora, desigur, și iubirii (artistice) de *frumos*, dar și ambiției — desigur nobile — de a face o cît mai mare impresie.

Cele 5-6 nuvele pe care le porți în minte m-au liniștit.

Stere e aici. Despre excursie tot nu poate spune sigur : s-a-ncurcat cu o mulțime de lucruri [...].

Iubite domnule Brătescu, îmi ești dator cu fotografia — nu uit. *

Peste vreo cîteva zile, am să fiu, desigur, în poziție să te înștiințez dacă venim ori nu. În orice caz, cred că am să fac, eu singur, toate chipurile ca la toamnă să viu pentru o zi la Tîrgoviște.

Cu frățească dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (31)/II

15

[Septembrie-octombrie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Iartă-mă că nu ți-am răspuns îndată. M-au oprit mai multe împrejurări.

Stere s-a întors și mi-a spus despre d-ta așa lucruri, încît, te rog să mă crezi, Tîrgoviștea mi-a redevenit scumpă, zic „redevenit", căci acolo, odată, a stat cel mai bun prieten pe care l-am avut : R. Ionescu, rămas acolo pentru *totdeauna* ! Și Stere mi-a spus că s-a simțit cu d-ta ca c-un vechi prieten, cum ar fi întîlnit, după o lungă despărțire, pe chiar R. Ionescu ! Și nu-ți poți face

* Brătescu-Voinești răspunde la 2 august 1906 (Scrisoarea 11, în *Scrisori către Ibrăileanu* II, p. 58-59).

idee ce încurajare e pentru mine gîndul că cineva ca d-ta, acolo, departe, e cu noi, simte cu noi. Deja am făcut... multe planuri ! Deja visăm să vii aici, cînd vor veni liberalii, membru la Curte ! Nu rîde. Ia sentimentul nostru și treci peste naivitate ! Ba încă am discutat și întrebarea dacă ai părăsi Tîrgoviștea, acele locuri de care ești legat prin sentimente lăsate din „bătrîni“, din „părinții din părinți“... Și, la vară, dacă faceți excursia proiectată, la care s-a asociat și Goga, viu, să știu că mor pe acolo — căci am o sănătate așa de șubredă ! —, sînt, cu alte cuvinte, așa de imbecil !

Răspunde dacă ții numaidecît ca volumul să fie „cu o idee mai mare“. Ediția „Minerva“ e întocmai ca volumele franțuzești Charpentier, Lemere etc. Poate subțietatea lui îți face impresia de format prea scurt. Acum, și prin adăogarea nuvelelor, și prin hîrtie, va fi mai gros. Nouă ni e egal : dacă vrai mai mare formatul, îl facem.

În privința prefeței, nu ne putem hotărî nici noi : cum voiești d-ta.

Acum despre ortografie :

Vrai *sunt* ori *sînt ?* Cred că e mai bine sînt ; *i* lung sau scurt : ĭ (tot așa și *u* — *ŭ*) ? De pildă : oameni, întăiu, bou etc., ori *oameni, întăiu, boŭ ?* Litera mai mare e bine. Să punem *cicero,* cum e *Către cetitori* din numărul 1 al *Vieții românești ?* O corectură o vei face d-ta. Poți schimba la corectură din text, dacă vrai.

Imediat ce răspunzi, dăm la tipar, și într-o lună (mă asigură tipograful) volumul e gata.

Revin la chestia prefeței ; poate ar fi bine *fără ;* mă gîndesc că prefețile nu mai sînt la modă — și presupun adesea nevoia de recomandare, ceea ce în cazul d-tale n-are nici o rațiune.

Dar cum vei hotărî !

Și să dea Dumnezeu ca *În lumea dreptății,* dacă va putea forma un volum, să o scoatem cît de curînd în volum. Dacă nu, împreună cu alte bucăți pe care... le vei scrie în *V. r.* Vezi, sînt sigur, iubite domnule Brătescu, că vei scrie și mai departe. Ar fi păcat ca cel mai *fin* scriitor român (iartă-mă de nedelicatețe) să tacă.

Primește cele mai cordiale și prietenești salutări,

G. Ibrăileanu.

Bibl. Acad. R.S.R. S (36)/II

16

[Septembrie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Mai întăi îmi arăt bucuria că nu mai ești bolnav și îmi pare bine că n-am aflat acest lucru decît cînd a trecut. * A doua bucurie este nuvela făgăduită. O aștept pentru mine mai ales, căci puține lucruri vin care să mă intereseze și pe mine. Am, vai, 40 de manuscrise „nerezolvate“ și mă ucid autorii cu nerăbdarea lor de a ști de „soarta“ operei lor. Teribilă belea e și aceasta ! Oricine are dreptul să te tortureze cu producțiile lui în proză și în versuri. Ba încă te amenință că mai are un „întreg caiet“, pe care e gata să ți-l pună la dispoziție ! Dacă s-ar inventa o mașină care să aprecieze ea valoarea manuscriselor ! Cînd să cetesc eu 40 de manuscrise ? Și e greu cu acele care dovedesc oarecare licărire de talent.

Dar să venim la lucruri mai interesante.

Cînd am primit scrisoarea d-tale am rămas consternat : mi se părea că acel „31 octombrie“ ** e chiar în ziua următoare, nu știu cum, am confundat pe septembrie cu octombrie. Abia după jumătate de ceas m-am dezmeticit. Volumul a întîrziat pentru că tipograful ne-a tot purtat cu vorba că aduce literă nouă. Dar el e un om foarte încurcat (un om bun, dar prea „delicat“ în afacerile lui și *deci* dezarmat) și tot n-a izbutit să aibă acea literă. Acum am pus volumul la tipar, prima coală e zețuită.

Răspunde imediat *** care e titlul — definitiv — al volumului, pentru că trebuie să figureze în prima coală. Era vorba să fie așa :

Ioan Al. Brătescu-Voinești

Nuvele și schițe (cu litere roșii)

— Vechi și nouă —

Iași

Editura „Vieții românești“

---

* Din scrisoarea lui Brătescu-Voinești de la 28 sept. 1906, în *Scrisori către Ibrăileanu*, II, Scrisoarea 13, p. 60.

** Vezi și Scrisoarea 15, în *op. cit.*, II, p. 62.

*** Brătescu-Voinești răspunde la 4 oct. 1906 ; vezi Scrisoarea 14, în *op. cit.*, II, p. 61.

Te-mpaci cu titlul acesta? Vreai ca coperta să fie așa: *roș* (ca și revista) unde am scris eu cu roș? Dealtmintrelea, chestia culorii interesează la sfîrșit, la coperta **externă.**

Se poate și numai :

În lumea dreptății

(fără „Nuvele și schițe"), căci se obișnuiește, cum știi, a intitula cu numele primei bucăți. Și nu e nevoie de spus că sînt și „vechi și nouă" numaidecît, mai ales că celălalt volum s-a epuizat.

Ortografia am hotărît să fie cea *academică (voiu, fugi, a întâlni* etc.), căci Academia nu premiază decît cu ortografia asta. E urîtă, mai ales accentele la urmă, dar ce să faci ?

Hotărăște și-n privința asta.

Răspunde *imediat.*

Cu dragoste, G. *Ibrăileanu.*

Volumul va fi gata la 25. Garantez.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (33)/II

17

[Sept. — oct. 1906]

Iubite domnule Brătescu,

12 coale sînt deja tipărite. Vor fi vreo 20. Volumul îl ai sigur la vreme. Cîteva greșeli de tipar „fatal legate" de orice publicație românească ni le vei ierta, căci nu sînt mari.

Acuma : titlul ! *Nuvele și schițe* ar părea că e o altă ediție, și e păcat, căci volumul acesta e de două ori mai mare decît cel dintăi. *În lumea dreptății* ar face impresia, la imbecili, că e același lucru cu ceea ce a fost în *V. r.* — Caută un titlu (am lăsat să adăogăm la urmă pagina cu titlul). Trebuie un titlu mai special, nu *Nuvele*, și pentru că, desigur, vei mai avea alt volum, pe care, atunci, ar trebui să-l intitulezi „volumul II", ceea ce nu e frumos și modern. Dacă ai găsi un cuvînt sau o perifrază pentru ideea de „inadaptabili" (așa-s toți eroii d-tale), ar fi un titlu bun și o sinteză — în titlu — a volumului.

În orice caz, hotărăște repede titlul. Se poate și numi „Nuvele“ — tot e alt titlu decît cel vechi.

În lumea dreptății, numele primei bucăți, cum se obișnuiește, are inconvenientul că unii ar crede, văzînd volumul în vitrină, că e reproducerea numai a bucății din *V. r.* Dar putem trece peste asta, ce crezi ? În revistă vom anunța pe larg conținutul volumului.

Scrie-mi imediat ultimul d-tale cuvînt *. Încă o dată, un titlu sintetic ar fi mai preferabil.

Cum mergi cu sănătatea ? Am văzut pe dr. Tatușescu ; mi-a spus că ești bine.

Salutări prietenești, *G. Ibrăileanu.*

P. S. Scuzează stilul și caligrafia ; sînt foarte grăbit.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (40)/II

18

[Data poștei : 3 noiembrie 1906]

Stimate domnule Brătescu,

Până în acest moment n-am primit răspunsul d-tale relativ la titlul volumului. Acum altceva : să-ți trimit d-tale volumele pentru Academie, sau să le trimitem noi ? Și cui să le trimitem ? Lui Nerva Hodoș ? D-ta, în orice caz, fă petiția. Consultă pe Hodoș în toate privințile. Cîte volume să trimit la Academie ? 12 sau 15 ? Răspunde imediat.

Salutări, *Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (4)/II

Adaos (poate n-ai primit scrisoarea).

„Nuvele și schițe“ ar strica vînzării, căci e același ca ediția I. Dacă „Nuvele și schițe“, atunci de adăugat : — Vechi și nouă — Ori un titlu sintetic : *Învinșii* sau cum crezi d-ta — *În lumea dreptății* n-ar fi rău. Hotărăște d-ta. Răspunde telegrafic dacă n-ai răspuns încă.

Cu dragoste, *Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (5)/II

---

* Brătescu-Voinești răspunde la 21 oct. 1906. Vezi scrisoarea **15**, din *op. cit.*, II, p. 62.

19

[Octombrie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Odată cu aceasta primești și 40 de volume *. Te rog să-mi scrii cîte îți mai trebuiesc pentru d-ta (prieteni etc.). Să ne mai scrii la ce *reviste* și *ziare* să trimitem (căci acestea nu mai e nevoie să mai umble pe la Tîrgoviște). Ori lasă să hotărîm noi. Nu știu cum te vei împăca cu aspectul volumului, dar, la ediția a II-a și la volumul II, va fi altfel : vom avea literă nouă și nu va mai fi graba de acum.

Aștept cu mare nerăbdare nuvela făgăduită, care va fi prima din volumul II, căruia îi va da și numele...

Un prieten, căruia i-am spus despre telegramă **, mă asigură că fac o prostie. Ei bine, atunci te rog *scrie-mi* imediat dacă ai primit.

Noroc bun să dea Dumnezeu ! Salutări prietenești,

G. Ibrăileanu.

P. S. Încă o dată, aștept nuvela — mai mult pentru mine decît pentru revistă.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (43)/II

20

[Decembrie 1906]

Iubite domnule Brătescu,

Îmi pare rău că nu ești bine. Dă, te rog, întreaga lor valoare primitivă acestor banale cuvinte ***. Se vede că după 30 de ani s-a dus farmecul vieții. Iată și eu, veșnic într-o stare păcătoasă : insomnii, stomah mizerabil, cap zdruncinat — îmi duc cu greu viața de azi pe mîne, cu

---

* Brătescu-Voinești confirmă primirea la 28 oct. 1906 (scrisoarea 16, în *op. cit.*, p. 62).

** Pe scrisoare, anulat de Ibrăileanu următorul text : Te rog telgrafiază urgent dacă ai primit cele 40 de volume, ca să fiu liniștit, dar imediat și urgent.

*** Ibrăileanu răspunde la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 26 noiembrie 1906. Vezi scrisoarea 17, în *op. cit.*, II, p. 63.

doctori, cu doctorii, buimac, fără putere de muncă, în imposibilitate zile întregi, și-ntotdeauna sara, de a cugeta, de a ceti ori de a scrie. Îți mulțumesc pentru cuvintele de încurajare și pentru indulgența cu care mă judeci, căci, mai ales în articolul întâi, am comis o harababură grozavă : altul scrie încet, stăpîn pe vremea lui, corijă, aranjează — eu, dacă-mi mai vine o idee, torn o notă kilometrică unde mi se pare, în grabă, că se poate anina acea notă.

E penibilă starea sufletească, cînd ai convingerea că ai putea să faci mai bine decît faci, că ieși în public fără cravată, fără jiletcă ; cu un galoș și cu un șoșon, luați în grabă, la goană !

Recenzia volumului d-tale nu e făcută de M. C. *, ci de mine, n-ai băgat de samă la iscălitură **. N-am spus nimic în ea, pentru că mi-am păstrat... „ideile“ pentru un articol, pe care am să-l „dau gata“ pentru numărul de pe ianuarie. Acum trăiesc veșnic în societatea d-tale, cetesc, adnotînd, volumul.

Pănă acuma au fost *cerute* (căci am întrebat pe librari cît să trimitem) 859 de exemplare.

Gazetele s-au purtat mizerabil. Un Radu Rosetti are o mult mai „bună presă“ decît d-ta. *Viața literară* nici n-a anunțat volumul, ceea ce e aproape un furt, căci nu i l-am trimis doară degeaba. Să fie că nu scrii acolo ? Ori pentru că ne e „dușmană“ (din senin) ? Ori pentru că și Gorun vrea premiul ?

În orice caz, noi, cu 3200 tiraj (ceea ce reprezintă un mult mai mare număr de cetitori) vom fi o „reclamă“ îndestulătoare.

Stere mi-a spus că la București a găsit mulți admiratori ai d-tale, dintre care uniia pănă acuma nu te cunoșteau. (Este o știință de a-ți face reclamă, care d-tale îți lipsește complect ! !) Aici, în Iași, cred că ești autorul român cel mai gustat și admirat. Să-ți spun, la întîmplare, cîteva fapte. Un profesor de chimie, căruia i-am semnalat volumul, îmi spune că mă binecuvintează după fiecare nuvelă. Un locotenent zice că i-am stricat liniștea familiei, căci nevastă-sa plînge la fiecare bucată. Un elev

---

* Mihai Codreanu.

** E semnată G. I.

Brătescu-Voinești răspunde la 14 sept. 1906. Vezi scrisoarea 18, în *op. cit.*, II, p. 63-64.

de la Școala de poduri — cel mai bun fost elev al meu, de cînd sînt profesor — a scris unei doamne să-mi spună curat că : „cel mai mare nuvelist e Brătescu-Voinești“ și că, cetind cu un coleg al său *Neamul Udreștilor*, se tot... oprea să se uite pe geam, fiindu-le rușine unul de altul, că-și dau slăbiciunea pe față... etc., etc., etc.

Simt o mare satisfacție — iartă-mi această slăbiciune — că noi, prin insistențele noastre, te-am scos din tăcerea d-tale vinovată.

Acum, sănătate să dea Dumnezeu, ca să scoatem volumul II și ediția a II-a a acestuia, cu literă frumoasă și fără greșeli de tipar.

Stere e bine, Șărcăleanu a cam tînjit. Duminică e la București. Spera să te vadă. Acum, în urma scrisorii d-tale, se-ndoiește că vei veni. Poate va veni el la d-ta. E foarte ocupat : se apropie alegerile [...].

Salutări frățești și sănătate grabnică,

G. Ibrăileanu.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (51)/II

Ianuarie 1907

Iubite domnule Brătescu,

Mulțumim pentru admirabilul *Nicușor* *, care e o bucată din cele mai frumoase ale d-tale. Mai ales partea întâi, cu *lumina* ei, mi-a făcut o impresie de fericire, crede-mă ! Silueta lui Nicușor, în partea întâi, e un fel de „Murillo“, dacă se poate traduce literatura prin pictură... Schița *(Contravenție* **), care e așa de *realistă* (și găzarul meu e tot un așa tip), s-a tipărit deja.

Așteptăm cu o mare nerăbdare nuvela — căci tot ce vine de la d-ta, pe lîngă că e frumos desăvîrșit, e și foarte interesant : pe lîngă artist, ești și un „om“ !...

Bine că n-am știut de congresul advocaților, căci aș fi fost foarte emoționat și apoi... decepționat.

---

* *Viața românească*, 1907, nr. 2. Trimisă de Brătescu-Voinești la 30 dec. 1906. Vezi scrisoarea 19, în *op. cit.*, II, p. 64.

** *Viața românească*, 1907, nr. 1.

Tristul fapt — critica volumului d-tale — s-a consumat... Va apare acuma *. Bine că n-o să dau ochii cu d-ta : m-aș teme să nu zîmbești. Soarta unui „critic“ e cam ingrată : dă un teribil *examen* față de autorul, care știe el, poate mai bine, ce a făcut, decît individul care vine să-i descopere ce a făcut. Ce bine e cînd vorbești de fenomenele fizice : niciodată un ghețar n-o să protesteze în contra fizicianului ori geologului care ar broda „teorii“ pe socoteala lui !

Dar îmi pare grozav de rău că n-ai venit. Noi toți am fi fericiți dacă ai veni aici.

Cererile pentru volumul d-tale au trecut peste 1.000. După ce vom mai încasa noi costul pentru 1.300, restul va fi al d-tale.

Noi simțim aici o mică mîndrie că, grație teribilei noastre insistențe, te-am făcut să ieși din acea vinovată și „splendidă izolare“. Poate acesta e cel întăi și mare cîștig ce l-a adus revista *literaturii*, în afară, bineînțeles, de rolul ei social mai general.

Cu dragoste frățească și urări de sărbători, al d-tale admirator,

G. Ibrăileanu.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (21)/II

22

[1907 ?]

Iubite domnule Brătescu,

Îți mulțumesc pentru frumoasa schiță, care mi-a produs, desigur, o plăcere mai mare decît ți-a produs d-tale articolul meu, căci — iartă-mă — bănuiesc că vorbele d-tale măgulitoare sînt o încurajare. Eu public întotdeauna fără să aștept să „se coacă“.

Aș fi fericit ca gestația nuvelei scrisă la Brașov să ajungă mai răpede la termen ! D-ta îmi scriai că trebuie de purtat un roman 10 ani în minte și scris în 10 zile. Dar de cînd cugeți d-ta asupra vieții nu sînt de două ori, cel

---

* G. Ibrăileanu, *Ioan Al. Brătescu-Voinești*, în *Viața românească*, nr. 1, 1907. Brătescu-Voinești mulțumește anticipat, la 30 dec., 1906. Vezi scrisoarea 20 în *op. cit.*, p. 65.

puțin, 10 ani ? Și în 10 ani un om cugetă numai *un* roman ? Cugetînd la întreaga viață, care conține zeci și sute de romane, nu cugetă artistul *deodată* la mai mult decît unul ? Daudet a scris numai 3-4 romane ? Balzac cîte a scris ! Și, de la cele dintăi, le avea pe toate în gînd, ba chiar schițate... Ești prea pesimist, și peste măsură de autocritic și exigent față cu d-ta.

Apoi, între condițiile de muncă, favorabile și nefavorabile, nu intră și mizeriile și plictiselile vieții ? Desigur că dacă am fi în alte condiții, am scrie mult mai bine. Dar plictiselile, munca de advocat etc. sînt piedici tot așa de *fatale* ca și lipsa unor însușiri artistice. Așadar, trebuie să *primim* toate condițiile ce ni le impune temperamentul și împrejurările — și să dăm ceea ce putem da în *aceste* condiții.

Iată-mă făcînd teorii și aproape morală ! ! !...

Aș rupe acuma această scrisoare, dar ți-o trimit, ca o efuziune amicală. Iartă-mă.

În orice caz, măcar cealaltă schiță ! Voi face eu corecturile. Stere a fost la Cernăuți, dar cu întîrziere. Uitase ! Crezuse că e în... ianuarie !

Salutări prietenești, *G. Ibrăileanu*.

23

[Ian.-febr. 1907]

Iubite domnule Brătescu,

Cred că ai primit cele două mandate telegrafice *. Nu ne socoti așa de străini ori așa de stricați încît să ai vreo jenă din pricina aceasta ! Dacă revista merge așa cum visăm, atunci socot că advocatura d-tale ar trebui să rămînă pe al doilea plan... E un vis și poate se va realiza. Nu rîde !

Așteptăm sfîrșitul lui *Nicușor* ca să-l dăm la tipar.

Mulțumim din toată inima pentru sprijinul ce-l dai revistei noastre. M-a emoționat expresia d-tale „revista noastră“.

---

* Brătescu-Voinești confirmă primirea la 23 ianuarie 1907. Vezi scrisoarea 22, în *op. cit.*, II, p. 67.

Scriu lîngă sala tipografiei și e un așa vuiet și sînt așa de obosit (azi am avut 4 ceasuri de școală și noaptea insomnie), încît trebuie să isprăvesc scrisoarea.

Salutări frățești, *G. Ibrăileanu.*

P. S. Nici vorbă nu poate fi de cămătărizarea noastră prin cele trei nuvele *, pe care vrai să ni le dai drept recunoștință. Crede-mă, d-le Brătescu, că d-ta ești plătit ridicol, față cu talentul d-tale. Apoi să te mai exploatăm și așa ?

G. I.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (52)/II

24

[Data poștei : 2 aprilie 1907, Iași]

Iubite domnule Brătescu,

Ce mai faci ? Am văzut că și pe la dvs. au fost grozăvii... Noi, aici, ne-am transformat într-un fel de subprefecți. Stere e prefect, vei fi știind. Muncește 20 de ceasuri pe zi, în șir... Unde-am ajuns, Dumnezeule ! Acum pricepi complect „cronicile“ lui Stere ?

Scrie-mi un cuvînt. Ce faci ?

Salutări, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. 2 (6)/II

25

[A doua jum. a lui aprilie 1907]

Iubite domnule Brătescu,

Aveam o scrisoare către d-ta în buzunar, cînd am primit-o pe a d-tale **. Nu ți-am răspuns imediat, căci sînt grozav de ocupat.

---

* Ibrăileanu răspunde la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 16 ian. 1907. Vezi scrisoarea 21, în *op. cit.*, II, p. 66.

** Scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 17 aprilie 1907. Vezi *op. cit.*, II, p. 70-71.

Am prevăzut nepremiarea din cauza regulamentului idiot : era fatal ca în „plen“ celelalte două secții să majoreze pe o a treia și să nu se poată premia nimic. Dar e sigur că la anul vei fi premiat : vom adăoga la 200 de exemplare pe *Nicușor* și *Contravenție* și vom scoate „ediția a II-a, 1907, adăogată“. Regulamentul idiot se va schimba. Stere a scris lui Poni, a fost în zădar !

Acum încă ceva : ce planuri ai, ce dorinți ? Nu ți-ar fi de vreun folos Stere ? Vezi, îți propun o.... adaptare, dar nu ca Antonescu lui Rizescu. D-ta ar trebui să n-ai *griji*. Dar e greu, că nu poți părăsi Tîrgoviștea. Va să zică ești în... comisia interimară !

Te rog scrie-mi și spune-mi ceva și despre „nuvelă“.

Salutări prietenești, *G. Ibrăileanu.*

Mi-a scris Goga : îți mulțumește și e fericit că ți-a făcut impresie poezia lui. Îmi pare și mie bine de tonul scrisoarei penultime, de „țărănismul“ d-tale.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (46)/II

[August 1907]

Iubite domnule Brătescu,

Îmi pare foarte rău că n-ai putut veni *. De-acuma te aștept la Iași. Poate vei pica acolo într-o bună dimineață. Sper că troahna ți-a trecut.

Nu știu cînd trimiți nuvela anunțată **... de așa de multă vreme. Ar fi admirabil s-o trimiți acuma, pănă în vreo 7 zile, căci voim să scoatem un număr *bun* în septembrie. Te rog, dacă ești sănătos, pune-te și o isprăvește, căci un număr „bun“ nu poate fi fără d-ta.

Ar trebui să faci toate chipurile să vii la Iași între 1-5 septembrie, ca să ne înțelegem asupra volumului d-tale, dacă vrai să-l scoți tot în editura noastră.

---

* În mai multe scrisori, Brătescu-Voinești promite a vizita pe Ibrăileanu la Iași sau la mănăstire. Vezi scrisorile 28-31, în *op. cit.*, II, p. 72-74 (ultima, din 15 august 1907).

** În scrisoarea din 29 mai 1907 (v. scrisoarea 27, în *op. cit.*, p. 71).

Am petrecut vacanța cam prost, fără plăcere și fără să lucrez mai nimic ; numai am cetit — atîta folos.

Stere a scris un important studiu *, care va apare în 5 numere, despre socialism, poporanism, naționalism, antisemitism etc. E desfășurarea punctului nostru de vedere : combaterea social-democratismului pentru țara noastră, afirmarea poporanismului și a naționalismului [...] și combaterea antisemitismului feroce, care face luptă de rase etc.

Încă o dată : te rog trimite nuvela *la Iași*, căci sîmbătă ori duminică plec la Iași.

Cu dragoste frățească, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (19)/II

27

[Septembrie 1907]

Iubite domnule Brătescu,

Îți răspund așa de tîrziu, pentru că am avut foarte multe încurcături și plictiseli, pe care nu mai e nevoie să ți le povestesc.

Îmi cei părerea mea despre *Inimă de tată* **. E o bucată foarte interesantă prin zugrăvirea stării sufletești a studentului și prin zugrăvirea „inimii" tatălui său. Poate că lipsește ceva : justificarea stării sufletești a băiatului, căci, pentru a cădea, pănă la acel grad, sub influența lui Schopenhauer, trebuia să aibă și *el* ceva : temperamentul lui, ori vreo întîmplare oarecare, vreun amor nemărturisit ori nenorocit, știu eu ? Dar, în sfîrșit, subiectul fiind „inima de tată", poate nici nu a fost nevoie de ceea ce cer eu. Stere se-mpacă complect cu chipul în care ai procedat d-ta... Mie, încă o dată, mi-ar fi trebuit *o explicare* a marei influențe a pesimismului asupra băiatului.

Încolo, bucata e admirabilă.

---

* C. Stere, *Social-democratism sau poporanism,* în *Viața românească,* nr. 8, 9, 10, 11, 1907, și nr. 1, 1908.

** În *Viața românească,* nr. 9, 1907. Nuvela a fost trimisă cu scrisoarea din 3 sept. 1907. Vezi scrisoarea 32, în *op. cit.*, II, p. 74-75.

Începutul : bătrînul în așteptare cu țigările lui, sfîrșitul : spaima bătrînului, cuvintele lui adînci despre ce va să fie cartea, sînt din cele mai fericite inspirații ale d-tale.

Nu știu dacă scrisoarea aceasta te găsește acasă — poate ești în manevră...

Așteptăm — necontenit — nuvela făgăduită... Ce frumos ar sta ea în numărul de pe octombrie ori *noiembrie !*

Acum, o chestie penibilă pentru mine — financiară... Fiindcă trecem printr-o criză financiară, s-a aplicat, *momentan,* o curbă la onorariile colaboratorilor : aceasta este explicarea sumei din mandatul trimis. Cred că în curînd, cu începerea sezonului literar, ne vom... reconforta.

Și... pănă cînd o să te așteptăm la Iași, iubite domnule Brătescu ? E mare lucru să te sui în tren și să stai aici măcar o zi ?

În orice caz, tot o să te văd eu odată — la Cameră, în București, unde am de gînd să mă duc pentru a consulta pe d-rul Marinescu.

Din carnetul unui jurat *, care e admirabil, a fost reprodus în *Gazeta Transilvaniei.* În *Școala română* din Cernăuți a fost tipărită o scurtă apreciare elogioasă a operei d-tale.

Scrie-mi *imediat, definitiv,* să scoatem „ediția a II-a“ pentru Academie ? Am păstrat 40 volume în acest scop — la care să adăogăm o schiță nouă și coperta.

Volumul e epuizat : trebuie să-l tipărim din nou. Am cam întîrziat din cauza crizei financiare de care ți-am vorbit.

Cu dragoste, al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (39)/II

28

[Octombrie 1907]

Iubite domnule Brătescu,

Iartă-mă că-ți mulțumesc așa de tîrziu pentru marea plăcere ce mi-ai făcut trimițîndu-mi fotografia d-tale **. Acum mai aștept *nuvela* !

---

* Mai întîi în *Viața românească,* nr. 8, 1907.

** Cu scrisoarea din 3 oct. 1907. Vezi scrisoarea 33, în *op. cit*, II, p. 76.

Relativ la editarea volumului d-tale, iată ce s-a hotărît (dacă voi putea să exprim bine aceste afaceri în care nu mă prea pricep) : scoatem ediția a II-a *numai* a volumului celuilalt, fără *nici un adaos*, ca să rămînă toate celelalte bucăți pentru un alt volum. Îl vom scoate, probabil, în 3000 de exemplare, nu 2.000, pentru ca să nu se epuizeze degrabă. Cîștigul va fi al d-tale tot, afară de 10%, care va reprezenta procentul banilor ce împrumutăm pentru tipar și hîrtie, căci noi lucrăm cu credit. Apoi, dacă volumul trecut (ediția I) va lăsa vreun deficit, se va acoperi tot de aici. (Mai sînt de încasat vreo 600 de fr. de la primul volum ; probabil 100-200 fr. nu-i vom încasa, unii librari fiind necinstiți.) Așadar : după ce vom scoate cheltuiala tipăririi, tot cîștigul (minus 10% și minus 100-200 fr. probabil, deficitul primului) va fi al d-tale. Dacă prima ediție de 2.000 exemplare ți-a adus 1.400 fr. — această a doua ediție probabil îți va aduce mai mult, dacă o vom scoate în 3.000 exemplare (și vom scoate 3.000 dacă ne vom convinge că trebuiesc). Însă cîștigul d-tale nu-l vei încasa decît după ce revista își va scoate cheltuiala și va plăti datoria.

Toate acestea le-a hotărît „directorul“ și sper că ți le-am relatat exact și clar. D-ta răspunde dacă-ți convine și mai scrie-mi ce *reforme* ai dori față cu prima ediție. Noi vom căuta ca litera să fie mai frumoasă și coperta mai estetică.

Aștept cu nerăbdare nuvela — un mare plic de la d-ta. Odată, cînd mi-ai trimis un articol de Lacrițianu (îmi pare), ce decepție am avut ! Căci plicul era respectabil și eram sigur că el conține o mare nuvelă !

De venirea d-tale la Iași am pierdut orice nădejde. Probabil ne vom vedea la București, unde am de gînd să mă duc să consult vreun doctor „mare“.

Cu multă dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (20)/II

29

[1908]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Te anunț că, pentru a echilibra bugetul nostru, zdruncinat de unele prostii făcute anul trecut, am hotărît să reducem cu 20% onorariile.

Îți scriu, ca să nu crezi în vreun gînd de depreciare din partea noastră.

Vrai ortografia academică și cu *accente (făcù, basmà* etc.) ? Îmi pare urîtă această mișunare de accente inutile.

Scrie-mi în privința asta, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (10)/II

30

[1908]

Iubite domnule Brătescu,

Iartă-mă, iartă-mă că nu ți-am răspuns. Sînt vinovat. Ai primit volumele. Și conștiința mea, în asemenea cazuri destul de sensibilă, îmi spune că nu e deloc vreo „pehlivănie“ în afacerea asta.

Ce mai faci ? Am văzut că ați pus alt candidat la colegiul II ! Pentru ce ?

N-am văzut pe Botez decît foarte rar și în împrejurări cînd nu puteam vorbi. Dar sînt sigur că cererea d-tale nu ți-a fost îndeplinită *, căci știu că la administrația noastră criza se simte teribil. Sîntem în primejdie (asta o spun numai pentru d-ta).

N-ai mai scris nimic ?

Salutări frățești, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (25)/II

31

Mănăstirea Neamț 26 iulie [1908]

Iubite domnule Brătescu,

Iartă-mă că nu ți-am scris mai curînd. Acest lucru m-a chinuit mult, căci știu ce însemnătate au scrisorile în împrejurările în care ești d-ta.

---

* Din scrisoarea lui Brătescu-Voinești de la 6 iulie 1908 rezultă că a primit banii prin Iancu Botez. Vezi scrisoarea 39, în *op. cit.*, II, p. 82-83.

Dar am fost ocupat, obosit și enervat în așa grad, că n-am putut să-ți scriu mai mult și nu voiam să-ți trimit numai cîteva rînduri pe o carte poștală.

Am venit la mănăstire de cîteva zile numai. Am stat în Iași să fac niște cursuri de vară, însărcinat de ministeр, împreună cu alți profesori. Cursurile au fost organizate mai mult pentru bucovineni, dar au venit puțini. În schimb, au fost frecventate de ieșeni. Am avut vreo 60 de ascultători. Am vorbit 20 de ceasuri, în 11 zile, despre „poeții de la 1840 încoace". În loc să viu să mă odihnesc, a trebuit, pe o căldură colosală, într-o sală ca o baie, să vorbesc despre... poeți ! N-am putut refuza lui Haret acest serviciu, ca să nu-l supăr, din mai multe cauze. Iorga, care face și el cursuri la Văleni, ne-a înjurat, în ziarul său, toată luna : pe noi, pe bucovineni, pe Haret etc. ! Curioasă psihologie are omul acesta ! Și nici nu știe să-și ascundă ciuda cînd manifestarea ei îl poate face ridicol.

Voi trimite la Iași adresa d-tale ca să-ți trimită numărul de iulie. Dacă nu vei mai fi pe acolo, nu face nimic. Am cetit și recetit de mai multe ori bucata d-tale, care îmi place foarte mult. E una dintre cele mai frumoase. E artă pură. Te-a costat multă muncă ? Ți-a luat multă vreme ? Dacă nu, atunci de ce scrii așa de rar ? Gîndește-te ce fericite momente vei produce peste cîteva zile la toți cetitorii din țară, care pricep o bucată ca aceasta. În privința lui Delavrancea *, ai perfectă dreptate. Eu am avut exact aceeași impresie ca și d-ta. I-am găsit același defect.

— Chipul cum d-ta exprimi impresia d-tale m-a făcut să mă gîndesc ce excelent „recenzent" ai fi d-ta !... Ce păcat că nu trăiești în același oraș cu *V. r.* ! Ce rol mare ai avea ! Ce ajutor ne-ai da ! Și, pe de altă parte, cum te-am sili noi să scrii ! Ori ai produce un volum pe an, ori m-ai asasina — așa m-aș ține de d-ta.

Te rog scrie-mi despre sănătatea d-tale. Stupid lucru e boala, aceasta o știu eu bine prin mine însumi. Vrîsta la care am ajuns noi e legată cu aceste „mici mizerii" foarte mari. Și cum nu știam să prețuiesc vrîsta tînără și să mă folosesc de ea !

---

* Brătescu-Voinești pomenește de Delavrancea *(Stăpînea odată...)* în scrisoarea din 6 iulie 1908, *op. cit.*

Mi-ai scris că durerile fizice sînt inutile. Eu, care am adesea teribile nevralgii, care mă fac să nu dorm nopți de-a rîndul, găsesc că tot au un folos : te deprind să rabzi și te fac să privești viața altfel și, nu știu cum, să te detașezi de ea și să o pricepi dintr-un nou punct de vedere. Așa încît, dacă nu-ți pot servi ca material de artă, să-ți servească la schimbarea punctului de vedere din care privești viața și — poate — la adîncirea vieții. Dar, poate, la un idealist ca d-ta, efectul durerilor fizice nu e acesta. Pe mine, ele mă fac să concep pe oameni ca pe niște biete cantități de materie prin care trec legile naturii, fără nici o păsare de soarta acestor cîteva kg. de materie, în care a răsărit, din întîmplare, lumina conștiinței.

A apărut *Caleidoscopul lui A. Mirea.* Multă fineță și fantezie și o știință perfectă a formei. E un artist desăvîrșit acest Mirea. Păcat că n-are o convingere, o concepție asupra vieții. D-tale îți place Anatole France, autorul pe care-l gust eu mai mult ?

Știu că un Tolstoi ori Maupassant redau mai bine viața. Dar punctul de vedere din care privește A. France mă face să-l prefer tuturora.

Salutări frățești și multă, multă sănătate, *G. Ibrăileanu.*

32

[Mănăstirea Neamț, august 1910]

Iubite domnule Brătescu,

Am primit scrisoarea d-tale, tocmai cînd mă *căzneam* să-ți scriu. Acesta e cuvîntul adevărat, căci de vreo 2 săptămîni tot doream să-ți scriu și amînam... „Eu sînt bolnav“, vorba lui Ion din *Năpasta.* Nu sînt ca el, nebun, dar sînt epuizat nervozicește. Fără asta, e ! „Ce om aș fi fost“, cum zice Dragomir din aceeași *Năpastă.* (Nu știu ce m-a apucat azi să vorbesc în citații ! Și de ce din *Năpasta ?* Știu eu ?)

Te-a impresionat Iașul * ! Noi ne-am deprins, ai dreptate. Pe noi ne miră curățenia — ca o excepție. Noțiunea

---

* Într-o scrisoare din 20 august 1910, Brătescu-Voinești îl înștiințează că a fost la Iași (scrisoarea 46, în *op. cit.*, p. 88.

noastră de „oraș“ e colorată de imaginea Iașului. Te întrebi care-i explicația murdăriei. Mi se pare simplă. Orient. Foastă capitală. Orientul e murdar și tembel, e lipsa de conștiință — a autorităților și imbecilitatea cetățenilor. Evreii, după o mie de ani de ghetto murdar, și fiind și săraci... Iar, ca fostă capitală, Iașul e un oraș mort — *mare* și *sărac*, prea mare pentru bugetul lui, alimentat de contribuții sărace. Viața s-a retras din el, ca un organism din care s-a scurs sîngele — și, anemic în totul, e lipsit cu totul de sînge la periferii, se răcește.

I-ar trebui un buget de 5 ori mai mare, alungarea evreilor și înlocuirea lor cu români, — și consiliu comunal și primari aduși din Germania. Și încă ceva : cetățeni luminați, nu urmași de raiale turcești.

Și ce frumos, totuși, e Iașul ! Și nu teatrul și celelalte, ci casele boierești, zidurile vechi, unele străzi tăcute, împrejurimile, amintirile.

Aici sînt zidurile din *Satira I* a lui Eminescu.

Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare —

Să le vezi, primăvara, pe lună ! Un fel de *Bruges la Morte*.

Cînd vine *nuvela ?* Dar să nu crezi că cu o nuvelă, chiar ca *Pană Trăsnea*, ai un volum. Ce puțin scrii d-ta. Ce păcat ! Cînd ai scrie jumătate — un sfert măcar ca Gîrleanu. Apropos : am auzit că-ți place acest nuvelist. Mie nu-mi place. N-am nimic cu el, nu-l cunosc. Dar din primul nostru număr ne-am spus părerea asupra lui. El zice că-l „persecut“ *eu* (! ! !) Dar de mult nici nu-l mai cetesc. Nu-mi place, ce să fac ! N-am găsit un rînd care să-mi meargă la inimă. Un rînd, *unul numai*, ca : „Aveți și ghețărie ?“ al d-tale.

Miercuri poate plec la Iași. Cînd vii ? Dacă vrai să vii la mănăstire, te-aș aștepta. În acest scop telegrafiază-mi. Dacă nu, la Iași. Tare doresc un manuscris de la d-ta, pot spune aproape sigur, ești primul nostru scriitor.

Salutări prietenești, *G. Ib[răileanu].*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (16)/II

Scrisoare publicată întîi în Convorbiri literare, *1941, nr. 8-10, p. 1176-1177.*

33

[Dec. 1909 — ian. 1910]

Iubite domnule Brătescu,

Iartă-mă că nu ți-am răspuns. Am fost foarte necăjit, foarte obosit, foarte ocupat — cu revista, cu... politica („Scrisorile“ *), cu afaceri profesionale etc.

Ți-am făcut eu corectura. *Cred* că e fără cusur, deși mă îndoiesc, căci foarte rar am izbutit să corectez ceva perfect. *Scrisorile* ** sînt admirabile. Ceea ce caracterizează arta d-tale e mai cu samă faptul că nu se poate să te cetească cineva fără să te iubească. Dar păcat că sînt atît de puține — scrisorile ! Puteai să scrii mult mai multe, căci „procedeul“ acesta îți dă o mare libertate în alegerea subiectelor și varietatea lor. Pune-te pe lucru, iubite domnule Brătescu, ca să ai material pentru al doilea volum, căci n-ai încă. Sub forma aceasta de *scrisori*, ai fi putut spune atîtea lucruri : amintiri, tipuri, schițe, cugetări... Știi că scrisorile d-tale m-au făcut într-un moment să mă gîndesc : „De ce n-aș încerca și eu ?“ Că am atîta viață în urmă ! Dar apoi m-am gîndit : *Ne sutor...* ***

Cu alegerile ai văzut ce am pățit. Stăm prost, pentru că, între alte cauze, noi ne purtăm „englezește“, iar adversarii, vai ! nici nu-ți poți face idee : Bădărău cumpără, *amenință* cu pîrjolul cînd va veni la putere, făgăduiește *totul :* legi favorabile pensionarilor, profesorilor — tuturor orășenilor, e ceva grozav ! Iar junimiștii, „asanatorii“, au cheltuit zeci de mii de franci, au dat cîte 500 de fr. pe un vot. Un om al lui Marghiloman s-a adresat tatălui unui *colaborator* al revistei noastre, ca să-l cumpere cu bani, pentru a cîștiga votul colaboratorului nostru — un băiat tînăr, cu un suflet cristalin, unul din cei mai curați tineri ce-am văzut în viața mea. Închipuiește-ți că tatăl

---

* E vorba desigur de „scrisorile“ lui G. Ibrăileanu către Gherea, prima din 19 dec. 1909, a doua din 11 ian. 1910, a treia din 13 ian. 1910. Vezi în legătură cu acestea vol. IV din *Opere*, G. Ibrăileanu, p. 284-306 și notele.

** Scrisorile lui *Mișu Grecescu, Viața românească*, nr. 12, 1909. 1909.

*** *Ne sutor ultra crepidam“ (Cismarule, nu peste sandală* sau *nu vorbi de lucruri pe care nu le pricepi).*

ar fi intrat în combinație, că băiatul s-ar fi lovit de lucrul împlinit : că tatăl său a luat bani ! Ar fi urmat poate chiar o sinucidere ! Ce subiecte de tragedie poate crea Marghiloman cu milioanele lui ! Cum ne disprețuiesc pe noi, cei săraci, acești indivizi ! Și să-l fi auzit, în aceeași zi, la întrunire : „caracter", „moralitate", „asanarea moravurilor", „idealul național" ! E grețos peste măsură !

Dar „naționaliștii" lui Iorga—Cuza ? ? Manicatide e prieten cu ei, e președintele ligei, Iorga l-a revendicat că e al lui... și naționaliștii au votat *contra* lui Manicatide !... Și ce zici de acest oraș, care are o faimă atît de „antisemită" și care, la vot, alege pe un takist ?

Toți foștii studenți ai lui Cuza, actualmente licențiați, toți sînt takiști ! Ce zici ? Și lucrul e ușor de explicat : Cuza nu le face nici o educație sufletească — și indivizii dau de greul vieții, se aruncă, în chip natural, acolo unde se promite marea cu sarea !

Ce mai faci ? Cînd vii la Iași — știi că vii de vreo trei ani ? Ce mai gîndești despre atîtea lucruri care se petrec ?

Cu dragoste frățească, al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

34

[Septembrie-octombrie 1910]

Iubite domnule Brătescu,

Mulțumesc mult pentru frumoasa schiță. Îmi cei părerea mea. O spun scurt : poartă marca „Brătescu-Voinești". E foarte frumoasă, iubite domnule Brătescu, și vei stoarce lacrimi multora cu aceste numai 2 pagini de tipar. Va apare în numărul viitor (octombrie *), căci acest număr e zețuit până la rubrici.

Aștept cu... răbdare „documentele" făgăduite. Dacă poți trimite odată mai multe. Eu le voi pune cîte unul pe număr.

---

* În octombrie 1910 apare schița *Privighetoarea.*

Răspund la întrebarea d-tale *. T.P. sînt eu. Azim Abebulah e Sanielevici. Tot el e și autorul *Intelectualului în provincie* și al *Gentlemanului funebru.*

Nu ai de gînd să vii pe aici ?

Cu dragoste frățească, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (32)/II

35

M-rea Neamțului, 20 iulie [1911]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Am venit aici de 2 săptămîni și-n fiecare zi mă scol cu gîndul să-ți scriu — și nu mă pot hotărî.

Sînt foarte obosit (m-am retras pentru trei luni de la *V. r.)* și apoi am un mare defect : genul epistolar e cel mai greu, pentru mine, din toate genurile la care m-am dedat pînă acuma. Ca și Renan (cu care nu samăn decît numai în această privință !), sînt foarte stîngaci în relațiile personale, din care fac parte și scrisorile. Între oamenii sau cu oamenii pe care nu-i cunosc de mulți ani și cu care n-am avut „comerciu" lung, mă simt imbecil, vorbesc lucruri de pe lumea cealaltă, conștient că spun prostii și mă fac de rîs. Scrisorile, după ce le scriu, îmi fac impresia unor lucrări dizgrațioase și le dau la cutie cu un penibil sentiment că am comis un lucru ireparabil. Noroc că nu sînt un personaj ale cărui scrisori să devină odată publice. Nu-i vorba, că ele n-ar avea ce compromite, căci nu sînt cu mult mai prejos de lucrările pe care le public — un fel de scrisori deschise, unde, pe lîngă lipsa talentului, a răgazului de a gîndi și compune, se amestecă aceeași jenă față cu publicul de care mă desparte o prăpastie, sentimentul datorit probabil amorului propriu, timidității, autoanalizei și nesociabilității mele.

Dar destul cu această psihologie puțin interesantă !

Să vorbim de volumul d-tale. Mi-ai scris la Iași că voiești să-mi trimiți două bucăți pentru volum, nepu-

* Brătescu-Voinești întreabă cine e T. P. în scrisoarea din 22 sept. 1910. Vezi scrisoarea 47, în *op. cit.*, II, p. 89-90.

blicate în *V. r.* Dar era vorba ca volumul să se tipărească la București, sub supravegherea d-tale. Atunci pentru ce să-mi trimiți mie bucățile ?

Nu mi-ai scris ce-ai hotărît definitiv cu volumul. Spuneai că vrei să-l tipărești în vacanță. Te-ai răzgîndit ? Te rog scrie-mi ce-ai hotărît. Dacă-l dai la tipar, scrie-mi, ca să fac cunoscut administrației, care e la Mangalia, în persoana lui M. Carp (Botez e la Londra), căci va trebui de aranjat cu hîrtia și cu tipografia.

Acum, în privința lui Russo. Cînd isprăvești de tradus *Iașii în 1840 ?* Ai văzut că Sadoveanu a tradus altă bucată. Am crezut că e bine de asociat la numele lui Russo numele celor doi dintîi prozatori actuali. Ar trebui să scriu un articol, din care să se vadă importanța acestor două bucăți ; date fiind împrejurările și vremea cînd au fost scrise. Dar nu pot face nimic. Voi vedea, poate voi căpăta minimul de energie necesară pentru acest lucru.

Traducerea trimite-mi-o mie aici, la mănăstire. * Dacă voi avea oarecare propuneri, cred că-mi vei permite să ți le aduc la cunoștință. Așa am făcut și cu Sadoveanu, care în 3-4 locuri s-a folosit de observațiile mele, sau, mai just : de îndoielile mele.

Ce mai faci cu *Faustul* d-tale ? N-a mai dat vreo mlădiță pe care s-o trimiți lui Stere, care a rămas la Iași să conducă revista ?

Stai toată vara la Tîrgoviște ?

Aici nu mai e decît Pătrășcanu. Te rog scrie-mi o scrisoare mai lungă, dacă ai vreme. Vei face o faptă bună, o binefacere, căci sînt cam trist și, de ce să nu spun ? cam descurajat. Iluziile scad mereu și crește — în cazul cel mai bun — resemnarea. Probabil însă că văd lucrurile cu ochii obosiți ai unui neurastenic. În sfîrșit.

Așadar, scrie-mi despre volumul d-tale, despre *Iașii în 1840* și despre d-ta.

Cu dragoste frățească, al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (44)/II

---

* În scrisoarea din 23 august 1913, Brătescu-Voinești spune că nu se simte în stare să facă traducerea. Vezi scrisoarea 59, în *op. cit.*, p. 100.

36

[Decembrie 1911]

De mult n-ai mai dat nimic bătrînei *V. r.* — d-ta unul din vechea gardă! Dacă ai puterea să ne trimiţi ceva pînă la 1-5 ianuarie, ne-ai face un serviciu imens. Primul număr al anului are întotdeauna mare însemnătate pentru... „abonaţi", căci la 1 se abonează şi se dezabonează oamenii. Cred că d-ta pricepi importanţa acestei reviste şi nu ţi-i indiferentă soarta ei. O ducem cu sacrificii *enorme* de muncă, de grijă, de preocupare (aceste două din urmă sînt mai obositoare decît totul). Izolaţi, loviţi din toate părţile, indiferenţi şi pentru amicii politici (adică ei indiferenţi pentru noi), situaţia noastră e foarte grea.. Dar ajunge cu lamentaţiile!

Ce mai faci? Unde ai ajuns cu romanul? Cînd îl isprăveşti? M-am gîndit mult la cele ce mi-ai spus, aici, în Iaşi. Va fi o operă capitală. Desigur că d-ta ştii mai bine meşteşugul decît mine, dar îmi permit să-ţi spun un lucru. Teoriile pe care le dezvolţi cer multă viaţă concretă (vreau să spun că trebuie incidente vii, zugrăvirea de tipuri, dialoguri vii etc.) ca romanul să nu fie prea teoretic, prea expunere de principii. Am cetit romane de scriitori însemnaţi, în care teoria înăbuşa viaţa. Dar mă gîndesc că d-ta la Iaşi, la Otelul Traian, te puseseşi aşa de bine în pielea eroului, şi eroul era aşa de viu, că, într-un moment, cum eram şi foarte obosit, m-ai derutat. Vorbea *el* — şi eu credeam că vorbeşti d-ta. La o întrebare a lui (foarte naturală) eu am crezut că d-ta mă întrebi pe mine — şi am răspuns nu ştiu ce prostie monosilabică.

Piesa lui Petrovici n-a plăcut aci. Am văzut-o şi eu. Îmi pare slabă. Să văd ce vei spune d-ta cînd *vei vedea-o*. O piesă *se joacă* şi *se vede*, nu *se ceteşte*. O piesă *cetită* devine *nuvelă* (povestirea unor lucruri *întîmplate*). *Acţiunea* dramatică e o acţiune *prezentă* şi *văzută*. Şi eu m-am înşelat uneori la cetire. Cînd eram în comitetul teatral, am făcut să se joace frumoasa comedie *D-ale carnavalului*. E imposibil pe scenă. Nu s-a mai reluat. Dar am devenit grozav de didactic...

Dar piesa lui Petrovici îmi pare că are şi defecte de psihologie. Şi-i găsesc şi alte multe defecte. Poate mă înşel ? Dar n-a plăcut la nimene.

Îţi urez sărbători fericite şi te rog să primeşti salutările mele cele mai afectuoase,

G. Ibrăileanu.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (50)/II

Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voineşti din 27 noiembrie 1911, în care se vorbeşte de romanul Mache Dumbrăveanu *şi de piesa lui I. Petrovici* O sărutare. *Vezi scrisoarea nr. 60, în* op. cit., *II, p. 101.*

37

[Data poştei : Iaşi, 29 februarie 1912]

Iubite domnule Brătescu,

Am primit în acest moment scrisoarea d-tale.

Îţi răspund imediat, în acelaşi zgomot al redacţiei. Acum nu pot discuta cele ce spui. Dealtmintrelea, cred că trebuie să aştept scrisorile. Simt însă că n-am să fiu de acord cu d-ta în chestia asta *(numai* în asta). Şi nici n-am să-ţi pot *arăta* prin vorbe punctul de vedere din care mă pun eu (împreună cu aşa de mulţi).

Eu cred în evoluţie în ştiinţă. Cred, ca şi d-ta, că scopul omenirii e ştiinţa, cred în bine — în toate ; şi asta se-mpacă perfect cu concepţia mea a raportului dintre mine şi... non-mine. Cred în cunoştinţă ca şi d-ta. Deosebirea e că eu am altă *teorie* a cunoştinţei, d-ta alta. Am scris eu că sînt împotriva metafizicii ? Atunci am scris ceva de care nu-s convins. Dar cred că n-am vorbit de mine, ci de concluzia *Raţiunii pure* a lui Kant — care, *şi el,* are *Raţiunea practică* şi *Judecata,* porţi larg deschise spre metafizică.

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Îmi iau concediu pe două luni de la revistă. Dar stau în Iaşi şi voi veni pe la redacţie. Scrie-mi ce vreai ca şi până acuma.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (8)/II

Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voineşti din 28 dec. 1911. Vezi scrisoarea 61, în op. *cit., p. 101-102.*

38

[Ianuarie, 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Îți răspund acuma repede, și numai într-o chestie. Volumul îl scoatem noi acum. Iartă-ne că am întîrziat. Peste cîteva zile îl punem sub tipar. Nu știm ce-are să iasă, dar sperăm că, din vînzare, să-ți mai putem da 600 fr. măcar.

N-am fi avut nimic împotriva editării la Flacăra. Dar e păcat să scoți d-ta un volum care e un număr dintr-o serie. Îmi pare ceva cam de broșură. Apoi, e mai frumos să apari în aceeași editură — volumele, ambele, fiind la fel ca exterior. Așa fac toți scriitorii însemnați. Renan se mîndrește undeva că a scris la o singură revistă, la un singur ziar și a tipărit la un singur editor.

Nu știu dacă primești argumentarea mea și *concluzia* mea. Dacă nu, telegrafiază-mi. Eu cred că și cîștigul (ce cuvînt !) va fi mai mare, căci noi punem prețul mai mare (2 fr., nu 1,25).

Să-mi trimiți imediat ce ai publicat aiurea.

Cred că n-ar fi rău să tipărim cu ortografia academică — ca să poți pune volumul la premiu. E bine să faci asta. Cred că te va premia. În orice caz, scrie-mi și în privința asta.

Încă o dată : dacă vreai mai bine editura Flacăra, telegrafiază-mi.

Am cetit cu o adevărată displăcere stupiditățile lui D.Z. Nu e nici odios, e murdar. „Statul" lui e partidul lui și clasa lui. Acesta e cîntecul tuturor reacționarilor. Și e un reacționar mai mult de poză. Înțeleg pe Nicu Filipescu — dar Duiliu Zamfirescu ! Mi-a plăcut grozav ce i-ai răspuns. Dar am uitat un lucru : în una din bucățile lui Sadoveanu e atacat D.Z. Și astfel D.Z. devine și ridicul. Dar iartă-mă că-ți scriu așa de brutal. În fond, *je m'en archifiche* de dînsul. Așa sînt eu, condeiul mă ia înainte.

Stere e încă în Ardeal. Am să-ți scriu în curînd cîteva considerații în privința ultimei părți din scrisoarea d-tale. Altădată m-am ocupat mult cu aceste chestii de filozofie. Dar e mult de atunci ; vreo 12 ani. Abia îmi aduc aminte cîte ceva.

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (37)/II
Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 23 ian. 1912. Vezi op. cit., *p. 102-104.*

39

[Data poștei : 17 febr. 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Trimite ordinea în care trebuie să tipărim nuvelele în volum.

Am văzut că ții o conferință la Ateneul de acolo. Nu e publicabilă în *V. r.* ca articol, ori cronică, ori „margine" ?

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.* *

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (7)/II

40

[Data poștei : Iași, 9 martie 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Te rog cetește răspunsul *Flacărei* și, trecînd peste logica în care răspunde la cele ce-am scris noi, admiră injuriile *personale* ce mi le aduce pe tema originei mele. Bagă de samă că domnii de acolo se dedau și la scatografie.

Îți scriu aceasta, ca să-ți atrag atenția asupra moravurilor literare ale unor „scriitori" de la noi.

Salutări prietenești, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (9)/II

---

* Vezi scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 9 febr. 1912. Vezi scrisoarea 65, în *op. cit.*, p. 108.

41

[Data poștei : Iași, 9 martie 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Scrisoarea d-tale * mi-a făcut mare plăcere. Nu pentru că *Flacăra* m-a înjurat pe mine în mod stupid (sînt așa de deprins cu lucrurile acestea !), ci pentru că am văzut încă o dată că d-ta ești un *om* — și mie mi-e așa de sete de oameni ! Și sînt așa de recunoscător celor ce sînt *oameni !* Avînd o predispoziție naturală spre mizantropie (care e o stupiditate), cei care mă opresc să nu mă duc pănă-n fund, pe panta asta, sînt marii mei binefăcători.

Cu drag, *G. I.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (11)/II

42

[Înainte de 18 aprilie 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Am să-ți propun un lucru foarte curios. O propunere de a face o manifestație... spontanee. Iată despre ce e vorba. Aci se dă *marți sară la ora 7* un banchet monstru (iau parte toate partidele etc.) în onoarea lui Vaida, Goga și Stere — pentru împăcarea de care știi. Scopul manifestației e acesta : să se arate ardelenilor că românii din Regat pun un mare preț pe împăcarea ardelenilor, împăcare definitivă, pe toată linia. Te rog dar, marți ziua, *cum primești această scrisoare,* trimite o telegramă pe adresa : *C. Stere, Iași,* ca să adaogi și numele d-tale la manifestarea asta.

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Cred că înțelegi că nu e vorba să ne facem nouă reclamă.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (30)/II

---

* Scrisoare din 27 febr. 1912, scrisoarea 68, *op. cit.*, p. 111. Vezi și scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 7 sept. 1912, *Ibidem,* p. 119.

43

Iunie [1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Iată cum stai.

Ai un volum (cu litera și felul de tipar ca cel din *În lumea dreptății)* de 160 pagini *.

Tipărit, ca volumele lui Sadoveanu la Minerva, ai *180 pagini* de text. Mai punînd cîte 2 pagini albe între fiecare nuvelă (adică o filă, care are pe prima pagină titlul nuvelei și verso alb, mai cîștigi *26* pagini. Mai pune vreo *10* pagini, ce-ar rezulta din bucățile de pagini, albe, de la începutul și, eventual, sfîrșitul nuvelelor, ai, în total *216 pagini, ca în volumele lui Sadoveanu.* Mai pune încă cuperțile (4 pagini) = *220*, deci un număr suficient.

Hîrtia, acuma. Cu cît e mai bună, cu atîta e mai scumpă, deci cu atîta cîștigul d-tale e mai mic.

Volumul îl scoatem noi, în aceleași condiții ca și *În lumea dreptății,* adică : tot cîștigul al d-tale.

Dar e vorba *cînd ? !*

Sezonul bun e toamna.

Toamna e și Pătrășcanu în București, și cred să-l scoatem la București (literă frumoasă etc.), unde te va ajuta Pătrășcanu, care s-a deprins de la tipărirea volumului lui.

Vei alege d-ta hîrtia la București (la depozitul de hîrtie), vei hotărî și noi o vom cumpăra și trimite la Socec. La Socec vei alege litera (trebuie să fie *cicero*, adică mare, ca a lui Sadoveanu), și vom plăti noi tiparul.

Astea le vei face, condus de Pătrășcanu (Aleea Blanc, A 58, București).

Dar, încă o dată ; astea la toamnă, *cred,* din cauza sezonului și a prezenței lui Pătrășcanu (care, vara, e la mănăstirea Neamțului).

Dacă ai nevoie de bani (iartă-mi atîta proză !), scrie-ne și-ți vom avansa, pe socoteala volumului, cît vom avea **.

Te rog scrie-mi ce zici ?

---

* Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 7 iunie 1912. Vezi scrisoarea 73, în *op. cit.*, p. 113-114.

** Brătescu-Voinești răspunde la 27 iunie 1912. Vezi scrisoarea 74, în *op. cit.*, p. 114.

La m-rea Neamț, cu automobilul (planul nostru !), s-a dus. Nu vrea Stere.

Multe salutări prietenești, *G. Ibrăileanu.*

Iartă-mi stilul și caligrafia acestei scrisori. Sînt în redacție, unde e zgomot și unde-s întrerupt necontenit.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (23)/II

44

[Febr. 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Îți scriu (iarăși !) pe fugă, în vacarmul redacției.

Volumul va apare cu literă mai mare, pagina cu margine mai mare, hîrtia mai groasă — așa cum voiești d-ta. (Volumul cellalt avea hîrtie foarte bună, doar subțire.)

Titlul cred c-ar fi mai nemerit: *Întuneric și lumină.* Scrie-mi repede, dacă și d-ta vreai să te oprești asupra lui *.

De cîte ori am făcut și eu socotelile ce ai făcut d-ta ! Sînt volume în franțuzește, de 7,50 fr., format ca revista noastră, gros cît trei numere de revistă de-a noastră — care nu conțin mai mult decît volumul d-tale. Ei au *hîrtie.* Noi nu avem. Avem ce vreau să fabrice Letea și celelalte. Și scumpă oribil. Și *niciodată* bună. Străinii au hîrtie groasă, poroasă, ușoară, dulce la pipăit, frumos colorată etc., de care noi nu avem, să dăm 1.000 fr. pe coală. Și nici nu putem comanda din străinătate, căci sistemul protecționist o împiedică.

Dar sperăm că volumul acesta, al doilea, va fi cît se poate de frumos în România.

Litera e acum comandată.

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (26)/II

---

* Brătescu-Voinești se declară de acord. Vezi scrisoarea din 9 febr. 1912, în *op. cit.*, p. 108.

45

[Febr. 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Scrisoarea d-tale este foarte frumoasă *. Mie îmi place mult genul acesta — și cred că și cetitorilor. Și e și o noutate în publicistica noastră.

Acum, dacă e vorba de idei, nu mă prea împac cu d-ta. Mai întăi ridiculizezi (și așa de bine și de viu !) un întreg sistem filozofic, sistemul filozofic al celor mai cu autoritate dintre gînditorii de azi. D-ta combați *serios* acest sistem, și totuși, pui în gura reprezentantului lui, a lui Zarzara, lucruri pe care un filozof serios nu le-ar spune. Zarzara te învinuiește că nu pricepi „terminologia filozofică". El ar trebui să-ți spună că n-ai suferit acea *criză* necesară, ca să te pui într-o anumită stare de imaginație intelectuală pentru a vedea că filozofia kantistă și neokantistă nu e o nebunie. Eu cred că un *artist* ca d-ta, din cap pănă-n picioare artist, nici nu poți trece prin acea criză, căci d-ta judeci așa de admirabil cu imagini ! (Desigur, vei rîde : în loc de „terminologia", vei pune „criza" de care vorbesc eu !)

Gîndește-te un lucru : un pumn zdravăn, dat în ochi, produce lumină (vezi... stele verzi). Asta nu dovedește oare că senzațiile sînt un produs specific al unui simț (nervul special, organul și celula cerebrală) ? Oricum, prin orice agent exterior vei face să vibreze un nerv senzorial, vei căpăta același fel de senzații, specifice. Prin urmare, exemplul d-tale cu telefonul nu e valabil. James spune că, dacă nervul optic s-ar duce la ureche și nervul acustic la ochi, am vedea tunetul și am auzi fulgerul.

Ce e în natură nu putem ști. Nu știm faimosul *numen*. Știm fenomenele, *traducerea* numenului. Rămîne că există *ceva*, o cauză a senzațiilor noastre, *materia*. Dar și acel *ceva* — un lucru rezistent, să zicem, greu, ceea ce ciocnește simțurile noastre — oare avem noi dreptul să zicem că există ? Că există ceva ? Să vedem : senzațiile noastre de văz, auz, miros etc. sînt produse de ceva material. Dar „ceva material", extern nouă, ni e dat tot de o senzație :

———.

* Publicată în *Viața românească*, nr. 2, 1912, sub titlul *Scrisoare*.

senzația musculară. Și oare avem noi dreptul să zicem că, pe cînd *celorlalte* senzații nu le corespunde în afară ceva identic cu senzația — *numai* senzației musculare i-ar corespunde ceva identic ?

Odată știam să discut bine aceste lucruri — acum le-am uitat. Nu-ți pot argumenta bine.

Dar urmează de aici vreun scepticism ? Deloc. Cunoașterea *lucrului* în sine ? Dar cine o reclamă, cine o cere ? Tocmai : fiindcă acel lucru în sine (care poate nici nu există) nu-l putem ști, de aceea : afară cu *metafizica*. Dar *fenomenele* le putem cunoaște, putem fi de acord asupra lor (toți cîți cugetăm normal) și ele sînt materialul științei. Ce-mi pasă mie dacă nu văd *numenul*, ci *fenomenul* ? Tratez cu fenomenul, cum utilizez biletele de bancă (cînd le am !), fără să văd aurul din beciurile Băncii, care-s *numenul*... Și, chiar dacă n-ar exista numen, dacă *totul* ar fi o creație a mea — încă, ce-mi pasă ! În lumea practică (știință, morală etc.), totul se petrece ca și cum lucrurile ar fi în realitate, *fără de noi*, așa cum sînt... Dar aici trebuie „criza“, căci, *în realitate*, lumea e chiar așa cum e. Căci adevărul, fiind un concept al minții noastre, un produs al facultății noastre de a cugeta — singurul adevăr omenesc, *lumesc*, e al nostru ! Ce-mi pasă de ce *va fi fiind*, sau *nu va fi fiind*, dincolo de mine... Dar mă-ncurc, n-am vreme să mă gîndesc bine, e zgomot în redacție. Te rog cetește primele pagini din volumul meu *Scriitori și curente* (articolul despre Caragiale). Am atins și eu această chestie, în treacăt, din altă necesitate.

Dar ce au a face astea ? Bucata d-tale e admirabilă. Amestecul de idei și de viață, stilul, vioiciunea... La urma urmei, sînt două moduri de a gîndi, verificate, concretizate. Un singur defect : combați *serios* (ai toate ideile bunului-simț) un tip caraghios. Dar merge și asta. Tipul e un pretext — și așa merge. Tipul e ridiculizarea unei teorii, care te exasperează — și, de asta, merge.

Dar sînt 8 ceasuri și mă așteaptă acasă.

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu*.

P. S. Îmi vine să-mi reiau cărțile de filozofie. Dar unele sînt în englezește — și am făcut stupiditatea să nu cetesc de vreo 10 ani în limba asta — și am uitat-o.

P. P. S. În fond, totul se reduce la o logică, la un sistem al senzațiilor și ideilor noastre. În acest sistem e știința și morala noastră. Nici un loc pentru scepticism. Crearea palatului senzațiilor și ideilor noastre e știința... Ce-mi pasă dacă acestui palat, acestui sistem grandios îi corespunde sau nu ceva care nu mă interesează nici dintr-un punct de vedere.

Dar simt că devin ridicul. D-ta ai cetit desigur pagini strălucite și nu te-au convins. Ești artist — și n-ai suferit criza...

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (45)/II

Răspunsul lui Brătescu-Voinești la 14 febr. 1912, în op. cit., *p. 108-110, scrisoarea nr. 66.*

46

[Martie 1912]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Am primit corectura „scrisorii". Acum îți trimit corectura primei coli. Corectura fiind pe hîrtie proastă și trasă de pe șpalturi (nu din mașină), nu-ți va face o impresie bună. D-ta uită-te însă numai la *literă*, la *mărimea* ei, la mărimea *paginei* etc. Va fi frumos volumul. Îți voi trimite prima coală să vezi cum se prezintă.

Te-mpaci cu literele din titlul nuvelelor ? Nu ți se par prea mari ? Eu cred că-s bine alese. Întâi fuseseră altfel.

Apariția revistei — știu, e o catastrofă *. De vină e tipografia noastră provincială (mică) și colaboratorii așa de răspîndiți în toată lumea și care cer și corecturi. Până și Botez de la Londra cere corecturi. Două numere o dată ar da impresia de slăbire, de *Revistă idealistă*, în sfîrșit, ceva care ar sămăna cu vechiul mod de a face revistă. Ne vom sforța s-o aducem la curent. De-am putea s-o facem până în iunie — ș-apoi să mergem bine !

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (18)/II

---

* Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 22 febr. 1912, scrisoarea 67, în *op. cit.*, p. 110-111.

47

Mănăstirea Neamț, 31 iulie
[data poștei : 1912]

Iubite domnule Brătescu,

Sînt de trei săptămîni aici. Azi iau pentru prima oară condeiul în mînă, ca să-ți scriu d-tale. Am fost și sînt încă într-o stare de prostrație. Munca și emoțiile din vremea cît m-am zbătut pentru catedră m-au doborît. Un fel de victorie *à la* Pyrrhus. Am jucat totul pe o carte. Am chel-tuit cu teza, cu drumuri etc. o mulțime de bani împrumu-tați ; am muncit zi și noapte, „dejunînd“ noaptea pe la 3 prin crîșme, singurele localuri deschise la acea vreme, scriind pănă a doua zi la 10-11, dormind sau *sforțîndu-mă* să dorm pănă la 6 sara — apoi reîncepînd orgia muncii. Am dat doctorat (examen în regulă), am scris un volum în 2 luni, l-am tipărit în 8 zile etc. ! Dar, în sfîrșit, am reușit. Au fost o mie de lucruri care s-au întîmplat să se combine așa ca să reușesc. Unul dacă lipsea, cădea toată clădirea. E prima oară cînd îmi reușește ceva în viață. Dacă aș fi sănătos, aș putea zice că sînt fericit. Lucrul cel mai grav e insomnia. Ca să pot dormi puțin, îmi trebu-iesc condiții extraterestre, ori măcar extrasociale : o liniște, o tăcere, care nu se pot găsi în societățile ome-nești : să înceteze viața împrejurul meu pe o rază de un kilometru ! Nu numai zgomotele, dar ideea că poate să se producă un zgomot mă ține treaz ceasuri întregi ! Dar des-tul cu aceste simptome de degenerare !

Știi care e petrecerea mea aici ? Ziua cetesc Heine, iar sara cetim, cîțiva, *Întuneric și lumină*. Cetim și recetim. Vezi că, dacă nu ți-am scris, în schimb am fost neconte-nit în societatea d-tale. Căpitanul din *Predoslovie*, cum vezi, e un tip frecvent. Ce mare lucru ai face dacă te-ai pune zilele astea și ne-ai trimite o schiță — nouă, tuturor acelora care ne desfătăm cu lacrimile și rîsul d-tale și care sîntem atît de mulți în țara asta !

Scrisoarea d-tale e admirabilă. Dacă în partea finală vei întîlni oameni care să aibă alte păreri — în partea întăia vei fi admirat de orice *intelectual* care (altfel n-ar merita acest nume) și-a pus problema existenței.

Te rog să mă ierți că nu-ți trimit volumul despre Vlahuță *. Nu e gata. Am tipărit 200 pagini (teza de doctorat) și voiesc să mă cetești întreg : vreo 250-260 pagini. Acest rest trebuie să-l scriu de-acum înainte. Am broșat numai 30 exemplare. Goga m-a *forțat* și i-am dat un exemplar. Te rog așteaptă să-l tipăresc întreg. Țin să am părerea d-tale cînd voi fi spus tot ce am de spus. Te previn că nu e faimos : 1) are o alură cam didactică, din cauza destinației lui principale 2) e scris în grabă, nerevăzut, în tot felul de dispoziții — uneori în momente de abrutizare ori de plictis, alteori în clipe de exasperare — și veșnic cu gîndul că trece vremea și pierd... trenul. Și-n adevăr, nici nu l-am isprăvit. I-am pus pe copertă : „Partea I“.

Cerîndu-ți mii de scuze că-ți răspund așa de tîrziu, te rog nu mă pedepsi și scrie-mi ce mai faci, ce mai scrii și ce gînduri mai ai ? Aici e Stere, Pătrășcanu, Carp, Izabela Sadoveanu. Uneori mai avem cîte-un musafir. A fost Codreanu, azi vine Galaction, cred că va veni în curînd Sadoveanu etc. Numai d-ta n-ai fost niciodată pe aici ! Ce fericire ne-ai face să te vedem odată dîndu-te jos din trăsură în fața arhondaricului ! Și, zău, am merita noi acest lucru !

Cu dragoste de frate, al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (12)/II

48

[Ianuarie 1913]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Nu mai amîn răspunsul ca să-ți scriu „mult“, căci mă tem că voi păți ca-ntotdeauna.

M-a întristat mult afacerea cu Murnu **. E bună traducerea, dar eu nu mă prăpădesc deloc după ea. Apoi, e o traducere. Murnu a scris și fără sprijinul lui Homer, și

---

* În scrisoarea din 4 august 1912, Brătescu-Voinești promite să-l citească (vezi scrisoarea 77, în *op. cit.*, p. 117-118).

** Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 15 ian. 1913 (în *ed. cit.*, II, p. 122-123).

a scris mediocru. Avea-vei d-ta soarta lui Caragiale și a celorlalți scriitori mari ? Coșbuc, nici el n-a fost premiat pentru genialele lui *Balade și idile*, ci pentru slaba traducerea lui Virgiliu. Homer... Virgiliu ! Academia, care nu știe nici grecește, nici latinește, care e alcătuită din tot felul de negustori, admiră grozav — de la distanță — clasicismul ! Dar *poate* că se va întîmpla și altfel. Nu fi veșnic *învins*, „inadaptabil“, cum am spus eu cu un termen barbar, *Trebuie* să te miști, în marginile posibilităților morale și estetice. Eu voi vorbi hotărît cu Philippide, Xenopol, Caragiani și Gane (mai e aici Naum, dar e bolnav și apoi nici nu-l cunosc). Ceilalți îmi sînt colegi ori bine cunoscuți. Dar nu știu dacă toți patru votează la acel premiu. Mai e aici Simionescu (geolog). E și el votant ? Dar Poni ? Te rog scrie-mi numele tuturor votanților la acel premiu, data cînd se va pune chestia, numele raportorului etc. Sînt gata să fac scandal pe aici. Scandal discret : discuție cu acești academicieni, pe care-i voi *ataca*, luînd ofensiva, indignîndu-mă la ideea că n-ar fi cu d-ta. Apoi voi pune și pe Stere în arenă. D-ta meriți așa de mult acest premiu, acest premiu e așa de mult al d-tale, încît nu cred că nu ți-l vor da. Dar încă o dată ; mișcă-te și d-ta.

Acum altceva. Îmi dai voie să tipăresc la „Miscellanea“ fragmentul din scrisoarea d-tale despre Haret * *(numai* acel fragment), cu următoarea introducere :

„Ne permitem să dăm moi jos un fragment dintr-o scrisoare a d-lui Brătescu-Voinești, în care colaboratorul nostru vorbește despre Spiru I. Haret“, sau așa ceva (mai bine stilizat). Aș putea spune în notiță că fac o „indiscreție care, sperăm, nu va indispune pe d. Brătescu etc.“

La București, după ce se liniștesc lucrurile (război ori pace), am să vin *sigur*. Am să stau mai mult. Am treabă la Academie. Apoi, la sfîrșitul lui april, cred că am să mă duc iarăși la București. M-au numit într-o comisie. Dar nu știu dacă nu-mi voi da demisia.

Salutări frățești, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (42)/II

---

* În *Viața românească*, nr. 1, 1913.

49

[Data poștei : **Iași, 20 iunie 1913**]

Iubite domnule Brătescu,

Am fost bolnav și acum sînt obosit și incapabil să-mi concentrez gîndirea asupra unui lucru. Iată cauza pentru care nu ți-am scris de atîta vreme. Mă simt foarte vinovat și te rog să mă înțelegi și să mă ierți.

Fariseul * apare mîne. *Scrisoarea* n-am mai tipărit-o. O păstrez. *Fariseul* e foarte bine scris și-mi place cu atîta mai mult, cu cît atingi o chestie mare. În literatura noastră lucrurile *mari* nu există. Scriitorii noștri sînt mărginiți moralmente, tot atîta cît și intelectualicește. Urîtă specie de oameni ! Fără suflet, fără cultură, fără lectură — în micul lor orizon se cred incomensurabili. O buruiană într-o ogradă sterilă ar putea să se creadă un palmier. Ferice de ei ! Eu, care cetesc veșnic scriitori mari — pentru că neavînd vreme și cetind încet, trebuie să cetesc ce e mai bun —, mă simt așa de mic, de infim de mic ! Marii scriitori mă umilesc, mă descurajează și mă fac să iau hotărîrea să nu mai scriu nimic. *Cînd* a scris Renan, *pentru ce* să mai scriu și eu ?

Bineînțeles că, judecînd bine, sentimentul meu e neligitim. Căci trebuie să scriu, sînt dator să scriu, pentru că sînt soldatul unor idei.

Nuvele ca *Fariseul* sînt de o mare însemnătate. Văd un om (autorul) care cugetă și simte omenește și care are ceva mai scump pentru el decît „ecritura“ lui „artistă“. Dar cînd ecritura asta e mînjitura unui agramat din cafenelele bucureștene !

Ai cetit „portretul“ în „chestie personală“ (? !) pe care Anghel îl face Zahelei în *Flacăra ?*

Ai văzut ce rînjituri de gorilă ?

Iată unul care în dosul „ecriturii artiste“ ascunde un suflet de rîndaș ! În ce țară trăim ! Și *Flacăra*, care mărturisește inconștient că a publicat pe Radu Rosetti pentru cetitorii lui, *deși* n-are talent, și că publică murdăria lui Anghel, ca să nu-l piardă dintre colaboratori, deși nu înțelege asemenea polemică !... Ce demagogie literară !

Credeai d-ta că o să fii premiat ? Eu n-am crezut. Afară de Coșbuc pentru *Eneida* (strămoșilor Academiei !), ce

---

* În *Viața românească*, nr. 5, 1913.

scriitor din generația intelectualistă a fost premiat ? Academia te-a trecut în rîndul lui Eminescu, Caragiale, Vlahuță etc. și astfel te-a consacrat scriitor clasic.

Poate că preferai, de la acești imbecili, ceea ce pot da ei *nervus rerum gerendarum ?* Desigur ! Dar ce să faci ? Pe la noi este o vorbă : „Obrazul subțire se ține cu cheltuială multă". Talentul d-tale și caracterul d-tale nu-ți pot da satisfacții materiale. La noi, asta e în ordinea lucrurilor.

Dacă vrai un premiu mare, scrie vreo Filipesciadă, ori vreo epopee a regelui Carol, ori tradu *Odiseia* pe care n-o citește nimene, dar o admiră toți, căci admirația asta le face onoare : sînt versați în cultura clasică și așa mai departe.

Acuma sînt în concediu de la revistă. Și-ți spun drept că mă simt mai bine. M-am săturat de literatura noastră românească. Asta nu mă împiedică să nu te gust pe d-ta și să nu doresc să scrii cît mai des. Cîndva, voi reîncepe și eu. Dar nu știu dacă mă va mai prinde cineva cu „critici" asupra scriitorilor proști.

Cu multă dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (53)/II

Răspuns la scrisoarea lui Brătescu-Voinești din 28 mai 1913, în op. cit., *p. 126, scrisoarea 85.*

50

[1920]

Iubite domnule Brătescu,

Odată cu rolul de secretar de redacție, mi-am reluat și pe acela de pisălog. Așadar, încep și te rog să-mi trimiți o bucată, fără care nu înțeleg cum aș putea să alcătuiesc primul număr al *Vieții românești* *. D-ta știi ce cred eu despre literatura d-tale și prin urmare înțelegi că, pănă nu voi vedea bucata d-tale aici, nu am chef de lucru. Ți-o spun cu primejdia de a mă arăta grosolan. Dar lăsînd la o parte sentimentele mele, cred că ești convins că e bine să existe o mare revistă, care să unească pe toți intelec-

* Brătescu-Voinești trimite la 8 februarie 1920 schița *Rătăcire.* Vezi scrisoarea nr. 88, în ***Scrisori către Ibrăileanu,*** II, p. 133.

tualii, care să ridice steagul liberei gîndiri, care să lupte pentru „mai multă conștiință“, împotriva obscurantismului — și că această revistă are nevoie de literatura d-tale care, prin fiecare rînd, contribuie la realizarea *acestui* program. Zic „program“, în locul altui cuvînt mai bun. Căci de program propriu-zis nu poate fi vorba.

Nu vom etala programe. Programul va rezulta din nuvela d-tale, din articolul cutăruia, din dările de samă despre mișcarea ideilor din lume, din aspirațiile, din poezia lui X etc. În *În lumea dreptății* și-n *Niculăiță Minciună* d-ta ai lucrat pentru bine, pentru lumină, pentru civilizație, pentru mai multă conștiință, tot așa ca și în *Scrisorile împotriva militarismului*.

În sfîrșit, nu-ți mai bat capul și isprăvesc rugîndu-te să-mi faci fericirea de a-mi trimite bucata dorită. Să o dai lui Pătrășcanu ca să mi-o aducă, sau să mi-o trimiți printr-o cale mai sigură decît poșta.

Cu dragoste, al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (42)/II

[Data poștei : Iași, 14 noiembrie 1922]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Pentru ce taci așa de mult — și de demult?

Mi-a spus Stere că te-a văzut la București — altă știre nu mai am despre d-ta. Acum, mă și tem să nu te importunez cu prostiile mele.

Nu ne mai dai nimic? Ce face *Faust?*

Cu dragoste, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (14)/II

[După 1920]

Iubite d[omnu]le Brătescu,

Ce mai faci? E mult de cînd vreau să-ți scriu, dar nu mă pricepeam cum să-ți adresez scrisoarea. Știam că stai la Cameră, dar mi se spunea că stai în Fundătura 11 iunie, și nu înțelegeam ce are a face una cu alta.

Acum am aflat.

Nu știu cum să mă exprim ca să mă înțelegi. Că doresc din suflet, ca secretar al *V.r.*, o bucată de la d-ta, nici vorbă. De ce aș ascunde acest sentiment egoșit ? Dar mai e ceva poate tot egoist. Pentru ce *taci* ? Pentru ce nu mai scrii ? Cum ? Generația noastră s-a isprăvit ? Eu sînt etern cvasibolnav (nu de ipohondria pe care o știi, ci de stupida neurastenie). Dar d-ta ! Și d-ta scrii mai puțin decît mine. Ultima bucată a d-tale din *V.r.* era tot atît de vie ca și bucățile d-tale de acum zece ani. * Așadar, nu te-ai „ramolisit". Atuhci de ce taci ? Știu, literatura nu e mai mult decît literatură. Dar gîndește-te la căpitanul din Predoslovia *Întunericului și luminei*. Și apoi (și aici poate e egoismul meu cel de-al doilea, nu cel de secretar de redacție), și apoi, generația noastră să-și fi depus armele ? Nu e păcat ? Și în fața cui ? A nimănuia — căci o mai mare secetă, mai ales în proză, nu se poate închipui. Dacă nu m-aș sfii de aere și fraze solemne, ți-aș repeta apelul lui Turgheniev muribund adresat lui Tolstoi : „Cîntăreț al pămîntului" — românesc etc., etc... cînd Tolstoi declarase că nu mai scrie literatură.

Te salut cu dragoste, *G. Ibrăileanu*,
str. Carol, 4.

Bibl. Acad. R.S.R. S 2 (27)/II
Scrisorile către Brătescu-Voinești au fost publicate și de Al. Teodorescu în vol. III din Scrisori către Ibrăileanu, *p. 433-470.*

* Ultimele schițe publicate de Brătescu-Voinești în *Viața românească* sînt *Moarte grabnică* (1928, nr. 3) și *Ghiorghiță al Angheliner* (1928, nr. 4).

Către Octav Botez

1

[Ştampila poştei : 1 februarie 1906]

Iubite domnule Botez,

Te rog vino pe la mine. Scrie *numaidecît* fratelui d-tale * şi spune-i că ne-a trimis o nuvelă Vlahuţă, ne-a promis pentru nr. 1 Gane, ne va trimite dr. Cantacuzino etc. şi că, chiar dacă ar colabora la *Curentul nou* (care, cred, nu va putea apare ; am scris lui Sanielevici să-l contopească cu *Viaţa românească),* să colaboreze şi la noi, căci revista noastră va avea un mare răsunet.

G. Ibrăileanu.

[adresa] D-lui Octav Botez (la d-l colonel Botez), Fundacul 40 de sfinţi — Loco.

Muzeul de literatură al Moldovei, Iaşi, 6285/L.

2

[Data poştei : 28 ianuarie 1913]

Amice Octav,

Îţi trimit volumul pentru o scurtă recenzie. Ce cărţi din 1912 mai ai acolo ? Scrie-mi numele lor şi pe care le poţi recenza. Voiam să completăm — de-am putea — acuma ceea ce am neglijat în cursul anului trecut.

În sfîrşit, dacă n-ai nimic de recenzat, ori nu poţi, sau nu-ţi place, te rog scrie ce-ţi trece prin cap, ajută-ne la colaborare.

Salve !, *G. Ibrăileanu.*

[adresa] D-lui Octav Botez, Goethestrasse, 66, III, Charlottenburg, Berlin.

Muzeul de literatură al Moldovei, Iaşi, 6285/L.

---

* Eugen P. Botez, Jean Bart.

3

1913 [martie-aprilie], Iași

Dragă Octav,

Dacă ai ceva, *trimite urgent.* Dacă nu poți *urgent,* lasă pe nr. viitor. *Brand,* perfect.

Ce mai faci ? De-om trăi până la vară să ne vedem... „Ce frumos era în crînguri“...

G. Ibrăileanu.

Vă salut, *Soroceanu.*

Muzeul de literatură al Moldovei, Iași, 6285/L.

Către Horia Petra-Petrescu

1

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
str. Română 4
Iași

Iunie [1906]

Stimate domnule Petra-Petrescu,

Poezia nu mi se pare publicabilă fără schimbări mari, schimbări pe care acum n-are cine le face aici, căci acel domn care făcea asemenea lucruri nu mai e aici.

De aceea ți-o trimit înapoi. Schița mai are nevoie de o concentrare, mai ales în partea de la început. Mai scurtează considerațiile generale. Ideea e foarte frumoasă și o așteptăm scoasă mai în relief, prin concentrarea propusă.

De ce însă nu ne trimiți niște „Cronici" din viața culturală, literară etc. germană, căci știu că dumneata te ocupi mult și urmărești aceste lucruri ?

Primește salutările mele prietenești,

G. Ibrăileanu.

Răspuns la scrisoarea lui Horia Petra-Petrescu din 1 iunie 1906 (Scrisoarea nr. 1, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, București, Ed. Minerva, 1973, p. 182).*

2

Iași, 12 iunie 1906

Stimate domnule Petrescu,

Fiindcă ne-ați dat permisiunea să facem o „corectură binevoitoare" și, mai ales, fiindcă bucata dvs. ni s-a părut prea mare față de subiectul, prezentînd cîteva stagnațiuni, ne-am permis, pe lîngă unele corecturi, să facem și cîteva amputații. Un om de gust, care ne dă ajutor adesea în aceste operațiuni, a selectat din poezia dvs alăturata bucată.

Dacă vă convine, trimiteți-o înapoi pentru nr. 5. Cred însă că menirea dvs. e proza, judecînd după bucata din *Junimea literară* despre care a fost vorba în *Viața românească*.

Vă rog trimiteți „Cronica“ vieneză. În adevăr, ar fi bine să avem cronici din marile centre europene.

Să revenim la poezie. * Știu psihologia autorului — o știu și prin mine. Și mie îmi vine foarte greu, după ce am scris, să renunț la părți din ce am scris : parcă mă doare. Așa vi se va întîmpla și dvs. ; dar credeți-ne — reprezentăm media cetitorilor — că e mai bună bucata scoasă de noi decît bucata dvs. neschimbată.

G. Ibrăileanu.

[H.P. Petrescu adaugă cu creion roșu : R. 29 VI 1906]

3

[Carte poștală]

[Ștampila poștei] Mănăstirea Neamțului...906

Stimate domnule Petrescu,

Poezia apare în nr. 5. Nuvela, în nr. 6. Veți primi revista în Transilvania, la adresa pe care vă scriu acuma. Cronica vieneză n-am primit-o. Dacă ați trimis-o, o voi primi aici, în mănăstirea Neamț, căci am lăsat adresa la poșta din Iași. Vă socotim cu plăcere între colaboratorii revistei noastre. Pănă la vreo 20 august stil vechi, îmi puteți scrie aici.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu,*

Răspunsul lui Horia Petra-Petrescu la 18 iulie 1906 (Scrisoarea nr. 3, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 183-184).*

4

[carte poștală]

[Mănăstirea Neamțului, 27 iulie 906]

Stimate domnule Petrescu,

Ți-am scris o scrisoare, la Fofeld, pe o adresă ce mi-o dăduseși mai înainte, puțin cam altfel decît aceea pe care

---

* Poezia nu a apărut în *Viața românească*. Nuvela apare în nr. 7, 1906, cu titlul *Badea Cărăbană*. Răspunsul lui Petra-Petrescu, la 29 iunie 1906, în *op. cit.*, III, p. 183.

mi-o dai prin scrisoarea în care e vorba de amînarea cronicii pe la toamnă (în contra cărui lucru n-am nimic de spus). Ai primit acea scrisoare? Era vorba despre nuvela dumitale (în numărul 6) și despre poezie (în numărul 5).

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu*,
Mănăstirea Neamț.

Răspunsul lui Horia Petra-Petrescu la 28 iulie 1906 (Scrisoarea nr. 4, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 184).*

5

14 august 906, Neamțu

Stimate domnule Petra-Petrescu,

Cred că ai primit nr. 5. M-ar (adică ne-ar) interesa mult să știm părerile despre revistă ale diferitelor cercuri prin care te-ai învîrtit ori te învîrtești. Voim să aducem revistei toate îmbunătățirile și am dori să știm de ce are și de ce nu are nevoie publicul. Te rog, dar, să-mi spui sincer care sînt rubricile mai interesante ori mai puțin interesante? Ce e prea mult și ce lipsește? Despre talentul scriitorilor nu poate fi vorba: e cum l-a dat Dumnezeu, dar despre alcătuirea revistei te întreb. Părerea d-tale și a altora. Nu e vorba nici de principii, pentru că principiile nu le-am sacrifica publicului: aceasta s-o facă acei care urmăresc tirajul.

Nuvela dumitale nu s-a pus în numărul 6, ci se va pune în numărul 7 (o vei ceti în București), căci n-a încăput: avem o mulțime de materiale care așteaptă mai de mult și apoi numerele pe vacanță, deși au fost mai mari decît aproximativ 150 pagini (!), dar n-au fost așa de mari ca celelalte. Cred însă că ți-i indiferent în ce număr se publică.

Dacă ai ceva, trimite; cu cît e trimis mai degrabă, cu atîta îi vine rîndul mai degrabă. Bucățile fac stagiul regulamentar.

Ai văzut că noi plătim bucățile. Pentru nuvela dumitale scrie-mi pretenția dumitale, altmintrelea vom prețălui-o noi din oficiu. Piesa de teatru e pentru noi? Am

cetit fragmentul din *Grigore* (în *Luceafărul).* Această bucată, împreună cu schița din *Junimea literară,* pe care am lăudat-o, mă face să cred că talentul dumitale se poate dezvolta mai ales în genul umoristico-fantezist. (Scuză-mi... invenția acestui gen literar.)

E posibil să fiu în București și eu, dar mai posibil e să fie Stere. Eu sînt un om cu sănătatea foarte șubredă și am mare oroare de drumuri, oteluri, zdruncinare, oameni mulți etc.

Mănăstirea Neamțului e în județul Neamț, nu în județul Ilfov, cum mi-ai adresat dumneata scrisoarea, care, totuși, cum vezi, mi-a ajuns aici.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

Mănăstirea Neamț.

Răspunsul lui Horia Petra-Petrescu, nedatat, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 185-187 (Scrisoarea nr. 6).*

6

[Sept. 1906]

Stimate domnule Petrescu,

Vreu să-ți scriu demult dar tot aștept să am vreme ca să-ți scriu mai mult, relativ la ultima d-tale scrisoare.

Fiindcă mîne plec la Iași, m-am hotărît să-ți scriu, căci acolo voi fi foarte ocupat. Îți voi scrie scurt, căci... tot n-am vreme.

În privința sfaturilor ce mi le dai pentru răspîndirea revistei, le voi pune în discuție la Iași.

Deocamdată îți mulțumesc pentru interesul ce-l porți revistei noastre.

În privința d-lui S. Pușcariu... sînt chestiuni privitoare la filologie și e imposibil să nu fie ciocnire, cînd părerile sînt deosebite. Vorba este să nu cădem în injurii și personalități, și, pe cît mi-aduc aminte, n-am căzut. Dacă n-ar fi să spunem ce credem în toate chestiile, pentru ce am apare ?

Cu d. Iorga... Observă dumneata modul cum ne tratează în ziarele sale și spune drept, sîntem noi vinovați ? Noi discutăm principii, combatem o atitudine, apărînd-o pe a noastră, și el ne tratează ca pe niște... nici nu știu cum să zic ! D. Iorga e așa că cine e cu dînsul e cu per-

fecția în picioare (de pildă *Ramuri ! ! !*), cine nu e cu dînsul i-i „dușman“, îl „înjură“ etc. Crezi și dumneata că l-am „înjurat“ ? Dar unde a fost lăudat mai mult — independent ! decît la noi. Laudele ciracilor săi nu fac două parale, ale noastre, care nu-i sîntem ciraci, sînt foarte prețioase (dar nu pricepe asta !).

Dacă vrei să scrii un foileton despre *V.r.*, scrie-l.

Așteptăm manuscrisele — și, de la Iași, ne vom face datoria față de d-ta. Nuvela d-tale s-a tipărit.

Orice schimbare de adresă te rog să mi-o faci cunoscută. Nu cumva aveți de gînd (excursioniștii la expoziție) să veniți pe la Iași ?

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

P.S. Nu cred să mă duc la București. Ar trebui să-mi iau concediu de la Școala Militară (acolo se începe la 10 sept.) și apoi sînt foarte obosit. Stere poate să fie la București, dacă nu cumva tocmai atunci e nunta lui Goga, unde se va duce și el. Cît pe ce era să vin pe la Sibii cu Stere și Brătescu-Voinești. Aș fi făcut o încercare de energie.

[H.P.-Petrescu notează pe scrisoare : Trimit 12 X 906 *Din primăvara vieții].*

Răspuns la scrisoarea lui Horia Petra-Petrescu citată mai înainte din Scrisori către Ibrăileanu, ***III, (Scrisoarea nr. 6).***

Către Octavian Goga

1

[Febr.-martie 1907]

Stimate domnule Goga,

Proprietarii întărîtîndu-se din pricina reformelor puse de liberali, întărîtare hrănită și de atitudinea d-lui P. P. Carp, care vorbește de interesele intangibile ale proprietarilor, Stere vă roagă să scrieți în *Luceafărul* un articol în care să faceți apel la patriotismul proprietarilor din Regat, pentru ca apoi noi să-l putem reproduce aici.

Stere nu cred că să vă scrie prea curînd, căci muncește, fără nici o exagerare, 20 de ceasuri în șir. Cu toată admirabila lui construcție, e într-un hal teribil. Trebuie să lupte cu proprietarii, cu arendașii lor, să facă pe țărani să *creadă* (lucru foarte greu, după sute de ani de împilare nemiloasă) și mai trebuie să lupte chiar cu... Clubul liberal, căci mulți postulanți de slujbe nu pricep să fi venit la „putere“ și să nu se-nfrupte imediat din buget. Și Stere nu vrea să-i satisfacă, căci ar îndușmăni partidul din opoziție. E grozav aici. Mulți dintre noi trebuie să meargă ca propagandiști la țară sau ca ofițeri în rezervă. Vom apare fără unele rubrici (dacă nu s-or întoarce cîțiva). „Cronică internă“ nu vom avea de la Stere. Nu știu de va putea scrie ceva pentru *Luceafărul.* Peste două zile trebuie să plece în juleț. Țăranii au alungat pe toți proprietarii și arendașii. Acum e vorba să se ajungă la o înțelegere. De nu se va ajunge, grozăvia își va ajunge culmea cînd va veni vremea aratului. Noroc că încă ține pe aici iarna...

Primiți salutările mele, *G. Ibrăileanu.*

P.S. Dacă scrieți articolul cerut altundeva decît în *Luceafărul,* trimiteți-ne ziarul în care apare acel articol.
Ib.

Bibl. Acad. R.S.R., 4 (3)/CCXVI

Octavian Goga răspunde la 3 mart. 1907. Vezi Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 69 (Scrisoarea nr. 2).*

2

[Ian. 1910]

Iubite domnule Goga,

Am primit eu paginile, căci Stere e la București. E foarte necăjit, nu e sănătos, e negru la față, enervat peste măsură și, pe cît am înțeles (ți-o spun numai d-tale), e încă afectat grozav de calomniile de astă-vară. E la el un fel de idee fixă. Sînt foarte îngrijit. Stă la infinit în odaia lui cu tot felul de tratate de geologii... dar n-am vreme să-ți scriu mult, e zgomot aici și pleacă poșta.

Întrebi pănă cînd se mai poate trimite ceva pentru nr. 1. Pănă la *1 februarie* stil vechi.

Acum te rog un lucru : pe cine să alegem corespondent din Ardeal ? Au făcut oferte Bolcaș și Secula. * Dar cred că ar trebui altcineva. Nu avem nevoie de „știri politice“ pur și simplu, căci cetitorii le cunosc mai înainte de apariția noastră din gazete. Avem nevoie de *judecăți asupra politicii, mișcării culturale, literare*. D-ta ai fi cel indicat, dar ai procese, apoi te vei duce în străinătate (ori în închisoare). N-ar fi bun *Ciura ?* Dacă crezi că da, te rog scrie-i. 50 franci pe lună onorar.

Multe salutări prietenești, sănătate și mai puține displăceri.

G. Ibrăileanu.

Nu uita de Ciura !

Bibl. Acad. R.S.R., 4 (1)/CCXVI

Răspunsul lui O. Goga din 3 februarie 1910 în Scrisori către Ibrăileanu, III, *p. 70-71.*

3

[Febr. 1910]

Iubite domnule Goga,

Îți mulțumesc pentru osteneală și te rog să ne ierți că-ți batem capul atîta. Corespondența e bună, dar e prea mare. Am dat-o la tipar, dar altădată s-o facă mai mică, pe jumătate dacă se poate. Cetitorul e foarte curios : se

---

* Lucian Bolcaș și Septimiu Sever Secula, gazetari și scriitori transilvăneni, colaboratori ai *Tribunei* și ai altor reviste.

sparie de lungime și mai ales cînd nu-i roman, nuvelă ori chestie „palpitantă“.

Aștept poeziile d-tale. Întîrzierea lor va face să ocupe un loc mai spre mijloc (dealtmintrelea noi de la început am hotărît să nu facem din „loc“ o chestie de preferință, dar totuși dorim ca ce e mai bun să fie pe la-nceput — lucru ce reușim foarte rar).

Cu Stere vom vorbi cînd vei veni de la București. Are de gînd să plece în Elveția. Atunci, cred că va veni și pe la Sibiu.

Multe salutări prietenești, *G. Ibrăileanu.*

Bibl. Acad. R.S.R. 4 (2)/CCXVI

Vezi și scrisoarea lui O. Goga din 25 februarie 1910, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 72 (Scrisoarea nr. 6).*

Către D. D. Patraşcanu

5 august 1907, Agapia

Amice,

Răspunde imediat dacă miercuri poți veni la Agapia pentru excursie. I-am scris și lui Hogaș. Răspunde *imediat*, ca să nu ne încurci.

Salve, *G. Ibrăileanu.*

D-sale d-lui D. D. Patrașcanu, profesor din Bacău, deputat.

Reprodusă după Scrisori către Ibrăileanu, *vol. III, Ed. Minerva, 1974, p. 474.*

Către C. Botez

1

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Golia 52

[1908]

Dragă Botez,

Rămîne așa cu revistele. Dar văd că a venit aici *Soz. Monat* *. În sfîrșit, vom aranja. Te-am cam batjocurit, e drept. Dar mai puțin ca atunci cînd erai aici, cu un amestec de *tandreță*. Acum pot să-ți spun ce-am simțit cînd ai plecat : cu cîteva zile înainte umblam melancolic și emoționat pănă la lacrimi (autentic !).

Dar, prin firea mea curioasă de o bucată de vreme, nu numai că mă purtam, cînd te vedeam, indiferent, ci chiar rece, chiar cinic. La Stere, cînd ți-am spus : „Cine ar să mai vie să fumeze, chirchilit etc.“, am tradus ironic un cu totul alt sentiment.

Cu catedra universitară : numit fără consultare ; consultată apoi Facultatea : Rășcanu, Ph[ilippide], Caraiani — *pentru*, Teohari, Găvănescu — *contra*, Negulescu (junimist) se abține, Bărbulescu n-are drept de vot, Xenopol, Paris, Naum, bolnav (făgăduit că e *pentru*). Acum, Găvănescu, prodecan în locul lui Xenopol, nu face actele, ca să trăgăneze. Volumul I apărut. În presă, un scandal enorm. Într-o zi am fost lăudat și înjurat în 6 ziare. Continuă. Studenții, foștii mei elevi și *iorgaliști*, scrisoare deschisă *contra* Iorga.

Bogdan-Duică a apărat în *Luceafărul* cursurile de vară Iași. Ar trebui I. Botez să te țină în curent, trimițîndu-ți ziare etc. Eu sînt ocupat pănă la nebunie. Stere, Cameră, Kernbach — Jockey etc.

Iartă-mi această stupidă scrisoare telegrafică. N-am vreme, în redacție scandal și harmalaie.

Salutări doamnei și copiilor, pe care am avut stupiditatea să nu-i văd, transmite-le salutări.

Salve, *G. Ibrăileanu.*

Răspuns la scrisoarea lui C. Botez din 8 dec. 1908. C. Botez răspunde la 3 ianuarie 1909. Vezi Scrisori către Ibrăileanu, *II, Minerva, 1971, p. 2-3.*
Reprodusă după I. Crețu, G. Ibrăileanu, Restituiri literare, *Ed. Academiei, 1968.*

---

* *Sozialistische Monatshefte.*

Către Elena Ibrăileanu

1

(Miercuri, 17 februarie 1909)

Dragă Lenţă,

Tu numai Constanței Moscu îi scrii mult, de frică. Mie îmi scrii prea puțin. Iată, azi, miercuri, mi-a trimis Pătrășcanu scrisoarea ce ai dat-o lui (cred că lui, că el încă n-a venit la mine și mi se spune că a adus-o un băiat — probabil Ticu). Îți scriu și eu atunci o carte poștală. Tu ai putea să-mi scrii multe : de fată, de Iași, de acasă. Eu n-am ce, și tot îți scriu mult. Aseară am uitat ce-am mîncat. Azi la dejun : supă, conopidă, șnițel de vițel, compot. Aștept acuma pe Izabela și pe Sadoveanu. Poate a venit și Botez. Cetesc o carte de vînătoare în Africa. Caută *Viitorul* care a sosit în Iași marți sau miercuri și ai să vezi mutra mea. Sărutări ciopacului și ție. Sărutări de mînă peste sală. Compl[imente] lui părintele Carp *. Ai luat banii ?

G. Ib.

2

(Vineri, 19 februarie 1909)

Dragă Lenţă,

Mîța asta se explică prin aceea că hîrtia mi-a dat-o d-na Cornelia **.

Am fost ieri la Marinescu *** acasă, cu Lupu ****, pe care l-am găsit aici. I-am istorisit toate, m-a căutat. Rezultatul : cîteva semne de ataxie, dar combătute de alte multe semne contrare ataxiei, apoi : faptul că de 10 ani stau pe loc arată că nu e ataxie. E lipsă de nutriție, surmenaj, neurastenie gravă etc. Așadar, „calic și dator organicește".

---

* Socrul lui G. Ibrăileanu.

** Scrisoarea are în antet o șaretă cu trandafiri, trasă de un motan.

*** Doctorul Gh. Marinescu, fondatorul școlii române de neurologie (1863—1938), fost membru al Academiei Române.

**** Dr. N. Lupu, colaborator al *Vieții românești* (1876—1947), medic și om politic.

Vindecabil, zice d-rul. Acum știu eu cum stă lucrul ? Dar cred că așa, după chipul cum se poartă cu mine amicii. I-am studiat și văd că nu sînt alarmați. Lupu a vorbit în particular cu Marinescu. Lui Lupu i-a spus de cîteva semne de ataxie. Mie nu mi-a spus. Mă știa Marinescu : de la *Viața românească*, că-s numit la Universitate etc. Am glumit necontenit cu dînsul și l-am epatat cu știința mea asupra simptomelor boalelor nervoase și a ataxiei. Mi-a spus să stau 10 zile în sanator, ca să *încep* îngrijirea, să cîștig vreun kilo etc. Și ceva electricitate. Azi am fost la sanator. Mai mare e... Caty Varlam ! ! O odaie de clasa II, 16 fr. pe zi. Vizita lui Marinescu plătită deosebit. Intru mîne dimineață, sîmbătă. Sînt foarte trist, înțelegi. *Dar mai presus de toate e fata ! Mi-e frică teribil de scarlatină. Te conjur, fii atentă. N-o duce nicăieri. Nu lăsa pe nimeni din cei ce vin de pe drum să se atingă de dînsa. La cea mai mică îndoială, pune termometrul*, etc. *Dacă nu faci așa, și nu-mi juri că faci, nu stau aici. Și chiar dacă stau, stau degeaba !* Pătrășcanu și m-me Pătrășcanu stăruiesc teribil să vii la ei cu fata. Pătrășcanu cică vine să vă aducă. *Știu eu ?* Dacă nu e ger (deci dacă nu e primejdie în tren pentru fată), puteți veni. Vă doresc tare. Sărutări ție și ciopacului și sărutări de mînă mătușei și moșului. Dacă veniți voi, ce face mătușă-mea cu frica ? Să-mi scrii zilnic ; și fata să-mi scrie zilnic ! Îi voi spune lui Botez * să-ți dea bani. Ori ia de la Mihai ** leafa mea de la *V. rom.* pe februar.

G. Ib.

3

(Sîmbătă, 20 februarie 1909)

Dragă Lență,

Îți scriu sîmbătă, ora 2, din sanatoriu. La 4 ceasuri vine doctorul (unul mai mic), căruia Marinescu i-a spus ce să-mi facă. Vizitele lui Marinescu se plătesc aparte

---

* Iancu Botez era și contabilul *Vieții românești.*

** Mihai Carp, cumnatul lui G. Ibrăileanu, era colaborator al revistei.

(10 franci). Plătesc pe zi aici 16 franci. O odaie mică : un pat, o dormeză, lavoir, garderobă, parchet pe jos, calorifer, electricitate. Mîncarea încă nu știu cum este. E un vînt teribil aici și viscol și frig. Ce faceți oare acum ? Sînt atît de departe ! și probabil se vor înzăpezi și trenurile ! Vai de biet ! Scrie-mi pe adresa : G. Ibrăileanu, Sanatorul Sf. Elisabeta, Șoseaua Kiseleff, București.

Sărutări ție și ciopacului și celor de peste antret. Părintele Carp doarme acolo ? Complimente lui.

G. Ib.

4

(Duminică seara, 21 februarie 1909)

Dragă Lență,

Am primit scrisorile tale și ale ciopacului. Ai primit cartea poștală cu adresa mea cea nouă ? Ți-o scriu din nou : „G. Ibrăileanu, Sanatorul Sf. Elisabeta, Șoseaua Kiseleff, București".

Azi (duminică) au fost la mine Stere, Botez, Pătrășcanu și Izabela. Toți pleacă diseară la Iași... și eu rămîn aici ! Nu e curios ? Sînt abătut și melancolic, dar mă țin ! Iau niște doctorii, am făcut baie, m-a injectat nu știu cu ce Marinescu lîngă capătul de jos al măduvei spinării. Abia o noapte a trecut și mai am încă 9 ! Mai mult nu stau ! ! M-am culcat asară la 11 și m-am sculat la 8 și ceva. Am dormit teribil de prost, aproape zero. Dar cu asta mă voi deprinde să mă scol mai dimineață.

Boala mea nu e așa simplă. Pe lîngă neurastenie, am și o *leziune,* mi-a spus Marinescu, deci ceva atins în măduva spinării, dar se va vindeca, zice el. Să dea Dumnezeu ! Cu voi n-am hotărît nimic. Am lăsat să hotărăști tu, sfătuindu-te și cu amicii care vin la Iași. Eu mă tem de frigul de pe drum și, mai ales, de enervarea fetei cu cei trei copii ai lui Pătrășcanu (Zizica e foarte neastîmpărată). Despre mîncare și odaie îți va spuse Pătrășcanu. Dar să-ți spun eu. Lapte dimineață, dejun (primul azi) : supă cu o bucată de pasăre în ea, ochiuri, cotlete de vițel, o bucată de pandișpan, lapte la 4, masă sara. (Asară prima masă mizerabilă.) Liniște nu tocmai. În culoare cam zgomot, uși, glasuri — dar noaptea nu. Dimineața am fost

la Pătrășcanu. Sînt liber să ies. Dar deseară pleacă amicii ! ! Ce faceți ? Ce face ciopacul tatei ? Ce departe e casa ! Mă simt foarte singur. Să-mi scrii în fiecare zi. Și ciopacul să-mi scrie în fiecare zi. Am să-i aduc lucruri frumoase și bune. Spune-i. La Iași am să urmez cura, probabil cu Manicatide. Am să mai întreb pe Marinescu de fată. Cum doarme ? Cum se trezește ? Ia bani de la Mihai ori de la Botez. Nu te jena deloc. Ia cît vrei. Ia și 200 franci. Dacă vii, am vorbit cu Botez să ia șuba de la Stere, pentru drum, în caz de ger. Dar dacă e ger, nu plecați deloc. Eu aș crede să veniți lunea viitoare. Complimente la toți. Te sărut pe tine și pe ciopac.

G. I.

Să-mi trimiteți lenjuri printr-un amic și peria de dinți și praful, prin Botez, căci el pleacă marți ori miercuri.

Scrisori publicate de M. Bordeianu, în Viața românească, *1971, nr. 5. În legătură cu șederea lui G. Ibrăileanu la sanatoriu, a se vedea și Elena G. Ibrăileanu,* Din viața lui G. Ibrăileanu, *în* Amintiri despre G. Ibrăileanu, *vol. II, p. 222.*

5

Breslau [1914 ?]

Dragă Lență,

Îți scriu după ce am ajuns la 11 și 1/4 și am făcut o baie. Pe urmă voi mînca și apoi vom vedea cînd găsim pe doctori. Am venit relativ bine. Între 3-5 noaptea am ațipit puțin. Aici e înourat. Mi se pare așa curios : la Breaslu, în acest otel ! Voi sta cît mai puțin posibil. Aștept poste-restant. Cred că mai stau cel mult pănă duminică sau luni aici. Luni să-mi scrii la Berlin, la C. Botez. Cînd voi pleca la Berlin, am să-ți telegrafiez. Sînt cam melancolic și cam pesimist.

Vă sărut pe amîndouă și dă Doamne să mai văd Moldova !

G. Ibrăileanu.

B.C.U. Iași.

Către Al. Carp

1

[Data poștei : 1916, octombrie]

Dragă Alexandre, *

Am urmărit, din scrisorile ce ai trimis aici, peripețiile morale prin care ai trecut și mi-a părut bine că te afli sănătos și voios. Doresc ca starea aceasta să continue și să te văd în Iași sănătos, să ne istorisești ce-ai făcut, să jucăm domino, 66, să trimitem pe Costache la Ita și să-ți reiai rolul de Mascotă.

Te îmbrățișez, *G. Ibrăileanu.*

D-lui sublocotenent Alexandru Carp, Armata de operațiuni nord, Poșta militară.

Muzeul de literatură al Moldovei, Iași 4901/L.

---

* Alexandru Carp, unul din frații soției lui G. Ibrăileanu.

Către Paul Zarifopol

1

12 ianuarie 1920, Iași.

Stimate domnule Zarifopol,

Îmi permit să-ți fac o propunere, pe care nu știu cum vei primi-o. Ai aflat, cred, din ziare, despre reapariția *Vieții românești*. Revista va fi absolut independentă de orice politică de partid și de orice școală literară. Singurul „program“ care va respira din ea va fi o atitudine împotriva obscurantismului pe partea politico-socială și talentul pe partea literară.

Am fi fericiți dacă ai voi să te numeri și d-ta printre colaboratorii revistei, căreia i-ai da tot ce voiești, afară de articole de politică militantă — restricție inutilă cînd e vorba de d-ta, care ai avut întotdeauna bunul-gust de a nu o face.

Dacă primești propunerea, te rog fă-mi cunoscut. Numele colaboratorilor li vom înșira pe o listă pe care o vom numi „Asociația literară și științifică Viața românească“. E un simplu nume în loc de „colaboratori“, și atîta tot. „Asociația“ e pur platonică, nici întruniri, nici comitet, nici cotizație, nimic. Din ea fac parte tot felul de oameni, din toate provinciile, din toate partidele și din nici un partid, din toate școlile literare și din nici o școală. Coloratura „Asociației“ e ca și a „prospectului“ pe care probabil l-ai cetit prin ziare.

Dacă primești această propunere, te rog trimite-mi și o fotografie. Te rog nu te speria. Nu vom face exhibiționism demagogic și nici de prost-gust. Voim să facem un fel de prospect, un fel de anunț literar, în vederea apariției revistei, pe care, spre a-l face mai atractiv, voim să-l ilustrăm cu figurile viitorilor colaboratori.

Dintre toate aceste propuneri — colaborare, asociație, fotografie —, primește cît vrei. Am dori mult să le primești pe toate, chiar și fotografia, care, simt, poate să-ți pară ceva neserios. Îți fac cunoscut că avem pănă acum mai toate fotografiile — chiar și a d-lui Philippide, cel mai refractar la asemenea lucruri.

Revista va apare „sub direcţia unui comitet“. Onorariile vor fi fixate de comitet.

Primeşte salutările mele amicale,

G. Ibrăileanu,
str. Carol 4

Zarifopol răspunde la 21 ianuarie 1920. Vezi Scrisori către Ibrăileanu, *I, E.P.L., 1966, p. 263, (Scrisoarea nr. 1).*

2

Iaşi, 26 ianuarie, 1920

Stimate domnule Zarifopol,

Îţi mulţumesc pentru făgăduinţa de colaborare şi vreau să mă apăr pentru restul de propuneri, pe care nu l-ai primit. În „asociaţie“ au intrat o sumă de oameni, pănă acuma într-adevăr necunoscuţi. D-ta nu eşti un necunoscut şi nu eşti necunoscut chiar ca scriitor. Articolele d-tale din *Cronica* * sînt încă în amintirea multora. Am ales cuvîntul „asociaţie“, în loc de „colaboratori“, între altele şi pentru motivul că colaboratorul e, parcă, ţinut să scrie mai des decît un asociat. Un asociat, la urma urmei, poate nici să nu scrie. Cazul multor membri din „Junimea“. „Asociat“ mi s-a părut ceva mai vag, ori mai atenuat decît un colaborator.

D-ta îmi spui că abia cînd vei trimite ceva vom fi în stare să judecăm bine dacă „faci de colaborator“. Dar dacă nu ştiam noi deja că faci de colaborator, îţi scriam ? Eu, care am dorit atît de mult să primeşti catedra de la Iaşi şi care am gustat atît de mult articolele d-tale din *Cronica,* nu mai am nevoie de dovezi.

În privinţa propunerii a treia, iată apărarea mea : punem fotografia tuturora, vreo 80, iluştri şi necunoscuţi, bătrîni şi tineri etc. Aceasta, deja, micşorează oarecum răspunderea personală a fiecăruia. Apoi, prospectul ** avînd un caracter în mare parte comercial, se vede bine că lucrul pleacă de la autorii prospectului, şi nu de la

---

* Revista condusă de T. Arghezi, la care P. Zarifopol a colaborat cu şase articole în 1915.

** Prospectul de reapariţie al *Vieţii româneşti.*

cei fotografiați. În sfîrșit, este prezumția că exhibarea a fost făcută din oficiu de administrația revistei. Și, de fapt, eu nici n-aș fi avut nevoie să *cer* fotografii, dacă le aveam. O publicație ilustrată poate da, ea, mutrele cui crede de cuviință. Bineînțeles, în cazul nostru, simt eu că mai e nevoie și de aprobarea celui ilustrat.

Dar esențialul e colaborarea. Și, încă o dată, îți mulțumesc mult pentru făgăduință. Am convingerea că colaborarea d-tale va fi prețioasă. Dacă te răzgîndești și primești „asociația", mai e timp. Scrie-mi. De fotografie nu-ți mai vorbesc, pentru că văd că-ți repugnă mult.

Cu cele mai cordiale salutări,

G. Ibrăileanu,
Str. Carol, 4.

M.L.R., 12896.

Răspuns la scrisoarea lui Paul Zarifopol din 21 ian. 1920. *Scrisori către Ibrăileanu,* I, 1966, p. 263, scrisoarea 1.

3

8 februarie [1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Scrisoarea d-tale mi-a produs o mare bucurie. *Toate* articolele d-tale, inedite și cele tipărite deja în nemțește *, sînt minunate pentru *V.r.* Pe mine unul titlurile de articole din scrisoarea d-tale mă ispitesc grozav. Dacă ai gata pe *Larochefoucauld,* te rog trimite-mi-l repede. Aș vrea să-l pun în nr. 1. Dacă cumva vine prea tîrziu pentru combinațiile noastre redacționale, tipografice etc., atunci îl dau la tipar pentru nr. 2. Dar țin mult să fie în nr. 1.

Firește că se admite și pseudonimul. E de preferat, firește, numele adevărat atunci cînd pseodonimul nu e cerut de anume considerații. Dar asta e treaba d-tale. Ești absolut liber să faci cum vrei. Eu însă țin mult și la numele d-tale. Cred că în nr. 1 mi-l dai.

---

* *Flaubert* și *Maupassant der Sentimentale,* apărute în *Suddeutsche Monatshefte* (dec. 1908 și ian. 1912).

Îți mulțumesc pentru permisiunea de a te pune în lungul nostru pomelnic numit „asociație".

Aștept pe *Larochefoucauld* (una din slăbiciunile mele).

Cu cele mai cordiale salutări,

G. Ibrăileanu

M.L.R., 12918

Răspunsul lui P. Zarifopol la 28 febr. 1920 (scrisoarea 2, în op. cit., *I, p. 264).*

4

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Numărul 2 e aproape gata zețuit. În curînd (peste vreo 5-6 zile) punem în lucru nr. 3. Te rog răspunde-mi dacă trimiți pe *Larochefoucauld.*

Am primit telegrama d-tale, în care îmi spuneai că trimiți articolul peste trei sau patru săptămîni. De atunci probabil că sînt vreo trei săptămîni. Te rog iartă-mă că te tot plictisesc, dar țin mult să fii și d-ta în paginile *Vieții românești.*

Cu cele mai cordiale salutări,

G. Ibrăileanu.

M.L.R., 12.919.

5

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[Ian. 1920]

Stimate Domnule Zarifopol,

Am primit articolul.* Și de atunci fierb. L-am cetit fierbînd — și fierb. D-ta ai făcut crima să nu vii la Iasi și, din cauza asta, să ne încurcăm aici cu un imbecil.

* Trimis de Zarifopol cu scrisoarea din 23 iunie 1920 (scrisoarea nr. 3, în *op. cit.*, I, p. 264-265).

Articolul d-tale, dă-mi voie să ți-o spun, e minunat. L-am cetit dintr-o dată, pănă noaptea tîrziu. Eu am cetit de multe ori pe *Larochefoucauld*, pe care îl admir din juneță. Articolul d-tale mi-a lămurit bine pe Laroch[efoucauld]. Și cu cît am gustat mai mult articolul, cu atît m-am simțit mai nenorocit. Nu știu, poate încă nu e totul pierdut. (Dealtmintrelea, nu știu dacă d-ta nu persiști mereu în rezerva, ca să nu zic refuzul d-tale.) Îți voi mai scrie în privința asta. Am fost la Philippide, la Gusti, față cu care mi-am vărsat focul împotriva d-tale — ba față și cu alții. Aceasta cu atît mai slab, cu cît zilele astea trebuie să luăm hotărîri în privința lichelei aciuate aici. (Te rog păstrează bine scrisoarea asta, ori rupe-o, căci n-aș voi să se creadă lucruri rele despre mine. Înțelegi bine d-ta că eu nu-s condus de interesul pentru învățămînt... sau, poate mai just, de stima pentru merit și de greața pentru... etc.).

Cea mai grea de îndeplinit dintre cererile d-tale e tipărirea într-un singur număr, dar voi face-o. În nr. 5 (nr. 4 e deja zețuit). Îți voi trimite într-o zi, două, o mostră de literă mai mică (dar nouă și frumoasă). Adică ce să-ți mai trimit? O găsești în *V.r.* nr. 3, în cronica lui Corteanu. Scrie-mi dacă-ți convine. Am face economie de spațiu. (Pentru publicul nostru, minor, trebuie variație — deci *multe* bucăți). Dacă nu-ți convine, voi pune garmond.

De corecturi, ți-aș garanta. Aș face și eu. Dar mă tem. Așadar, îți voi trimite cu condiția să le faci repede.

Citațiile în franțuzește, firește, nu vor fi traduse. Cine nu știe nici franțuzește, degeaba ar ceti articolul d-tale. Ba nici nu-l va ceti.

Aștept cu nerăbdare, pentru mine, pe France. Îl cetesc necontenit de-o sumă de ani. Eu cred că vei da *V.r.* toate articolele din S.M., care, pentru noi, sînt asbolut inedite. După aceea va trebui să fie scoase într-un volum.

Romanul Caragiale—Gherea...* Nu m-am gîndit la fetele care l-ar ceti. Nu am nimic în mine de Mr. Nicodème. Dar mi se pare neestetic să tot fie vorba de „pantalonii“ fetei fără nici o necesitate și fără nici o ascuțime de intenție ori de stil. Mai e în roman vorba de

---

* *Nevinovățiile viclene* de Luca I. Caragiale și Ionel D. Gherea, în *Viața românească*, 1920, nr. 4, 5; 6.

menstrul fetei. Pentru ce ? Poate ca justificare a precocității ei amoroase ? Dar, la noi, țară de sud, fenomenul e frecvent la vîrsta de 13 ani, cît are fata. Nu-i nevoie de această *explicare* (dacă explicarea e scopul). *Menstrul* evocă imagini displăcute. În *La Rôtisserie* e senzualitate puternică, poetică și — ce stil !

Eu am cetit pasajul cu „pantalonii“ în redacție, unde erau tot felul de oameni, de la ultramodernistul Al. A. Philippide, care dă cu barda-n Dumnezeu (și are 20 de ani), pănă la popularii Pătrășcanu și Sadoveanu (40-50 ani), și toți au fost de părere că nu e bine.

Aștept răspunsul d-tale — și France. Salutări prietenești,

G. Ibrăileanu.

M.L.R., 12 897

P. Zarifopol răspunde la această scrisoare la 24 iunie 1920 (cf. op. cit., *I, p. 266).*

6

[Telegramă tranzitată — Iași, 25.06.1920
Paul Zarifopol — str. Suter sau Luter 13 — Sinaia
d.p. Sinaia — 26.06].

Primit amîndouă manuscrisele *

G. Ibrăileanu

M.L.R., 12 930.

7

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[Iulie ? 1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Te rog să mă ierți că nu ți-am răspuns la ultima d-tale scrisoare. Cauza a fost greva de la poștă — și, după aceea, cîteva încurcături și neplăceri personale.

* „Amîndouă“, adică *France* și *Maupassant.*

Am pus în nr. 5 (pe care-l vei primi în cîteva zile) pe *Maupassant*. Am început cu el, pentru că e mai cetit în țară decît France și pentru că acest articol, prin concluziile lui, va face puțin „scandal". Vreau să spun că e cel mai nimerit pentru a-ți asigura deodată mulți cetitori.

Articolul e minunat. E formidabil. Simt acest lucru prin sentimentul produs mie : deși maupassantist vechi, articolul d-tale m-a zdruncinat serios. Nu pot obiecta nimic la tot ce spui. Cel mult aș putea spune că sînt unele calități în Maupassant de care d-ta n-ai vorbit — pe care poate le recunoști și care *spuse* ar da altă imagine, mai favorabilă, a acestui scriitor.* Nu s-a scris pănă acum un articol mai bun în românește, și poate nici așa de lung — mai lipsit de caracter gazetăresc, de cronică etc. E scris de un specialist, și nu de un „publicist".

După Maup[assant], voi pune pe France, tot așa de bun articol — și apoi pe Larochefoucauld —, după ce vei fi cîștigat pe toți cetitorii. Sînt curios să văd impresia în public. Dar știu un lucru : cetitorii sînt necompetenți. Nu mai vorbesc de scribi. Primesc aici multe reviste. Am impresia că scriitorii lor nu sînt în stare să fie măcar cetitori competenți ai *V.r.* și mai ales ai unor articole ca ale d-tale.

Mai ai cîteva articole publicate în *S.M.*** E bine să le traduci și să le dai *V. rom.* Mi-ai scris că te apuci și de lucruri noi. Secretarul de redacție din mine a tresărit de bucurie.

Îmi spuneai într-o scrisoare, de mult, că vrei să publici și lucruri neiscălite, ori cu pseudonim. Le aștept. Dacă-s scurte, le pot pune la „Miscellanea" cu pseudonimul lor, ori cu inițiale, ori fără nimic (în cazul acesta, sînt de *et comp.*, din P. Nicanor *et Comp.)*.

Acum te rog ceva. În romanul Caragiale—Gherea n-am șters „pantalonii" fetei. Dar acum vine ceva : e vorba de *menstrul* fetei. E spus prin perifraze. E nevoie de menstru ? Poate pentru a justifica amorul ei precoce ? Dar are 13 ani ! La noi, în sud, e lucru obișnuit. Menstrul

---

* Vezi scrisoarea lui Zarifopol din 26 august 1920 (în *op. cit.*, I, p. 268-269).

** Așa îl anunță Zarifopol în scrisoarea din 28 iunie 1920 (Scrisoarea 6, în *op. cit.*, I, p. 267-268).

acesta mi se pare inestetic în romanul lor. N-ar fi bine să fie suprimat ?

Răspunde-mi d-ta ce să fac — ori spune-le lor să-mi răspundă. Le-aș scrie eu, dar nu știu bine unde-s ei.

La Maup[assant] am făcut și corecturi. Să-mi scrii dacă ai găsit greșeli. Uneori se ivesc greșeli dracul știe cum ! De la mașină sau de aiurea.

Multe salutări, *G. Ibrăileanu.*

P.S. Oare înțelegi ce-am scris ? E cald oribil, sînt obosit, plictisit de atîta „secretariat de redacție“ etc.

M.L.R., 12 898

8

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[? 1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Nu mai începe vorbă că primim traducerea de care vorbești — fie pentru *V. rom.* (dacă vom hotărî să punem traduceri în revistă — pănă acum n-am pus), fie pentru un volum sau volumaș.

Savul este un tînăr, doctor în filozofie, actualmente într-un fel de turneu prin Europa pentru a studia, cred, arta. A stat la Paris, în Florența, în Roma, acum e la Viena. E cam „ciudat“, în adevăr, poate întrucîtva voit ciudat. E un băiat foarte bun, studios, cinstit etc.

Voi face să trimită n-rele din *V.r.* d-nei Culianu. Vom opri banii, nu din avariție, dar fiindcă noi sîntem separați de „Societatea *V. r.*“Și eu plătesc abonament la *V.r.*

Peste cîteva zile apare nr. cu *France*. Apoi, un număr, fac *relâche* cu d-ta. Așadar, *Larochefoucauld* începe în [nr.] de octombrie. Îl pun în două numere, tăiat unde ai spus d-ta, după rezumat. (Dacă s-ar putea într-un singur număr ! Voi vedea.) Îți voi trimite corecturi. Mă tem !

Spuneai odată de altfel de colaborare : lucruri de altă natură, neiscălite cu numele d-tale. De ce nu trimiți ?

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 920.

9

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[oct. ? 1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Nu știu dacă ai primit o scrisoare a mea în care-ți spuneam că pe *Larochefoucauld* îl voi pune în alt număr decît cel următor. Acum cred că îl voi amîna cu un număr, din mai multe motive, dintre care unul te poate interesa : sper să-l pun tot într-un număr.

Tot în acea scrisoare îți propuneam să scrii și lucruri mai mici — ori mai de actualitate curentă, cum mi-ai promis odată d-ta.

În sfîrșit, atunci am uitat să-ți răspund la o întrebare : cu ce sumă plătesc articolele. Cred că ai primit pentru *Maup[assant]*. Mîine îți trimit aceeași sumă pentru *France. Larochef[oucauld]* — 800 franci. Avem un buget votat de Soc. *V.r.* acum 7 luni. La anul cred că voi cere un buget mai mare — dacă revista va produce destul ca să mă pot... obrăznici cu Societatea. Greutatea e că lucrurile stau astfel încît bucățile mari nu pot fi plătite cum trebuie față cu cele mici. De pildă, 20 pagini nu pot fi plătite de 4 ori decît cele de 5. Cei care scriu lucruri mici sînt avantajați. Deși, din alt punct de vedere, nu sînt, căci, 5 sau 20, omul trebuie să aibă o idee, s-o formuleze etc.

Cred că ai să scoți bucățile în volum tot la noi. Atunci răsplata pecuniară are să fie mai simțită. Autorul are 20% din cîștigul brut.

Ai produs oarecare scandal cu *Maup[assant]*. Dar mai mult mîrîituri. Te-a atacat mai de-a dreptul o gazetă feministă : *Acțiunea feministă* de la Piatra. Dar fără nici un argument. Vreun sfert de coloană.

Te rog spune-mi dacă vrei să-ți trimit corectură la *Laroch[efoucauld]*. Eu ți-aș trimite, de frică. Dacă însă ai încredere în noi... În *France* ai găsit greșeli ? Eu am observat o literă lipsă — săritură cred în mașină.

Cu salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 899.

Răspunsul lui Zarifopol la 1 noiembrie 1920 (Scrisoarea nr. 8, în Scrisori către Ibrăileanu, *I, p. 269-270).*

10

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[Noiembrie ? 1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Fiindcă ceea ce a vorbit Pătrășcanu cu bătrînul Gherea, lucru de care aflu de la d-ta, sînt obligatorii pentru revistă, țiu să te anunț imediat că onorariile d-tale de acum vor fi dublate. Astfel pentru *Larochefoucauld* * vei primi 1600 franci. Nu știu dacă pentru d-ta e important acest lucru, dar eu mă simt dator să mă țiu de făgăduielile tarasconezului Pătrășcanu. Înțeleg și decepția d-tale, chiar dacă nu dai mare însemnătate chestiei bănești. Am votat, de la începutul anului, o sumă pentru „cheltuieli neprevăzute".

Dacă-l vezi pe Gusti la București, el îți va vorbi mai pe larg în privința unui lucru, care poate te interesează și pe d-ta, dar pe mine mă interesează mult. E posibil să se întîmple unele lucruri care ar cere ca d-ta să ai cît mai multe „opere". De aceea e bine să pregătești cît mai multe manuscrise, ** care să poată fi tipărite în *V.r.* și apoi, cît mai la timp, în volum — sau volume. Te rog răspunde-mi dacă, în cazul *acesta* — cînd am putea reuși să te aducem aici —, ai voi să te faci ieșean ?

Eu mă gîndesc să-ți propun să te muți la Iași, chiar dacă n-ai vrea — sau nu s-ar putea — să intri în cariera didactică. Mă gîndeam că ar fi minunat pentru *V.r.* ca d-ta să intri în direcția *V.r.* — cu venituri nu numai de colaborator.

Dacă ai avea prea multe articole gata, așa că n-ar mai fi timp să treacă toate în revistă, atunci, pentru scopul cel mare, am renunța la tipărirea unora dintre ele în *V.r.* și le-am pune de-a dreptul în volum — cu toate că în ipostazul de secretar de redacție al revistei mi-ar părea grozav de rău.

Gazeta cucoanelor n-o mai am. Dar nu e o mare pagubă. În rezumat ele spuneau : cum se poate ca d. Zarifopol să-și ia aere așa de grozave cu cel mai mare nuvelist. D-ta

---

* *Pentru explicarea lui Larochefoucauld*, apărut în *Viața românească*, nr. 9 și 10, din sept. și oct. 1920.

** Răspunsul lui Zarifopol, în scrisoarea din 25 noiembrie 1920 (Scrisoarea 9, în *op. cit.*, p. 270-271).

ai vrea să polemizezi cu cineva ? Crezi că este cineva în publicistica noastră care să merite ? Dacă vrei să complectezi ce-ai scris despre Maup[assant] ori să răspunzi la nedumeririle din public, poți răspunde — nu *cuiva*, ci *rumorilor din ziare și din public* —, fără să-i faci cuiva onoarea de a discuta. Eu am „polemizat“ mult în viața mea. Acum mi se pare că, pe-atunci, cedam prea mult unei apucături vulgare din mine. Cred, sper că n-am să mai polemizez niciodată. Dar dacă d-ta ai polemiza, cum spuneam mai sus, cu „nedumeririle unor cetitori“, ar fi un cîștig pentru cei care te urmăresc — ai mai scrie cîteva pagini despre Maupassant. Articolul d-tale a plăcut foarte mult la oamenii mai subțiri. Ralea, care e un tînăr minunat, mi-a scris că l-a impresionat mult articolul d-tale, deși crede că atinge numai o latură a lui Maup[assant]. El a înțeles că d-ta vorbești numai de ceea ce anunți în titlu.

Dar principalul e să confecționezi repede „opere“. Unul din puținele mele idealuri e ca d-ta să vii aici la Iași. Nu pot spune sigur că vom reuși, dar pe cît simt lucrurile, cred că sînt șanse serioase. Vorba e dacă la această proiectată căsătorie consimți și d-ta.

Larochef[oucauld] îl pun în două numere. E multă îmbulzeală de articole. Trebuie să pun și mai proaste, pentru variație, pentru că unele tratează chestii de actualitate, și pentru alte motive.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 900

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 1 noiembrie 1920 (loc. cit.).

11

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[Nov.—dec. 1920]

Stimate domnule Zarifopol,

Îți răspund cam tîrziu din o mie de cauze.

Eu cred că și *Maupassant* e „operă“. De aceea, cred că nu ne-am îndepărta de scopul pe care, pe cît văd, îl urmăresc mai mult eu decît d-ta — dacă ai traduce pe *Flau-*

bert. Impresia estetică eu cred că e, și ea, „operă“. Iar dacă mai ai ceva ca *Larochef[oucauld]*, pentru revistă e minunat. Că doar nu sînt dator să tipăresc numai lucruri pentru băieții de la cafenelele „literare“ din București, ori pentru învățători și duduci din pensioane. Dacă m-am căznit cu *Laroch[efoucauld]* (dar nici nu m-am căznit mult !) a fost din cauză că voiam să-l pun într-un singur număr. Și nu văd pentru ce o „operă“ a d-tale viitoare de felul lui *Laroch[efoucauld]* n-ar putea fi publicată cu „va urma“-le. E drept că pentru „comerțul“ revistei e mai potrivit un *Maupass[ant]* sau *France*. Dar pentru unii cetitori, mai aleși, un *Laroch[efoucauld]* e poate încă și mai binevenit. Oricum, eu cred că se poate împăca perfect apelul meu ca să scrii pentru *V.r.* cu acela de a scrie „opere“. Numai invitarea mea de a scrie notițe la rubrica, de pildă Miscellanea, te-ar împiedica de la „opere“. Chiar și *filologul* Philippide s-a mai îmblînzit. A început să prețuiască „ideile“ mai mult decît „faptele“, pe care uneori le tratează în stilul lui „izbucnitor“.

Am pus în nr. 9 (pe care-l vei vedea în curînd) 1/2 din *Larochef[oucauld]*. Tot — a fost imposibil. M-a încurcat teribil în ultimele luni *Rodia de aur* a junilor Maniu și Teodoreanu, precum și unele fleacuri, pe care trebuie să le pun pentru variație. (Ca să fie, de pildă, și beletristică într-un număr, pun ce pot.) Am avut curajul să *nu-ți* trimit corectura. Am făcut clacă la corectura lui *Laroch[efoucauld]* — de frică. Să vedem ce a ieșit... Eu nu văd nici o greșeală.

Braniște e un tînăr ziarist, după mine un talentat ziarist politic, dar care se îndărătnicește să facă orice, afară de articole politice.

Mă întorc la „opere“. Eu cred că se poate face și fără biblioteca de la München. Și anume de acele care sînt mai mult critică literară decît istorie literară propriu-zisă. Cît despre filologie veritabilă, cred și eu că nu se poate la Sinaia. Dar, în vremurile astea, cine poate face ceea ce vrea și ce trebuie ? Și-apoi există altul, sau alții, care să aibă altceva ? Față cu proasta și necinstita gazetărie a altora, articolele bine gîndite, bine scrise și întemeiate pe o suficientă informație sînt arhi-opere.

Caietul lui Philippide (centigrafiat) va cuprinde Fiziologia sunetelor, Istoria sunetelor, Istoria Formelor. „Ori-

ginile“ le scoate în volum tipărit, de el. Manuscrisul e aproape gata. Caietul va costa vreo 100 franci. Îl scot niște studenți. Să te abonez ?

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

D-ta îl cunoști pe Arghezi. S-a băgat polemist la o revistă a lui Vintilă Brătianu, care va apărea în curînd. Ce-a pățit oare ?

M.L.R., 12.901.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 25 noiembrie 1920 (Scrisoarea nr. 9, în Scrisori către Ibrăileanu, *I, p. 270-271) și la biletul din 28 noiembrie 1920,* Ibid., *p. 271.*

12

[Ianuarie ? 1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Te rog iartă-mă că-ți scriu cu creionul pe o asemenea hîrtie. Așa este împrejurarea din acest moment — și nu vreau să-l pierd, fiindcă-ți sînt dator de mult cu o sumă de răspunsuri, pe care le-am întîrziat dintr-o mulțime de cauze, care de care mai nenorocite. Una este lupta pe care am dus-o cu cîțiva colegi, care au găsit de cuviință să recomande pe un d. Aslan, profesor în locul lui Gusti, fără concurs ! Trist e că și Philippide a iscălit, în schimbul făgăduinței că inițiatorii numirii lui Aslan îi vor da (lui Ph.) voturile pentru elevul lui, Pascu. Ph. a făcut, deci, tranzacții și diplomație ! Și iată ce se pregătește : acest Aslan (o nulitate) le trebuia unora de aici ca să-și înjghebe o gașcă. După Alsan (dacă e numit), vine rîndul unuia Șerban, la catedra de franceză ! Iată ce a făcut Ph. cu diplomația lui ! Acum să vedem dacă Aslan va fi sau nu confirmat de ministru. Atunci Aslan + cei care l-au susținut (deși nu vor avea pe Ph. — dar nu mai au nevoie de el ! În locul lui e votul lui Aslan !) vor aduce pe Șerban. Sînt cîteva neregularități de formă, au protestat profesorii universitari, au protestat studenții. Să vedem...

Acest Aslan a fost prins acum cîțiva ani copiind la teză la concursul de franceză (pentru liceu) și eliminat din examen !

Scrisoarea d-tale, în care îmi ceri să-ți trimit corectura la *Laroch[efoucauld]* a venit cînd se trăgea coala a 9-a din

nr. 10 — iar *Laroch[efoucauld]* e în coala 1 ! ! *De-acum îți voi trimite întotdeauna corecturi pentru celelalte articole.* Dacă vei găsi ceva boacăn în *Laroch[efoucauld]*, consolează-te cu ideea că în volum vei corija. La partea II din *Laroch[efoucauld]* am făcut și eu corectură, dar nu la tot. N-am putut. A făcut și Topîrceanu, minunat corector. Dar știu eu ? De vei găsi greșeli, mai consolează-te cu ideea că nici d-ta nu poți fi sigur că nu-ți scăpau greșeli, ori că nu ți le introduceau, mai pe urmă, zețarii, căci acești oameni au și obiceiul acesta. Eu am impresia că există mai dinainte un număr de greșeli, care trebuie să fie, apoi, în orice număr de revistă. Greșeli preexistente, a priori, nu știu cum să mai zic !

„Diformări“ — știu eu cum a ieșit ? Corectorii noștri nu prea scriu așa. Eu nu scriu așa. Eu păstrez pe *e* cît pot. Eu scriu contemporan, de pildă, deși se obișnuiește cu *i*.

Formele *inzist* etc. cred și eu c-ar fi de la ardeleni, dar trebuie să fie și de la gazetarii evrei. Cred că z acesta trebuie pus în legătură cu l. nemțească. Eu mă feresc de el. Dar — am admis *recenzie* etc. De ce scriu *insist*, dar scriu *recenzie* — nu știu. Adică știu : pentru că se zice *insist*, dar se scrie (cred) *recenzie*. De ce s-a făcut *recenzie* și a rămas *insist ? Recensie* mai zice cineva ? Nu-mi dau bine seamă. *Azistență* e și mai oribil. Dacă în *recenzie* e, poate, o „alunecare de sunet“ în firea limbii române (și deci și în *inzist)*, apoi în „azistentă“ e o prostie și ignoranță, căci *asi* e tot atît de în firea limbii ca și *azi*. Dar poate la toate *(inzist* și *azist)* să fie o altă cauză. Cu schimbarea ortografiei, cînd s-a scris *poezie, cauză* (și nu *poesie, causă)*, gazetarii și alții au crezut că *insist* și *asistență* e... ortografie academică ! Dacă-i vorba pe *z*, atunci afară *s* — de pretutindeni. Încît boanghenismul, jargonismul și schimbarea ortografiei ar putea fi cauzele. Și triumful necontenit al vulgarității. Căci *z* e nu știu cum, mai gros decît *s* — și deci mai grosier !

D-na Mosou e o cucoană din Buzău, măritată cu un advocat muntean. E moldoveancă. Are vreo 44-46 ani (iată-mă indiscret !). A învățat la un pensionat ieșean de pe vremuri, ținut de o franceză. E inteligentă, cam fantastă.

Am luat măsuri să se trimită numerele d-nei N. P. Culianu.

Pun infinite speranțe în cele trei articole ale d-tale pe care mi le anunți. Cînd trimiți unul din ele ? În privința operei de 200 pagini, o editäm noi. Dacă ar fi sigur că va fi utilizată ca „operă“, ar trebui să fie în franțuzește. Altfel, e mai nimerit în românește. Totul atîrnă de rezultatul afacerii de care vorbesc la început. Adică nu chiar totul, dar mult. Să vedem.

Braniște nu mai știu cum scrie politică. Eu nu-l cunosc în ipostazul acesta decît din ce scria într-o gazetă din Iași în 1918 — într-o gazetă scoasă de mine. Scria atunci fără plată, din nevoia de a spune ce are pe inimă. Scria bine. Acum scrie ca meseriaș. Poate de aici deosebirea. Graur, în adevăr, e cel mai bun ziarist al nostru. Arghezi, talent minunat, ca stilist, dar nu știe să argumenteze, nici nu se încearcă. Zugrăvește. Dar ziarist fără gîndire și argumente se poate ?

Viața socialistă * e curățică. Dar cam anemică. Am văzut un număr.

La Țarigrad, perfect, pentru „Miscellanea“, iscălit cu numele sau cu un pseudonim. Așadar : unul din articole și *La Țarigrad*. Cînd vin manuscrisele d-tale, rup plicul cu emoție. Cînd ai ști cîte prostii vin aici ? Mai ales versuri.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

Am scris obosit, la o lumînare proastă. Iartă această toaletă mitocănească.

M.L.R., 12 902.

Răspuns la scrisoarea lui P. Zarifopol din 1 ian. 1921 (Scrisoarea 11, în* op. cit., *p. 271-273).

13

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[? 1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Am fost bolnav mai mult de o lună, iată de ce nu ți-am scris. În ultima d-tale scrisoare **, pe cît îmi aduc

* Revistă apărută în 1920.

** Scrisoare din 13 iunie 1921 (Scrisoarea 15, în *cp. cit.*, p. 275-276).

aminte (n-o am acum la-ndemînă), vorbeai de calitatea inferioară a unora din bucățile tipărite de *V.r.* Despre unele nu poate fi nici o îndoială. Despre altele — aud atîtea păreri contrare, că nu mai știu ce să gîndesc. Nu rămîne decît să ascult de propriul meu gust, oricît m-aș îndoi de el — ori să trag bucățile la sorți. Dar și cu gustul meu e un lucru anapoda. Eu am trei feluri de gusturi, *trebuie* să am. Unul, pentru *mine, cel de-acasă*. Cu acesta aleg bucăți pentru propria mea delectare. Din *V.r.* puțin are de ales acest gust. Un alt „gust" e acela cu care aleg material pentru *V.r.* Acest gust are în vedere posibilitățile actuale ale literaturii române : cutare nuvelă, să zicem, deși slabă, tot e mai bună decît cele ce se produc de obicei — și, dacă trebuie nuvele în *V.r.*, trebuie s-o pun. Bineînțeles că uneori mai intervin și alte motive, de care nu se poate să nu ții samă. În sfîrșit, un al treilea gust e acela cu care fac curs la universitate : pentru anul 1830, de exemplu, cu starea de incultură a țării, fără limbă literară etc., cutare scriitor se cheamă că — în acele condiții — are anume valoare etc.

În *V.r.* eu cred că pun ce e mai bun din ceea ce se publică aiurea. Apoi... nevoia de variație.

În privința mutării d-tale la Iași. M-a întristat faptul că împrejurările nu-ți permit să devii ieșean. Eu mă gîndeam că, chiar fără catedră, poate ai vrea să te muți. Ți-am scris de asta. Visam să iei d-ta împreună cu mine direcția — și, poate, s-o ai întreagă, dacă eu, cum bag de samă, mă tot imbecilizez. Dar poate te vei răzgîndi odată. Și pentru asta, ar trebui să te gîndești la „opere". Eu încă n-am dezesperat. Încă nu știu cum au să iasă lucrurile, dar poate să iasă bine. Infamia cu cel care a ținut conferința la Sinaia (la care ai asistat d-ta și cu Cerna) se pare că nu reușește. Și atunci, poate, nici consecințele ei.

Să nu uit ceva. Într-o zi aud pe un student rostind *seziune*. Îl întreb pentru ce zice așa. „*S* între două vocale nu se cetește *z* ?", mi-a răspuns el. Acest răspuns îmi confirmă că una din cauzele „seziunii" e și schimbarea ortografiei, cu care ocazie s-a decretat că nu se mai scrie „causă", ci „cauză". De aici — de la *cauză, poezie,* s-a ajuns la „seziune"... Pe student l-am convins îndată spunîndu-i că *sesiune e „session"* și că uzul, cel puțin la

lumea mai subțire, e : „sesiune“. Dar destul cu această chestiune ! !...

D-ta ce-ai mai făcut ? Bine ar fi să fi scris „opera“ în franțuzește. Noi ți-o editărn cu plăcere. Dar ar fi mai bine pentru scop s-o ia în editură o librărie franceză. Eu cred c-ar lua-o.

Pentru *V.r.* ai mai scris ceva ? Te rog răspunde-mi. Imediat ce articolele d-tale românești vor fi suficiente pentru un volum de 200 pagini, le scoatem în volum. Nu-i așa ? — îmi făgăduiseși, apoi, *Rușii la Constantinopol*. Nici acum chestia nu e trecută de la ordinea zilei.

Te rog să mai faci observații asupra revistei. Criticile d-tale îmi folosesc. Mult — nu pot remedia (ți-am arătat mai sus cauzele), dar îmi servesc în orientarea mea. Dacă încă nu vezi rezultatul — să sperăm că-l vei vedea.

Îmi mai spuneai despre niște traduceri din nemțește. Te mai gîndești la ele ?

Pe la Iași nu mai ai nici o afacere ? Vreau să zic : n-ai de gînd să mai vii pe-aici cu vreun interes de familie sau altceva — și, cu această ocazie, să vorbim de toate lucrurile, de care-ți vorbesc în scrisoare — mai pe larg și cu mai mult folos practic ? Acum e ușor de umblat cu trenul. *

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 903

14

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[? 1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Iar am fost bolnav. Ți-am scris acum vreo săptămînă o scrisoare — pe care n-am mai dat-o la poștă, căci mă încurcasem în niște detalii fără interes.

Îți scriu puțin, cît îmi permit puterile :

Dacă crezi că „cronicile“ d-tale pot apărea în *V.r.*, iscălite ori cu pseudonim, la „Miscellanea“, ori într-o ru-

---

* Zarifopol dezminte în scrisoarea din 8 aprilie 1921 (Scrisoarea 1, în *op. cit.*, p. 429, vol. III).

bricâ aparte, o rubricâ a d-tale, căreia îi vei găsi un titlu — atunci *V.r.* e gata să-ți plătească, ca și *Adevărul.*

Trimite *Cronica* lui Arghezi să vedem dacă ai destule pagini pentru o foaie volantă.

Aștept cu nerăbdare un articol al d-tale pentru revistă.

La *volum* nu te gîndești ?

În Iași nu ai de gînd să vii cîndva — la toamnă, la iarnă, pentru cîteva zile ? Încă n-am renunțat la visurile mele cu catedra și cu codirecția *V.r.*

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 904.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 6 mai 1921 (Scrisoarea nr. 14, în Scrisori către Ibrăileanu, *I, p. 274-275).*

15

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[? 1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Iar am avut acces — lung — de stenahorie. Bătrîneță și neurastenie. Țin să-ți scriu cu orice preț, cel puțin cîteva cuvinte. D-ta nu te îngriji de apariția, sau de posibilitatea de tipărire a unui eventual volum al d-tale. Gherea nu apare din cauza lui Alacalay-Benvenisti. Ei tipăresc volumele unor scribi, care alcătuiesc o veche coterie a firmei — în loc să tipărească ce trebuie de tipărit. Aici, la Iași, avem, cum știi, tipografie, în care tipărim noi. Dacă Gherea era repartizat la Iași, acum era pe piață. A rămas să fie tipărit la București, pentru ca familia să poată supraveghea, dacă ar voi, tipărirea și pentru că mijloacele tehnice sînt mai bogate în București. D-ta trimite material pentru volum, și-ți garantez tipărirea promptă — bineînțeles promptitudine moldovenească. Îți tipărim și studiile despre clasicism și articolele pe care ai început să le tipărești în *V.r.*

În privința *chestiei,* e bine să facem ca și cum s-ar putea realiza și ca și cum d-ta ai primi. Mai știi ? Poate te răzgîndești ; și poate se poate realiza. În orice caz, studiile și tipărirea lor nu strică.

Mă întrebai dacă-mi *trebuie* un articol al d-tale. Ce fel de întrebare e asta ? Cum să nu-mi trebuiască ? !

Îmi trebuie și articolele acele, ca în *Cronica*, pe care vrei să le scrii — dacă vrei să le dai aici. Domnule Zarifopol, *V.r.* e cum e și poate să fie și altfel, numai să fie bine. Dacă d-ta mai dai importanță scrisului, literaturii, iată, ai o arenă în *V.r.* Eu ți-am mai propus : dacă vrei intră, într-o formă oarecare, în direcție. Dacă te-ai muta în Iași...

Te rog scrie-mi dacă ți-a plăcut sau nu Lucia Mantu. * Mie îmi place mult. *Știe* să scrie. Nu știu cine e. Îi știu numele adevărat (Lucia Mantu e un pseudonim), un nume absolut necunoscut.

Mă întorc la articolele-cronici ale d-tale. Ar fi atît de binevenite. Eu, cum cred că ai constatat, m-am obosit, ca să nu zic ramolit. Articolele d-tale din *Cronica* — oare nu mai sînt de actualitate ? (Le-am cetit, dar nu le mai țin bine minte — și colecția n-o am.) Dacă se potrivesc pentru astăzi, nu crezi că ar fi bine să le scoatem în „Foi volante“ ? Mi-aduc aminte bine de tonul și de stilul lor — și ar fi minunate pentru colecția asta.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 905.

16

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[Iunie—iulie 1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Necazurile se țin de mine lanț. Mi-a fost fata bolnavă grav aproape două săptămîni. Prima diagnoză a fost : febră tifoidă. Mai apoi, analiza sîngelui a dat rezultat negativ și simptomele au luat o formă și o direcție altele decît la febra tifoidă. N-a fost febră tifoidă. Neurastenizat pănă-n ultimul grad, a mai venit și boala asta a fetii — cu chinul, oboseala și teroarea mea — și m-a istovit cu totul.

Mă întrebai dacă sufăr și eu de nervi. Sufăr de douăzeci și cinci de ani de „neurastenie gravă“, cum e scris în certificatele (de care uneori am avut nevoie) emanate

---

* Părerea lui Zarifopol, în Scrisoarea din 13 iunie 1921, citată.

de la toți doctorii de boli nervoase. Iată de ce n-a ieșit nimic din mine, căci cred că putea, altfel, să iasă ceva. N-am putut, toată viața, decît să fur cîte un moment, mai puțin rău decît altele, pentru ocupațiile așa-numite intelectuale. O veșnică insomnie, o veșnică oboseală, dese nevralgii — și anxietăți teribile. De patru luni, nu mai sînt nici măcar restul de mai înainte. Îmi permit să mă lamentez aici, pentru că mi-ai scris că și d-ta ești neurastenizat și pentru că m-ai întrebat dacă nu sufăr și eu de nervi. În orice caz, iartă-mă de aceste confidențe.

Și iată, deci, de ce nu ți-am răspuns pănă acuma.

Articolul d-tale cel mare l-am cetit într-o stare mai normală. E ascuțit și, în teorie, just, după umila mea părere. Dar cred că prea lași pe cetitor să tragă el concluziile. E lipsit de un didacticism mai direct. Apoi, vei stîrni iar protestări cu privire la Musset. Musset are accente care merg la inima celor interesați : „c'était plus qu'un poète, c'était un homme", cum a zis Taine. Mi-aduc aminte de un sonet care-ncepe (cred) cam așa : „J'ai perdu ma force et ma vie" etc. E literatură simplă, dar, uite, eu, acuma simt teribil acest vers ! Musset e adorat la noi, și ar trebui să procedezi ca și cu Maupassant, pe larg. Înțeleg, d-ta nu ești dator să consacri un articol unui exemplu. Dar Musset e un poet aproape „național" românesc.

Despre versul lui Vlahuță, am scris și eu, ca și d-ta. Studiul meu despre Vlahuță — o jumătate numai, restul nu l-am mai scris — mi-a servit ca... teză de doctorat. E scris cu gîndul la comisiune. Și cu gîndul la Vl., amicul și colaboratorul revistei. Deci nu mă mulțumește. Afară de asta, în acel studiu am voit să definesc mai mult o epocă și o pătură socială. Am luat ca pretext pe Vlahuță. Puteam să iau orice „proletar intelectual". Studiul e în *V.r.* (acum n-am la îndemînă colecția, am uitat ce an). E necomplect. Despre artist n-am vorbit. Nu-mi place. Unele lucruri le reneg.

Feminismul lui A. Gherman * l-am cetit în momente rele. Scris minunat, ca tot ce scrii d-ta. Just în idei. Mi se pare însă prea grav. N-am putut să-l mai cetesc o dată, căci l-am dat la tipar. Apare peste 2-3 zile. Articolul cel mare apare peste o lună, în primele zile ale lui august. Onorariul — mi se pare că *Adevărul* îți dădea 300 fr. cu iscălitura d-tale. Eu zic 300 fr. cu pseudonim. *Dar scrie-mi*

---

* A. Gherman, pseudonim al lui P. Zarifopol.

și d-ta ce crezi. D-ta eşti cel mai strălucit colaborator de articole al *V.r.* Cred că ne vom împăca întotdeauna. Pentru articole mari, de fond, ca *Literatura şi arta literară,** onorariul va fi de acum 1000 lei. Eu ştiu că, în vremurile astea, sumele acestea sînt o nimică, dar ce e de făcut? Din cauza scumpirii necontenite a hîrtiei, zaţului etc., revista pierde. Acum cîteva luni nu pierdea. De-atunci, prin scumpirea materialului, pierde. Noroc că „societatea“ cîştigă aiurea. Revista e *luxul* ei.

Nu găsesc în acest moment scrisoarea d-tale. Nu ştiu dacă uit vreo întrebare a d-tale. Apoi sînt şi extrem de obosit. Dacă am uitat ceva, te rog scrie-mi.

N-ai vrea să te ocupi şi de literatura românească? E un grajd al lui Augias, unde ar fi enorm de curăţit. Eu nu pot face nici cele ce aş putea în alte momente. Apar poeţi şi prozatori care se laudă între ei şi fac curente. *V.r.* ar trebui să-şi spună cuvîntul, dar cine să-l spună? Ea are — încă! — destul prestigiu ca să fie auzită şi crezută.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 906.

Răspunsul lui P. Zarifopol, la 13 iulie 1921 (scrisoarea 16, în op. cit., *I, p. 277-278).*

17

REDACŢIA REVISTEI «VIAŢA ROMÂNEASCĂ»
Iaşi, str. Lăpuşneanu, 33

Agapia [1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Îţi răspund cu o întîrziere neobişnuită nici chiar mie. Nu-ţi mai spun cauzele. Dacă „raţiunea“ încă probabil nu-i atinsă, din punct de vedere afectiv am fost în timpul din urmă, şi sînt încă, nebun. *Poate* să mă refac, întrucîtva, aci, — deşi casa în care stau e situată între atîtea poieţi şi cotețe, că abia pot fura cîte un moment de somn.

Să caut să-ţi răspund la scrisoarea d-tale.

---

* *Artă literară şi simplă literatură,* apărut în ***Viaţa românească,*** nr. 8, 1921.

Cred că poți publica toate articolele (pe care ai de gînd să le pui în volum) în revistă. Nu strică vînzării, mai ales că au apărut într-un timp lung de aproape doi ani, foarte distanțate unul de altul. Numai un roman, publicat în șir, poate fi dezavantajat din punct de vedere comercial, cînd iese în volum *imediat*. După un an, chiar și romanul tipărit tot, în șir, în revistă, nu mai sufere. Eu cred că volumul d-tale, ca să nu fie prea scump, trebuie să aibă vreo 250 pagini. O pagină de revistă este egală cu două pagini de volum. Acum poți socoti cît material ai. Eu cred că ai destul, mai ales dacă pui și pe *Flaubert*. *Flaubert* trebuie. Dacă volumul iese mai mare de 250 pagini, nu face nimic. Un astfel de volum se cumpără chiar cu un preț mai mare, pentru că îl cumpără cei interesați mai ales, și puțini gură cască care aleg din întîmplare din vitrine.

Onorariul pentru volum e de 20% din venitul brut. Adică, dacă prețul e, să zicem, 10 franci, autorul ia 2 franci de volum. Volumul d-tale cred că va fi 15 franci, deci 3 franci de volum. Se mai poate și altfel: o sumă oarecare pentru volum, vîndut pentru totdeauna editurii. Dar nu-ți recomand acest lucru. Și eu am făcut tot așa: 20%. Cînd dai volumul, poți lua un avans de cîteva mii de lei. Apoi socoteală din 6 în 6 luni. Eu cred că afacerea va fi bună. Acum (dar abia acum) Societatea *V. r.* s-a pus pe răspîndit volumele editurii ei. Iar prestigiul editurii *V. r.* e o realitate. Volumul francez îl vom edita imediat ce-l vei isprăvi. Îl vom trimite, firește, și-n Franța, și-n alte țări, spre vînzare.

Am cetit, pentru a treia oară, articolul d-tale ultim, tipărit. Acum, în claritatea aerului de aici, l-am înțeles și l-am gustat mai bine. Am văzut că conține și concluzii. Cred însă că n-ai fost destul de categoric. N-ai spus mai de-a dreptul, mai didactic, ce e arta literară. Dar articolul e — cu un termen cam culinar, dacă-mi dai voie — delicios. Face onoare *Vieții românești*. În privința lui Musset, nu mă pot împăca cu totul cu d-ta. Baudelaire e mai artist, dar Musset e mai „poet“ — fără să pot spune clar ce e un poet. D-ta vrei să scapi de naufragiu numai unele piese ale lui Musset. Dar poezii nu găsești ? De pildă — nu-i știu titlul acuma — aceea adresată fratelui lui despre Italia ? Sau *Noaptea de decembrie ?* Și chiar — eu sînt un romantic naiv ? — *Ballade à la lune ?* Dar îmi dau bine samă că

în lucrurile acestea are un rol hotărîtor subiectivitatea fiecăruia. D-ta ești tip artist, eu tip sentimental.

D-ta scrii că articolele d-tale trec nebăgate în samă. Te înșeli. În cercurile în care mă învîrtesc eu — și eu întîlnesc mulți oameni —, articolele d-tale nu trec deloc nebăgate în samă. D-ta ai impresia contrară din cauza presei. Dar în presă s-au selectat cei mai proști și mai inculți indivizi. N-ai idee ce oameni pricepuți găsești uneori în public, de o mie de ori mai sensibili și mai competenți decît recenzenții din presă. Aceștia, pe lîngă tîmpenia din natură și lipsa de cultură, mai sînt încurcați, stingheriți, de „teorii", de „școala" lor literară și, în sfîrșit, de spiritul de gașcă. Dar gîndește-te că în public e și o Lucia Mantu. Acum a început să scrie. Dar pînă acum a fost „public". Și cîte, și cîți n-or fi ca ea.

A apărut articolul lui Barnovschi *. Eu îl prețuiesc, ca și d-ta. Dacă articolele lui fac stagiu mai mare în saltarele redacției, să nu se supere. Unele au făcut stagiu un an. Te rog spune-i să continuie cu colaborarea. (Mă vei scuti de oboseala unei scrisori.) Și mai spune-i că-i editățm, dacă vrea, un volum despre *Cărvunari*.

Acum altceva. Ai cetit pe Hogaș ? Îți place ? Făcînd abstracție de „mitologia" lui, de considerațiile filozofice și sentimentale, de încercările lui spirituale și de un anumit ton de mahala, cînd se pune el în scenă, în paginile unde zugrăvește cucoane și flirturi — ținînd samă numai de zugrăvirea naturii, a oamenilor naturii, și de stil, eu îl socot un mare, un foarte mare artist. Sau, mai bine, stofă de artist mare, căci viața lui, mediul în care a trăit (provincia de acum 50-20 de ani), incultura lui etc., toate au trebuit să-l facă un simplu belfer de Tecuci. Și, totuși, ce era născut în el a rezistat !

Acum apare într-un volum o parte din scrierile lui. Am să mă silesc să scriu despre el... Dar eu am să scriu în felul meu. Nu vrei d-ta să scrii un articol despre el ? E atît de necunoscut ! El e un „artist-literar" adevărat — indiferent de nota pe care o merită, 9 sau 6 — în evaluarea didactică. E un om aproape necunoscut, e mort, face o figură cu totul deosebită în literatura noastră, — așa că, scriind despre el, nu te vei îndepărta mult de „splendida" d-tale „izolare" în critica română. Vei scrie aproape

---

* *Cărvunarii (Democrația de acum 100 de ani)*, apărut în *Viața românească*, nr. 6, 1920.

despre un străin. Dacă crezi că acest mort merită scos la iveală și dacă poți, bine ai face să-i consacrezi un articol. Și mai ales dacă ai și vreo slăbiciune pentru Moldova noastră, căci Hogaș e Moldova de altădată. (Aoleu ! Ce proporții a luat scrisoarea asta !)

Anton Gherman * văd că n-a mai trimis nimic pentru nr. viitor (pus sub tipar). Nu scrie în fiecare număr ?

Corectura n-am mai putut să ți-o fac eu. În *Arta literară* am observat lipsa, supărătoare, a unei virgule. Sînt și alte greșeli ?

Eu stau la Agapia pănă la 1 septembrie. Adresa mea e numele meu și „Mănăstirea Agapia". Dacă cumva mi-ai scris la Iași în timpul acesta, scrisoarea îmi va veni aici.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

Tipărește repede în *V. r.* și pe *Flaubert* — și în vremea tipăririi lui *Flaubert* în *V. r.*, începem tipărirea volumului d-tale.

M.L.R., 12 907.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 10 oct. 1921 (scrisoarea nr. 19, în* op. cit., *I, p. 280-281).

18

REDACȚIA REVISTEI «VIAȚA ROMÂNEASCĂ»
Iași, str. Lăpușneanu, 33

[? 1921]

Stimate domnule Zarifopol,

Iartă-mă, din nou, că-ți răspund tîrziu. Dracul știe ce m-a apucat ! Mă lupt să scap de starea asta. Se zice că trebuie „voință". Voința pacientului. Dar un asemenea pacient e lipsit, prin definiție, tocmai de voință.

Te rog pregătește îndată *materialul* pentru volum. Volumul poate fi dat la tipar înainte de a avea toate articolele. Dăm la zaț *Larochefoucauld, Maupassant, Anatole France, Arta literară* și, în vreme cît se zețuiesc astea, d-ta trimiți celelalte articole. Pe *Flaubert* trebuie să-l dai

---

* Sub acest nume, Paul Zarifopol a publicat în *Viața românească*, nr. 7, 1921, articolul *Feminism*, primul din seria *Din registrul ideilor gingașe.*

numaidecît la revistă, cu nota : „*Din volumul* (găsește titlul) care va apărea etc.“. Trebuie să dai pe *Flaubert*, sau altceva interesant pentru români, în preajma apariției volumului, pentru ca să fii recent în mintea cetitorilor (cumpărătorilor) cînd va apărea volumul și pentru ca, prin nota relativă la apariția volumului, să anunțăm apariția volumului, dînd și o mostră interesantă din volum. Editorul spune să scoatem 4 000 exemplare (ca și volumul meu *Note și impresii)*. Prețul volumului se va hotărî după numărul de coale. În orice caz, un preț mai mare decît al unui volum de nuvele. (Nuvelele le cumpără oricine ; un volum de critică — cei care îl cumpără cu orice preț.) D-ta vei avea 20% din venitul brut. (Dacă volumul costă, să zicem, 16 franci, d-ta vei avea 3,20 franci de volum.) Partea d-tale ți se va da din 6 în 6 luni. La început, se poate da un avans de 2000 franci. Dacă ai nevoie urgentă, poate voi smulge un mai mare avans (2000 e regula). Acum, unde vrei să tipărești ? La Iași sau la București ? Scrie-mi *imediat*, căci azi-mîne vine aici Patrașcanu. Să mă înțeleg cu el. Dacă la București — vei intra în corespondență cu cei de acolo. În cazul acesta, și avansul îl vei lua de acolo (socotelile sînt deosebite), și mi se pare că acolo sînt mai culanți : acordă avansuri mai mari.

Îți spun să tipărești *imediat* volumul în vederea catedrei. D-ta dă-ne numai atîta ajutor : tipărește.

Și trebuie să tipărești repede și volumul franțuzesc, despre literatura clasică. Și să-l tipărești la *Paris*. Face mai multă impresie. Caută un editor, ori tipărește-l cu banii d-tale, ori dă-l editorului gratis — mai știu eu ? După toate socotelile noastre, îți trebuiesc aceste două volume — și cel francez la Paris. Greutatea o văd numai în cazul cînd ar trebui să-l scoți cu banii d-tale. Dar, și în cazul acesta, nu poate fi un lucru așa de grav. Eu cred că s-ar vinde și ai scoate banii. Cunoști pe cineva la Paris ? Dacă nu, îți pot recomanda pe Ralea. Ralea e un tînăr de vreo 25 de ani, din Huși, fost elev în Iași, student la București, care face la Paris sociologia și dreptul. În curînd va fi doctor (un doctorat din două l-a dat, mi se pare). E un tînăr inteligent și amic al revistei. A venit la noi din propriul lui îndemn. Lucia Mantu ne-a mai dat ceva. Sînt curios să văd părerea d-tale. Bucățile ei recente îmi par mai nutrite de observație, dar, prin genul lor, nu așa de ascuțite ca cele dintăi.

Pentru următoarele „Idei gingașe“ * îți trimit zilele acestea 1500 lei. E de ajuns ?

Dacă mă ostenesc scrisorile d-tale ? Îți spun drept că simt o mare plăcere cînd văd că mi se aduce o scrisoare a d-tale. Nu te uita că răspund cam greu. Știi cauza. Sper că de acum mă voi corija. Pe lîngă neurastenie — am tot umblat : Agapia, Iași, Chișinău, Bîrlad...

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 908.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 10 oct. 1921.

19

[Ian. ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Nu știu dacă pot îndrăzni să te rog de iertare, pentru că nu ți-am răspuns de atîta vreme.

Afară de vreo zece zile, în care am scris fleacurile din nr. 12, am fost etern într-un hal de nervi de neînchipuit. Am ajuns să fiu conștient de toate primejdiile cîte înconjoară pe un om — ba și, desigur, de primejdii imaginabile. Caut să mă scutur de atîtea prostii — și nu pot. Nu mă ajută nici împrejurările. Plătesc multe lucruri întîmplate în vreme de treizeci de ani. Și constat că voința nu însamnă nimic. Mi-ar trebui, probabil, un număr de globule roșii. Dar să lăsăm asta...

Cred că ai primit 800 franci. Nu știu cum s-a făcut de s-a întîrziat. Pe-atunci am fost la Chișinău. Sevastos era dus și el. În condică văd scris *plătit*. Ce am făcut noi aici, habar n-am. Am făcut și alte încurcături. Pentru socotelile mele te rog să-mi scrii, dacă în cei 1500 franci (pentru Gherman) intră și primul articol, ori acela a fost plătit aparte. Te mai anunț că 300 franci e minimum. Unele „Gherman“ vor fi plătite și mai mult, dacă bugetul și alte combinații ale n-rului respectiv vor permite.

---

* Vezi *Din registrul ideilor gingașe (Ideal și energie)*, în *Viața românească*, nr. 1, 1922, și *Tipul politic*, în *Viața românească*, nr. 4, 1922.

Bugetul, dealtfel, stă prost, căci abonamentul e prea ieftin, chiar așa mărit cum e de la 1 ianuarie 1922.

Ideal și energie e din cele mai bune lucruri ale d-tale.

Ce faci cu volumul ? D-le Zarifopol, de ce nu ne dai nici cel mai mic ajutor în chestia de care-ți bat capul mereu ? Dar, chiar fără aceea, de ce nu scoți volumul ?

Pe *Flaubert* te rog dă-l întîi *Vieții românești*. Nu strică volumului. Articolele d-tale au apărut la intervale mari de timp. Apoi trebuie să te tot bagi în capul publicului, cumpărătorul volumului. În sfîrșit, o mie de franci (prețul lui Flaubert) compensează pentru d-ta eventuala scădere a exemplarelor vîndute din volum. Și mai e ceva : în volum nu sîntem cetiți de atîția oameni ca în *V. r.*, căci un volum de critică (poate nici de nuvele) nu se vinde ca *V. r.*

Ți-am scris de multe ori despre o colaborare mai mărunță, recenzii, miscellanea etc. — iscălite, neiscălite, cum vrai. Apoi, de ce nu scrii ceva despre literatura română ? Ar fi un eveniment ca autorul apreciat a lui *Larochef[oucauld], France* etc. să scrie despre un român. De ce nu scrii despre Caragiale ? L-ai cunoscut bine și, desigur, îl simți, îl vezi mai bine pe autor, cînd cunoști atît de aproape pe om. Crede-mă că mă doare cînd văd o forță ca d-ta oarecum paralizată. Și vorbesc nu numai ca redactor al *V. r.* (e, desigur, și aceasta), dar ca cetitor, ca simplu om din țara asta.

Te rog scrie-mi ce mai faci — și dacă nu ești supărat de lipsa mea de obraz.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 909.

Zarifopol răspunde la 9 februarie 1922 (Scrisoarea nr. 22, în* Scrisori către Ibrăileanu, *I, p. 282-283).

20

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Febr. ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Nu am nici un *Molière*. Al d-tale va fi atît de binevenit ! Dar *Flaubert ?* Dar volumul ? Cu *Molière* și *Flau-*

bert vei avea un volum formidabil. Dacă ar intra şi Caragiale... Pun mare speranţă în *Caragiale* al d-tale. Să dea Dumnezeu să-l scrii ! *Molière* — cînd îl trimiţi ?

Ţi-am mai scris despre recenzii şi notiţe în „Miscellanea“ (cu iscălitură, cu pseudonim, ori cuprins în & Co). N-ai răspuns.

Anton Gherman a plăcut foarte mult aici, în cercul *V. r.*

Cele două nuvele traduse — ce să fac cu ele ? În *V. r.* nu pot fi decît tîrziu, căci am început să tipărim romanul lui Korolenko, şi două traduceri nu merg într-un număr. Vor fi sau nu tipărite în *V. r.*, dar eu îţi propun să mai traduci ca să ai pentru 200 pagini de tipar şi să le tipărim într-un volum, cu o mică introducere asupra nuvelei moderne sau germane-moderne (după conţinutul volumului).

Ideal şi energie a fost cotat 400 lei. Aşadar, eşti dator cu 1900 (1500 pentru Gherman, 800 trimişi din greşeală, scoţînd 400 *Ideal şi energie* = 1900), adică cu *Molière* şi *Flaubert*, sau *Molière* şi *Caragiale* (în care caz mai ai de luat 100). Iar Anton Gherman nu mai e dator. Sau, dacă vrai să rămîie el dator, atunci îţi voi face cunoscut cînd s-a achitat el.

Eu — mă lupt cu marele meu duşman, adică cu mine însumi. În fiecare zi descopăr alte... primejdii. E teribilă această nebunie lucidă. Dar cum poţi combate această boală ? Frica d-tale (cînd ţi-a plecat băietul) de tramvai, tren, gripă, scarlatină e exagerată, dar e raţională. Aici e totul. Tramvaiul, trenul, gripa nu-s halucinaţii, sînt *realităţi* — la care alţii nu se gîndesc. Odată ce te gîndeşti, te-ai dus ! Că rar deraiază un tren, ori cade din tren un om, că gripa nu-l apucă pe oricine — ce are aface ? E posibil ? Odată ce e posibil... ! „Sănătatea“ e a nu gîndi la ceea ce-i posibil. Ei, sănătatea asta n-o mai am. Salutări.

G. Ibrăileanu.

M.L.R., 12 910.
Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 9 februarie 1922, citată.

21

«VIAŢA ROMANEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACŢIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Apr. 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Nu cumva vina întîrzierii d-tale faţă de *V. r.* o pui în legătură cu faptul că eşti „dator" revistei cu articole? Aş fi nenorocit dacă aş şti că ai vreun ghimpe în inimă din cauza asta. Tocmai voiam să-ţi scriu zilele acestea şi mă gîndeam să-ţi spun că, dacă vrei, datoria poate rămîne mai departe, urmînd să ţi se plătească articolele trimise, deşi, iar mă gîndesc pentru d-ta ! — că e mai bine să scapi de ea. Eu te voi ajuta majorînd onorariile articolelor d-tale. De pildă, *Tipul politic* îl voi pune 500 franci, fiindcă e mai mare. Cînd vom calici (să admitem şi ipostaza asta), voi micşora onorariile — şi nu te vei supăra. Dar să ferească Dumnezeu să ajungem acolo ! Revista merge bine, ca vînzare, greutatea e că e prea ieftină şi e imposibil să-i mărim preţul. Speranţa e în anunciuri.

De colaborare la *Flacăra* *, sau aiurea, nici o supărare. Doar nu te-am monopolizat. (Articolul din *Fl.* nu l-am cetit. N-o cetesc. Cînd am aflat că ai scris acolo, era tîrziu. N-am mai găsit foaia.) Un lucru însă : să nu te depreciezi scriind oriunde. La noi încă nu există „magazine", sau, mai bine, nu există în public concepţia magazinului. Şi cetitorul, deci, te socoate laolaltă cu colaboratorii juxtapuşi şi te judecă în bloc cu ei. Ceva pierzi d-ta, ceva cîştigă ceilalţi colaboratori. Mai magazin (chiar pentru public) e *Adevărul literar*. Bineînţeles că nici *V. r.* nu-ţi dă cine ştie ce vecinităţi, dar oricum... şi apoi are şi un prestigiu mai mare.

Am văzut şi răspunsul d-tale lui Braniştе în *Revista vremii*. Dă-mi voie să-ţi spun că-i faci prea mare onoare — şi nu că Braniştе e un băiat rău, dar e prea insignifiant. Şi apoi ce poate aduce o polemică ? Eu am polemizat „la nemurire" în *V. r.* altădată — şi m-am convins că e inutil. Dar tot nu polemizam cu băieţi. Acum în *V. r.* apare o polemică a lui Ralea cu Ciomac. M-am ciorovăit mult cu Ralea. Mi-a cedat să nu polemizeze. Dar am sim-

---

* Articolul lui Zarifopol *Intelectualul*, în *Flacăra*, 18 martie 1922.

ţit că o face cu regret şi i-am tipărit polemica. Şi o am greu pe stomac.

Acum vrea să polemizeze Topîrceanu cu Iorga (care l-a atacat pentru o traducere). Va reîncepe în *V. r.* polemica. Mă tem să nu mă contagiez. Eu am avut tăria pănă acum să tac, deşi am fost ispitit de atacuri neghioabe şi deci de triumfuri uşoare. Chiar acum văd că Iorga ne înjură pentru că sîntem o revistă care „insultă" (şi noi nici nu mai vorbim măcar de cineva) şi care a apărut în vremea ocupaţiei cu ajutor nemţesc (*V. r.* a reapărut în 1920 !) Toţi mă torturează să răspund. Încă n-am cedat.

Dar asta nu însamnă că nu voi tipări eventualele d-tale polemici, mai ales că le scrii *aşa* de corosiv şi de frumos. Ţi-am mai scris : lucrurile mărunte ale d-tale le-aş pune la „Miscellanea."

Nu-mi scrii de *Molière*. Dar în schimb aflu vestea bună că scrii despre Caragiale. Eu îl fac la curs tocmai anul acesta. Ceva am publicat acum despre el. (Vezi *V. r.* ?) Dar prost. Eram obosit. Am şi corijat pentru volum, cînd va fi să public tartina asta în volum. Voi urma în *V. r.* cu *Conu Leonida* şi *Făclia de Paşti*. Fiind obosit, vreau să mă folosesc de curs pentru *V. r.* Eu nu mai am *Spiritul critic*... (îl retipăresc acum). Ţi-l trimite Sevastos pe al lui ca împrumut. Să i-l trimiţi înapoi. Articolul despre *Car[agiale]* din *Scriitori şi curente* l-am pus în *Note şi impresii* (îţi trimit şi acest volum, în el am două bucăţi, una lungă şi una mică de tot). *Scriitori şi curente* e epuizat. Lovinescu a scris despre Car[agiale]. Cred că găseşti articolul în *Criticele* lui vol. I. Văd că are un *Caragiale* şi în vol. IV. Eu am cetit unul, probabil cel din vol. I. (N-am pe Lovinescu ; am numai vol. VII, de unde îţi trimit aceste referinţe.) Lui Lov[inescu] i-am răspuns atunci. Dacă găsesc nr. din *V. r.* ţi-l trimit. Odată a scris M. Dragomirescu un articol bunişor (singurul lui articol, după mine, pasabil) despre Car[agiale]. Nu-mi aduc aminte unde şi cînd. Dar nu prea văd ce nevoie ai de articolele acestea, toate, despre Caragiale.

Acum altceva. De ce nu scoţi volumul ? Cum să te conving să-l scoţi ? ! E nevoie pentru o mie de motive, între care şi catedra. Iar dacă ai scris şi studiul despre clasicism ! Gîndeşte-te bine că s-ar putea face lucrul, fără nici o altă sforţare din partea d-tale. Peste vreo lună voi şti

exact dacă avem toate şansele. Scoate deocamdată volumul. *Asta* trebuie s-o faci ca scriitor mare, indiferent de catedră. Scoate-l la Bucureşti (mi-a spus Pătrăşcanu că-l scoţi, dar nu văd nici un semn), că lucrul merge mai repede — şi mai frumos.

În curînd apare volumul lui Al. A. Philippide (fiul). Nu vrei să-l recenzezi ? D-ta eşti cel mai indicat. *Originile* bătrînului Ph[ilippide] aşteaptă. Lipsesc tipografiei de aici anume semne necesare lui Ph[ilippide].

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

P. S. Îmi scrii de ajutorul ce aş putea să-ţi dau pentru Caragiale. Dacă e vorba de cunoştinţele mele ca om care a stat necontenit în ţară, firește, sînt la dispoziţia d-tale. Altfel, cu ce aş putea să te ajut ? Izvoare ? Nu prea sînt. Dacă ai nevoie de ceva, scrie-mi. Îţi trebuie biografia ? Greu de reconstituit. Anul naşterii e : 1852 sau 1853 ? D-ta ce ştii în privinţa asta ? Sînt argumente şi pentru o dată şi pentru alta. Dar cred că d-ta scrii altceva decît biografie şi alte lucruri de istorie pur literară.
Am scris scrisoarea asară. Am recetit-o. Oare vei înţelege caligrafia asta ?

M.L.R., 12 911.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 10 aprilie 1922 (scrisoarea 23, în op. cit., *p. 284). Zarifopol răspunde la 23 aprilie 1922* (Ibid.).

22

«VIAŢA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACŢIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Apr.—mai ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Îţi răspund cu întîrziere din cauza multor neajunsuri, din care cel mai mare e starea nevestei mele, căreia i-a murit tatăl, după o lungă agonie.

Dacă-ţi „dau voie“ să polemizezi cu mine în privinţa lui Caragiale ! Dar ce ! Sînt cenzor aici ? Polemica d-tale îmi va folosi, căci mă va ajuta să mă lămuresc asupra lui Caragiale. Dacă polemizezi în privinţa politicei lui Cara-

giale, îmi va prinde foarte bine, căci, de la război încoace, mă gîndesc mereu la atitudinea lui. Acum scot ediția a II-a a *Spiritului critic*. În prefață spun că în privința lui Car[agiale] aș avea de spus multe și alte lucruri. N-am făcut-o acum, căci, pe de o parte, vreau să dau *aceeași* carte, iar pe de alta, acum n-am răgazul necesar să refac *tot* volumul — căci schimbarea punctului meu de vedere ar necesita acest lucru. Asta nu însamnă că retipăresc un volum pe care îl reprob. Constatările, istoricul etc. le socot încă valabile numai atitudinea mea subiectivă s-a cam schimbat. La Car[agiale], încă o dată, simt că aș avea de schimbat mai mult. Volumul apare peste vreo 10 zile.

Că nu te înțelege Iorga nu e de mirare. Se vede că d-ta nu-l cunoști. Omul acesta nu poate înțelege nimic. E incapabil absolut să urmărească un șir de argumente. El e „d. Goe" ajuns la 50 de ani.

Radu Rosetti a luat 2500 franci pentru traducerea unui roman cu subiect evreiesc al fraților Tharaud *. Asta e afacerea.

Articolul lui Gherea — în nr. 5. E bine scris. De ce scrie așa de rar ?

Te rog să-mi faci un serviciu, dacă poți. Interesează-te dacă a rămas vreun act de naștere al lui Caragiale. Pe vremea aceea actele de naștere erau emanate de la biserici.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 921.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 23 aprilie 1922.

23

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTA LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Iulie 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Nu ți-am scris de mult (iar mă plîng !) : examene multe, multe ; decanat (cea mai mare nenorocire a vieții

---

* ***L'ombre de la croix*** **(1917), în românește sub titlul *Umbra crucii. Roman de moravuri evreiești*, tradus de Adolphe Clarnet, Buc., Cultura națională, 1922. Vezi analiza traducerii, în G. Ibrăileanu, *Opere*, 5, p. 102-104.**

mele — impus pentru a figura în senatul universitar, unde se hotărăsc lucruri grave şi unde în calitatea mea de „optimist umanitar“ cică sînt necesar) ; căldură ; oboseală; revista ; răspuns d-tale ; alte fleacuri pe care trebuie să le scriu etc.

Articolul d-tale e foarte frumos *. Dar m-ai nenorocit, căci, voind să mă odihnesc în vacanţă, a trebuit să-ţi răspund acum, în luna asta infamă **. Şi, în loc să dau oarecare amploare lucrurilor — căci între noi e o deosebire mare de tot —, am răspuns, numai ca să mă apăr, ceea ce pentru cetitorii la care ţii atît de mult e lipsit de interes.

Ce faci cu *Molière ?* Cînd e gata ? Eu mă duc la Varatic peste cîteva zile. Îţi voi da adresa mea de acolo. Dacă *Molière* e gata în vacanţă, anunţă-mă la Varatic, ca să-ţi scriu unde să-l trimiţi.

M-am cam încurcat cu socotelile d-tale. Ai luat 1500 fr. pentru *Idei gingaşe* şi 800 franci trimişi din greşeală. Fac 2300—400 O „gingaşă“ şi 500 altă „gingaşă“, plus 1000 *Caragiale* — fac 1900. Întrebarea e : prima „gingaşă“ a fost plătită *deosebit* (cu 300 fr), ori tot din cei 1500 luaţi pentru *Idei gingaşe ?* Adică : mai eşti dator cu 400 fr., ori numai cu 100 ? Nu-ţi aduci aminte ? Încurcătura s-a produs din multe cauze, care nu se mai pot repeta. Scrie-mi dacă-ţi aduci aminte, măcar vag, de mandatele primite. Ţi-aduci aminte de vreun mandat de 300 numai ?

În n-rele de iulie şi august pun cele două nuvele traduse de Gherman. Te anunţ că onorariul e faimos. Plătim 20 fr. pagina de tipar la traduceri. Fiindcă Gherman e Gherman, ne vom ridica la — ştiu cu cît ? — la 25 fr. ! ! În sfîrşit, vom vedea. Ai mai tradus ceva ? Am să pun, în septembrie, chestia onorariilor pentru traducere înaintea „Comitetului“.

Dacă-mi răspunzi cu privire la Caragiale, îmi răspunzi tot în *V. r.* Încai să ne dăm în spectacolul „publicului“ aici. Articolul d-tale e singura critică estetică a lui Caragiale. Dacă d-ta ai face zece articole la fel, sau mai puţin decît zece (în sfîrşit, cîţi scriitori avem care merită a fi

---

* *Publicul şi arta lui Caragiale,* în *Viaţa românească,* nr. 6, 1922.

** În luna iulie, cînd a şi răspuns.

studiați), ai face un lucru mare de tot. D-ta ai toate însușirile și condițiile necesare pentru o asemenea operă. Noi aici sîntem incomplecți, tulburi, prea „publiciști", ca să facem lucruri de acestea. Prin „noi" înțeleg toți criticii români — care nu există. Putea fi ceva Sanielevici, dar l-a topit etnografia, sociologia, grandomania și alte lucruri.

Dar (iar mă amestec în afacerile d-tale) cînd scoți volumul ? Sînt foarte necăjit că nu ai făcut ce trebuia, ca să te fi putut chema aici — chiar dacă ai fi refuzat invitația universității.

Pascu m-a atacat în revista lui. E singurul atac, din cîte s-au produs împotriva mea, care m-a afectat, fiindcă minte cu cifre, din care iese că sînt milionar și oricine poate să se întrebe de unde am eu acțiuni de un milion și jumătate ? Am furat ? M-am vîndut cuiva ? În realitate, am acțiuni de 40000 franci, singura mea avere. Apoi inventează slujbe la *V. r.*, pe care nu le am — și ajunge la nebunii. Și să nu crezi că e nebun. S-a pus să facă pe justițiarul, să curețe atmosfera morală etc. Ceea ce e mai frumos [e] că, după ce zețuise articolul — pînă în ziua apariției *Arhivei* —, făcea față de mine pe amicul, tăcînd chitic asupra „polemicei" ce-mi administrase deja.

Nu-mi răspunde la scrisoarea asta, pînă ce nu-ți scriu de la Varatic.

M-am gîndit să-ți trimit coala cu răspunsul meu, ca să ai mai multă vreme pentru răspuns — și am uitat. Abia acum mi-am adus aminte. *V. r.* a apărut.

N-am fost în stare nici să-ți trimit *Spiritul critic...*, care a apărut de mult. Sînt extrem de obosit și sufăr de o abulie îngrozitoare.

Trebuie să-ți mărturisesc că m-ai pus în teribila situație de a vorbi iar de „omenescul" Miticilor. *Acum* sînt atît de mizantrop, că-mi vine să cred că „omenescul" acesta nu se găsește decît în cîțiva oameni anormali. Știu că mizantropia asta e o prostie, că la mine e defectul unei nervozități maladive și al unor experiențe în viață nu tocmai obișnuite — dar — dar ce să mai lungesc vorba ?

Cu cele mai cordiale salutări, al d-tale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R. 12922

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 3 iunie 1922 (scrisoarea 25, în* op. cit., *p. 286).

24

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[iulie ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Sînt la Varatic. Am ajuns atît de obosit, că am stat în pat două zile, cu nevralgii și alte ticăloșii. Ți-am scris de la Iași. Ai primit acea scrisoare ? Adresa mea aici : G. I., Mănăstirea Varatic, Județul Neamț.

Nu fac și n-am să fac nimic aici. Am să stau vreo lună.

Cred că ți-a trimis tînărul Philippide volumul lui. Cu toate juvenilitățile și repetarea unor motive, volumul mi se pare impresionant, mai ales că e scris la vîrsta de 18-20 de ani. El ar fi fericit să-l recenzezi d-ta. Și eu cred că d-ta ai fi cel mai chemat să scrii despre o astfel de literatură ca a lui, care, cred, e „artă literară". Binele și răul ce l-ai spune i-ar folosi mult, căci el are mare încredere în d-ta. Ai putea face un articolaș — care ar fi pus cum vrei : articol, cronică, recenzie...

Cum ți-am mai scris — sînt convins că ai face un lucru minunat dacă ai scrie o sumă de articole despre scriitorii noștri. Critica estetică e un teren virgin la noi. Se poate zice că ai introduce un gen literar în literatura română.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 922.

Zarifopol răspunde la 22 iulie 1922 (Scrisoarea 28, în Scrisori către Ibrăileanu, *I, p. 289-290).*

25

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Aug. ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Nici nu mai încerc să mă scuzez că-ți răspund atît de tîrziu. Cred însă că banii (3000 lei) și *Spiritul critic*... ți-au venit de mult din București — 3000+400 (aceștia din urmă avansați mai de mult) fac 3400, din care scăzînd

800 (cele două traduceri ; prima : 200, a doua : 600) — ai rămas dator cu 2600 *.

Traducerile d-tale vor fi plătite ca nuvelele originale. Ai mai tradus ceva ?

Îmi pare rău că ești hotărît să nu mai scrii despre literatura națională. Părerile mele despre d-ta nu sînt încurajările unui „director“ de revistă, cum spui d-ta. Aș mai înțelege să mă învinuiești de un astfel de „pedagogism“, dacă nu aș fi tipărit și iscălit asemenea păreri. Cît despre eventualele ironii la adresa laudelor ce-ți aduc, je m'en f... ! Dar nu-i nici o primejdie. Pănă acum văd că am fost ignorați amîndoi. Chiar în publicațiile unde s-a vorbit despre acel nr. din *V. r.* nu am văzut nimic despre articolele noastre.

Adresa d-nei Moscu e numele ei plus *Buzău*. Mie îmi place scrisul acestei doamne și mai puțin decît d-tale. În privința lui Hogaș, mă deosebesc de d-ta. Recunosc inculturа lui, nivelul scoborît din *Floricica,* belferismul lui care se arată în mitologism, clasicism, filozofism, glume etc., dar munții, pădurile, țăranii lui mă încîntă.

Cred că ai primit volumul lui Philippide **. Te rog mult scrie ceva despre dînsul. Îți trimit un foileton din *Lupta,* al unui individ pe care nu-l cunosc deloc. Altceva nu știu dacă s-a mai scris despre acest volum.

Onorariul lui I. Gherea l-ai primit ? Eu am scris la Iași să ți-l trimită. Acest tînăr e un colaborator valoros. Mai îndeamnă-l să scrie.

Lui Pascu n-am să-i răspund. Nu cred că-l încurajează Philippide, dar probabil că nici nu-l descurajează. Pascu e un tătărășan, care crede că „face“ pe Philippidele. D-ta spui că este un „muncitor folositor“. E un muncitor, în adevăr, dar muncește mai mult fizic. Pe cît știu, n-a spus nimic, niciodată, despre vreun lucru.

Eu mai stau aci vreo săptămînă și ceva. Dacă-mi scrii aici, scrie-mi te rog imediat, ca să mă găsească scrisoarea d-tale.

Cînd îmi răspunzi la Caragiale ? Nr. de septembrie s-a pus sub tipar zilele acestea. Dacă ai răspunsul, trimite-l

---

* La 22 august 1922, Zarifopol nu primise încă banii. Vezi scrisoarea 29, în *op. cit.*, I, p. 290.

** Al. A. Philippide, *Aur sterp,* 1922.

lui Sevastos la *V. r.* Dacă mai întîrzii mult, atunci va rămîne pentru nr. de octombrie.

Dacă ai gata *Molière*, trimite-l, cu indicaţia pănă unde să se pună în nr. acesta (căci mi-ai scris că articolul e pentru două numere), ori trimite numai partea I, cu „Va urma“ la urmă. Tot lui Sevastos trimite şi altceva, dacă ai : idee gingaşă, recenzia lui Philippide etc.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R. 12 913.

26

«VIAŢA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACŢIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Aug.—sept. ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Patraşcanu, care a stat la Varatic, a scris în iulie librăriei din Bucureşti să-ţi trimită cele cerute de d-ta. Eram sigur că ai primit şi banii şi volumul. Acum văd, din ultima d-tale scrisoare, că cei din Bucureşti s-au purtat porceşte. Ieri am spus aici la administraţie să-ţi trimită banii, rugîndu-i să nu întîrzie un moment. Azi îţi trimit volumul. Te rog scrie-mi imediat dacă ai primit mandatul şi exemplarul din *Spiritul critic*..., căci mă tem să nu se neglijeze şi aici expedierea. În afacerea asta a *V. r.* lucrurile merg foarte oriental.

La Varatic am îndurat multe. Cei pe care i-am însărcinat să-mi închirieze casă mi-au ales una la uşa unei biserici. Nu ştiu dacă ştii cît se toacă la mănăstiri : aproape toată ziua şi toată noaptea, două feluri de toacă de lemn, o toacă de fier — apoi clopote, cînd unul cînd toate. Din casă auzeam şi slujba, alcătuită din behăitul maicelor-dascăli. Dar poate şi mai teribil a fost altceva. În mica piaţă din jurul bisericii e mormîntul Veronicăi Micle. Toţi vizitatorii şi trecătorii ţin să „facă“ mormîntul Veronicăi Micle — să-l viziteze, să se extazieze, să suspine şi să scrie cugetări pe marmora lui. Am asistat la toate aceste efuziuni, căci, ţinînd să stau la aer, nu puteam să mă închid în casă cu geamurile închise. Să vezi cugetările scrise ! mai toate pe tema „femeii sublime“, şi

„femeii model“ — cînd singurul ei merit a fost că nu a fost o femeie model.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R. 12923

Zarifopol răspunde la 14 septembrie 1922 (Scrisoarea nr. 30, în Scrisori către Ibrăileanu, *I, p. 290-291).*

27

[c.p.-antet]
VIAȚA ROMÂNEASCĂ, S.A.

[Sept. ? 1922]

Stimate domnule Zarifopol,

Te rog scrie-mi *imediat* dacă faci sau nu recenzia lui Philippide. Nu e vorba s-o dai imediat, dar vreau să știu ce am de făcut : facem aici recenzie ori nu ? * Eu doresc puternic s-o faci d-ta.

Salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 922.

28

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Febr.—martie ? 1923]

Stimate domnule Zarifopol,

Îți răspund tîrziu. Am intrat în niște încurcături mari, care mă plictisesc oribil. Muncesc prea mult. Iartă-mă că am tăcut atîta. *Molière* nu poate fi prea greu pentru cetitori — adică mai greu decît multe lucruri pe care le publicăm și care măcar nu sînt destul de bune. D-ta, oricum vei scrie, vei fi interesant. Dacă nu vor înțelege învățătorii, atîta pagubă. Învățătorii n-au înțeles nici pe *Larochefoucauld*. Parcă multă lume l-a putut înțelege ?)

Litere grecești avem. Dar face Balmuș (fost student aici ; altfel e „băiat bun“) atîta muncă ? Și mai ales cînd el e numai unul, și cred că din cei mai puțin răi din oribilii traducători ai d-lui Pârvan, care „îngrijește“ de tra-

* În scrisoarea nr. 30 citată, Zarifopol își declină competența.

duceri. Despre aceste traduceri, în genere, cu două mostre, am scris în *V. r.* — are să apară în nr. viitor. Dar mie îmi pare bine dacă vei scrie, căci vom avea articol scris de d-ta, care va fi bun. Încă o dată : mă gîndesc dacă nu e disproporție între comerțul lor și importanța pe care le-o dăm. Ai să vezi din exemplele date de mine (dacă n-ai cetit aceste traduceri) grozăvenii neverosimile.

Îmi pare rău etern că nu scrii despre literatura românească. Despre Philippide n-am reușit să scriu nici pănă azi. A rămas nerecenzat în *V. r.* De Blaga ai cetit ceva ? Eu nu cunosc literatura germană al cărei ucenic e el — și nu pot spune nimic. N-ai vrea d-ta să scrii ? Ți-aș trimite cărțile lui.

Te rog să nu te gîndești la „datorie". Nu achitarea ei are importanță, ci colaborarea d-tale.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 924.

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 12 februarie 1923 (Scrisoarea nr. 31, în Scrisori către Ibrăileanu, ***I, p. 291-292).***

29

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Iulie 1923]

Stimate domnule Zarifopol,

Iartă-mă că-ți răspuns așa de tîrziu. Pe lîngă boala mea de voință, s-au adăugat în vremea din urmă o mulțime de ocupații nouă, griji, necazuri etc.

Am primit articolul *. Am complectat și pasajul acela. Articolul e strașnic. Pe cît mă pricep, ai dreptate în ceea ce atingi. Cu toate acestea, eu continui să gust pe Renan, pentru lucruri de care d-ta nu vorbești și de care nu știu ce idee ai. Articolul va apărea în nr. de iulie, adică prin august. Nu e nevoie de litere mici pentru citații.

Cred că ai un volum mare, cu articolele de care vorbești. Tipărește-l repede. Caută editor, căci editura *V. r.*

---

* ***Notă la comemorarea lui Renan,*** **apărută în *Viața românească*, nr. 7, 1923.**

aproape nu mai există. Vorbind pe șleau, nu mai există. Te rog tipărește-l repede, căci am un gînd. Nu ți-l mai spun.

„Ideile gingașe", dacă le iscălești cu numele d-tale, vor fi remunerate ca și cele literare. Dacă-ți vine greu *de tot* să le iscălești cu numele d-tale, voi face ca să fie remunerate cum dorești, dar pentru revistă e mai bine să le iscălești cu numele adevărat.

Eu nu ți-am mai scris nu numai pentru că scriu greu, dar și pentru că nu aveam ce. Dealtfel, cea din urmă scrisoare dintre noi e una a mea. Poate n-ai primit-o.

Plec la Varatic vineri. Adresa mea acolo e : numele meu și : *Mănăstirea Varatic, Județul Neamț.*

Văd că am scris puțin despre articolul *Renan.* Sînt grăbit, obosit și plictisit. Fără vorbe goale și complimente ridicole, cred că e un articol formidabil, minunat, bănuiesc că absolut original, căci nu știu să mai fi susținut cineva tema asta (ori da ?) și la care nu pot obiecta nimic eu — admirator al lui Renan, sau poate mai exact : înamorat de Renan, pentru atitudinea lui față cu existența. Dar nu am exprimat tocmai exact ceea ce simt cînd îl cetesc. Nu-i vorbă, nu l-am cetit cam de mult (și amicii mi-au „împrumutat" multe cărți ale lui).

Cu cele mai prietenești salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 914

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din 29 iunie 1923 (scrisoarea 32 în** op. cit., **I, p. 293). Zarifopol răspunde la 28 iulie 1923 (loc. cit.).

30

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ REDACȚIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[Sept.-oct. ? 1923]

Stimate domnule Zarifopol,

Oricîte scuze justificate aș avea, nu sînt de ajuns. Așadar, iartă-mă fără să mai lungesc vorba. Și chiar acum trebuie să-ți scriu grăbit.

Trimite Ghermani, și vor fi remunerați ca și cînd ar fi Zarifopoli. *

Editură noi nu mai avem. Cred că te adresezi la Socec. Fă repede. Vei vedea mai jos pentru ce.

Socotelile le-am încurcat și eu. Sforțează-te să le lămurești d-ta. Voi face și eu același lucru aici. Cu puteri unite poate vom ieși la capăt.

Te rog trimite ceva la revistă.

De ce nu dai pe *Flaubert ?* **.

S-a înființat o catedră de literaturile romanice. Fără să te întreb, am pus iar problema „Zarifopol“ printre colegi, bineînțeles spunîndu-le că e de la mine și că d-ta nu mi-ai cerut nimic. Dar am adăugat : cred că Z. primește. Mai mult. Zilele acestea voi spune că știu că primești, dacă te chemăm etc. Te rog nu refuza. Fii sigur că nu-ți voi pune candidatura pănă ce nu voi fi sigur de majoritate.

Dacă trebuie întăi să fie suplinită (pănă ce vine normal și legal concursul), primești să-l suplinești, dacă ești chemat ?

În orice caz, dacă ești chemat titular cu 81, primești ?

Scrie-mi *imediat*.

E posibil ca mîne, luni, să se pună chestia suplinirii. În cazul ăsta sper că vom pune suplinitor pe un profesor dintre noi, pănă la concurs. E soluția cea mai bună.

Oare ți-am răspuns la toate întrebările d-tale (căci n-am la îndemînă scrisorile).

Cu salutări cordiale, *G. Ibrăileanu*.

Scrie-mi pe adresa redacției de-aici înainte : G. Ibrăileanu la redacția revistei *Viața rom.* Iași.

M.L.R., 12 927

Zarifopol răspunde la 13 nov. 1924 (Scrisoarea 35, în* op. cit., *p. 295).

---

* În scrisoarea din 1 august 1923, Zarifopol întrebase dacă articolele iscălite cu pseudonim i se vor plăti ca și cele semnate cu numele său (Scrisoarea 33, în *op. cit.*, p. 293). Va mai publica *Despre stilul perfect* și *Din registrul ideilor gingașe (Lucruri sfinte)*, ultimul semnat Anton Gherman, în *V. r.*, nr. 12, 1923, *Din registrul ideilor gingașe (Clasicii)*, în nr. 7, 1924, și *Din registrul ideilor gingașe (Geniul organizator)*, *Ibid.*, nr. 8.

** *Obiecții la Flaubert*, în *V. r.*, 1924, nr. 11.

31

[Oct.—nov. 1926]

Stimate domnule Zarifopol,

Am uitat să-ţi scriu ieri ceva : ar fi ca d. Ioan Gherea să mai vîrsteze articolele filozofice cu articolele literare. Pentru interesul lui. Articolele lui filozofice sînt foarte bune, dar publicul (îl ştii cum e !) e cam refractar la gîndire pură. Prins însă (publicul) de articolele lui literare, le va ceti şi pe cele filozofice. Acestea de mai sus nu înseamnă că dacă n-ar scrie şi articole literare am face vreo opunere la cele filozofice. Vom publica orice articol al d-lui Gherea — dar, încă o dată, cred că ar fi bine să atragă publicul spre articolele lui filozofice cu ajutorul celor literare.

Articolul d-lui Gherea, care încă n-a fost tipărit (trimis acum vreo lună), aşteaptă în saltar, pentru că acum se tipăreşte de vreo trei numere un articol tot filozofic al lui Dan Bădărău (lungit fără ştirea noastră, fusese vorba să fie pentru cel mult două numere). Şi nu puteam da atîta filozofie publicului — mai ales că Dan Bădărău e filozof pur !

Te mai anunţ că articolul meu polemic în chestia Caragiale nu l-am mai pus în volum. Nu mai avea rost, dacă d-ta nu-l pui pe al d-tale în vreun volum *.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 927

32

[? 1927]

Stimate domnule Zarifopol,

Johann — e Johann **, dar versul lui Goethe e *Bleibt stets.* Coala a fost trasă. Ce e de făcut ? Vrei să facem

---

* Zarifopol îi scrisese despre acest lucru la 6 octombrie 1926 (Scrisoarea nr. 43, în *Scrisori către Ibrăileanu,* I, p. 300).

** Johann Tauler, şi nu Iakob Tauler, cum scrisese Zarifopol în articolul *Valori umane.* Îndreptarea s-a făcut şi a apărut corect în nr. 5 din 1927 al revistei *V. r.* Vezi şi scrisoarea lui Zarifopol din 8 iunie 1927, în *op. cit.*, I, 305, scrisoarea 49.

erată la „Miscellanea ?“ Dacă da, scrie-mi imediat și spune-mi : erata să fie făcută ca din partea d-tale, ori pur și simplu : „În articolul d-lui Z., în loc de *Bleibt* etc., trebuie : *Ist nur ?*“ *

Am transmis administrației cererea d-tale pentru nr. din ianuarie 1926.

Ți-am cetit articolul. E unul din cele mai bune ale d-tale, dar mi se pare greu de înțeles, fiindcă e foarte concentrat. Însă nu pot fi un bun judecător, căci sînt într-una din cele mai stupide perioade din viața mea. Obosit, surmenat, plictisit, încurcat cu afaceri practice grave etc. Poate că și faptul că l-am cetit în manuscris a contribuit ca articolul să mi se pară atît de concentrat. Am oroare de manuscrise. O bună parte din atenție e cheltuită pentru descifrarea scrisului. Eu nu pricep bine decît tipărit. Tiparul dă obiectivitate, transparență — nu știu cum să zic. Rămîn eu și ideea — și nimic intermediar. Caligrafia cuiva e un fel de stil personal, care se interpune între mine și idee.

Cît mai stai la București ? E posibil să viu acolo. D-ta n-ai bilet C.F.R. de scrib ? Dacă da — de ce n-ai veni o dată la Iași ?

Îți mulțumesc pentru bunele cuvinte despre volumul meu. Dar eu nu sînt mulțumit deloc de el și nu-s mulțumit de nimic. Poate e o iluzie, dar mi se pare că pot spune ca Pristanda : „Altele am eu în suflet“. Cauzele — sînt o mie.

Cu cele mai cordiale salutări, *G. Ibrăileanu.*

M.L.R., 12 928

Răspuns la scrisoarea lui Zarifopol din iunie 1927 (scrisoarea 49 în op. cit., *I, p. 305).*

Scrisori reproduse după Manuscriptum, *nr. 1, 1970, publicate de Corin Grosu.*

---

* Ist nur die Persönlichkeit (*loc. cit.*).

Către Jean Bart

1

[25 martie 1920, data poștei]

Iubite prietene,

Abia acum ți-am aflat adresa. Țin să-ți fac cunoscut că ți-am păstrat bucata,* care e minunată, pentru no. 2. Am un program grandios : în no. 2 să nu fie (afară decît la cronici) nici un nume din no. 1, dar acest no. 2 să fie tot așa de bun ca și no. 1.

— Am pus deci în no. 1 pe acei pe care diferite considerații mă silea să-i pun (unii, ca Radu Rosetti, scot bucata dată în volum pus în zaț) și te-am amînat pe d-ta și pe Galaction, ca piese de rezistență ale no-rului 2.

Numai cu poeziile stau cam slab în no. 2, din cauza programului meu de a nu se repeta numele. N-am pentru no. 2 nici un nume de poet de primă mărime.

Te rog, dacă poți, mai scrie ceva. Pe mulți am reușit eu să-i fac harnici — oare n-aș putea și pe d-ta, dacă ți-aș bate capul la infinit ? Idealul meu ar fi și no. 3 să fie nou — dar nu cred să reușesc. Pe urmă, numele se vor repeta fără nici o regulă. Așadar, te rog scrie, și la momentul dat îți scoatem un volum nou.

Nu știu dacă viața la București îți e propice pentru munca literară. Eu cred că da. E mai excitantă — afară de faptul dacă ai mult de lucru în specialitatea d-tale.

Cu cele mai prietenești salutări, *G. Ibrăileanu.*

Publicată de Rodica Olteanu în Manuscriptum, *1971, nr. 1.*

---

* *Cu ruşii în Deltă, Viața românească,* nr. 2, 1920.

Către Mihai Ralea

1

[Febr. 1922]

Iubite domnule Ralea,

Mai întăi (ca să nu uit) n-am primit teza d-tale pe care scrii că mi-ai trimis-o.*

Cu Ciomac... m-am încurcat rău. Văzînd că ţii să se publice, i-am schimbat titlul şi am dat „scrisoarea“ la tipar.** (Îţi trimit o mostră.) Cînd să fie pusă în coală, la nr. 2, au tăbărît toţi pe mine că îţi fac rău d-tale. Că d-ta nu ştii împrejurările din ţară, că nu simţi că te-ai înjosi răspunzînd. Am cedat. Apoi văzînd că Demostene B. l-a cam lăudat într-o recenzie,***, m-am gîndit că d-ta ai să zici că Ciomac tot are oarecare însemnătate şi am voit să pun „scrisoarea“ în nr. 3. Iar au sărit amicii, mai ales Sevastos şi Topîrceanu, care spun că d-ta eşti prea bine cotat în opinia publică ca să te pui cu Ciomac, că învinuirile lui Ciomac astăzi nu pot prinde în opinia publică, că revista în care te-a atacat nu e nici răspîndită, nici stimată, că polemizînd cu *V.r.* (care nu polemizează cu nimene, cu alţii mai însemnaţi) conferi o însemnătate lui Ciomac şi revistei lui, pe care nu o meritä; că cu cît articolul d-tale e mai bun, cu atît e mai nelalocul lui; o artilerie perfecţionată contra muştelor etc., etc. Şi refrenul: că voind (eu) să nu te jignesc, îţi fac un rău; că, după ce vei veni, ai să vezi că ţi-am făcut bine. Am cedat. Gîndeşte-te că noi n-am răspuns la o broşură a lui Sanielevici în contra noastră**** (pe care au exploatat-o mulţi), că n-am răspuns la atîţia (la nimene)! Apoi tocmai lui Ciomac? Gîndeşte-te că în curînd (doresc să fie foarte curînd) ai să fii asociat la redacţie. Trebuie deci să-ţi „ţii grantul“ (sic). Eu ştiu că e enervant să nu răs-

---

* Teza de doctorat în drept despre Proudhon, din 1921.

** M. Ralea, *Scrisori din Paris. În chestie personală,* în *V. r.*, nr. 3, 1922.

*** În recenzia la volumul de versuri *Mistica roză,* Buc., 1921. Recenzia e semnată D. Razu, în *V. r.*, nr. 2, 1922.

**** *Poporanismul reacţionar,* Bucureşti, Socec, 1920.

punzi cînd ai dreptate şi ai „prins“ pe adversar. Dar — cu firea mea de polemist — de cîte ori am înghiţit şi eu. Uite, aveam impresia că-l pot zdrobi pe Sanielevici, dar am răbdat. Acum văd că am făcut bine. Un lucru mă supără : că a apărut recenzia despre Ciomac. Trebuia să iasă odată cu „Scrisoarea“ d-tale. Scoţînd „scrisoarea“, am uitat *în ziua ceea chiar* să spun să scoată şi recenzia. Cînd am spus, era tîrziu. Se trăsese coala. Era mai bine ca Ciomac să fie absent în toate chipurile din *V.r.*

D-ta poţi răspunde tuturor, în general, fără nume. Poţi răspunde şi lui Ciomac (d. exemplu : „unul scrie că Rousseau...“ etc.). Scopul ţi-l ajungi. Dar crezi că atitudinea de care te învinuieşte Ciomac mai emoţionează aici pe cineva ? Deloc. Iartă displăcerea. Crede că dreptatea e cu cei din Iaşi, dacă toţi sînt la fel. *Vox populi...*

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu.*

în nr. 3 apare *Bojer.* *

Răspuns la scrisoarea lui M. Ralea din 19 febr. 1922 (v. scrisoarea 18, în** op. cit., **II, p. 299-300).

2

«VIAŢA ROMÂNEASCĂ» REVISTĂ LUNARĂ. REDACŢIA
Str. Alecsandri nr. 12-14

[1922]

Iubite domnule Ralea,

Am primit scrisoarea d-tale. Aştept cu nerăbdare să vii, ca să punem în lucru programul d-tale. Asta nu însamnă că vara vei sta în Iaşi.

Cred că trebuia să te odihneşti în timpul vacanţei după atîţia ani de zbucium. Cînd vei fi d-ta aici, poate voi fi şi eu mai harnic. Acum, am atîtea pe cap, încît, de spaimă, adesea rămîn paralizat şi nu fac nimic. Ultimele numere am scris mult, dar acum mi-am luat vacanţă pe o lună. Partea grea sînt recenziile de cărţi româneşti. D-ta te vei înţelege mai bine cu Suchianu să ia o parte mai activă la rubrica asta. D-ta, apoi, vei putea pune în mişcare pe tinerii de aici.

*** A apărut în *V. r.*, nr. 4, 1922, cu titlul *Johann Bojer*.**

Pe Ionel Teodoreanu îl simt un bun recenzent. I-am tot propus, dar nu se dă. Lipsă de timp, neîncredere în el, știu eu ? Trebuie să ne spunem cuvîntul despre orice carte — asta e greutatea cea mare. Suchianu a cam părăsit literatura — și se ocupă mai mult de economia politică și știința socială. E specialitatea lui, știu, dar dacă l-am putea atrage puțin și la recenzia nuvelelor și poeziilor ar fi lucru admirabil. Pe alții nu-i prea văd. Zarifopol nu se dă. Am impresia că nu vrea să se amestece în literatura română. S-au pus la dispoziție unii băieți din București, dar nu sînt buni, trimiteau dări de seamă gazetărești. Ș-apoi în recenzii trebuie să vorbească *revista,* nu oricine. Dacă poți cîștiga *schimb* cu cît mai multe reviste străine, vei face un lucru absolut *mare*. Sînt așa de scumpe, că e imposibil să [...] * Am uitat să-ți vorbesc de leafă. Ne vom înțelege aici, căci vrau să hotărăști d-ta, dacă dorești o sumă fixă, sau potrivit cu cît scrii — în orice caz, și o sumă fixă. Un lucru e sigur : că vom face așa să fii foarte mulțumit. Să nu ai grijă că ne vom tocmi. D-ta numai îmi vei spune ce modalitate preferi. Poți să-mi scrii de pe-acum în privința asta.

G. I.

Comunicată de D. I. Suchianu.

Răspuns probabil la scrisoarea lui M. Ralea din 8 dec. 1922. Vezi Scrisori către Ibrăileanu, *II, p. 303-304, scrisoarea nr. 23. Vezi de asemenea scrisoarea lui M. Ralea, nr. 24, din 23 ianuarie 1923,* Ibid., *p. 304-305.*

---

* Text lipsă în scrisoare.

Către Liviu Rebreanu

1

[Ştampila poştei : Iaşi, 14 februarie, 1922]

Stimate domnule Rebreanu,

Părerea lui Galaction e a lui, şi nu a revistei, aşa că nu poate fi vorba de o dezavuare a dv. din partea *Vieţii româneşti. Revista* nu vorbeşte decît în „Miscellanea“ (şi numai în ceea ce e iscălit P. Nicanor & Co.) şi în rubricile neiscălite.

Dar fiindcă nu voiesc să aveţi din partea noastră nici cea mai mică displăcere, nu voi mai tipări la „Cronica teatrală“ decît cronica dvs. Numărul acesta însă, cu pagina lui Galaction, e tipărit şi dat la broşat, şi nu se mai poate face nimic.

Acum altceva. De ce nu ne trimiteţi o nuvelă? I-am spus adesea lui Patraşcanu, reprezentantul revistei la Bucureşti, să vă vorbească în această privinţă. Nu ştiu dacă a făcut-o.

Primiţi, vă rog, încredinţarea stimei deosebite ce v-o păstrez.

Bibl. Acad. R.S.R. S 7 (1)/CCXVI

Publicată de N. Gheran în Cronica *din 12 decembrie 1975. Răspuns la scrisoarea lui Liviu Rebreanu din 6 februarie 1922, vezi* Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 212. Rebreanu scrisese despre* Mărgeluş *de A. de Herz, în* Viaţa românească, *1921, nr. 12. Gala Galaction publica şi el în* Viaţa românească, *1922, nr. 1, o cronică despre aceeaşi piesă.*

Către Traian Bratu

1

[1923 ?]

*Iubite Bratule,**

Iartă-mă. Îmi este imposibil să vin. Am adormit azi la 10 cu luminal. Sînt asudat și obosit extrem. Am o fată și trebuie să mă păstrez dacă se mai poate. Trebuie să mă țin de cursuri. Sînt *dator* asta — comercialmente, dacă vrai.

Am muncit pentru bine, pentru „omenire", pentru adevăr, pănă la 50 de ani. Nu mai pot. Sînt profund întristat de halul în care am ajuns. Ce să fac ? Iartă-mă. Țin așa de mult la opinia d-tale (singurul om de omenie dintre toți), încît țiu mult să mă înțelegi. Știi că n-am fost așa, că am pus mult suflet în toate. Dar ce să fac ? Nu mai conta pe mine.

G. Ibrăileanu.

Cred că nu viu nici mîne. Va prezida d. Găvănescul consiliul. Trebuie de ales un alt decan. Cu un organism în ruină nu pot face cursuri, decanat și revistă (Și cu revista o duc greu. O fac acasă. Și trebuie s-o fac. Am creat-o și acum s-o omor ? Și o cam compromit și pe ea. Fatalități !)

G. I.

Bibl. Acad. R.S.R., S 2/CCXVI

---

* Profesor de germană la Facultatea de litere din Iași, apoi rector al Universității (1875—1940).

Către Ion Minulescu

1

[August 1927]

Stimate domnule Minulescu,

Abia acum, întors din vilegiatură, găsesc scrisoarea d-voastră și mă grăbesc să vă răspund. Mai am nevoie încă de un timp oarecare spre a aduce la capăt lucrările pentru editarea poeziilor lui Eminescu. În cursul acestor lucrări, s-au ivit cîteva probleme nouă, pe care trebuie să le rezolv.

Rezolvarea mai cere cîteva cercetări.

Vreau să fac tot ce se poate ca ediția aceasta să fie cît mai bună.

Al dvs., *G. Ibrăileanu.*

Arhiva Ion Minulescu, București. Răspuns la scrisoarea lui Ion Minulescu din 24 august 1927 (Vezi Scrisori către G. Ibrăileanu, ***III, p. 142).***

2

[Sept. 1927]

Stimate domnule Minulescu,

Volumul va avea 70 de poezii ; prefața — 2 sau 3 pagini ; cîteva lămuriri pentru cetitor, indispensabile. Justificarea „științifică“ (cu privire la alegerea bucăților, la ordinea lor în volum, la restabilirea textului etc.) voi face-o aiurea, sau, mai exact, voi continua-o, căci am început-o anul trecut.

Cred că e mai bine ca o ediție de poezii, și încă de lux, * să fie împovărată cu... știință. Sper să vin în curînd la București. Atunci mă voi prezenta la minister.

Al dv. devotat, *G. Ibrăileanu.*

Arhiva Ion Minulescu București.

Răspunsul lui I. Minulescu din 4 octombrie 1927 în Scrisori către G. Ibrăileanu, *III, p. 142-143.*

---

* Respectiva ediție n-a apărut. A apărut o ediție Ibrăileanu din poeziile lui Eminescu la S. Ciornei în 1930, reeditată în 1933, și alta la Ramuri, în 1941, cu ilustrații de Al. I. Brătescu-Voinești.

Către Cezar Petrescu

[1927]

Iubite domnule Petrescu,

(Mi se pare foarte curios : Petrescu. Eu te știu „Cezar-petrescu"). Îți răspund tîrziu, fiindcă am venit tîrziu aici și pentru că — deși venit de trei zile — abia acum m-am dezmeticit.

Manuscrisul trimite-l lui „Stejar Ionescu, redacția *Vieții românești,* Iași". I-am trimis răspuns să procedeze așa cum cei d-ta. Dar de manuscrisul cellalt nu-ți pot garanta. Ralea nu mi-a spus nimic și nu știu dacă mai există.

Unde stai la mănăstirea Neamțului ? Nu cumva „în zid" ?

Este acolo Daniil Ciubotaru, venit în 1909, îmbrăcat soldățește (a fost sergent major). De-atunci s-a mai cultivat puțin, cred. Cred că-l cunoști. E un om extrem de inteligent. Ce-ar fi ieșit din omul acesta dacă învăța carte !

Mă plictisesc enorm. Nu știu cum dracul s-a făcut că n-am nici ce să cetesc. Am luat cărți nepotrivite.

Ai isprăvit, văd, de scris romanul. Am cetit atîtea fragmente din el, încît, acum, cînd caut să-mi fac o idee din el, parcă reconstituiesc o scrisoare ruptă, din care lipsesc bucăți.

Dacă cumva vii pe-aici, eu stau tot la biserica Schimbarea. Nu știu ce-a făcut Ralea cu onorariul d-tale. Ți l-a trimes ? Eu cred că da, dar nu știu dacă mai erai în București.

La toamnă nu ai de gînd să reiai *Scrisorile din București ?* Bineînțeles, dacă nu te duci în străinătate. Era o rubrică pe care d-ta o făceai foarte interesantă.

Bag de samă că ți-am pus o mulțime de probleme în scrisoarea asta. Să nu te crezi dator să răspunzi.

Salutări cordiale, *G. Ibrăileanu* *

Muzeul de literatură al Moldovei, Iași, nr. 3531/L.

---

* G. Ibrăileanu se referă, probabil, la romanul *Întunecare,* din care, începînd din august 1925, apoi în 1926, 1927, se publică fragmente în *Viața românească. Scrisorile din București* se publică în oct. 1926. E probabil, deci, ca scrisoarea să fie din vara lui 1927.

Către Lucian Predescu

1

[Data poștei : 5 ian. 1928]

Scumpe domnule Predescu,

Îți mulțumesc mult, mult pentru misteriosul *Album*.* „Beţivului îi iese și dracu înainte cu ocaua de rachiu“ și istoricului literar cu... Albumul. Întîmplarea asta e un semn mai mult că ești critic literar.

Iartă-mă că nu ți-am răspuns la timp. Bolnav, ocupat, mahmur.

Dacă ai copiat exact *Nu mă înțelegi*, nu mai am de cerut nimic. Un lucru însă : nu e vreun semn ceva că a a mai apărut un album al acestei societăți studențești și altădată, în 1879 ? Ce-o fi acel „1879“ de sub poezie ? Eminescu nu și-a datat niciodată poeziile. Oare nu au mai scos acești studenți album și în 1879 și acum, în 1886, scoțînd alt album, au reprodus poezia lui Eminescu, care, acum fiind bolnav, nu le mai putea da nimic ?

Dar în cazul acesta ar fi trebuit ca și acel Album (din 1879) să fi apărut tot la 15 martie ! Ce dracu ! Aveau o predilecție atît de grozavă pentru 15 martie ! ? Căci la Scurtu și Duică e : *Album literar, 15 martie 1879*“ iar acesta, *15 martie 1886 !*

Ai găsit *Familia ?* Orice an e bun, de la 1866-1870 sau și mai tîrziu — cît ține aceeași ortografie. Caută la Vulcan, ori la notele redacționale, cum sînt scrise următoarele cuvinte : *ziua, steaua* etc. în *ua ; lacrimă, sin* (sîn), *rid* (rîd), *răspund, remin, resfrînge* etc. (adică *re* și *res,ră* și *răs* de la începutul cuvintelor ; *fugariu, altariu* etc., *astfeliu, seu* (=său), *sting, string, zori* (ḍori ? ḍiori ? ; *pasere, printre, prin (pintre ? pin ?), sălbatic, sălbatec ?* etc. ; în *tec* ori *tic (singuratic, molatic), întuneric, cer (ceriu ?), suris, ămblu* (= umblu), *pănă, blăstem* (ori *blestem ?* ori *blăstăm ?), misteriu, moriu.*

---

* Lucian Predescu anunță că a trimis o copie după *Album* la 30 dec. 1927 (v. *op. cit.*, III, p. 195).

Măcar cîte găsești. Mai degrabă în poezii și nuvele se pot găsi astfel de cuvinte.

Salutare și la revedere, *G. Ibrăileanu.*

[Pe plic] D-lui Lucian Predescu, str. Romană 84, Galați.

Bibl. Acad. R.S.R., 6 (1)/CCXVI

2

[Data poștei : 8 ian. 1928]

Scumpe domnule Predescu,

Te rog copiază încă o dată *Nu mă înțelegi*, cu toată *strășnicia*. În special, vezi dacă al doilea „întunerec" (altul decît cel din rimă) e chiar așa, cu *e : întunerec*.

Cuvîntul *zîmbet* (așa transcris de d-ta) e cu *î* sau cu *i ?* Are semne în poezie pentru *â ?* Ori e *ă* sau *e* în loc de *â ?*

Punctuația exactă !

La sfîrșitul versului penultim, după „*mele-ntregi*", ce punctuație este ? „Mi-aș risipi" e *ași* sau *aș ?* La „resai nainte-mi" nu este un apostrof între cuvinte „'nainte-mi" ? Scrisoarea recomandată ai primit-o ?

Ib.

[Pe plic] Domnului Lucian Predescu, str. Romană 84, Galați.

Bibl. Acad. R.S.R., S 6 (2)/CCXVI

3

[10-20 febr. 1928]

Scumpe domnule Predescu,

Am primit cartea d-tale postală în care-mi scrii să-ți adresez scrisorile la sora d-tale, dar îmi pare că mi-ai mai trimes ceva înainte (o scrisoare ?, o telegramă ?), care n-a ajuns pănă la mine.

1. Dacă isprăvești banii, telegrafiază-mi.

2. Trimite-mi *recomandat* recolta făcută. *Dar însamnă și pe carte (Scurtu), iar din tipărituri într-un carnet*

al d-tale, căci dacă se pierde scrisoarea să ai la d-ta rezultatele.

3. Te rog scrie la Galați cuiva să caute *Albumul* și să vadă cîte versuri din *Nu mă înțelegi* sînt pe o pagină și cîte pe alta. Poezia e pe paginile 9 și 10 din *Album*. Răspunsul d-lui X din Galați (căruia îi scrii) să mi-l adreseze mie. Dă-i adresa mea.

. Cînd cetești manuscrisele, cuvintele care mă interesează pe mine (ai văzut ce cuvinte : *prin, printre, ceriu* etc.) înseamnă-le oriunde le-ai găsi dir întîmplare. E vorba de un fel de statistică a limbii lui Eminescu.

5. Caută în *Arhiva Societății științifice și literare*, Iași. XIV, 1903, p. 153 : Ionescu Gion, *Eminescu și Riria*. Ce spune ?

6. Caută (dacă ai timp) I. A. Rădulescu-Pogoneanu : *Studii*, 1910, p. 1, 23, 54.

7. Caută N. Petrașcu, *Scriitori români contimporani*, Buc., 1898, p. 153. Ce spune ? Despre nebunia lui Em., despre ce a scris cînd era nebun ?

8. Dacă ai timp (asta la urmă) : *Noua revistă română*, 23 oct., 1911 : Rădulescu-Motru, *Ce însemnează Eminescu pentru cultura românească*. Rezumează. Fă sumarul ideilor.

Telegrafiază-mi dacă ai nevoie de bani. E în interesul meu să isprăvești acolo afacerea. Îți trimet banii prin Rosetti. E mai sigur. El te găsește la Academie.

9. Caută în *Familia*, oricare din anii 1866, 1867, 1868 — în ceea ce scrie Iosif Vulcan (iscălit sau la partea redacțională), cum scrie cuvinte ca *astfel, altar, fugar ?* Așa, sau *astfeliu, altariu, fugariu* etc. și orice cuvinte în *ar (ariu)*. În poezii vei găsi mai ușor.

Noroc bun, *G. Ibrăileanu*.

[Pe plic] D-rei Constanța Predescu (pt. d. Lucian Predescu), Calea Victoriei 190, corp. D, et. I București.

Bibl. Acad. R.S.R., 6 (3)/CCXVI

Răspuns la scrisoarea lui Lucian Predescu din 8 februarie 1928 (vezi scrisoarea nr. 2, în Scrisori către Ibrăileanu, *III, p. 195).*

Către Artur Gorovei

1

[1927 ?]

Stimate domnule Gorovei,

Vă rog mult să-mi dați următoarea informație — dacă vă este posibil.

A existat, de la 1879-1886, vreo Societate studențească „Unirea ?“ Și unde ? În Iași sau în București (sau poate Cernăuți) ?

Cunoașteți un *Album literar* scos de această Societate ? E *Albumul literar din 1879 sau 1886 ?* Nu cumva aveți dvs. acest Album ? (În acest Album s-a tipărit întâia oară poezia lui Eminescu *Nu mă înțelegi).* Acest *Album* nu este la nici o bibliotecă din țară.

În ipoteza că Societatea „Unirea“ a fost la Cernăuți, cunoașteți vreun bucovinean în vîrsta de la 60 de ani în sus care a fost student deci pe vremea aceea și care ar putea ști ceva sau chiar să aibă *Albumul ?*

Mi-ați face un imens serviciu dîndu-mi ajutor în chestia asta, căci de la *datarea* apariției acestei poezii rezultă lucruri importante pentru studiul lui Eminescu dintr-un anumit punct de vedere.

Primiți salutările mele, *G. Ibrăileanu,*

la redacția revistei *Viața românească,* Iași.

Bibl. Acad. R.S.R., S/171037.

2

[1928]

Mult stimate domnule Gorovei,

Iertați-mă că vă plictisesc încă o dată. (Data trecută a fost cu acel *Album* pe care în sfîrșit l-am găsit.). Știu că în *Șezătoarea* a fost uneori vorba de Eminescu. Eu am cetit unele articole, dar nu am numerele din *Șezătoarea.* La Biblioteca Centrală nu se poate găsi nimic.

Vă rog fiți bun și spuneți-mi dacă a fost ceva în *Șezătoarea* despre *boala* lui Eminescu, și anume :

1) Despre capacitatea lui de a mai crea ceva ; 2) dacă e vreo amintire a cuiva despre vreo creaţie a lui din timpul bolii ; 3. *în genere* despre cum era el cînd era bolnav, adică în perioadele de luciditate, cînd nu era *chiar* nebun. Dacă ştiţi dvs. ceva.

E vorba de a restabili adevărul despre Eminescu şi de a aprecia cum trebuie ceea ce s-ar putea numi activitatea lui Eminescu dintre 1883-1889.

Îndrăznesc să vă inoportunez pentru că e vorba de Eminescu, de un interes mai general. Dacă e aşa ceva în *Şezătoarea*, vă rog trimiteţi-mi acele numere. Vi le voi trimite înapoi recomandat, căci presupun că aveţi o colecţie sau mai multe colecţii pe care nu puteţi să le despărechiaţi.

Vă rog dacă aveţi „amintiri“ de un interes mai larg literar ori istoric trimiteţi-le la *Viaţa românească*.

Vă rog să mă iertaţi şi vă trimit salutările mele,

G. Ibrăileanu,

la redacţia Vieţii româneşti, str. Alecsandri — Iaşi.

Bibl. Acad. R.S.R., S/171038.

Răspunsul lui Artur Gorovei la 6 aprilie 1928 (Vezi Scrisoarea nr. 2, în Scrisori către Ibrăileanu, ***III, p. 74-75).***

Către I. Simionescu

1

[1931]

Dragă Simionescu, *

Te rog să-mi dai voie să-ți bat puțin capul :
1) Dacă a apărut ediția II din *Studii literare* ** te rog spune cui de drept să-mi trimită niște exemplare (cîte îi va lăsa inima). Am nevoie și pentru a da cîte un exemplar *Vieții rom[âneşti]* și *Adev[ărului] literar*, ca să anunț apariția.

2) Îți dădusem un exemplar din *Note și impresii* pentru o a doua ediție. Dacă editura persistă în ideea de a scoate acea a 2-a ediție, atunci aș trimite ca „manuscris" un alt exemplar decît acela pe care ți l-am dat. Aș trimite un exemplar revăzut și cu *adaus de articole* pentru ca ediția să fie „adăugată". Aceste *Note și impresii*, apărute în 1920, s-au epuizat de mult, de vreo șase ani. Ba mi se pare chiar mai de mult.

3) Există un tînăr (profesor) G. Călinescu, care are un volum despre Eminescu. Viața și personalitatea lui Eminescu. Și, bineînțeles, și opera lui. Acest tînăr e criticul cel mai bun din generația nouă. Știu că a epuizat toate izvoarele cu privire la Eminescu. Scrie frumos, original și interesant. Cred că subiectul („Eminescu") și tratarea *(literară și originală)* ar face ca volumul să aibă succes de librărie. (Ar avea și reclamă mare.) Așadar, „Cartea românească", cred, ar ajuta și la răspîndirea unei opere bune și, sper, și-ar scoate cheltuielile dacă ar lua în editură acest volum. Am spus lui Ralea să-ți dea o vizită, ca să vadă rezultatul acestei propuneri a mele.

Te rog iartă-mă că te plictisesc. Cum vezi, am început să abuzez de bunăvoința extremă pe care mi-ai arătat-o întotdeauna. ***

---

* E vorba de Ioan Simionescu, prof. univ., geolog, atunci președintele Societății poligrafice Cartea românească.

** A apărut în 1931 la Cartea românească.

*** Nici reeditarea volumului *Note și impresii*, nici *Viața lui Eminescu* de G. Călinescu nu au apărut la Cartea românească.

Cu vechile (deja străvechile) sentimente de prietenie,

G. Ibrăileanu.

Ai putea să cei manuscrisul lui Călinescu, să-l vezi.

P.S. Dacă „Cartea rom[âneas]că] îmi editează *Note și impresii*, asigur-o că DE DATA ASTA corectura s-ar întoarce răpede. Am angajat un corector bun dintre amicii mei. *Note și impresii* e volumul meu cel mai variat și, ca material, cel mai interesant.

2

[1931]

Dragă Simionescu,

N-am primit din noiembrie (inclusiv) decît o singură leafă (ianuarie). Viața a devenit imposibilă, ca să mă exprim scurt. Nu poate să-mi dea „Cartea românească" (fie pentru ediția a II-a care, aud, a apărut,* fie pentru alt volum pe care să-l dau în editură, de pildă, cel de care spuneai că a fost acceptat) 15.000 lei, sau, la rigoare, măcar 10.000 lei ? Și aceasta imediat ? Sau acești bani să fie o parte pentru ediția a II-a, o parte pentru viitorul volum ?

Acest volum (ți-am mai spus) e epuizat de vreo 6-7 ani** ; e foarte variat și e adăugat.

Ia-mă pe garanție. Dacă mor imediat, rămîne la dispoziția editurii volumul aici, acasă la mine (la nevastămea). Și, în orice caz, rămîne la „Cartea românească" ediția a II-a a primului volum.

Această ediție a II-a nu știu de se va vinde mulțumitor. Dar volumul nou cred că se va vinde mai bine decît celălalt.

Dacă rugămintea mea (ce rugăminte ? o adevărată cerșetorie !) este satisfăcută, atunci te rog să fie urgent și banii să fie trimiși lui Ionel Teodoreanu.

---

* În 1931 a apărut ediția a II-a din *Studii literare.*

** E vorba de *Note și impresii,* apărut în 1920.

Iartă-mă că te supăr. Cu cele mai cordiale salutări,

G. Ibrăileanu.

Te rog scrie-mi imediat.

Te rog iartă hîrtia, caligrafia și toată înfățișarea acestei scrisori. Sînt bolnav, nu fumez de 6 săptămîni și alte păcate.

Reproduse după Luceafărul, ***nr. 11, 1976, publicate de I. Kalustian.***

Către M. Sevastos

[Data poștei : 20.IX.1932]

Amice Sevastos, ți-am trimis prin I. Botez, senator, un articol despre d. Călinescu. * Ți l-a dat ? Botez a plecat la București marți dimineață. *Să-mi trimiți o corectură*. Dacă pui vreo fotografie, să nu fie a mea, ci a d-lui Călinescu. (Așa se face.) Articolul să nu-l pui „de fond", pentru că are Anexe, care ar fi tot în pagina 1, și ar fi urît. Pune-l așa ca Anexele să cadă în pagina 2. Ori pune-l în alte pagini decît pagina 1. Ori, dacă ții să fie de fond, aranjează un subsol de poezii, așa ca Anexele să fie în pagina 2. Ori... dacă vrei altfel, cu Anexe pe pagina 1 sau pe pagina 300-a — fă ce știi. Je m'en f...! Dar *corectură* trimite. Acest articol așteaptă de mai mult de o lună. Credeam că vii în fiecare zi, după ce au trecut cele „cîteva zile" din telegramă. Fă-mi onoarea și-mi scrie dacă rămîi în București, ori pleci în concediu și cînd. E vorba de așa-numitul roman. ** Dacă vii în Iași caută-mă de la 3 p.m. în sus pînă la 12 noaptea.

Ibrăileanu.

Publicată întîi în Viața românească, *1966, nr. 3, p. 103.*

---

* Articolul despre *Viața lui Eminescu* de G. Călinescu apărut în *Adevărul literar și artistic*, nr. 619, din 16 octombrie 1932.

** *Adela*, apărut la „Adevărul" în 1933.

NOTE

PRIVIND VIAȚA

Prima ediție din *Privind viața,* cu un portret inedit de Șt. Dimitrescu, a apărut în Editura Cultura Națională. Textul acestei singure ediții apărute în timpul vieții autorului a fost reeditat de Gh. Agavriloaie în 1959, împreună cu *Adela* și *Amintirile...,* la E.P.L., în col. „B.P.T.", cu o prefață de Const. Ciopraga.

Cea mai mare parte a acestor aforisme apăruseră încă în 1919, în *Însemnări literare,* revista ieșeană ce înlocuise vremelnic *Viața românească.* Unele, cu mici modificări, G. Ibrăileanu le va republica în *Viața românească* din 1922 : un grupaj de 38 texte în nr. 1 (ianuarie) și alte 33 în nr. 4 (aprilie).

Indicăm în continuare locul și data primei apariții a acestor aforisme, în ordinea numerotării noastre din text. Cele care nu poartă cifră de trimitere sînt tipărite pentru prima dată în volum.

1-28, *Însemnări literare,* nr. 1, 1919 ; **29, 34-42,** *Ibidem,* nr. 2, 1919 ; **45-65,** *Ibidem,* nr. 3, 1919 ; **66-82,** *Ibidem,* nr. 4, 1919 ; **83-105,** *Ibidem,* nr. 6, 1919 ; **106-117,** *Ibidem,* nr. 7, 1919 ; **118-129,** *Ibidem,* nr. 8, 1919 ; **130-145,** *Ibidem,* nr. 9, 1919 ; **146-156,** *Ibidem,* nr. 11, 1919 ; **164-180,** *Ibidem,* nr. 12 ; **187,** *Ibidem,* nr. 12, 1919 ; **193,** *Ibidem,* nr. 11, 1919 ; **194-199,** *Ibidem,* nr. 12, 1919 ; **200,** *Ibidem,* nr. 11, 1919.

1, și în *Viața românească,* nr. **4,** 1922 ; **5, 9,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **10, 11, 13, 17** și în *Ibidem,* nr. **4, 1922** ; **18** și în *Ibidem,* nr. **1,** 1922 ; **27, 34,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **28, 30, 37,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **41,** 46, **61, 63,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **59, 62, 66,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **68, 76,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **77, 82, 87, 94, 95, 99, 101, 104, 105, 107, 117,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **121,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **123,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **125,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **131,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **135, 137,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **138,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **144, 147, 148,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **157, 161,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **158-160,** și în *Ibidem,* nr. 1, 1922 ; **162-169,** și în *Ibidem,* nr. 4, 1922 ; **181-192,** în *Viața românească,* nr. 1, 1922.

Au rămas, de asemenea, neintroduse în volum cîteva texte din aforismele *Privind viața,* pe care le transcriem mai jos.

„Nu imagina vieții pe care avem s-o trăim de acum înainte ne inspiră groaza de moarte, ci viața pe care am trăit-o pînă acuma. Cînd ne gîndim la moarte, nu ni se răzvrătește ființa din cauza planurilor pentru viitor, ci din cauza cîntecului duios al amintirilor. Toți acei care au fost rînd pe rînd noi îi purtăm în fundul sufletului nostru ca într-un mormînt. Dispariția acestui mormînt viu, în care zac cei care au fost noi, ne inspiră groaza de moarte. De aceea oamenii lipsiți de sentimentul trecutului sînt mari bravi în fața morții." *(Însemnări literare,* nr. 1, 1919.)

„În viață, fiecare purtăm un steag pe care e scris cu litere mari : *Eu.*" *(Ibidem.)*

„Culmea discreției este să știi să-ți ascunzi discreția." *(Ibidem.)*

„Animalele casnice devin pentru unii din noi persoane față cu care simțim că avem îndatoriri sociale și morale." *(Ibidem,* nr. 3.)

„Sufletele de rînd dau altora tocmai contrariul de ceea ce cer de la alții." *(Ibidem,* nr. 4.)

„Realist în observație și idealist în aspirații — este fizionomia sufletelor bine organizate." *(Ibidem,* nr. 6.)

„Nu clădi pe nisip, nu clădi pe ipoteza sentimentelor altora pentru tine, bune sau rele." *(Ibidem.)*

„Nimeni nu va putea descoperi de ce anume lucru ne temem, cînd ne temem de moarte, cum nimene n-ar putea spune ce vrea, cînd ar putea fi întrebat, mai înainte de a se naște, pentru ce dorește viața." *(Ibidem,* nr. 7.)

„Cînd te-ai hotărît, în sfîrșit, să te faci bun, să-ți înăbuși pasiunile, nu crede că este în tine mai multă libertate morală decît cînd ai intrat la crîșmă ; acuma ți-a venit să te hotărăști să nu te mai duci." *(Ibidem.)*

„Nu ofensa nici pe cea mai castă femeie purtîndu-te cu dînsa ca și cum nu ar prezenta nici o primejdie pentru liniștea ta." *(Ibidem.)*

„Prietenie amoroasă — amorul ipocrit cu sine însuși." *(Ibidem.)*

„Numai proștii sînt destul de inteligenți ca să nu-i înșele iluziile." *(Ibidem,* nr. 8.)

„Nu poți fi mai interesant decît atunci cînd provoci curiozitatea. Un prost care tace cu tact nu va plictisi niciodată ca un inteligent care-și debitează întreaga gîndire. Față cu o femeie, un prost care tace cu ochii plini de profunditate va bate întotdeauna pe un inteligent care spune mereu ce gîndește. Tăcerea, pe lîngă că provoacă curiozitatea, care atîță iubirea, face și impresia de forță, deci de virilitate." *(Ibidem.)*

„Tinerii caști își iubesc mai mult mamele decît ceilalți." *(Ibidem,* nr. 9.)

„Bunătatea e un dar gratuit al naturii tot atît de rar ca și inteligența ori frumusețea. A ierta prostia ori urîțenia și a condamna răutatea este explicabil, dar nu este filozofic." *(Ibidem.)*

„Nu există decît o afecțiune curat omenească : prietenia. Toate celelalte își au începuturile la animal și sînt fizice." *(Ibidem,* nr. 11.)

În legătură cu tipărirea acestor aforisme a se vedea scrisorile lui Al. Rosetti către G. Ibrăileanu (vol. III, *Scrisori către Ibrăileanu,* 1973, p. 218), din care reiese că manuscrisul a fost adus la București de către M. Ralea ; îndatoritor, directorul de atunci al Culturii Naționale, Al. Rosetti, îi trimetea imediat autorului care era bolnav un aconto de 15.000 lei.

*

Întrucît nu am găsit manuscrisul acestei lucrări, reproducem textul după ediția din 1930, confruntat cu cel publicat în periodice.

S-a scris destul de puțin în epocă despre aforismele lui G. Ibrăileanu. Desprindem dintr-un articol al lui P. Zarifopol, imediat după apariția cărții : „În cartea aceasta ne reapare lumea gînditorilor și a poeților din a doua jumătate a veacului trecut. O surprinzătoare abatere de la ideile pozitiviste ne întîmpină în aforismul care spune „«Timpul nu iartă. Cu fiecare clipă în copilul acesta candid se tot aprinde conștiința, flacăra palidă și rece,

dar care vestejește și usucă».“ P. Zarifopol, *Adevărul literar și artistic*, nr. 486, iunie 1930.

M. Ralea comenta amplu în *Viața românească*, nr. 4-5, 1930, *Privind viața*, în articolul *G. Ibrăileanu moralist*. Iată cîteva din gîndurile lui M. Ralea cu privire la această carte :

„...Structura sufletească a lui G. Ibrăileanu, prea bogată și prea vie ca să dea numai un om de știință, nu s-a mărginit la acest «esprit de géometrie» al științei pure. Omul, cu ceea ce are el caracterologic diferențiat, psihologia individuală, îl interesează în toate subtilitățile și delicatețele sale. Colecția de cugetări *Privind viața* poate fi privită ca primă operă a unui moralist român. Concepută în genul Larochefoucauld, Chamfort, pe lîngă o analiză a tuturor pornirilor omenești, dar în special a sentimentelor de dragoste, de amor propriu și a sentimentului morții, această colecție e remarcabilă și unică prin stilul personal, aprig și sarcastic. Se amestecă mereu amărăciunea cu aspirația ideală.

Notările făcute pe viu, descoperirile profunde în clarobscurul sufletului omenesc amintesc direct de cele mai bune modele franceze. Aici nici o urmă de spirit de sistemă. Cel care le-a scris era cu totul alt om ca autorul *Spiritului critic*... Totul e numai nuanță, finețe caracteristică.“

M. Ralea, *G. Ibrăileanu*, reprodus după *Scrieri*, vol. II, Ed. Minerva, 1977, p. 645.

ADELA. FRAGMENTE DIN JURNALUL LUI EMIL CODRESCU.

Romanul a apărut în 1933, la Editura Adevărul din București, cu o prefață semnată de editor dar aparținînd neîndoios autorului, prefață pe care am transcris-o la începutul textului *Adelei*. Celelalte două reeditări, din 1934, 1935, sînt de fapt continuarea tirajului inițial, fără nici un fel de modificări. Abia în 1959, Gh. Agavriloaie editează un text revăzut de G. Ibrăileanu în intervalul 1933-1934, pe un exemplar tipărit al cărții, în vederea unei reeditări. Nu am găsit acest exemplar cu corecturile autorului, dar, din confruntarea textului tipărit în 1933 și supravegheat desigur de autor, cu cel tipărit de Gh. Agavriloaie în 1959, nu apar decît foarte puține îndreptări stilistice, corecturi mărunte, pe care le vom transcrie în note.

Textul din 1959 a fost reluat de-a lungul anilor în numeroase ediții din care citățm pe cele apărute la E.P.L., colecția „B.P.T.“, în 1961, 1963, 1966, 1969 ; în colecția „Arcade“, Editura Minerva,

1972, cu o postfață de Eugenia Tudor, în colecția „Romanul de dragoste", Editura Eminescu, 1974.

Din mărturiile contemporanilor, a soției lui G. Ibrăileanu, prietenilor, se pare că au existat multe manuscrise ale romanului *Adela*. Singurele pe care le-am putut consulta se află la Biblioteca Universității din Iași (fapt pentru care mulțumim încă o dată directorului acestei instituții, M. Bordeianu). Aici se găsesc trei manuscrise ale *Adelei*: ms. 266, o variantă complet ilizibilă, scrisă în creion de Ibrăileanu, ștearsă aproape rînd cu rînd și transcrisă pe un al doilea manuscris, din care însă nu există decît pagini răzlețe, manuscrisul fiind incomplet (ms. nr. 267, din 1933). În fine, un manuscris complet, pe coperta căruia scrie „*Adela*, manuscrisul ediției princeps" (ms. 277), nedatat, probabil din același an 1933, este transcris de o altă persoană, probabil de Elena Ibrăileanu, și revăzut, cu multe ștersături și adăugiri, de către G. Ibrăileanu. Confruntînd textul acestui caiet cu cel tipărit în 1933, reiese că autorul *Adelei* a făcut încă numeroase, foarte numeroase corecturi în spalturi, căci există diferențe mari, capitale, între acest manuscris și textul tipărit. Aceasta dacă nu cumva vor fi existat încă alte manuscrise, care s-au pierdut, lucru puțin probabil dacă ținem cont că pe coperta ms. 277 este menționea: „manuscrisul ediției princeps".

Diferențele între cele două texte nu sînt numai de stil (fragmente, fraze modificate, imagini revăzute etc.); există capitole întregi plasate altfel decît în manuscris, intercalate în alte puncte ale „jurnalului' lui Emil Codrescu; întreaga povestire despre ceasornicarul Haim Duvid și Sabina, soția lui, răspîndită în cîteva fragmente pe parcursul povestirii, lipsește din manuscris. Multe alte pasaje au fost scoase, altele adăugate.

Dăm mai jos toate aceste modificări, notînd pagina, după textul nostru tipărit, unde ar fi urmat să apară sau să fie scos, modificat, textul tipărit față de cel manuscris.

Prescurtăm *textul manuscris 1933* cu TM și *textul tipărit 1933* cu TT:

P. 49 r. 6 T. M.: *Doamnele, desoeuvrés*, T. T.: Doamnele, ostentativ; *ibid.*, T. M.: *umblă lejer*, T. T.: umblă în rochii de casă; *ibid.*, r. 7 T. M.: *Domnii, cu ghetre de piele și șepci*, T. T.: domnii cu jambiere și șepci; *ibid.*, r. 9 T. M.: *alpenstokuri ferecate la vîrf*, T. T.: alpenstokuri, strînse energic în pumn; *ibid.*, r. 14 T. M.: *aluri*, T. T.: atitudini; *ibid.*, r. 28 T. M.: *Cîteva... parcă da, parcă nu*, T. T.: Cîteva... stai la îndoială; p. 50, r. 6 T. M.: *Sentiment dezagreabil*, T. T.: Sentiment neplăcut; p. 50, rîndurile 36, 37, 38 nu sînt în manuscris; *ibid.*, r. 36 T. M.: *ipocrite*, T. T.: amabil pesimiste; p. 51, r. 25 T. M.: *singurătăți profunde*, T. T.:

singurătăți adînci ; *ibid.*, r. 27 T. M. : *gloria infinitului, ținînd de vis și realitate,* T. T. : gloria infinitului ; *ibid.*, r. 35 T. M. : *imagini disparate,* T. T. : imagini răzlețe ; *ibid.*, r. 37-38 T. M. : *Un cerc cît fereastra unei catedrale, rupt în partea de jos de umbra picioarelor. Un cer de culoarea liliacului manoe, departe, deasupra Bucovinei...* T. T. : Un cerc care abia își înscria statua proiectată în el, rupt în partea de jos de umbra picioarelor mele. Un nour de smoală, deasupra Călimanilor... ; p. 52, r. 18 T. M. : *Treizeci și șase de ani* T. T. : Azi se împlinesc treizeci și șase de ani... ; *ibid.*, r. 23 T. M. : *Prea mic, cît a trăit,* T. T. : Prea mic, cînd a murit ; *ibid.*, r. 40 T. M. : *amorul,* T. T : dragostea ; p. 53, r. 6 T. M. : *Era flancat de o femeie,* T. T. : Avea lîngă el o femeie ; *ibid.*, r. 8 T. M. : *încărcat,* T. T. : înghesuit ; *ibid.*, r. 10 T. M. : *figurii doamnei combinate discret cu a domnului,* T. T. : figurii doamnei și domnului, combinate indiscret ; *ibid.*, r. 10-11 T. M. : *Această cloșcă slabă mi s-a părut ștearsă, insipidă... ;* T. T. : Cloșca asta slabă și măruntă stătea îmbufnată și ostilă... ; r. 17 T. M. : *travaliul vieții e la minimum în el,* T. T. : pulsația vieții este aproape inexistentă într-însul, *ibid.*, r. 32 T. M. : *transfigurează totul, ca și iluzia. Este minciunoasă ca și ea,* T. T. : transfigurează totul ; *ibid.*, r. 34, 35 T. M. : *sub elanul lunei,* T. T. : în bătaia lunii ; *ibid.*, r. 37 T. M. : *mi se părea produs (sau poate era și el o iluzie) de căderea luminii de lună pe copaci...,* T. T. : părea însăși căderea luminii de lună pe copaci... : p. 54, r. 12 T. M. : *fantasmagorii,* T. T. : năluciri ; *ibid.*, r. 14 T. M. : *fantazorilor,* T. T. : visătorilor ; *ibid.*, r. 21 T. M. : *Întîlnit Adela M. azi...* T. T. : Azi-dimineață am întîlnit pe Adela ! ; *ibid.*, r. 22 T. M. : *Coana Anica, mătușa ei morganatică,* T. T. : Coana Anica ; *ibid.*, r. 37 T. M. : *neg efectul. Lumea este reprezentarea mea,* T. T. : Neg efectul... ; p. 55, r. 10 (după „acadele") în T. M. : *ceea ce-i producea întotdeauna puțină îngrijorare ; ibid.*, r. 12 T. M. : *viziunea teribilă,* T. T. : viziunea îngrozitoare ; *ibid.*, r. 22 T. M. : *dizgrațiați,* T. T. : oropsiți ; *ibid.*, r. 26 T. M. : (înainte de „Cînd îi venea") în T. M. : *La această importantă îndeletnicire trebuia să iau parte numaidecît și eu, cavalerul servant ; ibid.*, r. 29 T. M. : *s-o întrețin,* T. T. : să-i țin de urît ; *ibid.*, r. 34 T. M. : *soarelei,* T. T. : sindrofiei ; *ibid.*, r. 35 T. M. : *împrejurat,* T. T. : îngrădit ; *ibid.*, r. 42 T. M. : *candoarea, convinsă că am uitat o poveste,* T. T. : candoarea ; *ibid.*, r. 42 T. M. : *intenționa,* T. T. : voia ; Pasajul din p. 56, rîndurile 5-9, a T. T., în T. M. e : *În iarna cînd a fost bolnavă de scarlatină avea trei ani și cînd am cerut cu tărie d-nei M. să-mi acorde dreptul de a o înlocui în unele nopți, sprijinind cererea cu calitatea mea de student în medicină, am descoperit în mine talente neînchipuite de dădacă, de infirmieră și de mamă. Suferința ei și îngrijirile pe care le dădeam*

corpului ei mic mi-o făceau şi mai scumpă. Cînd o întrebam: „Duduică mică, unde ai bubuţa?" şi-mi răspundea punîndu-şi mînuţa pe miniatura ei frunte, sau cînd, orişice ar fi făcut, oricum mi-aş fi desfăşurat talentele delectabile, nu-i puteam stoarce decît un zîmbet trist, îmi devenea insuportabil de scumpă. În convalescenţă, cînd viaţa năvălea în ea cu efecte vizibile, de la o zi la alta, o învăţasem un cîntec, care a avut o soartă însemnată în raporturile noastre ulterioare; ibid., r. 10 T. M.: *epatare*, T. T.: efect; *ibid.*, r. 22 T. M.: *complecta, cu sublinierea că e pentru mine, primirea...* T. T.: complecta primirea; *ibid.*, r. 43 T. M.: *fericiri delicioase*, T.T.: fericiri; p. 57, r. 5 T.M.: *fiica unui vecin, prieten al casei*, T. T.: fiica unui vecin; *ibid.*, r. 10 T. M.: *scrisorelele*, T. T.: scrisorile; *ibid.*, r. 14 T. M.: *heroglife cuneiforme, alfabet arab, ebraic...* T. T.: heroglife; *ibid.*, r. 44 T. M.: *conştiincios şi grav. După ce a trecut de patru ani, scenele de pasiune nu mai aveau loc. Animalul mic devenea om şi sentimentele ca şi raporturile dintre noi începeau să se schimbe*, T. T.: conştiincios şi grav; p. 58, r. 5 T. M.: *Adela era un copil adorabil*, T. T.: Adela era o jucărie vie; *ibid.*, r. 11 T. M.: *Adeluţa*, T. T.: Adela; p. 58, 59 r. 42, 1 T.M.: *Deliţa, Idila, Coca, Cocaua, Cucoana Mică, Micoanca, Puica, Duduia, Răţuşca, Scumpiţa, Îngeraş, Anghilache, Copalaia...* T. T.: Deluţa, Coca, Cucoana Mică, Puica, Răţuşca, Copalaia; p. 59, r. 9 T. M.: *Prietenia s-a restabilit*, T. T.: Prietenia renăscută; *ibid.*, r. 31 T. M.: *greu abordabile*, T. T.: greu de ajuns; *ibid.*, r. 37 T. M.: *refractari*, T. T.: sceptici; p. 60, r. 2 T. M.: *n-am vînat nimic. Încercările repetate au fost încoronate cu rezultatul cel mai nul*, T. T.: n-am vînat nimic; *ibid.*, r. 4 T. M.: *era un spectacol care despăgubea imperial de rezultatul negativ al întreprinderii*; T. T.: ...mi-a rămas în amintire ca o splendidă viziune de artă sau de vis; p. 60 r. 12 T. M.: *fermecător şi comic*, T. T.: plin de graţie şi comic; *ibid.*, r. 14 T. M.: *Omul cu părul cărunt şi fetiţa cu coada de aur*, T. T.: Omul aproape cărunt şi fetiţa cu păr de aur; *ibid.*, r. 18 (după „mesuţei"), în T. M.: *Pricepea şi ea puţin jocul acesta plicticos pentru mine; ibid.*, r. 23 T. M.: *Un tînăr care o înconjura cu asiduităţi*, T. T.: Un tînăr care părea că o admiră mult; *ibid.*, r. 33 T. M.: *iritată*, T. T.: supărată; *ibid.*, r. 41 T. M.: *ochii aspri*, T. T.: ochii duri; *ibid.*, r. 43 (după „Ce importanţă?"), în T. M.: *Eşti singurul meu prieten şi singura mea prietenă;* p. 61 r. 2 (După cuvîntul „complect"), în T. M. e un amplu pasaj pe care autorul l-a anulat în textul tipărit, păstrînd doar cîteva replici: *Dar după aceea, deodată, fără nici o legătură cu ceea ce vorbeam: „Ştiu că nu mă iei în serios. Ai rămas din politeţă". Cu o zi înainte de plecarea mea, a reluat, bătăioasă, ideea fixă: „Te-ai plictisit tare*

cît ai stat aici ?" — „De ce eşti rea, duduie ? Ştii bine că nu m-am plictisit". — „Nu ştiu bine. Ştiu că mă crezi copil. Toată viaţa ai să mă crezi copil ?" — „Nu ştiu cum am să te cred toată viaţa, dar acum eşti copil". — „Acum sînt bătrînă. Crezi că dacă n-am avut noroc să mă nasc cu părul brumat..." — „Nu m-am născut cu părul sur. Întreabă pe d-na M." — „Poate că nu te-ai născut, dar n-ai dreptul să mă tratezi ca pe un copil, fiindcă ai părul brumat. Ce vrei să fac ca să mă iei în serios, să-mi boiesc părul ?" — „Dar ce înseamnă să te iau în serios ? Vrei să mă port cu mata cum mă port cu d-na M ? Eşti minoră încă. Mai ai de crescut..." p. 61, r. 17 la replica eroului : „O femeie nici nu trebuie să fie înaltă ca un bărbat", în T. M. mai figurează următorul pasaj : — *„Degeaba. O să mai creşti. Acum eşti mică. Eşti fata d-nei M. şi a d-lui M. şi puţin şi a mea, nu-i aşa ?" — „Cum puţin ? Mult, mult, mult. Dar dacă-s fata cuiva nu înseamnă că sînt copil." „Te-am necăjit, nu eşti copil, dar eşti copil." — „Vezi ? Te-ai dat de gol. Nu-s copil, dar pentru mata sînt copil" ; ibid.*, r. 27 (Replica „Prinţii nu cad fulgeraţi de copii", din T. T. înlocuieşte un lung pasaj din T. M.) : *„Dacă m-ai lua în serios, n-ai vorbi de prinţi fulgeraţi. Pînă cînd am să fiu copil ?" — „Dacă vrei să-ţi spun drept, pentru mine ai să fii copil şi cînd ai să ai 25 de ani, fiindcă te ştiu de cînd te-ai născut şi ţi-am hrănit păpuşile cu biberonul. Copil, în cazul ăsta nu înseamnă nevrîsnic, nu arată o stare, arată un raport". „Nu vreau nici starea, nici raportul... parcă aşa ai spus... Şi mama ştie cînd te-ai născut mata şi nu te consideră copil". — „D-na M. era copil şi ea cînd m-am născut. Te preţuiesc şi te admir dar nici mata nu poţi fi de 35 de ani nici eu de 16... De ce te-ai emoţionat ?" — „Nu ştiu, poate fiindcă eşti aşa de bun cu mine"...* p. 61 r. 42 T. M. : „Dar viaţa m-a îndepărtat de unica mea prietenă", nu este în mss. p. 62, r. 6 T. M. : *Frumuseţa ei creştea cu fatalitatea evoluţiilor naturale, tinzînd spre perfecţie ;* T. T. : Frumuseţa ei creştea cu fatalitatea evoluţiilor naturale ; p. 63 r. 16 T. M. : *ajunsese la culme,* T. T. : ajunsese la perfecţia ei psihologică ; *ibid.*, r. 18 T. M. : *s-a măritat,* T. T. : s-a căsătorit ; *ibid.*, r. 25 T. M. : *a divorsat,* T. T. : s-a despărţit ; *ibid.*, r. 27 T. M. : *anormalitatea căsătoriei ei,* T. T. : căsătoria ei neizbutită ; *ibid.*, r. 35 T. M. : *superfluul,* T. T. : necesarul ; p. 64, r. 2 T. M. : *afară de ochi,* T. T. : numai ochii sînt alţii ; *ibid.*, r. 12 T. M. : *poartă de zîmbet,* T. T. : licărire de zîmbet ; *ibid.*, r. 17 T. M. : *Numai talia i s-a rotunzit admirabil,* T. T. : Numai trupul i s-a împlinit ; *ibid.*, r. 23 T. M. : *am pus chestia care simţeam că nu poate fi amînată. O amînasem destul şi penibil pentru mine şi poate şi pentru dînşii, ora cît am stat la ei,* T. T. : am atacat problema care simţeam că nu poate

fi amînată ; *ibid.*, r. 33 (după „epistolară" urmează un pasaj anulat în T. T.) : *Și dacă purtarea mea nu-i „principalul", ba a și înțeles că nu conține nimic ofensator și a absolvit-o, atunci pentru ce suferința mea desigur plăcută ei ca un omagiu, nu o socotea ca o compensare suficientă ? „Măcar atîta" contradictoriu cu „am înțeles" și „nu-i principalul" se rapoartă la altceva ? La un rău în legătură cu purtarea mea, ori derivat din ea ? Ori poate nu ne-a absolvit real ? M-a absolvit numai cu inteligența și cu voința și nu și cu inima ? ibid.*, r. 37. Aici figurează în T. M. pasajul de la p. 67 r. 23 despre discuțiile cu Adela în cerdac ; p. 64 r. 38-41 nu sînt în T. M. ; p. 69, r. 6 ; *ibid.*, r. 21 T. M. : *reprimanda*, T. T. : mustrare ; *ibid.*, r. 32 T. M. : *Mi-a făcut onoarea să înceapă cu aceea din bucățile aduse aici, care știe că-mi place mai cu deosebire. Adela pune în execuție mai multă sensibilitate decît sentiment*, T. T. : Adela mi-a cîntat azi o bucată care știe că-mi place cu deosebire. Muzica corpului ei m-a impresionat însă mai mult decît muzica însăși ; p. 71, r. 35 T. M. : *mici porțiuni de materie organică*, T. T. : cîteva kilograme de materie organică ; *ibid.*, r. 37 T. M. : *Estela*, T. T. : Leonora ; p. 72, r. 13, 20 idem ; p. 73, r. 22 T. M. : *îi strivea pieptul mort ! Tristețea soarelui pe morminte ! Da, și pentru totdeauna*, T. T. : îi strivea pieptul mort ; *ibid.*, r. 23 T. M. : *fire de iarbă... Însera. Paznicul mă înștiință cu o extremă delicatețe în ton că trebuie să închidă*, T. T. : fire de iarbă ; *ibid.*, r. 30 : precizarea „la Viena" lipsește în T. M. ; ibid., rîndurile 31-33 lipsesc în T. M. ; *ibid.*, r. 42 T. M. : *ezitantă*, T. T. : șovăitoare ; p. 74 r. 2 (Un pasaj anulat în T. T.) : *Avea casa plină de fotolii, dormeuse, chaise-longuri, taburete. Îi plăcea să se învălească în șaluri, ca să-și păstreze și să-și simtă căldura. Îi plăceau stofele frumoase, agreabile ochiului și pipăitului și care se lipesc mai pe corp, ibid.*, r. 19, în T. M. : *Dacă aș fi liberă, ți-aș da tot ce poate da o femeie unui bărbat. Du-te acum, te rog. Du-te singur. Nu te mai conduc. Ne vedem mîne. Lasă-mă singură acuma... te rog... ; ibid.*, rîndurile 25-32 în T. M. sînt substanțial deosebite : *Și mi-o învălui în amîndouă mîinile ei. „Ți-e mîna rece". Lăsîndu-și mîna brusc și ferindu-și capul : „Nu, nu ! Astăzi, nu ! Du-te acuma !" Cîteva luni de luptă cu ea însăși. Peste cîteva zile : „Am să-ți dau totul și pe urmă mă sinucid". Într-o seară cînd, în genunchi, îi îmbrățișa picioarele : „Nu !", apoi cu asprime : „Nu sînt o prostituată !" Altă dată : „Nu vreau să suferi. Nu-mi pasă de nimic și de nimeni. E teribil ! Tu ești al meu, numai al meu, nu-i așa ? Ce femeie stricată sînt". Într-o carte împrumutată, pe prima pagină, cîteva litere pe sărite, punctate de ea : „Te-am chemat toată noaptea. Ai simțit ?" Într-o seară avusesem fantazia de a stinge lampa pentru a crea mister ; era și o vară a ei venită pentru cîteva zile;*

ne despărțea un colț de masă ; și-a pus piciorul fără pantof (îl scosese discret fără zgomot, izbucnind într-un plîns nestăpînit, rămas nejustificat pentru vara ei. La despărțire, la ușa antretului, exaltare : „Ce-ai făcut din mine ? Îți place ? Ești mulțumit ?" Te rog să nu mai vii cît stă Clara aici. A înțeles de cum a venit. Nu era greu. Pleacă vineri după amiază. Știe și el, sînt sigură. O să înțeleagă și fetița mai tîrziu. Cînd și-aduce aminte de toate cîte vede acum. Copiii țin minte.

Vineri seara, cînd mi-a deschis, m-a gîtuit și m-a înăbușit, apoi, la ureche : „În seara asta o să fiu a ta !" Avea fusta și bluza albe. Salonașul era luminat de luna plină. Cînd ne-am despărțit : „Acuma îmi ești bărbat". Avea ceva implacabil în atitudine, în voce, în privire : „Da, femeia ta". Apoi, cu capul pe pieptul meu : „Vreau să am un copil de la tine. Un băiat !... Lasă-mă ! Cad din picioare, n-am închis ochii toată noaptea. Lasă-mă ! Mîne la cinci... Nu întîrzia"... p. 75, r. 34 T. M. : *...dar, hotărît, nu mi-e indiferentă,* T. T. : Dar existența ei a început să-mi neliniștească inima ; p. 76, r. 17 T. M. : *E atît de magnifică și de copilăresc suavă !,* T. T. : E atît de femeie și de copilăresc suavă ! ; *ibid.*, r. 19 (după *trebuie*), în T. M. : *Mîna ei mică, bună și curajoasă ;* p. 77, r. 5 T. M. : *Diego, Lascăr Catargiu s-a ramolit, Dimitrie Sturza s-a idiotit,* T. T. : Diego ; p. 77, r. 38 T. M. : *că n-o iau în serios,* T. T. : că nu-i copil ; p. 78, r. 1 T. M. : *care „făcuse" un plop în plus,* T. T. : care trecuse de plopul al treilea ; *ibid.*, r. 8 T. M. : *N-am secundat cum trebuie,* T. T. : N-am ținut pas ; *ibid.*, r. 11 (înainte de „Am fost") — în T. M. este inserat fragmentul dintre rîndurile 9-30, p. 80. P. 78, r. 34 Înainte de alineat, în T. M. figurează următorul pasaj : *Din alte motive decît ea, căci bărbații au o absurdă generozitate, care-i face să exagereze și să falsifice realitatea goală, neavînd nici eu cultul teoretic al literaturii în versuri, nu-mi pot lua față de dînsa rolul de propagandist al artei poetice. Poezia mi se pare ceva hibrid. Ea este artă numai în măsura în care poate substitui artele adevărate, pictura și muzica. Stephanne Mallarmé, în ambiția de a face din poezie artă desăvîrșită, eliminînd din ea tot ce nu-i artă, a rămas cu foarte puțin în fundul retortei, cu substanța cîtorva poezii. Și, desigur, oricine va reduce poezia la artă pură nu va putea prezenta un capitol poetic mai voluminos decît el. Artele adevărate nu suferă de această penurie. Rubens, Beethoven s-au lovit de limitele forțelor lor și ale timpului acordat de hazard și nu de ale obiectului artei lor. Încercarea eroică și legitimată a poetului simbolist francez, ca și rezolvarea încercării, sînt proba experimentală a caracterului amestecat și amfibiu al genului poetic.*

Romanul iese mai mult din sfera artei. El nu are a da senzația artei, ci pe aceea a vieții. Femeile știu a ceti mai bine un roman, tocmai pentru că ele nu caută în el arta, ci viața. Pentru Adela, Ana Karenin nu e „stil și compoziție", ci Kitty, Dolly, Ana, coliziunile dintre ei și dezvoltarea logică și psihologică a acțiunii ; p. 79, r. 11 T. M. : *N.,* T. T. : Otilia ; *ibid.,* r. 27 T. M. : *Mă pricep eu mai bine,* T. T. : Se pricepe mai bine cusutoreasa mea ; p. 80, r. 30 Înainte de „Doamna M...", în T. M. este introdus fragmentul de la p. 86, de la „Faptele — *statu quo* pînă la „și mai sofistic" ; p. 87, rîndurile 24-31 nu sînt în T. M. ; p. 88, r. 3 în T. M. : *al nostru,* T. T. : al amîndurora ; p. 89, r. 7 T. M. : *șatenă,* T. T. : cu păr castaniu ; *ibid.,* r. 34 T. M. : *modestul nostru vehicol,* T. T. : trăsura noastră ; *ibid.,* r. 35 T. M. : *mică concertare,* T. T. : scurtă chibzuire ; p. 90, r. 31 T. M. : *să-și refacă toaleta,* T. T. : să se scuture de colb ; *ibid.,* r. 32 T. M. : *mîță gris perle,* T. T. : mîță albă ; *ibid,* r. 36 T. M. : *gris perle,* T. T. : verzi ; *ibid.,* r. 37 T. M. : *foarte simpatic în comicitatea lui,* T. T. : nas mititel ; p. 91, r. 5 T. M. : *paria,* T. T. : derbedei ; *ibid.,* (după „lănci"), în T. M. : *dospindu-și probabil rachiul ; ibid.,* r. 11 T. M. : *O complimentam, psihologic, pentru calitățile ei,* T. T. : Cu aere de psiholog dezinteresat, îi detaliam calitățile ; *ibid.,* r. 19 T. M. : *descripția psihologică,* T. T. : psihologia descriptivă ; *ibid.,* r. 42 T. M. : *eternul punct lucitor...,* T. T. : eternul ascuțiș de lumină... ; p. 92 rîndurile 27-35 din T. T., în T. M. sînt mai dezvoltate, descrierea mai puțin concentrată : *Distincția cu care îndeplinește Adela actul brutal de a ingurgita nu este iluzionare de bărbat care iubește. I-am cunoscut-o încă din adolescența ei. La grația cu care Adela se achita de actul în sine, brutal, contribuiau și mîinile ei albe cu degetele lungi, subțiate spre vîrf, și bustul ei înalt, elegant, ușor aplecat asupra mesei, cu brațele îndoite în unghi și capul ei frumos, cu pala de păr pe jumătatea stîngă a frunței și ochii care răspîndeau o lumină viorie, și potirul de dantelă al mînecilor scurte, care, sub lampa suspendată, punea o ușoară umbră ajurată pe albul rotund al antebrațelor.* P. 93, r. 39 T. M. : *Jovial, foarte degajat,* T. T. : vesel ; p. 93 r. 41 T. M. : *încurcate printre ale mele,* T. T. : amestecate printre ale mele ; p. 94 r. 6 T. M. : *pe panta înclinată,* T. T. : la vale ; *ibid.,* r. 7 (după „în lături"), în T. M. : *La vale, caii aceștia, mereu obosiți, sînt împinși, ei, de trăsură... ; ibid.,* r. 10 T. M. : *repetam, din inerție,* T. T. : exprimam din inerție, *ibid.,* r. 14 T. M. : *constat anii,* T. T. : îmi număr anii ; *ibid.,* r. 18 (după „toate acestea ?"), în T. M. : *Eram în unul din acele momente cînd realitatea pare imposibilă ; ibid.,* r. 25 (după „Pe mîne..."), în T. M următorul pasaj : *Prietenie amoroasă ? Experimentare (? !) prea pasionată ? Vorbe ! Dar poate e ziua aceasta de singură-*

tate în doi, de soare arzător, de natură... Poate... Consolații ipocrite" ; p. 95, r. 8 T. M. : *tinerețe,* T. T. : copilărie ; *ibid.,* r. 26, 27, nu sînt în T. M. ; *ibid.,* r. 34 T. M. : *s-a instalat într-un fel de chietudine tăcută,* T. T. : s-a izolat oarecum de noi ; p. 96, r. 12 T. M. : *Adela e atît de pură, de distinsă,* T. T. : Adela e atît de pură ; *ibid.,* r. 24 T. M. : *banal și arzător,* T. T. : banal și veșnic nou ; *ibid.,* r. 27 T. M. : *aranja,* T. T. : netezea ; *ibid.,* după r. 31, un pasaj în T. M. : *Nu trebuia să-i cer nici o explicație. Am fost indiscret. M-am arătat obtuz. Partener incomod... ; ibid.,* r. 34 Înainte de alineatul „Adela rîde rar...", în T. M. este transcris pasajul de la pag. 106, de la „A devenit unică" — pînă la „că e stăpînă". Pasajul care începe cu „După-prînz", p. 97, pînă la, „ivre d'une ombre"... este inserat în T. M. la pag. 123, după rîndul 24 : „Și doar gîndind bine..." ; p. 97, r. 11 T. M. : *era și inutil, căci era să se eschiveze,* T. T : era și inutil ; *ibid.,* r. 27 T. M. : *să se mărite,* T. T. : să se căsătorească ; *ibid.,* r. 35 T. M. : *ca pe un suspinător,* T. T. : ca pe un bărbat ; *ibid.,* r. 38 T. M. : *incongruențele cronologice,* T. T. : nepotrivirea anilor ; *ibid.,* r. 41 T. M. : *mărite,* T. T. : căsătorească ; *ibid.,* r. 43 T. M. : *Poate e chiar promisă. Dar atunci ce înseamnă purtarea ei cu mine ?,* T. T. : Poate chiar să-și fi dat și cuvîntul ; p. 97, 98. Întreg pasajul cuprinzînd rîndurile 38-40, 1-10 este adăugat ulterior ; p. 98, r. 25 T. M. : *că nu sînt submerjat,* T. T. : că valurile nu mi-au trecut peste cap. ; *ibid.,* r. 37 înainte de „Azi, rugată", în T. M. este un fragment anulat în T. T. : *Acum nu mă mai întreabă ce să cînte. Dar nu mi-i indiferent ce cîntă. Pe scaunul pianului, cu cununa ei de păr care paietează cu aur țesătura de sunete a melodiei, mișcările corpului ei îmi umplu întreaga conștiință ; ibid.,* r. 39 T. M. : *tandră indulgență,* T. T. : afectuoasă indulgență ; p. 99, r. 14 T. M. : *acuzîndu-i toată suplețea,* T. T. : reliefîndu-i umerii largi... ; *ibid.,* r. 20 (după „pelerinei"), în T. M. : *Ce minune e o femeie frumoasă și tînără, și că-ți place, orice-ar face ! Și-n adevăr, tot ce face mi-e scump, pentru că tot ce face e o necontenită realizare a ființei ei și totuși o altă descoperire emoționantă. Fapta mea de bravură, „succesiunea", retragerea pe Muntele Sacru, „afacerea de la Mănăstirea Neamțului* nu există. *Adela ignoră episodul complect, total. M-a amnestiat. Plouă torențial zi și noapte. Cînd încetează puțin reîncepe cu o și mai mare furie, cu un fel de entuziasm prostesc. O ploaie torențială care se înverșunează atît de inutil și de contrar obișnuințelor naturii, a treia zi după începerea ei, are ceva comic.* [Acest pasaj apare la pag. 100, cu unele modificări]. P. 99, paragraful care începe cu „Am găsit-o plimbîndu-se", pînă la „am revăzut-o" (p. 100), în ms. apare mult mai departe, după episodul în care Adela face dulceață de smeură (p. 111-112), *ibid.,* r. 26 în T. M. :

„unei femei scumpe", T. T. : „femeii iubite" ; *ibid.*, r. 32 T. M. : *jena de a*, T. T. : greutatea de a ; p. 100, r. 17 T. M. : *poante de ironie*, T. T. : punctul de ironie ; *ibid.*, r. 36 T. M. : *foiletez*, T. T. : răsfoiesc ; *ibid.*, r. 43 T. M. : *cînd ceteşte sau coase, absorbită în apatia ei*, T. T. : cînd ceteşte ; p. 101, r. 35 T. M. : *Are dreptate.... Pînă azi nu ştiam că sînt şi gelos. Nu avusesem cum să aflu*, T. T. : Are dreptate... ; p 102, r. 22 T. M. : *vernis*, T. T. : poleială ; *ibid.*, Pasajul cuprins între rîndurile 29-37 nu este în T. M. ; p. 103, r. 41 T. M. : *Mi-a făcut graţia privirilor ei*, T. T. : Mi-a dăruit privirile ; p. 104, r. 28 nu este în T. M. ; p. 104, r. 39, înainte de alineatul care începe cu „La întoarcere"..., în T. M. e intercalat pasajul de la pag. 135, de la „Cînd am ajuns în balcon", pînă la „să ascultăm greierii şi cosaşii" ! (p. 136) ; p. 106, înainte de pasajul care începe cu „îi vorbesc", în T. M. apare un altul, cel de la p. 112 (începe cu „Rebeliune. Laşitate" şi se încheie cu „e o manevră ridicolă" (p. 122) ; p. 111, r. 9 T. M. : *decolteul în formă de inimă, alb ca şi braţele ei*, T. T. : decolteul mic de un alb secret şi tulburător ; *ibid.*, r. 12 T. M. : *rotunzimea umerilor*, T. T. : rotunzimile ; p. 112, r. 15 T. M. : *Alura*, T. T. : Mişcările ; p. 112, r. 26 T. M. : *cîmpia ondulată, multicoloră*, T. T. : cîmpia multicoloră ; *ibid.*, r. 39 T. M. : *pe bustul înalt, leneşă de căldura corpului ei*, T. T. : pe bustul înalt ; p. 113, r. 25 după „persoanei ei", în T. M., un pasaj anulat în T. T. : *şi toate împreună, abia, cu legile gravităţii universale, descoperite de Isac Newton, desigur cu ocazia altui măr decît acela pe care îl subînţelegea această Evă din Humuleşti în suspinele crude ale pieptului ei agitat. Pe crîşmăriţă o chema Aniţa, probabil prin antifrază ; parcelat, numele acesta diminutiv abia ar fi reuşit să acopere un sector ; ibid.*, r. 30 T. M. : *arbore*, T. T. : copac ; *ibid.*, r. 32 T. M. : *borţoşi*, T. T. : pîntecoşi ; p. 114, r. 12 T. M. : *piaţă*, T. T. : faţă ; *ibid.*, r. 23 T. M. : *aristocratismului*, T. T. : eleganţei ; p. 114, r. 29, descrierea părintelui Palamon e însoţită în T. M. de o lungă divagare despre călugări : *Părintele Palamon, tipul perfect al călugărului, căci există un tip monahal mai mult sau mai puţin reuşit în diversele exemplare din mănăstiri creat de-a lungul secolelor prin mimetism. Fiecare generaţie imită inconştient expresia figurei generaţiei anterioare (acelaşi fenomen care face ca de la o vreme femeia şi bărbatul să semene unul cu altul). La asămănarea aceasta contribuie desigur ocupaţiile comune, ca şi portul la fel, ca şi barba, pletele şi toate celelalte. Dar tipul se datoreşte şi altui fenomen, tot de mimetism. Figurile iau ceva din expresia sfinţilor de pe icoanele de biserică şi din chilii, călugări şi ei, căci tipul convenţional al sfîntului din pictura bizantină e copia călugărului etern. Iar cînd zugravul a voit să pună ceva original, a copiat, fără să vrea, tot călugăr, aşa încît*

„tipul" s-a păstrat mereu ; p. 116, r. 22 („Amorurile") — 27 nu sînt în T. M. ; p. 117, r. 7 T. M. : *pălăria pe care o luasem de pe masă,* T. T. : pălăria din mînă ; p. 117, r. 34-37 nu sînt în manuscris ; p. 118, r. 37 (după „complectei trezii"), în T. M. : *imaginea ei îmi izbucnește în conștiință dureros ;* p. 119, r. 20-26 nu sînt în T. M. ; p. 120, r. 6 în T. M. : *dorință, măcar inconștientă,* T. T. : dorință ; *ibid.,* r. 21 T. M. : *al tradiției și al tradiționalismului,* T. T. al tradiției ; p. 121, r. 21 T. M. : *timp să răspund, metod obișnuit la ea,* T. T. : timp să răspund ; p. 122, r. 38 *jenă,* T. T. : *rușine ; ibid.,* r. 39 T. M. : *cărnii,* T. T. : trupului ; p. 123, r. 18 T. M. : *adorabil,* T. T. : amețitor ; *ibid.,* r. 19 T. M. : *reverberată,* T. T. : răsfrîntă ; *ibid.,* cele 4 rînduri 24-28 sînt plasate în T. M. mult mai departe, la p. 136, după rîndul ultim ; p. 126, r. 15 T. M. : *cîmpiile rîzătoare,* T. T. : întinderile arse ; p. 128, r. 29 T. M. : *superlativ,* T. T. : fără măsură ; p. 128, r. 33 (înainte de „Mi-am pus"), în T. M. : *Rămînînd ca doamnele să se culce și apoi să-și complecteze vizitele prin mănăstire... ;* p. 129, r. 15 (după „brusc"), în T. M. : *cu același cuvînt de fiecare dată : „En route, mon maître" ; ibid.,* r. 24 T. M. : *ca un ropot de ploaie măruntă,* T. T. : ca o bură de ploaie ; *ibid.,* r. 29 T. M. : *era atît de femeie, era dureros de femeie !,* T. T. : era atît de femeie ! ; p. 130, r. 23 (după „măreția gravă"), în T. M. : *Eram și noi doi atît de mici și de singuri, sub muntele indiferent și etern și în fața priveliștii scînteietoare din vale ; ibid.,* r. 32 T. M. : *confient,* T. T. : prietenos ; *ibid.,* r. 34 T. M. : *singurătăți infinite și ostile,* T. T. : singurătății infinite ; p. 131, r. 28 T. M. : *depeizat,* T. T. : nelalocul lui ; 132, r. 39 (după „surtucului"), în T. M. : *Darurile ei erau acum regale.* (Următoarele patru rînduri nu sînt în T. M.) ; p. 133, r. 1 T. M. : *în mîna mea, cald de circuitul vieții,* T. T. : în mîna mea ; *ibid.,* r. 34 T. M. : *lîngă dînsa, deși banca era lungă de doi stînjeni,* T. T. : lîngă dînsa ; *ibid.,* r. 39 T. M. : *instinctiv, din dorința de a mă avea lîngă ea,* T. T. : instinctiv ; p. 136, r. 13 T. M. : *are ceva dureros,* T. T. : are ceva adînc emoționant ; p. 137, r. 19 T. M. : *terifiante,* T. T. : înfiorătoare ; r. 19 (după „imaginii înfiorătoare a morții"), în T. M. : *De aceea, nemilosul egoism* „à deux" *al celor ce se iubesc : întovărășirea lor împotriva morții. De aceea minciuna, coruperea servitorilor, efracția, crima, care ar dezonora în orice altă împrejurare, cînd au de scop posesiunea unei femei iubite, nu numai că nu dezonorează, dar conferă chiar o aureolă, conștiința umană recunoscînd astfel că drepturile vieții primează totul.* Acest fragment a fost înlocuit în textul tipărit cu cel din rîndurile 15-23; p. 137, r. 27 (după „40 de ani ai bărbatului"), în T. M.: *paroxismul iubirii (maximum de sensibilitate la „eternul feminin")* ; p. 137, r. 32 exprimată în fiecare zîmbet, în fiecare inflexi-

une a vocii, în fiecare gest al celor doi, nu este în T. M., unde fraza suna astfel : *Voința de a nu muri, Arthur Schopenhauer a numit-o Geniul speciei iar știința a identificat-o* etc. ; p. 138, r. 6 T. M. : *dezesperat și mut*, T. T. : pasionat și mut ; *ibid.*, r. 8 T. M. : *demenței*, T. T. : nebuniei ; p. 139, r. 16 (după „legile universului"), în T. M. : *n-ar putea fi exprimată nici prin Simfonia IX ; ibid.*, r. 34, textul cuprins între „Concret... viața ei pentru mine" nu este în T. M. ; p. 140, r. 11 (după „poemul-poeziei"), în T. M. : *fenomenul trivializează numenul ; ibid.*, r. 26 T. M. : *Adela este un ideal*, T. T. : „Adela este o iluzie" ; *ibid.*, r. 28 T. M. : *domnișoarei, anatomic doamna*, T. T. : domnișoarei ; p. 141, r. 18 (după „civilizație"), în T. M. : *ca tot atîtea înfrîngeri ale ei în lupta de apărare a ființei ei intime ;* p. 143, r. 17, T. M. : *ființa redutabilă*, T. T. : adversarul temut ; p. 144, r. 6 T. M. : *zenit*, T. T. : infinit ; 145, r. 3 (după „ființa ei"), în T. M. : *cu formele libere, în haina largă și flotantă, cu fața palidă și ochii pare că mai mari, existența ei era și mai ardentă ; ibid.*, r. 6 T. M. : *șifonată*, T. T. : obosită ; p. 147, r. 20 T. M. : *mă abordase*, T. T. : începuse vorba ; p. 148, r. 16 în locul frazei „Dar n-am putut stăpîni..." etc., în T. M. : *Am plecat lăsînd-o cam interzisă ;* p. 149, r. 12 (după „tot rolul"), în T. M. : *pe cînd ea, din contra, de atunci se atașează mai puternic de el, pentru că îl poartă în ea, pentru că are nevoie de el ca s-o proteguiască, pentru că* etc., etc. ; p. 149, r. 15 T. M. : *insomnia nopții*, T. T. : noapte fără somn ; p. 159, r. 1 T. M. : *pasiune fatală*, T. T. : pasiune mortală ; p. 151, r. 22 T. M. : *poantă de ironie*, T. T. : intenție de ironie ; *ibid.*, r. 38 T. M. : *Sirius de Aldebaran*, T. T. : Alfa din Centaur ; p. 152, r. 35 T. M. : *programul de excursii*, T. T. : programul meu carpatin ; p. 156, r. 39 T. M. : *un amestec de prietenie și de amor*, T. T. : o nesfîrșită prietenie pasionată ; p. 157, r. 6 T. M. : *Halucinație ori realitate, îi simțeam...*, T. T. : Îi simțeam... ; p. 159, r. 13 (după „neobișnuit de calde"), în T. M. : *La urmă, cu înverșunare. Pleacă mai repede din viesparul ăsta. Uite-i și acuma stau pe la poartă. Îți închipui ce-ar fi să fie la Iași cînd întorc ăștia" ? Dar mi-i absolut indiferent. Ea observase tot ce se petrecuse în jurul nostru. Eu, cu talentul meu incomparabil de a nu vedea nimic și cu sentimentul că un om sur nu poate compromite o femeie aproape copil, bănuisem, mai mult teoretic, fără să acord audiență bănuielilor mele. Dar se vede că pentru ea nu eram destul de înaintat în timp ca să nu o pot compromite, iar nepăsarea ei nedisimulată, de-a lungul întregii veri, de opinia acelora care aveau să-și „publice" purtarea, probează că nu are nici o legătură la Iași și nici o intenție matrimonială.*

*

Iată acum şi puţinele modificări pe care le face Gh. Agavriloaie în textul apărut în 1959, faţă de prima ediţie, modificări pe care le-am adoptat şi noi, deşi — cum spuneam — nu am găsit exemplarul pe care G. Ibrăileanu a lucrat în acest sens.

p.	49,	r.	7	text 1933 :	*fără pălării*	text 1959 :	cu capul gol
p.	51,	r.	17	„ „	*clopotul imens*	„ „	bolta imensă
p.	55,	r.	6	„ „	*fantezie*	„ „	fantazie
p.	55,	r.	6	„ „	*musteţile*	„ „	mustăţile
p.	56,	r.	43	„ „	idem	„ „	idem
p.	75,	r.	34	„ „	*mă încînte*	„ „	să-mi neliniştească inima
p.	76,	r.	23	„ „	*femenine*	„ „	femeieşti
p.	94,	r.	16	„ „	*primul felinar*	„ „	prima casă
p.	94,	r.	17	„ „	*maghernițe, felinare*	„ „	maghernițe
p.	95,	r.	25	„ „	*alimentaţie*	„ „	alimentare
p.	106,	r.	37	„ „	*i-aş urî fericirea şi dacă aş şti-o durabilă i-aş urî-o cu sălbăticie*	„ „	i-aş urî fericirea cu sălbăticie
p.	113,	r.	21	„ „	*albaştri*	„ „	albăstrui
p.	114,	r.	6	„ „	*femela*	„ „	femeia
p.	115,	r.	16	„ „	*opt*	„ „	douăzeci
p.	119,	r.	7	„ „	*jumătate*	„ „	un sfert
p.	122,	r.	14	„ „	*justificată*	„ „	îndreptăţită
p.	123,	r.	18	„ „	*răsfrîntă*	„ „	ridicată
p.	135,	r.	22	„ „	*mobilizam ultimele rezerve*	„ „	învins mereu de imaginea ei de pe scări, mobilizînd ultimele rezerve
p.	135,	r.	31	„ „	*atitudinea Adelei*	„ „	atitudinea stînjenită a Adelei

Mai sînt cîteva inevitabile corectări ale unor greşeli de tipar, pe care nu le mai semnalăm.

*

După mărturiile mai multor contemporani, G. Ibrăileanu a ţinut în sertar manuscrisul *Adelei* 10 ani, redactarea sa suferind mereu modificări. A citit textul în faţa multor prieteni, altora l-a

comunicat pentru lectură acasă (Păstorel Teodoreanu, dr. Mironescu, dr. N. Lupu, M. Ralea, D. I. Suchianu sînt cîţiva din aceştia). În *Amintirile* sale, M. Sevastos relatează că G. Ibrăileanu i-a citit *Adela* în 1925, an în care îi şi solicitase textul pentru editarea sa la Editura Adevărul (cf. *Amintiri despre Ibrăileanu*, Iaşi, 1974, Ed. Junimea, p. 219).

Elena Ibrăileanu mărturiseşte în amintirile sale că soţul ei îi citise două mari nuvele, prin 1923, pe care apoi, mai tîrziu, le-a contopit în *Adela*. „Apoi, cu acest roman — declară ea — a umblat vreo cîteva veri pe la mănăstiri, l-a mai citit unor amici şi tot îl schimba şi refăcea, dar tot nu avea de gînd să-l publice" (cf. Elena G. Ibrăileanu, *Din viaţa lui G. Ibrăileanu*, în *Amintiri despre Ibrăileanu*, vol. II, Iaşi, Ed. Junimea, 1976, p. 234).

Elocventă este scrisoarea, din păcate nedatată, probabil 1932—1933, a lui Al. O. Teodoreanu, care mărturiseşte a fi „recitit" romanul cu „migăloasă atenţie", fiind atent mai cu seamă la stil, şi în special la franţuzisme, a căror abundenţă i-o reproşează autorului, trimiţîndu-i şi o listă de asemenea abuzuri. „Ce mi-a plăcut mai mult ? Toate descrierile de natură, toate observaţiile şi cugetările (inteligenţa e un avocat, nu un consilier), amintirile despre mamă, de-o duioşie şi suavitate neîntîlnite încă, dar filtrate şi prin sagacitatea analistă şi lucidă, inerentă psihologiei autorului jurnalului..., imagini şi comparaţii (muntele amical şi ilar, sufocări graţioase de pasăre care bea etc., etc.), subtilitatea detaliilor psihologice, de-o autenticitate axiomatică (interpretarea acră a lui Diogene — autor preferat — provocată de aşteptarea Adelei, capitolul lapidar şi magistral : diseară Adela e aici).

Mi-a plăcut apoi ceea ce s-ar fi putut spune şi nu s-a spus, începînd cu mariajul Adelei, discuţie asupra căreia un scriitor prost ar fi stăruit desigur cu perseverenţă.

Ceea ce mi-a plăcut mai puţin ? — *Dialogurile*. Ceea ce nu mi-a plăcut deloc ? — Franţuzismele" (*Scrisori către Ibrăileanu*, vol. II, Ed. Minerva, 1971, p. 390).

După apariţie, la 24 VIII 1933, M. Sevastos îi scria autorului *Adelei* „...Mi-a plăcut al dracului. Aici mi-a vorbit, cu un rar entuziasm pentru un medic, dr. Tuduran despre *Adela*. I-a plăcut mai mult — nu numai decît toate romanele româneşti —, dar şi decît cele străine apărute în ultimul timp" (*Scrisori către Ibrăileanu*, vol. II, 1971, p. 438).

Într-adevăr, romanul este primit cu viu interes, o sumedenie de recenzii apărînd în presa timpului. Întîia era aceea a lui G. Călinescu din *Adevărul literar şi artistic*, nr. 652, 4 iunie 1933 :

„De la cele dintîi pagini ale cărţii, aşa de modest numită «fragment de jurnal», sîntem înlănţuiţi de o ficţiune pe cît de

puternică, pe atît de deosebită de obicinuita narațiune cu creații de oameni. În această carte abstractă, în sensul dezintersării de personalitatea socială a indivizilor, trăiesc nu oamenii, ci problemele sufletești. Apa nu se iezește în întindere, ci se scurge într-un puț fără fund, care o întunecă și o răcește. Cartea d-lui Ibrăileanu este o carte de analiză în stilul lui Benjamin Constant și este primul cu adevărat roman românesc de analiză, după cum este, neîndoios, cel dintîi roman al dragostei platonice.

Cu totul izbitoare, în ciuda rotundității stilului și a somptuozității cadrului uneori, este gravitatea documentării. Nu găsești în acest roman nici un cuvînt de prisos, nici o descripțiune pentru ea însăși, nici o alunecare pe neaua purei străluciri, ca un matematician care se exprimă cu un minimum de semne, în așa fel încît orice detaliu să fie esențial și cu neputință de înlăturat, sub primejdia prăbușirii întregului calcul, d. Ibrăileanu aduce în fiece cuvînt o viziune nouă de microscop, fără de care tabloul general ar ieși diminuat. Nici nu se poate închipui o mai mare atențiune în scrutarea celor mai ușoare cercuri de pe apa sufletului, nici o mai prodigioasă memorie a sentimentelor."

Opinia lui Pompiliu Constantinescu :

„Emil Codrescu este, indubitabil, un alter-ego al d-lui Ibrăileanu : lecturile preferate, analismul, întortocherile interioare și de expresie, extazele romantice și scepticismul rece, înclinația spre reflexie biologică, pe baza pesimismului schopenhauerian, comentariul sociologic, elaborarea introspectivă în maxime, cînd didactice, cînd pedante, cînd banale și de abuz al parantezelor, alternarea tandreții dusă pînă la sentimentalism cu misoghinismul ursuz, răutăcios, pendularea între materialism și idealism, gustul pentru științele naturale și credința în determinismul pozitivist...".

„Romanul *Adela* este un document sugestiv asupra psihologiei și dispozițiilor intelectuale ale d-lui Ibrăileanu, o ilustrare concretă a sensibilității unui intelectual din epoca eminescianismului și o indicație precisă asupra repercusiunii lecturilor din veacul literar apus asupra criticului ieșean. În măsura în care am văzut că d. Ibrăileanu trece în ficțiune sentimentul iubirii platonice, rămasă ideală prin deficiențele temperamentale ale eroului, *Adela* este și o onestă contribuție romanescă în lotul romanului nostru analist."

(G. Ibrăileanu, „Adela", în Vremea,
25 VI 1933, nr. 293).

Paul Zarifopol :

„Un fin studiu moldovenesc, alcătuit din nuanțe savant șterse. [...] Jurnalul doctorului Emil Codrescu dă impresia delicată a unui capitol de arheologie sufletească [...]. Sfioasele umbre ce joacă în romanul acesta ne apar desigur familiare, nouă moldovenilor, ne apar însă ca amintiri de demult, tot așa cum de demult ne sună numele eroinei — *Adela !* Locale și trecute, figurile acestea și mișcările lor captivează prin un farmec amestecat din răsfrîngerile unui vechi pitoresc psihologic, cu viața caldă încă ; caldă, cel puțin pentru cei care-și mai aduc aminte [...].

Meșteșugit se conturează filigrana psihologică a d-lui Ibrăileanu. Avem în față iscusința pe care numai maturitatea desăvîrșită, nutrită în pasionată meditare a scrisului literar, o poate aduce.

Jurnalul lui Emil Codrescu este un microscopism pînditor, implacabil, care surescită atenția pînă la culmi bolnăvicioase. D-l Ibrăileanu este un teribil amănunțitor al vieții interioare. În scrisul literar român, cu ce altă carte ar putea fi grupat romanul său ?"

Delicate lucruri vechi, Adevărul literar și artistic, nr. 666, 10 sept. 1933.)

În a sa *Istorie a literaturii române contemporane, 1900—1937,* E. Lovinescu, cel care nu recunoscuse pe Ibrăileanu în critică, îi dedică acum, ca prozator, rînduri amabile : „Criticul a cărui investigație s-a menținut pînă la urmă în domeniul socialului și a cărui analiză n-a depășit domeniul didacticului, ne-a dat totuși în *Adela* un model de literatură psihologică străbătută de o poezie reală. Romanul nu are, firește, pecetea prezentului, ci se zbate între poem și analiză, într-o compoziție totuși unitară și armonioasă. Dragostea unui intelectual între două vîrste pentru o fată mult mai tînără decît dînsul, dragoste în care punerea unui mantou pe umerii iubitei devine un act de mare îndrăzneală erotică, e zugrăvită în notația pregnantă a unor elemente umile ce-și găsesc farmecul în însăși gingașa lor fragilitate. Pe fondul vechi, prăfuit, perimat, frăgezimea sentimentului înflorește pură. Chiar lipsa de expresie binecunoscută a criticului dispare sub valul poeziei discrete, fine, cu timidități de începător și cu lucidități sceptice de om matur — totul solubilizat în perfecta adaptare a ritmului sufletesc cu cel al elocuțiunii." (În vol. VI, *Scrieri,* E. Lovinescu, ed. de Eugen Simion, Ed. Minerva 1975, p. 275-276.)

Tîrziu, în 1944, evocîndu-l pe Ibrăileanu într-un articol din *Viața românească* (nr. 12), Tudor Vianu spunea despre *Adela :* „Marea surpriză a fost cînd Ibrăileanu a publicat *Adela.* Dar acest

roman, în care confesiunea subiectivă cedează atît de des locul reflecțiunii generale a moralistului, a fost scris de Ibrăileanu într-un moment în care întocmirea sa ceda. Imaginea omului, un produs al culturii științifice și sociale a veacului din urmă, ar fi rămas incompletă fără *Adela* și fără acei puțini martori ai existenței lui, atît de rezervate, care au închis în inima lor amintirea unui om foarte complex și delicat." *(În amintirea lui G. Ibrăileanu.)*

Din *memoriile* lui Demostene Botez :

„*Adela,* roman autobiografic ? Desigur, dacă ne limităm numai la povestire. Dar e, în fond, un roman despre viață, dragoste și moarte, despre sentimentul trecerii în care apar clar concepțiile lui Ibrăileanu asupra lor, cu sinceritatea specifică unui jurnal literar, prin jurnalul lui Emil Codrescu. Din nopțiile de discuții cu Ibrăileanu, am impresia că îl cunoșteam foarte bine pe Codrescu înainte de a-și fi scris jurnalul. Dacă analizăm lucrurile, vedem că între *Privind viața* și *Adela* nu e decît o deosebire de dozaj, nici măcar de gen literar — aș spune, căci și una și alta, aceste două cărți cuprind, într-o formă deghizată, două jurnale, ale unuia și aceluiași om, și amîndouă, o concentrare a bogăției de idei, adunată în nopțile de insomnie și risipite timp de 30 de ani, zilnic, între 4 și 8, în redacția *Vieții românești.*

Despărțirea dintre Codrescu și Adela, din acest roman, nu-i un eveniment trecător. Cititorul nu ia parte la ea ca un martor întîmplător, care, printr-o indiscreție și ascuns de noapte, ar fi asistat la despărțire. El participă la această despărțire, care nu este parcă numai despărțirea lui Codrescu de Adela, ci o despărțire „simbol", care este a tuturor oamenilor îndrăgostiți cu adevărat de o femeie, în care este atît de mult omenesc, încît cuprinde tot ce a avut trist și însemnat despărțirea de dragoste a oricărui om.

Citind paginile lui Ibrăileanu, care descriu această despărțire, am simțit deodată, dureros, că ea este definitivă, că cei doi nu se vor mai revedea niciodată, oricît de lungă ar fi viața universului, pînă după stingerea tuturor sorilor.

Această senzație de totalitate universală, ca un fenomen cosmic, nu știu prin ce anume mi-a fost sugerată : prin expresie, prin simplitatea și firescul expunerii, prin sinceritatea desăvîrșită, prin puterea de simțire...

Tot romanul *Adela* e plin de substanță sufletească. Nu există descriere, amănunt fără un corespondent sufletesc. Și natura e prezentă prin substanța sufletească de care este încărcată prin amintiri. Ca și în *Adolphe,* ca și în *Werther,* evenimentul pur,

episodul material nu are importanță decît prin rezonanța lui sufletească.

Pentru a putea realiza asta, ca și pentru a scrie o poezie, autorul trebuie să fi vibrat la toate acele tragedii de care viața e plină, despre care vorbește Rilke, undeva, în *Les cahiers de M. L. Brigge*, căci poezia este ceea ce umple romanul *Adela*.

Ceea ce este îngrozitor de tragic în acest roman este luciditatea mereu simțită a eroului.

În acest conflict interior, într-un singur om, dintre poezie și și luciditate — care a sfîșiat și viața lui Ibrăileanu — a născut o ironie crudă, ca o nevoie agresivă de autoflagelație, ca o șicanare, ca o răzbunare a rațiunii asupra subconștientului, ironie care străbate atît de persistent în paginile romanului, între ghilimele sau între paranteze, ca un antidot în niște sticluțe cu etichetă, așa cum străbătea mereu și în toate conversațiile lui. Cu toată luciditatea disecantă a eroului, cu toată fermitatea concepției sale materialiste, suflul poetic revine după asemenea supape amare, ale ironiilor, cu mai multă amploare, inundînd totul ca scurgerea unei vieți, pe sus, pe deasupra realităților. *Adela* mi se pare a pune în evidență că, oricît de extraordinară ar fi luciditatea unui om, el nu se poate ține în afara atmosferei poetice, de care sufletul (citește : „omul") rămas singur, izolat de rațiune, nu se poate lipsi, ca de aer, de lumină și căldură.

Oricît de aproape a fost ținut eroul de către gardianul propriei sale inteligențe, sufletul lui a putut scăpa de vigilență și a putut să aibă adîncile, universalele și totuși nedefinitele ieșiri pe care le acordă fantezia poeziei, chiar dacă, la întoarcere, a avut să suporte privirile și comentariile ironice ale gardianului.

Ceea ce este frumos și etern uman în viața lui Emil Codrescu este tot poezia din sufletul lui, acel nedefinit ca nebuloasa din care ne-am născut — bătălia ei cu luciditatea și rațiunea.

Și din *Adela*, ca și, dealtfel, din miile de ceasuri de conversație, apare clar că Ibrăileanu, în ciuda aparențelor viguroase, a fost mai presus de toate un suflet însetat de poezie, care, chinuit de realitățile materiale și elementul trist al rațiunii, s-a refugiat în poezie, pentru a putea suporta realitatea. În el, puterea de viață, dragostea de viață nu vrea să se supună rigorilor rațiunii și nu acceptă, căci nu poate suporta, fără ieșire, marea tragedie a vieții. Dacă Ibrăileanu nu ar fi fost poet, tristețea vieții din romanul lui, ca și cea din opiniile sale zilnice, izvorîtă din concepția lui de viață, ar fi numai o constatare științifică. Tristețea lui mi se pare a avea ceva mai presus de ceea ce poate să suporte și să conceapă ființa ca materie. De aceea, el trece pe alt plan decît cel al realităților, care, fatal, sînt limitate. Prin suflul său poe-

tic, Ibrăileanu a purtat toată viața opresiunea grea a unei tristeți care vine din suflul creației, nu din ceea ce a fost creat.

De aceea, tristețea „pregnantă" din *Adela* face un singur tot cu natura, cu dragostea, cu moartea, cu toate aceste elemente de mari dimensiuni, care fac parte din univers, și chiar din ceea ce este mai presus de el."

Un manuscript rătăcit, Lumea nouă, nr. 146, 1895, semnat „Un sociabil".

Foileton, Ibidem, nr. 187, 1895, semnat „Un sociabil".

Artă-și-pornografie, Ibidem, nr. 193, 1895, semnat „Un sociabil".

Bărbații urîți și amorul, Viața românească, nr. 5, 1910, semnat T. P. („Din carnetul unui om de ieri").

Misoghinismul, Ibidem, nr. 6, semnat T. P. („Din carnetul unui om de ieri").

Căsătoria, Ibidem, nr. 7, semnat T. P. („Din carnetul unui om de ieri").

Cronica socială, Ibidem, nr. 8, semnat T. P., („Din carnetul unui om de ieri").

La nuntă la un amic, Ibidem, nr. 11, semnat T. P. („Documente omenești").

Critica optimistă, Adevărul literar și artistic, nr. 239, 1925, semnat „Realist", rubrica „Fapte și comentarii".

Idealism, Ibidem, nr. 241, 1925, semnat „Realist", rubrica „Fapte și comentarii".

Amintiri din copilărie și adolescență. Au fost concepute sub formă de scrisori și publicate postum, în *Adevărul literar și artistic,* 1937 și 1938, după cum urmează : nr. 884, noiembrie 1937, textul pînă la „În față, satul" (p. 232 în textul nostru). În revistă, după aceste ultime cuvinte, autorul încheie „scrisoarea" cu : „Voi urma în altă scrisoare", formulă pe care nu o mai întîlnim însă în celelalte numere ; nr. 885, nov. 1937 ; textul pînă la „alții au și murit din cauza lui" (p. 236 în textul nostru) ; nr. 886, nov. 1937 — textul pînă la „se mîndrea cu curajul meu" (p. 238 în

textul nostru) ; 887, dec. 1937 — textul pînă la „simțul observației" (p. 242 în textul nostru) ; nr. 888, dec. 1937 — textul pînă la „visător și nocturn" (p. 245 în textul nostru) ; 889, dec. 1937 — textul pînă la „avea acea mare curiozitate..." (p. 251 în textul nostru) ; 890, dec. 1937 — textul pînă la „eram fericit" (p. 258), restul paginilor — pînă la sfîrșit — (amintirile rămînînd însă neterminate), în nr. 891, din ian. 1938.

Doamna X, publicat postum în *Manuscriptum*, nr. 4, 1976 ; în revistă, textul este însoțit de un dialog între Al. Bîrlădeanu și Șerban Cioculescu, pe tema acestui manuscris, și de un comentariu intitulat *O nuvelă care preludează romanul „Adela"* ? de Al. Oprea.

După cum reiese din comentariile revistei și din reproducerile plicului în care se afla ms., această schiță fusese lăsată în 1917 Mariei Stere, prima soție a lui C. Stere, cu mențiunea : „Las aceste hîrtii doamnei Stere să facă cu ele ce va vrea după moartea mea, 1916, mai 5, G. Ibrăileanu", mențiune reluată în 1918 : „Dau voie doamnei Stere să facă tot ce vrea cu aceste hîrtii, chiar fiind în viață, G. Ibrăileanu, 6 iunie 1918". La rîndul ei, Maria Stere lăsa acest manuscris fiului său Gheorghe (Jica) Stere : „În caz de moartea mea, rămîne pachetul lui Jica. Maria Stere, 1917, 26 mai." Manuscrisul a fost pus la dispoziția revistei de către soția lui Gheorghe Stere, Leoni Stere. După cum reiese din comentariile citate, prototipul Doamnei X ar fi însăși Maria Stere, de care G. Ibrăileanu era legat puternic sufletește și în familia căreia a petrecut multă vreme. Reproducem textul după revista *Manuscriptum*.

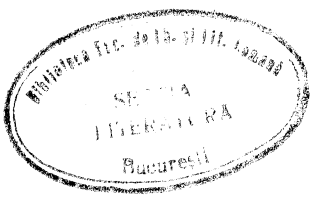

Biblioteca Fac. de Ist. și Lit. Cumană
SECȚIA
LITERATURA
București

INDICE DE NUME

A

Agavriloaie, Gh. 429, 432, 444
Alexandru II (țar) 193
Anghel, D. 11, 347
Anghelescu, Mircea 14, 284
Arghezi, Tudor 369, 380, 382, 385
Aslan 380
Antonescu, T. 362
Ardeleanu, I. 293, 296
Aristotel 169
Atanasiu, I. C. 292

B

Bacalbașa, Anton 285
Ball, dr. 180
Baltazar, Camil 13
Balzac, H. de 6, 32, 320
Barnovschi, C. 390
Bardeș, Silviu 13
Bart, Jean 14, 294, 297, 351, 411 (v. și Botez, Eugeniu P.)
Baudelaire, Ch. 8, 50, 249, 308
Bax, E, B. 189
Bădărău, Al. 330, 409
Băncescu Lidia 14
Bărbulescu, I. 362
Beethoven, L. van 438, 511
Beiu-Palladi, Gh. 293
Bianu, I. 15, 290
Bîrlădeanu, Al. 451
Blaga, Lucian 406
Bogdan, P. 293
Bogdan-Duică, Gh. 362
Bolocaș, L. 359
Bordeianu, M. 14, 15, 289, 366, 433
Botez, C. 14, 293, 333, 362, 366
Botez, Demostene 13, 412
Botez, Eugen P. (Jean Bart) 351
Botez, Grigore 141, 289
Botez, I. 293, 296, 362, 363, 364, 365, 366, 427
Botez, Octav 13, *351-352*
Botrel, Th. 82
Boulanger, G. 244
Bourget, Paul 6, 39, 79, 121, 195, 201
Bratu, Traian 416
Brătescu-Voinești, I. Al. 5, 14, 15, *297-350*, 357, 417
Brătianu, Vintilă 380
Büchner, Ludwig 5, 12, 257
Bujor, P. 293, 294, 297, 299
Byron 5, 173

C

Cantacuzino, I. 297, 351
Cantemir, D. 287

Caragiale, I. L. 258, 342, 346, 395, 397, 398, 399, 400, 403, 409
Caragiale, Luca I. 372, 374
Caragiani, I. 346, 348
Caraiani, I. 362
Carol I 348
Carp, Alexandru 367
Carp, M. 293, 333, 345, 364, 366
Carp (părintele) 363, 365
Carp, P. P. 358
Cazimir, Otilia 15
Călinescu, G. 12, 13, 15, 424, 425, 445
Cerna, P. 383
Chamfort 6, 432
Charcot, J. M. 6, 10
Charpentier (editor) 312
Chopin, Fr. 9
Cicero 287
Cioculescu, Şerban 12, 13, 451
Ciomac, Em. 396, 412, 413
Ciopraga, Const. 15, 429
Ciornei, S. 417
Ciura, Al. 359
Clarnet, A. 399
Clopoţel, Ion 13
Codreanu, Mihai 317, 345
Constant, Benjamin 11, 446
Constantinescu, Pompiliu 13, 446
Corregio 218
Corteanu 286
Costa, Traian 286
Costin, Nicolae 287
Coşbuc, G. 247, 285, 346, 348
Creangă, I. 10, 79
Creţu, Ion 14
Croicu, Marieta 15
Croicu, Petre 15
Culianu (d-na) 375, 381
Curie, Marie 192
Cuza, A. C. 331

D

Damé, Fr. 287
Dan, Vasile 12
Daudet, Al. 9, 241, 320
Dinerman 282, 284
Darwin, Ch. 6, 8, 39
Dămian (Galaţi) 283
Delavrancea, B. 327
Demetrescu, Traian 285
Densuşianu, Aron 218, 285
Diamandy, G. 292
Dimitrescu, Şt. 429
Diogene, Laertiu 8, 9, 49, 50, 75, 76
Dorval, Marie 6, 196
Dostoievski, F. M. 166
Dragomirescu, M. 180, 397
Duca, I. G. 303
Dumas, Al. (père) 241

E

Ebing, K. 6
Eliade Rădulescu, I. 253
Eminescu, M. 15, 166, 167, 168, 169, 196, 206, 216, 217, 218, 221, 222, 255, 257, 285, 286, 290, 306, 329, 348, 417, 420, 422, 423, 424, 427
Epicur 37
Euripide 37

F

Faguet, Emile 15, 184, 185, 186, 188, 191, 220
Fagure, Em. D. 293
Ferdinand (rege) 283

Filipescu, N. 336
Filotti 283
Flaubert, G. 370, 378, 389, 391, 392, 394, 395, 408
Florescu, Th. J. 293
France, Anatole 186, 216, 328, 372, 374, 375, 376, 379, 391, 399
Fromentin, E. 11

G

Galaction, Gala 11, 345, 411, 415
Gane, N. 297, 299, 305, 346, 351
Găvănescu, I. 362, 416
Georgescu, V. Vasile 13
Gerota, C. 13
Gheorghe din Moldova 305
Gheran, N. 15, 415
Gherea-Dobrogeanu, C. 14, 180, 285, 293, 294, *295-296*, 377, 385, 399
Gherea, Ionel 372, 374, 403, 409
Gherman, A. (P. Zarifopol) 387, 391, 393, 395, 400, 408
Gîrleanu, E. 329
Goethe, W. 24, 175, 409
Goga, O. 15, 304, 309, 312, 322, 338, 345, 357, *358-360*
Gorovei, Artur 14, *422-423*
Gorun, I. 317
Gracian, Balthasar 7
Graur, C. 294, 382
Grosu, Corin 14, 410
Gusti, D. 372, 377, 380
Guttemberg 181
Guyau, J. M. 181

H

Haeckel, E. 253
Haret, Spiru 327, 346
Heine, H. 217, 344
Herz, A. D. 415
Hodoș, Nerva 315
Hogaș, Calistrat 11, 361, 390, 391
Homer 345, 346

I

Ibrăileanu, Elena *363-366*, 445
Ibrăileanu, G. 5-15, 47, 167, 220, 228, 285, 289, 290, 293, 294, 296, 303, 316, 321, 330, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 385, 399, 418, 423, 429, 431, 432, 433, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451 (v. și Vraja, Cezar)
Ionescu, Al. 293
Ionescu-Gion 420
Ionescu, Stejar 418
Iorga, N. 292, 327, 331, 356, 362, 397, 399
Ivireanul, Antim 288

J

Jaloux, Edmond 6, 220
James 341

K

Kalustian, L. 15, 426
Kant, I. 24, 32, 335

Kernbach, Gh. 362
Korolenko 395
Kotzebue, W. 11

L

Larochefoucauld 6, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 391, 394, 405, 432
Lassalle, F. 184
Lascăr, Gh. 293
Lascăr, Sebastian 13
Lecomte de Lisle 8, 54
Le Maître, Jules 194
Liu, N. 14, 284
Löbel, S. 293
Lovinescu, E. 13, 297, 447
Lupu, N. 293, 363, 364, 445

M

Maiorescu, T. 14, 15, 167, 189, 217, 218, 287, 289, 364
Mallarmé, St. 438
Malhasovici, Chr. 293
Malthus 283
Mancaș, Mircea 13
Mandès, C. 181
Manicatide 331, 364
Maniu, Adrian 379
Manouvrier 189
Mantu, Lucia 386, 392
Marghiloman, Al. 330, 331
Marinescu, I. 324, 363, 365, 366
Marx, K. 167
Mateescu, Traian 13
Maupassant, Guy de 5, 205, 328, 370, 373, 374, 376, 378, 379, 391
M. C. (Mihai Codreanu) 317
Micle, Veronica 404
Mille, Constantin 12, 282
Mincu, Ion 12
Minulescu, Ion 417
Mironescu, dr. 445
Molière 394, 395, 397, 400, 404, 405
Molnar, I. 288
Montegut, Émile 171
Morțun, V. G. 284
Moscu, Constanța 363
Moscu (poet) 252, 254, 284
Murillo 318
Murnu, G. 345
Musset, Alfred de 167, 387, 389
Mușoiu, Panait 14, 15, 257, *281-282*, 283

N

Napoleon, Bonaparte 9, 87, 152
Naum, A. 346, 362
Nădejde, Gh. 293
Nădejde, Iosif 282, 305
Nădejde, Sofia 189
Negruzzi, Iacob 15, 295, 299
Negulescu, P. P. 180, 362
Nietzsche, Fr. 7, 190
Noiman, Justin 13
Nordau, Max 5, 7

O

Olteanu, Rodica 14, 411
Oprea, Al. 451
Ovidiu 172

P

Pascu, G. 12, 380, 403
Pastia 294
Pătrășcanu, D. D. 14, 293, 333, 339, 345, 349, 364, 365, 366, 373, 377, 398, 415
Pătrășcanu (d-na) 364
Pârvan, V. 405
Perovskaia, Sofia 193
Perpessicius 13, 286
Petra-Petrescu, Horia 14, *353-357*
Petrașcu, N. 12, 420
Petrescu, Camil 12
Petrescu, Cezar 15, *418-419*
Petrovici, I. 335
Philippide, Al. 288, 289, 346, 362, 372, 373, 379, 380, 398
Philippide, Al. A. 398, 402, 403, 404, 405, 406
Piru, Al. 15, 289, 293, 296
Podoleanu, S. 285
Poenaru, Daniela 15
Poni, P. 322, 346
Pop, Augustin Z. N. 14
Popescu, Spiridon 294
Prasa, I. 293
Predescu, Constanța 421
Predescu, Lucian 14, 290, *419-421*
Proudhon, J. P. 412
Pușcariu, Sextil 356
Pyrrhus 344

Q

Quinez, dr. 293

R

Raicu, Ionescu-Rion 249, 252, 253, 255, 256, 262, 282, 285, 311
Ralea, M. 12, 378, 392, 396, *412-414*, 418, 424, 431, 432, 445
Ralian (editor) 5
Rădulescu-Motru, C. 420
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 420
Rășcanu, P. 362
Rebreanu, Liviu 15, 415
Renan, E. 15, 332, 336, 347, 406, 407
Rilke, Rainer Maria 449
Rivarol 6
Robaudi 258
Rosetti, Al. 290, 431
Rosetti, Radu 317, 347, 399, 411, 421
Rubens 438
Russo, Alecu 333

S

Sadoveanu, Izabela 345, 346, 365
Sadoveanu, M. 11, 254, 297, 298, 309, 333, 336, 339, 363, 373
Sainte-Beuve 184, 191
Sanda, George 15
Sanielevici, H. 14, 292, 293, 294, 297, 332, 351, 412
Sandu-Aldea, C. 292
Samitca, Ignat (editor) 13
Săteanu, C. 13
Schopenhauer, A. 6, 8, 9, 81, 178, 186, 198, 200, 201, 205, 206, 393

Schubert, Fr. 98
Scrob, Carol 9, 81, 82, 216, 217, 218
Sebastian, M. 13
Secula, Sever 359
Seneca 166
Sevastos, M. 393, 404, 412, 427, 445
Shakespeare, W. 24, 217
Simion, Eugen 14, 447
Simionescu, I. 15, 293, 346, *424-426*
Sion, G. 82
Spiridonescu, A. 293
Socec (editor) 339, 408
Sorin, N. 293, 296
Soroceanu 352
Spencer, H. 190
Stere, C. 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 305, 306, 308, 311, 317, 320, 321, 322, 323, 333, 337, 338, 340, 345, 346, 349, 356, 357, 358, 359, 362, 366, 451 (v. și Șărcăleanu)
Stere, Gh. 451
Stere, Leoni 451
Stere, Maria 14, 451
Steurman, A. 285, 293
Streinu, Vladimir 13
Suchianu, D. I. 413, 414, 445

Ș

Șapira, Otilia 283
Șaraga (frații) 285, 286
Șărcăleanu (C. Stere) 305, 318
Șuluțiu, Octav 13

T

Taine, H. 167, 171, 176, 311, 387
Tatușescu, dr. 315
Tauler, J. 409
Tennyson, A. 167
Teodoreanu, Al. O. 445
Teodoreanu, I. 15, 379, 414, 425
Teodorescu, Alex. 14, 350
Teodorescu-Branițe, Tudor 13, 379, 382, 396
Tofan, Gh. 304
Tolstoi, L. N. 6, 10, 328, 350
Tomagno, Fr. 38
Torouțiu, I. E. 14
Topîrceanu, G. 15, 381, 397, 412
TP (G. Ibrăileanu) 5, 332
Trancu, I. 282
Tudor, Eugenia 433
Tuduran, dr. 445
Turgheniev, I. S. 9, 12, 78, 79, 206, 350
Țurcanovici, dr. 293

U

Ungureanu, Maria Luiza 14
Urechia, Alceu 183

V

Vaian, E. 257, 284
Vaida-Voevod, Al. 338
Valera, Juan 77
Vasiliu, A. 14
Veniamin, L. 293
Vianu, T. 447
Vigny, Alfred de 6, 25, 35, 196

Virgiliu 346
Vlahuță, Al. 12, 285, 297, 299, 345, 348, 351, 387
Vogué, E. M. de 166
Vraja, Cezar (G. Ibrăileanu) 5, 6
Vulcan, Iosif 419, 421

W

Wilde, Oscar 13

X

Xenopol, A. D. 346, 364

Z

Zamfirescu, Duiliu 220, 336
Zarifopol, P. 12, 13, 14, 15, *368-410*, 431, 432, 447
Zola, E. 5, 6, 216, 220, 257

CUPRINS

Prefață 5

Privind viața 17
Adela 45

DIN PERIODICE

Un manuscript rătăcit 165
Foileton 175
Artă și pornografie 180
Bărbații urîți și amorul 184
Misoghinismul 189
Căsătoria 200
Cronică socială 209
La nuntă, la un amic 214
Critica optimistă 216
Idealism 220

POSTUME

Amintiri din copilărie și adolescență 227
Doamna X 265

CORESPONDENȚĂ

Către Panait Mușoiu 281
„ Frații Șaraga 285
„ Titu Maiorescu 287
„ I. Bianu 290
„ H. Sanielevici 292

„ C. Graur 294
„ C. D.-Gherea 295
„ I. Al. Brătescu-Voinești 297
„ Octav Botez 351
„ Horia Petra-Petrescu 353
„ O. Goga 358
„ D. D. Patrașcanu 361
„ C. Botez 362
„ Elena Ibrăileanu 363
„ Al. Carp 367
„ Paul Zarifopol 368
„ Jean Bart 411
„ M. Ralea 412
„ L. Rebreanu 415
„ Traian Bratu 416
„ I. Minulescu 417
„ Cezar Petrescu 418
„ L. Predescu 419
„ A. Gorovei 422
„ I. Simionescu 424
„ M. Sevastos 427

Note 429
Indice de nume 453